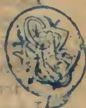

ad Biblioт

FRANCISCI
TITELMANNI
HASSELENSIS
NATVRALIS PHILOSOPHIAE COMPENDIVM,
SIVE
De Consideratione rerum Naturalium. Lib. XII.

VENETIIS,
Apud Ioann. Antonium Farreum.
M D LXXI.

ORDO, ET MATERIA LIBRORUM duodecim sequentium.

Liber Primus tractat de principiis rerum Naturalium.

Liber Secundus, de Causis rerum naturalium.

Liber Tertius, de Motu & Accidentibus eius.

Liber Quartus, de Infinito, Loco, Vacuo, & Tẽpore.

Liber Quintus, de Generatione & Corruptione rerum naturalium.

Liber Sextus, de Meteorologicis impressionibus.

Liber Septimus, de Cœlo & Mundo.

Liber Octauus, de Anima in generali, & de Potentiis uegetatiuis, deque longitudine & breuitate uitæ.

Liber Nonus, de Sensibus exterioribus, & eorũ sensibilibus.

Liber Decimus, de Sensibus interioribus, deque Somno & Vigilia.

Liber Vndecimus, de Intellectu & præcellentibus eius Officiis.

Liber Duodecimus, de Appetitu sensitiuo, & Voluntatis præcellentia.

OPTIMAE STVDIORVM PARENTI, SEMPER VENERANDAE Artium liberalium Facultati, in præclara Louaniẽsi Academia creditos alumnos fidelissimè educanti. Frater Franciscus Titelmannus Hasselensis humilis eiusdem discipulus cum omni reuerentia humile offert obsequium.

VM ante annos aliquot, optima studiorum parens, è tuo gremio ad sacrã Minorũ Fratrũ religionẽ me cõtulissem: ac nõ multò post superiorũ imperio (quibus reluctari non poterã, nec debebã) compellerer ad eam doctrinam fratribus cõmunicandam, quam è tuis suxerã benignissimis fœcundissimisq; uberibus, id est, ad prælegendas Philosophicas disciplinas, ut mihi iniunctum obedientiæ mandatum pro fratrum simplicium utilitate, quam possem fidelissimè perficerẽ: uisum fuit hoc mihi bonũ consiliũ, ut ea quæ olim tuo insidens gremio, partim à doctissimis præceptoribus (cuiusmodi semper plurimos alis) uiuæ uocis magisterio acceperam, partim ex mutorũ magistrorũ scriptis, id est, eruditorũ Philosophorũ libris pro ingenioli mei tenuitate hauserã, succinctè breuiterq; uelut in cõpendiũ colligerẽ, & nihilominus lucidè & ordinatè quantũ possem omnia disponens, nihil eorũ quæ cessent necessaria, omitterẽ. Sic .n. simpliciũ fratrum conditioni iudicaui utilius, utpote quibus bona diei noctisq;

pars diuinis hymnis decantandis, sacris peragendis misteriis, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus foret impendenda, ita ut ad Philosophiæ studia minimũ tẽporis superesset, neq; uacaret eorum qui plenius illa tractarunt, prolixos & dificiles commentarios euoluere. Ad Physicam autem disciplinam in compendium contrahendam meum desiderium peculiariter etiam illud accendit, quod hanc rem à nemine hactenus tentatam conspicerem. Nam in Dialecticis, usq; ad nauseam abundè multos inuenias, qui totam librorum seriem per ordinem sunt prosequuti. Hactenus autem qui Physicæ disciplinæ amplitudinem compendio strinxisset (quod ego quidẽ sciam) extitit nemo. Ac proinde uid baroperepretium facturus, si tam cõmoda oblata occasione, quod animo insederat, opere perficerem. Neque .n. minimam præstare mihi uidentur studiis utilitatem, qui ea quæ à prioribus multa prolixitate & obscuritate tractata fuere, sua industria atque diligentia in cõpendiosam ordinatamque breuitatẽ laborat contrahere. Quos .n. inuoluta prolixitas molestaq; dificultas deterrẽt, plerũq; grata breuitas & compendiosa facilitas ad honesta studia inuitant. Super hæc uerò propositũ nostrũ uehemẽter adiuuit, animumq; addidit, quod uidebã Physicã disciplinã, si rectè & pro sua dignitate tractaretur, ad sacrã Theologiam plurimũ omnino habere momenti, & ad pleniorem

cognitio-

cognitionem, neque ad Dei tantũ cognitionem, uerumetiã ad Dei excitandum amorem, mirũ in modum conducere: quæ duo (nempe Dei cognitio & amor) omnium debent esse honestorũ studiorum ultimus atque præcipuus finis. Et gestiebat animus, hac in parte aliquã tibi, optima mater, ostendere gratitũdinẽ: uidelicet demonstrando eas disciplinas quibus tibi creditos alumnos instituis, non solum ad eruditionẽ absolutam esse omnino necessarias, uerumetiam ad pietatẽ (q̃ ad omnia utilis est) plurimum conducentes: ut meritò sanxerint uenerandi Theologorum Magistri, neminẽ ullo Theologiæ titulo insigniendũ, itidem & Medicinæ honorandi ex sacræ paginæ instructione professores, neminem ad suæ professionis ullum gradum admittẽdum, qui non prius in tuo gremio fotus tuoq; saluberrimo lacte pastus fuerit, immo & ablactatus, uidelicet hoc ipso suo iudicio manifestissimè attestantes, quod nulla omnino disciplina (neque quæ ad corpus, ad animam spectat) absq; tua institutionis præiacto fundamento, solida possit consistere. Nunquam enim uiri prudentissimi id statutis editis cauissent, nisi prorsus solido ueritatis cibo ineptos iudicassent, quos non tu prius tuo lacte potasses. Itaque, cum hos Physicæ considerationis libros Physicæ disciplinæ hoc cõpendium, multorũ præcibus importunis diu multũq; solicitatus, tandẽ acquiescens amicis postulationibus in lucẽ

edere decreuissem, post Deum oīs boni primū auctorem & oīs parentem ueritatis, nō inuenire potui in terris, cui hunc laborem iustius possem quam tibi mea nutrix, mea fotrix, mea optima mater dedicare ac nuncupare. Est.n.hæc Dei institutio, ut singula unde effluunt, illuc & refluāt; Ad locū (inquit sapiētissimus ille rerū naturaliū inuestigator Ecclesiastes) unde exeunt flumina, reuertuntur, ut iterū fluant. Quæ nos erga primū quidem à Deo omnis ueritatis doctore, post hūc autem ex tua institutione accepimus, iustum est illi ut primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque unde nobis effluxerunt refluere. Si uerò hunc nostrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis non inutilem compererimus, quod nunc in Physica disciplina egimus forsitan & in Dialecticis aliquando tentabimus. Puto enim & illic laborem superesse Christiano operario, hactenus à nemine susceptum, quo mirum in modum illius quoque disciplinæ dignitas possit exaltari. Qui te suorum nutricem instituit, ipse te quoque felici statu conseruet, & multa semper prole fœcundet, ut sis quasi uitis abundans in lateribus domus eius sintque filii tui sicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatissimæ mensæ tuæ.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, TRINO ET VNO DOMINO.

IDEBAM ego librum latum, pulchrum & magnum, & uterum eius quasi grauidatum & tanquam prægnantem conspiciebam in uisione mea.

Intendi mentis aciem, & uidi de utero eius enasci libros plurimos: & contemplabar si non imminueretur partu tam multiplici grauidatus uterus.

Non potui considerare imminutionem eius: quanto plures prodibant fœtus, eo magis uidebatur intumescere.

Dimicabant secum intra me cogitationes meæ: & cogitabã uaria, uoluebamque plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerant, fœtu egresso abscedere collẽ uteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere solet egresso uagiente.

Propterea tenebat me rei nouæ miraculum: & luctabar ego cũ cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi scalas altas, ut introspicerem in uterum libri, erat enim excelsus & eleuatus longe supra paruitatem meam.

Datum est mihi post laborem multum introspicere à longe: contemplatus sum (sed plusquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in utero, aut quæ esset huius causa miraculi.

Contemplans uideo uterum uelut abyssum: & qui sedebat in eo, non poterat uideri, neque mensura, neque erat finis magnitudinis eius.

Desii admirari postquam uideram: dixi enim, quomodo minuetur uterus, qui in se habet inhabitantem infinitum, & immensurabilem?

Quid enim si egrediuntur ex illo fœtus paruulis, quando manet intra uterum ipse de quo fœtus procedunt, maximus & implens oĩa.

Parabola hæc quam assumpsi, confitetur gloriam illi qui creator est & Dominus omnium, tibi dominator Domine, pater sanctæ, Rex cœli, terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur similitudo mirabilis libri huius: & ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu fecisti librum magnum & latum, uniuersam hanc mundi machinam spatiosam & speciosam ualde tu creasti.

Scripsisti in eo mirabilia multa & magna, incerta quoque & occulta sapientiæ tuæ impressisti in eo: immensam potentiam tuam, & incomprensibilem sapientiam descripsisti in eo: inæstimabilem quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quæ sunt in eo creaturæ, singulæ sunt paginæ libri, singuli sunt characteres: singulæ perfectiones, quæ inueniũtur in illis.

In oculis omnium legendum exposuisti librum istum: uolumen hoc uolui facit atque reuolui, ante conspectum omnium populorum.

Legunt in eo quibuscunque leuare placuerit oculos: intellectum quoque das omnibus, qui pio corde abs te poposcerint.

Veruntamen intra iterum illius tu posuisti habitationem tibi: intimus enim es & præsentissimus machinæ quam creasti, quidquid est creatum penitissimè inhabitans.

Considerauerunt librum hunc plurimi, & uiderunt quoniam esset fœcundus nimium & de libro hoc ediderunt libros sine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum esset liber difficilis: sectatoribus suis multiplicatione uerborum atque librorum conati sunt explanare illum.

Magi, Sophi, atq; Philosophi innumeri operam impenderunt in considerandis paginis libri huius: te quoque auctore inuenerunt non pauca ueritatis tuæ quam descripseras in illo.

Inuisibilia enim quæ de te cognosci poterant, per facturam tuam fecisti intellectu ab illis conspici, sempiternam potentiam, uirtutẽ & bonitatem tuam.

A te procedebat quidquid describebant ueritatis tuæ, à te namque pater luminum est omnis ueritas, & tu manifestasti illis.

Veruntamen uanitates multas immiscebant ueritati modicæ, erroribus multis ac uanis opinionibus nimium erant permista eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum: & quasi sine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ descripta erant, penitus cognoscere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: neque oculus totum cor

pus fecit esse tenebrosum.

Dicētes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, quia non dederunt gloriam Deo cœli, qui creauit omnia.

Cum adorare debuissent, populisque adorabilem prædicare, quē in lectione libri huius cognouerant dissimulare maluerunt: seq; glorificare magis concupierunt quam creatorem Deum.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decoro hærent in flosculis paginarum, neque perpendunt, quæ descripta est in eo, ueritatem.

Ita aspiciebant isti in creaturarum pulchritudinem, suntque oblectati in eis: ueritati autem quæ continebatur, quæque parata sese erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non sunt inuenti digni ampliore lumine: quoniam acceptis malè usi deprehensi sunt.

At uerò, ubi uenit plenitudo temporis, ut sanaretur cæcitas generis nostri: misisti tu Domine lucem tuam, quæ illuminat omnem hominem.

In hoc lumine salubriter iam legimus librum istum qui antè fuerat sterilis: docet enim nos scientia salutaris fidei, in uniuersa te uenerari creatura tua.

Qui attentè in lumine spiritus tui considerauerit opera tua, delectabitur suauissimè Deus, auctor omnium in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis, quam recitet tibi confessionis amoris, & sancti desiderii.

Qui enim opificem diligit, quomodo non oblectabitur in opere eius? quomodo non refricabit operis contemplatio memoriam artificis, & confirmabit desiderium eius?

Ita pater sancte, creator omnium, hoc animo descripsimus considerationem creaturæ tuæ, in adminiculum simplicium quibus placitū erit tuorum operum attentius aliquid perspicere.

Quæ ueteribus illis Philosophis qui ante lucem surrexerunt, manifestasti: ubi consentanea inuenimus ueritati, uendicabimus in usū nostrum.

Nihil enim immundum putamus, quod sanctificatur & purificatur in fide tua: non sunt abominandi thesauri Aegypti, cum consecrantur tabernaculo tuo.

Quæ uerò supra sensum sunt hominum, & quæ ratio monstrare

non

nō potuit ex uiris quos sacer tuus illustrauit radius desumpsimus ea.

Ita pater, collecta hæc labore nostro offerimus tibi: propter tuam gloriam descripsimus, tuæ quoque mancipamus gloriæ.

Confido enim, quòd falsitas non inueniatur in opere isto, neque mē dacium, omnis autem ueritas tibi debet consecrari, qui es Deus ueritatis.

In hoc autem potissimum tu nosti fuisse conatum nostrum: ut formulam præberemus philosophari cupientibus, qua te discerent regere omnem considerationem suam.

Non enim ignoras, quanta sit in te ista abusio: & quàm rarus sit qui sic doceat contemplari creaturam tuam, ut tibi accedat gloria, tu optime habes cognitum.

Praua curiositas in faces abducit multos in profundum facit immergi, ut ad te non leuent oculos.

In spinis & uepribus hærent plurimi, & dilacerantur in cogitationibus & adinuentionibus ingenii sui.

Qui autem te quæsierint in horto creaturarum tuarū, inuenient fragrantiam flosculorum bonorum: & qui cognitioni tuæ maiestatis aptauerit omnia studia, ipse pascetur in delitiis tuis.

Suscipiat itaque Dominus meus quæ offert tibi seruulus tuus: sertum de resis horti tui suscipe de manibus pueri tui.

Fac prosit olfacientibus illud, & excitatos odore creaturæ tuæ, subuehe in amorem sanctum tuum.

Ego uerò sperabo in misericordia tua: & adiiciā semper super omnem laudem tuam.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

PRAEFATIO IN SEQVENTES duodecim libros de Confideratione rerum naturalium.

D omnipotentis Dei gloriam, patris, filij, & spiritus sancti, omnium & spiritualium, & corporalium conditoris æterni, rerum naturalium considerationem pertractare cupientes, congruum existimauimus, ea quæ à Philosophis naturæ inquisitoribus longè lateque disputata atque modis uarijs diffusè tractata sunt, succinctè breuiterque colligere, ac ueluti in compendium redigere: ut qui ad creatoris meliorem pleniore mque notitiam creaturarum cõsiderationem fortè exquisierint, nostro hoc compẽdio præcauere ualeant temporis omnium prætiosissimi damnosa dispendia. Neq; enim dubium est, quin creaturarũ uisibiliũ & rerũ naturaliũ recta cognitio plurimũ omnino habeat momenti, ad omnipotentis Dei pleniorem cognitionẽ, apud eum, qui fidei lumine illustratus interius, quæcunq; oculis foris cõtẽplatur, aut naturali etiã ratione ex eisdem uenatur, in Deum studet creatorem regerere, adq; eius potentiam, sapientiam, & bonitatem contemplandam omnia referre. Siquidẽ inuisibilia Dei (quẽadmodum Apostolus Romanis scribens) à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius uirtus atque diuinitas: ita ut incusabiles sint: qui ex creaturarum cognitione non studuerint

rint dignas creatori gratias referre, cultuque debito famulari. A magnitudine enim speciei & creaturæ (ut Sapiens alius attestantur) cognoscibiliter poterit creator operũ mirabilium: quæ mundus iste habet, uideri. Neque difficile erit ijs in quibus est scientia Dei, cum specie delectantur mirabilium quæ habet mundus, uirtutemq́; opera & eorum mirati fuerint intelligere ex his, quanto eorum dominator est speciosior, qui hæc oĩa constituit, & quanto fortior est illis, qui de nihilo fecit omnia. Hunc ergo nostræ cõsiderationis scopum habentes propositũ, ex ijs quæ à naturalium tractatoribus fusius tractantur, uelut ex immensa sylua præcipua quælibet colligere curabimus: ea potissimum quæ nostro maximè deseruire queant instituto, ijs reiectis, aut certè relictis, quæ minus uidebuntur nostro proposito oportuna. Solent enim ex ijs qui naturalia tractant nonnulli acuta quidem & subtilia multa discerere, quibus sua ingenia ostentando aliena exercitent, ea uero in quibus pietatis est quæstus uberior, uel negligere, uel sicco pede pertransire. Nos uerò institutum contrarium animo propositum habẽtes, nemo calumnietur, si quæ eiusmodi sunt nos uideat uel prætermisisse, uel parcius attigisse. Ob quam etiã causam in libris sex posterioribus, multa uerborum copia & similitudinum multiplicium adductione, conati sumus pro uirili nostra, quã lucidissimè plenissimèque omnia tractare: cũ in libris prioribus (maximè autem in tertio, quarto, quinto, & sexto) breui plerunque sermone rem tantum

tum

tum perſtringentes,potius eam indicemus,quam pe-
nitus explicemus. Videmus .n. ea quæ in poſteriori-
bus libris tractantur,multò magis ad Dei cognitio-
nē & ſcientiā ueritatis eſſe utilia atque neceſſaria,
quā ea quæ in prioribus illis enumeratis libris tra-
dũtur. Proinde nemo noſtrũ calumnietur propoſitũ,
ubi præter quorundā cõſuetudinē (qui prioribus ma
ximè inhærēt, poſterioribus uel in totũ,uel certè ma
gna ex parte neglectis) nos uiderit egiſſe. Si quidē
non tam ad ingenij exercitationē,quā ad pleniorē de
Deo cognitionē & pietatis qualēcunq; uenerationē
noſter iſte labor deſudauit. In ſcribendo aũt hac liber
tate uſi ſumus,ut nullius ſcriptoris ordine nos pate-
remur cõſtringi: ſed noſtro iudicio,ubi cõmodiſſimus
uiſus eſt locus,ſingula locauimus,quæ prolixius di-
cta uidebãtur,plurima abbreuiãtes, ut cõpendij ſcri
ptorē decebat,nõnulla contractius dicta,quantũ uti
le uidebatur,latius explicantes, nõnunquā humanis
diuina,tēporalibus æterna,ex fidei illuminatione cõ
miſcentes,ut ne purus eſſet Philoſophiæ hic tracta-
tus,ſed Philoſophiæ pariter & Theologiæ cõmiſtio.
Nõ eſt .n. dignum ut ab ullius Chriſtiani ſcriptoris
operibus alicubi abſit Deus qui cœlũ & terrā ſua ma
ieſtate adimplens,ſicut creauit,ita & cõtinet omnia
qui eſt benedictus in ſæcula, Amen. De rebus igitur
naturalibus hac ratione tractare uolentes, ab ipſis
earum principijs exordiemur determinationem ſi
prius quid res naturalis ſit, quidq́ue natura breui-
ter explicauerimus.

LIBER PRIMVS QVI EST DE PRINCIPIIS RERVM NATVRALIVM.

CAPVT I.

Quid sit res naturalis, & de quibus sit in præsenti libro tractandũ.

Hac tractat Aristot. initio 2. li. Phisic.

Es *naturalis dicitur, quæ ex naturis constat.* Quæ secundum Græcam appellationem, alio nomine corpus physicum siue res physica solet appellari. Siquidem Græcis φύσις, idem est quod Latinis natura Res naturales sunt, oĩa corpora quæcunque ex materia & forma componuntur, ut cœli, elementa, & quæcunq; sub eis sunt mista, siue animata siue inanimata. Angeli autem res naturales non sunt, eò ꝙ ex naturis non componantur, sed puri actus sunt & formæ immateriales. Et de his quidem rebus quæ naturales nõ sunt, in his libris per se tractare non intendimus, sed de rebus tantum naturalibus, quæ sunt subiectæ sensibus. Nonnunquam tamen ubi se occasio obtulerit, si de illis quoque nõnihil dixerimus, nõ prorsus nostro ĩstituto cõtrahibimus, quandoquidẽ proximæ sunt Deo mentes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedunt uicinius. Atq; ob hoc, cum à corporeis rebus ad Deum transire contendimus, commodius nonnunquam spiritualium mentiũ considerationẽ uelut mediam interiicimus, quo sic uelut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in Deum qui est perfectissimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerũ naturaliũ determinatio nr̃æ considerationis ꝑcipua materia: Dei aũt cognitio, cõsiderationis ipsius primaria ĩtẽtio: angelicæ uerò naturæ sicubi admiscebitũ mentio, ad priora nonnihil ꝑstabit adiumenti.

Quid

CAPVT II. *Quid sit natura & quotuplex.*

NAtura est substantiale principium, mutationum atq; accidentalium formarum rei conuenientium, uel effectiuum uel susceptiuum. In qua definitione posita disiunctiua coniunctio, duplicem innuit naturam, quarum altera sit principium effectiuum, nempe substantialis forma altera uerò susceptiuum principium nempe materia. Omnes enim mutationes & dispositiones accidētariæq; formæ rebus naturalibus conuenientes, efficiuntur ab earum formis substantialibus, & conseruantur ab eisdem, quemadmodū calor ignis, à forma substantiali est eius, & cum aqua uiolenter calefacta ad frigus redit, à forma substantiali frigus illud efficitur: similiter & cum ipsa nimium rarefacta, ad iustam densitatem se reducit. Ignis quoque per formā suam, se mouet sursum: lapis deorsum, itē per suam formam. Nō solum autem qualitates conuenientes, & motus ad proprias perfectiones, à forma sunt, uerum etiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter conuenientes, quibus agunt in exteriora. Vt cum ignis agit in aquam, aut in aliā quamlibet materiā, calefaciendo, incendendo, sibi assimulando, à forma substantiali fiunt hæc omnia. Materia uerò subiectum & receptaculum, in quo conseruantur & permanent quæcunque rei conueniunt, ad actionem autē non cōcurrit. Propter quod passiuum tantum principium est, non etiam actiuum. Cæterùm, quod in definitione dicebatur principium substantiale, excludit accidentia omnia, quo minus naturæ dici possint. Sunt enim quædam accidentia, quæ uidentur quorundam mutationum rebus conuenientium quædam effectiua principia: quemadmodum (exempli gratia) ipsa ignis leuitas, causa quodammodo est & principium quoddā motus eius sursum: & ipsa lapidis grauitas, principium quoddam est motus eius deorsum. Sunt enim quædam principia, & quædam causæ secundariæ horū motuum, & uelut instrumenta, quibus mediantibus formæ ipsæ substantiales ut principalia principia & causæ primariæ, motus eiusmodi efficiunt. Non sunt autem naturæ, quoniā prin-

Arist. 2 Physic.

principia ſubſtantialia non ſunt. Eſt enim principium ſubſtantiale, quod rem ſubſtantialiter conſtituit atque componit, quemadmodum uidelicet ex materia & forma componuntur res naturales tanquã ex ſuis partibus eſſentialibus atque ſubſtantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominantur. Non autem ex leuitate ignis conſtat, neque ex grauitate lapis. Quare neque naturæ rerum dicendæ ſunt, ſed potius entia ſecundum naturam, quemadmodum infra plenius declarabitur. Cæterum Ariſt. in 11. lib. de Phyſico auditu, obſcuriorem quidem uerbis, ſed in ſententia æquiualentem ponit definitionem, quæ ex prædictis euadet facilior. Sic itaque naturam definit Ariſtot.

Natura eſt principium quoddam & cauſa, ut id moueatur atq; quieſcat in quo primo per ſe, & non per accidens ineſt.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta, ſic debet intelligi: Natura eſt principium quoddam, id eſt, ſubſtantiale principium, ſiue effectiuum, ſiue ſuſceptiuum: & cauſa ſiue materialis, ſiue formalis, ſiue effectiua, ſiue conſeruatiua principium (inquam) & cauſa, ut id moueatur atque quieſcat, in quo ipſum tale principium ineſt, hoc eſt, motus uel quietis rei naturalis, in qua tale principium eſt: primò, id eſt, principaliter per ſe, id eſt, tanquam pars eſſentialis, ipſius rei naturalis: & non per accidens, id eſt, nõ ſicut aliquid accidentaliter inexiſtens, uel eſſentiæ extraneum. Vbi hoc peculiariter notandum eſt coniunctionem copulatiuam. Atque loco diſiunctiuæ coniunctionis accipiendam eſſe, ut ſit ſenſus, principium quoddam ut id moueatur uel quieſcat, &c.

CVPVT III.

Quæ dicuntur habere naturam & Entia ſecundum naturam.

N*Aturam autem habent quæcunque tale principium habent.* Hoc eſt, Naturam dicuntur habere, quæ formam ſubſtantialem & materiam ſub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes eſſentiales ſui. Huiuſmodi ſunt omnes & ſolæ ſubſtantiæ corporales, quæ ſuprà dictæ

sunt res naturales. Excluditur autẽ ab hac definitione materia (quæ formam in se uidetur habere) eo quod ipsam nõ habeat tanquam partem essentialem sui, cùm sit omnino simplex & incomposita, tametsi cùm forma unum tertium constituit, cuius pars existit. Definitio autem entium secũdum naturam, hæc est.

Secundum naturam sunt, & hæc ipsa, & etiam ea quæ hisce per se competunt.

Quæ definitio sic intelligitur: Entia secundum naturam dicuntur hæc ipsa, id est, res habentes naturam, & ea quoque quæ rei secundum naturã conueniunt, &c. quemadmodum accidentariæ dispositiones, & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur esse eis secundnm naturam: ut igni secundum naturam sunt calor, siccitas, raritas, leuitas, motus sursum, calefacere, exiccare: aquæ secundum naturam sunt frigus, densitas, grauitas, humiditas, motus deorsum, frigefacere, atque ita in cęteris. Quæ uerò naturæ rei non conueniunt, non sunt entia secundum naturam, ut quę ab extrinseco per uiolentiam, rei cuilibet imprimuntur, quemadmodum in aqua calor, & in lapide motus sursum, ignis percussio ad locum deorsum.

Et quidem si forma rei contranitente, per uiolentiam prædominantis agentis hæc fiat impressio, dicũtur entia cõtra naturam, quemadmodum exemplum est in iis quæ statim posita sunt. Contranititur enim forma aquæ, ne calorẽ suscipiat, licet præualens ignis imprimat eum uiolenter: & lapidis forma, ne ipse moueatur sursum contranititur, quærens magis moueri deorsum. Itidem & forma ignis, motui deorsum reluctatur. Si uerò id quod ab extrinseco imprimitur, non repugnat naturæ, neque introducatur contranitente natura, sed permittente (eo quòd sicut cõuenit, ita ei nec aduersatur neque officit) præter naturam id esse dicẽdum, est quemadmodum impressus in lapidem impetus ad motum lateralem in loco plano. Hic enim motus sicut lapidi s̃m naturã non conuenit, ita secundum eam nec aduersatur, unde præter naturam dicendus est. Hæc ut magis cla-

Quid ens cõtra naturã.

Quid sit præter naturam.

reant, ponit Arist. hanc diuisionem.

Eorum quæ sunt, quædam sunt natura, quædam ob alias causas.

Cuius hic est sensus. Rerum productarum, quędam à natura naturaliter agente producūtur: aliæ aliis à caussis, quippe ab arte à libera uoluntate, casu aut fortuna, quorum exēpla ex sequentibus patebunt.

CAPVT. IIII.

De rerum naturalium principiis in genere, atque tribus eorum conditionibus.

DE numero & assignatione principiorum rerum naturalium uariè admodū senserunt ueteres Philosophi, quorum ut non est admodū operepretiū, ita neque propositum singulas sigillatim sentētias adducere, aut errores impugnare. Si quē forte oblectant eiusmodi, is Aristotelem consulat 1. Physic. lib. quem de principiis rerum naturaliū scripsit, & abūdè illi (ni fallor) forsitan & usque ad nauseā, erit satisfactum. Nos uerò Aristotelis sententiam (qui cęteris certiora magisque consentanea in Philosophicis rebus descripta reliquit) insequētes atque adeò ueritatem ipsam quam fidelium doctorum omnium unanimis firmat consensus, duo tantum rerum naturalium principia ponimus, nempe materiam & formam, quæ substantialiter (uti suprà dictum est) rem naturalem constituunt. Priuatio enim tametsi (ut post dicetur) principium transmutationis rerum naturalium admittatur, non tamen principium rerum naturalium admitti debet, cùm res naturales ex priuatione nō componantur.

Principia igitur prima rerum naturalium sunt quæ neque ex sese mutuo, neque ex aliis fiunt, & ex ipsis omnia esse oportet.

Tres cōditiões principiorum positæ ab Arist.

Ex qua descriptione tres colliguntur eorū conditiones: quarum prima est, ut simplicia sint penitus, & ex aliis non composita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis,

nis,siue de partibus essentialibus. Nam materia omnis, ex partibus componitur tanquam integrantibus ipsam, nō autem ex partibus alterius rationis siue essentialibus. Quælibet enim materiæ pars, eiusdem rationis & speciei est penitus cum tota ipsa materia. Non tamen componitur ex aliis partibus essentialibus,quasi ex alia ulterius materia ipsa componeretur:aliquid processus fieret in infinitum. Sic & formæ substantiales omnium rerum naturalium, præter animam rationalem,partes habent integrantes ex quibus componuntur. Sunt tamen etiam ipsæ rerum principia, neque ex ullis partibus essentialibus componuntur.

Secunda conditio est,ut non componantur ex se inuicē. Materia enim non est ex ulla forma composita,neque formam ullam in se habet ex qua componitur,neq; item forma materiam habet pro parte sui. Ex quo patet, secundum eos qui formam corporeitatis distinctam ponunt in corporibus à formis ultimis,compositum illud ex materia prima & forma illa corporeitatis,non esse principium rei naturalis,tametsi pars sit ipsam componens,quoniam simplex nō est,sed ex materia & forma compositum. Tertia uerò conditio est,ut ex ipsis res omnes naturales substantialiter cō stituantur. Quam conditionem manifestum est materiæ, & formæ conuenire. Omnis siquidem res naturalis,ex materia,& forma tanquam ex partibus essentialibus,atq; substantialibus constituitur.

Huius autem conditionis defectu formæ artificiales (ut forma statuæ) principia non sunt, quoniā ex ipsis nulla res naturalis componitur,sed tantum artificialis, ut ex forma statuæ cum materia componitur statua,quæ est opus artis, non res naturales. Hic animaduertēdum est, illud esse principium rei naturalis,ex quo uidelicet ipsa res (tanquā parte essentiali) intrinseco componitur:iuxta interpretationē conditionum positarum,& principium trāsmutationis rei naturalis:quod uidelicet ad rei naturalis generationē seu productionem requiritur: siue in generatio postmodū maneat siue non. Priuatio siquidem formæ substantialis ad generationem requiritur:in productu tamen nequaquā ma

 sura.

ſura. Nihil enim poteſt generari ſubſtantiala, abſq; formæ præexiſtentis in materia expulſione. Nam ex homine cadauer non fit niſi rationali anima migrante: nec ex aere aqua niſi aeris forma ſubſtantiali cedente. Siquidem incompaſſibiles hæ formæ ſunt, idem in cęteris uidere eſt. Sunt itaque tria tranſmutationis rerum naturalium principia, ſed non item tria rerum naturalium principia. Duo enim ſunt, & non plura.

CAPVT. V.

De materia, ut eſt alterum principium rerum naturalium.

ADuertendum eſt autem hoc loco, cùm materiam dicimus rerum naturalium eſſe principium, eamq; alteram eſſe naturam, accipi debere nõ (ut uulgo ſolet) pro qualibet materia ẽt artificiali, quemadmodũ aurum, argentũ, ſiue lignum ſtatuæ ex aliquo ipſorum factæ, dicitur eſſe materia. Pro quo eſt intelligendum duplicem diſtingui ſolere materiam, nempe primam, & ſecundam. Secunda materia dicitur, quæ ex alia ulterius materia tanquam ex parte eſſentiali componitur neque pura potentia eſt, ſed formam etiam in ſe includit, ut partem ſubſtantialem ſui. Quemadmodum cùm in exemplo ſuprà adducto, aurum uel argentum dicitur materia ſtatuæ aureæ ſiue argenteæ, quoniam ex ipſa & forma per artem introducta, una componitur res artificialis, quæ ſtatua dicitur. Non eſt tamen aurum materia prima ſed ſecunda tantum, quonia priorem habet aliam, in quam ut in partem reſoluitur, ex qua ſimul cũ forma ſua ſubſtantiali componitur. Sic item compoſitũ ex materia prima & forma corporeitatis, materia prima non eſt, ſed ſecunda tantum. Atque hanc quidem materiam ſecundam, non eſt difficile ne rudibus quidem intelligere. Cęterum ad intelligendum ſecundum ueritatem & proprietatem, quid ſit prima materia, quæ hic natura eſſe dicitur, & principium alterum ſubſtantiale rerum naturalium, ſubtiliorem adhiberi oportet mentis contemplationem, & intelligentiæ aciem fixius intendere. Neque ſatis rectè poteſt

in-

intelligi, nisi per comparationem ad formam, quemadmodum ait Aristoteles materiam per analogiam ad formã esse cognoscibilem, id est, per comparationem & relationẽ ad formam, sicut & omne relatiuum per collationem cum suo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque satis unum absque altero potest agnosci.

Dictum Arist. notatu dignum.

Capvt. VI.

Quid sit materia prima, & quomodo cognosci debeat, quodque non sit propriè ens nominanda.

Est igitur materia prima, primum uniuscuiusque subiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, ut non per accidens insit: & si corrumpitur, ad hoc ultimum sanè proficiscetur.

Quorũ uerborũ hæc est sentẽtia, materia prima est subiectum primũ & ultimum omnis formæ, tam substantialis quàm accidentalis, & uelut ultimum substerniculũ, quod in se formam substantialem recipit, formæque substernitur, cùm ea rem naturalem pariter componẽs, ita ut si quãrem naturalem per ablationẽ omnium formarum corrumpere contingeret, ad ipsam materiam nudam deueniendũ esset. uerùm hoc impossibile, quemadmodum & ipsam materiam omni forma spoliari. Vbi cùm dicitur subiectũ primum & ultimum, excluditur omnis materia secunda. Ipsa enim tametsi alterius formæ subiectum sit, subiectum tamen primum siue ultimum non est, quod ex sua materia & sua forma tanquam ex partibus cõponitur, sed ulterius siue prius subiectum habet, illud formæ habitaculum & substerniculum, quod in re formam nullam habet tanquã sui partẽ, sed tñ accidentaliter, uelut hospitem recipit formã substantialem, ut una cum ea non seipsam, sed rem naturalem componat. Materiam ergo primam intelligere uolens, ad illud substerniculum ultimum debes intellectum conuertere, in quo non includatur tanquam pars eius ulla omnino forma. Donec enim formam simul intelligis ut partem, materiam primam non concipis.

Materia enim ex sese pura potentia est, & quasi nihil per se, hoc est, nullam formam sibi habens intrinsecam, ex qua componatur, neque ad aliquod particulare esse determinata, cùm formam nullam habeat intrinsecam, cuius est dare esse determinatum, sed fieri ex ea potest quodlibet, secundum aduenientium formarum uarietatem. Itaq; per se quidem nihil esse uidetur materia, nec simpliciter ens dicenda, neque simpliciter res, neque bonum, sed quasi nihil. Est enim nihilo uicinissima, & inter oĩa quę à Deo creata sunt aut facta, imperfectissima. Quare inter omnia, ab optimo & summo & uerissimo ente Deo Domino, quàm longissimè distat, cùm ipse sit esse plenissimum & perfectissimum, actusque purissimus nihil hãbẽs potẽtię admixtũ. Illa uerò est mera potentia, nullam habens essentiæ stabilitatem, nullumque proprium esse, sed à forma tantum quodammodo esse mutuat accidentale, ut quoties de forma in formam transit, toties suum quod habet accidentarium esse, commutet. Quemadmodum accidentium subiecta, quoties de accidente in accidens transeunt, prius esse accidentale, quod secundum formam abeuntem habebãt, perdunt, & nouum esse accidentale, secundum qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cùm homo qui albus erat, fit niger, perdit esse album quod habebat, & acquirit esse nigrum quod non habebat. Ita cùm materia prima de forma aquæ sub qua fuit, mutatur ut fit sub forma ignis, desinit esse materia aquæ, & fit ignis.

Materiæ prima nihilo uicinissima.

CAPVT. VII.

Quemadmodum materia non sit actiua, & à Deo longissimè distet.

Illud uerò de materia diligenter considerandum est, quod mera potentia sit, nihil actus in se essentialiter habẽs, ac proinde susceptiua tm̃ est atq; passiua, nulla autẽ ratione actiua. Forma enim à qua est esse, ipsa etiam est à qua omnis procedit actio atq; motio, & omne quod agit, per formam agit: quemadmodum & omne quod est, per formam est hoc ipsum quod est. Vnde quanto formæ rerum sunt per-

perfectiores, tantò res ipsæ quarum sunt formæ, nobiliores habent actiones atque dispositiones perfectiores. Quêadmodum anima rationalis (quæ est omnium formarum nobilissima) nobilissimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cœlestes formæ, suis corporibus dant potentissimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœlestes dico spiritus) quæ sunt formæ per se subsistentes, & actus puri, non potentes cum materia commisceri, potentia atque uirtute longè superant cætera creata omnia, atque adeò rationalem ipsam animã, quatenus cũ materia habet naturale commercium. Et super omnia benedictus Deus qui est forma perfectissima & actus purissimus, sup oẽs formas alias creatas, materiales & imateriales, nihil prorsus habens admixtũ potẽtiæ, in infinitũ potẽtia, uirtute, sapientia, & oĩbus perfectionibus supereminet creatis oĩbus, quantumuis in suo genere præcellentibus. Quia in re meditatio sese offert non in iucunda, ei qui in materiam uelit tanquam entium infimum, & nouissimum ac nihilo proximum, cum Deo qui est entium primum supremum atque perfectissimum, & à nihilo prorsus elongatissimum, uelut ex opposito comparare atque contra opponere. Queamadmodum enim materia, pura existens potentia, nihil habens in se actus intrinseci, omnium maximè passiua est, & tm̃ passiua, nulla uerò ratione actiua: sic ex aduerso Deus purus actus existens, & forma perfectissima, nihil omnino habens admixtũ potentiæ, maxime actiuus est super omnia (iuxta Apostoli dictum) in omnibus operans omnia, nulla tamen ratione passiuus, ut à quoquã quidquam possit suscipere. Et quemadmodum materia cũ ab omni genere naturali passibilis sit, & ad quælibet suscipienda indifferens, quæcunque à quolibet fuerint prædominante agente impressa, nõ potest tamen per se quidquã omnino agere: ita econtrario Deus cum ad quælibet agenda sit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouens pro suo libito, non potest tamen pati quippiã à quouis agente, imò nec à seipso, quẽadmodum nec in seipsam aliquid agere potest materia. Et quẽ-

Transumptio in considerationem diuinæ perfectionis.

1. Co. 12

 admodum

admodum cum multa accipiat in sese materia, nihil tamen ipsa cuiquã donat: ita econtrario, omnipotens Deus cùm omnia donet omnibus, omnibusque rebus suum esse instillet, & cœteras perfectiones omnes dispenset, nihil tamen ipse à quoquã accipit, neque accipere potens est. Est ergo materia, omnium entium imperfectissima, à Deo quam longissimè distans, & nihilo atque non enti uicinissima, neque uicinius quidquam nihilo potest imaginari homo, aut Deus fabricare. Imò non ens simpliciter dicenda, & non ens in actu, sed tantum ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

CAPVT VIII.

Quomodo Deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectissimam rem illum creare.

Quæstio. CVm autem inter agens & affectum oporteat esse similitudinem, forsitan mirum cuiquam uideri poterit, quemadmodũ Deus perfectissimus atq; purissimus actus & forma simplicissima, aut potuerit aut uoluerit hanc impuram potentiam creare. Nam inter infinitam & purã formam, & finitam potentiam nihil actus habentem, nihil apparet similitudinis. *Solutio quæstionis.* Soluitur autem ista dubitatio hoc pacto, quoniam materiam non per se creauit Deus, quasi ens aliquod per se subsistens, aut quasi hoc aliquid: sed concreauit potius cũ re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitq; eam Deus esse sub forma, quam in se recipit: sub qua quodammodo esse habet, atque ita etiam quodammodo Deo assimilatur, quatenus est sub forma ipsius rei naturalis, cui ipsa substernitur. Neque simpliciter creatura dicenda uidetur, neque simpliciter creata, sed potius concreatura siue concreatum aliquid cum re naturali. Ex quo consequi uidetur satis manifestè, quod ab initio conditionis rerum Deus materiã non fecerit, neq; creauerit absq; formis substantialibus, sed omnẽ materiã sub aliqua certa forma ꝓduxit, cœlestẽ quidẽ materiã sub forma cœlorũ, elementarem, uerò sub forma elementorũ,

tametsi

tametsi formis ulterioribus, per subsequẽtes sex dies diuinæ operationis. postmodũ fuerit cõpleta. Ex hoc ẽt patet, materiam non posse sine forma secundum naturam existere, neque esse possibile, ut materia omni prorsus forma sit nuda atq; spoliata, neque una unquam posse spoliari, nisi adueniente altera. Imò neque Deum hoc posse (ut materiam uidelicet sine forma creet, aut concreatam per se seruet absque omni forma) probabilis quorundam sententia est. Aiũt.n. à quo oĩs forma aufertur, ab eodẽ similiter omne esse auferri, cum forma sit, quæ dat esse rebus. Aliis cõtra sentientibus, Deo nõ esse impossibile, ꝙ naturę possibile nõ est, sed potuisse Deũ & ab initio sine forma esse materiam, & etiam nunc eam sine omni forma seruare, licet sub forma creatam. Vtra uerò sententia sanior debeat haberi, nostro non stat in iudicio: quapropter utranq; in sua probabilitate relinquimus. Nemo uerò existimet Deo ꝑfectissimo indignum, quòd tam uilem rem creare uoluerit, quæ sit nihilo uicinissima. Imò uerò hac re admodum magnificauit potentiam suam qui est omnipotens, dum eã sic demonstrat ualidam, ut possit etiam in ultimum illud & imperfectissimum, quod à sua essentia, quam longissimè distat, attingens à fine usque ad finem fortiter, id est, à perfectione naturæ angelicæ, usque ad imperfectionem huius prope nihili. *Diuersa opinio.*

CAPVT IX.

Nulla creata uirtute fieri posse materiam, sed in omni actione naturali eam præsupponi.

NVlla uerò est tam potens creatura, quæ possit creare uel minimam quantitatem materiæ. Infinitæ enim hoc est uirtutis tm̃, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodum innuit Aristoteles, cum ait, ex nihilo nihil posse fieri. Nam si creatura aliqua materiam primã faceret, necesse esset illam ex nihilo fieri, sicq; creari. Non potest autem creatura creare, neque ex nihilo quippiam efficere. Potest enim creatura cum influxu Dei cooperante *Dictum Aristotelis notandum.*

te, rē quæ aliqualis est in potentia, efficere ut talis sit actu: quemadmodum ignis ex ligni materia, quæ est in potentia ad formam ignis, potest facere ignem actu, introducendo in eam, formam suæ formę similem. Cæterum quod in potentia non est, creatura facere non potest, ut potentia sit. Hæc ergo caussa est, quare cum agens naturale aliā rē naturalem possit efficere, quemadmodum de igne alium ignem producente iam monstrauimus: materiam tñ producere non potest, quoniam maioris potentiæ est hoc, q̃ illud. In omni itaque actione quæ fit à re naturali, præsupponitur materia, in qua forma suscipiatur: quemadmodū & omnis artifex, non nisi ex materia quidquam efficit, neque item agēs naturale quodcunque. Quemadmodū ignis nunquam nisi ex præiacenti materia ignem facit. Sicut autem diximus de creatione, ita & de annihilatione dicendum est. Rem enim quæ actu est aliquid, potest agens naturale efficere, ut talis actu non sit: hoc est potest formas rerum destruere atque expellere, non potest autem efficere, ut res potentia talis non sit. Illud (nempe formam expellere ex materia) finitæ uirtutis est. Hoc uerò (scilicet materiam in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli competit creaturæ. Quin & illud probabilior tenet sententia non posse talem aliquam creaturam à Deo licet potentissimo, creari, cui uirtus illa competat creandi siue annihilandi: neque uirtutem hanc ulli creaturæ quantumuis nobilissimæ siue creatæ siue creandæ, communicari posse, sed eius solius omnipotentiæ conuenire. Solus est Deus in cœlesti-
Sap. 12 bus sursum habitans, qui potuit uniuersam hanc mundi machinam & molem permaximam, ex nihilo & materia nusquam præinuenta creare, & eandem potest, cum uoluerit, etiam nunc usque in nihilum redigere. Subest enim illi cum uoluerit, posse.

CAPVT. X.

Ex materia ingenerabili & incorruptibili secundum sese, transitur ad diuinitatis considerationem.

MEditari hoc in loco possumus, quàm sit stabilissimus in sua essentia Deus, actus purissimus & perfectissimus,

mus,ipſumque ſuum eſſe infinitum exiſtens, ſi ſic permanet ſtabilis, quãtum ad ſe attinet, imperfectisſima iſta materia, quæ à Deo eſt longisſima, & nihilo uicinisſima, ſola ſic eam conſeruante diuina uoluntate. Tametſi enim ſm formas tam ſubſtantiales quàm accidentarias plurimum ipſa uarietur accidentaliter, in ſe tamen eſſentiali mutatione & intrinſeca manet prorſus inuariata, neque corruptioni eſt aut generationi, ut cætera corpora naturalia inferiora, ſubiecta, adeò ut ab initio creationis rerum, de immẽſa illa mole materiæ, ſub qua creata fuerunt cœlum & terra & quæ in eis ſunt omnia, nulla materiæ illius particula ne minima quidem deperierit, actione naturalis agentis, quẽadmodũ neq; minima particula adiecta eſt, eadẽ uirtute. Idq; non ob aliud, niſi quòd ſm ſuam exiſtentiã uel nõ exiſtentiam, ſoli ſubſit diuinæ uoluntati: agentibus uerò naturalibus, non niſi ſm formarum & accidentium tranſmutationes, eſt ſubiecta. Quantumuis enim humana potentia ſæuiat, quantumuis ad perditionem omnimodã conetur, nunquam uſque ad annihilationem pertinget. Poterit quidem efficere ut moriatur homo, & quæ materia erat hominis, iam eſſe incipiat materia cadaueris, deinde & hoc poterit, igne adhibito cadauer ipſum in cinerem atq; puluerem redigere. Verum, etiã ſi mille ſyluas in unius conſumptione cadaueris adhibeat, ad hoc nequaquam pertingere ualebit, ut puluerem annihilet. Diſpergere quidem poterit in aerem, aut in aquam, aut in terrã abdere: facere autem ut aliquid materiæ perdatur, in omni uirtute ſua & conſilio non poterit. Atque hinc rurſum ratio humana conſideret, ſi omnis creata uirtus aduerſus ipſum quod eſt omnium uilisſimum non posſit præualere, quodq; eſt nihilo proximum, ad nihilum nõ poteſt reducere is qui eſt actus purisſimus, forma perfectisſima, eſſe infinitum atque plenisſimum, quiq; eſt nihilo in infinitum elongatus Deus omnipotens, quam ſit prorſus creatæ omni uirtuti ſubtractus, & quàm aduerſus illum omnis creata uirtus, etiam ſi millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere posſit.

Alia contemplatio

Con-

CAPVT. XI.

Consurrectio in uiuificum Dei affectum, ex praecedentium contemplatione mirabilium.

TIbi ergo soli domine Deus, debetur creationis honor & gloria. Tu solus non eges quopiam, ut tibi praepa-
Gen. 1 ret in tuo opere materiam. Nihil erat mundus, & solo cum uerbo suscitasti, prodijtque de nihilo hęc amplissima
Luc. 21 creatura. Sed nec quisquam est, qui nobis possit auferre uel pilum de capite, ut in nihilum pereat, praeter te qui solus es potestatem habens creandi & annihilandi. Quare ergo piissime Domine, timebimus ullam huius mundi potestatem? cum nec animam interimere, nec corpus annihila-
Mat. 10 re ualeant. Vnum hoc tu Domine reliquisti impiis persecutoribus, ut possint animam te sitientem ab inimica foedissimaque carnis huius molestia separare. Quo quid possit homini te uerè agnoscenti gratius euenire? Cęterum,
Tit. 2 neque corpus neque animam creata ulla potestas annihilare potest. Igitur in te Domine sperantes, tuoq; ualidissimo fulti auxilio, nullam omnino mundi huius pertimescimus quantumuis praecellentem potestatem, illud firmissime scientes, quoniam tua uirtus superuincit in immensum: sed confidenter in doctrina benedicti filii tui peristamus, expectantes beatam spem, & aduentum tuum gloriosum, ò maximè deorum Deus, quem ipse repromisit nobis.

CAPVT. XII.

De forma ut est alterum principium rerum naturalium, & obiter de materia caelestium atque inferiorum, an eiusdem sint speciei.

QVod ad materiam pertinet, res omnes cognatae sunt, & sm speciem aut genus penitus indistinctae. Siquidē in oībus naturalibus, praecipuè inferioribus istis una est eademque materia. Nam de materia caelestium corporum, propter ipsorum incorruptibilitatem dubitari solet, ob hoc potissimum, quod non uideatur caelestiū corporum materia esse alienarum impressionum susceptiua,

 neq;

neque uidetur transire de forma in formam, sed perpetuò sub eadem forma, eisdem dispositionibus permanere: quod longe est à materia corporum horum inferiorum, elementarium atque mixtorum. Qua ratione permoti opinantur quidam, distinctionem esse ponendam, specificam uel genericam, inter materiam cœlestium ingenerabilium & incorruptibilium, & inter materiam elementorum atq; cæterorum mixtorum generabilium & corruptibilium. Alius econtrario dicentibus, non esse ponendam distinctionem ullam talem, siue genericam, siue specificam: sed omnem materiam eiusdem esse rationis: aliis dicentibus, illam cœlestis materiæ intransmutabilitaté nō ex ipsa sua natura prouenire, sed ex conditione & uirtute formarum in ipsis inhabitantium, quibus tantum Deus naturæ uirtutem contulit, ut nullam extraneam impressionem patiantur materiā in qua creatæ sunt, suscipere, neque de forma in formam transire, quéadmodum in rebus quoque naturalibus uidemus, quasdam ex sua natura ad annorum centenarios perdurare secundum formam inuariatas, dum aliæ breuissimo intereant spatio, quod non dubium est ex formarum prouenire uarietate. Quanquam autem his modis de materia cœlestium & inferiorum diuersa sententia est, illud tamé uno ore astruunt omnes, rerum inferiorum omnium unā eandemque esse materiam, atque ita quantum ad hanc esse secundum speciem indistinctas. Cæterum, ipsa rerū abinuicem distinctio substantialis atq; specifica, à formis est substantialibus. Siquidé forma est, per quam res actu est, & in certam aliquam specié redigitur, quæ ex materia prius indeterminata est, & in potentia ad quodlibet. Forma itaque in materia suscepta & producta, cum ea pariter ré unam substantialiter componit, & materiæ quodammodo esse communicans accidentaliter, & cōposita dans esse substantialiter & essentialiter. Ab anima enim rationali hét homo, ut homo sit materia uerò prima, tantum hoc, ut materia humana sit.

Contrariæ opiniones de materia cœli.

Quid forma.

CAPVT. XIII.

Ex massa ceræ & impressione sigilli per analogiam declaratur formæ officium.

Analogia.

VT autem clarior fiat formæ cognitio, analogiã quandam & cõparationẽ assumimus ceræ & formæ sigilli, per quã utcunque comprehendi poterit formæ officiũ atque naturæ. Sicut enim massa ceræ ex se nullam habet imaginem aut formam, sed iuxta sigilli uariam sculpturã nata est suscipere diuersas formas, siue hominis siue leonis imaginem, siue alterius cuiuslibet animalis, dum tamen sub una qualibet est, pariter nequit esse sub alia nisi prior abiiciatur, ut cùm in cera impressa est leonis imago, nõ potest in eam introduci hominis imago, donec abiiciatur prior leonis, successiue tamen indifferenter quamlibet suscipere potest impressionem. Ita sane materia, ex sese ad omnem prorsus formam indifferens est & indeterminata: iuxta aũt agentis supra ipsam dominium obtinentis naturã, impressionem recipit formæ, iuxta autem formæ uarietatem esse uarium suscipit. Forma uerò esse accidentarium dat materiæ, & eius indifferentiam suo aduentu sic stringit, ut pariter secum aliam suscipere nequeat. Quod quidem de formis ultimis debet intelligi. Nam inconueniens nõ est plures formas substantiales simul iidem inesse composito, cũ ambæ non ultimæ fuerint, aut etiam cùm altera fuerit nõ ultima. Quemadmodum forma corporeitatis, secundum eos qui eam distinctam ab ultima forma in omnibus corporibus ponunt, simul est cũ aĩa rationali, & secundũ eorũ sententiam qui tres animas distinctas reponunt in hoĩe, simul sunt anima uegetatiua, sensitiua, & rationalis. Formas autem ultimas, impossibile est eidem simul inesse, cuiusmodi sunt forma hominis, equi & asini, forma ignis & aquæ. Successiuè tamen potest quaslibet formas quãtũuis contrarias æquè recipere, modò adsit agens quod formam introducat, alia quæ prius inerat expulsa.

CAPVT. XIIII.

Quomodo forma esse aut non esse dicenda sit.

RVrsum & illud in proposita analogia aduertendũ est, ꝙ sicuti figura illa aut forma quæ in ceræ massa per sigilli impressionem relinquitur, non apparet esse in sigilli imprimentis sculptura: ita forma cum det esse rei naturali, ipsa tamen non hoc esse dicitur, quod composito donat ut sit, quemadmodum (exempli gratia) donat homini anima rationalis, ut homo sit ipsa tamen homo non dicitur, neq; est. Imò forma cum det esse rebus, ipsa tamen non tam esse per se, q̃ coexistere uel inesse dicenda uidetur. Non enim est forma, eo modo, quo hoc aliquid siue compositum naturale est, aut quasi per se subsistẽs, sed tanquã inexistens, quemadmodum de accidente dici solet, ꝙ eius esse sit in inesse. Accidens enim quodlibet esse dicitur, non quia ipsum per aliquid est, quomodo res naturalis, per formã est: sed magis quia per ipsum subiectum cui inest, aliquale est. Sic etiam substantialis forma, eatenus est, quatenus per ipsam res naturalis est, non quatenus ipsa per aliquid est, ut magis propriè dici debere uideatur ipsa in esse rei, aut rem informare, quàm simpliciter esse. Loquimur de formis purè naturalibus, & quæ nullam habent per se subsistentiam. Rationalis etenim anima, quatenus per se subsistentes á corpore separatim potest permanere, eatenus per se ens non solum inexistens rectè nominari potest. Et formæ illæ immateriales angelicæ, per se entia, & quidem nobilissima entia sunt. Super omnia uero forma illa purissima, & actus perfectissimus atq; inæstimabilis ens primum est atq; supremum, immo totius essentiæ plenitudo, non per se tantum felicissimè subsistens, sed omnium insuper rerum essentias, in suo esse plenissimo, benignissimè continens atque concludens.

CAPVT XV.

Comparatur forma aliquatenus cum Deo secundum similitudinem & uicinitatem.

QVemadmodum uero supra diximus de materia, ꝙ à Deo q̃ longissime distet, & pene nihil habeat cum

illo

illo similitudinis, ita econtrario de forma uidetur eam nimirum esse Deo adsimilem, Deoq; uicinam, cum sit etiã ipse forma quædã perfectissima, & actus purissimus. Neque difficile fuerit ei qui recte intellexerit supra positam materiæ ad Deum comparationẽ, quæ secundum dissimilitudinem fiebat, formæ quoq; ad Deum per similitudinem applicare. In omnibus enim iis comparari forma ẽm similitudinẽ cum Deo poterit, in quibus materia dissimilis fuit declarata, tametsi in immensum semper excellat diuina perfectio, & in infinitum ab ea deficiat formæ similitudo. Non fuerit autem inutile ad formæ clariorem habendam notitiam, & potissimum ad Dei perfectiorem aliquanto habendam cognitionem, adinuicem ista comparare, & in quibus similitudo sit atque etiam dissimilitudo ostendere. Deus itaq; sicuti actus purus est & simplissimus, ex materia non compositus: ita & forma rei naturalis actus purus est & simplex, ex materia non compositus. In hoc tamen à Dei perfectione deficit, quoniam cum materia quæ est potentia pura, communicat atque societatem habet in ea inhabitans, & cũ ea pariter rem naturalem componens, cum Deus nullam omnino potentiam secum admittat, neq; cõpositionem sciat. Rursum quemadmodũ Deus summe actiuus est, omnia operans in omnibus, quatenus actus purissimus & perfectissimus atque infinitus, ita forma omnis substantialis, uirtutẽ habet agendi, operaturq; in corpore omnia quæ sunt rei quam constituit, conuenientia. Verum in hoc deficit, ꝙ limitata sit eius actiuitas, ut non quemlibet possit effectum indifferenter operari, sed tantum quæ rei conueniunt, quam componit, cum Deus infinita & illimitata sua uirtute operetur omnia in omnibus, & nulla omnino fit actio, quæ ab eius non emanat immensa uirtute. Iterum in hoc cum Deo conuenit, quoniã principium actiuũ existens, pati non potest, neque aliunde quidquam suscipere. Sic enim forma principium tantum actiuum est, nõ autem passiuum, quomodo materia tantum passiua est non autem actiua. Neq; ipsa alias nouit in se formas, potissimum corporeas suscipere, neque secundum eam res naturales patitur.

titur. A diuina tamen perfectione adeò deficit, ut etiam ad corruptionem, contrariante uirtute perueniat, cum eã prædominari contigerit. Amplius, quemadmodum Deus esse donans rebus, & omnia omnibus elargiens, nihil ipse recipit, neque recipere potens est: ita forma substantialis cum esse donet rebus atq; ipsi ét materiæ, & oĩa in eis quæ conueniunt operetur, atq; elargiatur, ipsa tamen à materia uicissim nil recipit. In hoc tamẽ deficit, quoniam ille omnia largitur omnibus, hæc autem suo tantum composito atque etiam perculiaritur, quantum ad materiam, nullum illi donat esse intrinsecum, cum Deus rebus omnibus hoc ipsum donet, quod substantialiter sunt. Et Deus quidem nec recipit aliquid ab iis quibus benefacit, neque commodum ullum accipit. Forma uerò in materia, ut in domo necessaria inhabitat, & ea utitur ut officina extra quam prorsus nec existere possit, neque quidquam operari nihilo certè amplius q̃ materia ipsa sine forma. Patet ergo, quemadmodũ forma Deo sit adsimilis, eiq; ſm qualemcunq; similitudinem, tametsi deficientem, uicina possit demonstrari.

CAPVT. XVI.

Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam absentem quàm præsentem.

SVper est nunc, de mutuo amore atq; appetitu materiæ ad formam, & formæ uicissim ad materiam, ut aliquid dicamus. Neq; enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriã magnificabit. Aduertendum ergo est, ꝙ sicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalem, quæ uoluntas nominatur, per quam ea quæ secundum rationem sibi cognoscunt utilia appetunt, absentia desiderando, præsentia amando, ea uerò quæ inconuenientia fugiunt, absentia detestando, & de præsentibus tristando: brutis uerò animantibus appetitum sensitiuum, quo ea quæ per sensum ut commoda apprehendunt, prosequerentur, itidem & incommoda fugerent: sic rebus naturalibus sensu atq; ratione carentibus, naturæ auctor Deus naturalem quendam instillauit indiditq; affectum siue appetitum, atq; desiderium, quo *Appetitus uarius.*

res quælibet naturaliter suam perfectionem appetit, atque id quod sibi secundum naturam conueniens est, diligit, ita ut si adsit, in eo complaceat, & uelut oblectetur: si uerò absit, desideret, atque ad ipsum acquirendum quantum ex se est tendat atque conetur. Quemadmodum aqua, naturaliter frigus desiderat, & locum deorsum. Et quidem ubi præsens adest frigiditas, oblectatur & gaudet in ea, eáq; quoad ualet seruare conatur: Si forsitan absfuerit, ab extrinseco nimirũ agẽte expulsa, nõ quiescit donec illã rursum in sese recuperet. Sic lapis si in naturali est loco, quiescit & oblectatur in eo sine uiolentia. Si uero extra illũ alibi detineat̃, desiderabit nihilominus eundem, & ad eũ quantũ ex se est conabitur ut tendat atque perueniat: moxq; ubi fortè impedimentum ipsum detinens fuerit subtractum, illuc motu festinabit, quo prius tendebat desiderio. Hoc modo imperfectum omne (ut diximus) suam amat perfectionem, & illud appetit, atque desiderat, à quo habet perfici. Quapropter, cum ex supradictis euadat manifestum, materiam accipere suam quandam perfectionem à forma, per quam nimirum eius infinitas finitur, & indifferentia stringitur atque limitatur, & à qua esse accipit accidentariũ & accidentarias alias dispositiones, quibus suo quodam modo perficitur, non est difficile intelligere, quo modo materia formam appetat ac diligat, ita ut absentem desideret atque ad eam tendat: præsentem uero amet, inq; ea complaceat nempe ut id, quod imperfectũ est, suã appetit perfectionẽ.

CAPVT XVII.

Quemadmodum forma appetat materiam.

CAeterum, quomodo forma perfectior, materiam rẽ imperfectissimam ac nihilo uicinissimam appetat, mirum forsitan cuiquam id uideatur. Oritur autem hæc admiratio ex humani cordis peruersitate. Sic enim uani sunt filii hominum, ut non ament neque desiderent, nisi eos à quibus emolumenti aliquid sperent. Neque nisi uilẽ hunc nouerunt & mercenarium amorem, quo materia formam

& in-

& inuicem se filii huius seculi amant. Nimirum uilissimis rebus & infimis(materię,& crassis carnalibus)uilis eiusmodi & infimus competit amor. Cæterum, est præter illum alius amor longe nobilior,quo perfectum omne imperfectum amat atq; desiderat, non ut ab ipso accipiat aliquid, sed in hoc magis,ut ipsum perficiat. Et sic sane forma gaudet egenti atque nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accipit gratis,libenter elargiri,quasi intelligat bonum quo communius, eo melius ac perfectius esse. In hoc enim diuinæ largitati multum assimilatur,quæ nos non ob nostra diligit(si quidem bonorum nostrorum ipsa non indiget) sed ob seipsam potius diffundendam, suamq; immensam bonitatem in nobis communicandam. Quanquam ex supradictis constet,materiam etiam formæ esse necessariã,& maximo omnino usui,ut in ea habitet, & quasi in officina omnem suam operationem operetur atque seruet, ut hac quoque ratione ipsam merito debeat expetere,quemadmodũ non solum fœmina appetit uirum,sed econuerso uir etiam licet perfectior, fœminam. *Psal. 15*

CAPVT XVIII.

Proponitur quæstio de rationali anima an etiã ipsa materiã appetat.

VErùm, quantũ ad hanc rẽ attinet,peculiaris quædam dubitatio de rationali aĩa(quæ forma substãtialis est hominis)moueri irrationabiliter potest num ẽt ipsa,ut cæteræ substantiales formę, à materia inseparabiles,materiã appetat naturaliter. Videtur .n.& ratione auctoritate mõstrari, quòd ipsa magis odio debeat erga corpus affici, in quo habitat. Ratione quidẽ sic. Omnis enim res, naturaliter in eo magis statu esse desiderat,in quo sibi melius esse sentit,& in quo operationes sibi conueniẽter magis debitè,magisq; ritè possit exercere. Rationalis aũt anima per corporis huius crassitiẽ ita obuoluitur,ut operationes suas nobilissimas quas habet, nempe intelligere & uelle, minus rectè possit exercere, quàm si ipsa à corpore foret separata. Sic enim anima rationalis corporis crassitie impeditur, *Quæst. de anima rationali in materia.*

peditur, qũo oculus alioqui rectè dispositus, pellicula obuolutus clarè rem ipsam cernere nequit. Iuxta illud sapiêtis, Caro quæ corrumpitur, aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter desiderare magis, ut à nube carnis huius separetur, quam ut ei coniungatur. Neque præsens corpori uidetur in eo posse oblectari, neque absens ipsum desiderare, quod in præstantissimarũ suarũ operationẽ exercitio sibi nouit prębere impedimentũ. Rursum, uidemus formas illas immateriales spiritus cœlestes materiam nõ appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametsi forsitan in materia oblectetur, donec in ea inest, cùm tamen fuerit separata, iam illis modo quodam per se subsistendi

Philip. 1 assimilata, non ultra ad materiam trahi desiderio. Accedit his, sanctarum scripturarum auctoritas, sanctorumque patrum testimonia. Beatus.n. Paulus dissolui cupit, & corpo

Ro. 7. re magis exui, ut Christo domino possit coniungi. Et idẽ ipse de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorẽ: atq; alio rursum, in hoc corpore grauatus ingemiscit, sciẽs qm̃ si terrestris ista domus corporalis huius habitationis per mortem dissoluatur, domũ habiturus sit à Deo nõ manu factam, id est, gloriæ ęternæ accepturus mansionem.

2. *Co.* 5. Sancti quoque patres, corpus istud quod circumferimus, carcerem siue ergastulum & exilij locum, atque alijs huiusmodi uariis nominibus nominandum putauerunt. Nemo uerò est, qui non de ergastulo & loco carceris libenter uelit liberari, neque liberatus, quisquam ad locũ eiusmodi q̃rit redire. Videtur ergo anima, quæ in corpore est ut in carcere nec in eo debere oblectari, neque ipsum absens desiderare.

Capvt XIX.

Ponitur differentia inter formas materiales & immateriales, quantùm ad appetitum materiæ.

PRo solutione autem huius dubitationis sciendum est, diuersitatem esse (quantum ad hanc rem) inter formas prorsus immateriales, & quæ prorsus cum materia compo

ni non possunt, cuiusmodi sunt spiritus angelici, & inter animam rationalem, quæ tametsi non ita sit materialis ut cæteræ corporeæ, quæ extra materiam nō possunt subsiste re, est tñ eatenus materialis, quatenus ex sua natura habet ut cū materia quid unum (nempe rem naturalem) possit cō stituere. Quæ.n. prorsus immateriales sunt, & cum materia componi non possunt, his proculdubio nullus inest ad materiam appetitus. Quorsum enim appetitus esset rebus à natura datus, qui nunquam posset impleri? Anima tamē rationalis, quoniam ex sua natura hoc habet, ut cum materia simul rem possit componere, & quidem rem inter res omnes naturales, nobilissimam, nempe hominem, idcirco dubitandum non est, quin ad materiam habeat naturalem appetitum, ita ut & absentē desideret, & præsentem amet. *Differentia animæ rationalis.* Tametsi enim uideatur anima rationalis separata aliquatenus cœlestibus spiritibus similior, dum per se subsistat extra corpus, eo quòd tunc sine materia sit, atque ita forsitan perfectior in eo statu uideri possit, separata existens, quia tamen ab optimo conditore non separatim ipsa, neque per se, neque propter se creata est, sed in corpore propter hominem ipsum totum, ut ipsa uidelicet cum corpore hominem componeret (partes enim propter totum sunt, & non propter partes totum) idcirco suæ cōditionis memor, semper corpus desiderat & amat. Longè uerò diuersum est de formis illis cœlestibus, quæ neque in materia creatæ sunt, neque ad simulcum alio rem aliquam componendam, sed ut per se subsisterent, conditæ sunt ab initio.

CAPVT XX.

Soluitur proposita superius obiectio, & quomodo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipsum, declaratur.

AD ea uerò quæ in contrariū obiecta uidentur, repsonderi debet, ea procedere contra corruptæ carnis miseriam quæ nō ex ipsa cōditione primæ materię, neque ex corporis natura, sed per accidens exprimi parentis inobedientia, in ipsum corpus intrauit, & per propagationem in

omnium posterorum corpora deriuatur. Vnde quoties cõtra carnẽ uel corpus, in scripturis aut in patrum scriptis fit exclamatio, non contra ipsam corporis naturam, neque aduersus corpus ipsum p sese, sed aduersus corruptionẽ & peruersitatem & multimodam miseriam in carne humana post peccatum inhabitãtẽ, intelligi debet indignatio. Vnde nõ simpliciter corpus, sed corpus quod corrũpitur, Sapiẽs dicit, aggrauare animã. Neq; Paulus à corpore simpliciter uult liberari, ut ipsũm nunquam recipiat: sed à corpore mortis huius, id est, à corpore, ut nunc est, hoc est, ab ista miseria multimoda, quæ in corpore adhuc inhabitet. Neque Paulus dissolui cupit à corpore, ut corpus nunquã uelit recipere: neque sic ingemiscit in hoc corpore, ut prorsus uelit expoliari, & corpore omnino priuari: sed ad hoc uult corpore exui mortali & misero, eoq; ad tẽpus permanere priuatus, ut absorbeatur mortalitas à uita, & recipiat aliquando ex Dei munere gloriosum, quod fœtidum atq; sordidum olim deposuerat. Sic etiam corpus istud, in eo statu miseriæ quo nunc est, obscurũ, crassum, corruptibile, & tardum, rectè carcer nuncupatur, insuper & ergastulum, & locus laboris atque exilij. Quia donec in eo s[e]c[und]m statum in quo nunc est anima inhabitat, magni laboris opus habet in prauis ipsius cupiditatibus refrenãdis, atque expugnandis, propter corruptionem quæ ex prima inobedientia in ipso inhabitat. Verum hæc omnia nihil aliud probant, quàm animam meritò carnis istam corruptionem, & omnem quæ ex corruptione est miseram, detestari. Non autem consequitur, quòd per se corpus ipsum odio habere, aut detestari debeat. Similiter & quod de impedimento dicebatur à corpore in animam ueniente, ad corporis miseriam & crassitiem referri debet. Cùm enim resurrexerit olim uirtute diuina corpus hoc nostrũ in incorruptione, in uirtute, in subtilitate, in agilitate, cæterisque perfectionibus, omni crassitie atque imperfectione ex Dei dono deposita, nullum erit animæ rationali ab ipso impedimentũ, quo in corpore posita eiq; reunita glorificato possit beatifica uisione Deũ ẽt facie ad faciẽ contemplari,

Sapien. 9
Roma. 7
Philip. 1
1. Cor. 5.
1. Co. 11
1. Co. 13

contemplari, & amore inæstimabili eo dulcissimè perfrui. Et erit tunc quidē animæ plenum gaudiū, cum ipsa carnē, qua dum uiueret homo, uelut ministra usa fuerat, ad hanc gloriā apud Deum bonis actionibus promerendā, sibi uiderit in præmii quoq; iucunditate consociatā, & gaudebit indubiè uidere in consolatione sociam, q̄ in labore uitę habuerat ministrā atq; adiutricē. Ex his ergo manifestum relinquitur, quēadmodum rationalis aīa æquè atque cæteræ substantiales formæ, materiam appetat atque desideret.

Capvt XXI.

De priuatione, ut est principium quoddam transmutationis rerum naturalium.

Qvoniam aūt (sicuti iā diximus) forma perficit materiam, & ad omnem formam est materia indifferens, penitus ex se indeterminata, adeò ut quælibet materia omnes omnium rerum formas suscipere per successionē nata sit, quanquā simul eas continere nequeat: hinc fit, ut materia indeterminate quālibet formā desideret & amet. Vnde & præsentē formam atq; hospitatam materia amat & seruare eam absq; fastidio cupit: & tamen quoniā indeterminata est, eas quas non habet similiter desiderat, atq; conatur habere, & genuino quodā natiuoq; conatu ad eas tendit, cupitq; de forma transire in formā, quasi hac ratione suæ quærens imperfectioni mederi. Atque ita fit, ut collaboret ad eius formę quam habet destructionem, dum aliam quærit, quæ hanc est expulsura quam habet. Et licet non hoc per se intendat, consequens tamen est, ut adueniente forma alia prior licet perfectior emigret, atq; abscedat: atq; ita per accidēs, dum eā desiderat acquirere formā quam non habet, seipsam priuat ea quā habebat. Sane materia omnes pariter formas, si id fieri posset, libens sustineret, optaretque (si fieri id posset) impleri simul omnibus: sed formæ plures se pariter compatiuntur (de ultimis rerum formis loquimur) sicut nec pluriū sigillorū impressiones, pariter in eadem massa coexistere ualent. Atque ita

adueniente una, necessario pellitur altera. Atq; ex his patet, quemadmodũ priuatio formarũ absentiũ in materia, earũ uidelicet quas ipsa nata sit habere, & actu non habet, causa quædã sit quare res transmutentur, & materia rerum naturalium de forma transeat in formã. Quam ob causam dixit Philosophus, priuationẽ conari ad maleficiũ rei. Atque hinc est, ꝙ uulgò priuationẽ tertiũ principium ponunt transmutationis rerum naturalium. Quia enim materia formis aliis substantialibus caret, quas nõ habet, & nata est habere, hinc est ꝙ ad eas tendit desiderio, quas non habet, sicq; per se ad nouæ formæ acquisitionem, ac proinde ad nouæ rei generationem tendit, per accidens uerò ad prioris formæ amissionem, atq; ex consequenti prioris rei maleficium & corruptionem. Non debet tamen priuatio ista principium dici rerum naturalium, sed tantum principium transmutationis rerum naturalium. Non enim rem ipsam substantialiter componit, neq; in re manet, postquam generata est: sed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abijcitur, quæ ad prioris maleficiũ machinata fuit. Quemadmodum cum in subiectum quodlibet habitus introducitur, priuatio eiicitur, cum nequeant opposita simul inesse eidem. Vnde cum principia rerum naturalium (ut suprà patuit) res ipsas naturales debeant constituere atq; substantialiter componere, manifestum est, priuationem non esse dicendam principium rerum naturalium. Transmutationis tamen earum principium ratione suprapositia poterit admitti.

Dictum Aristotelis notandum.

Capvt. XXII.

Quomodo intelligendum, priuationem esse transmutationis principium, & ad rei maleficium conari.

CVm uerò in præcedentibus diximus de priuatione, ꝙ ipsa ad maleficium rei machinetur: & de materia, ꝙ conetur atq; laboret ad nouæ formæ acquisitionem, sicq; per accidens ad ueteris expulsitionem, & rei perditionẽ: nemo ita intelligat (quemadmodum uerborum facies forsi-

tan prætendit) quasi priuationē dicamus uim aliquam habere agendi, per quam ipsa conetur & operetur rei naturalis corruptionem, aut materiam uirtutem aliquam actiuā similem habere, ratione priuationis, per quam ipsa aliquid efficiat ad formæ unius expulsionem, & acquisitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipsa (quæ ens uerùm nō est, sedentis potius priuatio, & non existentia tantum formæ in subiecto apto eam habere) poterit ullam habere actiuitatis efficaciam: Sed & de materia iam supra declaratū est, agendi uirtutem ei minime cōpetere, neq; generare quicquam aut corrumpere, neq; destruere posse, neq; producere. Quòd ergo de priuatione dictum est, eam ad rei maleficium machinari, intelligendum est, secundum occasionem. Siquidē priuatio formæ substantialis in materia ipsa est occasio, ob quam corruptioni res est obnoxia. Quòd ex eius definitione facile intelligi potest quæ est hæc.

Formæ priuatio est, non existentia eius in subiecto eam habere nato.

Quemadmodum cæcitas, carentia est non existentia uisus in hominis oculo, qui aptus est potentiā talem in se habere. Hoc itaq; modo, quoniam materia apta & nata est habere quamlibet formam, non tamen habet nisi unam sub qua existit, constat aliarum omnium formarum in ea esse priuationem. Et quoniam sic quamlibet aliarum æquè habere apta est & nata, atque unam hanc pro tempore inexistentem, hinc fit occasionaliter, ut quancunque uirtute agētis naturale superueniente, si ipsam prædominari cō tingat uirtuti formæ ipsius quæ inhabitat, materia ipsa statim agentis prædominantis impressionem acceptet, nullo utiq; formæ prioris odio, sed rōne inexistentis priuationis, qm̄ uidelicet & formam istam quæ introducitur nō habebat, & habere apta erat æque atq; eam quā tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam, iuxta uirtutem prædominantis agentis, semp ipsa materia parata est de forma transire in formā. Quemadmodū ciuitas, quæ in medio duorū regnorum posita neutri est addicta, sed quasi media & neutra ad utrunque est indifferens, propter suam hanc indifferen-

Cōparatio ad propositam rem accommoda.

ferentiam frequenter contrarios habet hoſpites ſiue domi nos. Vtrumlibet enim regnorum illorum prædominari cõtigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & ſi alter Regibus in eam ingreſſus fuerit, ſuperueniens autem alter uirtute ſeparauerit, uictorem ſuſcipiet, pulſo altero, non utiq; prioris odio, ſed ratione indifferentiæ, quoniam prædominatus eſt ſuperueniẽs. Et quomodo hac in re dici poteſt indifferentia illa, cauſa eſſe & occaſio expulſionis regis, prioris non tñ quicquã efficit neq; egit illa indifferentia, ſiue (ut ita dicam) neutralitas, ita & de priuatione dicendum uidetur.

Capvt XXIII.

An in materia corporum cœleſtium inſit etiam ſupradicta priuatio.

DE cœleſtis uerò corporum materia dubitari poteſt, nũ habeat etiã ipſa hmõi in ſe priuationem. Si enim ſimilem habere dicatur, uidebuntur cœleſtia corpora corruptioni quoq; ſubiecta, cum ſit iſta priuatio principiũ tranſmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem eſt ratio, idem uidetur conſequi effectus. Quòd uerò iſta priuatio in cœleſtium corporum materia ponenda ſit, eorũ maxime ſententiam conſequi uidetur, qui materiam ponunt eandem ſpecie in cœleſtibus atque in his inferioribus. Nã ſi unius eiuſdenq́; ſpeciei ſit omnis materia, uidebitur, qũo inferiorum iſtorum materia ex ſua natura eſt indeterminata & indifferens, ad oẽm formam, & quamlibet apta: & nata habere, eam etiam quam nunquam habuit, neq; eſt habitura: ita etiam cœleſtium materiam aptam & natã habere quamlibet formam, atq; ita cum aliis omnibus careat præter eam quam habet, omnium aliarum in ea eſſe priuationem. Quod ſi admittatur, quæſtio deinde fiet, quur minus ſint obnoxia corruptioni cœleſtia corpora q̃ inferiora, & quamobrem illorum materia non ita de forma tranſire poſſit in formam, quemadmodum materia inferiorum iſtorum.

CAPVT. XXIIII.

Soluitur quæstio proposita, & unde cœlestibus corporibus sua sit incorruptibilitas, monstratur.

PRopositæ uerò quæstioni respõderi poterit, admittendo priuationem, qualem diximus etiam in cœlestium corporum inueniri materia, neq; tamen consequi, ut materia ipsa ratione huius priuationis transire possit à forma in formã, ac proinde corpora ipsa cœlestia transmutationis, quæ est ꝭm generationem & corruptionem, sint obnoxia. Formæ enim substantiales cœlestium corporum, cum sint perfectissimæ in informando suam materiam, sic eam sua perfectione implent, &(licet ex se indifferentem) solidissima dispositione, ualidissimisque qualitatibus stabiliunt, tamq; potentes sunt ad se seruandum in ea, sub qua ab initio creatæ sunt materia, ut nullum sit agens naturale creatum tantæ uirtutis, quod aduersus ipsarum aliquam possit præualere. Neq; patiuntur in suam quam inhabitant materiam, ullam omnino extraneã impressionem ullo pacto repugnantem introduci: atq; ita propter formæ perfectionẽ fit, ut de forma in formam transire non possit materia. Et quidem rectius uidetur ac rationi magis consentaneum, ut cœlorum impassibilitatẽ & incorruptibilitatẽ asignemus ex parte formæ, q̃ ex ipsa natura materiæ. Quòd ut intelligatur clarius, suprapositam libet analogiam resumere. Ciuitas enim illa in differentia & neutra, quam cap. XXII. proposuimus, duorum regnorum uelut mediã, tametsi, ex se sit indifferens & neutra, & iuxta prædominantis regni uirtutem, temporis successu, nunc huic, nunc illi subijcitur transitq; de domino in dominum: potest tamen, si præpotentem admodum Regem contigerit illã occupare, ita ualidissimis turribus, arcibus, castris, muris, uallis & firmissimo præsidio muniri, diligentissima quoq; adhibita custodia fidelissime obseruari, tam utiq; potenter, sapienter, & ualidè, ut spes ultra nõ uideatur econtrario dño aliquando se posse illius potentiæ præualere. Quod ubi fuerit, ciuitas, illa quæ primũ erat indifferens, & neutra, atq; etiamnum

quan-

quantum ex se talis permanet, per uirtutem nimiam & for tissimam munitionem occupantis & prædominantis, facta est modo quodam eius iã regno & potestati addicta. Neq; poterit ultra de domino transire in dñm, aut de regno ad regnum, non utique ratione ipsius ciuitatis, sed ratione oc cupantis, cuius potentię nimiæ non uidetur spes ut aliqñ potestas contraria resistat. Sic sane & de cœlesti materia dicendum, propter perfectionem & potentiã formæ poté tissimæ in informando, quæ illi data est ab initio, eam de forma in formam transire non posse: quoniam agens natu rale deest, quòd illi possit uel aliam imprimere, uel suam auferre.

CAPVT XXV.

Soluitur superius obiecta ratio.

AD rationem uerò quæ in oppositũ obiciiebatur, pro ponentem, ubi eadem est causa, eundem etiam cõse qui effectum, respondebitur, nõ esse nisi occasionem simi- lem in cœlestibus & inferioribus, cùm priuatio (ut supra di ctũ est non sit uera cã per se effectiua ipsius transmutatio nis de forma in formam, sed tm̃ occasio, & cã sine qua nõ. Nisi.n.in materia esset priuatio formarũ absentium, & ni- si eas esset apta habere quas non habet, nunquã de forma transmutaretur ad formam. Atq; eatinus dicitur priuatio occasio esse, & caussa tantùm sine qua non, ac consequen ter principium quoddam transmutationis huiusmodi.
Cæterum, huius transmutationis ueram & efficientem caussam diximus esse agens naturale, quòd prædominans impressiones formæ inexistẽti contrarias, & formæ quam ipsum uult introducere conuen entes imprimit in mate- riam, sicque eam de forma transire facit sua actiua uirtute in formam. Quamuis ergo eadem admittatur occasio trans mutationis in cœlestibus atq; inferioribus istis, non tamẽ est caussa eadem. Non est autem necesse, quotiescunq; ea- dem occurrit occasio, siue eadem caussa, sine qua non, ut idem ponatur effectus quemadmodum securis acuties oc-
casio

casio quædā est, & causa sine qua nō sectionis ligni. Nō n. secaret securis nisi acuta. Non est tamē necesse, ut semper fiat sectio, donec est securis acuta, sed uerā caussam adesse oportet, & sectionem efficientem (hoc est, ipsum secantē) priusquā fiat sectio. Vbi aūt defuerit secās, quātumuis acuta iaceat securis, non fiet ligni sectio. Ita & in proposito, quia agens inueniri nullum potest, quod effectum eiusmodi producat in cœlesti materia, nempe transmutationem in formam aliam nihil proficit occasio sola. Nihil enim prodesse ualet præsentia caussæ sine qua non, ubi defuerit caussa quæ effectum ipsum operetur.

CAPVT XXVI.

Quomodo uim nullam patiantur corporum cœlestium materiæ, in eo quòd de forma non transeant in formam.

SEd uideri forsitā poterit uim pati cœlestium materia, & uiolenter cohiberi à formis, ne transeat in formas alias. Cùm .n. ex sua natura dicatur materia cupere transitum de forma in formā, si ab hoc cohibeatur atq; impediatur, uidetur id non carere uiolentia. Apparet aūt inconueniens admittere perpetuā talē in nbilissimis illis corporibus uiolentiā. Verū diligētius attendentes comperiemus cœlestium corporū materiam prorsus nullā uim à suis formis perpeti, immò quietē bonam & stabilitatem congruā sic eam accipere; id quod suprapositæ analogiæ consideratio, facilè monstrat per similitudinem. Qūo enim ciuitas illa ex se indifferens & neutra nullum patitur uiolentię incōmodū, ex eo quod potens ille Imperator sic eam sibi firmat munitionibus ualidis atque diligenti custodia, ad eum modum quē supra expressimus, immo magis quietē dulcē & bona cōmoda consequitur, dū à perpetua illa instabilitate liberatur, & stabili māsione in ipsa habitātis Imperatoris ornat̄, dicat̄, pficiturq; plurimū: Ita p omnē modū nulla fit materiæ cœlesti uiolētia, cū p nobilissimas formas stabili māsione ī ipsa ihabitātes, & ab īstabilitate eiusmodi liberat̄, pfectissimis qualitatib. & nobili dispositiōe semper

Obiectio.

Obiectionis solutio.

ſemper pleniſſima, eò quòd nobiliſſimarum formarum ſit habitaculum. Ex imperfectione enim eſt, quod ita iſtabilis exiſtens materia, ſemper quærat de forma tranſire in formã. Neque male puerorũ cupiditati, materiæ hoc deſiderium poteſt cõparari, quas uidemus nonnunquã ea quæ in manibus habẽt, ſiue cibaria, ſiue alia quælibet proiicere, ut alia quæ forte porriguntur, item apprehendãt. Neque raro panem ut carnes abiiciunt è manibus, ut lapidem aut carbonẽ, aut aliud uille quippiam apprehendant. Quorum cupidæ inſtabilitati parentes bene conſulunt, neque uim ullam eis faciunt, dũ pro cibo quem tenent, aliud nihil apprehendere eos ſinunt. Sic ſanè & materiæ frequenter euenit, cũ ſua inſtabilitate ſemper tranſire geſtiat, pro forma nobiliſſima & perfectioribus qualitatibus ſub quibus ſtabat, formã imperfectiorem & uiliores diſpoſitiones uti recipiat, cani illi Aeſopico non admodum diſſimilis, qui pro carnis umbra quæ uidebatur in aqua maior, carnis ſubſtãtiam ſibi permiſit dentibus excidere. Huic uerò inſtabilitati dum forma cœleſtis ſua perfectione medetur, non ſolùm uim non facit materiæ, uerumetiam quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio.

Inſtabilitas ex imperfecto eſt.

Canis Aeſopicus.

CAPVT XXVII.

Quemadmodum corpora glorificata poſt reſurrectionem ſub ſuis formis ſempiterna atque dulciſſima quiete requieſcent.

QVod autem nunc de materia & formis cœleſtiũ corporum diximus, idẽ etiam de materia in hominibus glorificatis poſt factam reſurrectionẽ dicendũ uidet̃, nulla uidelicet uiolentia eam à ſuo illo trãſitu in uarias formas cohiberi, neque uiolenter detineri, ſed quiete ſumma atque dulciſſima ex immortalitatis dono ſub ſuis quamq; formis ita firmari atque ſtabiliri, ut nullo amplius tranſitu perdere ualeant quam habent, uel quam non habent acquirere. In hoc tamen eſt conſideranda diuerſitas, quòd in cœleſtibus corporibus, formæ ipſæ ex ſua perfectione naturaliter ita materiam, quam informant, perficiunt atque ſtabiliunt,

liunt,ut extraneam impreſsionem recipere nõ ualeant. In hominibus autẽ poſt reſurrectionem futuris glorioſus, nõ ipſa naturalis animæ uirtus hoc præſtabit,ſed Dei uolũtas & beneplacitum,ita ut in beatorum corporibus hoc ſit per ſtitura gratia, & Dei bona uoluntas, per immortalitatis donum gratuitũ,quod cœleſtibus orbibus ipſe naturæ auctor, ſecundum primam contulit inſtitutionem. Et quidem qđ ad damnatos attinet,quos etiam neceſſe erit (iuxta ſacratiſſimæ catholicæ fidei confeſsionem) tuba canẽte,in ſuis corporibus ad iudicium & ultionem exurgere, ſi in eis ponamus uiolentiam perpetuam,nullum ſempiternum uidebitur inconueniens,illic nimirum,ubi horror & terror, nullus uerò ordo inhabitat,ubi diuinæ uoluntatis iuſtitia, uiolenta (quæ natura perpetuò non ſuſtinet) ſuæ diuinitatis potentia ad ultionem eis in æternitate ſuſtentabit. Cęterùm, in corporibus beatorum glorioſiſsimo illo immortalitatis dono ex diuini conſpectus conſortio factis immortalibus, dulciſsima utique pace & quiete ſuauiſsima nihil dubium eſt quieſcere pauperculam ex ſe & egenam illam materiã, cum ſua hoſpita rationali anima, cui ut in peregrinatione laboris olim fuerat miniſtra,ita in patria dulciſsimæ tunc beatitudinis erit ſocia. Si enim poteſt cœleſtis corporis forma ab inſtitutione naturæ, ſuam quam inhabitat materiã in ſe ſtabilire, eamque in pace & quiete perpetua poſsidere,poterit & hoc rõnalis aĩa in Deum iam abſorpta,cũ plenitudinẽ acceperit in habitãtis in ſe diuinitatis,ex Dei uolũtate,eã uidelicet quæ illi reſtituetur habitationem,ſtabilem ſibi atque perpetuam ſeruare,ſicque ſibi firmo fœdere & ſolidiſsima colligatione connectere,ut ultrà ab ea pelli non poſsit. Similiter & in impiis,ad æternam exercendam uindictam,colligationem hanc faciet iuſtus ille ultor ut perpetuis tormentis & ſuppliciis inæſtimabilibus, ultra à corpore anima,quantumcũque deſiderauit, ſeparari omnino non poſsit: Illis quidem ad gloriam æternã, ut ab ea, ad quam ſemel admiſsi fuerant, beatitudine non poſsint excidere: His uerò ad ſempiterna ſupplicia,ut cruciatibus diabolo & miniſtris eius ab initio præparitis,nunquam ualeãt abeſſe.

1. Co. 15

Iob. 10

abesse. Et hactenus quidem, quæ de rerum naturaliũ principiis, ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam conducere uidebantur, pro nostra paruitate tractauimus. Proximũ est, ut ad earum caussas utcunque explicandas altero libro, transeamus, si prius in ipso libri huius termino, ex iis quæ diximus, laudis qualecunque canticum cecinerimus altissimo omnium rerum Domino, qui super omnia uiuit benedictus & in æterna sæcula.

Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus considerationis Physicæ.

PSALMVS LAVDIS AD CONCLVSIOnis terminum, primo & optimo rerum omnium principio.

Confitebor tibi domine in toto corde meo, meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non est similis tui in diis domine, & non est secundum opera tua.

Tu solis inhabitas æternitatem cum unigenito tuo, in sancto spiritu semper perfectus atque beatus.

Cælo tibi opus non erat, ut sederes in eo: terra uerò & uniuersa quæ sunt in ea, quem tibi usum præbere poterunt, qui rebus nullis indges?

Quia uoluisti, quando uoluisti, sicut uoluisti, ita uerbo dixisti, & surrexit uniuersa hæc machina, magna nimis.

Ecce non est in omnibus gentibus uir industrius, aut potẽs artifex, ut suscitet de nihilo uel puluisculum terræ.

Tu autem ex nihilo fecisti, quæcunque nostris sunt obiecta sensibus, molem magnam ualde.

Sub materia, non ex materia, constituisti hæc omnia, suum cuique pondus liberans.

Materia quidem cognata erant, & indiuisa, formarum autem uarietate separasti ea.

Quam unico opere demonstrare nequisti infinitam pulchritudinẽ tuam, uariasti sic rerum speciebus, uti manifestum faceres.

Ecce uerè in hoc mirabilis dulcedo sapientiæ tuæ, dum sic diuersissimæ

ßimæ natiuo nectis amore.

Et quæ per ſeſe inimica uidentur, tuo iuſſu, inſeparabili ſunt conglutinata lectione.

Verè magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus ſolus creator omnium, creator cœli & terræ.

Tibi ſoli laus, honor, & gloria, tu es ſolus adorandus, Domine Deus noſter.

Vt quid Domine permittis alienis honorē tuum, & quare eū præripiunt tibi creaturæ tuæ, quæ adorantur in terris?

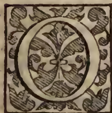
Intende ad uiſitandas omnes gentes, & agnoſcatur gloria nominis tui ſuper omnem terram; ut non deficiat laus tua de ore noſtro in ſempiternum.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM SECVNDVM PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE CAVSIS RERVM NATVRALIVM PRAEFATIO.

MNE quod creatum eſt, aliquam neceſſe eſt ſuæ exiſtentiæ habeat cauſam, etiam angelica ipſa, licet nobiliſſima creatura, Omnia ſiquidem quæ creata ſunt, manifeſtum eſt ab eo qui ipſa creauit atque effecit, ſuum eſſe accipere, & ſuum effectorem ſuæ exiſtentiæ cauſam habere, neceſſe item eſt, ad finem omnia ordinari, propter quē creata ſunt, & ad ſuam ſingula exiſtentiam perducta. Atq; ita quidē efficientem & finalē cauſas, omnia quæ ſunt creata & uiſibilia & inuiſibilia, ſpiritus & corpora neceſſum eſt habere. Cęterùm res corporeæ, & naturales, præter ſupradicta duo cauſarum genera conſpiciūtur, & alia duo requirere. Materialem cauſam dico ex qua conſtent, & formalē

per q̃ suam accipiant existētiam. Et de his quidem posterioribus, in priori libro, quatenus principia sunt rerum naturalium, cœptum est determinari, propter quod non ita prolixa nobis præsenti hoc libro de eis facienda erit determinatio, nisi quantum ipsa causalitatis ratio exposcet. De prioribus autem duobus prolixior restat tractatus. Ad gloriam ergo eius qui est omnium causarum prima atque nouissima, alpha & omega, principium & finis omniũ, ex materia componens singula, & suis formis in sua existentia ligans uniuersa, rerum istarum iã aggrediamur determinationem.

Apoc. 1.

CAPVT I.

Definitio causæ, & quomodo ob occasione separanda causæ.

Causa definitio prior.

CAusa definiri solet, ad cuius esse consequitur aliud. Qua definitione indicatur, oẽ illud esse alterius causam, quod ei quomodocunq; dat esse, siue ut sit, aut à quo, hoc alterum accipit quomodocunq; ut sit. Quemadmodum (exempli gratia) ad Dei esse consequitur omnium esse creaturarum, id est à Deo omnia accipiunt ut sint, & Deus omnibus esse donat, atque ob hoc est Deus omniũ causa. Similiter res omnes naturales, à materia, & forma accipiunt ut sint, & materia ac forma modo quodam dant rebus naturalibus ut sint dum ex illa & per hanc necesse habent subsistere. atque ob id omnium rerum naturaliũ causæ sunt, materia & forma. Sic & finis quatenus agentẽ mouet ad operãdum effectum, quodãmodo dat effectui ut sit cum propter finem agens eundem operetur. Aduertẽdum est autem (quemadmodum in libro priore obiter indicauimus) distingui solere duplicem causam, alteram propriè dictam, quam nunc definiuimus, & de qua principaliter loqui intendimus, cùm de causis rerum facimus sermonẽ: alteram uerò impropriè causam nominatam, quæ est occasio siue causa occasionalis, aut causa sine qua non. Quemadmodum in ligno, siccitas uehemens occasio est accensionis, inflammationis, & combustionis eius: & in stipula leuitas, occasio est facilis agitationis sursum: in globo rotunditas,

Causa occasionalis non est uera causa.

ditas, occaſio eſt facilis motus: in cultro occaſio bonæ ſciſcionis eſt, ipſa eius acuties, atque ita in ſimilibus: Non ſunt tamen hæ niſi occaſiones talium effectuum & occaſionalis cauſæ (quod cum diminutione dicitur) atque etiam cauſæ ſine quibus non, hoc eſt, ſine quibus effectus eiuſmodi uel non fierent, uel non ita commodè & facilè fierent: quẽadmodũ non fieret aut fieret, aut nõ facile fieret ligni accẽſio, niſi eſſet in eo ſiccitas: neq; facilè globus laterali motu agitari poſſit, niſi rotundus: neque rectè ſcindere culter, niſi acutus, atque ita in aliis. Cauſæ tñ ueræ non ſunt, ſed tantùm diſpoſitiones quædam, quas neceſſe eſt adeſſe, ſi agens ipſum & præcipua cauſa debeat effectum operari, aut quæ ubi adfuerit, rectius ac facilius agens & præcipua cauſa ſuum effectum operetur.

CAPVT II.

Quomodo in moralibus utile ſit dignoſcere cauſam ab occaſione.

ESt uerò in moralibus diligentiſſimè attendenda iſta diſtinctio, ut non pro occaſione cauſa, aut econtrariò p cauſa exiſtimetur occaſio. Multum.n. hæc diſtinctio ualet ad peccatorum diſcretionem. Quemadmodum (exempli gratia) in ſcandalo dato, quod eſt uera cauſa ipſius ſcandalizationis paſſiuæ, & in ſcandalo non dato, ſed accepto, ubi opus ipſum ex quo ſcandalizatur alter (quod ſcandalũ acceptum nominant) non eſt cauſa ſcandalizationis paſſiuæ, ſed tantùm occaſio: uera autem cauſa huius paſſiuæ ſcãdalizationis eſt, ipſa praua uoluntas eius, qui ex eo ſcandalizatur ſua prauitate, unde ſcandalizari meritò nec potuit, nec debuit. Sic & in conſideratione finis, diſtinguenda frequenter uenit occaſio & uera cauſa. Quemadmodum (exẽpli gratia) propter temporale præmium, actum aliquem ſacrum faciendo, ſi præmium iſtud temporale, tantum occaſio quædam eſt, & finis quidem occaſionalis, & occaſionalẽ otiuum: ſic uerò Deus finis uerus & uera cauſa finalis, nõ eſt actus ille malus uel illicitus. Si in temporale illud præmium, uera eſt cauſa finalis, & motiuum præcipuum, nõ autem Dei honor aut gloria, indubiè illicitus iudicabit. Qua

Quid ſcãdalum datũ & quid acceptũ.

propter huius rei proderit exacta consideratio. Excluditur uero causa occasionalis à definitione suprapoſita, per hoc quod non sic ad eam effectus cõsequatur, ut ipsi det aliquo modo esse. Nullo enim modo occasio dat esse effectui, sed tantùm est dispositio quædam, qua mediante causa præcipua facit effectum esse. Quemadmodum ignis agens, dispositione, & occasione siccitatis, facile inflammat lignum, & manus proiicientis globum rotunditate dispositũ, facilè agitat, Nemo autem dixerit siccitatẽ inflammare lignũ, aut globum à sua rotunditate mouere.

CAPVT III.

Alia ponitur causæ generalis definitio, ex qua speciales eliciuntur definitiones quatuor generum causarum.

Causa altera definitio.

SOlet etiam hoc modo causa definiri.

Causa ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quã, res quæpiam efficitur, uel est.

Quæ definitio, dum sub quadruplici datur disiunctione quatuor indicat causarum genera, id est, causæ diuisionẽ in quatuor sub se contentas species. Diuiditur enim causa, in causam materialem, causam formalem, causam efficientem, & causam finalem. Nam ex qua, respicit causam materialem: per quam, causam formalem: à qua, efficientẽ: propter quam, finalem. Ex quibus facilè colligi possunt singularum specierum harum definitiones.

Causa enim materialis est, id ex quo quippiam fit eo pacto ut insit.

Causa materialis.

Id est, principium naturale uel artificiale ex quo res naturalis uel artificialis fit, ita ut in ipsa maneat. Siquidẽ ex materia cum forma, res omnis cõponitur, res (inquã) siue naturæ, siue artis. Vt ex ligni materia, cum forma ignis in eam introducta, fit ignis: Ex auro per formam idoli infusam, fit idolum. Per quam, causam formalem respicit, Per eam enim & secundum eam res dicitur esse substantialiter quod est, & in suo item peculiari esse per eam res conseruatur, ut per animam rationalem homo est homo: & per formam idoli, aliquod opus dicitur idolum. Quòd si forma auffertur, oportet & homini & idolo esse similiter, auferri, ut

non amplius fit homo uel idolum, quod prius erat, donec inexisteret forma. Propter quod ab Aristotele dicitur, Forma est species, exemplum, & ratio quidditatis, id est, essentiæ rei naturalis. Sic enim ille solet essentiam rei exprimere. Species quidem, quia per eam res in certam speciẽ constituitur, atque arctatur, quemadmodum in priore libro latius tractauimus. Exemplum, quoniam ſm formã res sibi similia efficiunt, quemadmodum ignis per suam formam generat ignem alium sibi similem. Ratio autem dicitur, quoniam essentiam rei constituit, & ſm eam res accipit suæ essentiæ rationem, & ſm eam etiam res definitur, quemadmodum homo definitur esse aĩal rationale, & aĩal corpus animatum sensibile, ubi rationale, & sensibile, animam rationalem & animam sensitiuam (ex quibus essentia hominis ac bruti est) respiciunt. Tertia autem disiunctionis particula, nempe à qua ad causam efficientem spectat. Ab ea enim primum fit motio exterior, ut opus fiat, & in materiam ipsa habet suo motu & actione formam introducere: idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à causa finali procedat. Quemadmodum in domo construenda, quæ est opus artis non seipsos lapides componunt, sed est domificans, qui manum admolitur operi, quique suo motu & actione materiam componens, & debito modo coaptans, formam domus efficit. Item nõ seipsum ignis gignit, neque materia seipsam accendit, sed ab alio agente succenditur materia ad formam ignis: Definitur autem ab Aristotele hoc pacto. Aristote.

Causa efficiens est id unde primum principium mutationis et quietis.

Cuius est hic sensus, causa efficiens principalis, est primum principium, à quo motus & quies exterius procedit, uel effectus positiuus aut priuatiuus producitur, quod tã ad artem quàm ad naturam applicari potest. Vltima uerò particula propter quam uel cuius gratia, finem signat, qui mente quidem conceptus, tacitè intrinsecus, efficiẽtem mouet causam & ueluti in exterius opus mittit, quemadmodum propter inhabitationem homines domos ædificãt, propter defensionem & tutelam ab hostium ĩcursibus ciues muro,

ualla, turres, aliaque fortalitia construũt: Mouet enim mentem finis iste cõceptus, & ad opus ꝓcedere facit exterius. In naturalibus uerò agentibus, in quibus non est ratio, finis ipse ut naturaliter intentus & desideratus, hoc est, quatenus res agens ad finem naturaliter inclinatur ac fertur, mouet ad rem operandam effectum tali fini congruum. Quemadmodum forma lapidis mouet ipsum deorsum, propter finem ad quem naturaliter inclinatur, id est, propter quietem in loco naturali Definitur hoc modo:

Causa finalis est cuius gratia omnia efficiunt.

Id est, finis est principium ad quod diriguntur & destinantur omnia media, eidem congruentia, ueluti in scopũ quendam.

CAPVT IIII.

Quomodo & causa efficiens & finalis utraque dici possit causarum prima.

EX quibus patet utranque causam, nempe & efficiente & finalem, rectè dici posse causarum primam: sed differenter, aliaque, & alia ratione. Finis est enim prima causa secundum intentionem quatenus agentis uirtutem effectiuam (in rationalibus, per rationem intentus, siue in naturalibus per naturalem inclinationem desideratis atque naturaliter propositus) solicitat interius, ad operationem exteriorem cuiuslibet effectus. Quemadmodum aues, tempore coitus & procreationis, ipsa suæ speciei multiplicatio & conseruatio (ut naturaliter intenta atque desiderata) extimulat & mouet ad coeundum, nidos construendũ, & quæcunque sunt oportuna tali fini operandum. Cæterùm, efficiens primum est in exteriori operatione & motione materiæ. Vnde sicut finis semper est intentione prior efficiente interius mouendo & solicitando efficiens, ita econtrario, efficiens ẽm tempus prior est fine. Quemadmodũ sanitas ipsa atq; sanatio, tempore est posterior ipsa potione siue balneatione, ad sanitatem ordinatis, tanquam ad finem & operatio bona Deo dignæ conuersationis, antecedere debet

ætet-

æternę fœlicitatis retributionē, quæ est illius finis, cū hæc fit illa intentione prior.

CAPVT V.

De effectus definitione & diuisione per oppositum ad causam.

Quæ autem de causa dicta sunt, eadem effectui possunt omnia per oppositum aptari. Sunt enim causa & effectus relatiua, quemadmodum pater & filius. Vnde ex suprapositis causæ definitionibus effectus potest hoc modo definiri:

Effectus est, id quod sequitur ad esse alterius.

Hoc est, quod quoquo modo ab alio accipit, ut sit hoc est, quod ex aliquo est, aut per aliquid, aut ab aliquo, aut propter aliquid: Est autem effectus nomen generale, non quidem oppositum relatiuè causæ efficienti in particulari (quemadmodum ex nominis ratione uideri poterat, eo quod inter efficiens & effectum secundum nominationem & terminationem uideatur interuenire relatio) sed generaliter causæ opponitur secundum relationem. Vnde quemadmodum superius causa quadruplex distincta fuit, sic ex opposito quadruplex item effectus uenit distinguendus. Sed quia propria nomina nō habentur, idcirco adiecta causarum distinctione necesse est circumloqui. Est enim effectus causæ materialis, est effectus causæ formalis, est effectus causæ efficientis, & est effectus causæ finalis. *Quid effectus.*

Effectus causæ materialis est, quod est ex aliquo.

Vt homo hoc modo est effectus suæ materiæ, quoniam ex sua materia componitur: & idolum, effectus aurei uel argentei est, tanquam materialis causæ. *Quadruplex effectus.*

Effectus causæ formalis est, quod per aliquid est.

Vt homo per formam, quapropter homo respectu suæ formæ, & idolum respectu suæ formæ artificialis, effectus dicitur causæ formalis.

Effectus autem causæ efficientis, qui fit ab aliquo.

Vt domus à domificante, ignis genitus ab igne ipsum generante, filius à suo patre. Vnde domus, ignis genitus, & filius respectu domificantis, ignis generantis, & patris gi-

gnentis, effectus dicuntur causæ efficientis.

Effectus deinde causæ finalis est, quod est aut fit propter aliquid siue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter sanitatem cõsequendam, & bona operatio quæ exercetur propter uitam æternã. Et regulariter medium ipsum quod ad finẽ ordinatur, & quo ad finem peruenitur, effectus dicitur causæ finalis respectu eius ad ꝙ ordinatur, & ad ꝙ perducit, quẽadmodum bona operatio ad æternæ uitæ consecutionẽ ordinatur, & ad ipsam perducit operantẽ similiter, & ambulatio, ad sanitatẽ. Videtur tñ difficile hoc intelligere quẽadmodũ medium causæ finalis siue ad finem, dicatur effectus illius, eo ꝙ plerunq;, ut post latius declarabitur, sit uerum efficiens illius. Sed facile uitatur difficultas, si attendatur, effectum generale esse uocabulũ, & in unoquoq; causalitatis genere causæ relatiuè opponi. Vnde consequitur manifeste, si sanitas respectu ambulationis sit finalis causa, ecõtrario quoq; ambulationem effectum esse causæ finalis respectu sanitatis, similiter & de bona operatione, respectu fœlicitatis.

CAPVT VI.

Quemadmodum eiusdem rei possunt esse plures causæ.

Prima proprietas causarũ.

AD maiorem autem prædictorum cognitionẽ, tres poni solent causarum conditiones. Quarum prima est.

Eiusdem res plures possunt esse causæ.

Homo generat hominem & sol, ut habet Aristotele 2. Physic.

Quod si de diuersis generibus causarũ intelligitur, etiã sensui est manifestum: Siquidem omne agens naturale causas materialem, formalem, efficientem & finalem habet. Si uerò in eodem genere causæ accipiatur, etiam sic uerũ est. Nam idem homo filius existens, causas efficientes habet, patrem, matrem, corpora cœlestia, & super omnia Deum. Homo enim non generat hominem sine concursu causarũ uniuersalium, id est, corporum cœlestium, & causæ uniuersalissimæ, quę est Deus. Sic plures esse possunt eiusdem rei fines, ut corpus est propter animam, propter hominẽ, propter Deum. Terræ germina & herbæ sunt propter iumentorum pastum, propter ipsius terræ ornatum, & propter hominum

minum consolationem, atq; in Deum ex ornatu illo prouocationem. In genere autem causæ materialis istud absurdum uidetur, si de materia totali sermo fiat. Omne enim ens naturale non nisi ex una materia totali componitur. Et similiter nullum opus artis unum, duas totales habet materias. Neque enim simul eadem statua, & tota aurea, & tota argentea esse potest. Possunt tamē commisceri aurum & argentum, sed tunc non nisi pro una totali materia reputabitur. Similiter & de causa formali dicendum, maxime si de forma substantiali, & ultima sermo fiat. Quemadmodum enim ex primo libro patet, nulla res naturalis plures substantiales formas habere potest. Neque item res quæcunq; artificialis plures simul totales formas artificiales habere ualet: Nequit enim statua leonis imaginem habere simul & bouis. Quod si formarum fiat commixtio, uelut cum humano capiti ceruicem equinam pectori iungere libuerit, non plures sunt formæ artis totales, sed unica tantum. Si tamē causam formalem largè acciperemus, ut etiā ad formas accidentarias se extenderet, sic dubium non esset, plures etiā formales causas simul posse existere. Plurimas enim accidentarias formas idem simul in se continet homo. *Horat. de arte poetica.*

CAPVT VII.

Causas posse sibi esse inuicem causas.

SEcunda conditio est. *Secunda conditio causarū.*

Causæ possunt sibi inuicem esse causæ.

Quod quidem in diuersis causarum generibus est indubitatū, plerunq; enim quod in genere causæ finalis est causa, hoc ipsum in genere causæ efficientis est effectus: & qđ in genere causæ efficientis est efficiens, hoc est in genere causæ finalis effectus. Veluti cum non rectè quispiā ualens, propter acquirendam sanitatem deambulat, aut medicinā bibit amaram, deambulatio illa in genere causæ efficientis causa est sanitatis, quæ per ipsam & ab ipsa efficitur. Similiter & amaræ medicinæ potio causa est sanitatis quam efficit, atq; ita ex cōsequenti sanitas ipsa admitti debet in hoc causalitatis genere ipsius ambulationis atque potionis effectus.

ctus. Econtrario autem, in genere causæ finalis causa est sanitas, ut intenta & desiderata. Ipsa enim est, quæ non recte ualentem mouit ad ambulationem atque amaram potionē. Atq; per consequens, in hoc causalitatis genere, ambulatio effecta & potio illa amarioris medicinæ propter sanitatē, admitti debent effectus. Est autem in genere causæ finalis effectus ipsum medium quod est propter finem, & quo ad finem peruenitur, quemadmodum in proposito est, de ambulatione & potione respectu sanitatis. Patet ergo, quemadmodum in diuersis causarum generibus causæ sibi inuicem possint esse causæ. Amplius uero, etiam in eodem genere causæ inuenire possumus causas esse sibi inuicem causas. Nā habitus ex actibus generantur, quemadmodum uirtutes habituales ex actibus uirtutum frequenter iteratis, & nihilominus habitus cum generati fuerint, actus uicissim faciunt. Faciunt enim habitus, eos quos habent secundum ipsos operari, & delectabiliter operari. Verum istud secundum speciem est tantum. Nam actus qui præcedunt habitum, eumq; efficiunt, numero diuersi sunt, ab iis qui sequuntur & efficiuntur ab eo. Profundius autem considerando, inuenire poterimus, ubi causæ eædem secundum numerum, sibi inuicem sint causæ. Eadem enim caliditas quæ in manu á calido quod tenetur manibus producitur, uicissim conseruat in ipso quod tenetur manibus, calorem. In eodē autem genere causæ efficientis sunt, causa producens & causa conseruans. Vtraque enim causa & producens & conseruans, dicunt efficiens. Similiter etiam dicendum uidetur, in contemplatione rei iucundæ, quæ gaudium atque lætitiam in animo producit, á qua uicissim conseruari ipsa rei iucundæ contemplatio uidetur. Conseruat enim contemplationis actum absque fastidio, & permanere facit in animo, lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

Causæ sunt sibi mutuò causæ.

CAPVT VIII.

Eandem posse esse causam contrariorum effectuum.

Tertia proprietas causarū.

TErtiam conditionum causarum ponunt hanc: *Eadem potest esse causa contrariorum effectuum.*

Quod

Quod quidem ad oculum promptum est uidere in Solis actione, qui unus & idem mediante calore, quædam facit liquescere, alia indurans. Ceram enim, & butyrum, glaciem, atque similia, liquefacit. Lutum uerò & lutea uasa, hisq; similia, facit indurescere. Et eadem portio in quibusdam efficit sanitatem, in aliis ægritudinem, immo etiã in eodem successiuè. Huius autem ratio est, uaria dispositio subiecti in quo recipitur actio. Quemadmodũ ea quæ pro homine complexionis sanguineæ bona est potio, & sanitatis effectiua, fieri potest ut homini complexionis cõtrariæ (nempe melancholicæ) sit noxia, atque ægritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ distemparatam complexionẽ ad temperamentum reducit, eadem distemperamentũ facit in eo qui recta est ualetudine. Sic eædem præmissæ in uno generant scientiam, in alio generant tantum opinionem, iuxta quod uel circa præmissas uel circa consequentię rectitudinem uariè fuerint affecti. Ita sæculi scientia aliquo modo perficit intellectum, quoniã omnis ueritatis cognitio, quantum ex se est, intellectum perficit. Imperficit tamen affectum, eo ꝙ inflatum reddat. Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorum causalitas prouenit, ut diximus, ex parte uariæ dispositionis subiecti, in quo fit actio. In uoluntariis autem, ex uaria dispositione agentis pro sua libertate. Idem enim homo uult & non uult, non solum ratione rei mutatæ, sed pro sua etiam libertate absque rei ulla mutatione.

CAPVT IX.

De causæ diuisione in uniuersalem & particularem, propinquam & remotam.

Causa uniuersalis & particularis.

SOlent quoque de causis nonnullæ assignari diuisiones. *Causarum enim quædam sunt uniuersales, quædam particulares, quædam remotæ, quædam propinquæ.* Et considerantur hæ rursum, uel ẜm nominationẽ, uel ẜm rem. Secundum nominationẽ quidem, qñ causa & effectus nomine uniuersali uel particulari assignantur, ut cũ dico, Bonum est finis rerum: Ex materia, fit res: Forma, facit esse

esse rem: Res est, per formam: Artifex, efficit opus: Finis, mouit operantem. In his, & causæ & effectus uniuersaliter nominantur seu generaliter. Cum autem dico ex auro facta est hæc statua, particularis causa & effectus exprimuntur. Item cum dico, artificem fecisse hanc domum, aut uiuentem aliquem esse patrem huius pueri, nominatione causas remotas ab effectibus dico. Causas enim noie uniuersali designans, effectum particularem demonstro. Cum uerò huius pueri hunc hominem dico esse parentem, aut hunc artificem causam huius rei, aut domificatorem domus esse causam, & statuarium statuæ, propinquius nomino & exprimo causalitaté. Interdum uero nuncupamus causas uniuersales uel particulares secundum rem, ob rei generalé uidelicet aut particularem, remotam uel propinquam causalitatem. Hoc autem pacto causa uniuersalis dicitur, uel generalis, quæ plurimos habet diuersorum generũ effectus, quemadmodum Sol, & cœlestia corpora, & super omnia Deus benedictus. Habent enim effectus plurimus diuersorum generum, cum omnis creatura corporalis sine illorum cócursu non efficiatur. Non est autem necesse ad hoc ut causæ dicantur uniuersales seu generales, ut prorsus nullus sit effectus, cuius ipsæ nõ sint causæ. Sic enim Sol & cœlestia corpora non dicerentur causæ uniuersales, cum non sint causæ spirituum, neq; spiritualium rerum: sed sufficit, quòd multos ualde habeant diuersorum generum & diuersarum rationum effectus. Quanquã Deus super omnia benedictus, ob hoc uniuersalissima & generalissima causa per superlationem rectè dicitur, quod prorsus nihil neq; corporale neque spirituale eius causalitati sit substractum. Videtur etiã homo ſm genus causæ finalis esse causa uniuersalis, eo q plurimos uideatur habere diuersarum rationum ſm hoc genus effectus, id est, plurima ad ipsum ordinata. Cum omnia hæc inferiora, imò & cœlestia, ad hominem ut finé referantur. Causa autem particularis, dicitur, quæ non plurimos habet diuersorum generum effectus, ut homo, causa particularis est respectu filii quem gignit, etiam si mille genuissent numero filios. Oportet enim causam uniuersalem, siue

De causa est uniuersalissima.

Quid causa particularis.

siue generalem, multos admodum habere effectus diuersorum generum atq; diuersarum rationum. Indiuiduorũ autem quantacunque multitudo, non sufficit ad faciendã causam uniuersalem. Causa uerò propinqua ẜm rem nominatur, illa quæ effectui prope est, & per se effectum attingit: quemadmodum pater, causa propinqua est sui filii, quẽ per seminis decisionem gignit. Causa uerò remota est, quæ ab effectu est elongata neq; ad effectum nisi alia causa priore mediante attingit, quomodo auus causa est remota nepotis, eo ꝙ ad eius causalitatem non attingit, nisi mediante efficientia filij sui qui est pater nepotis illius, & causa propinquior. Magis autẽ remotæ causæ sunt proauus, atauus, tritauus, atque ita consequenter. Similiter si ignis aliquis ẜm produxerit, atque hic rursum tertium, iste quartum qui deinde quintum: primus omnium, causa est propinqua secundi, & secundus tertii, atque ita consequenter, sed omnium aliorum præterquam secundi, est ignis primus causa mediata, & secundus causa mediata est quarti & quinti. Sunt autem causæ uniuersales etiã causæ propinquæ æquè atq; particulares. Sol enim & corpora cœlestia, effectibus prope sunt, & secundum causalitatem effectum attingunt per sese, non tantum mediante aliis particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali, immediate per se Deus concurrit, similiter & corpora cœlestia.

Causa propinqua & remota.

Cãæ uniuersales sunt propinqua.

Caput X.

De causa per se & per accidens secundum nominationem.

Causa per se & accidens.

Iterum autem diuiditur causa, in causam per se, & causam per accidens. idq; rursum uel secundum nominationem, uel secundum realem considerationem.

Secundum nominationem est causa per se, quando causa exprimitur sub ratione causalitatis, id est, sub ea ratione secundum quam talis ei effectus competit. Quemadmodũ dicimus lucidũ per se esse causam calefactionis, iugulationem esse per se causam interitus, summum quoq; bonũ per se finẽ esse oĩum. Atq; ita cũ dicimus lucidũ illuminare, calidũ calefacere, iugulatũ interire, uel interiisse summũ bonũ appeti uel desiderari, causa per se exprimit̃ ẜm nominationem,

Quid cã per se secundũ nominatio.

tionem. Lucidum enim quatenus lucidum, illuminat: & calidum quatenus calidum, calefacit, atque ita in cęteris. Per accidens uerò dicitur causa ẽm nominationē, quando causa non exprimitur secundum rationem causalitatis, neque sub ea ratione secundum quam ei effectus talis conuenit, sed sub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quemadmodum (exempli gratia) si quis dixerit calidum causam luminis, aut lucidum causam caloris, dicatque lucidum calefacere, & calidum illuminare, percussum interijsse, omnia creatorem appetere & desiderare. In his enim ratio causalitatis non exprimitur, sed aliquid impertinens effectui. Non enim lucidum quatenus lucidum calefacit, sed quatenus calidum, neq; percussum quatenus percussum interiit, sed quatenus iugulatum: neque creator quatenus creator, sed quatenus summum bonum & finis omnium ultimus, ab omnibus appetitur ac desideratur, quasi ordinatis ad ipsum.

Quid causa per accidens ex nominatione.

CAPVT XI.

De causa per se & per accidens secundum rem.

SEcundū realē uerò consideratione dr̃ causa per se, q̃ ad effectū aliquò ordinat̃, siue ẽm naturalē inclinationē, siue ẽm rationis propositum. Per accidens uerò, quæ ad certum effectum non ordinatur, sed accidit ei effectus præter intentionem & ordinationē. Quemadmodū (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per se mouet lignum ipsum aut lapidem deorsum. Ad talem.n. effectum est ẽm naturā determinata, atq; ob hoc ipsa est causa per se motus talis deorsum. Cęterum si cadens lignum in ignē corrumpat̃, & inflammetur, per accidens fit talis effectus Non enim intendebatur à forma deorsum mouente rei corruptio, sed accidit hoc præter inclinationem naturæ, item si cadens lapis frangat uas terreum, per accidens hoc euenit. Item cum propter suauitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipsum intendens, ipsa ambulatio causa per se est sanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & proposito ambulantis. Cæterum, si inter ambulandum contingat pedem offendere,

Quid causa per se ex reipsa.

Quid per accidens causa ex re.

aut aurum reperire in uia, aut simile aliquid præter intẽtionem, effectus eiusmodi per accidens est. Sunt præterea causæ quædam potẽtiales, ut ædificator, creator, figulus, pistor, faber, inflammatiuum, illuminatiuum. Et significant huiusmodi plerunque habitus, siue potentias. Aliæ actuales, ut ædificans, creans, fingens, fabricans, inflammãs, illuminãs, & ita in aliis, quæ actum significant uel actionem ipsius efficientis, quemadmodum priora habitus uel potentias.

Causa potentialis & actualis.

CAPVT XII.

De causa materiali, & duplici relatione nominis, materia.

QVantum autem ad causam materialem atq; formalẽ attinet, aduertendum est, non prorsus eodem modo hic accipi materiam & formam, quo in libro priore diximus significare. Latius enim hic sumitur causa materialis & formalis, quàm ibi forma & materia. Vnde hic etiam materia artis, quæ secunda solet nominari, eo quòd ex alia priori componitur, est causa materialis, ut ex toto ligno fit idolum, & ipsa forma idoli hic formalis dicitur, cum illic nec lignum admittatur materia idoli, neque idoli species forma, quemadmodum latius fuit præcedenti libro declaratum. Præterea quod ad nominis materiæ rationem attinet, sciendum est, materiã dupliciter posse comparari. Primò, ad formam quancunque quam recipit, uel in se habet. Atque ita solet uocari materia in qua, uel materia subiectiua. Nam hæc est materiæ conditio, formam ipsam substantialem & alias oẽs accidentales recipere, atque in se quodã modo sustinere. Secundò comparatur ad rem quam componit, uel naturalem uel artificialem. Atque hac comparatione nominatur materia ex qua. Similiter & de forma dicendum. Potest enim primo referri ad materiã cui inest, siue quã informat, quomodo dicitur hæc anima esse huius corporis, quasi ipsum informans. Secundò, ad rẽ quam componit, quo dicitur hæc anima huius esse hominis, eo quòd hunc hominem constituat. Iuxta primam consideratioñe, materia & forma sunt ad inuicem relatiua, & ad inuicem referuntur. Est enim materia, formæ materia, tanquam in forman-

Materia in qua & ex qua.

Quid materia in qua.

Quid materia ex qua.

formantis eam: & uiciſſim forma, eſt materiæ forma, quaſi ab ea informatæ. Et eſt relatio ſ᷑m ſuperpoſitionem, eo ꝙ dignius ſit formatum eſſe quàm materiam. Iuxta uerò ſecundam conſiderationem, & materia & forma referuntur ad rem naturalem, ut quæ ex ipſa & per ipſam componatur. Non tamen naturæ, non niſi compoſitũ reſpicit. Nunquam enim dicitur forma eſſe naturæ materiæ, aut econtrariò, ſed utraque & forma & materia, ſunt naturæ compoſiti ſiue rei naturalis.

CAPVT XIII. *De triplici cauſa formali.*

Forma ſubſtantialis, artificialis & accidentaria.

SCiendum autem eſt, præter formas ſubſtantiales, quæ propriiſſimè cauſæ formales dicuntur, itẽ & præter formas artificiales, quæ minus propriè, cætera etiam accidentia quæ qualecunque eſſe accidentariũ donant rei cui inſunt nonnunquam cauſas formales nominari: quemadmodum albedo & ſcientia atque uirtutes, formæ quædã ſunt, & quędam formales cauſæ eorum in quibus ſunt, eò quòd eſſe quoddã eis dare uideantur. Dat .n. homini albedo, ut ſit albus, dat ſciẽtia, ut ſciens ſit ac doctus; uirtus, ut bonus ſit ac probus. Sed cum forma, propria & uera definitione dicatur, quæ rei dat eſſe, uidetur ſola forma ſubſtantialis propriè atque ſimpliciter dicenda forma ſiue cauſa formalis, cùm ipſa ſola det eſſe ſimpliciter rei quã componit. Cæterũ, neq; artificialis forma neque alia quælibet accidentaria, ulli rei ꝓpriè & ſimpliciter eſſe donat, ſed tantùm æqualiter eſſe, ut puta accidentarium, nempe eſſe album, uel nigrum, bonum aut malum. Vnde nec ſimpliciter formales cauſæ, neque proprię dicẽdæ ſunt, ſed tñ impropriè, & cum diminutione quædã formales cauſæ quatenus eſſe quoddã (ſ᷑m diminutionẽ loquendo) donant, non autem eſſe ſimpliciter. Relinquitur ergo, ſolas ſubſtantiales formas propriè atque ſimpliciter cauſas formales nominandas: cæteras autem, non ſimpliciter, ſed cũ diminutione, adijciendo accidentales uel artificiales. Eſt autẽ forma accidentalis, quæ ſubiecto donat eſſe qualecunque accidentariũ, id eſt eſſe aliquale. Forma uerò artificialis,

Quid accidentalis forma.

Quid artificialis.

quæ

quæ donat esse artificiale, id est quæ esse quippiam facit opus artis. Quemadmodum formæ idoli facit, ut idolum dicatur, & facit lecticæ forma, ut lectica sit, qđ ex materia facit artifex, atq; ita in cæteris. Aut artificialis forma dicat ab artifice, nimirum quod artificis operationes, secundum eius artem introducatur in materiam.

CAPVT XIIII.

De causa efficiente principali & minus principali producente, corrumpente, & conseruante.

INter efficientes causas, sunt quædam coadiuuantes tantum & disponentes sua actione siue operatione, suntque ministeria lex & minus principales causæ, quædam autem sunt principales, quæ formam in materiã introducunt, etiã si minus uideantur operari exterius, aut operi atque materiæ exteriori minus insudare. Nam constat, multò amplius in agendo res naturales solicitari circa effectum quã Deum, qui tamẽ principalissimus in omnia efficiendo est: non nisi quia uicinius formam in materiam inducit, & esse donat. Sic & de architecto dicendum est, qui in efficiendo rem ipsam artis præcipua est efficiens causa, tametsi plerunque ministri inferiores, operi ipsi exteriori, atq; præparandæ materiæ & disponendæ ad formam artis, multò amplius insudent. Est quoq; illud in proposito loco aduertendum per efficientem causam, non solum intelligi eam quæ rerum aliquam producit aut esse facit. Causa enim efficiens, sub se habet causam producentem, conseruantem, & corrumpentem. Nam & accidentia formæ connenientia, quæ ipsam in materia conseruant, eius quædam efficientia sunt. Vt in igne, calor, siccitas, raritas, leuitas, quamuis formam non produxerint, tamen cõseruando progenitum, quodammodo efficiunt. Agentia quoq; naturalia cum sua uirtute aliquid corrumpunt, eatenus in proposito efficientia sunt. Vt cum ignis corrumpit aquam ac destruit, efficiens est corruptionis illius: & aquæ destructio, effectus est uirtutis ignis agentis.

Causarũ efficientium quædam principalis, quædam minus prĩcipalis.

Causa produces, cõseruãs & corrũpẽs.

Capvt XV.

De causa duplici, secundum esse & secundum fieri.

OMni autẽ diligentia est attendenda, quæ sequitur inter efficientia siue effectus distinctio.

Quædam sunt causa suorum effectuum secundum esse, quædã tantum secundum fieri.

Quæ sequuntur nota quã diligentissimè.

Quædã enim rerũ tantummodo dum fiunt causæ sunt, ut domificans, causa est domus quãdiu domus fit, & ignis causa est caloris quamdiu calor ipse fit in subiecto. Vbi uerò domus iam facta est, & calor introductus in subiectum, & in suo esse sunt effectus completi, cessant esse effectus, neque ultra accipiunt esse ab illis à quibus primitus eis datum est. Quare nec illæ causæ ultra sunt nominandæ. Domus enim postquam facta est, & semel ut domus sit accepit, non opus habet perpetua efficientia aut conseruatione domificantis. Manet enim semel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodum & filius, patre moriente, non moritur. Sic est de omni effectu, qui permanet absque causæ conseruatione. Quædam uerò causæ rem quàm diu est efficiunt, siue producendo, siue conseruando, ut lucidum causa est luminis, non solum ut fiat, sed etiam ut conseruetur atque ut sit, Mox enim subtracta luce, aut corpore lucem habente, lumen deficit, nec absque sua causa habere potest esse subsistẽs. Illi ergo effectus qui quamdiu sunt, causam habent sui esse, effectus secundum suum esse dicuntur, & ea à quibus fiunt, causæ eorum efficientes secundum esse, nuncupantur. Quæ uerò tantum dum fiunt causam habent, effectus in fieri uel dum fiunt nominantur, & eorum causæ, causæ in fieri siue secundum fieri possunt appellari.

Quid causa secundum esse.

Quomodo Deus est omniũ causa.

Et priori quidem modo causalitatis, constat Deum esse causam secundum esse creatorem omnium, & cœlestia corpora omnium corporalium. Non enim Deus est causa rerum solum dum fiunt, uel ut fiunt uel ut fiant, quasi postq̃ factæ fuerint ipsius causalitate ultrà non habeant opus: sed quemadmodum dum fiunt ipsis esse primitus ab eo datur, ita ut sint, utq; in suo quod acceperunt, esse permaneant, conser-

conseruatione perpetua opus habent. Si enim uel ad momentũ se subtraheret manu oĩpotentis, & uirtus efficiẽtiæ eius quam rebus in cõuersando impendit, in nihilũ subito conciderent uniuersa, neq; nulla oĩno uel nobilissima permaneret sustinens creatura, neq; humana, neq; angelica.

CAPVT. XVI.

Ex causa secundum esse, ponitur manuductio, ad intelligendã æternam personarum in diuinis processionem.

EST autem causalitas ista rerum secundum esse, diligenter attendenda, & penitissimè contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quæ in diuinis est personarum processionem, æternam dico uerbi generationem, & spiritus sancti æternam spirationem seu processionem. Per cõparationem enim eorum quę in creaturis uidemus à suis causis semper esse accipere, & semper effici, utcunq; innotescere poterit diligenter attendentibus, quemadmodum & in diuinis credatur filius à patre semper gigni, & spiritus ab utroque semper procedere atq; spirari. Ad hanc autem declarationem, congruum uidebitur solis assumere consideratione, qui lumen, similiter & ardoris siue caloris uim sp gignit, donec existit. Priusquam tñ cõparationem hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto sit à sensibilibus ad æterna transeundum. Oportet enim uolentes ascendere anagogicis huiusmodi excessibus, in ipso ascensu, quidquid est corporale, quidquid materiale, quidquid imperfectum separare atque abnegare, sicq; intellectus acumine & fidei limpiditate sensuum crassitiẽ uiriliter superare. Alioqui periculum fuerit, ne crassius quid de Deo sentiamus, aut in hæreses incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut nescierunt aut noluerunt, spiritu mentis sensuum procacitatem captiuare. Quo ritè præmisso ad æternam quæ in diuinis est processionem transeuntes dicimus, ꝙ sicut lux in lucido sole causa est efficiens lumen, semper quandiu est ipsum continuò producens, & rursum à solis luce & diffuso lumine uis pariter ardoris efficitur, & si semper esset solis lux, semper lumen efficeret, pariterq; & lux & lumen

Nota regulã pro anagogicis excessibus.

conſequētē ardorē efficerent: ita pater cœleſtis, æternus lux æterna atque fæcundiſſima, filium ſuum unigenitum, uerbum inuiſibile, non cauſat, non efficit, non facit, non creat, non producit (hæc enim corporalia ſunt, & craſſitiē ſecum ferunt) ſed modo inæſtimabili atque incomprehenſibili, qui eſt ſupra omnem ſenſum, quiq; intellectus & angelici & humani capacitatem excedit, gignit atque dicit filium ſibi coæternum & conſubſtantialem, per omnia penitus æqualem: ipſeq; filius gignitur, dicitur atque procedit, aut eſt à patre. Et ſicut æternaliter eſt pater cum filio, ita etiam æternaliter à patre gignitur filius, & æternaliter ut ſit filius accipit à patre. Nec eſt huius proceſſionis aut initium aut finem inuenire. Rurſum, à patre & filio ſpiritus ſanctus procedit æternaliter, & à patre & à filio, ſicut lux & lumen temporaliter producunt ardoris uim. In hoc tamen ſuperat proceſſio perſonarum proceſſionem luminis & ardoris, quoniam non una eſt luminis, lucis & ardoris ſubſtantia, una eſt autem patris, filii & ſpiritus ſancti ſubſtantia, una eſſentia: ſuntq; unum ens ſummum atque perfectiſſimum.

Manuductio ad cognitionem Trinitatis.

Capvt XVII.

Conſurrectio ex præcedētibus in beatiſſimæ Trinitatis adorationem.

O Igitur lux beata Trinitas & principalis unitas, iā nos Sol iſte igneus ſuis nos rotis ſurſum uectos coram te conſtituit in cœleſtibus. Tibi uerò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice uota perſoluimus, qui nobis indignis famulis tuis ſecretiſſima ſecreta diuinitatis tuæ per ſplendentem ſolem declarare dignatus es, quæ olim à filio tuo nobis ſecundum carnem aſſignato doctore, per fidem didicimus. Quam multis olim ſol iſte, dominator potentiſſime, fuit in laqueum, captionem & ſcandalum: qui nimium creaturæ ornatum attendentes, tuum illi honorē uanè impenderunt, tuæ lucis altiſſimam gloriam in hanc corpoream lucem cō mutantes. Nobis autem magiſtrum eum dediſti ueritatis,

& ſicut

& ſicut olim ſtella magos ad pueri tui Ieſu noui regis duxit humile præſepium, ita nos uerè ſol iſte radians ad tui duxit magnifici throni ſempiternam gloriam. Coram te ergo, ò beata Trinitas, toto corde proſtrati, ecce iacemus pauperculæ creaturæ tuæ. Te adoramus, in unitate ſubſtantiæ trinum perſonaliter, & in perſonarum Trinitate unum ſubſtantialiter. Te ò lux immenſa, lux non de luce, lux fœcundiſſima, pater ingenite: te ò filii, lux de luce, lumen de lumine, ſplendor de ſplendore, uerbum patris æternum, de patris ſubſtantia æternaliter genitum: te ò ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis, ab æterno patre & filio æternus æternaliter ſpiratus atq; procedens. Te inquam unũ Deũ, unum Dominum, unum creatorem omnium adoramus ſolum qm̃ præter te non eſt Deus alius, neq; fuit, neq; erit, neq; potuit eſſe aliqñ abſq; te, Domine Deus noſter, hæc eſt nobis uita dulciſſime Domine, te ſolum Deum uerum agnoſcere: nunquidem per fidem dũ in tenebris huius mũdi ſubſiſtimus, tunc uerò tunc (ò utinam nunc) facie ad faciem te conſpecturi, in æternum, & ultra. Amen.

Mat. 2

Ioan. 17.
1. Co. 13

CAPVT XVIII.

De finis diuiſione in ultimatum & non ultimatum.

POſtquam de tribus cauſarum generibus ſuprà determinatũ eſt, ſupereſt nũc ut de finali cauſa ẽt ſpecialius determinetur. Eſt igitur finiũ quidam ultimatus, ad quem propter ſe tanquam melius & perfectius, alius ordinatur minus bonum & perfectum, ut omniumq́ue in hoc ſenſibili mundo ſunt, eſt homo finis ultimatus. Sunt enim cætera omnia propter hominem facta, & ad hominem quaſi perfectiſſimũ eorũ quę in hoc mundo ſunt referuntur, uniuerſa. Similiter nutrimentũ eſt, propter uitam conſeruandã: generans, propter ſpeciem multiplicandam & conſeruandã: fides propter uiſionem, ſpes propter adeptionem & poſſeſſionem. Atque hic finis ſolet alio nomine uocari finis gratia cuius, uel propter quem. De hoc fine intelligitur, ꝙ uulgò ſolet dici, Finis melior eſt iis quæ ſunt ad finẽ. Siquidẽ Deus ſic rerũ ordinẽ diſpoſuit, ut ſint imperfe

Duplex finis.
Quid finis ultimatus.

Quid finis nō ultimatus, seu finis quo.

ctiora simpliciter propter perfectiora. Alius est finis nō ultimatus, quippe qui per se finis rationē non habet, sed solū est uia uel modus quo medium ad finem suū pertingit uel tendit: propter quod ēt finis quo solet nominari. Verbi gratia Deus est finis ultimatus rerū omnium, atq; peculiariter naturæ humanæ: cognitio uerò Dei, est finis quo pertingimus ad consecutionem finis illius. Intelligēdo.n. & amando Deum, finem hunc nostrum ita habemus atq; possidemus. Sic medicina est propter sanitatem, nutrimētū pp nutritionem, cibus propter comestionē. Et uniuersaliter omnis usus rei est finis quidam eius, quo ad finem ultimatū cuius est usus pertingit: ut equitatio, usus equi est, quo pertingit equus ad finem, scilicet hominem, seruiendo ipsi. Sic enim equus ad hominem ordinatur ut illi seruiat, in ipsum ferendo, in agris arādis, in uehēdis frugib9, aliisq; hmōi ad hominis utilitatē oportunis. De hoc autē fine non est intelligendū quod dici solet, finē esse nobiliorē eo quod ad finē est. Nam Medicina quæ est substantia, perfectior atq; in se nobilior sanitate, quæ est accidēs: granū, perfectius actu nutritionis: pater perfectior filio, propter quem generet, quemq; in generatione intendit, & id cuius est usus, usu suo est nobilius. Ex quibus patet aliud esse finem ultimum & finem ultimatum. Vnicus est .n. finis ultimus, Deus. Fines uerò ultimati sunt [illegible]ures.

CAPVT XXI.

Quemadmodum omnia, non solum uoluntaria, uerumetiam naturalia agant propter finem.

IN uoluntarijs & rationalibus, nulli dubium est quō hæc proprer finem præscitum & præcognitū agant, in illis potissimum actibus qui secundum rationem & deliberationem fiunt. Quomodo aūt agentia naturalia agant propter finem, forsitan minus patet. Cū enim finem nullum cognoscere ualeant, uidentur similiter non posse ob finem aliquem agere. Certum est tamen, etiam naturalia omnia propter finem agere, quoniam in naturalibus omnia uidemus

mus similiter & ordinatissimè euenire. Quæ res argumento est, ea ordinatè propter finē agere. Sed ad hoc intelligēdum, quod per se alioqui uidetur captu difficile, ualebit analogia Domini ad seruum: Dñs enim finem nouit, & propter hunc seruū ad opus mittit, nescientem tamen finem operis sui. Quemadmodum igitur seruus ille non temerè, sed propter finem certum agit, quem tamen nescit ipse, & nouit qui eum dirigit Dominus: ita agentia naturalia nesciunt quidem neque intelligunt finis sui rationem, & tamen propter finem agunt ordinatissimè omnia non secus acsi finē ipsa agnoscerent. Quòd patet maximè in brutis animalibus, quæ sic ordinatæ quædam faciunt, ut prorsus uideantur finem agnoscere (ut est uidere in tela araneæ, & nidis auium) cùm tamen sit certissimum ea suum finem non cognoscere. Similiter & agentia, quæ neque sensum ullum habent, suntque prorsus insensibilia & inanimata, suas naturales actiones conspiciuntur ordinatissimè semper exequi: cum tamē suæ actionis finem nō agnoscant. Sed est in cœlis prouidissimus Deus, disponens omnia suauiter, qui sic naturalia dirigit ad finem quem ipse eis præuidet, & perstituit, unicuique rei ad suum finem dans congruas modò mirabili inclinationes atque propensiones, qui singula disponit, & dirigit ordinatissimè usq; adeò, ut etiam si singulis agentibus singuli Dii essent, melius ordinatiusq́ue ipsa dirigit aut gubernari non possent. Ex quibus liquet creaturas omnes præter hominem agi potius à Deo ad suos fines, quàm agere seipsas: quemadmodū sagitta à sagittante emissa, & seruus emissus à Domino aguntur ab iis à quibus emittuntur ad opus. Sola aūt creatura rationalis in actibus uoluntariis, seipsam agit, eo quòd suum finem habeat cognitum.

Quomodo agentia naturalia agant, propter finē.

Sap. 8.

Capvt XX.

Quomodo fini cæteræ causæ proportionari debent, & quomodo diuersimodè quædam agunt propter finem.

Est autem finis prima causarum atque adeò causarum causæ: quoniam secundum finem cætera omnia propor

tionari debent. Verbi gratia, quoniam finis est domus familiæ inhabitatio, & domesticarum rerũ exercitatio: templorum aũt conuentus tm̃ fideliũ in unũ ad orandum, ad audiendũ uerbũ Dei, nõ aũt ad exercitationes domesticas, aut opera exercenda ciuilia, idcirco aliter tẽpla, aliter domus ædificantur. Quoniam alius castrorũ finis, alius palatiorũ, idcirco alij efficientes, alia materia & alia forma adhibenda his, quàm illis. Longe.n. alia est forma tẽpli à forma domus, & alia plerũq; materia. Similiter & alia est forma palatij triũphalis, alia castri propugnatorij, alij quoq; lapides pro triũphali gloria, alij ꝓ fortitudine castri solẽt exquiri. Et frequenter diuersi ad diuersa hmõi opera sũt quærendi artifices, cũ plerunq;, is qui in altero præualet, in altero ualeat minus. Similiter & cũ uestis est faciẽda, ꝑquirendus est ante oĩa finis. Et quidẽ si propter domesticũ fiat usum tm̃, longè alia materia ac forma fiet, quã si in honestũ & publicũ aut triumphalem usum fuerit. Sufficit.n. materia rudior ac forma simplicior ad illã quàm ad hanc faciendam. Simpliciter tamen à forma res habet necessitatem ut sit, & suam accipit ab ea denominationem: quemadmodum uestis si formam habet togæ militaris, indubiè militaris à forma denominari debet: si formam aliam, aliter denominabitur, iuxta quod expostulat forma. Fiunt tamen res secundum finem, & ipsa forma ab agente secundũ finis intentionem debet introduci. Est quoque & illud aduertendum, quædam agentia propter finem agere, ad illum adipiscendum & acquirendum, quemadmodum bene uiuunt homines, ut Deum suum finem apprehendant aliquando, atque in possessionem acquirant, quædam autem propter finem agunt, diffundẽdo & communicando. Quemadmodum Deus agit omnia quæ agit, non gratia ullius rei acquirendæ, neq; adipiscendæ, sed propter bonitatem suam diffundendam atq; cõmunicandam creaturis. Atque hoc modo ignis alium ignem producit, propter suæ speciei propagationem & multiplicationem:

Finis quomodo causarũ prima.

De

CAPVT XXI.

De casu & fortuna, deque effectibus casualibus & fortuitis.

CAsus & forma quãquam causæ sunt efficientes & sub efficientibus partim dicta sunt, specialem tamen habent difficultaté, eò quòd causæ per accidens sunt: quare & specialem exigunt tractatũ. Subiungitur ergo hæc diuisio:

Eorum quæ fiunt, alia semper eodem modo fiunt, alia plerunque: alia fiunt præter hæc.

Cuius hic est sensus: Inter ea quæ fiunt, quædã semper aut ut plurimũ à suis causis similiter fiunt, ut plerunq; deambulatio per locum amœnioré, animi releuationé operatur atque sanitatem siue producit siue conseruat, semper forma lapidis, ablato impedimento, lapidẽ deorsum moueri facit. Quædam uerò à suis causis neq; semper neq; ut plurimum fiunt, sed rarò eueniunt, quemadmodum rarò euenit, ambulantem, & conantem ad rei uenereæ solicitationẽ ad uirtutẽ conuerti, quòd Dariæ legimus accidisse cũ Chrysanto: raro itẽ euenit, ambulantẽ ad aquas puerũ inuenire, quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyse Aegyptio. Rursum. Exod. 2

Eorum quæ fiunt, alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur sensus. Inter effectus, quidã sunt intenti ab agente, quidã non intenduntur, sed effectum agẽte interitũ eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorum causæ sunt causæ per accidés. Vt cõsensum in rẽ uenereã per se intédebat Daria, suo ad Chrysantũ aduentu. Ad hoc .n. ornata cultu mirificco illũ accessit ut suis blanditiis in concupiscentiã eius animũ inflecteret. Et ille quidem effectus, si conatũ Dariæ fuisset sequutus, effectus fuisset dicendus per se. Sed præter intentionẽ & ordinationem euenit, & plane ex accidenti contigit ipsius ad Deum uerũ conuersio: Sic ex intentione filia Pharaonis egredi uoluit, ut animum releuaret, præter intentionem uerò euenit, ut Moysen reperiret Aegyptium, puerum cistellæ aquæ supernatanti inclusum.

In

CAPVT XXII.

In quibus habet locum casus & fortuna, & quomodo inter se hæc duo differant.

HIs præmissis est aduertendum, casum & fortunã non nisi in illis locum habere quæ rarò fiunt, & quæ per accidens sunt, In ijs enim quæ uel semper, uel ut plurimùm ordinatè fiunt, casus & fortuna esse non potest. Similiter neque in ijs quæ per se sunt, sed in ijs quæ per accidẽs tantùm.

Vnde effectus casualis definitur, quæ ex iis est, quæ rarò fiunt & per accidens.

Quid effectus casualis. Vt in exemplis suprapositis, Dariæ illa ad Christum cõuersio, effectus est casualis, qui ex eius ad Chrysantum accessu consequutus fuit. Similiter & Moysi inuentio à Pharaonis filia, respectu deambulationis. Casus autem dici solet, ipsa causa effectus casualis, ita ut casus & casualis effectus pro relatiuis habeantur.

Est enim casus, causa per accidens effectus raro contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendũm. Notanda tamen est differentia inter casum & fortunam, itéq; effectum casualem & effectum fortuitum: quoniam fortuna nomen specialiùs est, & commune minùs est, quam casus. Fortuna enim in solis est agentibus à proposito, casus uerò etiam in agentibus naturalibus. similiter de effectu casuali & fortuito dicendũ. Pro cuius notitia Aristoteles ponit hanc diuisionem.

Eorum quæ fiunt, alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exustio ligni in ignem cadẽtis de superiori loco per actionem formæ substantialis ipsum mouentis, dicitur effectus casualis, eò quòd præter intentionem & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: non est tamen effectus fortuitus, neque causa huius effectus per accidens fortuna, sed tantùm casus dicenda est. Non enim uoluntate libera descensum intendit. Vnde Fortuna ab Aristotele finitur hoc pacto:

Fortuna est causa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extrà semper, & frequenter.

Per electionem fieri nihil est aliud quàm libera uoluntate, & ex proposito.

CAPVT XXIII.

Ex dictis quædam ponuntur conclusiones.

EX prædictis patet eorum falsitas, qui omnia ponebant fieri à casu & fortuna: similiter & eorũ, qui nihil à casu uel fortuna fieri admittebant, In utroq; enim extremorum horum inest falsitas. Media autem sentẽtia ueritatem tenet, quæ neque omnia dicit, neque nulla, à casu fieri, & fortuna, iuxta declarationem suprapositam. Patet insuper, quemadmodum insipientibus & improuidis plurima contingant casualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nam improuidis plurima contingunt præter intẽtionem & per accidens, dum suas actiones easque per se consequẽtia non attente considerant. Prouidis uerò, diligenter & suas actiones & quæ consequuntur circunspicientibus, nõ ita multa præter intentionem siue per accidens contingũt, ac proinde non ita multi eis contingunt effectus casuales. Atque hinc rursum colligitur prouidissimo illi, ac summo sapienti Deo (cuius ordinatissimam dispositionem & præuisionem nil latere potest aut subterfugere) nihil accidere posse casuale uel fortuitum: cùm præter illius intentionem prorsus nihil posset euenire, siue cuius ordinatione, dispositione, ac nutu neque folium arbori decidit, neque pilus deperit capiti. Et frequenter ea quæ secundum inferiores causas penitus casualia sunt aut fortuita, eadem quantũ ad mentem diuinam primamque causam maximè sunt intenta, & secundum ordinatissimam eius dispositionem ita ordinata Quemadmodum (exempli gratia) generis humani redemptio, legisque ueteris cessatio, & sanctæ fidei ad gentes transitus (quæ omnia ad Christi mortẽ cõsequuta sunt) uelut casualia atque fortuita effecta sunt, quãtum ad Principes Iudæorum, qui Christi mortem effecerant, & impijssimos dæmones, qui ad eam solicitando fuerant

Conclusiones Aristo.

Coll. 1.

rant conati, Omnipotenti autem Deo nihil unquam æquè prospectum fuit, intentum aut ordinatum. Siquidem ab æterno ille hac ratione instaurare decreuit, & quæ in cœlis & quæ in terris erant collapsa, & in filio suo super benedicto omnia adimplere. Et uniuersaliter, nullus omnino contingit in hoc mundo effectus, quem non plenissima illa & æterna sapientia præuiderit ab æterno, atque etiam si pessimus sit, nouit tamen ab æterno, & disposuit apud sese, cur illũ esset in suo tẽpore permissurus, & dispositione ordinatissima omnia nouit in debitos usus suos atque fines referre.

CAPVT XXIIII.

Quæ causarum genera Deo uel competant uel non competant.

VT autẽ singula causarum genera ad Deũ nunc accommodemus, sciendum est, quòd prima duo causarũ genera (nempe materialis & formalis) Deo non conueniunt, quoniam habent imperfectionem annexam. Materiam enim necesse esse partem constituentem aliquid siue naturale, siue artificiale. Similiter & de forma constat, per quam oportet rẽ esse. Deus aũt nullam prorsus compositionem nouit, neque pars esse potest, qui est totum & perfectum esse omnium rerum. Casus etiam & fortuna illi non conueniunt, qui est prudentissima prouidentia, citra cuius ordinationem & intentionem nihil potest euenire. Cętera duo genera (nempe efficiens & finis) quatenus perfectionem nominant, illi sunt omnibus modis attribuenda. Est igitur Dominus Deus, omnium rerũ finis ultimatus, & ultimus, in quem omnes omnium particulares fines reducuntur, ad quem tendunt toto nisu uniuersis suis operationibus: oĩa.n. naturalia, quanquã infima & uilissima, dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, ut illi assimilentur sua operatione, sicut & ipse summè potens est, summeque efficax in agendo, & dum omnia quærunt perfici, sicut & illè summè perfectus est. Duabus enim rationibus Deus omnium finis est cum ratione finium, particularium, quoniam

Omnium finis est Deus.

niam nihil bonum est neque appetibile, nisi secundum qđ est à Deo, tum ratione sui ipsius, qui est etiam ut summũ bonum immediatus finis omnium.

CAPVT XXV.

Quomodo omnium effectuum & rerum Deus est causa efficiens.

OMnium quoque effectuum Deus est causa prima efficiens, & producens, & conseruans. Omnium enim causa est, & ab ipso sunt omnia, non solùm in fieri, sed quã diu sunt, continuò ipse eis esse influit, & omne efficiẽs particulare in ipsum Deum ut primũ reducitur. Vt enim quælibet res sit efficiens, à Deo hẽt. Et hac ratione Deus quasi efficiens mediatum est eorum effectuũ, quos mediãtibus alijs agentibus operat̃. Quanquã enim Deus per se potens sit absq; medio omnia similiter, sicut nunc fiunt, efficere & disponere: tamen ad magnificentiam gloriæ suæ declarãdam & donandã creaturis perfectionem (est enim magnæ perfectionis, uirtutem habere quippiam efficiendi) proinde ita dispensat rerum ordinem, ut plurima alijs uelit meditantibus efficere. Quidquid tamen põt mediante causa secundaria, hoc ẽt per se, si uelit, potest. Quid enim per se non poterit qui per se cœlum & terram, angelos & homines potuit creare? Non tamen est intelligenda hæc mediata causalitas ad eum modũ quo in creaturis pater causa est mediata filij, quoniam medio seminis (in quo est tota patris efficientia) gignit. Nam & si Deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipsum esse effectui immediatum, & influere in ipsum suum esse æquè ac si nulla adesset secunda causa. Imò neque fieri potest, ut talẽ q̃libet creatura uirtutem accipiat à Deo, ut possit per se solam, absque immediato Dei concursu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in Deum reducitur, sicque Deum quodammodo mediatum agens constituit. Deinde, immediatus Dei concursus ad efficiendam rem, Deum facit esse omnium causam immediatam.

Deus est rerum omnium causa efficiens.

CAPVT

CAPVT XXVI.

Vnde in rebus atque effectibus, possit defectus, aut peccatum, aut monstruositas inueniri.

IN illis autem operibus quæ absq; particulari causa mediata Deus facit, nullus potest esse defectus, neq; malũ, neque peccatum. Sed in his quæ per causam mediatam facit, potest malum & defectus euenire: non ex ipso primo principio summæ bono atq; perfecto, sed ex particularis alicuius efficientis insufficientia, uel imperfectione. Ipse enim generaliter influit & concurrit, ad omnem actioné & opus omne, tam naturalis quàm uoluntarij agentis. Cæterùm, causæ particulares & secundariæ, quæ ad effectum concurrunt, efficiunt facilè, ut defectus aliquis siue peccatum contingat. Vnde manifestum est, quotiescunque effectus aliqui monstruosi contingunt, debere defectum illum atque monstruositatem in aliquam reduci causarum secundarum.

Effectus autem monstruosus est, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti suæ speciei extraneam, idque ab origine.

Quemadmodum si quis nascatur duo habens capita, senos digitos in una manu, os habens ad aurem retortũ, aut rostrum caninum. Quæ possunt uel ex parte indispositionis materiæ, uel ex defectu & superabundantia euenire, similiter & ex superabundantia uel defectu uirtutis actiuæ, atque etiã alijs diuersis modis, de quibus particularius determinare, ad Medicum potiùs quam ad Physicum spectat. Et quemadmodum in naturalibus istis defectus, siue monstruositas in Deum nequaquam reducitur, sed in causam secundam deficientem: ita in actibus humanis qui à uoluntate fiunt, si quid inest defectus atque monstri, si q̃d peccati & deformitatis (quemadmodum est in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in Deum primam causam reduci debet, aut illi quasi auctori ascribi, sed in causam secundam, id est in hominis peruersam uoluntatem: ita ut quidquid est boni in actibus nostris, Deo omnis boni auctori, quatenus bonum, ascribatur: ꝙ uerò inest defe

ctus atque mali, nobis ipsis, id est, nostræ uolũtatis prauita ti imputaretur. Iuxta quod per Osee Prophetã Dominus *Osee.13.* loquitur dicens, Perditio tua ex te Israel, tantummodo ex me auxilium tuum, siue saluatio tua in bonum. Igitur Do- *Ibidem.* mine omnem auferas impietatem, quam in nobis sine te nos sumus operati, & nunc accepta bonum placitumq; habe, quod tu in nobis es operatus, & uitulos labiorum nostrorum, laudem & gratiarum actionẽ, sacrificabimus tibi.

CAPVT XXVII.

Conclusio libri in conuersione ad creatorem ex spectaculo creaturarum.

COnfitere nunc ò anima mea Domino, & conuertere in requiem tuam. Ascende in speculam celsitudinis *Ps.114* tuæ, calcatisq̃ue subtus te elementorum globis, Luna, Sole, cunctisque cœlorum orbibus. Lena quoque te supra te, & stans prospice eminus super uniuersam creaturam Domini Dei tui. Contuere, & perspice diligenter, queẽadmo- *Thren.3* dum à summa illa ac prima omnium causa effluat esse om nibus, quemadmodum illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis fastus uix dignatur aspectu) suum cuique proprium esse influat, quomodo ab illo inexhausto fonte, tanquam sitibunda omnis creatura suam hau riat bonitatem atque perfectionem. Rursumque contemplare, quanto conatu uniuersæ creaturæ pro sua uirili, certatim ad illud primum & summum bonum contendunt re dire, à quo sunt egresse. Videbis certè, nihil aliud omnem creaturam agere, quàm ad Deum tendere, & natiuo ac genuino desiderio incessanter ad illum anhelare, illiq; ut fiat simillima, toto nisu elaborare: O quàm est iucundum hoc spectaculum animæ quærenti Deum. Ex aduerso autem, quàm fœdum est & abominandum spectaculum, & monstrum nimis horrendum. cùm sic uideamus omnem creatu ram ad Deum conari, ad quem tamen pertingere nequaq̃ potest, hominem solum oculos habere in terram defixos: cùm sit ipse unus in hoc factus, ut Deo sempiterno nexu co puletur. O monstrum horrẽdum. O execrabile facinus. O immane

Thren. 3 immane ſcelus, homo nõ quærens. Nos uerò ad illum quẽ omnis laudat factura ſpiritalis atque corporea, corda etiam noſtra leuemus cum manibus, & ne ſolos nos tam glorioſo deeſſe contingat certamini, in quo primos iure fuiſſe oportebat, inceſſanter illius uacemus laudibus, ad illum deſiderio ſemper inceſſanti anhelantes, atque per operationem Deo dignam & nobis congruam properantes, qui eſt unus primus atq; beatiſſimus, creatorum omnium, peculiariter uero humani figmenti finis & requies ultima, à quo uno ſunt omnia, & in quem tendunt uniuerſa. Cui ſit honor & gloria in ſecula ſæculorum. Amen.

FINIT LIBER SECVNDVS.

CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM cauſæ primæ, creatricis omnium.

Coeli cœlorum, & qui inhabitatis in eis accedite: terra, mare, & quæ in eis eſtis, omnia, feſtinate in chorum gaudii.

Volucres cœli celeriter aduolantes ne moram nobis facite: etiam quæ ſuper terram ſerpitis ac repitis, accelerate greſſus ueſtros.

Venite quæcunque ſubſiſtitis, collaudemus unà Dominum: ipſe eſt enim, cuius potentia ſurreximus de nihilo.

Non ſunt abſque illo Angelicæ ſubſtantiæ: ſi quidem in principio ipſe creauit eas in nobilitate naturæ ſuæ.

Cœlorum quoque ampliſſimos orbes tu extendiſti ſolus, tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo tondere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidiſti corporibus iſtis, ut ad efficiendũ quoque ſint potentiæ, quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonſtrans omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatũ gloriæ tuæ, ſic conſtituit & creaturas tibi non in minimo ſimiles.

In omnibus uero quæ ſurſum habitans, & noſtro aſpectui apparent eminus. Solis iubar ſeſe monſtrat glorioſius.

Ipſe graditur in magnificentia gloriæ ſuæ, per medium cœli ex omni parte luminaribus mille millibus ſtipatus atque circundatus.

Quaſi dominator in medio ſeruorum graditur in comitatu ſtellarum, & diffundit multo ardore circunquaque flagrantes radios.

Quocunque aſpexerit, illuceſcit lumen diei: ſuo abſceſſu atque regreſſu

greſſu contriſtat & lætificat omnia.

Cùm abſceſſerit à terris aſpectus eius, marceſcunt omnia: ipſo redeunte in placiditate ſua renouatur facies uniuerſæ terræ.

Ipſe uulnerat & ſanat, mortificat & uiuificat, & eſt in omnibus, ò altiſſime, tui monſtrans miram ſimilitudinem.

Laudet te quoque pallida Luna & lumen ſtellarum, quibus cælorum moles iuſſiſti clareſcere & illuminari per noctem obſcuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura ſtupenda potentia tua: cui & ipſi miram tibi placuit efficiendi communicare uirtutem.

Pulcer eſt, iocundus atque formoſus, fortis ualidus, & in pugnando robuſtiſſimus.

Luce ſua illuminat, & flagrat odoribus: quæ bona ſunt perficit, abſumit mala, commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his ſimilitudo tua relucet creator altiſſime? nam & tu ignis conſumens es, probans, purgans, atq; perficiens.

Sed & aquæ quæ ſunt ſub firmamento, habent paratã in ſe laudẽ tibi, in quibus uirtutem conſtituiſti admirabilis fæcunditatis.

Iuſsiſti enim paulò poſt creationis initium producere eas natalitia uiuentia: benedictionem tuam contuliſti in illas, ut implerentur inhabitatoribus natantibus.

At uerò terra mater cõmunis omnium noſtrum habet, & ipſa manus plenas laudibus, parata offerre eas ante conſpectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iuſſionis tuæ, herbam uirentem, ligna pomifera, & multum omnino decorem ad neceſſitatem atque delitias filiorum hominum.

Cùm tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere: ipſa eſt quæ tibi præbet copioſam ſemper materiam in opere tuo.

Et ſuis ipſa fructibus quos dediſti ei, ſuſtentat mater bona filios ſuos: ò Deus magne, quàm es in omnibus creator tu mirabilis.

Quò pergimus longiùs, eò minus pertingimus: laudent te in ſubſtantia ſua, quæcunque condidit altiſſima omnipotentia tua.

Nos quoque donec uiuimus filii hominum, benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicimus amodo & uſque in ſæcula.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto. Sicut erat in principio, & nunc & ſemper, & in ſæcula ſæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM TERTIVM PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE MOTV ET EIVS ACCIDENTIBVS.

PRAEFATIO.

D gloriam Dei summi declarandam, post rerum naturas, & causas, motum quoq; explicare tentabimus. Ipse nanq; ut solus penitus perfectus, actus purissimus atque perfectissimus est, omnis expers motus atque mutationis, ita cuncta creata mobilia fecit esse, motibusq; uariis ac multiplici mutationi subiecta, unde est parentissima inter Deum & creaturas distinctio, q̄ Deus in seipso æternaliter perfectus, nihil perfectionis neque appositione annorum acquirit, neq; decursu perdit, neq; s̄m ullam omnino mutationem potest pertingere ad habendum quod nō habuisset, siue ad perdendum q̄ prius habuisset. Omnes autem creaturæ ad suam perfectionem naturalibus attingunt mutationibus, acquirentes per motum quod non habeant, perdentes quod habeant. Atq; hic finis erit considerationis huius, ut cognoscamus præsidentem omnibus in se semper immotum permanentem, singulis quibusq; rebus suos motus prouidissimè dispensantē dominum Deum nostrum: qui moueri nescius, singula ut uult, & quando uult mouere potens est: quiq; (ut diuinus ille ac planè theologissimus philosophus cecinit Boetius): Immotus ipse manens, dat cuncta moueri. Ad huius rei notitiam, nōnihil profuerit subiicere diuisiones aliquot ab ipso Aristotele positas, quarum prima est hæc.

Boetius in lib. de consolatione Philosopho.

Eorum quæ sunt, quædam actu tantum, quædam potentia sunt atque actu.

Cuius hic est sensus, rerum existentium, quædā est forma

ma accidentalis, aut ſubſtantialis, aut res ex illis compoſita, in quantum ſub tali forma exiſtens cõſideratur, alia eſt res exiſtens in quantum talem formam non habet & habere poteſt: ut homo ea ratione qua animam rationalem habet: albedinem, talem uel talem diſpoſitionem ſub priori membro, ſub conſideratione uerò carentis alia forma, ſub poſteriori: unde hæc membra tantùm ratione differunt.

Secunda diuiſio eſt.

Horum, aliud eſt hoc aliquid, aliud tantum, aliud tale, & in cæteris ſimili modo, quæ eius quod eſt prædicamenta dicuntur.

Id eſt, entium aliud eſt ſubſtantia, aliud quantitas, aliud qualitas: & ſic de cæteris prædicamentis.

Tertia diuiſio eſt,

Eorum quæ ſunt ad aliquid, aliud exceſſione defectioneve dicitur, aliud actiui paſſiuiq; atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic ſenſus, eorum quæ ad ſe inuicem quoquo modo referuntur, quædam ſignificatione acquiſitionis ſiue generationis, referuntur, ſiue actualis, ſiue potentialis poſſibilis ve, alia uerò deperditionis ratione, ut generans generatum, producens productum, generabile generatiuum, corrumpens corruptum, corruptibile corruptiuum.

Quarta diuiſio eſt hæc,

Id quod mutatur, aut in ſubſtantia, aut in quantitate, aut qualitate: aut in loco ſemper mutatur.

Cuius hic eſt ſenſus, motuum, uel corũ quæ mouentur, aliud tendit ad ſubſtantiam tanquam terminum ad quem, aliud ad quantitatem, aliud ad qualitatem, aliud ad locum.

Quinta eſt hæc,

Motuum ſiue ad ſubſtantiam ſit, ſiue ad quantitatem, ſiue ad qualitatem, ſiue ad locum, alius eſt perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus eſt, qui ad formam perfectiorem tendit. Vt generatio hominis perfectior eſt generatione equi, & hæc generatione arboris, & hæc generatione herbæ. Imperfectius eſt, qui ad formam imperfectam eſt, aut priuatiuam, ut denigratio dealbatione & corruptio generatione imperfectior eſt, & ſic de cæteris.

CAPVT I.

De definitione Motus.

Arist. 1. Physic.

DEfinit Aristoteles motum hoc modo.

Motus est actus entis in potentia ut est tale. Item alibi.

Motus actus est mobilis ut est mobile.

Hoc est, quatenus in potentia est. Qua definitione significatur, motum esse accidentariam quandã rei mobilis formam, per quã ueluti uiam res quæ mouetur ad aliquid continuò acquirendum uel deperdendum tendit, quasi ad terminum. Motus enim est, quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodũ cum ex ligno generatur ignis, per motum hunc generationis, continuò forma ignis in materiam ligni introducitur, & per corruptionis motum, continuò extra lignum pellitur præinexistens forma. Vnde statim euidentissimè patet motum, nõ nisi ijs conuenire quæ potentiam habent admixtam, & à Deo esse q̃ longissimũ. Cæteræ uerò creaturæ quò plus habent potentiæ, eo amplius sunt motibus subiectæ. Spirituales enim substantiæ sensibilibus non mouentur motibus, eo ꝙ ad formas sensibiles potentiam non habeant intellectualibus tamen mutationibus subiacent, quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones, ad esse item & non esse. Cœlestia uerò corpora, quia ad locum sensibilem potentia sunt, secundum suas partes diuersa loca habere apta, idcirco mouentur motu locali. Alterationes uerò horum inferiorum alterationibus similes, non recipiunt, quoniam ad similes qualitates potentiam non habent.

CAPVT. II.

De motu instantaneo, subito, & successiuo.

Quid motus instantaneus.

NOtandum uerò est, ꝙ quidam sunt motus instantanei, qui in momento temporis uel in non tẽpore perficiuntur, ut aeris illuminatio, quæ tota simul uno instanti cõpletur, secundum omnes aeris partes. Hocq; ideo, quia lumen in aere contrarium nullum habet, sed tantum sunt in eo tenebræ, priuatio luminis, quæ nullam faciunt resi-

ſtentiam ſoli illuminanti, atq; hic motus, nullas habet ſucceſſionis partes. Alius eſt motus ſubitus, qui in inſtanti nō completur, tamen in imperceptibili fit tempore. Vt cum calefaciens primum caloris gradum in ſubiectum inducit, in inſtanti hoc facere non poteſt, ob reſiſtentiam aliqualē contrarii: tamen in imperceptibili tempore & indeterminato hoc facit, ita ut illius temporis non poſſit adæquatum aſſignari momentum, initians aut finiens. Succeſſiuus uerò motus & ſenſibilis eſt, quando aperta eſt in motu ſucceſſio, ita ut monſtrari poſſit, quæ pars formæ qua temporis parte fit per motum introducta aut expulſa. Quemadmodum eſt in motu calefactionis aut frigefactionis, quoniam calor totus, aut frigus totum, non in inſtanti neq; ſubitò, ſed cum temporis ſucceſſione in ſubiectum introducitur, ita ut ſm ſucceſſionem, una pars prius, altera poſterius in ſubiecto habeatur. Et de huiuſmodi motu plerunq; intelligimus cum de motu loquimur rerum naturalium. Res quippe naturales non multum mouent, neq; mouentur inſtātanee, partim ob defectū uirtutis actiuæ, partim ob contrariorum reſiſtentiam, uel mobilis indiſpoſitionem. Subitus uerò motus, plerunq; perficitur ſucceſſiuè, & in illum finitur: Aqua enim licet incipiat ſubitò calefieri ſecundū primum caloris gradum, quantum tamen ad totam caloris formam, ſucceſſiuè debet calefieri.

Quid motus ſubitus.

Quid ſucceſſiuus motus.

CAPVT III.

De differentia rerum à ſucceſſiuarum, rebus permanentibus.

PRo pleniori autem motus intelligentia aduertendum eſt, quo pacto diſtinguantur ab inuicem res permanentes & ſucceſſiuæ. Illa nanq; permanentia, ſunt quæ omnes ſuas partes ſimul habent, aut habere nata ſunt, ita ut nullā opus ſit eis ſucceſſione. Alioqui & qualitates ſenſibiles plerunq; ſucceſſione ſecundum partes ſuas abſoluuntur, ſed non hoc requirit earum naturalis conditio, uerum ex motus natura contingit eis ſic per accidens ſucceſſiuè fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanēs eſt, quia tametſi ratione motus per quem habet acquiri, ſuc-

Quæ res ſint permanētes.

cessiuè fiat atque in subiectum introducatur, tamen quantum ex suæ naturæ conditione, nulla opus habet successione. Potest.n.partes suas omnes simul habere, neque in ullo fluxu consistit. Illæ autē res sunt propriè dicendæ, successiuæ, quę ex naturali conditione partes suas habent in successione, ita ut simul eas habere non possint. Cuiusmodi sunt motus & tempus. Partiū enim motus uel temporis adueniens altera alterā abigit: & hac abeunte, succedit iterum alia tertia, quod in horarū fluxibus apertissimum est. Porrò quod in permanentibus rebus positio, hoc in succedentibus est successio. Sicut enim ligni partes positionem certā habent adinuicem, ut hæc non posit esse simul s̄m locum cū illa, sed separatim hæc pars hic est, illa illic, ista istic: ita similiter quando prima hora est, nō est secunda: quando secunda, non est prima neque tertia, sed successione continuantur adinuicem, quia nunc est prima, post eā subsequitur secunda, postquam euestigio succedit tertia. Vnde patet, sicut certa positione quantitates permanentes sunt continuæ, ita tempus, huiusmodi successione esse continuum. Diuiditur .n. quantitas continua in permanentē & successiuam. Permanentes sunt, linea, superficies & corpus. Tempus autem, quantitas continua est successiua.

Quid res successiua.

CAPVT IIII.

Motum non esse quantitatem, neque ullo stringi prædicamento.

QVanquam autem motus succedentes habere partes secundū successionē intelligatur, non tn̄ ad quantitatis prædicamentum debet stringi, cū nihil ab ipso denominetur quantum, sed (sicut facilè potuit aduerti ex dictis) à tēpore, quod motum sequitur, ut post dicetur. Vagatur.n. motus ad omnia prædicamenta quasi reductus, iuxta eius termini ad quem est, diuersitatem. Nam generatio & corruptio, ad substantiam: augumentatio & diminutio, ad quātitatem alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad ubi, siue esse in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia s̄m reductionem motus uagatur, nullo tamen prædicamentali ordine constringitur neque concluditur.

Motus uagatur per omnia prædicamenta.

Quomodo

CAPVT V.

Quomodo motus aliquis etiam in partes extensionis diuidatur.

PRæter motus diuisionem, qua diuiditur in partes succedentes, quæ copulantur per indiuisibile motus, correspondens instanti præsenti, quod solet uocari mutatũ esse, est ẽt quandoq; diuisibilis in partes extensionis. Sicut enim totũ cœlum habet totũ motũ quo mouetur, ita cuilibet parti cœli respondet aliqua pars illius totus motus. Nõ omnem tamen motum necesse est sic diuisibilẽ esse. Quandoq; enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: ueluti cũ terminus ipsius motus indiuisibiliter sic est in toto, ut in nulla tamen subiecti parte, uel ẽm se, uel secundũ partem inueniatur. Vnde constat hanc diuisibilitatẽ competere motui per accidens, ratione termini ad quẽ est motus secundum eius extensionẽ. Cæterũ, nullus motus partes ullas habet, aut habere potest secundum intentionem, cum nõ cõtingat plures partes eiusdem motus esse simul in eadem parte subiecti. Vel enim sibi inuicẽ succedunt, uel secundũ extentionẽ in diuersis subiecti partibus existunt.

Arist. 6. lib. Phy.

Motus nõ potest intendi.

CAPVT VI.

De quinque ad motum requisitis, & duplicibus mutationibus.

ADuertendum autem, ad motum necessariò quinque requiri nempe.

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus.

Absq; his enim non fit motus, & sunt hæc in singulis motibus perquirẽda, ut in alteratione à uitijs ad uirtutes, est mouẽs & operãs Deus, atq; suo exercitio liberũ hominis arbitriũ: ipse homo, est motũ: terminus à quo receditur, uitiũ est: terminus ad quẽ acceditur, uirtus est: tempus, est uisitationis dominicæ hora, siue aliud quodcunq; aduersitatis aut prosperitatis tp̃s, in quo se quis à uitiis auertit ad uirtutẽ. Terminus quippe à quo, intelligitur id qđ per motũ abiicitur: ꝙ aliquando est pura negatio uel priuatio formæ quæ per motum acquiritur, aliquando forma

Tractat hæc Arist. 5. lib. Phy.

contraria. Vnde claret quasdã mutationes esse de contrario in contrariũ, ut ex calido fit frigidũ, ex albo nigrũ. Itẽ ex hæretica opinione mala fit alteratio ad contrariam opinionem ex carnali amore, conuersio ad amorem spiritualem: à uitio ad uirtutem, ut à gula ad sobrietatem: ex denso, rarũ, ex leui, graue. Sub quibus cõprehendimus motus qui sunt de medio in alterũ extremorũ, uel econtrario ut ex rubeo in albũ aut nigrum, aut econtrario. Et eiusmodi motus propriè uocantur motus, eò quod sunt (secundũ Aristotelem) de subiecto in subiectum, id est, de affirmatione ad affirmationem, uel de forma in formam suntque hi motus difficiliores. Quędam sunt mutationes à priuatione tm̃, uel negatione, ad oppositum habitũ: ut ex non homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiuè fidelis: quando nimirum is qui de dogmatibus fidei catholicæ neque rectam, neque peruersam habet opinionẽ, in fide docentis opera eruditur, ut rectè quẽadmodũ oportet de eis sentiat: ex tenebroso lucidũ, atq; ita in similibus. Quas mutationes faciliores esse cõstat. Et (iuxta Aristotelis sententiã) motus ꝓpriè nõ sunt, sed mutationes tm̃: quia sunt de nõ subiecto in subiectũ: id est, de priuatione uel negatione (quæ per nõ subiecta intelligit) ad affirmationẽ: aut econtrario de subiecto ad nõ subiectũ, id est, de affirmatione ad negationẽ uel priuationem. Huiusmodi autem sunt generatio, quæ est à nõ esse ad esse. & corruptio, quæ est ab esse ad non esse.

Capvt, VII.

De termino ad quem, & à quo & quomodo secundum eos motus distinguantur uel non distinguantur.

Quid terminus ad quem.

Terminus uerò ad quẽ, illud dicitur ad quod mobile siue id quod mouetur tendit, siue sit affirmatio, siue negatio: ut terminus ad quem generationis est forma rei quæ acquiritur per generationẽ, & esse rei quæ acquiritur per generationem, siue esse rei generatę. Ad hoc enim tẽdit generatio, ut forma substantialis insit in materia & res

substantia-

ſubſtantialiter exiſtat. Terminus corruptionis ad quem, eſt priuatio formæ præexiſtentis, & nõ eſſe rei præexiſtẽtis. Quippe ad hoc tendit corruptio, ut materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ præerat, ſuũ eſſe perdat. Terminus augmentationis ad quẽ, eſt maior quantitas: Diminutionis, minor quantitas. Alterationis uerò terminus: eſt qualitas ſecundum quam res alteratur loci mutationis: ipſum ubi, ſiue (ut craſſius dicamus) locus ſecundum quem res uariatur. Eſt autem terminus ad quem, dignior & principalior conſideratione motuũ, termino à quo: quoniam & ab ipſo motuum denominatio ſumitur: ut alteratio, ad albedinẽ dealbatio, ad nigredinem denigratio uocatur. Quodq; amplius eſt, etiam diſtinctio generica atq; ſpecifica ex ipſo accipitur. Secundum .n. terminos ad quos ſunt diſtinguuntur, (ut ſuprà declaratum eſt) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atq; loci mutatio. Item generationes uiuentium & inanimatorum diſtinguũtur genere propter formas diuerſorum generum. Generationes hominum & brutorum diſtinguuntur, ſpecie ob formas ad quas ſunt ſpecie differentes. Generationes diuerſorum hominum, numero diſtinguuntur, ob formatum ad quas ſunt numeralem tantum diſtinctionem. Ita ſimiliter in aliis motuũ generibus eſt dicendum. Non ſolum tamen ex diuerſitate termini ad quem, motus diſtinguuntur: ſed accipitur etiam diſtinctio motuum ex medio, quò ad terminum ad quem, neceſſario debet perueniri, ob concatenationem cũ termino ad quem. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuerſum modum ſpatij quod pertranſitur: item motus rectus & motus currus ad eundem locũ. Itẽ doctrinatio eiuſdẽ concluſionis, iam per demonſtrationem iam per ueriſimile, tantum argumentum, ob medii diuerſitatem uariatur. Neque profecto minus apparet hæc diſtinctio ipſius motus per ſe eſſe, quæ ſic ex medio uel ratione, aut modo aut conditione motus ſumitur, quàm ea etiam ipſa quæ ex termino ad quem ſumitur. Ex termino autem à quo, conſtat nunquam uariari ſpeciem motus. Eiuſdem enim ſpeciei eſt dealbatio, quæ

Terminus ad quem, eſt dignior termino à quo.

Vnde diſtinctio generica motus.

Terminus à quo

Speciem motus nō uariat.

quę est à nigredine ad albedine, cum ea quæ est à rubedine: & eiusdem speciei generatio ignis qui est ex stipula, & qui ex ligno. Diuersitaté autem numeralem facit quodlibet illorũ suprapositorum. Qui enim motus uel aliud mouens, uel terminũ à quo, uel ad quem aliũ, uel aliud tépus, uel aliud mobile habent, numero sunt indubiè diuersi. Facilius.n.est numerũ uariare in rebus, quã speciẽ. Quantò enim minor est distinctio, tanto acquiritur facilius, quemadmodum contrario, maior distinctio (nempe generica uel specifica) est difficilior.

Capvt VIII.

An motus distinguatur a suo termino ad quem est.

NOn est uerò dubitandum ulla ratione, quin motus à termino suo ad quem, alius sit, ac distinguatur, ut minimum secundum rationem: cùm motus rationem habeat rei successiuæ, sitq́; motus omnis quatenus motus, res successiua, non autem terminus ad quem: cùm sit secundum suum esse res permanens, etiamsi successiuè fiat atque producatur in subiecto. Verùm de reali distinctione quæstio solet agitari, an motus res aliqua diuersa sit, & realiter secundum suum esse differens à termino ad quem est: quibusdam realem distinctionem ponentibus, quibusdam negantibus, & rationem tantum distingui asserentibus. Iuxta quorum sententiam dicendum est, quod substantialis ipsa forma quæ in generatione acquiritur in generato, ut à mouente in motum producta, quatenus per eam ens potentia actu fit, sit ipsa generatio. forma uerò quæ deperditur, sit ipsa corruptio: & maior continuo acquisita quantitas, augmentatio: minor, diminutio. Frustra enim (ut ipsi aiunt) rerum pluralitas absque necessitate ponitur. Neque tamen admittunt, in eisdem prædicamẽtis ponendos esse motus, in quibus termini ponuntur, tametsi ſm rem sunt idem: quoniam diuersa ratio prædicamentorum ordines etiam uariat.

CAPVT IX.

De motu in comparatione ad actionem, & passionem & de uocabulis motum significantibus.

SImilis quoque de motu & actione & passione quæstio fieri solet, num realis sit ponenda distinctio inter actionem, passionem, & motum, an ẽm rem coincidere dicenda sint, sola uariantia oratione. Et huic quoque quæstioni contrariæ adhibentur responsiones, alteris priorem, alteris posteriorem sñiam approbantibus. Sũt enim qui motum dicunt non nisi ẽm ratioñe differre ab actione, & passione. Verum in his atq; similibus, ubi de reali distinctione mouetur quæstio, non multum est anxiè perquirendũ, cùm utraque pars suam plerunque habeat probabilitatem, & suis rationibus ambæ sententiæ plerunque muniantur. Neque ad uerum Philosophiæ finem (qui est Deũ in creaturis cognoscere, agnitumq; collaudare) huiusmodi perplexa & steriles quæstiones multum admodum uidentur habere momenti. Illud aũt aduertendum est, quòd motus nõ est in mouente: tametsi efficiatur à mouente: sed est in ipso mobili, sicut & terminus ad quem, in mobili tãtum est, non in mouente. Neque fingi debet unus motus in mouẽte quo moueat, & alius in mobili quo ipsum moueat. Sed quemadmodum (iuxta Aristotelem) eadem est uia à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: sic motus unus est, quo agens mouet extrinsecè, & intrinsece mouetur mobile. Est.n. motus, mediũ quoddã, & ueluti quædã uia inter actionem & passioñe. Vbi rursum notandũ, rõne huius cõiunctionis distinguendas esse iuxta significationem oẽs uoces quæ motus significant: utpote exempli gratia, generare, corrumpere, generari, corrũpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, dealbatio, doctrinatio, atque id genus alia, motũ uel actioñe aut passioñe significare soli ta. Si.n. motus significant, non collocantur sub actione uel passione. Si uero actiones & passiones cũ motu coexistẽtes significãt, sub actione aut passione cõstituent. Est.n. generatio, corruptio, augmẽtatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio

Nota attentè.

Motus est in mobili tantum.

Arist. 3 Phisic.

Triplex significatio dictionum motus designantiũ.

natio quædam actiua, id est, actio: quædam passiua, id est, passio: quædam neutra, id est, motus ipse, qui neque actio, neque passio est sed inter utrunque mediat. Vocabula autẽ illa quæ motus significant aut actiones, passionesve immanentes animæ (cuiusmodi sunt intellectio, uisio, uolitio, auditio, ac similia) præter supradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartam. Est enim uisio actiua, qua obiectum agit in sensum: est uisio passiua, qua sensus ab obiecto patitur: est uisio motus, id est, alteratio ipsa uisus: & est uisio quarta, quædam neutra (qualitas ut dici solet tertiæ speciei qualitatis, quæ motus uisionis solet assignari terminus, soletque ad distinctionem, actus uidendi seu uisio neutra nominari. De his uerò latius pertractare, non arbitror præsentis esse negotij.

Quadruplex significatio.

CAPVT X.

De motus continuitate, & quid ad eam requiratur.

Tractantur ista ab Arist. 5. lib. Physic.

HIs uerò præmissis, consequenti ordine de quibusdã motui accidentibus est determinandum. Et primum quidem de motus ipsius continuitate, ad sciendum, quis motus continuus sit, aut non continuus. Est ergo aduertendum, quòd ad motum continuum requiruntur, cõtinua formæ acquisitio, uel deperditio, mobile continuum, & temporis continuatio, ita ut nulla sit in motu temporis interruptio: ꝙ si horũ aliquod defuerit, non põt esse motus continuus. Non autem requiritur mouentis cõtinuitas, quia succedentibus absque interruptione temporis diuersis mouẽtibus eiusdem rationis, continuus effectus producitur. Neque item requiritur continuitas termini à quo, quoniã continuo motu prius à calore, post à tempore, ad frigus mouetur mobile. Medium quoque non oportet esse continuum. Vnus enim motus secundum locum est, qui per contigua tãtum fit. Non tamen sufficiunt consequenter se habentia. Est enim differentia inter continua, contigua, & consequẽter se habentia. Vnde continua sunt, quorũ ultima sunt unum: ita ut quod est finis unius, sit alterius uerum initium.

Cõtinua.

Contigua sunt, quorum ultima non sunt quidem unum, sunt

sunt tamen simul. Simul autem sunt, quæ se inuicem tangunt, ut duæ lineæ diuisæ, quæ se inuicem tangunt in finientibus punctis sunt contiguæ & non cōtinuæ. Similiter duo ligna diuisa, se inuicem in extremitatibus proximè tangentia, contigua sunt, non continua. Continua uerò sunt, duæ partes integrales unius lineæ, ad inuicē proximè, & unius totius integralis ligni duæ medietates sibi inuicem proximæ. Consequenter uerò se habent, quorum ultima non sunt unum, neque etiam simul: inter quæ tamen nullū medium est aliud eiusdem rationis. Vt duæ domus inter quas est spatium inter medium, nulla tamē alia domus cōsequēter se habent: quas tamen manifestum est neque continuas esse, neque contiguas. Continuæ autem domus essent, si unum haberent eundemque parietem, qui huius esset finis & illius principium. Contiguæ uerò, si diuersos quidem parietes, tamen se inuicem contingentes. *Cōtigua.* *Consequēter se habentia.*

CAPVT XI.

De motus tarditate, uelocitate, atque frequentia, deque causa tarditatis aut uelocitatis in motibus.

TArdus motus est, quo maiori tēpore minus acquirit uel deperditur: ut tarde calefit aqua, si magno tempore parum caloris acquirat: tarde augmentatur siue crescit arbor, si in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis, tarde discit discipulus, si in multò tempore, sciētiæ atque doctrinæ paulum assequitur. Velox motus est, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore uehementer calefacta, & in discipulo industrio ac diligenti breui tempore multam scientiam assecuto. Vbi diligenter attendenda est differentia, q̄ est inter motum uelocem, & motum frequentem. Frequētia enim, interruptionem & discontinuitatē significat motus: longe uerò aliud, uelocitas. Procedit autē hæc tarditas in motu, aliquando ex defectu uirtutis mouentis: ignis. n. modicus, nequit uelociter calefacere: & doctor piger atq; ineptus, nequit discipulos citò ad doctrinā adducere. Non nunquā uerò, ex resistentia contrarij. Nequit enim etiam *Motus tardus et uelox.* *Vnde tarditas in motu.*

magnus

magnus & ualidus ignis, hominem multũ frigidum cito calefacere, neque præceptor industrius & diligens hebetem & obtusum pigrumq; discipulum, cito in scientia erudire, aut petulantem citò moribus probis instituere. Aliquando ex resistentia medij. Lapis enim licet grauis, non potest cito per aquam moueri, sicut per aerem: nec pluuia põt uelociter descendere, ob resistentiam aeris. In uoluntarijs autem, præter caussis supradictas, uoluntas etiam sua libertate causa esse potest tarditatis aut uelocitatis motus. Homo enim nullum habens impedimentum uelociter uel tarde mouendi siue agendi quippiam, potest tamen pro sua uolũtate uel tarde uel uelociter agere. Et primum mouens, qđ est super omnia mouentia Deus in sęcula benedictus, cùm neque uirtute deficiat, neque ulla resistentia aut inconuenientia impediri possit, quædam tamen uelocius, quædam tardius mouet, pro suo beneplacito, cui sine resistentia atque contradictione obediunt uniuersa.

Capvt XII.

De uniformitate & difformitate motus.

Moueri uniformiter & difformiter.

ATtenditur autem etiam uniformitas uel difformitas in motu, secundum considerationem partium ipsius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes suas æqualiter atque similiter secundum uelocitatem aut tarditaté mouetur, ut totus homo æquè uelociter in omnibus mẽbris calefactus, moueri dicit̃ uniformiter. Illud uerò quòd non secundum omnes partes æqualiter, sed secundum diuersas partes diuersimode mouetur, secundum aliam uelocius, secundum aliam tardius, ut homo citius in manibus quam in pedibus calefactus, aut in eisdem membris non æqualiter calefactus, difformiter moueri dicitur. Prouenit auté hæc difformitas in motu, aliquando ex parte uirtutis ipsius agentis, quæ tam uicina non est uni parti sicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirũ una pars est magis indisposita ad susceptionem actiuitatis, quàm alia. Notandum autem est, quòd secundum locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiã cœlestes orbes.

Semper enim uelociùs mouentur partes supremæ, quàm quæ sunt circa centrum aut medium: quoniam illæ lõgius distantes magnum spatium pertranseunt, cùm istæ proximiores in æquali tempore, minimam circulationem absoluant. Id quod in rota figuli manifestè demonstrari potest: ubi partes quæ axi proximæ sunt, prorsus æquali tempore suam minimam circulationem complent, quo partes extremæ à medio longissimè distantes, suum illum multo maiorem absoluunt ambitum. Ita quæ non æqualiter secundum omnes partes accipiunt incrementnm, difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non secundum corpus & animam æqualiter proficiunt (utpote qui corpore crescunt, & animæ profectum nullum in uirtutibus aut moribus accipiunt) dici possunt difformiter proficere atq; augescere, quanquã non est postremus iste sermo proprius eò quòd ex partibus integrantibus mobilis, non essentialibus proprie fieri debeat consideratio uniformitatis aut difformitatis.

CAPVT XIII.

De motu regulari & irregulari.

INsuper poni solet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur secundum partes mobilis, sed magis secundum tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur similiter siue æqualiter, secundum uelocitatem & tarditatem in principio, medio, & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter, licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc uelox est in disciplinarũ aut uirtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniam non similiter continuat. Procedit autem hæc irregularitas potissimum ex uirtute mouente, quę augetur uel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipso motus sui initio tardius, in medio uelocius, in fine uelocissimè mouetur, propter continuò aduenientem impetum, qui formam substantialem adiuuat in mouendo, atque etiam ob loci naturalis approximationem. Quemadmodum enim unaquæque res ad suum locum naturalem desiderat, ubicũque

Quis motus regularis: & irregularis.

Arist. 2 lib. Phy.

que extra ipſum fuerit poſita, ita quo fuerit ei uicinior, magis naturaliter deſiderat, atq; ad ipſum fertur, tenditq; uehementius. In ijs aũt q̃ mouent̃ uioléter ab extrinſeco, motus in principio p̃ceps eſt & uelocior, ſed cõtinuo fit remiſſior uirtute impreſſa continuo debilitata. In motibus uerò q ſm ſenſum ſunt, aut etiam nonnunq̃ ſm rõem, ut in motu progreſſiuo & ſimilibus, principium eſt quidem utcunque uelox, medium uelocius, finis tardior atque deficiens. Quod ex parte inſtrumentorum eſt, quæ in principio nondum ſunt ſatis diſpoſita ad expeditè motum peragendum, ſed per continuã exercitationem rectius diſponuntur: quẽadmodum de uocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilitatem ſi diutius perduret continuus motus, inſtrumenta motus flacceſcunt, & ueluti deficiunt: quemadmodum in uocalibus inſtrumentis experimur poſt longam locutionem, ſiue cantationem ꝓlixiorem: inque cruribus, & neruis, poſt diuturnam ambulationem. Notandum uerò eſt, quod primum agens ac mouens, tametſi totam cœlorum machinã difformiter admodum moueat, faciens ſphæras difformibus atque diuerſis motibus, aliam quidem citius, aliã uelocius ſuum curſum abſoluere, mouet tamen eam ab initio uſque ad finem, motu regulariſſimo & ordinatiſſimo, eandem ſemper in motu regulam ſeruans atque cuſtodiés. Neq;.n.ab initio ſeculi, citius aliquando aut tardius primum mobile motum eſt aut mouebitur unquam, quam nunc moueatur: neque item aliorum orbium quiſquam, ſiue motus proprios, ſiue raptus ipſius motum conſideremus Et eſt id quidé ſupra modum admirabile, in tanta difformitate motuum corporum cœleſtium, perpetuo regularitatem huiuſmodi ſeruari poſſe, eiuſque palam atteſtatur gloriam, qui in ſapientia ſecundum quam condidit uniuerſa, regit etiam, mouet, atq; gubernat, qui eſt in ſæcula benedictus. Amen.

Attentè nota.

Quid naturalis motus.

CAP. XIIII. *De motu naturali & uiolento, & quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniantur.*

MOtuum inſuper quidam ſunt rebus naturales, quidam

dam uiolenti. Est autem motus ille rei naturalis, qui est secundum naturam rei, & ei est conueniens: ut igni, moueri sursum, & rarefieri, nisi forte condensari ipsum amplius q̃ conuenit contingat. Hi enim motus conueniunt naturæ uel formæ ignis. Motus uiolentus uel contra naturam est, qui rei secundum suam naturam nõ conuenit, neq; est secundum naturam rei, sed ab extrinseco mouente imprimitur, forma contranitente. Vt motus ignis deorsum, & eius condensatio uel compressio: motus lapidis sursum, aut aquæ siue terræ nimia rarefactio. Repugnat siquidem naturæ ignis & formæ eius, motus deorsum & nimia condensatio: quemadmodũ aquæ & terræ, motus sursum aut nimia rarefactio, atq; in cęteris. Vbi notãdũ est, materiã sicut est ad omnem formã indeterminata, ita & ad oẽs accidentales dispositiones esse indifferentem, si in sua generalitate consideretur. Verùm quatenus per formam limitatum esse participat, illa ei etiam dicuntur secundum naturam, quæ ipsi conueniunt sub forma quam habet. Et illa dicuntur ei esse contra naturam, etiam ex parte materiæ quæ ipsam à suo esse quod habet participatum nata sunt repellere. Notandum uerò, in omnibus motuum generibus inueniri motus aliquos naturales, alios uiolentos. Generationes enim quædã naturales sunt, ut florum in æstate, & corruptiones eorum in hyeme. Quædam uiolentæ, ut generationes florum uel foliorum in hyeme, ab aliquo accidente: & corruptiones subitæ florum in æstate ante defectum naturalem, ob uehementem æstum Solis, aut aliud quodlibet accidens malũ superueniens. Ita sunt partus tempestiui, & partus abortiui. Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædam uiolenter, ut augmentatio subita uel nimia pueri: uel tritici intempestiua augmentatio, ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione uirium, ita & in alterationibus dicendum. Immo quædam sanatio est naturalis, quædam uiolenta: ut quæ fit ab aliquo extrinseco, per uiolentiam ratione cuiuslibet accidentis. Quanquam enim sanitas semper fit naturæ conueniens, potest tamen motus per quem ipsa introducitur, esse uiolentus, quando non per media

Quid naturalis motus.

Quis uiolentus.

Arist. in 5. li. Physicorum.

G naturæ

naturę conuenientia, sed magis per accidens introducitur, cum uiolentia agentis forma cõtranitente. Item & sanatio quæ fit in diebus criticis, naturalis est: quæ uerò dies criticos præuenit aut subsequit̃, innaturalis, ut ait Aristoteles.

CAPVT XV.

Quomodo adinuicem debeant motus uel comparari, uel non comparari.

Tract. hæc Aristo. 7. lib. Phisic.

NOn est autem quilibet motus cuilibet motui comparabilis, secundũ suprà determinatas proprietates uel accidentia. Motus enim rectus & circularis, secundum uelocitatem, uel tarditatem non debent comparari. Vt enim in genere quolibet recta sit comparatio, oportet eã fieri secundum speciem specialissimam. Non enim dicitur unum alio magis coloratum, aut quale, sed magis calidum uel magis album. Oportet item, ut fiat cõparatio in aliquo, quod utrique comparatorum uniuocè & secundum eandem rationẽ conueniat. Non enim dicitur homo magis sapiens q̃ brutũ, neque brutum melius sentiens, q̃ lapis, cum in utraq; comparatione, ea quæ comparantur, non conueniant in eo in quo fit comparatio. Neq; rursum medicina magis sana dicitur, aut minus, q̃ homo: neque potio ipsa magis quàm urina aut homo. Quamuis enim quolibet horum sanum dicitur, nempe homo, potio, & urina, sit tamen hoc ratione atque consideratione diuersa homo enim sanus dicitur, ut habens in se sanitatem: urina, ut significatiua sanitatis: potio, ut effectiua eiusdem. Vt ergo omnino recta sit comparatio, sumendi sunt duo motus eiusdem speciei, eiusdemq; rationis, qui secundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodum (exempli gratia) hic motus rectus illo recto est uelocior aut tardior, regularior aut irregularior, uniformior aut difformior: & hic circularis, illo: hæc alteratio, illa: hic motus localis, illo: atque ita in cæteris.

CAP. XVI. *De motuum contrarietate.*

MOtus ex terminis contrariis, non sunt necessariò cõtrarii, ut patet de motu qui est ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eandem rubedinem, qui sunt eiusdem speciei specialissimæ. Qui autem sunt ad terminos contrarios, sunt contrarii, ét si non sint ex contrariis terminis. Ab eodē.n.medio termino motus sursum & deorsum, sunt contrarij. Et dealbatio quæ est à rubedine, cõtrariatur denigrationi, quæ ab eadem tendit rubedine. Illi tñ motus sunt maximè contrarii, qui sunt à contrariis terminis ad contrariòs terminos: ut qui est ab albedine ad nigredinem, illi qui est à nigredine ad albedinem, maximè est contrarius, & magis quam ille qui à media tantùm est qualitate. Sumitur etiam cõtrarietas motuum accidentaliter, ſm naturale & uiolentum: ita ut generatio naturalis dicatur contraria simili generationi in specie uiolenter. Sed hæc non est specifica & essentialis contrarietas, cũ naturale esse & uiolentum non uarient speciem motus, neq; etiam cætera supra posita accidentia. Opponitur præterea motus etiam quieti, sumendo quietem semper motui oppositam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autem motus ad locum aliquẽ contrarietur quieti in eodẽ loco, quemadmodum habet Aristot. 5. lib. Physicorum. Non est tamen hæc oppositio contrariorum, sed priuatiuè oppositorum. Quies enim nihil aliud est, q̃ priuatio motus, atque ab eo cessatio, in subiecto apto nato. Quemadmodum autem suprà motus quidam dicti sunt naturales, aliqui uiolenti, & sic & de quiete possumus distinguere. Lapis enim, in suo loco naturali quiescit quietẽ naturali: extra uerò eum, quiescit uiolenter.

Arist. 5. Physic.

Qui motus contrarii.

Aristo. circa finẽ 5. lib. Physic.

Quid quies.

CAPVT XVII.

De iis quæ mouentur, quomodo quædam per se, quædam per accidens moueantur.

SVperest nunc, posteaquam de motus natura & proprietatibus diximus, de mouentibus etiam & motis de-

Arist. 7. Phy. et 5 terminationem subiungere. Ac primùm quidem est aduertendum, quemadmodum inter ea quæ mouentur quædam tantum secundum partem mouentur, ut cùm solā manum agitamus: quædam uerò secundum ipsum totum ut cū corpus uniuersum agitatur, siue saltu, siue ambulatione, siue alio quolibet modo. Rursum, quædam per se mouentur, ut totus ipse homo ambulans de loco in locum: quædā uerò per accidens mouentur, alterius gratia, nimirum quæ in eo sunt quod per se mouetur. Idque rursum dupliciter, uel sicut partes in toto, ut manus per acccidens ad totius corporis motum: & qui naui uehuntur, gratia nauis cui insunt pariter mouentur, sed per accidens: uel sicut accidentia quæ in rebus sunt quæ mouentur, maximè corporalia, quæ per accidens moueri dicuntur ad motum sui subiecti: quemadmodum ex Aristotele uulgò adduci solet. Motis nobis mouentur omnia quæ in nobis sunt. Complectitur autem Aristoteles hæc unica hac diuisione, quinto Physicorum:

Dictum Arist. 1. lib. Topico.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid huius mutatur, aliud ex eo quia ipsum primo mouetur.

Cuius sensus ex præcedentibus & subsequentibus satis patet. Primæ partis ea sunt, dum musicus dicitur ambulare, sanare, &c. Est siquidem motus deambulationis musicæ extraneus & per accidens, quemadmodum & reliqui. Secundæ exemplum est, dum homo dicitur sanari, quia oculus, manus, pes, aut caput sanatur: motus enim toti homini attribuitur, qui tantùm parti conuenit. Tertiæ exemplum est, ut homo ambulat ægrotus sanatur, dum ratione totius corporis pristinæ ualetudini restituitur. hinc & similis diuisio mouentis ab Aristotele colligitur hæc uidelicet.

Aliud per accidens mouet aliud parte, aliud per se primo:

Quæ ex præcedente facilè patent cum exemplis, si ea q̄ rei mobili seu motæ attributa sunt mouenti applicentur. Similis quoq; diuisio ab Aristotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit, datur.

Terminorum à quo & ad quem, alius est per accidens, alius ratione partis, alius per se primo.

Vt si

Vt si quis simul ambulet & sanetur, loco à quo recedit, aut ad quem tendit, impertinens & per accidens est motus ad sanitatem, similiter sanatio febris, pars est, si conferatur ad sanitatem in genere: respectu uerò sanitatis febri oppositæ, habet terminum per se primo. Ad hunc enim terminũ per se primo, totus motus tendit, quæ est sanatio à febri.

CAPVT. XVIII.

Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in subiectis.

IN hoc tamen partes ab accidentibus sunt diuersæ, quòd corporis partes, totius motus aliquam partẽ in se habẽt, cuius comparatione quodammodo per se mouentur, sicut per accidens mouentur comparatione ad motum totius. Quemadmodũ enim totus motus in toto corpore, est sic pars motus in partibus sunt corporis totius quemadmodũ de alijs corporalibus accidentibus est manifestũ. Accidentia uerò nihil in se motus habẽt, sed extrinsecè prorsus ad motum subiecti moueri dñr. Proinde, quæ secũdo hoc mõ per accidens mouẽtur, magis per accidens & magis improprie moueri dñt, q̃ quæ modo priori. Nã quæ priori modo per accidens moueri dicuntur, simul etiam per se ẽm aliũ motũ moueri possunt: quẽadmodũ is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui non habet, per se mouetur: rõne uero uectionis, per accidens. Sic cùm inter ambulandũ quis agitat manũ, eamq; in sublime tollit, manus illa quatenus ambulatione una cum toto corpore de loco fertur in locum, per accidens mouetur: ẽm uerò illum agitationis motum, per se rectè moueri dicuntur, Nunquã uerò id in accidentibus usu uenire potest, quæ per se moueri non possunt, sed per accidens & extrinsece tantum.

Arist. 4. Physicorũ in materiæ de loco.

CAPVT XIX.

Quomodo rerum essentiæ nullo modo dicendæ sint moueri, neque Deus inexistens omnibus.

ESsentiæ autem rerum quæ mouentur, nullo modo mo-

ueri dicendæ ſunt:neque etiam ſpiritualia accidentia,quæ creaturæ rationali ſecundum rationem inſunt. Vnde cum homo mouetur ſecundum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur,neque ipſa eius humanitas, neq; ullus inter animæ actus.Ex quo patet,tametſi in omnibus rebus Deus exiſtat, nulla tamen ratione debere illũ dici moueri ad totum rerum quibus ineſt. Cùm rebus ipſe inſit,non per modum accidentis,neq; per modum patris integrantis, imò neque per modum patris eſſentialis (cum ipſe nullius ſit pars compoſiti, neque eſſe poſſit) ſed ineſt omnibus per ſuam eſſentiam,ineffabili modo prȩſentiamque & potentiam,quaſi dator eſſentiæ & inexiſtentiæ rerum,eiusque cuſtos,& ſuſtentator, in omnibus mouentibus & motis ipſe exiſtens atque inhabitans, prorſus immutabilis.

CAPVT XX.

Regula generalis pro iis,quæ motu Phyſico mouentur.

Hanc cõcluſionẽ ponit & demõſtrat Ariſto. initio 7. libri Phyſicor.

De rebus autem naturalibus,quæ per ſe mouẽtur phyſico & naturali motu,dari ſolet hæc generalis regula: Omne quod mouetur,ab alio neceſſe eſt moueri.Quod ut ueritatem habeat,intelligendum eſt, uel de mouente extrinſeco,ut in iis quæ mouentur uiolenter: uel de principio motus intrinſeco,quod eſt forma ſubſtantialis rei. Agens enim naturale,non poteſt ſeipſum primo mouere, id eſt,totaliter & ſecundum utramque partem eſſentialem: neque item primo,id eſt,ſecundum utramque eſſentialẽ partem moueri:ſed altera ſemper eſt per ſe mouens & agens,forma:altera per ſe mota atque patiens,nempe materia.Dictum eſt autem ſignanter de ijs quæ mouentur motu phyſico:& de mouentibus rebus naturalibus: quoniam anima quæ res naturalis nõ eſt,ſeipſam primò mouere poteſt,quia ſeipſam in actu facit,& ad intellectionem atque uolitionem per ſe mouet:neq; hic opus eſt diuerſitate moti atque mouentis,ſed eadem anima & mouet ſeipſam, & a ſeipſa mouetur.

CAPVT XXI.

De motibus ſubordinatis & non ſubordinatis.

QVoties uerò ad aliquod mobile plura contigit concurrere ſimul mouentia, talis inter ea debet eſſe ſubordinatio, quòd mouens proximum mobili mouet in uirtute mouentis prioris quod à te mota eſt elongatius: ut cum lapis mouentur à baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus eſt mouens proximum moto, & ideo eſt minus principale in illo motu: & cor eſt ibi primum in mouẽdo & principalius, quamuis remotius. Vnde pater Deum (eò quòd ſit prius in omni motu, in cuius uirtute mouent alia omnia ſecundaria mouentia) eſſe principaliſſimum in mouendo, eumque omnis motus in his inferioribus cauſam primariam atque præcipuam aſſignari debere, quantumuis ſecundaria alia agentia ad eundem effectum uideãtur concurrere. Notandum uerò huiuſmodi ſubordinationem mouentium eſſe duplicem. Quandam eſſentialẽ, ubi ſcilicet agens proximum non poteſt niſi per uirtutem pariter mouentis prioris ſuum motum efficere, ut homo pater non poteſt ſiue cœleſtium & Dei concurſu filium generare: ideo hæc ſunt eſſentialiter ſubordinata: homo pater, cœleſtia corpora, Deus. In his autem ſic eſſentialiter ſubordinatis, non poteſt proceſſus eſſe in infinitum: alioqui, motus naturales eſſent indeterminati. Quod .n. ab infinitis penderet, non haberet determinatam cauſalitatem. Sequeretur quoque poſitio infiniti actu ſecundum multitudinem, cùm neceſſe ſit cauſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere. Quædam uerò mouentia, ſunt ſubordinata accidentaliter: ut pater, auus, atauus, tritauus, &c. quando ſcilicet mouens immediatum non requirit coexiſtentiam uel concurſum mouẽtis prioris mediati, ut efficiat uel moueat: quemadmodum pater, ut filium generet, nihil opus habet neque coexiſtentia neque concurſu aui patris ſui, neque attaui, neque tritaui. Sunt tamen hæc mouentia quodammodo ſubordinata, quatenus mouens ultimum (id eſt, pater generans) uirtutem accepit à ſuo patre, atque hic rurſum

Quis ordo debeat eſſe pluribus mouẽtibus concurrentibus.

Probat hanc concluſionẽ Ariſt. 7 Phyſic.

ſum à priore, illeque iterum à ſuo patre, atq; ita conſequẽter procedendo. Verũ in his mouentibus, nihil prohiberet ponere infinitum, ut ſi mundus poneretur fuiſſe æternus, & ab æterno homines aliquos fuiſſe, hoc modo infinitæ eſſent rerũ naturalium cauſæ, & mouentia infinita. Ex his enim neque tollitur rebus determinata cauſalitas, eo quòd mouentium huiuſmodi non requiritur coexiſtentia, neq; infinitum actu ſequitur, ſed ſucceſſione tantum, quod non eſt inconueniens admittere.

Capvt XXII.

De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile.

Qvoniam autem mouere aliud, perfectiorem habet: moueri autem ſecundum ſuam rationem, habet imperfectionem cõſtat mouens, quatenus huiuſmodi, eſſe moto dignius, & mouens mobili ſupraponi ſecundum relationem. Vt autem mouens moueat mobile, oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominiũ habere ſupra reſiſtentiam mobilis. Iuxta igitur proportionem uirtutis mouentis ſupra mobilis reſiſtentiam uel indiſpoſitionem contingit mobile uelocius, tardius, uel uniformius, uel difformius, uel regularius moueri uel nõ moueri. Nõ. n. fit actio, niſi à proportione maioris inæqualitatis. A proportione autem minoris inæqualitatis non fit actio, quemadmodum uulgata habet Philoſophorũ ſententia. Cuius dicti eſt hic intellectus. Agens non poſſe agere in paſſum, niſi uirtute ſuperet ipſius reſiſtentiam & potentia ſit inæquale ſecundum exceſſum. Id uerò quod eſt minoris uirtutis, & potentiæ non poſſe agere in id quod eſt maioris uirtutis, & maioris reſiſtentiæ. Ignis enim ſi ſit uirtute potentior ad calefaciendum, quam ad reſiſtendum aqua tunc aget ignis, & patietur aqua. Si ecõtrario dominetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem reſiſtentiam paſſi plus aut minus mouebit agens. Ex quibus ſolent deduci ſeptem proportionum regulæ ab Ariſtotele poſitæ in 7. Phyſicor. libro, quas hic quoque ſubnectimus.

Maxima phyloſophica.

Ponun-

CAPVT XXIII.

Ponuntur septem regulæ, quas uocant regulas proportionum.

PRIMA REGVLA.

SI aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem uirtutis mouens mouebit mobilis medietatem, per duplum spatium, in æquali tempore.

Ponũtur hæ regulæ ab Aristo. in fine 7. Phisicor.

Qualis enim est proportio totius uirtutis motiuæ ad totam resistentiam mobilis, non æqualis est totius uirtutis illius motiuæ ad medietatem resistentiæ mobilis, sed dupla est proportio. Vnde cum (iuxta principium suprapositum) s'm proportionem maioris aut superantis inæqualitatis fiat actio, sequitur eandem uirtutẽ mouentẽ, mobilis illius medietatem duplo uelocius mouere: quod facit, quando inæquali tempore per duplum spatium ipsam mouet.

SECVNDA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, idem mouens mouebit mobilis medietatem per idem spatium in medio tempore.

Ratio est eadem quæ supra posita est propter proportionem uirtutis actiuæ, quæ dupla est respectu medietatis ipsius mobilis.

TERTIA REGVLA.

Si potentia aliqua mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto spatio, eadem potentia mouebit idem mobile per medium spatium, in medio tempore.

QVARTA REGVLA.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore & aliquanto spatio, media uirtus mouens mouebit medium mobile per idem spatium, in æquali tempore.

Harum duarum regularum eadẽ est ratio: quoniam uidelicet, qualis est proportio mouentis ad mobile, in comparatione ad totũ tempus & ad totum spatium, talis est mouentis ad mobile in comparatione ad medium tempus pariter & medietatem spatii: & qualis est proportio totius mouentis ad totum mobile, æqualis & eadẽ est, medietatis ad medietatẽ, in cõparatione ad idẽ tẽpus & idem spatium.

QVIN-

QVINTA REGVLA.

Si aliqua uirtus mouens mouet aliquod mobile aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, non eſt neceſſe eandem mouere duplum mobile per medium ſpatium in eodem tempore, aut per idem ſpatium in duplo tempore.

SEXTA REGVLA.

Si aliqua uirtus mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, non eſt neceſſe medietatem uirtutis mouere idē mobile per medium ſpatium, in æquali tempore, uel per idem ſpatium, in duplo tempore.

Harum duarum regularum ratio eſt, quia à proportione minoris inæqualitatis, non fit actio. Non eſt autem neceſſe, ipſum mouens habere dominum, & ſuperioritatem, & inæqualitatem uincentem ac ſuperantem, ſuper duplū mobile. Neq; medietatem uirtutis mouentis, neceſſe eſt maiorem inæqualitatem & ſuperioritatem habere, ſupra ipſum totum mobile.

SEPTIMA REGVLA:

Si plures uirtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquanto tempore, & aliquanto ſpatio, uirtus ex illis uirtutibus motiuis collecta, mouebit mobile ex illis collectum per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt, ſimilitudo proportionis.

CAPVT XXIIII.

Prædictis adiiciuntur aliæ duæ regulæ.

HIs autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuperaddi poſſent aliæ duæ, octaua & nona. Octaua regula. Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tēpore, & aliquanto ſpatio, duplū moués mouebit duplū mobile, per idem ſpatium in æquali tempore: aut per duplum ſpatium, in duplo tempore. Nona regula. Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquanto tempore, & aliquā to ſpatio, duplum mouens mouebit idē mobile, per duplū ſpatiū in æquali tempore, aut per idem ſpatiū in dimidio tempore. Harum duarum regularum rationes, facile patēt

ex prædictis: Et notandum quòd hæ suprapositæ regulæ, tametsi peculiariter de mouentibus & mobilibus secundũ locum datæ uideantur, possunt tamen similiter aptari etiã ad alias species motus, ad augmentationem, diminutionẽ, & alterationem, quemadmodum docet Aristoteles, in hũc modum. Si augmentans, diminuens, aut alterans, augmentat aliquid aut minuit, aut alterat aliquanto tempore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idem augmentat, minuit, aut alterat dimidium, dupla quantitate aut qualitate in eodem tempore, aut dimidia dimidio tempore, atque ita per singulas regulas discurrendo.

CAPVT XXV.

Quid per mouens & mobile intelligatur in proposito.

ADuertendum autem est, cùm in his regulis de mouẽte & moto duplo uel æquali loquimur, non uelle nos sermonem facere de quantitate molis. Sic enim non est necesse, si homo certæ quantitatis aliquid possit, idcirco aliũ mole & quantitate duplò maiorem duplum posse: cum frequenter soleat in exiguo corpore uirtus regnare maior: Sed de uirtute sermo debet accipi ita, ut per medium mouens intelligatur uirtus ipsa, atque potentia mouentis: per mobile, uirtus resistendi: per medium mouens, medietas uirtutis motiuæ: per medium mobile, medietas resistentię ipsius mobilis: per duplum mobile, dupla resistentia: per duplum mouens dupla uirtus motiua.

CAPVT XXVI.

Exemplo monstratur in igne, omnium regularum suprapositarum ueritas.

VOlumus aũt in igne alterante atq; calefaciente aquã, per singulas regulas ꝙ dictũ est exẽplo declarare. Ponatur ergo uirtus alteratiua siue calefactiua ignis octo graduum: & resistentia mobilis, scilicet aquæ in sex tantũ gradibus. Iuxta primam regulam, si uirtus motiua ut octo ipsius ignis, alteret aquam habentem resistentiã ut sex, tpe

horæ

horæ unius, ad calorem duorum graduum: ergo eadem uirtus motiua ignis, medium mobile, id est, aqua habentem mediam resistentiam, scilicet trium graduum alterabit ad duplam caliditatem, uidelicet quatuor graduum, in æquali tempore. Et iuxta secundam regulam eadem uirtus motiua ignis, dimidium mobile, aquã dimidiæ resistentiæ, alterabit ad eandem caliditatem, in dimidio tẽpore. Et iuxta tertiam regulam, eadẽ uirtus motiua alterabit eandẽ aquã ad dimidiam caliditatẽ, in dimidio tempore. Et iuxta quartam, media uirtus motiua ignis (quæ est ut quatuor) alterabit aquam dimidiæ resistentiæ, ut tria, ad eandem caliditatem duorum graduum in æquali tempore. Et ſm quintam regulam, nõ est necesse, si uirtus mouens ignis ut quatuor, aquã habentem resistentiã ut tria, alteret ad caliditatẽ quatuor 5 ut ob hoc eadẽ uirtus motiua aquã duplẽ resistentiã habentẽ ut sex, alteret ad mediã caliditatẽ in æquali tẽpore, aut ad eãdẽ caliditatem quatuor, in duplo tẽpore. Neque iuxta sextam, necesse est, ut media uirtus actiua ut duo alteret, aquã eandẽ resistentiã ut tria habentẽ, ad dimidiã caliditatẽ in æquali tpe, aut ad eandẽ caliditatẽ in duplo tẽpore. Deniq; iuxta septimã regulã, si tres ignes (quorũ quilibet est sex graduũ) sigillatim calefacit aquã resistentiã habentẽ ut quatuor, ad caliditatem trium graduum in certo tempore necesse est ignes illos tres simul iunctos aquam illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatem, in æquali tempore. Iuxta octauam quoq; & nonam regulas, si ignis uirtutis actiuæ trium graduum, aquam resistentiã habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem gradus unius, necesse est ergo ut uirtus motiua sex graduum aquam habentem resistentiam ut quatuor, alteret ad caliditatem æqualem æquali tempore, uel caliditatem duplã duplo tempore: & ignis ille ut sex, duplæ uirtutis aquam dimidiæ resistentiæ, id est, unius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id est duorum graduum in æquali tẽpore aut ad caliditatem eandem unius gradus in dimidio tempore. Similiter practicari potest & in alijs motibus. Nobis uno exemplo rem monstrasse sufficiat.

CAPVT XXVII.

Mouens secundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum Deus in mouendo potentissimus est, atque liberrimus.

EX his ergo omnibus manifestum euadit, quemadmodum semper mouens moueat, secundum proportioně uirtutis motiuæ ad resistentiam eius quod mouetur. Patet etiam quandocunque in mobili est aliqua resistentia, quæ ipsum mouens impediat aut detineat, non posse moueri tale mobile à suo mouente in instanti. Vbi uerò uirtus actiua nullam patitur à mobili resistentiam, potest suum effectum in instanti efficere, quemadmodum est in illuminatione Solis. Omnipotens ergo Deus, cuius infinitæ uirtuti nihil potest contrauenire, cui nulla prorsus creatura potest resistere, cuius uirtus in infinitum superat omně creatam resistentiam, quæcunque uult potest in instanti mouere, sicuti uult, & quocunque libuerit genere motus, siue generare, siue corrumpere, siue alterare, siue augmenntare, siue diminuere, siue secundum locum mouere. Neque ante Deum differentia est in multo uel breui těpore, in omnibus quæcunque uoluerit. Cui insuper, quoniam nulla illi resistentia est in mouendo, nullus etiam labor fatigationem, laborem, aut molestiam adducit omnia mouenti. Nō mouet tamen omnia, neq; agit in instanti, neq; subitò: quoniam in mouendo est liberrimus, in arbitrio & potestate habens sic uel sic mouere. Ipse uero à nullo moueri potest, qui prius aliquod mouens non habet. Imò neq; ipse se potest mouere, qui nihil potest ꝙ ante non habuit acquirere, neq; perdere quicquam quod ante habuisset. Huic itaq; & primo, & summo, & generalissimo, ac proinde efficacissimo mouenti, soli Deo sit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna sæcula. Amen.

LIBER III. FINIS.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESSIONIS, omnipotenti, uniuersali ac primo rerum omnium motori immobili.

Domine, quis similis erit tibi? ne tacete labia confessionem, & laudem ne continete super eo.

Super cœlorum altitudinem residet in arce celsitudinis atq; fortitudinis suæ: ab æterno triumphat in ea gloriosus ab initio.

Priusquam cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia in te ipso perfectus & beatissimus in plenitudine tua.

Tu semper immutabilis moues omnia, generas, corrumpis, augmentas, ac minuis, alteras, & rotas, mouesque omnia.

Tu uerò ingenerabilis es, & incorruptibilis, augmentari nesciens aut minui.

Neque alterari tu potes, qui non uariis accidentariis rebus: apud quem nulla est transmutatio; neque uicissitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia: neque ut hominum sunt itinera gressuum tuorum.

Incommutato loco accedis & recedis, quò & unde uolueris: non est hoc datum crassitiei filiorum hominum.

Præuales omnibus in fortitudine tua super excelsa: proque tuo placito rotas agitasque omnia.

Non est neque moles, neque uirtus in omni creatura, quæ obstaculum præbere queat actioni tuæ: super immensa enim uirtute absque proportione excedis uniuersa.

Homines & iumenta tu perducis ad augmenta congrua: arbores quoque, & ligna, & plantas, & omnia uiuentia super terram.

Suis quæque staturis tu perficis ea iuxta conditionem generis sui; mensuram tu tenes omnium descriptam in officina gloriæ tuæ.

Ipse autem augmentum nescis, neque immutationem pateris: nihil accrescit neque decrescit in æternum plenissimæ plenitudini tuæ.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, nequis ipse alter fieri potētia, sapientia, & omnis tua perfectio non immutabitur in seculum seculi.

Magne Deus. Princeps Regum terræ, dominator omnium uirtute tua, quis te agnoscet, aut collaudabit pro dignitate sic gloriosè immutabilem?

Ecce

Ecce qui seruiunt tibi, astantes perpetuò conspectui tuo: non sunt stabiles omnimodis.

Corporea uerò creatura uniuersa, mille est rationibus uix momento stabilis: mutationibus ac uolutaiionibus in eis perturbantur oĩa.

Sol & Luna cursu suo regulari uolutata semper sic in instabilitate permanent miro modo stabilia.

Quæ uerò his subiecta esse uoluisti, cum seipsis quoque sunt in suis motionibus prorsus irregularia.

Tu uerò Deus in eadem semper tua stabilitate fixus permanens, cunctis mutabilibus præsides, ipse immutabilis.

A te uerò cùm omnis exeat motus, donesque moueri omnibus: in te nullus tamen ualet ingredi.

Immutabilis, potentissime Deus, dominator omnium, tibi omnis tuæ factura canit gloriam.

Mirabilis tu & uerè miranda opera tua: obstupescet in eis anima mea, cum intenderit in illis aciem mentis suæ.

Exultabit cor meum Domine, in cunctis operibus magnificentiæ tuæ: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriæ tuæ.

Benedictus Deus dominus uniuersæ creaturæ: ita fiat, ita fiat, Deus potentissime:

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto,

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM QVARTVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE INFINITO LOCO, VACVO, ET TEMPORE.

PRAEFATIO.

T clarificetur in agnitis creaturarum suarum conditionibus dominus Deus noster, qui solus essentia sua infinitus, cœlumque & terrã & omnia sua immensitate implens, neq; loco tamen capitur, neq; tempore: atque ut patenter clareat, quanto interuallo omnem naturalium rerum ordinem post se creator, ipse relinquat (quæ uniuersa loco & tempore, angustiis nimium mensuris ſm eius dispositionem sunt coarctata atque constricta) in animo est nobis, post motus utcunque descriptam naturam, etiam illud Deo donante explicare, quomodo in rebus finitum uel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: post quæ loci, & oppositi uacui erit consideratio Extremam sibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturaliũ considerationem nõ minus q̃ motus, ut tractentur necessaria.

Hier.23

Capvt I.

Quomodo possit infinitum multipliciter intelligi, & specialiter de infinito atque finito secundum essentiam.

Infinitum secundum essentiam.

PRimum quidem illud est aduertendum, dupliciter dici & considerari infinitum atq; finitum: nempe uel secundum essentiam, uel ſm quantitatem. Ac rursum, ſm essentiam infinitum intelligi potest, uel secundum rationem materiæ, uel secundum rationem formæ. Est .n. materia ex se, & per se suo modo infinita, quatenus ex sua na

tura

tura nullã habet formam intrinsecam,per q̃ finiatur, effi ciatq́; ens in actu. Ex parte uerò formæ sub qua est, finita est quatenus per illam eius indifferentia stringitur,ac uelu ti terminatur.Formæ quoque materiales, consideratione quadam ad materiam,infinitæ ex se dici possunt.Et quodã modo omnis forma creata ex se infinita est, quatenus non est ex se ad aliquam particularem ac singularem materiam determinata.Non tamen simpliciter forma est infinita di-cenda,sicut simpliciter est materia infinita: quoniam formæ ẽt separatæ habent essentiam finitam,per esse particulare & distinctũ:ac proinde simpliciter finitæ dici debent, non aũt infinitæ,nisi secundum quid,aliquo modo scilicet & consideratione prædicta ad materiam. Vnica est forma separata,actus scilicet simplicissimus, omnipotens atq; æterna diuina substantia,in qua nulla est determinatio essentiæ per aliquod esse particulare adueniens:sed est Deus essentia sua infinitus & indeterminatus,plena omnino,perfecta,illimitata,infinita,& interminata essentia.Cętera uerò omnia & materialia & spiritualia,sunt sua essentia finita,& particulari aliquo esse contracta,limitata atque terminata,Illæ tamen formæ quæ in materia sunt,magis sunt finitæ illis quæ sunt à materia separatæ. *Deus forma infinita.*

Capvt II.

Differentia inter infinitum secundum rationem materiæ, & secundum rationem formæ.

NOtanda uerò est solerter ac diligenter inter duplicẽ hanc infinitatem diuersitas:quoniam prior qæ secũdum materiam est,ea nimirum quæ in ordine ad formam in recipiendo eam consideratur,ab imperfectione est. Materia enim perficitur,eo ipso quo finit. Infinitas uerò quæ attenditur ac sumitur secundum formam,perfectionis est. Formæ enim separatæ per materiam infinitæ,siue non finitæ ac limitatæ,sunt perfectiores corporalibus formis,quæ per materiã certam sunt finitæ,terminatæ & limitatæ. Vnde sicut summa Dei pérfectio est, quòd sit forma sua

essentia infinita: ita summa est materiæ imperfectio, quod ex se sit ad suscipiẽdum infinita, nullam in se formam qua finiatur habens intrinsecam. Illic enim, id est, in Dei infinitate, plenitudo totius esse significatur: hic uerò, id est, in infinitate materiæ, egestas omnis esse exprimitur.

CAPVT III.

De infinito secundum quantitatem duplicem deque infinito actu & potentia.

Infinitũ quantitatis.

CONsideratur autem alio modo infinitũ ſm quantitatem, aut continuam, id est, ſm longitudinem, latitudinem, profunditatem: quæ solent dimensiones rerum nominari. Et quandoque quidem ſm harum dimensionum aliquam tantùm consideratur infinitum, nimirum longitudine sola, uel latitudine sola: quandoque uerò secundum omnes has tres dimensiones simul sumptas, atque id proprissimè & plenissimè infinitum dicitur. Aut secundum quantitatem discretam sumitur infinitum, id est secundũ numerum & multitudinem. Iterum infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando continua appositione uel diuisione secũdum proportionales partes, non peruenitur ad ultimam appositionem, aut ultimam diuisionem. Verbi gratia, Numerus est appositione & potentia infinitus, quia quantumlibet sit magnus, semper unius unitatis adiunctione potest fieri maior. Quodlibet item corpus continuum, infinitum est diuisione atque potentia: qui diuidendo nunquam peruenitur ad ultimam diuisionem. Omne si quidem continuum, diuisibile est in semper diuisibilia: cum ex indiuisibilibus partibus non possit totum aliquod componi, neque conflari diuisibile. Nec enim potest diuisibile, ex indiuisibilibus ut suis partibus componi: Indiuisibile enim additum indiuisibili, non facit ipsum maius. Sumenda est aũt hęc diuisio infinita, ſm partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantùm, aut etiam in mille partes eiusdem alicuius certæ quantitatis, non euadet

Aristo. pulchrè hæc omnia de infinito tracta. 3. lib. Phy.

Hãc conclusionẽ pulchrè demonstrat Aristo. in principio 6. lib. Phy.

in infinitum, ista diuisio, q̃ ſm certæ alicuius quantitatis partes sumitur. In diuidendo uerò secundum partes proportionales, nunquam erit dabilis ultima quantumlibet paruæ lineæ diuisio. Tunc autem dicitur fieri diuisio secundum partes proportionales, quando sicut totum lignum in duas partes diuiditur, ita pars rursus in suas partes, & iterum illarum partiũ pars aliqua in suas partes, & sic in infinitum: quomodo procedendo, nunquam perueniretur ad ultimam diuisionem.

CAPVT IIII.

Ponitur definitio infiniti actus:

CAEterũ, actu infinitũ ab Aristotele definit̃ hoc pacto. *Infinitum, id est, cuius semper aliquid extra ratione. quantitatis accipi potest.*

Hoc est, cuius quantitas tota non capi nec assignari potest: sed quantumcunque capias uel assignes de ipsius quantitate, adhuc semper ultrà manet, nec tota potest quãtitas assignari. Illud enim corpus esset actu infinitum magnitudine, cuius quantitas sumpta secundum partes certę quantitatis, non est pertrãsibilis: sed quocunque partes sumantur, restat semper adhuc infinita sumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, semper manet infinitũ. Vnde infinito nihil est maius, sicut indiuisibili nihil minus. Et quemadmodum indiuisibile nulla adiectione potest fieri maius, sic infinitum nulla ablatione fieri potest minus. Idq; intelligẽdo de infinito ex omni parte, id est, secundum omnem dimensionem. Alioqui constat maius esse infinitum quod ſm corpulentiam esset infinitum, quã quod sola longitudine uel latitudine esset infinitum. Proportionabiliter intelligi debet, ſm numerũ infinitũ. Infinitũ autem successione, non est propriè infinitũ in actu, sed magis in potentia: ut tempus infinitum, uel motus infinitus. Non. n. contingit infinitas partes simul accipere, sed tñ unã actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitũ actu dupliciter dici, magnitudine uidelicet & numero.

Hanc definitionẽ ponit Aristo. 3. li. Physico.

CAPVT. V.

Quomodo infinitum definiri possit, esse autem actu non possit.

QVanquam uerò definitum est ab Aristotele actu infinitũ, nemo tamen existimet consequi, tale aliquod corpus esse in rerum natura, aut tale aliquod requirat sibi demonstrari, ut cernat oculis. Sunt enim definitiones quædam, quibus nõ tam quid res aliqua sit q̃ quid nomen significet, explicatur: quemadmodum cùm in consequentibus definiemus, uacuum nón rem aliquam qualis sit definientes, sed nominis tantùm significationem explicantes. Non posse autem dari corpus aliquod actu infinitum, multiplex ratio probat. Omne enim corpus Phisicum, habet naturam finitam, formam quidem per materiam, & materiam finitam per formam. Formam autem determinatam, consequuntur, accidentia determinata. Quare & finita sua quantitas cuilibet rei est, & naturali formæ disconueniens esset quantitas infinita. Item omni corpori conuenit secundum locum motus. Huiusmodi autem corpus si ponatur, quod actu sit infinitum, neq; recto motu, neq; circulariter agitari posset. Non quidem motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locum habere extra se, quem non impleat, ad quem per motum tendit ut acquirat. Quod uerò actu infinitum esset, non haberet ullum extra se locum. Occuparet enim omnia, & non posset infinitũ loco concludi, ad quem uel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit quoniam in tali motu oportet partes uariari loco, ita ut ubi nunc sit hæc pars, debeat uenire pars alia subsequens: quod fieri non posset in infinita partium multitudine. Inter enim quaslibet partes deberet esse infinita distantia, protrahendo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim absq; dubio in infinitam distantiam euaderent. Infinita enim distantia pertransiri nõ potest. Præterea, species quantitatis sumuntur secundũ numerum: ut bicubitum, tricubitum, & cętera, Nulla autem species numeri potest esse infinita.

Definitio quid nominis.

Conclusionem hanc probat Aristot. 3 li. Phisi.

CAPVT VI.

Non posse esse multitudine infinitum.

POrrò infinitum esse actu s͂m multitudiné, itidem est, impossibile. Impossibile est enim, esse speciem numeri infinitam, Omnes enim & finitæ sunt, & per unitatem adiectam semper augeri possunt. Infinitum autem non potest fieri maius. Quanquam igitur potentia sint infinitæ species numeri, nulla tamen earum est infinita. Sic enim infinita essent in certo aliquo & determinata numero, q͂d apertam uidetur includere contradictionem. Imo neq; infinitæ sunt numeri species actu, sed solum potentia: sicut etiam infinitæ sunt species figurarum secundum potentiã, nulla tamen earum est infinita: id quod eis procedit à numero: quoniam species figurarum sumuntur secundũ species numerorum: ut triangulare, quadrangulare, quinquangulare, &c. Cæterum de successione infinito, non uidetur naturæ repugnans ut esse possit. Nam si semper fuisset motus, & esset semper futurus, esset motus hoc modo, id est, successione infinitus, & tempus infinitum: uerũ huiusmodi successione infinitum, non est infinitum nisi potentia.

CAPVT VII.

Inchoatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexistendi.

POst hæc uerò de loco subnectamus determinationem. Nam uariè admodum antiqui Philosophati sunt de natura & conditione loci, quibusdam dicentibus materiã esse locum, aliis formam rei esse eius locum, uel materiæ, aliis ponentibus corpus quoddam infinitum quod in se omnia susciperet nõ credendo aduenientibus aliis, quod penetratiuè susciperet omnia absq; cessione uel suarum partium diuisione in quo putabant omnia moueri, ipsum uerò non moueri. Hæc uerò sigillatim non intendimus refellere: sed simpliciter tantùm rei ueritatem de loco & eius natura manifestare. Ac primum quidẽ præmittendum erit, quot

Aristoteles tractat ista de loco 4. Phisicor.

Octo modi essendi in alio. modis aliud esse dicatur in alio. Ponit autem Aristoteles modos inexistendi, octo numero. Primò, enim pars integrans, est in toto. Secundò, totum in cunctis partibus consistit, ex quibus est compositum. Tertiò, species in genere continetur, quoniam genus capit & ambit intra se omnes suas species. Quartò, genus ut essentia est in specie: Sic etiam definitio est in definita specie. Quintò, forma in materia, & accidens in subiecto. Inter quæ tamen est distinctio, quoniam accidens cum subiecto nihil unum componit, sed forma cum materia rem naturalem atque singula rem substantiam componit. Sextò, effectus in causa, ut calor secundum uirtutē est in Sole. Septimò, Rex, in regno, idque per potentiam & auctoritatem, uel per maiestatem præsentiæ suæ. Octauò, aliquid est in loco. Et hic modus est quem (cęteris omissis) latiùs necesse habemus pertractare.

CAPVT VIII.

De duplici superficie, concaua, & conuexa, & utra locus dicatur.

Quid locus. EST autem locus, extremum corporis talis quo aliud cōtinetur: ipsa (inquam) superficies extrema corporis cōtinentis, proxima superficiei exteriori corporis contenti. Et solet uocari superficies concaua. Vt interior superficies cœli Lunæ, & concaua, quæ immediatè continet ignem, est ignis locus: & concaua superficies, aeris, est locus aquæ. Conuexa autem supercies non est locus: quoniam secundū ipsam corpus non cōtinet, sed potiùs secundum ipsam cōtinetur. *Superficies duplex.* Duplex est autem superficies, altera concaua, mediante qua corpus ipsum alia continet in se localiter, & est superficies interior. Alter conuexa, qua corpus continetur ab alio: & ipsa exterior quæ à circundante alio corpore circundatur. Prior est locus, non secunda. Secundum priorem corpora localiter continent: secundum alteram potiùs continentur. Ex quibus patet, locum non esse neque partem compositi, neque accidens, neque aliquid omninò locati, sed est locantis uel continentis accidens ultimum,

terminus,

terminus,& extremum. Non omne tamen extremum, sed illud quod est coniunctum locato, & mediante quo locatū continetur à locante. Est autem locans, id quod secundum locum continet aliud: & locatum id quod secundum locū ab alio continetur.

CAPVT IX.

Definitio loci,& definitionis declaratio.

Definitio loci ex Aris.

Locus, est finis continentis immobilis, primus.

Quæ solet hisce quoque uerbis eundem sensum habentibus assignari.

Locus est extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionum hic est sensus: Locus est superficies concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per se immobilis, unde & de loco proprio dari constat tantum, siquidem is propriè locus dicitur. Vbi extremum uel finis excludit à definitione omnem superficiem præter ultima. Infinitæ siquidem in corpore locante sunt superficies inter conuexam, & concauam mediæ, quarum tamen nulla est propriè locus, sed sol concaua ultima. Quòd uerò adijcitur, corporis continentis, prohibet, ne superficies exterior uel conuexa primi cœli dicatur eius locus. Primùm, id est, immediatum excludit substantialem partem extremam ipsius corporis, simul accipiendo superficiem concauam. Huiusmodi enim pars extrema locātis corporis, tametsi aliquando locus dicatur uulgari consuetudine, quemadmodum pera locus dicitur pecuniæ eius quæ in est, propriè tamen non dicitur locus: cùm locus sit accidens & supercies. Excluditur aūt hmōi pars corporis à definitione loci (ut dicere cœperamus) quia non est prima. i. immediata fm se locato, ita ut simul sit cum superficie ultima & conuexa corporis contenti. Semper enim locus qui est superficies concaua continentis, est simul cum superficie conuexa corporis immediatè contenti, quemadmodum superficies concaua cœli Martis, & conuexa cœli Solis: rursumq; superficies concaua cœli Solis, & conuexa cœli Veneris ac

que ita in alijs. Particula, primum, quoque dici potest idē quod suo locato uni, adæquatum, & ita soli proprio loco cōuenit. Ex quibus patet materiam non esse locum formæ, cùm materia superficies nulla sit: immo uerò formam nullum locum habere, nisi per accidens, cùm per se quantitatem superficiei (secundum quam res in loco continetur) nō habeat. Formæ enim tam substantiales quàm accidētales, non sunt in loco nisi per accidens ratione subiecti uel compositi cui insunt.

CAPVT X.

De loco proprio & communi, & loci proprietatibus.

Locus proprius & cōmunis.

Diuiditur autem locus, in proprium, & communem.

Locus proprius alicui locato dicitur, quando cuilibet parti loci respondet aliquid ipsius locati.

Vt locus igni proprius, est extremum cœli lunaris: & unicuique rei, locus eius adæquatus, proprius est.

Locus communis est, quando aliquæ partes loci sunt, quibus ipsius certi locati nulla pars earum respondet.

Vt tota superficies templi, est locus communis singulorum hoīum: & concauum lunæ omnium mixtorum est locus communis. In comparatione tamen ad superficiem extremam aeris totius, quo impletur continentia templi dicitur locus proprius & adæquatus: similiter & concauum lunæ, in comparatione ad superficiem ignis immediate adhærentis, dr locus proprius ipsius ignis. Ad maiorem notitiā loci, eiusdemq; naturæ, ponit Aristoteles proprietates quasdam quæ illi ueluti per se notæ conuenire conceduntur, quæ sunt numero quatuor.

Prima est. Locus continet id cuius, & nihil est ipsius rei.

Quorum uerborum hic est sensus: Locus continet locatum, & nihil est ipsi rei locatæ intrinsecè inhærens neque ut pars neque ut accidens.

Secunda est, Primus locus, neque minor est, neque maior.

Id est, locus proprius est æqualis suo locato, quantum ad superficiem conuexam ipsius corporis loco contenti.

Tertia est, Locus non relinquitur ab unoquoque, & separabilis est.

Id est, locus nunquam omni locato priuatur, ita ut sine corpore contento, maneat: & est à locato suo separabilis, ita ut, successiuè alia & alia corpora contineat.

Quarta est, Omnis locus differentias has habet, suprà inquam ac infra, & corporum unumquodque, proprios ad locos suapte natura fertur sursum aut deorsum pergendo: & in eisdem manet.

Id est, omnis locus est sursum aut deorsum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim non mouentur nisi circulariter) ad suum proprium locum naturalem sursum aut deorsum moueri nata sunt, & in eisdem quiescere, & conseruari.

CAPVT XI. *De loco naturali & uiolento.*

Locus autem naturalis diciur alicui, qui à natura rei est determinatus & assignatus, in quo bene est ei, & conseruari natus est, ad quem proinde naturali desiderio semper solicitat, ita ut quoties extra eum esse contingat, uiolentè quiescat. Si igni locus naturalis est, sub cœli immediato concauo: aeri, sub igne: aquæ, sub aeræ: terræ, sub aqua. Naturali enim dispositione atque ordinatione, id quod est omnium leuissimum, summũ sibi uendicat locum: quemadmodum id quod est grauissimum, locum requirit omnium infimum. Mistis uerò corporibus, locus est naturalis, secundum conditionem eius elementi quod dominatur in eorum complexionibus. Locus autem uiolentus est, in quo rei non est bene, & à quo dum potest, recedere nititur.

Locus naturalis et uiolentus

CAPVT XII.

Quare res suum appetant locum naturalem, & quæ sit huius desiderii causa.

Volentes autem quænam causa sit motus huius rerum naturalium ad sua naturalia loca perquirere, de terra quæstionem proponimus, ob quid sine cuius commodi aut utilitatis gratia, extra locum naturalem posita, deorsum festinet,

Quæstio de naturali desiderio rerũ

naturaliū ad ſua loca natura lia. feſtinet, & non impedita ſemper cadat. Et quidē ſi de partibus terræ loquimur, ſatis conſtat, illis eſſe melius in totius terræ globo, quàm in aere aut ſub luna. Verùm reſpicientes totū globum terræ, quærimus, in quo male erit toti terræ, ſi poni intelligatur in aere, non ſuper neque intra aquas. An ab aquis aliquid ſuſcipit terra quo melius ſeruetur? Quod eſt igitur hoc deſiderium, ut deſideret tota terra aerem relinquere, & ad aquas pergere, cùm nihil uideatur aqua illi donare unde ſeruetur, præ aere in quo ipſum ſuſpenſum imaginamur? Hanc autem quæſtionem (omiſſis diuerſis diuerſorum ſententijs, quas ſuper hac re ſunt commentati) ita nos diſſoluendam putamus, dicentes, totum uniuerſum ab optimo ordinatiſſimoque conditore fuiſſe conditum ſub certo numero, pondere, & menſura, in quo omnia creata quaſi ueſtigium in ſe ferrunt benedictæ ſummæque trinitatis: atque in his ſicut creata ſunt, ita in eiſdem conſeruari atque gubernari.
Gene. 2 Quoniam igitur dixit igni, ut ſub luna acciperet primū locum: aeri ſecundum dedit, tertium aquæ, quartum terræ, qm̄ dixit piſcibus ut in aquis locum ſumerēt, uolatilia iuſſit eleuari altius in aere metallis, quoniā terræ uiſcera deputauit, oleum ſuper aquam poſuit: ex hoc Dei mādato formæ rerum (quæ operatrices ſæpius dictæ ſunt omniū operationum rebus conuenientium) inceſſanti conatu ad hoc tendunt, ut illic res ſint, ubi à Deo creatore ſuo locū acceperunt: non tam ratione ſui commodi, quàm rōne diuini ꝑcepti aut conſtituti perficiendi. Sicut enim uoluntarius hō
Pſ. 118. uoluntariè mouet ſe ad Dei implendum mandatū: ita res
Pſ. 148. naturales à ſuis formis per Deū agunt naturaliter, ad im-
Pſ. 103. plendā ſanctiſſimam ipſius uoluntatē. Omnia ſiquidem in-
Pſal. 32 genuo conatu ſeruiunt & obediunt ei: Ipſe præceptum eis ponit, & illa non prætereunt. Aſcendentes enim montes & deſcendentes in loca præſtituta campi terminum quem præpoſuit Deus non tranſgredient, neque cōueniuntur operire terrā: cuius ēt uerbo congregatæ ſunt, uelut in utre aque maris, poſitæ in theſauris abyſſi. Igitur non eſt arbitrandum res naturales locum quærere naturalem ob ſua

commoda,

commoda, tanquam à locante corpore quippiam recipiāt sed ob Dei potissimum benedictā uoluntatē adimplendā, illic sibi melius esse existimant, ubi Deus ea magis uult locari. Qua in re utinam naturalia agentia sequantur creaturæ rationales, ut ea semper magis exoptēt quæ sui creatoris uoluntati magis sunt placita.

CAPVT XIII.

Quomodo secundum quantitatem res naturales locum occupent, & de impossibilitate penetrationis dimensionem.

AD loci autem perfectā considerationem exigitur, ut de occupatione quoq; & replētia aliqud dicamus: qm̄ loco conuenit, occupari atq; repleri. Est ergo attendendū, quòd sicut color rebus natura datur, ut per ipsum res existant coloratæ, unde consequitur, ut sint etiam uisibiles: ita data est rebus quantitas, ut s̄m ipsam sint res quantæ primum, ex quo deinde consequitur diuisibilitas. Sicut enim quæque res quanta est, sic est diuisibilis: nempe si per se quanta, per se erit diuisibilis: si per se accidens, ratione coextensionis, per accidens erit diuisibilis tantum: & quod longitudine uel latitudine quantum, sic solum est diuisibile. Super hæc tamen superficies rebus cōueniunt, ut contineant inuicem & contineātur: corporea quoque quantitas uel corpulentia, ut res secundum eam occupare possit atque replere. Nam & lineæ simul in se inuicem esse possunt & superficies. Quippe superficies concaua continentis corporis, & superficies conuexa contenti semper sunt simul in inuicem. Sola corpulentia sic suū sibi locum occupat, ut aliam corpulentiā simul eodem in loco nequaquā admittat. Atq; hoc uidelicet est occupare, sic implere locū, ut simul ab alia corpulentia impleri non possit, nisi dum illo cedente, aliud adueniat. Hoc autem si contingeret, nempe duas corpulentias simul eundem locū adæquatè replere, penetrationem diceremus fieri dimensionū, dimēsionū (inquā) corporearū, quā sic abhorret natura, & dānant Philosophi, æquè constanter atq; uacui positionem. *Penetratio dimen*

In.

sionū & uacuū at que sunt impossibi lia. In utroque .n. horum peccatum in naturam admittit, qui uel uacui uacuitatem, uel penetrationem dimensionū corporearum quomodocunque constituit. Vtrumq; siquidē extremum falsum est, & secundum naturam impossibile. Media autem ueritas est, omnem locum ab aliqua corpulentia occupari, ut nihil sit uacuum: & eadē cedenter uel expulsa succedere aliam, ut non habeatur corporearum penetratio dimensionum. Cæterum, de dimensionibus longitudinis & latitudinis, uti iam diximus nullum est inconueniens, eas simul esse, aut se penetrare.

CAPVT XIIII.

Quomodo in loco esse intelligantur, quæ quantitatem non habent.

Tribus modis res sunt in loco. QVomodo igitur in loco sunt, quæ tactui patent, clarum omnibus. Ea uerò quæ non sunt quanta, quomodo in loco esse possint, aut debeant, intellectu uidetur difficilius, præcipuè quòd dixerimus in hoc datam esse rebus quantitatem, ut locum occupent, & contineantur à loco. Qua in re est aduertendum, tribus modis aliqua esse in loco. Primo quidem, ut circunscribente, ad eum modū quo cœlum inferius est in superficie concaua superioris cœli, & quælibet res corporalis à suo loco circunscribitur, quia eius una pars huic parti, altera alteri respondet. Secundo definitiuè, quando res loco non circunscribitur, ita ut diuersæ partes locati diuersis partibus loci respondeant, secundum tamen certum quendam terminum in eo includitur, ut non sit extra ipsum. Sic anima rationalis est definitiuè in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu superant Angeli animam rationalē: quoniam anima non longiorem habet locum, quam sit ipsius corporis quantitas. Angelus uerò longiorem & ampliorem, quā etiam corpus ꝙ interdū assumit. Tertio aūt modo longè diuerso a prioribus, Deus est in loco, non utiq; circunscriptus iuxta partium dimensionem correspondentiū. Non definitus etiā neque certis conclusus limitibus, sed superaccedenter:

quia cũ omne locũ repleat, non tñ suo loco coangustatur, sed in infinitum pertransit immensus. In primo gradu sũt primum omnia corpora, & deinde omnia accidentia corporalia, quæ sunt materiæ coextensa: imò & formæ substantiales omnes, prçter rationalem animam, quæ sola non coextenditur materiæ. Sicut autem dicitur anima rationalis esse in corpore, quia ipsum uiuificat (ita ut in arefacto mẽbro non sit ut in loco, quod non uiuificat) si dicuntur substantiæ spirituales nõ quantitate corporea esse in loco, sed magis secundum uirtutem & potestatem. Quousque enim earum uirtus funditur & efficacia, eatenus locus eius est assignandus. Et quæ sic sunt in loco, potius continere quã contineri sunt dicenda. Illa autem quæ primo modo, contineri simpliciter loco, non ipsum continere dicuntur. Atque hinc est, quod Deus omnipotens cum in omnibus existat, nullo tamen continetur, sed magis ipse continet omnia omnibus existẽs: ut uerum sit & indubitatum quod per prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo, dicit Deus omnipotens.

CAPVT XV.

De occupatione & replentia, & de uariis replendi modis.

OMne autem quod occupat, occupando replet. At non contra fit uersio. Multa enim felicissimè replent, quę non occupant. Spiritualia enim & non quanta replent sua loca sed non occupant: quoniam alia non excludunt, nec ipsa quidem corpora. Replere enim occupando, imperfectissimus est replendi modus. Quæ res ut clarius intelligatur, ponendi sunt aliquot replentium modi. Primus est corporũ, quæ corpulenta sunt, & locũ quem replent, simul ab alio nõ permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodammodo impediunt pleniorem replentiam, dum alia nõ admittunt, idcirco imperfectè replent. Secundus est gradus eorum quę per se quanta non sunt, sed per accidens sunt coextensa quãtitati. Vt formæ corporales & accidẽtia,

cætera

cætera corporalia. Horum cum ſint plurima ſimul, conſtat ipſa felicius q̃ priora replere, quoniam ſe mutuo non impediunt, nec obſtat alterum alteri. Tertius modus eſt, quo anima rationalis replet materiam uel corpus proprium, dũ in ipſo eſt. Quæ profectò excellentius replet aliis formis, quoniam ſingulas corporis partes tota replet. Cæteræ uerò habent partes ſuas partibus corporis reſpõdentes. Quartus gradus eſt animæ ſeparatæ & ſpiritualium ſubſtantiarum, quæ poſitam excedunt animam in corpore, eo quòd ſit quodammodo quanta, quamuis non coextenſa corpori. Nã finitur eius uis & replentia, quantitate corporis, in quo hoſpitatur. Non ſic eſt dum ſeparata per ſe exiſtit, neq; in ſpiritibus, qui nullos terminos ſecum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum ubi definit præſentia uirtutis eorum, ideo non optimè replent. Supremus gradus eſt eius quod replet abſque termino, & proprio, & alieno, cuius uirtus non poteſt uſquam aliquando finem capere, cuius tota uirtus ſimiliter toti præſto eſt loco, & ſingulis partibus: quod proinde ſummè replet, & omnia replet intimè, atque penitiſſimè, ut nihil non contineat in ſeſe, imò uerò ut ipſum ſemper contineat & concludat in ſe omnia, & à nullo concludatur. Ipſum eſt unicũ ens, ſummũ primũ bonum, Deus uerus & unus, cui eſt honor ſoli & omnis gloria nunc, in æternum & ultra. Amen.

CAPVT XVI.

De uacuo & eius deſcriptione.

Tota hæc materia uacui ab Ariſtot. Tractatur diligẽter. 4. lib. Phyſic.

POſt loci autem conſiderationem congruo ordine ſubiungi debet uacui determinatio. Eſt enim uacuum loco oppoſitum, & oppoſitorum ſemper rectè iuxtà ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui uariis modis aſſignabant. Quidam arbitrati ſunt, extra cœlum eſſe quoddã infinitum uacuum. Alii dixerunt uacuum corporibus immerſum propter augmentationem ſeruandam & diminutionẽ. Prima, rudis eſt opinio. Secunda, in iis quæ de generatione conſcribemus (ſi ſic erit uoluntas domini) refelletur. Se

cundum

cundum autem ueritatem, omnino nullum debet poni uacuum. Proinde definitionem non habet, qua rei natura explicaretur. Quod enim neque est, neque esse potest, definiri nequit, tali utique definitione, quæ rei explicaret naturam. Cæterùm, nominis definitione uel interpretatione, sic definitur.

Vacuum est locus si corpore careat.

Id est, uacuum dicitur superficies concaua, nullum corpus continens aut in se cõcludens. Vt si concauo Lunæ per manente, Deus destruat omnem substantiam elementorũ, ad nihilum redigendo, esset cõcauum Lunæ uacuum: & pera siue aliud quodlibet continens, si non impleret eius continentiam aer neque aliud quippiam, sed intelligatur prorsus nihil in illa superficie contineri, esset locus eiusmodi uacuus. In præcedente autem definitione, cum uacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum est, locum non accipi propriè. Nam sic falsum esset uacuum esse locum, cũ sit uacui & loci proprie accepti repugnantia: sed locus pro superficie ipsa qualibet cõcaua accipitur, qui potens est per suam continentiam locare aliquid, etiam si actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus superficiem continentem: ita uacuum, superficiem continere potentem, id est, concauam, sed nihil actu continentem, intelligimus.

CAPVT XVII.

Vacuum iuxta naturam non posse existere pluribus probatur experientiis.

QVanquam autem uulgato sermone, loca uel uasa dicere soleant homines uacua, in quibus tantum aer inest aut uentus, nullum tamen secundum ueritatem potest in natura uacuũ inueniri. Nullus est enim quantumlibet paruus locus, qui corpore careat contento. Atque ad hoc uniuersæ creaturæ naturaliter laborant, etiã cum suæ propriæ naturæ quodam dispendio, atque ueluti nocumento, ut nullo modo permittant uacuũ fieri: facientes, & quæ

contra naturam propriam uidétur sponte sua, & quę secũ dum naturam sunt propriam, dimittentes. Nam ad impediendum uacuum, leuia deorsum mouentur. Vt dum foditur puteus profundissimus, etiam usque ad terræ mediũ sequitur aer, ut impediat uacui positionem. Aquam insuper contingit, prædicta ratione, sursum ascendere, & deorsum nihil impeditam non descendere, à fluxu cessare, omni etiam remoto obstaculo. Ad probandum autem quod natura abhorreat positionem uacui, plura adduci possunt experimenta. Primum enim, aqua in uase non congelabitur, etiam frigidissimo loco, si sit ita obstructum, ut nullus omnino posset aer ingredi quod si cogatur congelari, uas dirumpetur. Si enim fieret congelatio, & nullius ingrederetur aer, oporteret esse uacuum: quoniam in congelatione constringitur aqua, & aliquid loci prioris necesse est ipsam relinquere, quem oportet suppleri per aduentum aeris. Loquimur autem de uase pleno aqua. Nam ubi aliquid aeris est, poterit aer propter uacui impeditionẽ subtilior effici atque rarescere, ut modica fiat aquę congelatio sine nocumento uitri. Rursum, sume clepsydram qua irrigatur hortus, si supraponas pollicem illi foramini quod in summo est, non egredietur aqua, nisi fortè modicissimè per maiora subtus foramina, ut simul possit aliquid aeris ĩtroire. Iterum sume uas plenissimum uino, aqua, oleo, obstructum penitus desuper, non fluit liquor etiam patefacto transitu, nisi desuper aeri aditus itidem præbeatur. Præterea, in fontibus id ipsum perspicuũ est, in quibus continuò fluxu aqua sursum agitatur, ne uacuum alicubi in canalibus relinquatur: quod ad oculum clarissimè patet, si duo stramina perpendiculariter coniungantur. Sic enim plerunq; & supra domorum fastigia scandit aqua, ne uacui hiatum aeris attractu, non subsequente aqua, contingat euenire. Quæ etiam patent in attractu uini per stramineum culmũ absque quo nec duplo fortiore tractu quicquam consequeretur. Postremò follis undique conclusus non poterit lateribus distendi, quantumuis labores illũ efficere, nisi disrũpat, ut habeat aer ingressum. Igitur certissimũ est experiẽtijs,

Experientia quibus monstratur, non posse uacuum existere.

tijs, uacuum naturaliter non posse existere: quoniam sic uniuersa rerum natura abhorret a uacuo, atque præcauet, ut grauia sursum, leuia deorsum moueantur, ut non sit usquã uel minimus hiatus, aut discontinuitas uniuersi.

Capvt XVIII.

Quod motus isti qui contra naturam uidentur, sint secundum naturam.

IN quo contuendus est ordo uniuersæ creaturæ pulcerrimus, & mira atq; benignissima Dei circa creaturarũ impulsus dispẽsatio. Deus si quidẽ optimus naturæ institutor, & prouidissimus director, sicuti rebus singulis instinctus donauit particulares, quibus singula creatã suas perfectiones peculiariter sibi conuenientibus motibus quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita unum dedit omnibus desiderium, ut super omnia totius uniuersi quærant perfectionem, idque (si opus erit) etiam suo detrimento, ob quam naturalem inclinationem apertè uidemus & aerem naturaliter descendere, & aquam sursum scandere, eamque nullo impedimento detentam, tamen permanere sursum. Quæ omnia à formis rerum naturalibus, secundum illam generalem inclinationẽ fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium sursum, & leuium deorsum repugnet materiæ & formæ rerum, secundum suas particulares inclinationes quas habent: conueniens tamen est naturæ & formæ, propter uacui impeditionem, secundum generalem, quam habent ad perfectionem totius uniuersi inclinationem. Vnde si ab his motibus detinerentur grauia deorsum uiolenter permanerent, & leuia sursum. Generalis quippe inclinatio & uniuersalis, non immerito præponderat particulari inclinationi. Quẽ conatũ si homo uelit intueri, non suam quærit uoluntatẽ supremæ unquã, imò nec superiori ulli uolũtati antepone- re, fietque ut facile dicat (iuxta Saluatoris exemplum) Nõ mea uoluntas, sed tua fiat: non quod ego uolo, nec ꝙ mihi bonum uidetur ac placitum, sed quod tu ordinator & legislator

Nota attentè.
Luc. 22.
Matt. 26

legiſlator domine Deus noſter decreueris, id ſuper omnia uolo ego quoque habere placitum & gratum.

CAPVT XXII.

De tempore, & eius definitione.

Definitio Ariſtotelis temporis.

ABſoluta nunc motus, infiniti, loci, atque uacui determinatione: ſupereſt poſtremo loco, ut de tpe ſuo ordine pertractemus, eiuſque naturam quantum poterimus explicemus. Tempus itaque definit. Ariſtoteles hoc mõ.

Tempus eſt numerus motus per ipſum prius poſteriusve.

Quibus uerbis ſignatur tempus eſſe quantitatem continuam, & menſuram, qua motus numeratur, id eſt, menſuratur ſecundum partes ſucceſſionis, Menſuramus enim motus durationem, dum dicimus cum tot horis, uel annis uel menſibus, uel ſeculis duraſſe. Nam motus quãtus, per ſe nõ eſt, neque continuus, niſi ratione tẽporis. Quanquam autem motus duplices habeat partes, ſcilicet ſecundum extenſionem mobilis, & ſecundum ſucceſſionem: ſolæ tamẽ illæ quæ ſumuntur ſecundum prius & poſterius menſurantur tempore, non illæ quæ ſecundum extenſionem ſubiectam accipiuntur, Nam hæ potius ſecundum extenſionem permanentis quantitatis menſurantur. Atque ideo dicitur tempus numerare uel menſurare motum, ſecundum partes non quaſlibet, ſed eas quæ ſumuntur ſecundum prius atq; poſterius: hoc eſt, ſecundum ſucceſſionem, non ſecundum extenſionem. Et notandum, cùm dicitur ab Ariſtotele, tempus eſſe numerum non debere numerum accipi pro quantitate diſcreta propria ſignificatione (tẽpus enim eſt continua quantitas: ſed pro numero numerato. Quemadmodũ cum numerantur duodecim, tribus Iſrael, ſecundum duodecim Patriarchas, ipſi duodecim Patriarchæ ſunt quidẽ numerus, i. numerus numeratus, numeratus (iquã) uero numero, qui eſt quantitatis diſcreta. Numerus. n. ſunt, quatenus ſecundum eas numerantur duodecim tribus ab ipſis ꝓgenitæ, dicendo, tribus, Iuda, tribus Leui, tribus Iſachar, & ita deinceps: Sed numeratus numerus ſunt: quia numero uerè

ro uerè & propriè dicto (id est, duo denario) numerantur.

Capvt XX.

Quomodo unum est tempus, quo mensurantur omnia temporalia.

Qvod autem dicitur tempus mensurare motum secundum partes successionis primario respicit motū primi mobilis: cuius solius est mēsura intrinseca, & adæquata mensurato. Omnes uerò reliqui motus, in tempore fiunt, & tempore mensurantur ut mensura extrinseca & excedente. Vnum siquidem est tempus, quo mensurant̃ omnia temporalia extrinsece, per applicationem eius scilicet ad motum, uel rem temporalem. Quemadmodum declarationis gratia quantitas quæ in ulna est, solam ipsam ulnam intrinsece mensurat: omnia uerò reliqua, per applicationē mensurat extrinsece. Ita tempus (quod consequitur motū primi mobilis, & summi & regularissimi, & uniuersalissimi) est mensura intrinseca illius motus, quoniam in ipso est, & ipsi motui æquatur: ita ut principium temporis simul fuerit cum principio motus, & finis unius sit futurus cū fine alterius, & duratio atque continuatio motus cum temporis continuatione atque duratione. Cætera uerò omnia mēsurantur per applicationem ad hunc primum motum, non quidem realem, sed per hoc quod anima applicat motus inferiores ad illum primum motum. *Sententia Aristo. in fine 4. li. Physicorum.*

Capvt XXI.

An essentiale sit hoc tempori, quod mensura est primi mobilis.

Notandum uerò, non esse hoc tempori essentiale, ut huius sit primi mobilis quod nunc est primū mobile. Si enim Deus faceret aliud cœlum mobile uniuersalius atque mensuram generaliorem, aut aliud mobile prius isto cœlo quod nunc est primū mobile, iam tempus nō esset amplius in hoc cœlo quod nunc est primum mobile, sed numerus illius alterius primi motus esset tempus: & cuius ante erat tempus mēsura intrinseca, iam fieret mēsura extrin

ſeca. Tempus enim uocamus menſuram primã & uniuerſaliſſimam, & accipimus ſecundum motum primum & uniuerſaliſſimum. Vnumquodq; enim menſuratur primo ſui generis. Ex quo ulterius cõſequi uṙ, ſi nullũ aliud eſſet mobile niſi rota figuli, tam menſuram motus illius fore tempus, ita uerè ſicut nunc tempus dicitur eſſe primi cœli moti. Eſſet enim (illa facta hypotheſi) primi motus numerus, quo oporteret omnia menſurari. Item quod ante motum cœli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationum & uolitionum, prout ſecundum prius & poſterius ſumuntur: non ſecundum eas quæ ſimul erant, in diuerſis, uel in eodem. Concluditur præterea, ꝙ quemlibet motum conſequitur aliqua menſura temporis, & quantitas ſucceſsiua eiuſdem generis, cuius eſt tempus nunc primi cœli moti. Quæ tamen omnia non dicuntur tempora. Neq; enim niſi unum dicimus tempus: propterea ꝙ tempus ſignificat menſuram talem, quæ ſit uniuerſalis & generalis omnium motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

CAPVT XXII.

De triplici menſura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia.

TRiplicem uerò inuenimus (partim naturali eruditione, partim diuina illuminatione) durationis menſurã. *Aeternitas.* Illud enim eſſe quod tranſmutationi non ſubiacet, neque etiam tranſmutationem patitur ſecum (cuiuſmodi eſt ſolũ eſſe Dei) eſt æternum, imò ipſa æternitas. Illud uerò eſſe quod eſt intranſmutabile ſecundum ſe, compatiens tamen tranſmutationem aliquam, ſiue ſ̃m locum, ut cœleſtia corpora, ſiue ſecundum affectiones, ut angelicæ ſubſtantiæ, eſt æuiternum, id eſt, menſuratur æuo: quod eſt menſura deficiens ab æternitate, quia non eſt menſurati penitus immutabilis, ſicut æternitas: excedens uerò & ſuperans nobilitate temporis menſuram, quoniam menſurat rem ſecundum id in quo eſt intranſmutabilis: tempus uerò menſurat rem ſecundum id in quo eſt mutabilis. Vnde cœli & ſpiri-

tus ſm ſuum eſſe ſunt æuiterni, & eſſe eorum menſuratur æuo, temporaliter tamen cœli mouentur, & angeli tempo raliter tẽporalia intelligunt. Et quia tam uicinum eſt æuũ æternitati, ideo æuiterna dicuntur quodammodo (hoc eſt participatione) æterna, quantum ad ea ſecundum quæ ſunt intranſmutabilia. Vnde dicuntur cœli ſtare in æternum, & angeli ſecundum cognitionem diuini uerbi, in qua ſunt confirmati, dicuntur uiuere æternaliter, & ſpirituum dam natio atque ignis dicuntur æterna. Solus tamen Deus, per ſe ac propriè dici debet æternus. Cætera autem, par ticipatione ſolum æterna ſunt, proprieq́ue æuiterna nuncupanda. Inſuper attendenda eſt in tribus his menſuris etiam iſta diſtinctio, & quidem ut præcipua: quoniam tẽ pus nõ totũ ſimul eſt: ſed eſt in cõtinua partiũ ſucceſſione. Aeuiternitas uerò & æternitas, totę ſimul ſunt, neſcientes ſucceſſionem. In hoc tñ æuiternitatẽ ſuperat æternitas, ꝙ nec ſucceſſionẽ aliquam compatitur ſecum, cùm æuiter nitas pariter ſucceſſionem permittat. Atque hæc ſanè eſt menſurarum diſtinctio atq; ſeparatio. Menſurata uerò ſic ab inuicem diſtinguuntur, quoniam temporalia principiũ habẽt & finem in tẽpore. Aeternum autem, nec principiũ nec finem ſui poteſt habere. Aeuiternum autem, alterum habere poteſt, ut cœli & angeli, principium habent, finem autem non habebunt. Quare ſi poneretur motus fuiſſe ab æterno, totus quidem motus non eſſet temporalis, ſed quæ libet circulatio aſſignata eſſet temporalis. Porrò de æterni tate conſtat non niſi unicam eſſe, & ab ipſo Deo non diſtingui menſuram: ſicut nec ipſum eſſe diuinum quod æter nitas menſurat, à Deo diſtinguitur. Aeuum tamen diſtinguitur ab æuiterno, quoniam eſſe creaturæ omnis, ab ipſo ente diſtinguitur: quod de tempore in ordine ad rem tem poralem etiam apertius eſt atque manifeſtius, Quemadmodum autem diximus, tempus eſſe numerum primi motus, & mobilis primi menſurã intrinſecã: ita ueriſimiliter dici poteſt, unicum eſſe æuum quod primum æuiternũ mẽ ſurat intrinſece, ſcilicet primum angelum: cætera uerò ex trinſece, quæcunque præter ipſum æuiterna ſunt.

CAPVT XXIII.

Successionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam.

Occupatio, impedit replẽtiam.

EX dictis liquet, successionem quæ in tempore est, & non in aliis mensuris, sic impedire durationem rei, sicut occupatio quãtitatis declarata est impedire replentiã. Nam corpus, locum aliquem occupando impedit quo minus ab alio simul repleatur, sicq; impedit replentiã, corporeæ quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedunt ab occupatione, magis & perfectius replent iis quæ magis sunt occupationi subdita. Lumen enim maximè replet, quoniam replendo non impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. Faciamus enim (declarationis gratia) duos esse soles ex aduerso sibi oppositos, alterum in oriente, alterum in occidente, & alterum quidem (ut sit distinctio) luminis aurei, alterum luminis argẽtei æquè splendidi: nihil dubium, quin utriusq; Solis lumen totum sit repleturus aerem. Vnde illa quæ longius recedũt ab occupatione, ut spirituales substantiæ, quæ nec extensionem quidem admittunt, adhuc melius replẽt. Vnde possunt angeli totos illos orbes cœlestes quos mouent, replere, iuxta uirtutem à Domino eis datã. Et Deus qui longissimè recedit ab occupatione, maxime ac felicissimę replet, iuxta illud propheticum: Cœlum & terram ego impleo, dicit Dominus. Ad eundem sanè modum illa in quibus plus est successionis, minorem habent duratione͂: quæ uerò amplius recedunt à successione, ut omnia æuiterna, magis durant tẽporalibus. Id uerò quod in infinitũ omnem successionem effugit atque excludit, in infinitũ super omnia durabile est, totum suum esse simul habens, & totã durationem suam in æternitate præsentem tenens ac possidẽs, eodem modo sicut temporalia suum instans præsens habent. Vnde fit, ut Deo nihil nisi esse conueniat. Fuisse autem & fore, non in illo sunt, quanquam balbuties nostra (quæ æternitatem nequit attingere) sic de Deo ut de temporalibus subinde loqui solet, quod & alibi contingit, ubi-

Successio impedit durationem.

cunque

cunque de illo magnum quippiam loqui uolumus. Quia.n. de Deo prout uolumus, propter infirmitatem loqui non possumus, eiusmodi sermonibus non est necesse de Deo loquẽtes uti, quos ex nostris rebus inuenire possumus. Nihil enim condignum illius magnificentiæ ualemus exprimere: qui est super omnia, & ante omnia inuisibilis, ineffabilis, in sua æternitate intransmutabili semper benedictus. Amen.

CAPVT XXIIII. *De temporis proprietatibus.*

QVuemadmodum loco prius sunt quædam proprietates attributæ, ita tempori quinque subijciuntur eius naturæ declaratiuæ: quarum prima est hæc.

Tempus quodammodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id est, tempora ut subiacent numero, & numerantur, dantur minima, sicut numerus minimus, ut duo tempora: non.n.est numerus binario minor. secundum partes successiuas non datur minimum tempus, quantumuis.n. paruo tempore dato, secundum partes proportionales (de quo prius dictum est) in infinitum est diuisibile, quemadmodum & linea quæuis.

Secunda proprietas est.

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue: uelox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim ut numeratur, est paucum aut multum, ut unum tempus, duo tria, quatuor, quinq; tempora, & ita deinceps: ut uerò quantitas continua est, longum est aut breue, idque ẜm successiuas partes, sicut quantitas continua permanens (qualia sunt, linea, superficies, corpus) ẜm extẽsas partes. Quòd uerò nec uelox, nec tardum sit, probat Aristot. quia nec numerus ullus, nec ulla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc scilicet.

Est etiam idem tempus simul ubique.

Id est, idem tempus uniuersale, numero mensurat omnia, quæ tempore mensurabilia sunt ubicunque locorum fuerint, ita ut non sit singulis suum tempus attribuendum.

Quid sit tempus uniuersale, & quomodo sit mensura, prius dictum est.

Sequitur quarta.

Vt motus idem ac unus iterum atque iterum esse potest, sic & tempus idem unumq; esse potest.

Hoc est, sicut semper redit motus idem nomine cũ præterito ipsius cœli, ita redit tempus idem nomine cum præterito exempli gratia, sicut cœlum nunc mouetur rex oriente in occidentem, eodem modo ut heri, ita & nunc dies est ut heri, quia nunc mouetur Sol à primo puncto Cancri, ut anno præcedente, nunc quoq; uer est ut anno præterito. Similiter dicendũ est de æstate, autumno, hyeme anno &c.

Sequitur quinta proprietas hæc,

Non solum tempore motum, sed etiam tempus motu metimur.

Hoc est, uti duratio motus mensuratur tempore, ita & tempus motus duratione mensuratur atque cognoscitur, exempli causa, colligimus motum cœli tam diu durasse aut tantam cœli partem circumuolutam esse, quia una hora transit, aut dies unus, aut mensis, aut annus. Et ediuerso cognoscimus nos, una duabus, aut tribus horis studuisse, quia cœlum huc uel illuc usque uolutum seu motũ est, aut ipse Sol. Sic de mense, hebdomada, anno, & quouis tẽpore dicendum est. Atq; ita huic libro finem imponimus, nostro more Psalmo in ipsum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO INCIRCVNscripto, æterno, & intransmutabili Domino.

Deus quis similis assignabitur tibi, aut quis stabit contra te, ut conferatur tibi?

Veniat, ut stet contra tuam gloriosam magnitudinem, ueniat, è cælo, aut desuper cælum, de terra ascendat, aut de profundis maris.

Tu solus infinitus, incircunscriptus, inde finitus crederis & confessionis labiis affirmaris.

Omne quod creasti Deus, finisti pariter: stringẽs proprias quibusq; rebus essentias, atque operationum uirtutes.

Multa quidem & magna fecisti potentissime Deus mirabilia tua, sed nihil infinitum essentia, aut uirtute simile tibi.

Et quanquam benignissimus es creator omnium, attamen creaturarum tuarum nullam tibi parem constituisti.

Neque uerò est hoc de tua impotentia, insipientia aut malitia Domine Deus qui es sapientißimus, optimus, & suauißimus.

Omnia quæcunque uoluit Deus noster, fecit in cælo & in terra & in maris nouißimis.

Gloriam tamen suam sibi seruauit, nec alteri totam eandem tradere aut uolet aliquando, aut poterit.

O quàm es dilectus Domine, & quàm amabilis plenitudo uniuersæ bonitatis.

Si sic pulchra sunt nobis atque suauia, quæ finita sunt, si sic nos parua miramur.

Tu qui es super omnia infinita pulchritudo, infinita gloria atque suauitas, o quàm es super omnia mirabilis & super cuncta desiderabilis:

Spatiosi sunt cælorum orbes, & ampli in omni dimensione sua: & quasi infinita nobis stellarum multitudo æstimatur.

Tu uerò mensuras altitudinem cæli: stellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina uocas: singulis singulas dispensasti uirtutes ab initio.

Stant hæc omnia & quæ sub ipsis sunt, legem quam tu descripsisti eis conseruantia in solicitudine sempiterna.

Tu autem nullo conclusus loco, nec orientis initium, nec occiden-

nis

tis terminum admittens in infinitum pertransis immmensior.

Omnem imples locum, omnibus intimus, omnibus præsentissimus, omnibus penitissimus.

Sic neque à tempore initium ut esses sumpsisti. nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua, æterne Deus: omne tempus includens, sicut includitur punctulum in cœli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurum, præsens coram est absque ullo fluxu: sicuti nobis adsunt sola præsentia.

Nihil tibi præteritum in obliuionem ueniet, fluxu durationis tuæ: neque futurum aliquid est ante te absconditum.

Quæ præterita sunt atque futura; simul omnia nuda sunt & aperta oculis tuis, qui contueris abyssos, & intima terræ uiscera illuminas.

Ergo domine Deus, quis alius sic aptus atque conueniens, qui accipiat iudicium super filios hominum, aut spirituales nequitias?

Lætentur gentes, exultent pauperes, in Deo saluatore suo adueniente in iudicium, pro mansuetis terræ.

Non iuxta erroneam uisionem oculorum arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Testis est ipse omnium quæ facta sunt ab initio, quoniam in cunctis præsens omnia nouit, omnia conspicit, omnia memoria firmissima tenet.

Timete gentes Deum excelsum: & in magna humilitate semper seruite illi.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in secula seculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM QVINTVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE GENERATIONE ET CORRVPT. RERVM NATVRALIVM,

PRAEFATIO.

OMINVS Deus omnipotens, pater, filius, & spiritus sanctus, ut multitudinem, ac plenitudinem suæ maiestatis filijs hominum demonstraret, horum uisibilium quædam fecit nulli obnoxia corruptioni, itemque generationis nescientia propagationem. Huiusmodi sunt cœlestia corpora & astra: quæ perpetuò stabilia per sese, generatione non multiplicantur, neq; posteritatem relinquunt. Alia uerò corruptioni subiecit, quæ proinde si perpetuari debeant, opus habent generatione: ut quæ in se perdurare non possunt sempiterna, multiplicatione atque propagatione speciem suam ut minimum conseruent. Et est sanè opus hoc Dei attentè considerantibus admirabile, cum continua sit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio, non defecisse tamen usque modo ex his speciebus aliquam, quæ ad totius uniuersi sunt complementum ab optimo conditore destinatæ: neque in posterum aliquando defecturam, usque dum ipse iubeat, cuius uerbo primum instituta sunt omnia. Rursum, inter hæc quædam simplicia elementa creauit, quædam uerò, imò plurima, ex his commiscuit. Quæ omnia si sobriè fuerint cognita, quo ordine, quibusve fiant rationibus, credo non parum diuinæ magnificentiæ gloriam ex eis manifestandam. Volumus ergo sequentis libri processu, de harum rerum generationibus, & corruptionibus latius aliquantulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

CAPVT I.

Quomodo generatio & corruptio ab aliis motus speciebus distinguantur.

PRimùm quidem indubitatum est, generationē & corruptionem motus esse species. Vnde ad earum plenius cognoscendam naturā, expediens fuerit ante omnia, duas has species ab alijs quæ ex æquo sub motu locantur, distinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. Itaque (omissis uarijs ueterum sententiis) sic breuiter species motus ueniunt separandæ. Quoniam generatio est, quæ nullo subiecto sensibili (hoc est, nulla cōpleta substantia) eodem permanente antè & post, rem secūdum formam substantialem nouam constituit. Vt cùm ex aqua fit aer, & ex ligno, ignis, nulla completa res eadem manet antè & pòst, sed per generationem noua res & noua acquiritur substantia, scilicet aer & ignis. Dicitur autē substantiam completam nullam permanere eandem, ob materiam, quæ eadem penitus manet antè & post: uerùm ipsa non est completa substantia, sed substantia tantùm potentia est, & incompleta, substantiæque pars altera, magis q̃ ipsa substantia. Alteratio autem propriè dicta, subiecto sensibili (quod est substantia completa) eodem permanēte antè & post, rem tantùm secundum qualitates uariat & alterat. Nam ante & post calefactionem, idem homo permanet secundum substantiam, sed de frigore transit in calorem. Augmentatio uerò & diminutio differunt à prædictis: primum quidem ex termino ad quem sunt: quoniam hæ ad quantitatem, illæ uerò ad substantiam tendūt, aut qualitatem. Secundo etiam differunt ex modo transmutationis. In generatione .n. & corruptione non manet eadem substantia antè & pòst. In augmentatione uerò & diminutione, salua eadē substantia, sola uariatur quātitas. In alteratione res eadē substantialiter manēs, locū nō necessario mutat. In augmentatione aūt & diminutione, substātia eadē manēs, nunc minorē, nūc maiorē necessariò occupat locū. De quibus oībus sic generaliter prælibatis, per ordinem erit

Differentia generationis ab alteratione ex Aris. lib. 1. de generatione.

nē erit dicendum latius, singula particularius tractādo. Colligitur ex uerbis Aristot. hæc generationis definitio.

Generatio est cùm totum mutatur, nec sensibile quidquam ut subiectum idem permanet. Vel hæc.

Generatio est mutatio huius totius, in hoc totum nullo sensibili subiecto permanente eodem.

Hoc est, generatio substantialis est motus, quo mediante ex una substantia generatur alia, ita ut nulla substantia q̄ prius erat, in ipso generato maneat, ut patuit in hoc eodē capite. Alteratio secundum Aristot. sic definitur.

Alteratio est, quando sensibile subiectum permanens, in suis mutatus affectibus, qui aut contrarii: aut inter contrarios medii sunt.

Hoc est, alteratio propriè dicta, est motus, quo mediante substantia acquirit aut perdit qualitates tertiæ speciei, ipsa substantia integra permanente. Dicit autem Arist. in 7. Physicorum, alterationem solum esse inter qualitates sensibiles.

Capvt II.

De augmentatione & diminutione propriè dictis.

Avgmentatio larga significatione solet accipi, ut significet etiam eam quæ fit per appositionem solam alterius corporis, uel per subingressum intra partes alterius, etiam si id quod aduenit, non conuertatur in substantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aeris intra partes ingressum. Aliquādo autem magis propriè dicitur augmentatio, quādo id quod apponitur est eiusdem speciei, uel fit eiusdem speciei cum eo cui apponitur. Vt multum uini, per modicæ aquæ appositionem, augetur: & ignis, adiectione lignorum: hæ tamen non sunt propriè augmentationes, de quibus hic loqui intendimus. *Tractantur ista & quæ sequūtur apud Arist. 1. libro de generat.*

Nam secundum physicam considerationem nostro proposito conuenientem, propriè augmentatio & diminutio in solis uiuentibus inuenitur, quæ alimento utuntur: & q̄d sic augetur, secundum omnes partes suas similiter augetur:

tur:& quod minuitur, secundum omnes partes suas similiter minuitur, Quare homo præciso pede, non dicitur diminutus aut decreuisse hoc modo, sed potius mutilatus.

CAPVT III.

Quæ sit augmentationis causa & eius in nutritione differentia.

EST autem anima uegetatiua in uegetantibus huius augmentationis uel diminutionis principium, utens pro instrumento calore naturali: qui in principio tantæ est uirtutis, ut possit non solum alimentum in substantiam uertere eius qđ nutritur uel alitur: & intertenere in priori quantitate, sed etiam potens est, ut singulas partes uniformiter augmentet, maiorem quantitatem inducendo. Qui tandé calor debilitatus, & quasi longo labore fatigatus atque confractus, satagit intertenere priorem quantitatem ne decidat. Postremò & ipse decrescens, nequit ultra substantiæ suam quantitatem intertenere: & tunc substantia decrescit eius defectu: Nutrire tamen non desinit, & alimentum uertere in substantiam, donec (ob nimiam impuritatem & nimis & diutinam commistionem cum materia adueniente) caloris huius uirtus opprimitur, & naturæ uirtus deficit, quando necesse est ipsam substantiam deficere, Omne siquidem uiuens, quoad uiuit, nutriri oportet augeri non ité neq; minui. Et iuxta huius caloris atque uirtutis nutritiuæ qualitatem, res uel multum, uel diu uel parum augetur, uel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento adueniente fieri augmentationem, sicut & nutritioné. Differentia tamen est inter augmentationem & nutritionem, quoniam nutritio est quædam partialis generatio, nempe conuersio nutrimenti in substantiam nutriti, atque mutatio, secundum formam substantialem. Augmentatio autem est, sola maioris quantitatis acquisitio. Atq; hoc ipsum uoluit Aristoteles, cum diceret, ex eodem fieri generationem, nutritionem, & augmentationem. Caro enim ut est caro, nutrit: quatenus uero est quanta, auget. Substantia enim carnis, est nutritionis materia: sed quantitas, augmentationis. Quatenus

Dictum Aristot.

uero

uero materia, nutrimenti aduenientis formam prioré perdit,& formam ſubſtantialem ſecundum ſpeciem nutriti nouam acquirit,partialis quædam eſt generatio .

CAPVT IIII.

Quemadmodum fiat augmentatio atque domino .

VAna igitur patent eorum ſomnia,qui ex aliquo ſeparatim putant fieri augmentationem , aut ex incorporeo. Nam illud ſi indiuiſibile fuerit & non quantum , non facit aliquid maius ſuo aduentu . Cum indiuiſibile additum indiuiſibili , ſiue etiam diuiſibili , non faciat maius illud cui accedit. Neq; etiam per ſolam extenſionem aut rarefactioné fieri dicenda eſt. Alioqui nullos uidetur uſus, aut ut minimum nulla neceſſitas,adhibendi alimenti: quod tamé in hoc indubié ſumitur , ut quod caloris actione deperditur, nutrimenti adhibitione reſtauretur , Fit igitur augmentatio(ut antè dictum eſt) ex alimento quanto adueniente:qđ eſt quidem ante nutritionem, illi quod ex ipſo nutritur, & augetur diſſimile:ſed uegetãs anima caloris miniſterio aſſimilat illud ſibi, ut fiat ex eo nutritio , & augmentatio . Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem cótrario , ut fiat actio : & potentia ſimili , ut fiat conuerſio in nutriti ſubſtantiam.Contrariorum enim proprium eſt , ad inuicem agere & pati. Nec agit ſimile in ſibi ſimile . Vnde fit,ut quod augetur, ex primum diſſimili , & poſt modum aſſimilatio,augeatur & nutriatur.

CAPVT V.

Soluitur dubitatio,de modo augmentationis,atque diminutionis.

VErũ de ipſo hoc augmentationis, ac diminutionis modo, dubitet forſan aliquis , quonam pacto fieri poſſit hæc augmentatio atque diminutio, ut non admittatur neque uacui poſitio neque dimenſionum penetratio:quorum utrunque eſt naturæ prorſus repugnans,& omnino impoſſibile.Nam ſi augmentatio(ut modo diximus)fiat per aduen

tum

tum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur suscipitur, in plenone recipiatur, an in uacuo? Et si quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non est ibi dimensionũ penetratio? Si uerò in uacuo dicas, admitti uidetur positio uacui. Similiter & de diminutione quæstio formari potest dum aufertur quantum de partibus eius quod minuitur: partes illæ decedentes, an plenum relinquant, an uacuum? Si plenũ, quomodo non ergo priusquam abscederent, erat dimensionum penetratio? si uerò uacuum relinquant, quo modo non admittitur uacui positio? Huic uerò dubitationi facilè satis respondebimus, dicentes, alimentum adueniens in pleno suscipi. pleno utique, non per aliud cũ quo simul penetratiue susciperetur, sed pleno ipso alimento ꝙ suscipitur. In diminutione autem partes quæ resoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno utique, non alio corpore, ut sic dimensionum prius fuisse dicamus penetrationem, sed ipso quod subtrahitur. Atque hoc pacto, neque uacui positionem neque dimensionum penetrationem requirit prædicto modo posita augmentatio uel diminutio. Est autem similis hæc quæstio qualis fieri solet de motu locali: quo dũ corpus de loco in locum fertur, quæri similiter potest, dũ locum deserit, an plenum relinquant, an uacuum: & dum in locum intrat, an in plenum, an in uacuũ suscipiatur. Sed ex dictis facilis est solutio etiam huius quæstionis.

Quæstio.

Solutio.

Et quemadmodum cùm in locũ corpus ingreditur partes aeris suscipientis, ad ingressum corporis ab inuicem elongantur, & ueluti scinduntur, rursumq; egrediente cor pore simul concluduntur, ne remaneat uacuum: ita in proposito, dum partes alimenti adueniunt, dicẽdum uidetur, quod partes corporis, cui aduenit alimentum, ab inuicem (licet imperceptibili modo) distenduntur, ut id quod aduenit intra se suscipiant. In diminutione autem dum resol uuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent, mox se concludunt, & uelut conuiscantur. Cuius rei ueritatem probant, infantum iuuenumq; magis inflata, senum uerò & decrepitorum contracta, & uelut conuiscata corpora.

Quid

CAPVT VI. *Quid sit dicendum augeri.*

Illud autem dicitur augeri, quod idẽ manet ante & post augmentationem: non id quod post augmentationẽ habetur. Cibus enim aduueniens, ut quantus auget. Illud uerò quod ante erat, & post manet, per adiectionem partium ad uenientiũ augetur, non hoc totum quod post augmentationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta sit quãtitatis additio. Augetur enim, cui adiicitur maior quãtitas. Cibus uerò quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere: sicut in alteratione subiectum cui aduenit qualitas, dicitur alterari, & qualitas ipsa subiecto aduueniens alterare: Ipsum uerò aggregatũ ex subiecto & qualitate, neq; alterare dicitur, neque alterari. *Aristot.*

CAPVT VII.

Ponuntur proprietates augmentationis, & diminutionis.

Ex prædictis uerò colliguntur sequentes hæ proprietates, seu conditiones augmentationis. *Prima est, Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo & quod minuitur, minuitur aliquo subtracto corporeo. Secunda, Quod augetur, manet idem ante & post augmentationem. Tertia, Eius quod augetur uel minuitur, quælibet pars augetur uel minuitur. Quarta, Augmentatio, & diminutio fiunt absque positione uacui. Quinta, Augmentatio, & diminutio fiunt absque penetratione dimensionum. Sexta est, Augmentatio partim fit per additionem dissimilis, & per additionem similis.* *Conditiones augmentationis ex Aristot.*

In quarum proprietatum recta intelligentia, tota uis est augmentationis, & diminutionis collocata. Illud tñ aduertendũ est, quod in tertia proprietate dicitur, id quod augetur secundum omnes suas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis, & imperceptibilibus, sed de partibus notabilis alicuius quãtitatis. Quemadmodum dum infans totus augmentũ sumit, uidemus oĩa membra perceptibilia, à capite ad ungues usque proportionabiliter augeri, nisi forte in aliqua uspiã parte praua sit di-

spositio, particularem membri illius augmentationem impediens. Hac enim ratione fieri poterit, ut non æqualis fiat partium augmentatio. Vnde fieri nonnunquam uidemus, ut manus habeant aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent (etiam qui à natiuitate æqualia cura acceperant) eo quòd in corporis augmẽtatione pars altera praue disposita non potuerit cum membris cæteris iustam accipere augmentationem.

CAPVT VIII.

De quatuor modis se tangentium.

Ex Arist. plures modi tangendi.

QVoniam autem generatio & corruptio nõ fiunt sine actione, & passione: agens uerò & patiens ut agant & patiantur se debent tangere, idcirco de his quoque nobis erit dicendum. Tangentium autem plures sunt modi. Vnus, eorum qui habent diuersas magnitudines, & diuersis locis sitas, quarũ ultima simul sunt, sed nõ agunt, neque patiuntur, neutrũ ab alio. Et secundũ hunc modum tãgunt se cœlestia corpora, nec in se inuicem agentia, nec ab inuicem patientia. Verùm proposito modus iste non cõuenit: cùm generationi atq; corruptioni nihil cõducat. Alius modus est, eorũ quæ habent diuersas magnitudines contigua, & agit quidem alterum in alterum; sed non est actio mutua passi in agens. Atque hoc modo se tangunt, cœlum Lunæ, & orbis ignis. Agit enim & influit cœlũ Lunæ i sphęrã ignis: sed non econtrariò, cùm non sint cœlestia corpora ullius impressionis ab his inferioribus susceptiua. Tertius modus est, eorum quæ habent diuersas magnitudines contiguas, inter quæ et mutua est actio: ut ignis, & aer. Est que hic modus omniũ propriissimus, & maxime Physicus, generationi quoq; corruptioni, & alterationi accommodatissimus. Quartus modus est, quãdo agens & passum uel nõ habent magnitudines, uel nõ coniunctas seu contiguas, uirtus tamẽ agentis in passum transit. Sic Sol agit & tãgit uirtuali contactu hæc infima in quæ agit: & corpus tãgit animã: & molestia seu tristitia dr̃ tangere hoiem. Et hic modus

dus sufficit ad actioné, tametsi rarius sit in huiusmodi mutua actio. Quod igitur dici solet, Omne agens in agédo repatitur: non habet ueritatem, nisi in his quæ tertio modo (contactu scilicet physico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem. Et est aduertendum quòd illa quæ in materia communicant, adinuicem agunt & patiũtur, i. quæ materiam habét similiter susceptiuam actionis, uel impressionis ab agente, hæc nata sunt abinuicem pati. Quippe materia est passionis principium sicut forma actionis. Illa uerò quæ materiam uel omnino non habent, ut spirituales substantiæ, uel non habent susceptiuam impressionum extrinsecarum, ut sunt cœlestia corpora respectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & passio. Formæ enim cœlestium corporum, utpote perfectissimæ in agendo suam materiam in qua insunt sic perficiunt, solidissimisque qualitatibus stabiliunt, ut alienarum impressionũ non sit ullo pacto susceptiua, Alienarum dicimus, hoc est, inferiorum. Nam uerissimile est, cœlum supremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

CAPVT IX.

Quomodo agens aliquo modo simile debet esse passo, & aliquo modo dissimile.

ILlud autem quod ad actionem est aduertendum, omnino simile non posse agere in sibi omnino simile. Aqua enim calida, non potest agere aliquid in lapidem penitus eiusdem caloris: sed sit minus calidus quàm aqua, calefiet adhuc ab ea: sin magis, tepefiet ab ea donec assimiletur caliditati eius. Rursum omnino dissimile non potest agere in omnino sibi dissimile, quemadmodum in cœlestia hæc inferiora propter omnimodã dissimilitudiné agere nequeũt. Idcirco homo in brutum, docendo non potest agere, quia brutum non est, nec in potentia simile homini, secundum disciplinam atque scientiam. Ad agendum enim & patiendum hanc oportet inter agens & patiens esse similitudiné ut tale sit potens in potétia, quale est agens in actu. Omne *Pulcre hæc omnia Aris.*

enim agens in agendo assimilat sibi passum, ut tale fiat ipsum patiens, quale actu est ipsum quod agit. Idq; uel formaliter, uel ꝭm uirtutem. Sol enim calefaciendo non sibi calefactum in caloris forma assimilat, quam non habet: sed assimilat sibi calefactum, ipsi imprimendo id cuius uirtutē effectiuam in se habet. Quanquam enim Sol in se formaliter calorem non habeat, id est, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum sit una primarum qualitatū, quarum cœlestia nullo pacto sunt susceptibilia) est tamen calidus secundum uirtutem, quatenus in se uirtutem habet & efficaciam producendi in inferioribus calorem quomodo etiam aromaticæ species multæ secundum uirtutem tantùm calidæ nominantur.

CAPVT X.

De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

RESTAT nunc, ut de mutua actione elementorum specialius disseramus. Pro cuius intelligentia primum est aduertendum, quædam esse corporalia simplicia, quædam uerò ex simplicibus commista, de quibus dicetur posterius. Nunc autem de simplicibus primum dicendum.

Corpus simplex. *Sunt autem corpora simplicia, quæ non componuntur ex aliis prioribus, aut simplicioribus corporibus quanquam habent materiam, & formam partes ipsa constituentes.*

Horum sunt quædam ingenerabilia & corruptibilia, eò quod qualitatum actiuarum non sint susceptiua, ut cœlestia corpora. Alia sunt generatione, & corruptione, & alteratione transmutabilia. Hæc sunt nimirum quatuor elementa, quæ cum ex nullis simplicioribus componantur, ex ipsis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idq; per mutuam actionem & passionem eorum adinuicem. Principium autem huius actionis & passionis est à quatuor qualitatibus tangibilibus, à quibus est omnis actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ solent nominari.

Quæ

Quæ sunt calor, frigus, humiditas, & siccitas.

Sunt autem aliæ tangibiles qualitates, quæ actiuæ non sunt: grossum subtile, durum molle, lubricum aridum: hæ enim sunt secundæ qualitates, tangibiles quidem, sed per se non actiuæ: quanquam ad actionem aut passionem possint esse bonæ dispositiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicentur: quia ad primas illas quatuor possunt reduci: ut subtile ad humidum, & grossum ad siccum. Idq; propterea quod sicut humidum est bene repletiuum, ita etiam subtile: & sicut siccum minus, ita & grossum. Similiter de lubrico & arido dici potest.

Capvt VI.

De quatuor combinationibus primarum qualitatum, & distinctione elementorum.

EX his igitur qualitatibus, omnis procedit actionis, omnisque generationis & corruptionis initium. Sunt enim adinuicem contrariæ hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogunt atque deducunt, nouaque generari faciunt. Et iuxta combinationes, quatuor innuuntur elementa. Caliditas siquidem & siccitas, igni: humiditas & calor, aeri: aquæ, frigidum & humidũ: terræ deniq;, siccũ & frigidũ conueniunt. Reliquas uerò duas cõbinationes, (scilicet calidum & frigidũ, humidum & siccũ) qm̃ impossibile sunt ob contrarietatem, constat non constituere aliud à prædictis elemẽtum. Ex una autem sola qualitate, non sumitur aliquod elementum. Vnumquodq; enim elementum, duas habet qualitatum harum primarũ & actiuarum, atque earumdem alteram in excellentia, alterã in mediocritate tẽperatam. Quippe ignis, summe calidus est & temperate siccus: terra summe sicca & temperate frigida: aqua summe frigida & tẽperate humida: aer summe humidus & temperate calidus: quanquam id sensus nõ ita indicat, neq; experitur. Propter .n. influxus certos cœlestiũ corporũ, & propter aptam habitationem animalium, sicut est aqua non suo naturali loco relicta in quo erat ab initio condita,

Respondent ista lib. 2. Arist. de generatione

condita, ita & aer, non est in sua naturali dispositione relictus. Non enim côueniret in tanta humiditate hominis respirationi, propter quem claret facta esse & elemēta, & mista omnia. Attamen præter rationem, etiā experientia fluxus aeris satis testator, quòd diximus de humiditatis in aere præcellentia (quantum ad naturam eius attinet) uerū esse & indubitatum: quoniam multò se facilius aer diffundit & spargit, quàm aqua, & magis replet: quæ duo humiditati posterius appropriari dicemus. Relinquitur ergo, nō nisi quatuor esse elementa.

Capvt XII.

De elementis symbolizantibus, & non symbolizantibus.

INter hæc elementa, quædam adinuicem communicant in altera qualitatum: ut ignis, & aer in calore quem habet ignis summe, & aer moderate ignis & terra, in sicco: aer & aqua, in humido aqua & terra, in frigido. Et hæc elementa uocantur Græca appellatione symbolizantia, id est, communicantia, seu ad inuicem conuenientia. Quædā ſm utranque qualitatum contrariantur: ut ignis & aqua, aer & terra. Igni enim calor, & siccitas: aquæ frigidum, & humidum côueniunt. Iterum aeri, calidum & humidum: terræ, frigidum & siccum appropriata sunt: hæc sunt quæ non symbolizant, id est, in nulla qualitate communicant siue conueniunt. De his autem quæ symbolizant, dicit Aristoteles, faciliorem esse transitum ab uno in alterum, quàm in non symbolizantibus. Vt facilius est ex igne aerem fieri, quàm aquam. Solo enim humido superante fit aer. Cita etiam & facilis est generatio aquæ ex aere, cum solo frigido superante calidum gignatur aqua. In altera enim qualitate erat conuenientia, At uerò ut ex igne fiat aqua, oportet & calidum uinci à frigido, & siccum ab humido. In utraq; enim qualitate est contrarietas.

CAPVT XIII.

De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem.

EX his quatuor qualitatibus sunt duæ maximè actiuæ, caliditas, atque frigiditas propter quod ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa sunt præ cæteris magis actiua. In uirtute autem resistendi, minus etiam cæteris (siccitate dico & humiditate) ualent. Vnde aer & terra, maiorem habent resistendi uirtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agendo atque pugnando præcellunt, sic illa in resistendo. Et est profectò admirabilis hæc harmonia, à naturæ conditore Deo ordinatissimæ disposita, ut quæ magis sunt actiua, minus resistant, citiusq; patiantur quæ uerò minus agunt, magis resistant, neque ita facile patiantur. Alioqui subito oporteret totum uniuersum ab ignis sphæra absorberi, si sic inferiora haberet cætera elementa in resistendo, quemadmodum in agendo ea superat & excellit: Sed & illud operepretium fuerit in hac elementorum differentia considerare, quòd superius excedit quantitate, proximum sibi inferius elementum proportione decupla: ita ut infimi elementi à supremo secundum magnitudinem distantia sit, secundum proportionem millecuplam. Ignis enim sphæra, quæ sub Lunæ cõcauo à Philosophis ponitur immediata, millies maior est globo terræ. Nam ex uno pugillo terræ, decẽ fiunt pugilli aquæ, ex uno uerò pugillo aquæ, decem aeris: ex uno autem pugillo aeris, decem ignis. Ex uno ergo terræ pugillo, constat per multiplicationẽ Arithmeticam, fieri mille pugillos ignis, centum aeris, decem aquæ tametsi nõ plus materiæ habeat tantus ignis sub millecupla quantitate, q̃ tantilla terra sub simpla quantitate. Horum simplicium corporum seu elementorum conditiones ponit sex Aristot.

Prima est,

Vnumquodq; elementum inuenitur non simplex sed mistum, & licet sit quale simplex, non tamen est illi idem.

Cuius causa ex prius dictis patet, non enim hominis

naturæ elementum omnino simplex conuenit, cui omnia tamen sunt creata.

Secunda est,

Ignis est summe calidus, ut glacies summe frigida, atque ob id ex hisce sic sumptus nil generari potest.

Ratio est, quia generatio misti nō fit, nisi contrariis qualitatibus primis ad concordiam quandam & contemperamentum redactis.

Tertia est.

Duorum elementorum locus est sursum, & duorum deorsum.

Aer enim & ignis sursum sunt, aqua uerò & terra deorsum.

Quarta.

Duo elementa extrema, sunt simpliciora mediis elementis.

Quinta est.

Vti ignis iuxta utranque qualitatē aquæ aduersatur, ita & aer terræ.

Illud quallitatum primarum combinatione patet.

Sequitur sexta.

Elementorum unumquodque habet tantum unam primam qualitatē in summo, & alteram citra summam.

Ignis in summo habet calorem, & citra summum siccitatem: aer humiditatem in summo, & citra caliditatem: aqua frigiditatem in summo, & humiditatem minus: terra siccitatem excellenter, frigus uerò minimè excellenter.

Cap. XIIII. *De mistis corporibus & mistione.*

EX his quatuor simplicibus elementis, diuersæ consurgunt rerum species, iuxta uarias horum simpliciū elementorum ad inuicem commistiones. Quidquid enim inter corpora, non est uel cœlum, uel elementum, est ex elementis mistum. De mistione igitur & his quæ miscentur, id est, mistibilibus, & quæ per mistionem generantur (quæ mista uocari solent) erit dicendum, si plena debeat haberi generationum cognitio.

Mistio itaque est, mistibilium alteratorum & contemperationū unio.

Quando enim elementa quæ mistibilia dicimus) alterata & contemperata, ad mediocritatem & certam proportionem

nem mutua actione & passione redacta concurrunt simul ad unius alicuius corporis compositionem, mistio fieri dicitur, proprie accepto uocabulo. Non ignoramus tamen aliquando uocabulum mistionis impropriè accipi, ut dicantur commisceri aliqua, quorum tamen utrunque suam speciem seruat, ut aer commiscetur terræ, uel lanæ, uel aqua pani, quādo intra partes eius subintrat per poros. Aliquanto etiam magis propriè dicitur aqua uino misceri, quando aqua infunditur uino, & uertitur uinum in aquæ speciem. Neque tamen hæc propriè mistio est dicenda. Siquidem in mistione, necesse est mistibilia esse æqualis uirtutis, ut redigantur ad cōtemperamentum medium, nec debet unū mistibilium penitus dominari. Si enim in hominis mistione totaliter ignis dominaretur, iam oporteret alia elementa in ignē uerti. Agens enim habens dominum supra passum, sibi ipsum assimilat: sicq; nihil aliud quàm esset totus homo. Ad hæc oportet in mistione, quamlibet partem ipsius misti esse mistam: quemadmodum in augmentatione diximus, quamlibet partem eius quod augetur debere augeri. Ex quibus satis est manifestum, nō esse propriè dictā mistionem, cum aqua uino sic miscetur, ut in eius speciē, atque naturam transeat: cum hic mistibilia neque simplicia sint, neq; uirtutis æqualis, neque oporteat partē quamlibet uini commisti cum aqua mistam esse, sed partes tantùm uicinas, quibus infunditur.

Hæc de mistione tradit Aristot. 2. li. de gener.

Capvt XV.

Quomodo in corporibus misti remaneant uel nō remaneant simplicia & qualitates eorum.

Grandis uerò est inter Philosophos atque Medicos super hac re altercatio, num in mistis corporibus elementa secundum suas formes permaneant, an alio aliquo modo: quibusdam dicentibus, ea formaliter manere, sed tamē per formam totius cohiberi, ne separetur unumquodque in suum locum. Qui sibi experientiam assumunt, ex eo qđ admoto igne ad ligna, quædā ligni pars redditur igni,

quædam aeri: egreditur etiam humor quidã atque aqueus uapor, licet ob ignis uoracitatem id non semper percipiatur: terræ quoque cineres relinquuntur. Vnde ſm faciem apparet, coniuncta ibi & colligata fuiſſe (non secundum uirtutem solam, ſed etiam secundum formã) elementa. Actionem uero mutuam dicunt impediri, à forma totius compoſiti, & quoniam ad mediocritatem ſunt redacta. Atque ex hac radice poſuerunt Empedocles & Anaxagoras, omnia eſſe in omnibus, & per congregationem & ſegregationem omnia generari atque corrumpi. Hinc quoque illorum manauerunt ſententiæ, qui principia rerum litem & amicitiam aſſignarunt: de quibus non eſt nunc dicendum per ſingula. Illi enim abierunt uiam uniuerſæ carnis, & nos e ueſtigio eos ſubſequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus eſt ſempiterna (Quis enim nouit conſilia eius, aut quis conſpexit in libro ſignato iudicia eorum præter agnũ qui occiſus eſt?) Si, inquam, pijſſimus Deus, eorum iuſſit uel corpora, uel mentes quieſcere, nos illos non impugnemus, nec ſit nobis gloria cum eorum umbris digladiari.

Pium iudicium de ueterum Philoſophorũ ſententiis.

Quod enim ad ſententias antiquorum iſtorum attinet, uериſimile eſt, obſcurioribus uerbis eos, non nulla indicare ſubinde uoluiſſe, quæ ſi à nobis rectè intelligerentur forſitan non penitus nobis uiderentur improbanda, quæ tamen nunc prima facie, dum non intelliguntur, uelut abſurda uidentur, ac uelut Philoſophis indigna abiiciuntur. Nos uerò quæ ueritati conſentanea nouimus, & ſacratiſsimæ noſtræ fidei non diſſona, abſque illorum, uel inuidia uel iniuria, diligenter commemoremus. Ergo (ut illuc reuertamur unde digreſſi ſumus) qui ſic ponunt elementa in miſtis remanere, etiam in ſuis formis, omnia uiolenta faciunt: ignis enim uiolenter in loco humanorum corporũ detinetur: At

Sap. 8

uerò Deus naturæ dulcis opifex eſt: & ſicut attingens à fine uſque ad finem fortiter, ita cuncta diſponens ſuauiter. Alii proinde melius poſuerunt: non quidem formas elementorum, ſed tantum eorum qualitates in miſtis remanere, ad inuicem temperatas: dicentes, ob contemperationem qualitatum mutua actione & paſsione factam non extingui ſubito

bito corpora. Vbi tamen aliquam eorum contigerit deficere, uel excedere extra debitam proportionem, necessariò iam rem corrumpi. Id quod experientia testatur superexcrescente in homine siue calore, ut in pestiferis & febricitantibus: frigido, ut in senibus: humido, ut in hydropicis: sicco, ut in pthisicis. In quibus oĩbus fieri oportebit morbos uarios atq; etiam corruptionem nisi statim per formã substantialem prospiciatur, ut restituantur in suam proportionem naturalem qualitates illæ actiuæ. Ponit autem hæc sentẽtia, etiam contrarias qualitates in eodem subiecto, & ſm eandem partem subiecti, sed contemperatas, ad inuicem. Quæ sanè opinio non est penitus improbanda, imò doctorum Orthodoxorum sententiis satis uidetur cõsentanea. Dicit enim beatus Gregorins, quatuor elementis, tanquam quatuor baiulus, hominem deportari ad sepulchrum. Alii ponunt, neque formas, neq; qualitates elementorum in mistis remanere, sed tantum unam qualitatem, quæ exillarium proportione, & ad inuicem contemperatione efficitur, per uirtutem seminis, uel alterius quomodolibet agentis & generantis, cum concursu causarum superiorum. Quemadmodum uerò qui prioris sententiæ sunt, certam illam qualitatum primarum proportionem, uocant cõplexionem, uel compositionem: ita posterior hæc sentẽtia, qualitatem istam unicam ex contemperatione qualitatum effectam, complexionem uocat. Et quidem inter duas has opiniones atque sententias non tanta est distantia, quanta prima facie uidetur. Hanc enim unam qualitatem (utcunque se res habeat) cõstat, uirtute illam qualitatum complexionem & proportionem, uel temperatam compositionẽ in se continere. Quapropter superfluum fuerit, hac de re solicitius aut pertinacius digladiari. Similis ferè quæstio est qualis de qua tepida feruidè solet moueri, & ardenter disputari, cum sit alioqui frigidior quàm ut pro ea feruentius debeat contendi. His ergo supersedentes, ad alia transeamus:

An

CAPVT. XVI.

An ad cuiuslibet misti generationem, quatuor debeant elementa conuenire.

Ad quodlibet mistorum 4. cōcurrūt elementa.

VErisimile est, ad cuiuslibet misti cōpositionē quodlibet elementum concurrere, & quālibet dictarū quatuor qualitatum aliquo modo in quolibet eorum inueniri. Neq; hoc solùm ſm diuersas mistorum partes est accipiēdum, sed etiam secundū singulas partes. Nam mistum secūdum omnes sui partes tale oportet esse. Quanquam enim in diuersis partibus diuersa percipiantur dominari elementa: ut in cholera ignis dominatur, in phlegmate aqua, in sanguine aer, in melancholia terra: non est tamen arbitrandum, solū illud elementū in unoquoq; membro reperiri, quod in eo dominat. Inuenitur enim in cholera aliquid aeris, aquæ, & terræ: in melancholia, aliquid ignis, aeris & aquæ: ita in cæteris proportionabiliter dicendū. Et uniuersaliter, quāuis in quolibet misto corpore sint omnia elementa & oēs dicta ratione qualitates actiuæ, semper tñ eorū aliquod excellentiùs dñatur. In quibusdā quidē ignis, ut in superioribus exhalationibus, & in flāma, & in hoībus cholericis: quorū idcirco capilli sursum tendūt. In quibusdā aer, ut in sanguineis, & uolatilibus, q̃ proinde aere sibi uendicāt. In piscibus aūt & phlegmaticis, aqua: quare & aqs hmōi delectātur, & crines habēt plerunq; leniter demissos. In alijs terra, ut melācholicis, & leporibus, cęterisque terrestribus animalibus, quæ proinde terram natura quærunt, & qui sic sunt homines, terram plerunque despiciunt, ponderosos crines ad terram deiectos habētes. Plerunque etiam plura elementa in eodem sic uidentur dominari, ut uix discerni possit utrum utri præualeat. Difficile enim fuerit uniuersaliter iudicare, quod eorum in quolibet dominetur.

CAPVT XVII.

Monstratur exemplo, in mistis quodammodo esse quatuor elementa.

QVod si cui uideatur non uerum esse quod suprà diximus,

ximus, in misto simul quatuor elementa concurrere, uideat ille lignum in aquas iniectum: quod experientia docet, ac monstrat, non statim subsidere, etiam si magni sit ponderis, sed supernatare: quod indubie ab ignis atq; aeris est leuitate, quæ uirtualiter in ligno includitur donec tandem contingat consumi aut deuinci temporis lapsu uim aeris atque ignis, per aquæ fortem actionem; quo facto subsidere poterit lignum. Eadem quoque ratione ligna putrida, quæ igni & sunt & fiunt uiciniora, & aeri propinquiora (quemadmodum ipsa frequentia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquam seruãtur aut immerguntur. Has autem porositates indicare ignis dominium & inualescentiã, probat Aethna mons igneus, qui locus pumices transmittit multa porositate plenos. Hac eadem de causa naturalem sibi locum oleum supra aquam accipit: quoniam oleum aerẽ magis dominantem habet. A qua autem nostra, qua utimur multum etiam terræ habet admistum.

Caput XVIII.

Quod elementa, quibus utimur, plura elementa non sunt.

NOn est autem existimandum hanc terram quam inhabitamus, quæque herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementum esse: sed neque hic aer in quo uiuimus & respiramus, purum est elemẽtum, sed potius uẽtus est quidam, & commistus atque impurus aer: neque aquam omnino elementarem, aut ignem habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aereum, igneum habemus. Terrã, aquam, aerem, ignem uerè non habemus. Siquidem ignis aer, aqua & terra, quæ nobis in usu sunt, uerius elemẽtaria corpora, quàm elementa dixerimus. Monstrat hoc ratio; tametsi abhorreat sensus. Elementa enim in sua dispositione naturali, nullam harum passionum in sensu efficerent, quas hæc elementaria efficiunt. Aqua enim in sua esset puritate, sapida non esset. Neque aer ille ut suprà ostẽdimus, esset respirationi aptus. Neque terra, nutrire quippiam, aut aqua potare posset. Nos enim mista corpora simplicibus

Arist. sententia lib. 2. de gener.

cibus nutrire non possumus. Cuius etiã signum dãt agricolæ, qui irrigantes hortos, terram aquæ miscent, & fimum rem utique (ut sic loquar) mystissimum, terræ iniiciunt, ut plantæ nutriantur, & multò melius inebriat & fœcũdat terram aqua fluuialis, utpote magis impura, quàm fontalis, q̃ aliquanto est purior. Ipsi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, sint nobis testimonio, qui ex diuersissimis commistionibus, & maximè à natura abhorrentibus, sapidissimas conficiunt lautitias. Præterea terra purum elemẽtum, est grauissimum omnium etiam mistorum. Hæc autem terra nostra quam inhabitamus, multo est plumbo aut uino argento leuior, & ignea ista flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ, aut picis sustentari habet, aut lignorum, atque similium subministratione, multo aere circunstante est crassior atque densior, uiscoso aut crasso fumo commista. Elementaribus ergo corporibus non elementis utimur. Idque consultissime sic disposuit prouidissimus humanarum rerũ gubernator. Nihil enim profuisset creaturas ualde bonas creare (plantas, animalia, cęteraque corpora mista loquor) si non simul & ubi, & quomodo, & à quibus cõseruari possent, eadem prouidentia disposuisset. Mira ergo dispẽsatione, in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elementa, ubi nullus est mistorum locus, utpote circa centrum terræ, & in supremo sphæræ ignis, sicuti attestatur Arist. naturæ philosophus. At uerò superficies & exteriores elementarum globorum partes, sic uoluit esse cõmistas, ut mistis locum præberent commodum, pro sua cuique natura, & uegetantibus ubi pascerentur sua fœcundita

Gene. 1. te non deesset. A quo enim condita sunt omnia bona, & bona ualde, ab eodem expectant ut escam sumant oportu

Ps. 103. no tempore. Quare & post completum cœlorum cursum, ubi cessauerint in mundo uiuere & pasci, tam homines, q̃ cętera uiuentia, nouissimo terminato examine, igne cunctis consummatis mistionibus, omnia suo loco & statu elementa reductus creditur omnipotens & optimus Deus, ita demum cum suis beatissimis exercitibus regnaturus in æternum & ultra. Inter quos speramus & nos modo paupe-

res aliquando computari, quando plenæ erunt laudibus fauces nostræ, quæ nunc undiquaque mendicatis canticis misere torpent, etiam dum maxime, ut uidentur, laudant.

Capvt XIX.

Mouentur circa prædicta aliquot quæstiones, & primum, an possibile sit aliquid simpliciter generari aut corrumpi.

AD eorum autem, quæ hactenus à nobis dicta sunt, maiorem declarationem, quæstiones aliquot circa prædicta proponentur, ex quarum solutionibus, plenior haberi poterit quorundam antedictorum cognitio, & intelligẽtia facilior. Sit ergo hæc prima quæstio, An fieri potest ut aliquid simpliciter generetur, aut simpliciter corrumpatur. Nam si aliquid simpliciter generaretur, deberet ex non ente simpliciter generari, cùm generatio sit à non esse ad esse progressio. Ex non ente uerò simpliciter, siue ex nihilo nihil potest fieri aut generari, quemadmodum habet principium physicũ. Similiter quoque de corruptione potest ratio fieri, quoniam si corrumperetur aliquid simpliciter deberet in non ens simpliciter corrumpi siue in nihilum, cùm corruptio sit processio ab esse ad non esse. Hoc autem, nempe in nihilum corrumpi æquè uidetur Physicis absurdum, atque ex nihilo aliquid generari, eò quòd æque sit creaturæ uirtus impotens, ad creandũ, atque ad annihilandum. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil simpliciter generari aut corrumpi posse, secundum naturam. Pro huius autem quæstionis expeditione sciendum est, quibusdam antiquorum philosophorum tam ualidam & efficacem uisam fuisse suprapositam ratiocinationem, ut ea permoti asseruerint nihil simpliciter generari aut corrumpi, sed omnia alterationibus solis posuerunt uariari: quas alterationes uocabant generationes secundum quid, propterea quod accidentia & qualitates secundũ quę fiunt hæ alterationes, non simpliciter formæ, sed formæ secundum quid (id est, formæ accidentariæ) nominentur, & potius entia secundum quidquam entia simpliciter: eo quod ipsa

Quæstio prima.

Solutio ad quæstionẽ ex sent. Arist. 1. de gene.

ipsa non per se subsistentiam habeant, sed per ipsa, tantum ea quæ subsistunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa passim generari & corrumpi secundum quid: uerum simpliciter aliquid generari aut corrumpi negabant, Hæc autem antiquorum sententia certam habet falsitatem, & omnino fateri oportet multa quotidie simpliciter generari, atque simpliciter corrumpi. Est enim generatio simpliciter dicta, formæ substantialis in materia acquisitio, quemadmodum corruptio formæ alicuius substãtialis ex materia est deperditio: generatio uero secundum quid, & corruptio secundum quid, formæ accidentalis in subiecto sunt acquisitio & deperditio. Vnde cùm res naturales non solum secundum acquisitionem, & deperditionem mutantur formarum accidentalium, uerumetiam substantialium, manifestum est non solum generationem & corruptionem secundum quid, uerumetiam simpliciter, esse secundum naturam, possibilem. Imò uniuersaliter, quandocunque forma aliqua substantialis in materia qualibet, de nouo acquiritur, compositum illud ex materia informata & forma informante simpliciter dicitur generari: & econtrario, quotiescunque forma substantialis ex materia aliqua deperditur siue expellitur, compositum ipsum simpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodum (exempli gratia) simpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignũ, cum forma substantialis ligni per uirtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur, & forma substantialis ignis in eandem introducitur. Qua in re differentia tamen notanda est inter generationem simpliciter & alterationem, quæ etiam genera secundum quid numerari potest. In alteratione siquidem alterari dicitur ipsum subiectum, quod de qualitate transit in qualitatem, non ipsum totum ex subiecto & forma aggregatum: in generatione autem & corruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur subiectum generationis, aut corruptionis, quod est ipsa materia per formam informata, sed totum ipsum compositum, quod ex forma & materia informata constituitur. Quemadmodum non ipsa hominis materia, quæ ante & post

& post manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, sed totus ipse homo ex anima constans, & corpore generari simpliciter, aut corrumpi simpliciter dicitur, cum sua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. Ad obiectionem uero suprapositam facilè satis adhibetur responsio, si illud prius replicauerimus, quod in tractatu primo tetigimus, de conditione atq; natura materiæ, queadmodũ ipsa non ens simpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia.n.materia per se ad omnẽ formam indifferẽs, omnino simplex, nullam habet in se formam ex qua componatur, quæve ipsam faciat esse in actu, fitq; ex se nihil nisi mera potentia hinc fit, ut ex se non nisi ens in potentia possit nuncupari, non autem ens in actu, quod solum est ens simpliciter. Ens enim in potentia non est nisi ens secundum quid. Quod autẽ in actu est per formam aliquam substantialem, quæ pars est sui, ad simpliciter ens dici meretur ac debet. Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid simpliciter, generaretur ex non ente simpliciter admittenda est illata hæc conclusio. Non enim est inconueniens, ex nõ ente simpliciter aliquid fieri seu generari. Ex materia siquidem fiunt ac generantur res naturales omnes, quę non est ens simpliciter, sed tantum potentia. Quod autẽ philosophicum dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari: intelligendum est non de simpliciter non ente, sed de omnino non ente, id est, quod neque actu est, neque potentia: quemadmodũ in primo libro tradidimus manifestius.

Solutio obiectionis.

CAPVT XX.

Quæstio secunda.

CVm calidi & frigidi, humidi & sicci sint officia contraria: quanam ratione dicta sunt hæc pariter in mistione debere concurrere? Vt clarius dissoluatur quæstio, præmoneri oportet quæ sint harum qualitatum propriæ differentiæ, quæve propria sint diuersa earũ officia. Ad calidũ enim spectat, separare partes heterogenias, id est, dissimiles & diuersorum generum abinuicẽ. Ex uirtute enim

Sunt hæc apud Aristot. lib 2 de gen & 4. li. Meteororum.

Ignis est, quòd in homine ossa à carne, caro à neruis, cor ab hepate, & cęteræ partes diuersarum rationum abinuicem separantur id quod & in ligni adustione euadit manifestũ, ubi cinis, uapor, fumus, & flamma, abinuicem caloris uirtute separantur. Idem patet quando igne purgantur metalla & separantur partes diuersorum metallorum quæ erãt cõmistæ. Sunt enim rerum duplices partes quædam sunt eiusdem rationis, uel speciei, uel dispositionis: quemadmodum (exempli gratia) partes diuersæ carnis, partes ossis, partes neruorum, partes aquæ, omnes sunt eiusdem rationis. Hæ partes homogeniæ (id est, eiusdem rationis, speciei, uel generis) Græco uocabulo solent nuncupari. Aliæ sunt quæ sunt diuersarum rationum uel dispositionũ, ut caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes heterogeniæ, id est, diuersarum rationum, specierum, aut diuersorum generum nominantur. Nihil tamen nunc specialius perquiremus, an in carne sit aliqua forma substantialis alia à forma ossis, præter rationalé animam an fortè sola differant diuersa dispositione, secundum accidentarias qualitates. Est ergo (uti iam ostẽdimus) calidi officium, heterogenia in misto abinuicem separare, homogenias autem partes simul coniungere. Vtrunque enim facere calidum, probat experiẽtia in igne metalla purgante. Frigidi autem est etiam partes heterogenias adinuicem conglutinare: & conseruare: ut ossa cum neruis & carne, & eandem uicissim cum ossibus & neruis inuicem compaginare: quemadmodum ad oculum uidemus in frigore, multa pariter in glacie cõglutinari. Humidũ uerò benè est terminabile uel formabile, ſm oẽm formam quã conuenit rei habere, & agẽs uult imprimere, facileq; suscipit impressioné ab agente, & est bene terminabile termino alieno. Nã pp fluxũ (cuius causa est humidum) contentũ facilè se accõmodat lateribus continẽtis: sed malè terminatur termino proprio, propter fluxum consequenté. Cęterum, fluditati huic medetur siccũ quod termino alieno ægrè se accommodat nec nisi uiolenter compactum lateribus continentis se patitur aptari propterea quòd fluxum ignoret. Suo tamen

men proprio termino siccum est bene terminabile, tenens atque custodiens figuram & superficiem suam. Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui uolentes materiam luti pro suo libito tractare, & figuras quaslibet inducere, udum ac molle faciunt lutum, & humidum asciscunt. Volentes uerò iam inductum terminum & figuram seruare pulso humido, igne exiccant uel soli exponunt: ut quod humidi beneficio facile est impressum, sicci beneficio stabiliter seruetur. Quibus præmonitis, dicimus ad quæstionem, agens uel generans, egere calido, ad destribuendum singulis partibus sibi conuenientia, id est, ad segregandum heterogenia, ne commisceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla folium & fructus, atque ita in cæteris: frigido, ut hō genia cōtinuētur, & heterogenia conglutinentur: Humido, ut figura & quantitas, & superficies conuenientes inducatur, secundum exigentiam, misti quod generatur: Sicco, bene seruetur res in sua figura & termino. Ex harum autem commistione qualitatum, quas primas uocant Physici, secundum certam proportionem, & iuxta diuersarum qualitatum diuersam dominationem procedunt qualitates aliæ prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ sensibiles: ut sunt, color, & lux horum inferiorum (lux enim cœlorum, non est ex primis qualitatibus) sapore omnes, odores, atque soni. Non enim daret sonum percussus aer purus. *Solutio quæst.*

Caput XXI. *Quæstio tertia.*

SI oportet semper uno corrupto aliud generari, & uno genito aliud corrumpi. Solutio. Materia nequit esse nuda omni forma, quemadmodum primo libro ostendimus. Atque hac de causa, non potest agens ullum hoc efficere, ut forma una de materia auferatur atque pellatur, nisi adducat aliam quā in materiam imprimat: neque aliter materiæ natura fieri patitur. Rursum, quia plures formæ ultimæ non possunt simul inesse eidem materiæ, oportet ēt ut agēs nouam formam substantialem adducens aliam pellat prio-

Generatio unius alterius est corruptio Arist. 1. de generat.

rem, sicque ex consequenti compositum prius & substantiam priorem corrumpat. Atque hinc fit, ut semper ad unius generationem comitetur alterius corruptio. & econtrariò, corruptionem unius, alterius generatio. Constat tamē non esse ob hoc necessarium, ut quoties homo quispiam nascitur, alius intereat eiusdem speciei, i. alius homo. Satis est, aliam aliquam substantiam perijsse, cuius scilicet materiam nūc habet genitus homo: sicut genito igne, oportet non alium ignē corrumpi, sed aliam tantū substantiam ex qua generatur. Cum enim materiæ sit finita, & non possit quidquam materiæ creari uirtute naturæ: non est existimādum, crescentibus arboribus, & in altum expansis brachijs, hanc omnem materiam similiter gigni uel creari, sed oportet eandem materiam aliunde sumi. Nisi enim eadem materia sic per uarias transiret formas, oporteret esse infinitā materiam: cùm in infinitum pergant generationes.

Capvt XXII. *Quæstio quarta.*

Arist. 2. lib. de genera.

Vnde procedat generationū & corruptionū diuersitas, ut hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant. Solutio. Si cœli omnes immobiles starent, ut post iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio, nullla corruptio, seruarentur tantum res in suo esse, & instabilitate sua permanerent quod sunt. Motus igitur cœlorum sunt causa generationis, & corruptionis, in his inferioribus. Et quidē motus primi cœli mobilis, qui semper in uiginti quatuor horis absoluitur, causa uidetur sufficiens eius transmutationis, quæ fit secundum diem & noctem. Cęterùm eius transmutationis quæ fit secundum diuersas anni partes, iam producendo, iam corrumpendo, causa est motus proprius Solis ab Occidente in Orientem, per circulum sodiacum. quem motum complet unius anni spatio. Eius enim aduentu omnia germinant, & senes iuuenescūt, eius autem discessu labuntur, & occidunt & ueterascnnt omnia. Vnde cùm tempus aduentus & tempus discessus sit æquale, utrumque secundum sex signa: sequitur, etiam tem

pora

pora generationis, & corruptionis æqualia esse.

CAPVT. XXIII. *Quæstio quinta.*

VNde est quòd quædam sic facilè generantur, & quòd est inter quædam tam facilis transitus; aut tam facilis transmutatio: ut nubis in pluuiam; & pluuiæ iterum in nubem, In alijs uerò est difficilis nimis, & longa generatio, & corruptio, & inter alia difficillima transmutatio. Solutio. Quædã sunt corpora imperfectiora, modicam dispositionem, uel proportionem qualitatum sufficientem sibi reputantia, quæ facilè generantur, ut uapor ex aqua facilè generatur, quoniam nihil requirit sibi præter modicã impressam leuitatẽ. In alijs uerò, ut perfectioribus, oportet multo tempore perficias quas rerum subsistentia requirit perfectiuas qualitates, & naturales uires, dispositionesque necessarias, ac natiuas complexiones: quæ cum frequẽter multæ sint ac uariæ, neque ita facilè aut ita mox effectibiles, consequitur, longiorem temporis tractum ad talium generationem requiri. Id quod Baptista Mantuanus inter poetas Christianos facilè princeps, pulchre admodum testatus est his uersibus, Omne quod excellens opus, & sublime futurum est, Difficiles ortus habet, incrementaq; tarda. Inter quæ autem non multa est distantia; & quorum dispositiones necessariæ non multum differũt alterius ab altero, ut inter pluuiã & imbrem, aquam atque uaporem, in his faciliorem quoque oportet esse transitum.

Baptista Mãtuanus de beata uirginem lib. Parth.

CAPVT XXIIII. *Quæstio sexta.*

SI idem possit semel corruptum reuerti. Solutio. Eadẽ secundum speciem (etiamsi totaliter species deleatur, ut esse in uermibus putredine natis uidetur) quotidie redire conspicimus: sed numero idem, natura potens nõ est reducere, sed tantum secundum speciem, ut testatur & Aristoteles. Forma.n. semel expulsa, si corruptibilis sit, penitus corrumpitur, & iam quasi annihilata reuocari non põt. Si uerò sit incorruptibilis, cuiusmodi est sola aĩa rationalis,

 hanc

hanc certè natura ut creare non potuit, neque dare, neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit post expulsionem siue emigrationem reducere. Quis enim reducat aut reuocet spiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è suis tabernaculis uias abierunt occultas, locaq; incolunt nobis prorsus incognita, ubicunque domino uisum id fuerit? Quis Rex sic potens, quis ita sapiens philosophus, quis ita fuit eximius naturæ perspector aut descriptor, qui potuerit uel charorum suorum, uel suam etiã ipsius animam reuocare, semel Dei nutu de suo tabernaculo eductam? Cuius, quæso, uel peritissimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non est qui hoc faciat, non est qui ualeat, non est (inquam) usque ad unum. Imò uerò unum nouimus, Christum Iesum, Dei patris unigenitum filium, qui uiã uitæ, & redditum ex mortuis primus ipse inuenit, eamq; (ut in Psalmo scribitur) nobis: manifestauit in se credentibus: ut quemadmodum ipse posita anima, cum placuisset reassumpsit eandem, inq; corpus reduxit: sic & nostræ aliquando animæ post longã emigrationem in sua sedeant corpora, cum eo pariter in æternitate plenitudine cœlestis gaudii fruituræ. Verum non secundum naturã est hæc uirtus, neque sub eius limitibus hæc potestas stringitur: sed naturam omnem excedit & superat secundum uirtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cum Patre & Spiritu sancto est communis, in perpetuis æternitatibus. Cui soli sit psalmus perpetuus, laus, & iubilatio sempiterna ab omni creatura angelica, & humana, nunc, in æternum, & ultra. Amen.

Psal. 15

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV Principi pacis pro assumptis in carne miserijs ad dignam gratiarum actionem.

Dic impassibile cælum, tu quid es? narrate elementa quid sitis, aut quæ uestra substantia.

Vos uerò homines commista atque mendicatim congregata corpora generationem uestram explicate nobis.

Quid sitis, unde decisi, ex quibus compacti: in quæ tandem putatis reuertimini?

Memento domine Deus, quod de limo terræ fecisti nos, & compegisti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles.

Has tu princeps pacis, miro connectis fœdere: donec terminatis induciis prorumpant in exitum donec dissoluantur quæ tu continebas.

Hæc omnium nostrum æqua sors: hæc nostra miseranda conditio, omnes nos quasi aquā dilabi, & in terrā uolentes nolētes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus: quos tu angelicis penè coæquasti spiritibus.

Quid uerò nosipsos flemus eiulantes? nonne tuam magis sortem, Iesu bone, commiserari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras, neque de terra sumebas tibi cibum, ut uiueres.

Neque fontium aquis potabaris, in aere non respirabas, ignis usū nesciebas, nec tu, neque pater æternus.

Propter me uerò accessisti ad me: quod ego sum, tu factus es uerbum caro.

Verbum dicò coangustatum, & abbreuiatum nimis, similem in te elementarem litem suscipiens mecum.

Et mortis legem uoluntariè in te ipsum suscepisti, ex ea in nihilum uti computresceres, si non à dextris tibi astitisset saluator, omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas accessit ad miseriā pauperis: non sunt passi uam periodum decurrere atque peragere uitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui. Iesu piissime, iniqui inuaserunt animam tuam, tollere eam tibi.

In lignum subuectum, uiribus defectum, animam expirare fecerunt te, ò uita beatissima.

Et de ligno depositum, communi tradiderunt omnium matri: tan quam mortuum à corde, uisceribus terræ.

Tu uerò unicus inter mortuos liberi non potuisti quia uoluisti ui dere corruptionem.

Nec putrefactum est tabernaculum animæ tuæ, à fortitudine diui nitatis tuæ, quæ inhabitare non desinebat in eo.

Euge & lætare quicunque diligis dominum: quoniam mortuus à morte surrexit.

Occisus est agnus, & reuixit proiectus in terram, & surrexit.

Pro corrupubili seminato in terra corporis grano, immortale recu perauit atque glorificatum.

O felix commutatio dexteræ excelsi: pro mortali deposito glorifica tum recipit agnus Dei.

Quare tacemus, ò homines quæ ad nos hinc portio deducta est im mortalitatis nostræ, uitam æternam quam reparauit & repromisit nobis.

Ibitis, ibitis corpora ibitis dicimus in mortem: & computrefietis ab elementari inimicitia, quæ compacta est, & habitat in uobis.

Sed nunquid obliuiscetur misereri Deum? aut relinquetur in ster core uita nostra?

Suscitans suscitabis nos domine, in momento, in ictu oculi, in nouis sima tuba.

Et surgemus incorrupti, & nos immutabimur: quoscunque hoc mu nere donaueris.

Et fiet nobis à te, ò largissime princeps, beata retributio, felix com mutatio, cùm sederis in solio gloriæ tuæ, qua est sempiterna.

Benedictio, claritas, & sapientia, & gratiarum actio, honor, uir tus, & fortitudo Deo nostro in secula.

Et qui occisus est agnus, dignus est his omnibus: quoniam resur gens à morte uitam inuenit, à progenie in progeniem omnibus quæren tibus eum in humilitate.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

FINIT PSALMVS

IN LIBRVM SEXTVM DE MISTORVM IMPERFECTORVM GENERATIONIBVS.

PRAEFATIO.

IDIT Psalmista, cum in spiritu psalleret Deo ex omni creatura, mirum in rebus ordinem; quod essent quædam ingenerabilia prorsus & incorruptibilia certas leges sibi descriptas inuiolabiliter obseruantia, quas non prætergrediantur in secula seculorum: ex quibus sunt nimirum cœlestes spiritus, atque uirtutes, sol, luna, stellæ, atque cœlorum orbes. Sub quibus ꝓspexit quædam nullam habentia determinatam legem suæ generationis, sed uerbo Dei stare tantum: ut dum ille iusserit, & quando iusserit gignantur & corrumpantur. Si enim dixerit altissimus, statim ignis de cœlo, aut pluuia, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru descendet: & cùm placuerit illi, statim cessabunt. Nullam enim habent legem determinatam, ut perpetuò existere debeant. Sunt sub his uiuentia omnia, quæ licet secundum indiuidua non habeant determinatam subsistentiam: constat tamen ea secundum speciei generationem perpetuam habere stabilitatem. Quæ ob hoc mista perfectiora dicuntur, eò quòd habent generationem & subsistentiam magis determinatam prioribus, quæ facilè subito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atque ob hòc mista imperfectiora nuncupantur, de quibus modo præsentem instituimus tractatum. Psal. 48

CAPVT I.

De tribus aeris regionibus, earumq; dispositionibus diuersis.

Istas tres aeris regiones distinguit Aristot. 1. li. Meteor.

QVoniam autem imperfectiora illa mista corpora in aeris regione penè omnia uidentur generari, idcirco de ipsius aeris dispositione atque diuisione primum dicendum, Aer itaq; uniuersus, in tres regiones, seu partes diuersimodè qualificatas distinguitur: nempe supremam, infimam, & mediam regioné. Prima & suprema quã igni est proxima & contigua, circulariter cum ipso igne, ad motum primi mobilis, & aliorum cœlorum rapitur. Estq; perpetuo calida, tùm propter uicinitatem cum igne, tum propter hunc uiolentum raptum & motum, qui per se ad calorem faciendum, est sufficiens. In hac autem parte nubes haudquaquam generari possuut, neque reperiri, neque cõseruari, tum ob nimiã ipsius à terra & mari (unde nubium eleuari debet materia) distantiam, & nimiam altitudiné, ad quam nubes nequeunt pertingere, detentæ & remoratæ in media regione aeris: tum propter calorem & motum circularem, qui impedit nubium congregationem. Leuantur tamen ad eam exhalationes calidæ & siccæ, quæ ob caloris & leuitatis copiam, facilius quam nubes densiores, aut uapores earum materia possunt ascendere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aeris hac summa regione uarias faciunt apparentias, ut statim dicetur distinctius. Infima auté regio terræ uicina, ob reflexionem radiorum Solis à terra reuerberatorum, uehementius incalescit. tum etiã propter uapores & exhalationes (quæ calidæ sunt naturæ) à terra & aqua eleuata. Tertia aeris regio, ea est portio. quæ inter summam & infimã interiacet media. Hanc uehementer constat frigidam esse, ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eam enim non pertingit illa dicta radiorum solarium reflexio. Neque eius ad ignem tanta est uicinitas, neque circulari ipsa rapitur motu. Quæ in semetipsa existens frigida, quia & à sphæra ignis distat, ut ab ipso calor ei non ueniat, & reflexi à terra Solis radii ad ipsam usque non pertingunt, sicq; inter duo calida uelut

lut media constituta, inter supremam dico & infimam regionem, suum hac ratione frigus uehementius intendens, ualde infrigidatur, condensatur, inspissatur, ea actione quã naturales per antiperistasim uocant, id est, per contrarii circumpositionem.

Capvt II.

Quid actio per antiperistasim, & quomodo per talem actionem media aeris regio fit multum frigida.

QVæ res ut cũ sequentibus impressionibus clarius cõspiciatur, præmissum atque præcognitum oportuit, quæ sit huius actionis quã diximus, uirtus atque natura.

Cum igitur contingit contrarium à suo contrario ita circundari atque concludi, ut uirtus actionis eius nõ possit foras exire, ob fortem cõtrarietatem undequaque impedientem, tunc necesse est reflexam hanc uirtutem in eo à quo emittitur receptam duplicari atque fortificari. Huius est experientia, quoniam hyeme hominum interiora multò calent amplius, coquuntur facilius, & consumuntur ardentius, quã æstate media, quando ab interioribus egressus calor non reuerberatur à circunstante aere. At hyeme, à uehementer frigido aere circunstante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipsum patet in lignis, & facibus, & candelis, Multò enim est horum flamma uiuacior hyeme, quàm æstate. Eadem hæc ratio est, quare qui frigidiora loca habitant, ampliori cibo sint, & maiori egeant nutriméto, iis qui in calidioribus, cum tñ calidiores ex cutis nigredine existimari possent. Sic (ut ad propositam rem reuertamur) cum media regiò aeris frigida, includatur inter summã & infimam calidas regiones, ipsa se fortificat: & tunc magis, quando contraria sunt fortiora. Nam in æstatis medio, cum ista inferior pars aeris fit propter directam radiorum solarium reflexionem calidissima, media portio aeris econtrario efficitur frigidissima. Hieme uerò, quando nõ est multa cõtrarietas, minus est frigida. Hæ autẽ portiones aeris, non habent terminos omnino determinatos, sicut nec elementa. *Arist. 2. Mete. de grandine.*

menta. Nam per motum cœlestium corporum adductis cõiunctionibus frigidis uel aqueis, elementum aquæ crescit, & aer minuitur. Adductis uerò coniunctionibus quæ pro aëris faciunt generatione, ut calidis & humidis minuitur aquæ sphera, & crescit aeris portio. Hyeme enim, aquæ plus quam æstate abundant, & æstate quam hyeme crescit aeris terminus. Ita contingit, regionem mediam uno tempore esse maiorem, ut in hyeme, uere & autumno, quam æstate, quando directa & fortissima solarium radiorum reflexio etiam illud ad infimam partem trahit quod aliis anni partibus, cùm non ita calor prævalet, ad mediã ptinet. Hęc antiperistasis duobus potest modis fieri, quippe per partium contractionem & maiorem compactionem. Et per qualitatis activæ à fortiori circunseptæ incrementum, reflexis speciebus.

Caput III.

De iis quæ in suprema aeris regione generantur.

Quid uapor & exhalatio.

PEr influxus uerò astrorum & per calorem Solis eleuãtur à terra, & ab aquæis locis (ut ex mari, fluminibus, paludibus) subtiles & tenues quidam fumi, qui si multum subtiles fuerint, uehementer calidi & sicci dicuntur exhalationes. Si uerò densiores, calidi temperate & humidi, uapores dicuntur. Exhalationes autem hæ cum sint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad supremam perueniunt: ubi cum aere circumactæ in quo sunt, & hoc motu uehementer calefactæ ac propter ignis uicinitatem inflammatæ iuxta materiæ diuersas dispositiones uel uniformiter uel difformiter succensæ, miras exhibent species, nunc draconum, nunc caprarum, nunc lancearum, nunc candelarum, uel facum ardentium. Sunt.n. plerunque exhalationes uiscosæ, & facilè propter siccitatẽ inflammabiles, quarũ partes sæpe contingit ꝭm opacitatem uel densitatem difformem non simul succendi, aut simul etiam succensas non similiter ardere atque lucere, ut cùm pars anterior, crassior & densior non ita uelociter succenditur, aut non ita plenè quàm posterior quæ est rarior.

Atque

Atque iuxta hanc dissimilitudinem, diuersas contingit rerum apparentias uideri, quorum complures Aristoteles primo Meteororum libro enumerat. Sępè autem conspiciuntur tanquam uolitantia sydera, quæ non sunt æstiman da è firmamento proiecta ad nos cadere sed fiunt hæc dum exhalatio inflammata sursum quærēs moueri, à nube deorsum pellitur, sicut cū pila reuerberatur, à corpore cui obijcitur. In summa etiam regione contingit uideri hiatus absque inflammatione, quando non incenditur exhalatio, propter defectum uiscositatis, & illuminata in partibus extrinsecis propter earum raritatem, medio autem ob sui opacitatem non illuminato, uelut profunditatem intermediam uidere nos existimamus: quæ si magna fuerit, uorago si non ita magna, hiatus nominatur, Sic autem uorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadem uolens effingere, circumiecto lucido colore atque aęreo per circuitum, in medio colorem crassum atque obscurum intermiscet, ut sic uel puteus uel hiatus aliquis appareat dum, in medio claritatis sese monstrat obscuritas: atque huiusmodi impressiones* phantasmata dicuntur: apparent enim quod non sunt. Ex dictis igitur facile est harum descriptiones colligere, quippe ut stipulæ ardentes sint exhalatio (quam calidam & siccam diximus) mota ad supremam aeris regionem, & ibidem ignis uicinitate incensa, habens figuram stipularum ardentium. Torris, est ex halatio ad aeris supremam regionem euecta, atque in sola longitudine, siue latitudine ardens. Capra saltans est exhalatio in suprema aeris regione incēsa, paulatim & carptim ab una parte ad alteram flamma discurrente, quod si exhalatio talis uéluti scintillas quasdam spuat, scintillæ dicuntur. Stella errans est exhalatio in suprema aeris regione, secundum longitudinem & latitudinem multas habens partes exiguas, diffusas & incensas, etiam quo ad crassitiem. Sic lancea uolans, eiusmodi est exhalatio lanceæ imaginem referens. Ignis perpendicularis exhalatio est perpendicularem figuram exhibens. Ignis fatuus seu candela ardens, est exhalatio ad infimam aeris regione eleuata, & ibi per antiperistasim

Quid uorago.

Quid hiatus.

*aut phenomena

Quid stella errans

ſtaſim incenſa, quæ dum quærit aſcendere ſurſum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quaſi ſaltās, loca decliuiora quærēs, unde & ad aquas ducit ſequentem.

CAPVT IIII. *De generatione Cometæ.*

Ariſt. 1 lib. Met. APparent autem interdum in ſtellarum modum cometæ. Eſt autem cometa non congregatio multarum ſtellarum, neque de natura cœleſti, neque quo ad corpus, neque quo ad caudam, ſed tota eſt de natura elementari. Generatur autem hoc modo, cum enim uirtute ſolis & aliorum aſtrorum eleuatur multa nimis materia, calida & ſicca, groſſa & pinguis, beneque inflammabilis, ab his terreſtribus uſque ad ſummam aeris regionem, ubi circumgyrata ad motum aeris inflammatur æqualiter, & aduenietibus continuò exhalationibus multum diuque nutritur, generatur cometa. Cuius materia ſi ſit in medio groſſior, & in circunſtantibus partibus rarior, uidetur tanquam crinitus, & uocatur ſtella comata. Si partes hæ longius deorſum protendantur, dicitur caudata. Si uerò partes ſubtiliores fuerint inferius demiſſæ, dicitur ſtella barbata. Fit autem cometa potiſſimum autumnali tempore, quoniam tūc & calor eſt materiam ſufficiens eleuare, & caloris temperies facilè permittit abſque diſpoſitione materiā bene cōglobari & conuiſcari: quod in æſtate non ſic permittitur, quando etiam non ſic facilè groſſa exhalatio (propter ſolis ardorem diſſipantem, & mediæ regionis ſummam frigiditatem) ualet ad ſummam regionem tranſcendere. Verno autem tempore, non eſt plerunque calor tantā materiam ſufficiens eleuare. Hyeme uerò & frigus & humidum repugnant. Eſt autem cometa ſignum commotionū, bellorum, litium, traditionum, hac potiſſimum de cauſa, quia tempore generationis cometæ dominatur calor, qui corpora animoſque hominum ad huiuſmodi accendit. Peculiariter uerò principibus dicitur portendere mortē: quoniam aer qui tunc craſſior eſt & uiſcoſior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus ſolet facilius nocere,

nocere, quam rudibus agricolis. Spirant præterea magna ui uenti, ob ariditatem nimiã: exhalationes siquidem minus uiscosas, atque ideo non inflammabiles, in uentos abire docet Aristoteles. Vnde & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingenti quantitate lapidem uento sublatũ, cecidisse. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna uentorum uis circa Corinthum debacchata est. Generatur autem aliquando in septentrione, aliquando in austro, nonnunquam ab occasu æquinoctiali: mouetur autem ad motum Aquilonis exhalationem attrahentis, aut iuxta motum supremæ regionis, ab oriente uidelicet in occidentem. Seneca tamen asserit nonnunquam ferri ex septentrione in occidentem per meridiem, & ex septentrione in orientem. Quod & se uidisse asseuerat, cuius causam materiam assignat, ipsam qua nutritur, ipsam siquidem flamma incendendo sequitur, ut est in struppa uidere.

CAPVT V. *De galaxia, siue uia lactea.*

POetæ mentiuntur, currum Solis à Phaethonte nouitio ductore male deductum, combussisse aliquam partem cœli, quam hac de re albam asserebant. Sed ut cætera ferè Poetarum omnia, etiam hoc commentum est, & fabula uana. Iuxta ueritatem autem sentiendum est, aliquã esse partem cœli, in qua multorum astrorum lumen receptum, per refractionẽ facit albi coloris apparentiam, & hæc est galaxia, siue uia lactea: quæ tamen non semper apparet propter nubili aeris interstitium. Aristoteli tamen uisum est, galaxiam uideri propter receptionem luminis, in exhalatione calida & sicca & rara. Verùm nihil prohibet sic uiam lacteam à nobis demonstrari. Cæterum galaxia, Græca uox est, a nomine gala, quod lac significat, unde galaxia dicitur, quasi lactea uia, id est, alba, cuius coloris est lac.

Quid circulus lacteus.

Galaxia elementaris.

CAPVT VI.

De iis quæ in media & infima aeris partibus generantur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula.

Quæ sequuntur tracta. Aristo. 2 lib. Met.

CVm uerò eleuatur à corporibus aqueis, per uirtutem caloris solis & aliorum astrorum, uapor qui est calidus & humidus, tanti caloris, ut sufficiat moueri usque ad mediam regionem aeris, ubi in nubem condensetur, ratione frigoris, quod ex sua natura condensat, hoc pacto uaria fit imperfectorum mistorum generatio. Si enim nubes illa in aquam resoluatur, incipiatq; guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ si paruæ fuerint quantitatis, imber

Pluuia.

dicitur si magnę & rariores, labrocera. Si uerò etiam mediocres, pluuia simpliciter uocabitur: tametsi hoc ipsum nomen secundum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquam accōmodetur. Quod autem dictū est pluuiam in media aeris regione ex nube generari, acci piendum est ut in plurimum, nonnunquam enim & infima fit (licet in suprema nūnquam ob nimium ęstum uaporem congelari prohibentem) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non nisi ex infima regione descendere: nam quo ex altiori loco per aerem descendit, eò partes minutiores fiunt, ut in aqua, ex eleuato aliquo loco effusa uidere nō fuerit admodum difficile. Pluuia rotunda est, quod ea figura ad resistendum apta est, aeri, per quem transit, Pluuia quoque salsa est nōnunquam, eoq; uapores nonnunquam nimium terrestres leuantur, qui non concocti aquam salsam generant, aut ueluti exustam, ut de salsedine maris dicetur.

Descēdunt quoque ranæ cum pluuia, imò (iuxta Albertum) uituli: nec mirum usque adeò hoc uideri debet: cum huiusmodi terrestribus uaporibus sursum leuatis uirtute adsint quatuor elemēta, ad cuiuslibet misti generationem requisita, & corpora cœlestia agentia, cum primæ causæ concursu ad hæc sufficientia. Primum pluuiæ signum, sydus uolans. Secundum, rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartum, acrior morsus publicum. Quintū,

quādo Sol solito citius manè apparet. Si uerò nubes in media regione postquam fuerit uersa in aquam congeletur à superueniente immodico frigore, & sic descendat, grandinem habemus: quæ tantæ nonnunquam quantitatis reperitur, ut lapides magni ponderis in ea inueniantur conclusi. Quos non est existimandum generari in media aeris regione, sed nimio calore cum uapore simul sursum tractos fuisse. Cuius rei argumentum uideri potest, quòd lapides eiusmodi in grandineis globis repertos, compertum sit plerunque igneæ naturæ esse, & uelut uirtute ignem continẽtes: unde fit, ut propter inhabitantem igneam naturam, facilius sequantur solis per calorem trahentis impressionem. Grando rotunda est ferè figura, quia est pluuia congelata, & aliquādo ingentis magnitudinis: quod fit, quia ilico pluuia congelatur, antequā in minutas guttas dispergat. Ratio de pluuia dicta est, quòd nonnunquam animalis speciẽ referat: causa assignatur, dominum alicuius astri, tale animal producere nati: in uere & autumno potissimum cadit. Non solet aũt grando fieri hyemis tẽpore, quia tunc media aeris regio non est multum frigida: neque rursum ita frequẽter media æstate, propter calorem nimium, qui tam crassum uaporem non facilè permittit sursum scandere. Videtur enim grando plus materiæ exigere, quàm pluuia, & frigus multo magis. In uere autẽ & in autumno solet frequẽtius accidere. Tunc.n. & calor est sufficiẽs eleuandæ materiæ, & non immodicus, ut dissipet eam: est ẽt humiditas copiosior maxime in autumno, quo uapores generentur facilius & copiosius. Nihilominus tamen etiam æstate media contingit generari impetuosam grandinem, cùm contigerit materiā sufficientem sursum eleuatam esse. Nix uerò fit, quando nubes ante congelatur q̃ in aquā sit uersa: quare & nix compacta, difficilius dissoluitur à sole, quàm glacies. At si eleuat uapor modicus & subtilis, non habens sufficientem calorẽ, ut possit ad mediam regionem tendere, tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quando nubes uertitur in aquam: qui fit maxime uerno tempore, quando minor est calor, & frigus nocturnum sufficiens ad con- *Nix.* *Ros.*

 uertendum

uertendum modicum & subtilem uaporem in aquã. Si uerò uapor subtilis prius congeletur, q̃ in aquam uertitur, habemus pruinam. Fit autem pruina tempore duriori, flante Borea potissimum: Ros contra, flante Austro. Quod si iuxta terram pendeat sterilis uapor, id est, non satis humidus ut ex eo possit aqua generari, neque satis calidus ut possit sursum eleuari, dicitur nebula uel caligo: quæ solis uirtute dissipata præsignat serenitatẽ diei. Testimonium enim dat, ꝙ non sufficiat pro reliquis impressionibus uapor eleuatus. Ros autem ut natura calorificus, torilentes segetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrefactiuus est. Ouibus quoque letalem uentris fluxum generat, ob humorem multum uiscosum, nec satis excoctum: unde pastores non prius oues educunt, q̃ sol suis radiis rorem summis graminibus herbisq; hærentem, deuorauerit. Pruina plerunq; fœtet, ob terrestre admistum, & frigore impediente, non consumptum: quare & aqua, ex pruina dissoluta, insaluberrima est, & maxime noxia. Pruina descendens serenitatis diei indicium est: sursum uerò uecta, oppositi prænuncia est.

Pruina.

Caligo.

Pruina.

CAPVT VII.

De fontium & fluuiorum generatione.

DE fontibus autem & fluuiis non est credendum generari ipsos ex concauitantibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hyemis tempore reseruarentur, uel fluentes fluuios facerent uel fontes. Sic enim non esset constans neque stabilis cursus fontium & fluuiorum, sed aliquãdo possent deficere euacuato illo receptaculo. Igitur hoc pacto intelligenda est eorum uera generatio. Aer enim qui in poris terrę includitur, seq; ipsum (cùm maxime sit natura fluidus ac subtilis) terræ per poros immiscet, per nimium frigus (quod in terra abundat) condensatur facillimè in aquæ guttulas, quæ paulatim in unum locum descendentes, fonti principiũ ꝑbent aut flumini Huius signum est, quia iuxta montes & ex montibus conspiciuntur egredi fontes & flumina: & sicut ex magnis montibus magna flumina, & quasi

Generatio fontiũ & fluuiorũ ex Arist. sententia.

quasi maria quædam, ita ex paruis montibus modici fontes egrediuntur, & modici uelut riuuli. Non autem in locis planis uidentur generari. Cuius est causa, quoniam cum sit mons á terra eleuatus, potest ex omni parte aer facillimè ingredi: & insuper dubium non est montes habere poros & concauitates maiores, quanto sunt soli uiciniores & magis expositi, quam terra in locis planis, intra quam non sic potest aer sese immittere neque immiscere. Quòd si quis incredulus neget tantum aquæ posse cōgregari, ut tanti fluuij inde generentur, uideat quemadmodum humiditatis tempore circiter domorum uitra, aer in aquæ guttulas uersus in unum confluens, sæpè magnam aquam circum uitra fundat, ita ut etiam in terram defluat copiosius. Attendat rursum, quomodo hyemis tempore, ex uapore adhærente unguibus, ratione frigoris, generatur statim aqua. Attēdat nimiam fluxibilitatem aeris, & terræ frigus ualde condensatum: & his omnibus cōsideratis, desinat esse incredulus, factus fidelis. Si quis obijciat, prius dictū est aerē decuplo aquā excedere, & ob id cauernas terræ & montium tantæ quantitatis aeris capaces non esse, illi respondetur, tantum aerem non contineri simul, sed uno corrupto, alterū mox succedere necessario, ne uacui illi recessus maneant, quod natura maxime abhorret. Ad hæc in montibus multos cauos recessus esse magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam, quæ sicut pro terræ fœcunditate, pluuias, imbres, grandines, niues, rorem donat atque pruinam: ita de subtus facit scaturire aquas nostris usibus familiaribus aptas, ut his indeficienter recreati, non deficiamus coram eo (qui nos sic abūdè semper cōsolat̄) in ulla gratiarū actione.

CAPVT VIII.

De Maris salsedine, eiusque fluxu & refluxu.

MAris salsedo generatur, ex permistione exhalationū adustarum: quæ permistæ cum uaporibus, copiose in mare patentissimum incidentes ipsum faciunt amarū & salsum. Calidum. n. adustum, humido permistum, facit saporem amarum: quod patet in lixiuio & urina. Aquæ tamen *Arist. in fine 2. li. Meteor.*

 pluuiales,

pluuiales, quæ ex mari euaporantur, non ſunt amaræ: quoniam eleuantur uapores puriores, & alterantur per uirtutem cœleſtium.

Item flumina, ſi quæ fluunt ex mari immediatè, p meatus terræ tranſeuntia, colantur ut perdant ſuam amaritudinem, & accipiunt dulcedinem depuratam. Huius ēt ſignū eſt, quod aquæ maris quæ in cereū uas undequaq; concluſum p poros ingrediuntur, dulces fiunt: qm̄ illa terreſtreitas craſſior foris manet. Dicunt tamen quidam, mare ab initio amarum fuiſſe creatū: quæ ſententia priori penitus non repugnat: ſed conſtat pariter, ut & ſecundum naturalem conditionem amaritudinem habeat ſuæ ſalſedinis, & nihilominus idem efficiat amplius cauſa quam diximus. De fluxu autem, & reflexu maris ſi cauſa requiratur, ex Luna eam oportet aſſignari, quæ dominatur humidis. Luna .n. aſcendente ſupra horizōtem in quo eſt mare, ab Oriētis puncto, uſque ad punctum meridiei, fluit mare. A puncto autem meridiei ad occaſum declinante, refluit. Iterum ea ab Occidente ad angulum noctis pergente, fluit: ab angulo noctis, ad Orientem refluit. Quod autem fluxus nunquàm eadem hora incipiat, ſed quotidie paulo minus una hora ſerius, Lunæ motui quo ab Occidente uerſus Orientem tendit, eſt adſcribendum: inde enim eſt, quod ſerius quotidie exoriatur: conficit ſiquidem proprio motu quotidie tredecim gradus cū undecim minutis: & gradus quindecim, horam efficiunt. Quod autem maria aliquando fortius fluant & refluant, quàm alio tempore, eſt ex uicinitate Lunæ ad maria. Quando .n. Luna directè reſpicit mare, exiſtens ſupra horizōta, multò fortius mouet, quam quādo exiſtens ſub horizonte, per reflexionem uirtutis tm̄ operatur eundē effectum. Virtus ſiquidem tantum reflexa, eſt minor, & directa debilior. Eodē ēt modo, aliqn̄ mare creſcit, aliqn̄ decreſcit: nunc cōdenſatur, nunc rarefit. In nouilunio ſiquidē, utriuſq; & Solis, & Lunæ lumen impeditur, ne ualeat aerem ſubtilē ſeruare: quare ingroſſatus, in aquā magis tum uertitur, propter quod mare in nouiluuio ſubſtantialiter creſcit. In plenilunio etiam utriuſq; lumen nō

prohibi-

prohibitum rarefacit aquas maris, & crescunt per rarefactionem, non per substantiam: quæ & homines in se facilè, si aduertant, experiri poterunt.

CAPVT IX.

De uentis & eorum generationibus, atque diuersitatibus.

VEnti generantur per Solis uirtutem, uaporata à terra exhalatione calida & sicca, quæ quærens sursum ascendere, & à frigido obuiante repulsa, ſm diuersos occursus, & repulsus, diuersimodè circa terram agitatur, & mouetur lateraliter. Qui etiam à regionibus ex quibus flatũ cõspiciuntur habere nomina accipiunt, & naturam suarum conditione diuersam. Ex regione nanque Orientis, flat uentus Orientalis: qui est iuxta conditionem suæ regionis calidus & siccus, conueniens cum cholera, æstate, iuuentute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio Occidentalis cũ suis uentis est humida, & frigida, conueniens cum phlegmate, hyeme, senectute, & aqua. Regio Septentrionalis, quæ à septẽ stellis, quæ triones nominatæ sunt à Poetis, hoc sumpsit uocabulum, habet uentos frigidos & siccos. Qua in re conuenit cum melancholia, autumno, ætate decrepita & ultima senectute, atq; cũ terra. Ex parte meridionali, australes flant uenti, calidi & humidi, similes sanguini, ueri, aeri, adolescentiæ. Vocantur aũt hi quatuor uenti principales Subsolanus, Zephyrus, Boreas, & Auster, qui & alios habẽt sibi collaterales hinc & inde: quos non laboramus nunc curiosius distinguere, ut & nautis sua relinquamus, quibus nos antecellant. Hos roget, quisquis ea uolet cognoscere exactius, atq; distinctius dignoscere. Generãtur aũt uenti ex sicca exhalatione, sicut pluuia ex humida euaporatione: & à Sole generantur, qui etiã nos dissipat maior exortus ardore, resoluẽs in aerẽ atq; disiiciẽs. Nõnunquam autem cum uaporibus humidis cõmisti simul, & eis cõiuncti, pluuiã faciunt. In terrã quoq; possunt resolui, sicut uapor in aquã: uerũ id & difficilius est, & rarius. Seneca quoq; dicit uentum esse aerẽ motum: asserit & aeri quædam

Aristot. quæ sequuntur tractat. 4. lib. Meteor.

dam ſpirandi atque ſeipſum mouendi uim eſſe innatã, nimirum cùm putandum non ſit aerem præ cæteris elementis inertem ab ipſo omnium conditore eſſe relictum.

CAPVT X. *De terræ motu.*

QVando autem cõtingit intra uiſcera terræ plurimas generari exhalationes in concauitatibus ipſius per uirtutem Solis atque aſtrorum ex materia ipſius terræ & humiditatis terræ immenſæ, ſi egredi nequeant ob nimis compactam terram, & nimiam uentorum groſſitiẽ, neceſſe eſt terræ fieri motum in aliqua parte. Quòd ſi in latum fiat, tremor dr: ubi uerò eleuatio fit collis in altum, dicitur pulſio. Et hoc terræmotu contigit ciuitates opprimi & montes generari, & etiam ſubrui. Neque eſt mirandum, tantum habere uim exhalationem incluſam intra terram, quoniam uidemus ex modicis ſpiritibus in hominibus exitum quærentibus, magnos ſubinde tremores fieri. Auditur autem aliquando ſonus multo ante terræ motum, ex cõcuſſione exhalationis ad latera terræ genitus. Cæterum durationem habet iuxta exhalationis magnitudinem, & firmam ſolidamq́ue terræ compactionem. Signa aliquot futuri terræ motus ſunt. Primum, ſi mare nullo uento ſpirante ſubitò intumeſcat. Secundum, ſi aues ſolo pauidæ inſideãt. Tertium, ſi aquæ in imo puteo turbulentæ ſunt.

CAPVT XI. *De tonitruo & fulmine.*

Quid fulmen & tonitruum.

FIt quandoque, ut pariter eleuetur uapor calidus, & humidus, atque exhalatio calida & ſicca, pariterq; aſcendant in mediam aeris regionem: ubi quando contigit calidam & ſiccam exhalationem nube ex dicto uapore genita uelut pelle circundari, propter antiperiſtaſim contrariorũ, uehementius exhalatio ipſa incaleſcit, & exitum hinc inde petens, nubem concutit: quàm cùm à parte inferiori, q̃ debilior eſt, frangit, egreditur fulmen, hoc eſt, exhalatio inflammata, uel ante egreſſum per nimiã caloris uim, uel

Nota de fulmine.

in ipſa

in ipsa concussione (sicut ex cõcussione lapidũ naturę igneę exoriuntur scintillæ) quæ ad terras propulsa, propter suam subtilitatum, corpora rara & peruia absque nocumento citius pertransiens, in interiora solet magis densa, magisq; resistentia plerunque desæuire, ipsa confringendo uel adurendo. Nam intacta ueste, hominem consumit, & carnibus illæsis sæpè ossa adurit, gladium quoq; frangit, uaginã nil lædens. Et licet secundum tempus prius se nobis corruscatio per lumen manifestet, constat tamen prius tonitruum esse, & fulminis coruscationem ex nubium cõcussione (quę tonitruum dicitur) generari. Idq́ue hac de causa, quoniam sicut intellectus omnem sensum præuolat, ita uisus cæteris sensibus spiritualior anteuertit auditum. Cui rei argumento sunt, qui ligna cædunt in sylus, quos uidemus securim iã in altum eleuasse ad denuò feriendum, priusquam ad aures nostras primi ictus sonus deuenerit. Quemadmodum uerò in terra, ex coniunctione uaporis cum exhalationę generantur lapides, ceteraque mineralia, ita contingit in superioribus quoque, lapidem generari ex inclusione diutina exhalationis, & eius coniunctione cum nube, quæ est frigida & aquosa: qui cum fulmine deiectus, cuneus fulminis uocatur. Patet ergo quemadmodum & uentorum & terræ motus, & tonitrui atque fulgurationis eadem penè sit materia, ipsa uidelicet exhalatio. Super terrã enim agitata, facit uentum: in terra, terræmotum: in nube autem tonitruũ. Aduersus fulmen remedia sunt, loca subterranea: non enim profundius quinque pedibus terram intrat. Secundum est, pellis uituli marini, ex quibus ob id Imperatorum tentoria fieri solent. Tertium est, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur.

Visus anticipat auditum.

Arist. 4. lib. Met.

CAPVT XII. *De halone, siue corona.*

PEr refractionem autem luminis in nubib. aquosis, contingit diuersas fieri apparẽtias. Cũ.n. nubes uniformis & in omnibus partibus æquam raritatem, aut densitatem habens directè sub Sole, Luna, aut austro inuenta fuerit in-

cidit in eam ab obiecto lucido astro luminosus radius, & nubis occursu refringitur. Prohibetur enim directe ulterius procedere, propter nubis uniformem densitatem: atq; ita per extremitates nubis ubique diffunditur. Et per hanc refractionem apparet sub astro magnus circulus, lumine collustratus, in modum lucidæ coronæ, qui halon dicitur. Fit autem & sub Sole, & sub Luna, & sub Planetis alijs. Sæpius tamen circa Lunam, quàm circa Solem. Nam Sol feruido suo calore, materiam nubis disgregat, neque diu eam sub se consistere permittit. Luna autem non tantam habet uim dispergendi materiam, quantam Sol, & ideo facilius potest apparere sub ea halon. Eadem ratione & circa astra sæpiùs apparet, quàm circa solem. Verùm id fit, cùm nubes debilis est, & sterilis, ut nec uentum ualeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquosis & spissioribus, non uideretur astrum ita suum lumen posse spargere, propter uirtutis debilitatem.

Halō sub Sole, Luna & astris.

CAPVT XIII. *De generatione Iridis.*

Iris autem sic generatur, in nube aquosa, & ut in imbrē soluat parata, è regione opposita Soli aut Lunæ refringuntur radij luminosi Solis aut Lunæ, eiusque imaginē obscure, & imperfectè exprimunt, propter nimiam distantiā & interiectionem uaporum inter Solem & nubem. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ iris, tribus distincta & adornata coloribus, uidelicet puniceo, uiridi & purpureo. Quæ colorum distinctio inde sumitur, quia radius luminosus, quanto longius protenditur, tantò debilior fit, & minus habet luminosæ claritatis, & magis ad obscuritatem atque nigredinem tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus conuertitur in uiridem. Color enim uiridis magis ad nigredinem tendit & obscuritatem, quam puniceus. Ac rursum, idem radius factus debilior tandem conuertitur in purpureum, qui amplius quàm uiridis ad obscuritatem accedit. Differunt autem Iris & halon: quia Iris

Iris tricol.

sit ex opposito Solis aut sui astri: halon autem directè sem per sub astro. Iris etiam propter nimiam distantiam à Sole apparet nigrior: halon autem, albior & fulgidior, propter breuiorem & fortiorem radij refractionem ratione uicinitatis ipsius ad astrum. Rursum non tantæ durationis est halon sub Sole, quantæ Iris ex opposito Solis. Quia enim ille Soli est propinquior, idcirco citius dissipatur & disgregatur ab eo. Hæc autem longius distat. Vnde non ita citò dispergitur, diutiusque ualeat consistere. Præterea halon semper integer circulus apparet, & uerè est. Iris autem nunquam nobis apparet integer circulus aut portio maior semicirculo: sed uel semicirculus, una extremitate unam nostri horizontis partem tangens, & altera oppositam: aut est portio minor semicirculo. Notandum autem quòd nonnunquam uidere contingit simul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiam plures. Duæ autem Irides cùm simul apparent, eosdem quidem colores habent, sed situ diuerso, ita ut altera habeat puniceum, uiridem & purpureum, altera autem contrario ordine, purpureum, uiridem, & puniceũ. Et illa quæ apparet debilior imago est alterius fortioris. Quando autem tres apparere cõtingit, tertia usque adeo debilis est, ut uix uideri queat. Nam tertia cùm apparet, debet illa fieri ex refractione radiorum secundæ, qui ualde sunt debilis uirtutis. Et habet tertia debilissima semper colores similes primæ, & fortissimæ, puniceum scilicet, uiridem & purpureum. Neque enim contingit plures duabus simul apparere aut fieri in colorum positione differentes, sed tertia semper primæ est similis.

Quomodo simul plures Irides uideri contingit.

Sed & hoc notandum est, quòd quantò Sol supra nostrũ horizontem magis eleuatur, tantò minor apparet iris. Atque ob hoc in meridie, Iris fit quàm minima. In ortu uerò uel occasu, maxima quæ fieri potest, conspicit. Eadẽ quoq; ratione, in medio æstatis circa solstitium æstiuale, qñ prolixiores sunt dies, in meridie non potest omnino apparere. Post uerò æquinoctium autumnale, quando sunt dies breuiores, potest per omnes horas diei sese manifestare.

Po

Cap. XIIII. *De Parahellis.*

Caeterum Parahelii generantur ad hunc modum. Cũ enim nubes bene densa & continua, regularis & uniformis, sita fuerit non sub Sole, neq; ex opposito, sed ad latus eius propinqua, ut uertatur in pluuiam, nondum tamen uersa, in illa Sol per suorum radiorum refractionem suam exprimit, formatq; imaginem, sicut suam imaginem effingit Soli in ære polito & benè terso. Hæc autē imago Solis ad eius latus consistens, dicitur parahelius, à para, quod Græcis iuxta significat, & helios, quod Solē: ut dicatur parahelius quasi iuxta Solem. Dictum est autem nubem illā debere esse densam, ut melius refractionem faciat continuam, ut integriorem solis suscipiat imaginem: regularem quoque & omnino ut magis uniformem, ueriorem & perfectiorem exprimat imaginem propinquā etiā uerti in pluuiam, ut commodius in ea repræsentetur solis imago, sicut in aqua pellucida, attamen nondum conuersam: quia si conuersa iam esset, partibus discontinuatis non esset apta solis imaginem suscipere neque exprimere.

Parahelius quid

Capvt XV.

Differentia parahelii ab halone & Iride.

Differt autem parahelius ab halone, & Iride, primū quidem ex situ loci: quia neque sub Sole fit, ut halon: neque ex opposito, ut Iris. Nam illic quidem Sol materiā sua uirtute dispergeret, hic uerò propter nimiam distantiam refractio esset nimium debilis, quæ non sufficeret ad imaginem Solis effingendā. Sed medio modo ad latus constituitur parahelius, ut Sol nubis materiā nimia propinquitate dissoluere nequeant, & copiosius ad nubē radii peruenire possint, quæ sufficientem faciant refractionē, ad Solis imaginem efformandam. Quemadmodum autem ad latus Solis in nube eiusmodi, qualis supra descripta est, exprimit Sol suam imaginem, ita potest facere & Luna (quanquā cætera astra, ad perfectam talem imaginem & similitudinem

omnimodam efformandam nō uideantur sufficientia) propter quod sub parahelio etiam imago lunæ comprehendi debet. Contingit autem non solum unum parahelium, uerum etiam plures simul apparere. Testatur enim Plinius, tres simul lunas Cn. Domitio & L. Annio consulibus, apparuisse. Non quod ſm ueritatem tres lunæ fuerint, sed quia una uera & duæ imagines. Propter similitudinem enim cōmune habent nomē, quemadmodum homines imaginem ipsius, cuius imago est, nomine solemus designare. Et in tempore nouitatis saluatoris nostri Dei, feruntur tres simul apparuisse soles, id est, sol unus uerus cum duobus paraheliis: qui tandem in unum coeuntes & conuenientes significabant (ut rectè credimus) sanctissimæ Trinitatis in unitate mysterium, quod iam per Christi ortum erat palā in toto orbe faciendum, quodq; is qui mundo tum nascebatur sol iustitiæ, inhabitantem in se haberet plenitudinē totius diuinitatis. Et quod cum Christo homine & pater & spiritus sanctus una essent substantia, & unus Deus, una lux, unum lumen increatum & æternum, quod est benedictum in secula. Amen.

Hæc snnt mirabilia magna admiranda atque stupenda, quæ solis & astrorum uirtute atque efficientia siue in cœlo sursum siue in terra introrsum, siue super terram deorsum fieri quotidie conspicimus: quædam quidem frequentius, alia rarius, iuxta quod naturæ cursus expostulat & iuxta q̄ auctor naturæ Deus uoluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc nempe ignis, grando, uix glacies, spiritus turbinis ac tēpestatis, cæteraq; quæ supra tractata fuere, faciunt uerbum eius, eiusque iussa obedienter perficiunt ad laudem gloriæ eius, qui in sublimibus inhabitans, etiam infima possidet, regit ac moderatur, ſm beneplacitum uoluntatis suæ, qui in Trinitate perfectè unus, & in unitate perfectè trinus uiuit & regnat in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT LIBER SEXTVS.

PSALMVS ADMIRATIONIS MIRAbili Domino.

Multa iam diximus, & explicasse uidemur nobis plurima: quæ erant occulta naturæ opera: forsitan nonnulla patefecimus.

Terrores igniũ qui in supernis apparent explanauimus: hiatus quoque, foueas, & puteorum uoragines.

Pluuias, grandinem, niuem, rorem, pruinam, caliginem, hæc omnia descripsimus.

Fontium uenas & fluuiorum origines scrutati sumus, maris salsedinem fluxum atque refluxum considerauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum distinximus: motus quoque & tremores in uisceribus terræ.

Tonitruum & fulgurũ quibus terrentur homines, exposuimus ortum: halonẽ & parahelium & irides signauimus in nubibus desuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicasse nonnulla uidebimur: tu enim Deus reuelasti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta sunt nobis, plurima sunt: & parua nimis est portio eorum quæ nouimus, si conferatur ad ea quæ seruantur occultata à nobis.

Quæ cognoscimus sunt pauca nimium, & ea ipsa quæ fortè cognouimus, sunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis est & obscura scientia nostra, neque est uel unum ex cunctis operibus altissimi, quod sit pro dignitate sua nobis cognitum.

Mitto cætera, fontem considero, qui scaturit de uisceribus terræ, quem per umbilicum suum resudando ebullit ipsa, iactu perpetuo.

Quis pro dignitate spectaculum istud uel modicum contemplari poterit? quis expendere sufficiet ortum aquarum tantarum, & fluxum perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontem, qui est in planitie ista, persta iuxta illum, neque abscedat usque ad meridiem.

Et cum aduenerit meridies, non te auocet uentris cupiditas à consideratione tua: persevera astans tuo spectaculo, usque in uesperam & noctem profundam.

Habe intentos semper oculos ad aquam, quæ ebullit de ore ipsius, attende ad dulcem sonitum, quem aquarum supra petras casus conti-

nuus immittit in aures tuas.

Dic mihi ubi sic perstiteris, si ulla unquam hora defuit tibi spectaculum tuum: num uel breuissima morula defectum passus sit aquæ ebullientis?

Aquam quæ deprompta erat, non uidebas redire iterum in uentrē fontis, unde egressus fuerat, in riuulos atque fluuiolos deriuari conspiciebas per alueolos, super faciem terræ.

Vniuersam aquam istam si tibi placuisset colligere, accepisses certè uasorum plurium plenam amplitudinem, in non multo tempore.

Et quidē parum id forsitan si diei tantùm unius spatio perduraret fluxus eiusmodi: nunc uerò cursus est & impetus effluxionis perpetuus, & indeficiens in plurima secula.

Si collectæ starēt aquæ quæ effluxerunt è fonticulo isto minimo, ab initio ortus eius, conspiceretur utique ueluti flumen magnum aquarū copia inundantium.

Fontes enim hi, ecce steterunt in diebus patrum nostrorum ante secula plurima, ante annorum centenarios plurimos, ut scaturiebant, ita ebulliunt & hodie.

Vnde uero tantam tu dicis ò spectator aquarum copia & ubi continebantur, priusquam exirent per os fonticuli?

Quod est penu in quo seruatur tanta multitudo aquarum, ut non deficiat fluxus ex eo in tanta tempora?

In montibus affirmabis principium earum: aerem assignabis mihi in materiam?

Vnde uerò uirtus earum tanta in uisceribus terræ, ut ista sic perpetuæ fiat & indeficiens aquarum generatio?

Dic mihi qui habes intelligentiam & sciētiam, si alium habeas quàm Deum auctorem horum mirabilium?

Magne, magne Deus contemplor, & contemplari non sufficio: in consideratione mea hebescit acies cordis mei.

Si uoluero plenam eloqui ueritatem super iis quæ præconsiderata sunt: dicam tibi in confessione laudis, quoniam tu auctor es omnium simul horum mirabilium.

De tua fœcunditate scaturiunt fontes aquarum, in te sunt uenæ fontium, qui uena es aquarum uiuentium.

Sed & cætera omnia quæcunque miratur homo, & non sufficit, abs te uno procedunt: confiteor hoc tibi ad laudem & gloriam tuam.

Multa

Multa diximus, & pauca omnino sunt atque exilia non enim pro dignitate explicare sufficimus maiestatem operum tuorum quæ sunt mirabilia.

Confitebor tibi Domine, & psallam donec fuero: magnus enim tu es, & nimis nimium laudabilis.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM SEPTIMVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE COELO ET MVNDO.

PRAEFATIO.

OSTEAQVAM in libris superioribus de Rerum Naturalium principiis & causis, deq; motu & alijs quibusdam rerũ naturalium accidentibus, nempe infinito ac finito, loco, uacuo, & tempore, de rerum quoque naturalium generationibus & corruptionibus, deque meteorologicis impressionibus determinauimus, restat ut de totius uniuersi dispositione & partium situ, deque cœlestibus illis orbibus (quæ sunt omnium corporum ſm corporis rationem nobilissima) specialius aliqua dicamus: de numero uidelicet, ordine dispositione, uirtute, deque motibus eorundem, & in hæc inferiora influxibus. Peculiariter uerò de duobus illis luminaribus quæ Deus præ cęteris insigniter in temporum distinctionem & rerum uicissitudinem in cœlis constituit

ſtituit, ad hominum utilitatem (Solem dico & Lunam) deq; horum peculiaribus motibus, quomodo dies, annos atq; menſes nobis diſtinguãt, generationes adducant atq; corruptiones, quõ nobis plenilunia, & nouilunia ab eis cõtingant. Vnde eclypſis ſiue ſolares ſiue lunares, unde ſolſtitia atque æquinoctia, & inuiolabilis iſte procedat temporum ordo. Vehemẽter.n.iſtã ſobriè cognita ad Dei gloriã profuerint contẽplantibus, & ad ea q̃ de generationib. & corruptionibus dicta ſunt, non parũ p̃ſtabunt adiumenti. Primum itaque totius mundialis machinæ diſpoſitionem & ſitum figuraliter deſcribemus, ac deinde ad cœleſtium conſiderationem tranſibimus: præmiſſis interim aliquot diuiſionibus, & definitionibus, hiſce atque horum cognitione nonnihil lucis adferentibus.

CAPVT I.

Quædam diuiſiones & definitiones ſequentibus neceſſaria.

Eorum quæ natura ſunt, alia ſunt corpora magnitudine ſiue, alia corpora ac magnitudinem habẽt, alia principia habentiũ ſunt.

Quæ uerba hunc habent ſenſum, eorum quæ in rerum natura exiſtunt, quædam ſunt quantitates corporeæ, aut lineæ, aut ſuperficies: alia ſunt corpora prædicamenti ſubſtantiæ, quæ in ſe uti accidentia habent huiuſmodi quantitates: alia ſunt principia ſubſtantiæ corporeę, quippe materia & forma. Ad huius diuiſionis notitiam ſubduntur definitiones continui, & ſpecierum ipſius, quarum eſt hæc continui.

Continuum eſt, quod in diuiſibilia ſemper diuiſibile eſt.

Id eſt, quantitas continua permanẽs eſt quantitas, quæ poteſt ſecari in partes proportionales, ita ut nunquam ſit peruenire ad partem in alias non diuiſibilem, nec inconueniẽs eſt ſic proceſſum eſſe in infinitum, cùm hoc ſolum potentia & non actu ſit. De parte proportionali quid ſit, prius eſt dictum. Dictum quoque eſt prius quantitatem cõtinuam ex indiuiſibilibus non componi, cuius oppoſitum ſequeretur, ſi ad partem indiuiſibilem deueniretur. Patet

tet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cùm in tres diuidatur species rectè singularum definitiones subduntur, quarum est corporis hæc.

Corpus est, quod est diuisibile omni ex parte.

Id est, corporea quātitas, est quantitas longa, lata, & profunda, seu quæ mensuratur longitudine, latitudine, & profunditate seu crassitiæ, quæ tres dimensiones sunt.

Linea est magnitudo quæ ad unum diuisibilis.

Id est, linea est quantitas continua permanens, unica dimensione, scilicet longitudine, potens secari.

Superficies est ea quæ ad duo est diuisibilis.

Hoc est, superficies est, quantitas continua, permanens, quæ duabus dimensionibus tantùm (scilicet longitudine & latitudine) est diuisibilis. Hisce itaq; definitis, commodum de motu locali corpori quanto attributo, non nihil dicendum uidetur, qui diuiditur sic.

Motuum localium seu (ut dicit Arist.) lationum, alius est rectus, alius curuus, alius ex hisce mistus.

Cuius membra, ex subiectis eorundem descriptionibus euadent manifesta.

Motus rectus est, quo sursum itur atque deorsum.

Id est, motus elementorum naturalis, ad locum uidelicet naturalem, rectus est, qui per lineam quæ diameter mūdi est, fit, siue sursum, siue deorsum fit.

Motus sursum dicitur, quo è medio pergitur.

Id est motus rectus sursum dicitur, quo è centro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorsum dicitur, quo ad medium proficiscitur.

Id est, quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineā.

Motus circularis est, quæ circa medium fit.

Hoc est, motus circularis est, qui fit circa centrum terræ secundum partes æqualiter distantes à centro. Atque horum motuum, soli rectus & circulares simplices dicuntur, eò quod per lineam simplicem fiunt uidelicet rectam & circularem. Describitur autem linea simplex sic.

Linea simplex est, quæ in omnibus sui partibus uniformis est, secundum rectitudinem aut curuitatem.

Quales

Quales sunt linea recta, & circularis. Atqui hæc quæ de motu dicta sunt, ipsis simplicibus corporibus esse tantũ applicanda (iuxta Aristotelis sententiã) non usquequaq; fuerit difficile aduertere, quibus præcipuè hmõi motus competunt. Colligitur tamen ex dictis admodum facile, quis motus rectus, quis curuus, quis sursum, quisve deorsum atque ita deinceps iuxta uulgi accipiendi modum.

Motus mistus est, qui fit secundùm magnitudinem, partim rectam, & partim curuam.

Vt motus, per arcum & neruum, sic motus uenti obliquus, imò propemodum cuiuslibet misti motus. Quoniam corporum quædam grauia, quædam leuia, quædam neutra sunt, pretium operæ uidetur, horum definitiones subiicere.

Est igitur leue, id quod aptum est è medio ferri.

Id est, quod è centro terræ, aptum est sursùm moueri, ut aer ignis.

Graue est id quod aptum est ad medium ferri.

Hoc est, quod ad centrum terræ tendit ex naturali motu & proprio ut aqua & terra. Porrò hic animaduertendũ est, quædam simpliciter leuia esse, ut ignis: simpliciter leuia aut grauia, ut terra: alia tantũ respectu alterius, ut aqua si conferatur terræ, leuis est, & non simpliciter: & aer collatus igni, grauis, non tamen simpliciter. Vnde &c.

Leuissimum dicitur, id quod super omnia collocatur, quæ sursum pergunt.

Qualis est Solis ignis.

Grauissimum est id quod sub his omnibus collocatur, quæ deorsum feruntur.

Vt sola terra hinc infertur, cœlestes orbes neq; graues, neque leues esse, non enim aut sursum aut deorsum ferri, apti sunt, sed solum circulariter, qui motus perfectissimus est, ut & ipsa circularis figura. Quod autem dicitur leuissimum poni super omnia, &c. Intelligendum est inter elementa, ne cœlo ipsi competere putetur.

CAPVT II.

De totius uniuersi dispositione, & ordine omnium quæ sunt in eo.

VNiuersitas mundi, atque mundus uniuersus, simplicibus constat atque mistis corporibus.

Simplicia corpora sunt, quæ motus secundum naturam principium habent.

Id est, quibus motus simplex secundum naturam propriam non ab alijs participatam competit. Huiusmodi sunt quatuor elementa.

Composita sunt, quæ mouentur ad nutum simplicis dominantis.

Qualia sunt omnia mista corpora Simplicium sunt quędam quæ nullam suscipiunt primarum qualitatum, nec proinde secundarum, quæ ex primarum certa proportione consurgunt. Hæc sunt cœlestia corpora, quæ nec grauia, nec leuia sunt (alioqui enim sursum mouerentur aut deorsum) sed naturaliter mouentur motu circulari, qui motus cùm sit perfectissimus omnium, sicut & circulus est figura perfectissima, & maximè uniformis, conuenit corpori perfectissimo sphæricam figuram habenti. Alia sunt simplicia corpora, quæ qualitates primas sibi habent determinatas. Ipsa sunt elementa quatuor, ignis, aer, aqua, terra. Inter quæ propter repugnantiam qualitatum actiuarū, cùm sit pugna atque inimicitia perpetua, ob proportionem tamen actiuę uirtutis in superiori, & resistentiæ in inferioribus, haud dubiè ordinatissimam, nullum horum contigit ab initio deficere. Horum ignis ut summè leuis, rarissimus atque purissimus, sursum habitat, suam conuexam superficiem habēs simul cum concaua superficie orbis lunæ. Post ignem sequitur aer, tribus partibus siue regionibus (ut in præcedēte libro fuit declaratum) distinctus. Aeri proxima est aqua, quæ in principio quidem creationis rerum sic terram ambiebat per circuitum, & respondebat iuxta suam superficiē conuexam superficiei concauæ aeris, quomodò nunc ignis ambit aerem, & superficiei concauæ cœli lunaris secūdum suam conuexam superficiem adæquate rēspondet: Verùm propter habitationem hominum, ex Genesi patet omnipotentis

Arist. 1. lib. de cœlo. Idem 8. li. Phy & lib. 2. de cœlo.

Gene. 1.

tentis

tentis iussu aquam congregatam esse in locum unum, ut appareret arida, hoc est, terra fieretque apta habitationi hominum, & fructificatione gignendorum ex ea. Mista uerò corpora, in locis elementorum suam habent mansionem. Vnumquodque iuxta suæ naturæ constitutioné, quędam quidem in aere, quædam in aqua, alia in terris. Possunt autem mista corpora uniuersa quinque gradibus summatim complecti. In primo gradu & infimo sunt mista imperfecta, id est, impressiones meteorologicæ, de quibus iã in præcedenti libro determinauimus. In secundo gradu sunt lapides & mineralia quæ in terris gignuntur, & ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi. Atque hæc omnia sunt inanimata. Tertius gradus habet omnes plantas arbores, & herbas, & quæcunque uitam habét uegetatiuam, id est, quæ nutriuntur, augentur, & generant sibi simile: Quartus, continet omnia animalia bruta. In quinto autem & perfectissimo gradu est species humana, ad quam ut finem ordinantur cęteri omnes gradus inferiores. In cuius iudicium sexto demum die, omnibus dispositis & perfectis, nouissimè Deus creauit hominem.

Quinque gradus mistorum corporum.

Gene. 2.

CAPVT III.

De elemento ignis speciali determinatio.

QVanquam autem de elementis in libro quinto tractatum est, quantum ad rationem elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamen loco aliqua sunt specialiter dicenda, quæ alias ipsorum conditiones respiciunt: ut puta de modo existenti: de perfectione, de situ locali, & huiusmodi, quæ huic loco magis cõpetunt. Et primùm quidé de ignis elemento, qũo & ubi existat, & quam ob causam non uideatur, est dicendum. De hoc. n. elemento quidam addubitant, nonnulli planè negant, sensui magis quàm rationi credentes, ob hoc scilicet quòd oculis ipsum non uideant, credere rationi recusantes. Putant. n. elementum tm̃ (nimirum decupla proportione aeris sphæram excedens) non posse penitus latere oculorum corporalium aspectum, ita ut nec serenissimis noctibus uideri possit, qñ

neque à nubium obiectarum densitate, neque à solis lumine, ullum uidetur impedimentum. Verùm isti ex luce candelarum, carbonum & facum, quę apud nos sunt, seipsos paralogizant atque decipiunt, somniantes uel carbonarium, uel lignarium aliquem ignem esse debere eum quem elementarem dicimus. Qua in re manifestatio crassissime illos indicare, non attendentes maximam dissimilitudinem quæ inter ignem materialẽ (qui nobis in usu est, ad illuminandas tenebras, aliaq; necessaria peragenda) & illũ elemẽtarem, qui ad totius uniuersi decorem, cœlo proximus, locum quartum possidet. Ignis enim quo utimur, non ignis est (ut in libro de generatione & corruptione diximus) sed igneum aliquid. Non enim corpus simplex est, sed mistũ: longissimeq; ab est ab illa raritate quæ igni cõpetit elemẽtari. Est enim ignis iste nostri usus amodum cõpactus, spissus, & plane opacus in seipso, minimeq; transparens. Quod uel ex hoc facile patere potest, quoniam candela candelæ apposita umbram facit, quod certe non faceret, si ignis candelæ corpus perspicuum esset siue transparens. Docet item experientia, quòd directe trans ipsum ignem nostri usus, nihil uidere possumus, quòdque uisum impediat, ne suum percipiat obiectũ. At uerò ignis elementaris, in sua natura & in sua sphæra decuplo rarior est, quàm sit aer etiam purus & nullo uento commistus. Et si ullum elementum purũ est (Aristotele teste) creditur esse ignis: utpote cœlo proximum, ubi difficilius est fieri ullam commistionem. Vnde si aer decuplo densior, non potest terminare uisum nostrũ, sed est transparens & perspicuus, quanto magis non poterit terminare uisum ignis decuplo rarior, sed erit transparentior & magis perspicuus aere in proportione decupla?

Ignis elementaris maxima raritas.

Quòd aũt uisum nostrũ nõ terminet aer manifestum est sẽsus experientia. Nam nisi motu & flatu uenti illum experirentur rudes homines (quibus tamẽ æque sunt sensus ut doctioribus) plane negaturi essent aerem, asserentque uacuum esse usque ad cœlos. Sed experientijs solis, ijsq; certissimis, & manifestissimis, de aeris existentia certificantur. De igne uerò quoniam nimium est à nobis elongatus,

tus,non possunt sic haberi experientiæ:propter quod, ad credendnm eius existentiam quidam inueniuntur tardiores. Ratione tamen efficaci est demonstrabile, talem qualé iam diximus ignis sphæram esse regioni cœlesti contiguã. Præterea,nullum corpus diaphanum,id est,perspicuũ,uel transparens,per se terminat uisum propter iuã transparentiã,sed solum corpus opacum & nõ transparens uisum terminat & penetrare non patitur. Qua propter si ignis in sua sphæra talis esset,qualis apud nos,essetque uisibilis, & uisus nostri terminatiuus,ut corpus opacũ, necesse foret omnes stellas firmamenti,& planetas, ipsum quoque Solem perpetuo nobis eclipsari,nec possent à nobis unquam uideri. Cùm enim per circuitum undique ambiat ignis totã aeris sphæram,ex omni parte lumen cœleste impediretur à luce ignis. Totum ergo decorem cœli talis ignis nobis abscondereet,& penitus auferret. Quapropter uoluit illũ Deus disponẽs omnia suauiter,in maxima raritate (uti eius naturæ conueniebat)constituere. Quod si quis interrogetignis ille elementaris tantus,unde habet nutrimentum? Videtur enim totus aer tanto nutriendo igni non sufficere. At tamen debere ignem nutriri continuo aliquo combustibili,uidetur monstrare experientia. Dicẽdũ est, ignem quidẽ in aliena materia non posse subsistere,neque teneri,nisi continuò nutriatur adiecto combustibili. In sua autem sphæra in materia propria,nõ eget ullius combustibilis nutritione,ut in naturali loco suo seruetur,nihilo certe magis quam aer,aqua uel terra ullo indigent nutrimẽto. Hęc propter simplicium quorundam sensualem dubitationem de ignis elemento dicta uolumus,ne ob sensus nostri angustiam diuinæ maiestatis amplitudini aut magnificentiæ operum derogemus. Tam amplã enim & ex præcipuis mũdialis machinæ partibus unam abnegare creaturam, ac per hoc pulcherrimum illum ordinem & proportionem ordinatissimam quæ in quatuor elementis consideratur, propter sensus crassitiem destruere,quid aliud est,quàm ob nostram angustiam diuinæ potentiæ,& sapientiæ amplitudinem coarctare.

Obiectio.

Solutio.

Attende.

CAPVT IIII.

De situ elementi aquæ, & terræ discoopertione.

DE aquarum etiam situ non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam ante primo capitulo dictum est, & ad oculum manifestè cernimus terram non esse ex omni parte aquis circundatam, sed ſm partes aliquas esse discoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum sphærarum accidere uidens: Nam aer ex omni parte ambit aquam, & ignis ex omni parte aerem, ac deinde in cœlestibus orbibus quilibet superior, ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ situm quem nũc habet, non esse prorsus illi naturalem, sed iuxta situm naturalem debere ipsum ambire & circundare ex omni parte sphæram terræ. Quærimus ergo ad cognitionem operis Dei, an sola diuina uirtute absque cooperatione naturæ ista terræ discoopertio, & aquarum separatio facta sit, an simul ulla naturalis uirtus ad hanc rem concurrerit. Et si sola diuina uirtute id factum dicamus in principio, die tertio distinctionis rerum, an usque nunc eodem modo. Deus miraculose sua sola uirtute eam ita contineat. De hac re quorundam Astronomorum sententia est, terram suam siccitate obsistere humori aquæ, sicque eam uelut fugari atq; à se repellere per suam actiuitatem, in aliquot partibus, quantum pro mistorum conseruatione, & specialiter uiuentium atque hominum uita conseruanda est necessarium. Cur autem terra ab una parte plus quàm ab alia aquam pellat, causam assignant ex adiutorio cœlestis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali, iuxta polum nostrum esse stellas quasdam de natura Saturni, frigidas, & siccas, quarum assiduis impressionibus atque efficacibus influentijs ipsa terra uehementer adiuta, fortificata, & corroborata in sua siccitate possit sese discoperire, & aquas propulsare. In cuius signum adducunt, quod terra à parte Septentrionali semper manet detecta. Asserunt insuper etiam si per miraculum Deus die tertio non congregasset aquas, quod temporis tamen successu naturaliter

turaliter hoc ipsum effectũ fuisset per uirtutes naturales ꝓ dictas, impossibile tñ fuisset sic citò, & subito id fieri aliter quam uirtute Dei: qm̃ agentia naturalia nihil agunt in instanti sed successiuè, in operationibus naturalibus. Alij dicunt, etiam si non fuisset uirtus prædicta sufficiens causa, ad efficiendũ in principio terræ denudationẽ & discoopertionem sufficere tñ eam posse, ad sic terram in discoopertionẽ conseruãdum. Minoris .n. uirtutis est, quippiã in statu aliquo conseruare, quã primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in uita hominem seruat, quæ tamen uitam minimè donare potest non habenti.

Verùm cum prædicta sint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an uirtus aliqua talis sit in terra, uel in cœlestibus constellationibus ad eã rem sufficiens?) præstat ut eo quod certissimũ est contenti simus: hoc autẽ est, quod ex infallibili doctrina sanctæ scripturæ didicimus, nempe diuina uirtute terram esse discoopertam, uerbo & iussione omnipotentis Dei, dicentis (ut primo capite Geneseos scribitur) Congregentur aquæ q̃ sub cœlo sunt in locum unum, & appareat arida. Cuius uerbi sanè potentissimi efficacia, credimus usque nunc permansisse aquam in eo situ & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita scilicet ut terrã non quomodo ab initio ex omni parte circũdet, sed ex magna parte nudam uelut circumlambat. Et licet forsitan ueritatem habeat, quædam astra sua uirtute ad hoc cooperari (Deus enim per causas secundas multa conseruat quæ per seipsum fecit ab initio) quia tñ sancta scriptura de hac re loquens non nisi Deo totum tribuit, idcirco neque nos adiicere quicquam uolumus. Nam præter iam supradictam Genesis auctoritatem, ita in prouerbijs clamat Sapientia. Quando circundabat mari terminũ suum, quando legem ponebat aquis ne transirent fines suos, ego aderam cum eo cuncta componens. Et prouerbiorum xxx. capit, uir cum quo loquutus est Deus interrogat, dicens: Quis conclusit aquas quasi in uestimento? Et manifestum est, quod pro responsione subauditur, Dei potentia. Similiter Iob xxviii. de Deo dicitur. Qui

Certior sententia. *Gen. 1.* *Prou. 8.* *Prou. 30* *Iob. 28.*

CAPVT IIII.

De situ elementi aquæ, & terræ discoopertione.

DE aquarum etiam situ non inutiliter mouetur difficultas, ex eo quod iam ante primo capitulo dictum est, & ad oculum manifestè cernimus terram non esse ex omni parte aquis circundatam, sed ꝯm partes aliquas esse discoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum sphærarum accidere uidens: Nam aer ex omni parte ambit aquam, & ignis ex omni parte aerem, ac deinde in cœlestibus orbibus quilibet superior, ex omni parte ambit inferiorem. Vnde apparet, hunc aquæ situm quem nũc habet, non esse prorsus illi naturalem, sed iuxta situm naturalem debere ipsum ambire & circundare ex omni parte sphæram terræ. Quærimus ergo ad cognitionem operis Dei, an sola diuina uirtute absque cooperatione naturæ ista terræ discoopertio, & aquarum separatio facta sit, an simul ulla naturalis uirtus ad hanc rem concurrerit. Et si sola diuina uirtute id factum dicamus in principio, die tertio distinctionis rerum, an usque nunc eodem modo. Deus miraculose sua sola uirtute eam ita contineat. De hac re quorundam Astronomorum sententia est, terram suam siccitate obsistere humori aquæ, sicque eam uelut fugari atq; à se repellere per suam actiuitatem, in aliquot partibus, quantum pro mistorum conseruatione, & specialiter uiuentium atque hominum uita conseruanda est necessarium. Cur autem terra ab una parte plus quàm ab alia aquam pellat, causam assignant ex adiutorio cœlestis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali, iuxta polum nostrum esse stellas quasdam de natura Saturni, frigidas, & siccas, quarum assiduis impressionibus atque efficacibus influentijs ipsa terra uehementer adiuta, fortificata, & corroborata in sua siccitate possit sese discoperire, & aquas propulsare. In cuius signum adducunt, quod terra à parte Septentrionali semper manet detecta. Asserunt insuper etiam si per miraculum Deus die tertio non congregasset aquas, quod temporis tamen successu naturaliter

turaliter hoc ipsum effectũ fuisset per uirtutes naturales ꝓ dictas, impossibile tñ fuisset sic citò, & subito id fieri aliter quam uirtute Dei: qm̃ agentia naturalia nihil agunt in instanti sed successiuè, in operationibus naturalibus. Alij dicunt, etiam si non fuisset uirtus prædicta sufficiens causa, ad efficiendũ in principio terræ denudationẽ & discoopertionem sufficere tñ eam posse, ad sic terram in discoopertionẽ conseruãdum. Minoris. n. uirtutis est, quippiã in statu aliquo conseruare, quã primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in uita hominem seruat, quæ tamen uitam minimè donare potest non habenti.

Verùm cum prædicta sint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an uirtus aliqua talis sit in terra, uel in cœlestibus constellationibus ad eã rem sufficiens?) præstat ut eo quod certissimũ est contenti simus: hoc autẽ est, quod ex infallibili doctrina sanctæ scripturæ didicimus, nempe diuina uirtute terram esse discoopertam, uerbo & iussione omnipotentis Dei, dicentis (ut primo capite Geneseos scribitur) Congregentur aquæ q̃ sub cœlo sunt in locum unum, & appareat arida. Cuius uerbi sanè potentissimi efficacia, credimus usque nunc permansisse aquam in eo situ & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita scilicet ut terrã non quomodo ab initio ex omni parte circũdet, sed ex magna parte nudam uelut circumlambat. Et licet forsitan ueritatem habeat, quædam astra sua uirtute ad hoc cooperari (Deus enim per causas secundas multa conseruat quæ per seipsum fecit ab initio) quia tñ sancta scriptura de hac re loquens non nisi Deo totum tribuit, idcirco neque nos adiicere quicquam uolumus. Nam præter iam supradictam Genesis auctoritatem, ita in prouerbijs clamat Sapientia. Quando circundabat mari terminũ suum, quando legem ponebat aquis ne transirent fines suos, ego aderam cum eo cuncta componens. Et prouerbiorum xxx. capit, uir cum quo loquutus est Deus interrogat, dicens: Quis conclusit aquas quasi in uestimento? Et manifestum est, quod pro responsione subauditur, Dei potentia. Similiter Iob xxv111. de Deo dicitur. Qui

Certior sententia.

Gen. 1.

Prou. 8.

Prou. 30

Iob. 28.

fecit uentis pondus, & aquas appendit in mẽsura: Quando ponebat pluuiis legem, & uiam procellis sonantibus. Ite-
Psal. 32 rum Psalm. xxxii. Congregans sicut in utere aquas ma ris ponens in thesauris abyssos. Et quomodo de montibus
Ps.103. alicubi loquitur Psalmista dicens? Terminum posuisti eis quem non transgredientur, neq; conuertentur operire ter ram, sic nihil dubium est, quin & de aquis nos loqui oporteat. His ergo modis cùm scriptura totum hoc miraculum Deo ascribat, nobis uidetur superuacaneum aliam causam quærere. Si autem roges, Num ergo continuò miraculum facit Deus, dum ita terram continet denudatam: Audi, Semel loquutus est Deus uerbum uirtutis, & sermonem potentem protulit in die tertio, nec opus est, ut loquatur iterum. Voluit enim ut effectum haberet sua illa iussio, donec super terram esset mistorum habitatio: quod est usque in cõsummationem seculi. Miraculo quidem hæc terræ denudatio primum facta est: iam sic manet terra absq; nouo miraculo, & se aqua ubi semel posita est continet, absque nouo miraculo. Non enim inobedientes sunt creaturæ naturales ut homo: cui necesse est sæpius eadem uel præcipere, uel prohibere, propter inobedientiæ promptitudinem. Si iterum roges, non uiolenter aqua continetur & cohibetur in unum locum, ut non terram circundet, posteaquam à situ & statu primo naturali priuatur? Audi iterum? Si quidẽ sola naturæ uirtute per uim terræ, aut operationem. Astrorum id factum esset, uiolentia utique dicenda foret. At uerò cum uerbo & iussione omnipotentis Dei (qui totius naturæ auctor, rector, & gubernator est) constet omnia hæc peracta, quomodo dicere poterimus, aquam in suo situ ex hoc ullam pati uiolentiam, quamuis iam non ut ab initio terram circuncingat? Quomodo enim uiolentum & ullius creatæ naturæ poterit esse contrarium, quod ex uoluntate est, & iussione Domini naturæ, dulciter gubernantis, & di
Sap.8 sponentis omnia suauiter? Quomodo in familia bene ordinata & subiecta uiolentum esse poterit aliquid eorũ quæ paterfamilias sua uoluntate disposuit? Non ergo nunc uiolenter cohibetur aqua ne circundet terram, sed suauiter & dulci-

Nota firmiorẽ rerum naturalium, quam hominis obedientiam.

dulciter sese continet Dei imperio obsequens, usque dum in consummatione seculi (mistis omnibus consummatis) eiusdem uerbi iussione suum locum recipiat.

CAPVT V.

De terra immobilitate & minima quantitate.

OMnium autem infima est terra, quæ medium mundi obtinens, quasi totius mundalis sphæræ centrum, penitus immobilis perpetua firmitate consistit: circa quam ut centrum immobile uoluuntur amplissimi illi cœlorum orbes, simul & alia elementa superiora cōtinuo motu mouentur, ignis scilicet, aer & aqua. Soli enim terræ cōuenit prorsus secundum locum immobilem consistere, ut secundum se totam nunquam moueri possit, neque motu circulari, neque motu recto. Est enim quasi mundi centrum, ab altissimo Deo posita in medio totius mundialis machinæ. Vnde sicut in corpore sphærico, quod circulariter mouetur, cunctæ ipsius partes mouentur, circulariter solo ipso centro (circa quod aliæ partes uoluuntur) immoto permanente: ita & de terra intelligendum est, ꝙ sola in medio mundi stat immobilis. Quemadmodum per Sapientem dicitur, Generatio præterit, generatio aduenit, terra autem in æternum stat. Quòd si quis obiiciat, fieri non posse, ut terra quæ tantæ quantitatis moles nobis uidetur, centrum esse dicatur, cum centrum habeat rationem puncti, sitq; indiuisibilis punctis corporis alicuius sphærici, ipsa autē terræ substantia nequaquam sit indiuisibilis, neque punctualis, sed in plura miliarum milia sit diuisibilis. Huic obiectioni respondetur dicendo, ꝙ terra tametsi nobis pusillis, & pusilla semper cōtemplantibus magnæ admodum quantitatis esse uideatur, si tamen eam conferamus ad totius mundialis machinæ, & cœlestium orbium magnitudinem, non posse aliter, quàm punctum censeri, atque æstimari, non quidem quod realiter punctus sit indiuisibilis, sed quia per comparationē (propter immensum quantitatis

Terra centris mundi.

titatis superexcessum) non aliud quàm punctus uidebitur, adeò quod si totus globus terræ fingatur in firmaméto positus lucere sicut stellæ, qui nunc sunt in firmamento, penitus non posset uideri præ nimia sua paruitate, sicut & multæ aliæ stellæ ob suam paruitatem nunquam apparent. Nã (ut tradunt expertissimi, probatissimique Astronomi) minimæ stellæ uisu notabiles, quæ in firmamento consistunt, quantitate sunt maiores tota terra decies & octies: quæ tamen minimæ sunt inter eas quas uisu notare possumus, atque distinguere. Ad quod plenius mente intelligendum (quandoquidem sensui uidetur irrationabile) aduertendũ est, iuxta Ptolemei Alphragani, aliorumque expertissimorum Astronomorum auctoritatem, stellas firmamenti in sex magnitudinẽ differentias distingui: Sunt enim primæ magnitudinis numero XVI. quælibet maior est tota terra centies, & septies. Sunt aliæ secundæ magnitudinis, numero. XLV. quarum quælibet maior est terra nonagies: In tertia magnitudine sunt ducentæ, & octo, maiores terra septuagies & bis. Quartæ magnitudinis stellæ sunt ducẽtæ sexagintaquatuor, maiores terra quinquagesies quater. In quinta magnitudine sunt ducentæ decem & septem, quarum quælibet maior est terra trigesies quinquies. Sextæ autem magnitudinis sunt stellæ ducentæ quadraginta nouem, & quælibet earum est maior terra decies, & octies, Et istæ sunt minimè uisibiles, quæ ab Astrologis sunt notatæ: de quibus dicit Alphraganus, quod minima stellarũ uisu notabilium, maior est tota terra. Sunt uerò præter has aliæ, non in determinato numero, uisu non distinguibiles, quarum numerum solus Deus cognouit: iuxta quod in Psalmis dicitur, Qui numerat multitudinem stellarum, & omnibus eis nomina uocat. Et ad Abraham uoce domini dicitur, Aspice cœlum, & numera stellas, si potes. Ex quibus manifestissimè patet, quod rectè dictum sit totam terram in comparatione ad firmamentum nihil esse aliud quàm punctum quoddam & centrum.

Nota magnitudinẽ stellarum firmamẽti.

Psalmo 146.

Gene. 15

Quanto magis ergo si ad cœlum illud supremum, quod empyreum nominatur, quantitate & mole (ut ex sequentibus

bus patebit) longè maius conferatur? Adiuro te lector quisquis es Christiano pectore, etiam atque etiam perpendas ex his quæ dicta sunt, quàm sit miseranda sors eorum hominum, qui propter angustissima huius terræ prædia illã cœlestem perdunt amplitudinem. Iterum, quàm uanè, & sine causa sese efferunt, qui in terrenis gloriantur possessionibus. Rursum, quàm miseri sunt, & nimium male sibi consulentes, qui pro terra aut iis quæ in terra sunt possessionibus, adinuicem contendunt, mutuo sefraudant, ac decipiunt, non raró etiam peierantes, omni æquitatis ratione postposita: ita scilicet punctalem terræ angustiam immensæ cœlorum amplitudini præ eligentes. Nam etiam si terram totam quis obtineat (id tamen quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctum rapuit? quid ille aliud quam punctum manibus tenet? in centro dominatur, in atomo tenet imperium. Illi ergo qui ꝑ terræ minima portiuncula, ut pote pro agello, pro angusto prædiolo, pro domuncula siue casula contendunt, suntvè solliciti, quid aliud moliuntur, quid agunt quid quęrunt nisi de puncto (si id rectè pőt intelligi) punctũ tollere? O uanas hominũ curas. O pectora cęca. Disce ò miser, infelix attende pro q̃ minima recula, quàm maximũ perdas thesaurũ: & pro angusto formicarũ nidulo, quam amplissimũ abiicias palatium, terrenã sortem dum cœlesti præeligis.

CAPVT VI.

Vnde terra habeat suam immobilitatem atque firmitatem.

QVod si quis roget, unde hoc habeat terra, ut immobilis in medio iaceat, cùm & sphæricã habeat figuram quæ admodum in se mobilis est, & fundamentũ nullum uideatur habere stabilitatis, cùm in aquis cernamus eã uelut natare, quæ nimìnè sunt stabiles, sed fluunt perpetuo? Ad hanc rem non aliam possumus assignare causam conueniẽtiorem illa, quàm supra de terræ denudatione diximus, quod scilicet uerbo & iussione Dei suam hanc habeat stabilitatem. Quemadmodũ enim aquarum in unũ collectionem

nem suprà ostendimus in scriptura soli Deo ascribi, sic &
Ps. 103. ista terræ confirmatio in plerisque scripturarum locis inue
Ps. 101. nitur, Deo soli attributa, unde illuminatissimus ille Psalmographus canit, Qui fundasti terram super stabilitatē suā
Ps. 135. non inclinabitur in sæculum sæculi. Rursum, Initio tu domine terram fundasti. Et iterum, Qui firmauit terram super
Psal. 75 aquas. Et ex persona homini in alio Psalmo, Ego confirmaui columnas terræ: hoc est, sic eā stabiliui, & confirmaui in sua firmitate, ac si columnis subiectis fecissem immobilem. Idem est quod in Prouerbiis dicit Sapientia,
Prou. 8. Quando appendebat fundamenta terræ & cætera. Itē Do
Prou. 3. minus sapientia fundauit terram. Et in libro Iob, Qui ap-
Iob. 26. pendit terram super nihilum. Ac rursum ex persona domi
Iob. 38. ni, Quando ponebam fundamenta terrę. Nec dubium,
Psal. 33 quin sicut uerbo domini cœli firmati sunt, ita sit & terra uerbo domini fundata.

CAPVT VII.

De terra rotunditate, & montium eleuatione in terra.

EST autem terra rotunda ac figuræ sphæricæ, quemadmodū & Physici & astronomi suis demonstrationibus & rationibus probant. Quod tamen si perfectam debeat habere ueritatem, intelligendum uidetur secundum suā naturalem conditionem, non secundum eum situm in quo nunc est, propter hominum utilitatem. Congruebat nāq; uiuentium utilitati, & præcipuè hominis (propter quem omnia facta sunt) quasdam terræ partes esse sublimiores, aliàs uerò depressiores & humiliores. Sic enim propter diuersas complexiones diuersarum partium terræ, diuersitates mineralium, & terræ, nascentium, atque animalium nobis conferuntur. Nam in huiusmodi quidem locis optima sunt pascua, in eiusmodi uina optima maturescunt. In aliis uerò frumenta pinguia, & plena, in aliis fructus optimi nascuntur. In aliis autem locis generantur mineralia, alibi specierum aromaticarum multa copia, alibi ligna preciosa & salutares herbæ, bestiæq; mirabiles gignuntur. In aliis locis,

Quare Deus in terra montes, & uallas cō stituit.

locis, aliæ generantur diuersitates rerum quàm plurimæ. Sic igitur in qualibet terræ plaga secundum quod per mõtes, & valles uarie dispoſita eſt, uaria uegetatiua atque animalia pro gignuntur. Et quædam quidem in uallibus felicius naſcuntur, quæ non ita feliciter aut omnino non in montibus progignerentur, ubi nimius eſſet caloris ardorie contrario, alia in montibus feliciſſimè gignuntur, quæ minime in uallibus, propter Solis defectum aut aliã quamlibet cauſam. Voluit ergo optimus ille, & perfectiſſimus naturæ artifex creator & gubernator, temporũ atq; regionum uiciſſitudines alternare, ut omni ex parte ſufficiẽs eſſet hominũ prouiſio, abundantiſſimamq; illi præberet diuerſorum bonorum copiã, eorũ quę humanis uſibus poterãt deſeruire, ut illi quem tam magnificè condidit, munificentiſſimè etiam in cunctis faceret eſſe prouiſum: pariterq; ut ex tot rerum optimarum diuerſitatibus, ipſius infinitam ſapiẽtiã amplius demiraremur, quam in uniformi opere nõ ita perfecte neq; ita plene potuiſſemus conſpicere. Itaq; propter iſtam terræ inæqualitatẽ, manifeſtum eſt, terram secundum eum ſtatum in quo nunc eſt, non eſſe omnino rotundã, ſi punctualiter loquamur. Verùm tñ ſi craſſo modo loqui uolumus, clarum eſt, quod montium iſta eleuatio, & uallium depreſſio nihil obſtabit, quo minus rotunda terra dicatur. Nam eleuationes eiuſmodi atque depreſſiones, comparatione facta ad totam terram, quaſi nullius ſunt æſtimationis, & inſenſibiles: Vnde ſi quis in aere plurimũ eleuatus eſſet, uideretq; terram ex alto, penitus rotundã eã iudicaret, nec impediret eius iudicium montium eleuatio, qui in comparatione ad totum terræ globum quaſi nihil ſunt. Nã terra ſecundum totum ſuum ambitum (auctoritate Ambroſij, Macrobij, Theodoſij, & Ariſtænis, Philoſophorum) definitur continere ſtadia ducentá milia, & quinquaginta milia, & duo milia, hoc eſt miliarum Romanórum unũ, & triginta milia, & quingenta: quanquã à pręcedentibus differt Ptolemæus, qui terræ ambitum continere dicit tantum centum milia, & octoginta milia ſtadiorum. Vtraque autem quantitas ſecundum ſuperficiem ſumpta, profe-

Terræ magnitudo. 252000

180000.

ctò

ꝺo magna est ualde, ut merito montium quorumcunq; eleuatio quasi pro nihilo ueniat cõputanda. In consummationem autem seculi, ubi desierit terra ministerium præbere mortalibus, ueri simile est, eam ad perfectam æqualitatẽ redigendã, quando etiam (ut supra diximus) creditur aquis iterum cooperienda, uti fuerat ab initio.

CAPVT VIII. *Vnde ordo in elementorum situ.*

QVare autem ignis hunc locum habeat, ut proximus sit cœlo lunari, & quamobrem ſm post hunc locum habeat aer, deinde aqua & cur infima sit terra, non difficulter rationem reddet, qui sapientiam primarii conditoris attenderit. Nihil enim dubium est, quin præcipua sit causa, illius uoluntas, qui ea sic condidit, & in suis qualitatibus ſm maiorem & minorem nobilitatem disposuit.

Nota. Deus enim infinita sua sapientia & bonitate, qua elementa formauit, suisq; perfectionibus & qualitatibus perfecit atque distinxit, cognouit pariter & quis locus unicuiq; eorum ſm meritum perfectioris naturæ debeatur. Eiusdem siquidem est rebus iuxta perfectionis suæ meritum, & naturæ congruitatem locum date, cuius est res in essentia cõstituere, & suis perfectionibus absoluere: quemadmodum Imperator qui diuersos status nobilium instituit, simul ẽt locum eisdem iuxta suam dignitatẽ designat. Possumus tamen ex elementorum qualitatibus intelligere, & cognoscere, ꝙ conuenienter & sapienter ita sint elementa disposita quomodo disposita creduntur atque uidentur: quoniam decens est, ut elementum quod cœlesti naturæ propinquius, & secundum naturæ nobilitatem uicinius est, locum quoque propinquiorẽ accipiat: quemadmodum in aula regia, is qui dignitate regi proximus est, meretur quoq; proximiorem illi locum accipere. Vnde cum ignis, raritate, diaphaneitate, siue perspicuitate, subtilitate, celeritate (quæ etiã in cœlestibus reperiuntur) cætera omnia excellat: post hũc autem proximus sit aer, deinde aqua meritò quidem obtinebit ille locum primum, iste secundum, hæc tertium. Ter

ra uerò ut penitus opaca, crassa, compacta minimeq; trãsparens, grauissima, & immobilis, ac proinde à regione cœlesti q̃ maximè distans, meritò longissimo interuallo à cœlesti regione dirimitur. Verum hæc de elementis & eorũ situ dicta sufficiant. Nunc ad cœlestem regionem contemplandũ elementari perambulata, alacri animo transeamus.

CAPVT. IX.

De differentia naturæ & regionis cœlestis ab elementari.

PRimum quidem figulariter describere nos conuenit, quomodo hæc æthærea siue cœlestis regio, à priori discrepet, & quam ob rem non in unam possint regionẽ compingi. Omnino enim magna quædam distinctio sit necesse est, inter has duas regiones, ut nõ in unum ualeant computari: quandoquidem elementa tametsi ab inuicem admodum diuersa, imò prorsus contraria in unam tamen regionem deputantur. Attendenda est ergo cœlestis naturæ ab elementari multiplex differentia. Nam elementa qualitates habent adinuicem contrarias, quarum ratione adinuicem contrariantur, & pugnant adinuicem, suntq; inuicem natæ sese corrumpere, & frequẽter corrumpunt in suis partibus, ubi alterum alteri præualere cõtigerit. Vniuersa quoque mista corpora ingrediuntur ad compositionem, ac suis his qualitatibus ad interitum cuncta quæ ex ipsis cõponuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid sinunt esse perpetuum. Natura autem cœlestis, ab huiusmodi qualitatibus prorsus immunis est, nullam habens qualitatem eiusmodi, secundum quam adinuicem cœlestia possint agere, & pati, neque adinuicem pugnant, neq; ullius augmentationis aut diminutionis sunt susceptiua, nec generationis, uel corruptionis, neque in se, neque in suis partibus. Ab omni siquidem motu quo aliquid abiicitur à re, item & ab omni motu ad formam substantialem, est absoluta immunis, & libera substantia cœlorum. Habet autem cœlestis natura sensibilem qualitatem unam longe nobilissimam, uidelicet, lucem mediante qua agit in inferiora. Quæ cum nullam habeat

Arist. de cœlo.

Lux nobilis qualitas

beat qualitatem contrariam, nullius rei in ipsa actione, suscipere potest detrimentum. Sed nec ipsa rẽ ullam ad corruptionem deducit, quoniam nulla in rebus habet qualitatem cõtrariam: quin potius his omnibus inferioribus esse, uitam, uirtutem & duratione instillat, quemadmodum manifesta nos docet experientia, Solis & cœlorum, atq; astrorum luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullã uerò ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem esse multò meliorem qualitatem, q̃ sint illæ quas habet elementaris natura, nimirum unius non absq; alterius uiolenta corruptione generatiuæ. Neque cœlestis natura ullius misti compositionem ingreditur, ut ex ipsius natura ullum mistum participet, sed tantũ suæ uirtutis efficacia absens in mistis operatur, Non enim potest cœlestis natura formam aliam suscipere: quemadmodum libro primo in tractatu de materia rerum naturalium latius declarauimus. Differunt insuper & in motu. Nam omnia elementa motu recto s̃m naturam, nata sunt moueri, ignis uidelicet & aer sursum, terra autem & aqua deorsum, & cito finitorum motus naturalis. Nam mox ubi locum naturalem attingunt quiescunt.

Cœlum quintã essentiã dixerunt: Cœlum autem motu recto moueri non potest, neque sursum neque deorsum, neque motu laterali dextrorsum uel sinistrorsum, sed tantum motu circulari: quo etiã continuò & indeficienter mouetur, neq; unquam à motu cessat, propter continuas rerum generationes & corruptiones saluandas, mouebiturq;, donec perstabit huius seculi status is qui nunc est, ad hominis ministerium. Propter hanc autẽ tantam tamq; euidentissimam, & maximam diuersitatem inter naturam elementarem, & cœlestem, Philosophi cœlũ nominant quintam essentiam, hoc ipso significantes, nõ de natura quatuor elementorũ esse cœlum, sed substantia ab elementis omnibus differre, tametsi antiquorum quidam olim existimauerint cœlum esse de natura aeris, astra uerò de natura ignis. Quorum errorem, naturales Philosophi, qui illos subsequuti snnt, rationibus certiora edocti manifestissimè confutauerunt, ut nemo iam sit qui huiusmodi positioni præbeat assensum.

Vnde

CAPVT V.

Vnde habeant cœlestia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur.

DE causa uerò efficiéte motus cœlorum quæstio est, an ab aliquo principio intrinseco moueãtur circulariter, quod sit pars eorum, ut pote à forma sua substantiali, an potius ab extrinseco aliquo mouente, quod sua uirtute cœleste corpus contingens, ipsum secundum circulum uoluat. Ad hanc quæstionem uerisimilior responsio est, motũ circularem orbium cœlestium effectiuè causari ab intelligentijs, uel mentibus beatis, quas Philosophi dixerunt orbiũ motores, diuinos, optima uita fruentes, nec tempore senectam aut aliam quamlibet inueterationem suscipientes. Hos autem angelos nos appellamus, quos si (paulo docẽte) cognouimus administratorios spiritus esse, inque ministerium mitti filiorum Dei generis humani, nihil profectò mirum uidebitur, si & horum ministerio uolui dicamus cœlestes orbes ad utilitatem filiorum hominum. Quod si ita credimus habere (ut Aristoteles sensit, nec refutant orthodoxi) profecto multam gratiam & uenerationem beatis illis mentibus debeamus, consequens est, quorum ministerio uitam hanc dicimus, & alimenta capimus, & cuncta quę secundum corpus sunt, abundanter possidemus. Maximè autem primæ illi beatissimæ menti motoribus istis præsidenti, uni primo, ac summo enti, Deo superbenedicto, gratias agamus necesse est: qui tam magnificos ministros nobis nõ secundum animam tantum, uerum etiam secundum uilissimam nostri partem (id est secundũ corpus hoc corruptibile) assignauit. Aduertendum insuper est, quòd hi motus licet ab eiusmodi motoribus extrinsecis fiant, non tamẽ sunt contra naturam cœlorum, neque ob mouens extrinsecum, dici possunt uiolenter moueri. Nulla enim in cœlestibus esse põt uiolentia, sed suauissimè ibi cuncta geri necesse est, ubi nulla põt esse corruptio, quoniã nullũ uiolentum (ut Aristoteles auctor est) potest esse perpetuum. Neque enim ullo modo forma cœlestis huic motui contranititur, sed sua- Heb. 1.

uissimè se subdit intelligentiarum mouentium actioni, neque ad quietem conatur, donec omnipotẽtis Dei iussu post seculi consummationem, iubeatur stare tota cœlestis machina, posteaquam humanum genus super terram, ultrà uitam non deget, neque item aliquod aliorum mistorũ. Tũc enim superfluus foret motus cœlestium corporum, cùm ad hoc potissimum moueantur, ut nobis suo motu ministrẽt,
Deu. 4 quemadmodum sanctus Dei Moyses, populum suum à cœlestium corporum cultura dehortans, ea asserit creata in ministerium omnibus gentibus quæ sub cœlo sunt.

Caput XI.

Cœlestia corpora an dici debeant animata.

DVbitatum est autem ab antiquis de cœlestibus corporibus: utrum animata sint, an inanimata. Fuerunt qui animata ea esse senserunt, putantes ipsorum motum ab anima effectiuè procedere. Sed ueritas contrarium habet, esse uidelicet corpora inanimita, neque uegetatiuã, neque sensitiuam, neque rationalem uirtutem habentia. Nã & si moueantur, ab agentibus intellectualibus, & liberis, id est ab intelligentijs motricibus, non tamen hinc consequitur ꝙ corpora sint animata. Siquidem motrices illæ intelligentiæ non sic coniunguntur cœlestibus orbibus, quomodo anima coniungitur corpori, per formalem unionem & substantialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem unam componere.

Differunt angelus et anima hominis.

Est enim hæc inter animam rationalem & intelligentiam siue angelicam naturam differentia, quòd anima corpori est unibilis, & cum eo rem unam nata componere: quamuis etiam separatim possit subsistere: natura autem angelica nequaquam materiæ aut corpori est unibilis, sed solum per se nata est subsistere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipsúmque tangit secundum uirtutem tantum, ut propter hoc nequaquam dici debeant cœlestia corpora animata, nihilo certe magis quã nauis dici possit animata, eo quòd in se habet rectorem nautam.

CAPVT XII.

De diuisione regionis cælestis secundum suos orbes.

SVpereſt nunc uidere, an quomodo elementaris regio in plures partes diuerſas abinuicem ſecta eſt, ita & hæc cœleſtis ſit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora ſed unicum debeat corpus cenſeri. Et primũ quidem illud experientia certiſſima monſtrat, ſatis que quantum ad hanc partem inter Philoſophos naturales & diuinos Theologos conuenit, debere fieri decisionem cœleſtis regionis in plures orbes. Verum in numero nõ omnes conueniunt. Fuerunt enim naturales Philoſophi priores, qui tãtum octo ſphæras putabant cœleſtem machinam continere, ſeptem uidelicet orbes planetarum & ſphæram ſtellarum fixarum: atque hi ſphæram octauam putabant eſſe primum mobile, id eſt, primum orbem mobilem. Verùm, qui poſt hos tpe ſubſequuti ſunt, experientia, ſimul & ratione conuicti, cœlum unum cõpulſi ſunt ſuperaddere: eo quod ſphæram octauam duobus motibus comperiſſent, moueri, ex ſtellarũ fixarũ quæ ſunt in ea. Præter. n. motum ab oriente in occidentem (de quo poſt dicetur) ex ſtellis fixis experientia certa edocti, concluſerunt ipſum etiam ab occidente ad orientem tendere motu alio. Ex quo firma ratione recte concluſerunt non poſſe hoc eſſe mobile primũ, quod per ſe duobus motibus deprehenderetur moueri, ſed debere alterum eſſe prius à quo motum unum per communicationem acciperet, ut eſſet alter ſibi proprius. Itaque hi nonam ſphæram adijcientes, in nouem orbes diuiſerũt cœleſtem regionẽ ipſamque ſphæram nonã, primum mobile eſſe dixerunt, octauam uerò, ſecundum. Huius ſententiæ fuerunt aſtronomi celebres, Ptolemæus, Thebitius & Alphagranus. Poſt hos uerò perſeuerante in fortunatis ingeniis ſtudio inquiſitionis, & ad priorum experientiam poſte rorũ accedente induſtria ſimul atque diligentia, compertum eſt experientia pariter, & ratione ultra nouem ſphæram præter prædictas nouem aliam eſſe ponendam. Cõſiderauerunt. n. in firmamento motũ alium (quem trepida

Prima opin. de numero cælorum.

Secunda opinio.

Nonũ cælum ratione inuentum.

Tertia, & probabilior opinio.

tionis nominant, uel accessus & recessus) præter duos prædictos. Vnde cùm nec duos motus diuersos à seipso habere posset, neque simul duos ab alio superiori (alioqui & ille haberet duos sibi proprios, quod primo mobili nequaquã conuenit, cum unico debeat simplicissimo motu moueri, ratiocinatione collegerunt debere supra firmamentũ duas esse alias mobiles sphæras, à quibus per participationẽ ui raptus duos motus acciperet, tertiũ uerò haberet sibi proprium. Itaque hi decimam sphæram uocant primum mobile. nonam autem uocant mobile secuudum. Huius sententiæ cõplures fuerunt ex recentioribus & insignibus astronomis, Alphonsus rex Hispaniæ, Ioãnes Lignerius, Georgius Purbachius, Ioannes regii montis, & alii plures prædictorum sententiam insequentes & approbantes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingeniũ inquirere, audiuimus: Super est uerò, ut quod potissimum est, & fides docuit, non taceamus.

Motus trepidationis.

CAPVT XIII.

De cœlo empyreo, & de cœlo crystallino siuè aqueo, ac primo mobili.

PRæter autem prædictas sphæras motu locali mobiles. Fides catholica, & diuini Theologi docent, aliud superius esse omnis motus localis expers, perpetuò quiescens ab omni motu locali, quod ab initio creatum est plenũ inæstimabilibus millibus intelligentiarum & spirituum beatorum, qui simul cum illo & in illo creati sunt, tanquam in loco sibi deputato, quẽadmodũ mista corpora suis quæq; locis in his inferioribus solent generari, ut in aquis pisces, in aere aues, super terram animalia cætera & plantæ, intra terram mineralia, & huiusmodi. Hoc cœlum mole immensum, & inæstimabili luce ac supra humanam mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id est, igneum, non quidem à proprietate & natura ignis, sed à splendore nimio & gloriosissimo fulgore) sedes est destinata ante constitutionem mundi, & uelut aula regalis,

Cœlum empyreũ.

regalis solii præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi sunt in conspectu Dei & agni. Cuius lucē licet sic clarissimam & limpidissimam, nequeunt corporales nostri oculi conspicere, quemadmodum non est potens noctua cernere lumen Solis. Neque lumen ullum extra se, beatissima & iucundissima lux ita diffundit. Non. n. sunt alij cœlorum orbes, tam præclarissimæ lucis & diuini fulgoris capaces, multò minus elementa aut cætera corporalia. Attamen de actione huius cœli dubitant nonnulli, quibusdā dicētibus, quòd nullam omnino habeat actionem in inferiores sphæras, aut alia subiecta, nec esse propter rerum naturaliū dispositionem aut gubernationem conditum, sed tantum in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur ut tam gloriosissima Dei mansio creaturis adhuc corruptibilibus deseruiat: nec putat ipsam pertinere ad ordinē mūdi corporalis. Alii uerò partem affirmatiuam præeligunt, dicentes ipsum sua solidissima quiete, & quietissima uirtute, stabilitatem, permanentiam & fixionem rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores propter aliorum cœlorum citissimos motus (ut ipsi aiunt) continuò defluerēt, nisi huius primi cœli quiete, aliquo modo in suo esse seruarentur stabiles. Nos uero quia certum nihil de hoc habere possumus, eo quòd fide certum est contenti de præparato nobis tam amplissimo, tam supremo, tamq; iucundissimo habitaculo inæstimabili gaudio gestientes, totis potius affectibus ad illud suspirare, ad illud tendere studeamus, quàm multis inutilibus disceptationibus aut cogitationibus manibus de eo multa differamus. Pluris enim esse debet nobis Christianis hominibus huius unius cœli ex fide simplex notitia, quàm cæterorū omniū & cunctorū quē in eis sunt astrorum ac motuum exactissima comprehēsio. Ad huius cœli nimis desiderabilem ornatum atque pulchritudinem sæpe nos conuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionib us suspirare, & quasi uiolenter nostræ mentis oculos infirmos atque tenebrosos conuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues nostri, pariter & eorum spiritus: qui in Domino hinc

discedentes priores illuc sunt ingressi. Nos quoque iuxta manum Dei super nos bonam eodem peruenire post paululum confidemus, ipsius gratia adiuti, qui nobis antequã nati essemus tam gloriosum ab initio præparauit ęternæ mansionis habitaculum.

Sunt igitur cœli undecim hoc ordine sit, cœlum empyreum, primũ mobile, cœlum chrystallinum, firmamentum, cœlum Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, & Lunæ.

Post hoc igitur primum & nobilissimum corpus sequitur decimum cœlum, primũ mobile: quod motu suprà quã cogitari potest uelocissimo, lege perpetua quotidie ab oriente in occidentem per meridiem, uiginti quatuor horarum tempore decurrens, uelocissimo hoc raptu suo omnes inferiores cœlos secum rapit, eodemque temporis spatio perfectam circulationem complere facit. Nec præter hunc motum alium aliquem habet. Sub hoc cœlo est nonum, quod nunc aqueum, nunc crystallinum à sanctis & diuinis Theologis nominatur, non quidẽ à proprietate uel natura aquæ quasi illic ueræ aquæ sint elementares, sed ab omnimoda diaphaneitate siue perspicuitate, eo quòd nullã omnino habeat stellam. Forsitan & ob hoc quòd sit in modum aquæ, siue crystalli effectu frigidissimum & frigiditatis maximæ effectiuum, quæ est aquæ qualitas prędominans. In cuius confirmationem facit, quòd quidam supra firmamentum ueras aquas ponendas senserunt, ad motus & caloris illius temperamentum atq; refrigerationẽ: ne uidelicet ex nimia talis motus uelocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora cõsumeret. Quæ sentẽtia licet non admodũ probabilis uideatur. In hoc nomen nobiscum facit, quòd aquas istas (qualescũque tandem sint) ad contemperationẽ nimij caloris supra firmamentum positas dicit. Quod & nos secundum ueri similitudinem efferimus: non sic quidẽ ut à cœlis prohibeatur calor, quasi cœlestibus corporibus sit exustionis periculum (quæ incorruptibilia sunt, & caliditatis nõ susceptiua, etiam si mille admouerentur ignes) sed propter nimium calorem cæterorum astrorũ atq; etiã eius qui ex nimia uelocitate motus oriri posset in regione elementari,

Cœlum nonum.

elementari, in his inferioribus contemperandum. Aiunt enim quidã huius cœli tantã esse frigiditatem, ut his inferioribus prorsus esset intolerabilis, si non Solis & aliorum astrorũ calorem tẽperarentur. Hæ sunt aquæ, de quibus in scriptura sacra frequens est mentio, nominatim in principio Geneseos, dicente Dño, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas ab aquis, & subditur, Factum est firmamentum in medio aquarũ, & diuisit aquas, quæ erãt supra firmamẽtũ ab aquis quæ erant sub firmamẽto. Itẽ in libro Psalmorũ, Laudate eũ cœli cœlorũ, & aquæ q̃ sup cœlos sunt, laudent nomẽ Dñi. Et in libro Danielis, ad laudẽ Dei omnem creaturã exhortantes pueri Hebręi canũt, dicentes: Benedicite aquæ oẽs quæ sup cœlos sunt Dño. Hæc autem sphera cœli crystallini, siue aquei, secundum opinionem Ptolemæi, atque Alphragani, ponentium unã tantum sphæram naturalem supra firmamentum, primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit eã esse secundum mobile.

Gene. 1. *Ps. 148.* *Dani. 3.*

CAPVT XIIII.

De firmamento & orbibus Planetarum.

HVic autem cœlo aqueo, contiguum est cœlum ordine octauũ: q̃ à stellis miræ magnitudinis & multitudinis stellarum appropriato nomine dicitur: in scriptura aũt firmamentum uocatur, uel propterea quod uerbo Domini in diuisionem positum sit aquarum superiorum ab aquis inferioribus. Vel quia in eo innumerabilis est stellarũ multitudo firmata. Sunt enim in hac sphæra omnes stellæ fixæ: de quibus dicemus posterius. Hanc uerò sphærã octauam sequuntur.

Septem sphæræ, septem planetarum hoc ordine: Sphæra Saturni, Sphæra Iouis, Shæra Martis, Sphæra Solis, Sphæra Veneris, Sphæra Mercurii, ultima Lunæ. *Orbes septem Planetarum.*

Istarum autem sphærarũ, superior quælibet ambit & orbiculariter circundat inferiorem: suntque aliæ aliis maiores, secundum quod plus uel minus accedunt firmamen-

to,uel ab eo recedunt. Vnde ſphæra Lunæ omniũ infima, omnibus etiam minor eſt:contrà,ſphęra Saturni omnium eſt maxima,utpote firmamento proxima & contigua. Qua in re conſiderari facilè poteſt inæſtimabilis mundialis machinæ magnitudo. Nam quemadmodum diximus in elementari regione ſuperiorem ſphæram excedere inferiorẽ proportione decupla,ita etiam in hac regione, continuato ſemper augmento,ſuperior longè quantitate ſuperexcedit inferiorem proximam: unde neceſſe eſt multò maximam & immenſiſſimam eſſe molem illam ultimam empyrei cœli, & magnitudine incomprehenſibilem. Inſuper uelociſſimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi,quo in uiginti quatuor horarum ſpatio tantum percurrit, imò peruolat, imò pluſquam peruolat circulum, meritò debet conſiderantibus nobis eius magnitudinem ſtupori eſſe, & miraculum multò maximum. Sciendum autem eſt, firmamenti nomine interdum ſignari totam aggregationem octo ſphærarum, ſeptem uidelicet planetarum & ſtellarum fixarum. Debere tamen poni hanc ſphærarum diuiſionem:& non poſſe in unum corpus cenſeri,manifeſtiſſimis experientiis & rationibus certiſſimis ab Aſtronomis. Probatur.

CAPVT XV.

De duplici motu orbium cæleſtium, qui ſunt poſt primum mobile.

OMnes cœleſtes ſpheræ quæ primum mobile ſequuntur,duplici motu mouentur. Priore quidẽ alieno, id eſt,ex raptu primi mobilis,quod (ut ſuprà diximus) celociſſimo ſuo motu in uiginti quatuor horarum ſpatio ſeſe citiſſimè circunuolens,& totum ſuum curſum complens,omnes orbes intra ſe cõtentos ſecum circunuoluit, ut in eodẽ ſpatio temporis totum ſuum curſum infallibili lege perficiant,id quod in Sole manifeſtiſſima experientia ad oculũ conſpicimus, qui hoc motu,raptus diem nobis à die diſtinguit. Singulæ enim eius reuolutiones ſecundum motũ iſtũ primi mobilis factæ, ſingulos nobis dies efficiunt. Et quidem

dem si totum accipiamus tempus reuolutionis, id est, tam illud quod supra nostrũ hemisphærium, quam illud quo supra alterum oppositum uoluitur, dies naturalis dicitur, constatque uiginti quatuor horis. Verùm si accipiamus tẽpus tantum illud quo supra nostrum hemisphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis sunt longitudinis. Nam hyeme breuiores sunt dies, & æstate lõgiores, iuxta quod supra nostrum hemisphærium Sol magis eleuatur. Fit autem motus iste primi mobilis super duobus polis mundi directè sibi in cœlo oppositis, quorũ alter arcticus nominatur, semper nobis apparens: alter antarcticus, nunquã, sed nostris antipodibus perpetuò est præsens, quibus ecõtrariò noster polus arcticus semper abest. A polo enim arctico, qui in summo cœli ponitur, usque ad polum antarcticum, qui directe ex parte altera est oppositus, linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quã axem mundi appellant, eò quòd circa ipsum fiat motus iste primi mobilis, & cum eo omnium sphærarum cœlestium, quemadmodum tota uoluitur circa axẽ. Fit autem motus iste ab Oriente, per Meridiem, in Occidentem, atq; ità deinde per Septentrionem redit ad Orientem. Præter hunc uerò motum primi mobilis, inferiores sphæræ omnes sibi propriũ habent, quo mouentur contranitendo ab Occidente, per Meridiem, in Orientem, atq; hinc redeũt per Septentrionem in Occidentem. Hic autem motus nõ circa eundem axem mundi fit, nec super ijsdem polis, sed super duobus polis alijs, distantibus à prædictis per uiginta tres gradus, & triginta tria, aut secundum alios unum & quinquaginta. A quorum polorum uno ad alterum intelligitur transire per medium mundi linea rectissima, quæ dicitur axis huius motus, & nominatur axis zodiaci, quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Quid dies naturalis. *Quis artificialis dies.* *Duo poli mundi.* *Quid axis mundi.* *Motui raptus motus aduersus.*

CAPVT XVI.

Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppositi, & motus raptus.

Posset autem ex iam dictis secum aliquis hæsitare, quoniam

quonam pacto possint esse motus oppositi in cœlestibus, cum motus circulari (ut ait Aristoteles) nullus sit motus cõtrarius. Rursum quomodo fieri possit, ut rapiat primum mobile alias sphæras, cũ in cœlestibus nulla possit esse uiolentia. Vt enim non est ibi contrarietas, ita nec uiolentia admitti potest: Ad hanc autem obiectionem remouendã, necesse est sanè intelligere, quæ prius dicta sunt. Nõ enim motus isti propriè oppositi sunt ad inuicẽ, quasi contrarii. (Contraria enim in eodem simul esse nõ possunt) sed quia diuerso modo fiunt, unus uidelicet ab Oriente in Occidẽtem, alius ab Occidente in Orientẽ: quamuis non per eundẽ circulum, aliquo modo uidẽtur oppositi. Insuper quod de rapto dicitur, debet absque uiolentia intelligi: quemadmodum cũ inferiores sphæras dicimus contraniti, absq; resistentia aut rebellione accipimus, Nulla enim in cœlestibus est contrarietas, nulla fatigatio, nulla uiolentia, nulla mobilium resistentia. Non enim aliud sibi uult, ꝙ dicimus inferiores orbes rapi, quàm ꝙ simul ad motum primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur uectus à naui, & aqua ad motum uasis in quo continetur: ut sic ratione continentiæ, inferiores simul cum superiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorum dicitur, nihil aliud sibi uult, quam eas diuerso motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppositam.

CAPVT XVII.

Quanto tempore unusquisque cœlestium orbium suum proprium motum compleat, & obiter de anno bissextili.

OMnes igitur sphæræ cœlestes huic motui primi mobilis (ut iam dictum est) contraniuntur, secundũ circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) cursum suũ peragentes. Verum illud notandum est ꝙ quantò propinquiores sunt primo mobili secundum situm, tantò suum motum proprium tardius perficiunt quantò autem distantiores, tantò citius suos cursus absoluunt. Vnde cœlum crystallinum omnium tardissimè moueri necesse est, contrà

uerò

uerò Lunæ orbis circumgyratur omnium uelocissimè. Quod ut fiat euidentius, uolumus, iuxta Astronomorum traditionem, singularum sphærarum motibus suum tempus subiicere. Dicunt autem nonã sphæram cursum suum propriũ perficere in quadraginta nouẽ millibus annorũ, & in ducentis annis gradum unum zodiaci, cũ dimidio percurrere. Atque hanc sphæram dicunt hoc suo motu rapere secum octauam sphęram, & omnes orbes planetarum præterquã Lunæ, de quibus tamen nihil nunc particularius dicemus. Octaua autẽ sphæra proprio suo motu (scilicet trepidationis, uel accessus, & recessus) in septem milibus annorum circulum paruum describit, pertransitque gradũ unũ zodiaci: quandoq; quidem in centũ annis, quandoq; in sexaginta, quandoque uerò in alio interuallo: Saturni sphæra, reuolutionem integram annorum ferè triginta spatio perficit. Iouis in duodecim: Martis ferè in duobus: Sol reuolutionem integram facit in trecentis sexaginta quinque diebus, & ferè sex horis: Venus & Mercurius, fere similiter. Nouissima autem Luna, in uiginti septẽ diebus & octo horis suum circulum complet. Vbi illud obiter sese offert declarandũ, quid sit, quòd quartus quilibet annus uno die abundat, ut uidelicet quartus quisq; annus iuxta nostram computationem habeat dies trecentos, sexaginta sex, qui & bissextilis nuncupatur. Cum enim sex horæ quáter sum ptæ diem faciant naturalem, hoc est, uiginti quatuor horarum, idcirco quolibet quadriennio àd dies cõsuetos 365. (quibus constat annus communis) adiicitur prædictæ computationi dies unus, ut seruetur temporum ordo, & festiuitatum uniformitas. Quis annus uno die (secundum huiusmodi computationem ex trium præcedentium senariis, & suo residuo sex horarum conflato) abundans bissextilis nuncupatur: eo quod contineat 366. dies ubi bis senarius ponitur, à quo numero senario bis ita replicato, bissextilem eum appellauerunt.

Cælum crystallinũ 49000.

De

CAPVT XVIII.

De natura & conditionibus Astrorum.

DE natura auté Astrorum, dubitatum fuit ab antiquis, fueruntq; super hac re diuersæ diuersorum sentétiæ. Quidam enim antiquorum dixerunt, ea esse corpora animata, propter alimentum suo motu terrã perambulantia, ut scilicet humidum aqueum ad se uelut in potum, & siccũ terrestre in cibum attraherent, quemadmodum uidemus progressiuo motu animalia, quæ apud nos sunt, moueri ad quærendũ alimenta, cibum atq; potum. Sed hoc figmentũ planè poeticum est, neq; quicquã habet uerisimilitudinis. Alii uerò, de quorum numero fuit Empedocles, astra dixerunt esse de natura ignis, orbes autem cœlorum de natura aquæ. Sed neq; hic ueritaté assequutus est, ut ex præcedentibus manifeste patet. Qui autem ueritaté tenent, asserunt astra esse eiusdem naturæ, & speciei cum suis orbibus, in quibus mouentur, neq; à reliquis partibus suorum orbium essentialiter differre, sed tantum secundum accidentia.

Est enim Astrum (ut ait Arist.) densior pars sui orbis.

Arist. 1 Meteor. Sicut enim in ligno contingit aliquam parté esse admodum densam & compactam præ reliquis partibus, quã nodum uocamus, est tamen eiusdem naturæ cum aliis: sic & in orbibus cœlestibus astra partes sunt densiores, atq; compactiores reliquis, eiusdé auté sunt naturæ & speciei. Sunt enim cœli corpora homogenia, quorum singulæ partes, & cum toto & cum se inuicé eiusdem sunt naturæ, licet secundum accidentia possint differre. Ex hac uerò densitate consequitur & alia differentia accidentalis, qua differunt astra à partibus reliquis suorum orbium. Nam ex hac sua densitate, cõpactione, &, ut ita dicam, opacitate habent, ut possint radios solares ad se emissos reflectere, sicq; effusum ad se solare lumé refundere: quod aliæ partes utpote rariores & nimium perspicuæ non possunt, q̃m ob raritatem penetrantur à lumine, nec est refusio accepti luminis. Idcirco enim ipsi cœli quantum ad omnes partes, in se quidé luminosi sunt, lumine eorum substantiam penetrante, non sunt

tamen

tamen nisi ratione astrorum lucidi, sicut lumen possint de sese refundere. Alioqui neque nox, neque tenebræ haberent locum, tanto corpore lumen suum perpetuò spargente. Aequè enim per diem atque per noctem Sol orbes cœlestes illuminat, neque potest interpositio terræ (quæ non nisi punctulus est cœlo comparata) eorum illuminationem impedire: Ex quibus patet, ꝙ nomen astri siue stellæ duo includit, nempe partem cœli densiorem, & lucem solarem ab ea repercussam.

CAPVT XIX.

Differentia inter planetas, & stellas fixas.

INter has autem stellas, quædam dicuntur fixæ, quædam erraticæ, quas Græco uocabulo planetas uocant. Siquidẽ planè Græcis sonat errorẽ. Vnde planetes, quod significat uagum siue erroneum. Fixæ dicuntur omnes quæ sunt in octaua sphæra, id est, in firmamento: Idq̃ue ob hoc, quod semper uideantur adinuicẽ seruare eundem situm, & æquali distantia abinuicem distare. Et hæ in numero sunt indeterminato, qui soli est Deo creatori cognitus, iuxta illud Psalmistæ. Qui numerat multitudinẽ stellarũ, & omnibus eis nomina uocat. Planetæ autem erraticæ stellæ tantum septem sunt, quæ ob hoc dicuntur erraticæ, ꝙ non semper eundem ad inuicem cõspiciantur habere situm, neq; æquali distantia, ab inuicem distare: sed nunc quidem ad inuicẽ appropinquant, nunc uerò ab inuicẽ elongantur: nunc hæc illam antecedit, nunc subsequitur, nunc in eleuatione est ad illam, nunc in depressione, secundum quod suorum orbium uaria celeritate uel tarditate uariè feruntur. Dinoscuntur autem stellæ fixæ à planetis ex scintillatione. Omnes enim stellæ fixæ scintillare uidentur, quod alii quidem propter longinquam nimis distantiam, & uisus nostri debilitatem euenire putauerunt, alii propter motum cœli continuò angulos irradiationis uariantẽ, sed uerior ratio ex perspectiua petenda foret. Soli autem planetæ non scintillant, nisi fortè Saturnus interdum, quem dicunt flante Borea nonni-

Ps. 146.

Soli planetæ non scintillant.

nonnihil ſcintillare. Illud autem certum eſt, ſcintillationē talem nihil eſſe in ipſo aſtro ſcintillante, ſed tantùm ſecundum proſpectum & apparentiam euenire.

CAPVT XX.

De ordine ſeptem planetarum adinuicem.

Ordo planetarū probatur.

SEptem autem planetarum hic eſt ordo. Luna infima, deinde Mercurius, ſuccedit Venus, proximus Sol, ſupra hūc Mars, proximus Iupiter, ſupremus omnium Saturnus. Hunc autem planetarum ordinem ſic probant, quoniā aſtrum illud per cujus interiectionem contingit alterū occultari, neceſſe eſt eſſe inferiùs eo quòd occultatur. Vnde cùm per obiectionem ſiue interpoſitionem Lunæ experientia nobis apertiſſime monſtret Mercurium abſcondi, cùm inter noſtrum aſpectum & aſtrum ipſum media ſeſe obiecerit, conſequitur neceſſario Lunam eſſe Mercurio inferiorem. Ita & de omnibus alijs planetis, quantùm ad Lunam, demonſtrari poteſt. Nam planetas omnes abſcondit & occultat, propter quod omnium infima comprobat. Sic de Mercurio probat experientia, quòd Venere ſit inferior: & de Marte, quòd ſubſit Ioui: de Ioue quoque quòd ſuperiorem habeat Saturnum: Item quòd omnes ſtellæ fixæ omnibus his planetis ſunt ſuperiores, quia à quolibet planetarum poſſunt abſcondi, ipſæ uerò nullum planetarū occultare poſſunt. De Sole tamen talis experientia nulla eſt, quòd abſcondatur, niſi à Luna: propter quam rationē quidam exiſtimauerunt Solem eſſe proximum Lunæ in ſecundo orbe cœleſti. Quod tamen rationibus alijs manifeſte probatur non habere ueritatem, ſed Solem eſſe in loco quarto.

CAPVT XXI. *De planetarum diſtinctione.*

AD cognoſcendum autem hos planetas, quidam diuerſorum colorum ſimilitudinem illis tribuunt: quanquā iuxta ueritatem colores non habeant, ſed tantùm iuxta lucis ua-

cis uariæ ſeſe monſtrantis ſimilitudinem, uarias colorum apparentias participant: Vnde Saturnum dicunt eſſe coloris plumbei, Iouem ſtannei, Martem chalibei, Solē aurei, Venerem electri, Mercurium argenti uiui, Lunam uerò argentei, atque horum ſinguli productiui dicuntur, quorum colorem referunt. Aſſignant quoque uarias harum planetarum uirtutes & differentias. Saturnus enim eſt frigidus & ſiccus, planeta maſculinus malus ſiue maleuolus atque nociuus. Quod ſicut & in aliis ſequentibus, ſecundum effectū debet intelligi. Ipſo dominantē, ſi fœtus naſcitur, aut moritur, aut debilitatus miſerè uiuit. Propter quod pueros dicunt octauo menſe de matris utero prodeuntes, uel non ſuperuiuere, uel ſecundum corpus miſeros uiuere, cùm tamē ſeptimo menſe & nono ſi prodeant, feliciter uiuant. Dicūt enim Saturnum in menſe octauo dominari fœtui, qui mortis eſt auctor. Iouem uerò in menſe nono, qui eſt principium & largitor uitæ. Ob hanc uerò peſſimam nocendi & mortificandi conditionem, depingi ſolet Saturnus falcem manu tenens, quaſi uiuentia, quantum in ſe eſt, demetens qualitate noxia, id eſt, mortificans. Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas tēperat. Eſt enim ipſe in qualitatibus optimè temperatus, calidus ſcilicet & humidus, id eſt caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipſum complexionis aereæ ſiue ſanguineæ in hominibus eſſe effectiuum. Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuam naturalem bonitatem, principium uitæ meretur uocari. Quā ob cām depingitur ſceptrū manu tenens, quaſi uitę Imperator atque largitor. Quanquam aūt ex ſe clarus eſt, & in modum lactis candidus, attñ cum aſcenderit in circulū gelidi illius & ſicci Saturni, pallorē quendam contrahit, quo modo nonnunquam etiā inſigniter bonus aliquam ſuæ uirtutis maculam cernitur ex mali hominis commercio contrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participem, ex ſeſe omnino pallidum, utcunque facit clarum: ut quemadmodum effectus malitiam ſua bonitate temperat, ita & coloris obſcuritatem ſua claritate lætificet, quomodo etiam peſſimos uidemus interdum ex bonorum

Saturni qualitas.

Iupiter.

bonorum cõſortio, ut minimum ſpeciem aliquam uirtutis induere, ut ſic manifeſta ſit in naturalibus ſimilitudo, cum ijs quæ cernuntur in moralibus. Mars calidus eſt & ſiccus, & idcirco noxius: non æque tamẽ atque Saturnus, qui neutram habet qualitatem, uitæ conducentem, & frigidus exiſtens, & ſiccus. Hic uerò Mars licet ſiccitatem habeat uitæ inimicam, habet tamen caliditatem non inutilem, operaturque complexionem cholericam, id eſt, calidam & ſiccã, ut Saturnus melancholiam, id eſt ſiccam & frigidam. Iupiter uerò inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas, caliditatem & humiditatem temperatas, poſſidet. Attende autem, obſecro te lector, miram Dei in operibus cunctis ſapientiam. Vides primum quemadmodum omnium planetarum maximè noxius & inimicus uitæ ſummus uel primus, longiſſimè ſit à uiuentium regione ablegatus & à terris (ubi uiuentium locus eſt) elongatiſſimus. Quomodo enim uiuentia (ſi terræ proximus eſſet ille aduerſiſſimus eorum hoſtis) aduerſus tantæ crudelitatis impetũ ſeſe tuerentur? quomodo non ante debitam periodum compellerentur acutiſſima illius falce ante tempus occumbere? Nunc uerò Dei prouidiſſima ſapientia longè proſcriptus eſt, ut non quãtum ipſius cupit natura, propter inter medios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere poſſit. Martem uerò, quanquam noxium, tamen minus noxium, proprius ad terras eadem prouidiſſima ſapientia, & ſapientiſſima prouidentia permiſit accedere. In horum autem duorum medio Iouem quomodo ſapientiſſime collocauit? uidelicet totum bonum inter malos duos, ut utriuſque ſua bonitate uinceret malitiã. Vide quomodo omnia numero, pondere, & menſura Deus ſapiẽtiſſimus prouidiſſima cõſideratione diſpoſuit. Quod ergo Saturnus primũ & ſummũ locum obtinet, nõ ex naturæ præſtantis bonitate, neq; cõditionis dignitate procedit, ſed tanquã hoſtis lõge proſcriptus ob malitiam potiùs arcetur à uiuentibus, eſtq; loco nouiſſimo cõſtitutus. Rurſum conſidera quòd eum qui magis noxius eſt nempe Saturnum à ſuperiori parte Iupiter habet: eum uero qui minus ab inferiori. Superioris enim uirtus, ne tranſcat,

Martis qualitas.

Attende mirum in planetis ordinem.

ſeat, ſubiecti inferioris obſtaculo facilius uſ prohiberi, q̃ inferioris poſſit uirtus deſuper emiſſa uirtute contineri. Nam loco ſuperior planeta, non poteſt ſuum influxum in terras mittere, niſi tranſeat per orbem intermedij.

Caput XXII.
De Venere, Mercurio & Luna.

VEnus eſt planeta fœmineus. Martis malitiam & ignitũ feruoré ſua fœminea qualitate temperans: quomodo uirilis ira, muliebri ſolet benignitate placari. Semper comitatur Solem: ſed cum præcedit, dicitur Lucifer: quando uerò ſequitur, Heſperus ſiue Veſper appellatur. Eſtq́; nuntius Solis uel aduenientis, dũ Lucifer eſt: uel abeuntis dũ Heſperus: Vnde illud apud Virgilium, Ite domũ ſaturæ, uenit Heſperus, ite capellæ. Habet quaſi colorem candentẽ & refulgentẽ electro ſimilẽ, eſtq́; lux eius præ luce omniũ aſtrorum limpidiſſima atque gratiſſima, & oculorum aſpectui placidiſſima. Vnde factum eſt ut primus ille Angelorũ (qui cæteris oĩbus ſublimitate & gloria conditionis præeminebat) Lucifer uocaretur, eò ꝙ fulgore, atque claritate cæteros ſpiritus præcelleret, quomodo Lucifer ſuę lucis refulgẽtia & limpiditate, cætera antecellit ſidera. Vnde apud Eſaiam ſub figura Regis Babylonis de illo dicitur. Quomodo cecidiſti de cœlo Lucifer, qui mane oriebaris? Et Beatus Petrus Euangelicam doctrinam omnibus aliis doctrinis præeminentem, appellat Luciferum, dicẽs de ſermone prophetico. Cui benefacitis attendentes, tanquam lucernæ lucenti in loco caliginoſo, donec dies illuceſcat, & Lucifer oriatur in cordibus ueſtris Poſt Venerem, eſt Mercurius, per ſe quidem nec bonus nec malus, ſed per ſuã naturam inclinatur ad planetam cui coniungitur. Non enim aliorum malitiã temperat: ſed eſt cum bonis bonus, & cum malis malus. Rarò à nobis cernitur propter uicinitatem ad Solem. Semper enim cum Sole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus diſtant. Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id eſt, boni ſenſus effecto-

Vergilius *Eſa.* 14 *2. Pet.* 1 *Mercurius.*

rem: ut quibus hic dominetur, facundi sint sermone & bonis sensibus, ac benè ingeniati. Et quidem, si cum Saturno aut Marte iunctus fuerit, facundiam prauam, & astutiã malam, ad nocendum, ad concitandum rixas, discordias, tumultus, schismata, hæreses dicunt significare. Eiusmodi homines præ omnibus seculis prioribus, nostra hæc ætas plurimos habet, quibus cùm summa adsit facundia & sensus clarissima perspicacitas, nihil tamen hisce dotibus aliud agunt quàm ut nihil relinquant integrum, sed uniuersa perturbent erroribusque adimpleant orbem. Si uerò Ioui iungatur, bonam facundiã & ingenium salutare significare dicunt, ad ueritatis defensionem & uirtutis promotioné accõmoda. Cuiusmodi ingenia hac nostta tépestate nimiũ rara meritò deploramus. Infima omnium Luna, frigida & humida est, operaturque complexionem phlegmaticã, id est, humidam & frigidam. Super aquas & omnia humida dominum habet. Vnde secundum uarium accessum, & recessnm causat fluxum & refluxum maris, itemque aquarum augmentationem uel diminutionem, quemadmodũ libro priore dictum fuit. Experientia quoq; monstrat, in plenilunio crescere medullas, & cerebrum ac huiusmodi humida, quemadmodum in nouilunio ista decrescunt & diminuuntur. Illuminatur diuersimodè, & nunc plena, nunc partim obscura, nunc crescens, nunc decrescens apparet nostro aspectui, ac iuxta diuersitates istas diuersimode corpora hominum & inferiora cuncta disponit. Eius lumen terris singulariter deseruit tam in illuminando, quàm in agendo, eo quod terris sit proxima. neque ullius aliorum syderum tam efficax & manifesta est in his inferioribus operatio, id qđ in ægrotantibus manifestissimè cernimus. Minimo spatio suã circulationé absoluit: suo motu mensium distinctionem facit. Et cum quantitate sit minor cęteris planetis planetis, tamen ob uicinitatem apparet hominibus. In scripturis nõ nunquam bonam habet significationem, ueluti in Canticis Canticorum. Quæ est ista quæ progreditur quasi aurora consurgens, pulcra ut luna, &c. Et in Psalmis, Thronus eius sicut Sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum,

Luna.

Cant. 6

Psal. 88

ternum. In malum uerò, Sapiens ab ea trahit comparationem, cùm ait, Stultum ut lunam mutari. Et in Apocalypsi mulier illa gloriosa Sole amicta, lunam uisa est habere sub pedibus. Per quod significari dicũt sacri Theologi, omnẽ mutabilitatem seculi huius & transeuntium in eo. Secundum lucis enim pleniorem ad terras infusionem, bonã habet comparationem: secundum instabilitatem autem & uariationem, accipit malam. *Ecc. 27.* *Apoc. 12*

Capvt XXIII.

De Solis nimia præcellentia super cæteros planetas.

INter hos uerò sex iam dictos planetas medium locum Sol obtinet, qui solus per sese lucidus cùm à nullo lucem accipiat: ipse astris omnibus lumen præbet. Omnes enim stellas erraticas in suis orbibus, & fixas in firmamento, sua luce illuminat, singulisque lumen illud in quo cernunt donat, hoc ipso patenter in se Dei patris luminum gerens similitudinem. Ipse.n. admirandi fulgoris atque efficacissimæ uirtutis de sua natura existens solus de se lucem habẽs, sui luminis atque ardoris uim, sparsis flagrãtibus radiis circumquaque diffundit, cœlestia & terrestria cuncta illuminans, atque efficacissimè in eis operans. Omnia siquidẽ astra (ut auctor est Aristoteles, & ueritas confirmat) à Sole suũ lumen accipiunt, & per lumen quod à Sole accipiunt, suos operant effectus. Visum est tamẽ quibusdã præter hoc Solis lumẽ, debere ea habere aliquã propriã, quæ causa esset ut lumẽ à Sole procedens, in hoc q̃ in illo planeta, aliter operaretur. Nõ est tñ id necessarium, ob hoc scilicet ꝓpriã lucem aliquam ponere. Sufficit enim ad hanc diuersitatem operationis, ipsa subiecti uaria dispositio. Vnde lux Solis (iuxta doctrinam Astronomorum) in Saturno infrigidat, in Marte calefacit, & ita in cęteris quemadmodum iuxta diuersam naturã astrorũ idem Solis lumen diuersas colorum apparentias facit, ut suprà declarauimus. Oĩno itaque proba[illegible] lior uſ illorũ sñia, qui unicum ponũt luminis fontẽ

Solis præcellentia.

Omnium stellarum lumen à Sole esse.

Quorũdã opinio.

à quo lux omnis deriuetur, ipſum uidelicet Solem, qui in planetarũ, medio ordinatiſſimè cõſiſtit, tanquã Rex in medio regni ſui, in medio gradiens ſuorũ Principũ atq; magnatum, qui ſunt proximi ipſum hincinde circundãtes planetæ, ſub ſe habens Lunã, Mercurium, Venerẽ: ſupra ſe uero Martem, Iouem, atq; Saturnũ: proximos autem habet hinc quidem igneum & bellicoſum Martem, ardentibus radiis flagrantem: illinc uerò placidã & amœnam Venerẽ, ſua limpidiſſima ac placidiſſima luce ſuauiter reſplendentẽ: illum uelut potentem & animoſum armigerum, hanc ut ſuauem coniugem. Quod tamen ne Gentili opinione excipiatur, præmonemus, ut ne arbitretur quis iuxta figmenta poetica, in cœleſtibus uera nos ponere coniugia, cõcubitusq́; & generationes prolũ. Sunt .n. figmenta iſta uaniſſima, neq; ueritatis quicquã poſſidentia. Secundũ tñ ſimilitudinẽ quandam, Venerem dicimus Solis eſſe cõiugẽ. Eſt .n. coniugis officium, ſuo uiro indiuidua ſocietate adhærere, neq; ab eo ſeſe plus iuſto elongare. Ita Venus ſemper Solem comitatus, ſiue oriatur, ſiue occidat, indiuidua ſocietate, comitem illi ſe adiungens, eſtq́ue ipſa tota fœminea, & placida lucis reſplendẽtia blandiſſima, fœminearũ qualitum effectiua: ut ille totus eſt maſculus, aureo ſuperabundanti fulgore, uirili maieſtate reſplendens, & uiriliũ qualitatum maximè effectiuus. Vnde quemadmodum Solis calor magnos & fortes animos facit atq; cõſtãtes, ſic Venus moliores, faciles, & pios, ac animus ſtabiles, cuiuſmodi in fœminis plerunq; conſpicimus. Itẽ ut Sol uitalẽ calorem præbet, ſic Venus uitalem humorem uidetur ſuo concurſu adferre: ſicq́; uitam pariter efficiunt, ut ſimul uir & mulier ad prolis generationem concurrunt. Poſt hos autẽ planetas (qui Soli uelut propinquiores, ſunt Principes) infinita circundatur multitudine aſtrorũ firmamenti, quibus tanquã militũ in numerabilium è longinquo ſubſequentiũ exercitibus undequaque circundatus atque circunſtipatus incedit, in magnificentiſſima gloria, ſingulis propriũ ſuũ lumẽ ex diuitiis theſauri ſui uelut in militiæ ſtipendium per ſoluens. Ob quam nimiam excellentiam, ueteres Poe-

Venus eſt Soli quaſi pro coniuge.

tæ Solem dixerunt esse patrem Deorum hominumque. Quod ideò dictum uideri potest quoniam in omnium generatione ipsius actionem necesse est concurrere, ut causã uniuersalem, sine qua effectus nullus possit generari. Ipse præterea omnibus astris perpetuò lumen communicans, simul & cum agendi in hæc inferiora uirtutẽ, hoc modo nõ immeritò omnia dicitur in astris omnibus operari, dum ꝙ illa agunt, ab isto accipiunt, ut agant. Est autem causa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentissimus Sol existat, tamen neq; supremo neq; infimo loco debuerit collocari. Cum n. Sol principium sit atque fons luminis & caloris uitalis à quo & cætera astra lumen recipiunt, & uiuẽtia omnia uitam, si esset Sol terræ proximus nimio calore eam exueret, nec posset ipsa ferre eius ardorem, sicq; uiuentium consumeret uitam, forsitan etiam suprema astra non ita cómmodè posset illuminare. Si uero e contrariò, Sol locum haberet supremum illic, ubi agit Saturnus, terra calore sufficiente destitueretur, nec possent uiuentia commodè in uita conseruari, & astra inferiora nõ sufficienter potuissent à tam distante Sole illuminari. Propter quod sapientissimus naturæ institutor, & conseruator Deus, Solẽ uoluit in medio esse collocatum, in tali gradu, ut à superioribus atq; inferioribus mediocriter distaret, sicq; terræ neq; nimium uicinus esset, neq; nimium elongatus. Illud quoque de Solis proprietatibus non est præter eundũ, quod sicut Mars calidus existit, ita similiter & Sol. Multa tamen inter eos est differentia, quoniam Solis calor temperatus est efficacissimus & uiuificatiuus, omniũq; uiuentium perfectiuus, quemadmodum ipsa monstrat experientia, eius calore cuncta uiuificari, & perfici, fructusq; & omnia ipsius maximo calore maturescere, & ad perfectum peruenire. Martis autem calor est consumptiuus. Est enim Sol effectiuus caloris, cuiusmodi est calor cordis: qui est uitalis, & corpori uitam donans, atque custodiens. Mars uerò effectiuus est caloris, cuiusmodi est calor chbleræ: quæ ubi dominari potest, consumit & depascit oĩa: quemadmodum patet in febricitantibus. Manifesta quoq;

Arist. 2. li. Phys.

Calor Solis differt à calore Martis.

in effectu harum calditatum apparet diuersitas, quoniam il li in quibus Sol secundum bonum aspectũ dominatur, cordis sunt temperate calidi, & animo uerè magno, uerè fortes, & magnanimi. In quibus autem Mars dominatur, corda habẽt intemperatè calida, & animo sunt feroci potiùs quam uerè magno: dicunturque audaces magis quam magnanimi. Excessus nanque caloris excessum facit audaciæ & temeritatis nimiũ & immoderatè sanguinem inflammã do. Similis penè differentia inter Venerem & Lunam possit assignari: quoniam Venus humiditatis est effectiua, quale est humidum radicale, quod est uitale & conseruationi animalis æque ut uitalis calor necessarium. Luna uero, magis humidi phlegmatici, quod ubi abundauerit, infirmitates uarias gignit.

Capvt XXIIII.

De Sole in sacris literis quam honorifica fiat mentio.

OB hanc quoque Solis excellentiã, in literis sacris honorificentissimam ubique audimus fieri eius mentionem, ut quoties insigne aliquid, & quasi super omnia excellentissimum afferre uelint, Solis decori conferant. Vnde Matthæus Euangelista, transfigurationis gloriam describens, quum fulgorem uultus Christi gloriosissimũ uellet ostendere, non inueniens quicquam in rebus humanis
Mat. 17 alius, Transfiguratus est, inquit, ante discipulos, & resplen
Apoc. 1. duit facies eius, sicut Sol. Sic & Ioannes in Apocalypsi, uultum filii hominis ait se uidisse quasi Solem lucentem
Cant. 6. in uirtute sua. Vnde & in Canticis sponsam Ecclesiam cũ admiratores dixissent pulchram ut Lunam, augere cupien
Eccl. 22 tes laudem, adiecerunt, electã eam esset ut Solem. Rursũ
Eccl. 25 uerò oculos Domini ait quidam sapiens multò esse lucidiores supra Solem. Idem quoq; mulieris bonæ speciẽ in or-
Eccl. 27 namentum domus, cõparat Soli oriẽti mũdo in altissimis Dei. Iterũq; hominẽ sapientẽ & sensatũ, manere ait ut Solem, dũ stultus ut Luna mutatur. Ipse quoq; Dñs IESVS saluator hominum, de iustorum gloria loquens, Iusti,

in quit,

inquit, fulgebunt sicut Sol in regno patris eorum. Ex quibus comparationibus manifestum est. Solis claritate nihil posse in mundo reperiri pulcrius. Hinc per Sapientem dicitur. Quid lucidiùs Sole? Et iterum, Sol illuminãs per omnia respexit, & gratia Domini plenũ est opus eius. Sol in aspectu annuncians, in exitu, uas admirabile, opus excelsi. meridiano exurit terram, & in conspectu ardoris eius quis poterit sustinere? fornacem custodiens in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurẽs montes, radios igneos exufflãs, & refulgens radijs suis obcæcat oculos. Magnus Dominus qui fecit illum, & in sermonibus eius festinauit iter. Diuinus quoque ille Psalmographus, Solis istam magnificentiã & gloriam apertissime cecinit, apertissimeque, per singulas proprietates pinxit, Psalmo. 18. ubi pro eo quod communis Græcorum atque Latinorũ lectio habet, In sole posuit tabernaculum suum: iuxta ueritatem Hebraicã (sacro Hieronymo interprete) sic legimus, Soli posuit tabernaculum in eis (nempe cœlis) & ipse tanquam sponsus procedẽs de thalamo. Exultauit, ut gigas (siue ut fortis) ad currendã uiam, à summo cœlo egressio eius, & occursus eius usque ad summũ eius. In quibus uerbis dũ (iuxta quod in Hebręo legitur) Soli dicit positũ in cœlis tabernaculum, significat ipsum in medio planetarum, quasi in medio cœli locũ possidere. Eundem uero sponsum appellans, significat decorẽ & formosam pulchritudinem splendoris eius, in quo exoritur mundo, cum maxima gratia & gaudio atque exultatione cunctorum uiuentium: quemadmodum omni gloria & decore adornari solet sponsus in die solennitatis suæ. Procedit autem sponsus iste de thalamo, quando ob occasu surgit, & in oriente mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendam uiam, quando magna alacritate quasi gigas fortissimus intra 24. horarum spatium totum mundum percurrit per omnia respicientes, omnia quoque illustrans & uiuificans. A summo cœlo est egressio eius, quia ab oriẽte oritur: & occursus siue reuersio eius usque ad summum cœli est, quando rursum in oriẽtem reuertitur. Vel etiam à meridie, quando in maxima eleuatione est, & quasi

Mat. 13
Ecc. 17.
Ecc. 42.
Ecc. 43.
Psal. 18.

in summo cœlo tendit ad occasum, iterumque suo ordine ad meridiem reuertitur. Nec est qui se abscondat à calore Solis, quoniam circumiens terram, perlustrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, uirtutisque efficacia immutet. Quæ omnia diuinus Psaltes, penitissime considerantis conditionibus Solis admodum iucundis similitudinibus expressit. Hinc & doctissimus ille idiota sacer Franciscus, Solem cęterarum creaturarum dñm doctissimè nominauit illiteratus, eundemq; præ cęteris oĩbus patenter in se Dei gestare similitudinem sapientissime ceci cinit indoctus, in suo cantico quod Deo ex creaturis patria lingua decantauit, atque à Solis præcellentia specialiter canticum Solis nominauit. Ipse, inquit, Sol multo ardore ebulliens siue feruescens diffundit circunquaque radios miranda splendoris irradiatione, miram tui gerens, ò altissime, similitudinem. Qui insuper discipulos docuit, oriente Sole debere oẽm creaturã magnas agere gr̃as Deo ob tanti iubaris gloriosum splendorẽ orbi redditum, cuius uirtute cuncta lætificantur atque uiuificanter in terris, cuius accessu læti ficantur omnia & quasi iuuenescunt, atque uigorem resumunt, horridæ tenebræ fugiunt, grauis sapor e membris pellitur, ægris dolor leuitur, & ualetudo melior languentibus redditur, noctium tempestates sedantur & cohibentur, dissipanturq; nubes & nebulæ ante faciẽ aduentus eius, illusiones quoq; noctiũ, & dæmones amici tenebrarum effugiunt. Qũo econtrario Solis abscessu, hæc oĩa incõmoda reuertuntur, quasi absente eo quẽ metuerũt? Denique tam in scripturis quam in alijs sanctorum patrũ scriptis, & in Ecclesiastico usu, æternam patris sapientiam Iesum Christum dominum nostrum frequentissimè Solis comparatum inuenimus. Vnde & illud Psalmi quod prius secundum literam de Sole corporali interpretati sumus, sancti Theologi, pijssimè & uerissimè secũdum mysticam intelligentiam ad Christum dominum accommodant, quã intelligentiam in Elucidatione libri Psalmorum circa locum iam adductum plenius (Deo donante) explicabimus. Hinc & per alium Prophetam dicitur, Vobis timentibus no-

Frãciscus qũo Solẽ magnificabat.

Mal. 4.

Sap. 5.

nomen meum orietur Sol iustitiæ, quod est sapientia uera. Et in libro Sapientiæ, Damnati impij quæruntur sibi non luxisse Solem iustitiæ & lumen intelligentiæ. Rursum alio in loco, ex persona Dei dicitur, Solem nube tegã: qđ recte sic intelligi põt: Diuinitatem humanitate ueſtiam, & occultabo. Sunt insuper alia in scripturis inspersa plurima, quæ secundum mysticam intelligentiam accommodatissime Soli æterno possent applicari: nos tamẽ finem facimus theologandi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur onerosi, atque ad naturalia contemplanda reuertimur. Eze. 23

Caput XXV.

De circulis maioribus, & primùm de Aequinoctiali.

AD cognoscendum autem melius in particulari. planetarum motum, præcipue uerò Solis & Lunæ, describendi sunt iuxta Astronomorum doctrinã circuli aliquot, secundum quos eorum motus facilius poterit cognosci. Ad hoc enim circuli isti signantur, & secundum imaginationem monstrantur in cœlo, ut ex eorum designatione facilius possit motus illorum explicari. Describunt autẽ duplices circulos, maiores uidelicet & minores.

Maiores circulos uocant, qui totam sphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autem, qui diuidunt quidam sphæram, non tamen in partes æquales, sed una pars diuisionis maior est altera.

Sunt autem circuli maiores, numero sex, nempe æquinoctialis, zodiacus, colurus æquinoctiorũ, colurus solstitiorum, circulus meridianus, & horizon. De quibus nunc per ordinem est dicendum. Et primum de æquinoctiali.

Est itaque æquinoctialis circulum quidam diuidens totam sphæram in duas partes æquales, æque distans secundum omnes suas partes ab utroque polo mundi.

Est autem polus Græcum uocabulum, significans uerticem uel summitatem rei. Vnde polos mundi uocamus uertices mundi, duo scilicet puncta extrema & summa in cœlo sibi directe ex opposito respondentia, ita quod si protrahere-

protraheretur linea rectissima ab altero ad alterum opposi tum, illa directè transiret per centrum & medium punctũ totius mũdi, haberetq; duos istos polos pro terminis suis. Est itaq; æquinoctialis circulus, qui totam mundi & sphæ rã in sui medio in partes æquales diuidẽs, ẽm omnes suas partes æqualiter distat ab utroq; polo mundi. Quamcunque enim in hoc circulo partem assignaueris, inuenire nõ poteris ullam quæ uni polo sit q̃ alteri propinquior, estq; huius circuli centrum idem cum centro mundi, & pertransit axis mundi centrum æquinoctialis. Appellatur autẽ circulus iste uariis nominibus: Primum quidẽ æquinoctialis dicitur, eo ꝙ Sol cum directè sub ipso inuenitur, æquinoctium facit. Est autem æquinoctium, quando nox diei est æqualis, quod nunquam cõtingit, nisi quando Sol sub hoc circulo directe moueri inuenitur: quod bis contingit singulis annis: semel uidelicet in uere in principio Arietis, & semel in Autumno, in principio Libræ: ob eandẽ causam etiã dicitur Aequator, uidelicet diei & noctis. Dicitur quoq; ciugulum primi mobilis: quoniã sicut homo in medio corporis cingulo se cingit (ita ut si in supremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulum ipsum secundũ omnem sui partem æqualiter secundum modum aliquem ab eo distare) ita tota sphæra primi mobilis intelligitur uelut cingulo isto circundata & circumcincta. Et quemadmodum quando homo cinculo circuncingitur, ipsum mediũ cinguli qnodam modo idem censetur cum medio humani corporis: ita circulus iste æquinoctialis totius spheræ, & mundi medium habet pro suo centro, & medio. De duobus autem polis, iam supra diximus: ꝙ is qui semper nobis apparet, arcticus dicitur: is uerò qui nunquam nobis, sed semper antipodibus se ostendit, nominatur antarcticus, eò quòd arctico opponitur.

Aequator. Cingulũ primi mobilis.

CAP. XXVI. *De circulo zodiaco, & signis eius.*

POst hunc uerò est circulus zodiacus, qui & ipse sphæram diuidit in duas partes æquales, sed secundum, ob liquum,

liquum,ita ut prædictum æquinoctialem obliquè pertranseat, ſm unam partem declinans ad Septentrionem à polo arctico, ſecundum alteram uerò ab antarctico ad meridiem, Interſecat autem zodiacus iſte æquinoctialẽ, uiciſſimq; interſecatur ab eodem in duas partes æquales, ita ut amborum idẽ ſit centrum. Illud tamẽ eſt notandum, ꝙ inter omnes circulos, zodiacus iſte ſolus habet latitudinem. Nã cæteros omnes imaginamur ſine latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directiſſimè per ipſius medium pertranſire linea quædam ipſum ſm latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex utraq; parte ſex gradus relinquens. Siquidem 12. graduum eſt eius tota latitudo, Atque hæc linea ecliptica nominatur, eò ꝙ eclipſis fiat, cum ſub eadem hac linea ſimul inueniuntur Sol & Luna, quemadmodum poſterius declarabitur. Secundum longitudinem uerò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur, quæ uulgò duodecim ſigna appellantur, nempe,

Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, & Piſces.

Quomodo ſex priora dicũtur Septentrionalia, arctica, uel borealea, eo ꝙ ab æquinoctiali tendant ad Septentrionem & tendunt uerſus polum arcticum. Sex autem poſteriora, dicuntur meridionalia, uel auſtralia, uel antarctica, eo ꝙ tendant uerſus meridiem, unde ſurgit auſter, & tendunt uerſus polũ antarcticum. Appellantur enim ſigna arctica, quæ polo arctico ſunt uiciniora, ut ſex priora: ſigna uerò antarctica, q̃ polo illi ſunt uiciniora, ut ſex poſteriora. Nullum enim eſt ſignũ, quod æqualiter diſtet ab utroque polo mundi. Ex quo patet manifeſta differentia duplex, inter zodiacum & æquinoctialẽ, cum partes æquinoctialis æqualiter ab utroq; polo mundi diſtent Habent autem ſingula horum ſignorum longitudinem graduum 30. Vnde patet omnia ſigna zodiaci eſſe quadrangula, nõ quadrata. Oẽ enim quadratum latera habet æqualia, quadrangulũ uerò non itẽ. Appellatur autẽ hic circulus, primo quidẽ & uulgatiori noĩe Zodiacus, uocabulo ex Græco idiomate

mate

mate accepto. Nã zoon Græcis significat uiuens, uel animal, Vnde hic circulus, quia signa dicitur ferre animalium diuersorum, Arietis. s. Tauri, & Cancri, & cæterorum, idcirco uidetur zodiacus appellatus. Simili causa Latina appellatione signifer nuncupatur, qm̃ in 12. signa diuiditur, quæ uarias habent animantium figuras. Nonnulli zodiacũ dictum putant à uita, ꝙ Sol sub hoc circulo gradiens uitã rebus præbeat, dum per hunc motum in zodiaco, secundũ accessum, & recessum, causa est generationis, & corruptionis: Græcè enim zoe uita dicitur. Ab Aristotele uerò in secundo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & Sol, & cæteri omnes planetæ suos proprios motus perficiunt, neque unquam extra zodiacum possunt inueniri. Sol uerò non solum sub zodiaco, uerum etiam sub linea ecliptica regia uia semper incedit, non declinans, neque ad dextram neque ad sinistram, nunquam à medio zodiaci uel ad latum unguem deflectens. Quam ob causam, hæc linea ecliptica alio nomine uia Solis appellatur. Cæterorum uerò planetarum nullus sub ecliptica perpetuò currit, sed declinant ab ea, uel hinc, uel inde, sic tamen ut non abeant extra zodiacum.

Oẽs Planeta sub zodicos motum absoluunt. *Linea ecliptica.*

CAP. XXVII. *De coluris solstitiorum, & æquinoctiorũ.*

Solstitiorũ distinctio. *Aestiuũ solstitiũ.*

AD distinguendum autẽ solstitia duo, æstiuum & hyemale, alium imaginamur circulum transeuntẽ per polos mundi, & per principia Cancri, & Capricorni qui est colurus solstitiorum. Quem circulum cum Sol attingit intrans Arietem, fit solstitium æstiuum, qm̃ Sol altius scandere non potest, neq; longius declinare, sed descendere incipit & reuerti uersus medium zodiaci: propter quod stare dicitur. Non enim realiter stare putandus est Sol, qui nunquam quiescit, semper infatigabilis: sed quia non ascendit ultra, neque eleuatur altius, ut ex signis hyemalibus hactenus abscenderat, idcirco stare reputatur, & quasi gradũ sistere, nõ quidẽ à profectione & cursu, sed ab ascensu & eleuatione.

uatione. Est autem tunc solstitium æstiuum, cùm Sol hunc circulum tangit in Cancro, quoniam Cancer signum æstiuũ est, æstatisq; principium, quod nostris tẽporibus est die 13. Iunij. circiter festũ Barnabæ Apostoli. Cùm uerò hunc circulum attingit Sol ex parte altera uersus polum antarcti cum in principio Capricorni, solstitium habetur hyemale. Solstitium quidem, quia desinit tum Sol à nobis recedere, nec progredi potest longius, & iterum ad nos incipit reuerti, ad signa, uidelicet nostro polo, & nobis uiciniora. Hyemale autem, quoniam Capricornus hyemale signum est, hyemisq; principium, quod nostris temporibus est die 12. Decembris, circiter festum Luciæ. Ponunt quoq; punctum solstitij hyemalis, & æstiualis. Vnde punctus solstitij æstiualis, est primus punctus Cancri, ubi circulus iste intersecat zodiacum. Et dicitur punctus solstitij æstiualis, quia cùm Sol in ipso existit, habetur æstiuũ solstitium. Primus autem punctus Capricorni, ubi ex parte opposita diuiditur zodiacus eodem hoc circulo, uocatur punctus solstitij hyemalis. Consequenter ad distinctionem æquinoctiorum alium imaginamur circulum, similiter transeuntem per polos mundi, sed per principia Arietis, & Libræ. Quem circulum cum Sol attingit in principio Arietis (quod fit 10. Martij, circiter festum beati Gregorij) habemus uernale æquinoctium. Aequinoctiũ quidem, quoniam dies ac noctes habentur æquales. Vernum autem, qm̃ Aries signũ est ueris, eiusque principium. Et punctus iste primus Arietis, ubi intersecatur zodiacus, hoc circulo transeunte, uocatur punctus æquinoctij uernalis. Cum uerò ex opposito Sol attingit hunc circulum in principio Libræ 14. Septembris, in festo exaltationis sanctæ Crucis, habetur æquinoctium Autumnale, quoniam Libra autumnale signum est, Autumnique principium. Et punctus ille ubi intersecatur zodiacus, punctus æquinoctij autumnalis dicitur. Habemus itaque quatuor punctos, secundum quos fit totius sphæræ diuisio, temporumq; distinctio. Habemus & circulos duos in polis mundi sese ad angulos rectos sphærales intersecãtes, s̃m quos fit æquinoctiorum & solstitiorum secundũ quatuor

Hyemale Solstitiũ.

Aequinoctiorũ distinctio.

Aequinoctiũ Vernale.

Aequinoctiũ Autumnale.

tuor partes anni ordinata uarietas: hos autẽ duos circulos uocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem uariè assignant.

Capvt XXVIII. *De Meridiano & Horizonte.*

Meridianus. SVnt præter hos duos circuli alii maiores, meridianus, & horizon. Meridianus est circulus quidam qui transit per polos mundi, & per zenith capitis nostri. Est autẽ *Zenith.* Zenith capitis nostri, punctus directè suprapositus capiti nostro. Punctus autem diametraliter illi oppositus Nadir uocatur. Pro cuius intelligentia notandum, quod si protraha*Nadir.*tur ſm imaginationẽ linea recta ab extrema usque ad extremum cœli, per mediũ terræ, simul & per uerticem capitis hominis alicuius, pũctus unus terminatiuus illius lineę dicitur Zenith, ille scilicet directè capiti suprapositus: alter uerò, qui ex opposito respondet, dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui transit ab uno polo mundi per zenith capitis nostri usque ad alium polum ex opposito consistentẽ, à quo iterum per nadir siue punctum zenith oppositum reuertitur ad primum polum: hic dicitur Meridianus illi per cuius zenith & nadir transit. Ex quo manifestũ est, quod illi quorum est idem zenith capitis, eundem habent meridianum: quorũ uerò diuersum, diuersos habent meridianos. Dicitur autẽ circulus iste meridianus, quia ostendit punctum meridiei: & quandocunq; Sol hunc circulum tãgit, merides est illis, quorum hic est meridianus: & quando eundem circulũ tangit in hemisphærio inferiori, tunc est media nox illis, quorum est hic meridianus. In quacunque enim regione sit homo, in quolibet diei anni, quãdo Sol motu raptus primi mobilis tangit istum circulũ in superiori hemisphærio, est punctus meridiei. Quando autẽ in inferiori hemisphærio, ad eundem circulũ peruenit, est punctus mediæ noctis. Per meridianos etiã longitudo cognoscitur locorum, & distantia eorũ abinuicem, cuius con*Horizon.*sideratio ad Geographiam spectat. Horizon uerò est circulus diuidens hemisphærium inferius à superiori. Totam nam-

namq; ſphæram diuidit in duas partes,ſiue in duo hemiſphæria(Hemiſpærium enim ferè medietas dicitur) quorum unum à nobis uidetur,alterum non uidetur. Semper enim à nobis tantũ altera pars cœli uidetur.Illud aũt quod ſub aſpectu nr̃o eſt,hemiſphærium ſuperius appellamus,& peculiariter nr̃um dicimus. Illud uerò quod infra nos, & nr̃o ſubtractum aſpectui,dicimus hemiſphęriũ inferius,neque nr̃um illud appellamus,ſed noſtrorũ potius antipodũ: Dicitur aũt horizon Græca appellatione,quaſi finitor. Nã horizon ſignificat finio,ſiue definio,aut termino. Vñ Horiſmos,finitio,ſiue definitio. Dicitur ergo horizon, id eſt finitor,uel terminator:quia ſcilicet terminat & finit partẽ cœli uiſam à non uiſa,& illam partẽ uiſus tranſit ubi uiſus noſter terminatur,& ubi nobis apparet cœlum terræ coniungi. Nam id nobis illinc contingere uidetur, ubi eſt uiſus noſtri terminus. Vocatur etiam circulus hemiſphærij, eò quòd hemiſphærium unum ab alio diuidat,& unicuiq; ſuum deſignet. Huius aũt Horizontis poli ſunt zenith, & nadit,à quibus ſecundum omnes ſuas partes æqualiter diſtat,& nos ſemper in horizontis noſtri centro ſumus. Ponunt quoq; horizontem rectum,& obliquum. Rectum dicunt eſſe eorum,qui ſub æqui noctiali habitant.uel,quorũ zenith eſt in æquinoctiali:Obliquum autem habẽt omnes, qui ultra uel citra æquinoctialem habitant. Et hæc quidẽ de circulis maioribus figuraliter ſint dicta, quibus omnibus commune ad ſphæram totam in duas æquales partes diuidere,id quod ad oculum de ſingulis ſigillatim põt facillime in ſphæra demonſtrari.

CAPVT XXIX.

De circulis arctico,antarctico,tropico Cancri,& tropico Capricorni.

CIrculi autem minores(qui ſphæram diuidunt quidẽ, ſed in partes inæquales ſunt) IIII. arcticus ſcilicet, antarcticus,& duo tropici,æſtiualis,& hyemalis,ſiue Cancri,& Capricorni. Circulus arcticus,eſt circulus quidã paruus,quem deſcribit polus zodiaci ſuo motu raptu, circa polum

lũ arcticum. Circulus uerò antarcticus, quem describit polus alter zodiaci, circa polũ antarcticum. Ex præcedẽtibus enim manifestum est alios esse polos zodiaci, ſm quē Sol mouetur motu proprio, à polis ęquinoctialis, ſm quē mouetur primum mobile, item & Sol motus raptus. Cùm ergo totus zodiacus simul cum Sole per singulos dies necessario semel per raptum circumuoluit, necesse est ut circa polos mundi ipsius zodiaci poli circunferantur: Nam poli mũdi fixi manent & immobiles, poli autem zodiaci ſm proprium solis motum manent immobiles, ſm raptum tamen primi mobilis simul cum zodiaco circunferuntur circum polos mundi. Illos autem circulo quos sic motu suo circa polos describunt dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidem circulum, à polo arctico circa quem describitur. Antarcticum autem, ab antarctico polo. Tropicus Cãcri est circulus quē Sol raptu primi mobilis describit existens in principio Cancri, in puncto Solstitij æstiualis: qui circulus supremus est, quem Sol potest describere uersus circulum arcticum uel polum arcticum: quoniam tunc in maxima eleuatione est, ita ut altius ascendere non possit, nec proinde superiorem aliquem circulum, aut arctico polo propinquiorem describere. Atque hic tropicus etiã ęstiualis nominatur, quoniam in signo æstatis imò quod principiũ est æstatis, describitur. Tropicus aũt Capricorni est circulus quē Sol raptu primi mobilis describit ĩ principio Capricorni, existens in puncto solstitii hyemalis. Estq; ultimus quem Sol potest describere uersus polum aut circulum antarcticum, quoniam altius non potest quàm supra prędictum punctum solstitii ascendere, neque à nobis longius recedere, nec proinde ulteriorem circulum describere. Vocatur quoque hic in ratione signi, quod est hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illum tũc Sol describit, cùm nobis hyems incipit. Verùm huiusmodi appellatio, nõ nisi quo ad nos debet intelligi. Siquidẽ nostri Antipodes suum tropicum Capricorni, æquè uocãt tropicum æstiualem ut nos nostrum tropicum Cancri. Vocantur circuli isti Græca appellatione Tropici, à uersione uel conuersione.

Circulus arcticus, & antarcticus.

De duobus tropicis.

Cur tropici dicantur.

uersione. Nam Græcè tropeo significat retrouerto. Inde trope, reuersio uel conuersio uel mutatio, Circulus igitur tropicus dicitur, quod in eo fit solis trope, id est, cõuersio siue reuersio. Post hos.n. descriptos circulos, cum ulterius illi non liceat proficisci, nec tamen stare possit, cogitur reuerti, ita ut si à nobis longissimè abfuerit, quemadmodũ in solstitio hyemali contingit, mox redire ad nos incipiat, uersus nostrum polum ascendendo, quod tamen statim pcipi à nobis multum sensibiliter non potest nisi post aliquanta dierum spatia. Si uerò proximus nobis fuerit, & in summa super nos eleuatione (quod est in solstitio æstiuali) cogitur à nobis abscedere uersus alterum polum.

CAPVT XXX. *De quinque zonis siue plagis.*

SEcũdam istos autem quatuor circulos minores, arcticũ antarcticum, tropicum Cancri, & tropicum Capricorni, fit diuisio totus cœli in quinque zonas, plagas, siue regiones distinctas, atq; proportionabiliter etiam ipsius terræ ſm eosdem circulos. Vna regio est totum hoc spatium quod est inter duos tropicos. Et hæc uocata est ab antiquis Torrida zona, propter calorem ecessiuum, quem ibi esse dixerunt, ob hoc quòd sol perpetuò in ista regione inueniatur. Nam (ut suprà diximus) extra tropicos non potest ingredi. Quã ob causam dixerunt zonam hanc esse inhabitabilem. Alii tamen omnino id negant, assignantes in hac zona multas habitabiles regiones, ut Ptolomæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamen potest illud antiquorum dictum, quod non sit admodum conueniens habitatio pro humana natura, maximè iuxta tropicos. Homines enim locorum illorum nigerrimi sunt, & breuis uitæ ac paruæ staturę, quod procedit ab excessu caloris consumẽte in eis humidum radicale, ut non possint nec in iustam quantitatis mensuram excrescere, nec in communem hominum durationem uitam protendere. Sub æquinoctiali autem experientia sentire facit esse regiones temperatissimas atque habitationi maximè accommodas, quod fieri dicunt *Torrida zona.*

propter æqualem præsentiam & absentiam Solis per quã æqualem uicissitudinem fieri uidetur maxima temperies regionum illarum, & optima loci illius dispositio. Illæ uerò duæ regiones, quæ sunt à circulis arctico & antarctico usque ad polos mundi, similiter dictæ sunt inhabitabiles, propter nimium frigus ob nimiam Solis distantiã, tametsi secundum ueritatem non sint prorsus inhabitabiles. Nam intra circulum arcticum tradit Ptolemæus esse multas hominum habitationes, sed nõ multum aptas habitationi: id quod nimius pallor hominum illic habitantium, & nimia longitudo supra quam staturæ humanæ cõuenit, satis indicant. Aliæ uerò duæ regiones, quarũ altera est inter circulũ arcticũ & tropicũ Cancri, altera uerò inter circulum antarcticũ & tropicũ Capricorni, pp temperiem, sunt optimè habitabiles. Neq; enim Sol nimiũ eis propinquus est, neque nimium elongatus, & quodam modo mediæ constitutæ inter torridam zonam & regiones illas frigidas supremas, illinc quidem calorem participantes, hinc uerò frigiditatem, ita optimam accipiunt contemplationem. Harũ autem zonarum particularior determinatio ad Geographũ magis, quàm ad Physicum spectat. Quapropter nobis ista sic generaliter dicta sint satis.

Regiones frigidissima.

Regiones tẽperata.

CAPVT XXXI.

De eclipsi Lunæ, quomodo, & quando fiat.

SVperest, ut de cœlestium luminarium eclipsibus nonnihil dicamus. Erit enim non inutilis huius rei consideratio. Et primum quidem Lunæ eclipsim determinemus. Pro cuius notitia attendendũ est, ꝙ Luna licet moueatur, semper sub circulo zodiaco, non tñ sub linea illa ecliptica, q̃ suprà diximus esse uiã Solis: sed ab ecliptica deuiat, & suo motu lineam propriam describit (quæ linea Lunæ dicitur) inter secantem prædictam eclipticam lineam in duobus punctis diametraliter oppositis, quos duos punctos uocant caput & caudam draconis. Propter quod nunquam cõtingit Solem & Lunam directè & diametraliter ad inuicem

cem opponi, nisi cum alter fuerit in capite draconis, & alter in cauda. Neque item perfecta fieri potest eorum cõiunctio, nisi simul ambo uel in capite, uel in cauda draconis inueniantur. Cum enim Sol perpetuo sub linea ecliptica directe inueniatur, Luna uerò nunquam nisi in duobus his punctis, manifestum est, diametraliter coniunctionem nõ posse fieri, nisi ambobus in uno horum punctorum existentibus: neque diametralẽ oppositionem, nisi in his punctis sibi ex opposito constituantur. Dicimus autem diametralem oppositionem, quando sic opponuntur, quòd eadem diameter intelligatur contingere centrum utriusque: ita ut linea protracta à centro Solis directe terminaretur in centro Lunæ. Similiter & cõiunctionem diametralẽ dicimus. Deinde & hoc sciendum est ex perspectiua, ꝙ omne corpus opacum obiectum corpori luminoso, facit umbram. Et quidẽ si corpus luminosum fuerit maius corpore opaco obiecto, illuminabit plus q̃ mediam partẽ corporis illius contra se positã, reliquã uerò partem relinquit obscurã, & umbrã facit pyramidalẽ, quæ continuò minor fit, & ad acutiẽ tendit. Vnde sequitur, ꝙ terra minor existens Sole, ipsi obiecta, pro medietate sua, aut plus quam pro medietate illuminatur, secundum quam respicit aspectũ solis, reliqua uerò pars obscura manet, & umbram facit: quæ umbra semper directè porrigitur uersus nadir siue punctum oppositũ ipsius corporis luminosi: atq; ita umbra terræ directè semper protenditur uersus nadir solis. Quibus præmissis dicẽdum est, quod cum sol & Luna sibi inuicem diametraliter modo prædicto opponuntur sub linea ecliptica, ita ut ille sit in capite, hæc in cauda draconis, aut econtrario, ille in cauda, hæc in capite, tunc uera habetur eclipsis Lunæ. Est enim directa interpositio terræ (quæ est corpus opacũ inter solem & Lunam propter quod terra interposita impedit, ne ad Lunam possit à sole uenire lumen, ac proinde (cum non habeat lumen nisi à sole) necesse est eam lumine deficere, quod est eclipsari, Nam eclipsis non aliud est quàm destitutio siue defectus. Quòd autem tunc sit directa terræ interpositio inter solem & Lunam, manifestè pa-

Caput & cauda draconis opposita.

Quomodo Lunæ fit eclipsis.

Q 2 tetur,

tetur, quia si protraheretur linea recta à capite draconis usque ad cauda, Sole existente in capite, & Luna in cauda, linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunæ, & transiret per centrum terræ. Ex quo etiã cõsequitur, ꝙ Sole existente in capite draconis. Nadir ipsius Solis est in cauda draconis. Atq; ita (iuxta prædicta) necesse est ut umbra illa quæ fit à Sole, per interpositionem terræ, directè protendatur uersus corpus lunare: quoniam semper umbra (ut diximus) uersus Nadir corporis luminosi protenditur.

CAPVT XXXII.

Nunquam fieri eclipsim Lunæ, nisi tempore oppositionis.

EX prædictis fit manifestum, ꝙ nunquam potest haberi Lunæ eclipsis, nisi tempore oppositionis, siue plenilunii. Nunquam enim alias contingit alterum prædictorum planetarum esse in capite, & alterum in cauda draconis: neque alias unquam contingit simul illos inueniri sub ecliptica linea diametraliter oppositos: quod tamen est necessariũ ut fiat Lunæ eclipsis. Nunquam item contingit terram interponi inter Solem & Lunam (cuius interpositio causat Lunæ eclipsim) nisi cum in his punctis sibi inuicem fuerint opposita. Extra hos enim punctos quotiescunque lineã protraxeris, à centro Solis ad centrum Lunæ, nunquam linea illa per centrum terræ inuenietur transire: quod argumentum euidens est, eam diametraliter nõ interponi. Item ex prædictis causa manifesta est, quare nõ semper in oppositione Lunæ ad Solẽ habeatur Lunæ eclipsis. Oppositio enim singulis fit mensibus, rarò autem eclipsis: nimirum quia nõ in qualibet oppositione Luna inuenitur sub linea ecliptica, nec in capite, nec in cauda draconis. Nunquam autẽ eclipsis Lunæ fieri potest (ut diximus) nisi quando Luna simul cum Sole sub ecliptica inuenitur.

Quare nõ semper fit in oppositione eclipsis.

CAPVT XXXIII.

Quòd aliquando fieri possit eclipsis Lunæ partialis.

QVamuis autem perfecta & totalis Lunæ eclipsis non possit fieri, nisi cum sub linea ecliptica diametraliter oppo-

opponitur Soli, poteſt tamē fieri eclipſis imperfecta & partialis, cum prope caput aūt caudam draconis fuerit fere diametraliter, quamuis nō omnino diametraliter oppoſita Soli intra metas ſiue terminos eclipſis, qui ſunt x i i. gradus ante & poſt caput uel caudam draconis ſecundum longitudinem. Luna enim exiſtens ita propinqua ad oppoſitionem diametralem Solis, intra tale ſpatium, ſm partem ſui eclipſatur, magis uel minus, iuxta quod uicinior eſt capiti, uel caudæ draconis, aut ab eis diſtantior. Non tamen plane totaliter eclipſari poteſt, niſi cum in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli oppoſita. Eſt tamen aduertenda differentia inter eclipſim Lunæ totalem, & uniuerſalem ſiue generalem. Totalis enim eius eclipſis dicitur, quando penitus, & totaliter ſecundum omnes partes priuata eſt Solis lumine. Generalis autem ſiue uniuerſalis eius eclipſis dicitur, quādo generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo conſequitur omnem eclipſim Lunæ, ſiue totalem, ſiue partialem, eſſe generalem: Luna enim eclipſim patiēs undecunque uideatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratum eſt, aut maculam habet uel obſcuritatem, ſiue in toto, ſiue in parte, undecunque aſpiciatur, talem denigrationem aut obſcuritatem habere cernitur, ita luna umbra terræ perfuſa & obſcurata, undecunque uideatur, iudicabitur ut priuata ſolis lumine, ſiue ſecundum totum, ſiue ſecundum partem. Non ergo conuertuntur eclipſis Lunæ totalis & generalis, cum etiam partialis probata ſit eſſe generalis. ſecundum eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini poteſt apparere aliter quàm luce priuata, nec ſecundum eam partem aliunde uidetur illuminata, cuius contrarium eſt in eclipſi partiali ſolis, ut ex ſequentibus fiet manifeſtius.

CAPVT XXXIIII.

De eclipſi Solis quando & quomodo fiat.

CVm uerò luna eſt in coniunctione ad ſolem, ſi coniunctio fiat diametraliter ſub linea ecliptica, ita coniungantur luna ſoli in capite uel in cauda draconis, per *Quomodo Sol eclipſatur.*

interpoſitionem Lunæ inter Solem & noſtrum aſpectum, cõtinget nobis Solẽ eclipſari. Cũ.n. Luna ſit corpus opacũ, & nõ tranſparens, penitus illuminari à Sole nõ poteſt, ſed illuminatur tm̃ à Sole ſecũdum ſuam medietatem, uel maiorẽ partẽ (eò quod Sol maior ſit Luna) proiiciturque umbra uerſus aſpectum noſtrũ & obumbratur nobis claritas Solis, ſicq; nobis Sol eclipſatur. Quod non ita intelligendũ, quaſi Sol uerè poſſit lumine priuari, cuiuſcunq; corporis obiectione. Eſt.n. hoc planè impoſſibile, cùm Sol à ſeipſo, & nõ ab alio ſuum habeat lumen. Sed quantũ ad noſtrum iudicium, noſtrũq; aſpectũ dicitur eclipſari, quia ſcilicet nobis uidetur eius lumen deficere, quod nobis propter interpoſitionem opaci lunaris corporis non appareat. Quomodo autem ſuperius de Luna diximus, quod perfecte & totaliter non eclipſatur, niſi cum ipſa ſub linea ecliptica opponitur Soli in capite, aut cauda draconis: ita de Solis eclipſi dicendum eſt, quod perfecta fieri non poſſit, niſi quando eſt diametralis coniunctio Lunæ & Solis ſub ecliptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambobus in cauda exiſtentibus, & diametraliter ſibi inuicem ita oppoſitis, ut eadem diameter per utriuſque centrum tranſeat. Poteſt tamen fieri partialis Solis eclipſis, etiam tunc quando Luna eſt in coniunctione ferè ſub linea ecliptica, prope caput aut caudam draconis intra metas, uel terminos eclipſis, de quibus prædictũ eſt. Inter eclipſim autem Solis totalẽ, & partialẽ hæc differentia eſt: quod in totali eclipſi, exiſtente cõiunctione directe in capite uel in cauda draconis totum corpus Solis illis obumbratur, & obtenebratur, quibus eſt eclipſis, ita ut nihil uideant de globo Solis. In eclipſi autem partiali, quando coniunctio tm̃ eſt prope alterũ dictorum punctorũ non obtenebratur totũ corpus Solis, ſed ſolũ pars aliqua, ubi contingit interponi lunam noſtro aſpectui. Et contingit interdum hanc eclipſim ita modicam eſſe, ut uix percipiatur, niſi macula aliqua ſub ſolari corpore. Ex prædictis patet ratio, quare non ſemper in coniunctione Solis & Lunæ uideamus Solem eclipſari, quoniam uidelicet non in omni

omni coniunctione. Luna in aliquo prædictorum puncto-rum inuenitur, aut propè intra metas eclipsis, sed frequentius in alia parte zodiaci Soli coniungitur, extra punctos prædictos. Manifestum est insuper omnino non posse fieri Solis eclipsim, nisi tempore coniunctionis & nouilunij, quemadmodum non potest fieri eclipsis Lunæ, nisi tempore oppositionis, & plenilunii: quoniam uidelicet alias nō contingit Lunam obiici inter Solem & nostrum aspectū.

Capvt. XXXV.

Multiplex differentia inter eclipsim Solis, & Lunæ.

INter eclipsim autem Solis & Lunæ, non unica differentia est. Primū enim hoc ex dictis patet, quod eclipsis Solis requirit coniunctionē in eodem puncto, uel prope idē punctum: Lunæ uerò eclipsis exigit oppositionem in punctis oppositis, Prior habet fieri tempore nouilunij, posterior in tempore plenilunij. In priori, Luna interponitur inter Solem & terram. In posteriori, terra inter Solem & Lunam obiicitur media. In priore, umbra Lunæ terrā obscurat, in secunda umbra terrę corpus Lunę obfuscat. In priori, tantum fit luminis ab aspectu nostro subractio: in posteriori, etiam realis luminis priuatio. Sunt præter has duas duæ aliæ notabiles differentiæ, quarum prior hæc est quod eclipsis Lunæ (siue totalis sit siue partialis) semper est generalis in omni terra: eclipsis autem Solis, nunquā est generalis. Priorem partem supra declarauimus. Posterior uerò ita probatur, quoniam non simul omnibus Sol eclipsatur, neque omnibus simul apparet lumen deficiens, sed dum hi Solem eclipsari percipiunt, illi luce solis fruūtur, & dum ad hos eclipsis peruenit priores illi lucis fulgorē iā receperunt. Quia.n. sol in eclipsi suum lumen nō perdit, sed tantum eius claritas obumbratur, ex interpositionem Lunæ fieri potest, ut quibusdam obscuretur, quibusdam autem non. Cùm enim Luna sit multò minor tota terra, & Sol multò maior Luna, non potest umbra Lunæ totam terram cooperire: maximè, quia iuxta prædicta) umbra

Eclipsis Solis nū quam est uniuersa.

bra terræ ſecundum acutiem pyramidalem continuo minuitur, propter quod etiam ſi terra eſſet æqualis tantũ lunæ, adhuc non poſſet penitus ab ea obumbrari. Multò minus ergo nunc, ubi ſecundum ueritatem multò eſt maior (continens uidelicet eam trigeſies nonies) poterit ab ea penitus obumbrari. Vnde contingit fieri eclipſim in una regione, non aũt in alia, imo contingere poteſt ut duorum uicinorum ſatis propinque commorantium uel conſiſtentium, alter habeat eclipſim, alter non, utpote ſi intra unius aſpectum & ſolem ſit interpoſita Luna, non autem inter alterius aſpectum: aut ille ſit in umbra Lunæ, hic autem nõ utpote ſi illum tangat pyramidis acuties umbræ lunaris, nõ autem hunc aliquantulum diſtantem ab altero. Nequaquã ergo poteſt fieri ſolis eclypſis generalis in uniuerſa terra. Tunc enim totam terram poſſet obumbrare luna, quod eſt impoſſibile. Totalis autem eclipſis ſolis, aliquibus poteſt fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur, quã ut ſol in aliqua parte per directam interpoſitionem lunæ penitus ſubtrahatur illic inhabitantium aſpectui. Tunc enim nobis eſt totalis ſolis eclipſis, quando noſtro aſpectui totaliter eius lumẽ ſubtrahitur, propter directã interpoſitionẽ corporis lunaris inter ſolẽ, & nr̃um aſpectũ. Verùm interim dum nobis ita totaliter eclipſatur in aliis partibus terræ, nec partialiter uidebitur eclipſari, eo ꝙ quantum ad illas partes terræ, non ſit interpoſitio lunæ, ſicque generalis eſſe non poterit. Altera differentia eſt, quòd eclipſis ſolis incipit à parte occidentali corporis ipſius, eo qđ luna per proprium motum uenit ab occidente. Sed eclipſis lunæ uenit primo à parte orientali corporis eius, eo quòd ipſa proprio motu ab occidente ueniens intrat umbram terræ, quam primo tangit in parte ſui corporis orientali: ueruntamen prius partem umbræ occidentalem ingreditur.

CAPVT XXXVI. *De nouilunio & plenilunio.*

OPortunè quoque hoc loco, & de nouilunio, & plenilunio, & uaria lunæ illuminatione dicendum. Aduertendum

tendum proinde est, quòd cum luna ex se lumē nō habeat, sed omne suum lumen recipit à sole, omnis ratio mutuationis, & uariæ illuminationis per respectus uarios ad solē debet considerari. Est enim luna corpus admodum opacum, quod non potest à solis lumine (quātumuis forti & ualido) totaliter penetrari, sed tantum secundum mediam partē, uel amplius, ab eo potest illuminari. Illic aūt illuminatur, ubi à sole respicitur. Propter quod non semper in eadē sua parte lumen habere cernitur, eo quòd non semper secundum eandē partem à sole respicitur, sed nunc desuper, nūc ab infra, nunc à latere hoc aut illo. Et secundum hanc illuminationem diuersam, cōtigit omnis in luna mutatio. Quādo enim luna est coniuncta soli, ita ut pariter inueniantur sub aliqua parte zodiaci, superior eius medietas, q̄ est uersus astra, est illuminata: inferior medietas uersus terrā, obscura est, proijcitq; umbra. Et tunc nouiluniū dicimus. Hebræi uerò neomeniam appellabant, id est, nouum mensem. Distinguebant enim menses per lunæ cursum, ita ut semper à nouilunio mensem inchoarent, suasque calendas ipsum diem coniunctionis habebant. Deinde uerò, cum luna suo motu celeriori à sole incipit recedere, incipit simul & & lux eius à parte superiori ad inferiorē permutari, incipitq; nobis lux aliqua apparere in nostra medietate. Et quāto luna à sole amplius declinat, tantò magis à parte superiori lumen recedit, & in parte laterali (propter lateralem solis aspectum) illuminatur. primum quidem ut cornuta modice, & appellatur bicornis, deinde pleniori lumine, & quarta crescens uocatur: quæ cùm plena fuerit, quasi semicirculus apparet, quando est luna septima. Post hanc uerò quartam primam incrementi lunaris, cōtinuò ad plenitudinē circuli tendit, s̄m ampliorē à sole declinationē, usque dum ad similitudinē pleni circuli uenerit (qđ fit luna 14.) ita ut sol & luna inueniantur in partibus zodiaci oppositis. Tuncque pars eius inferior uersus nos, totaliter illuminat superiori omnino remanente priuata lumine, appellaturq; pleniluniū, eo quod nobis tunc plene illuminata uideatur, licet secundum ueritatem æque semper sit illuminata. Atq;

Nouilunium.

hio

hic finitur medietas mensis lunaris. Post hoc iterum incipit luna soli appropinquare, & per consequens ab inferiori parte lumine priuari, & uersus superiorem partē lumine crescere, rursumq; ut cornuta à parte altera, & semicirculi in modum apparet, luna XXI. donec tandem iterum habeatur ex cōiunctione nouilunium. Sicque perpetua hac instabilitate luna mouetur uelocissimo suo motu quadruplicem sibi singulis mensibus uarians illuminationem.

Capvt XXXVII.

De eclipsi facta tempore passionis Christi.

QVæ autem in capitulis præcedentibus de Solis eclipsi dicta sunt, oportunè nimium cōducere uidentur ad considerationem eclipsis solaris, quam in sacris Euangelijs factam legimus media die, pendente in crucis patibulo solis, lunæ, astrorumque omnium, imò cœli & terræ conditore Christo Iesu domino & Deo nostro: quæ tā notabilis & supra naturam insolita fuit, ut etiam gentilium historijs, posterorum memoriæ sit prodita: pręter quod diuinus ille Dionysius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolum Philosophus, in epistola ad Policarpum se pariter cum Apollophane summo Philosopho eandem se conspexisse, & cum admiratione maxima diligenter cōsiderasse testatur. Constat enim ex prædictis, hanc eclipsim nequaquam secundum naturam potuisse fieri, sed supernaturali tantum uirtute. Nam tempus passionis Christi minimè conueniebat tempori solari eclipsis. Hæc. n. (ut ostensum & probatū est) non nisi in coniunctione solis & lunæ fieri potest. Tempore uerò passionis Christi plenilunium erat, & oppositio lunæ ad solem. Quod præter testimoniū Dionysij, qui se asserit cum Apollophane in oppositione eam conspexisse, manifestè ex sanctorum Euangeliorum auctoritate monstratur, quæ describunt Christum tempore Paschalis solennitatis in sancta Parasceue passum & immolatum. Paschalem autem solennitatem (ut ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debebant, luna

Dyonisius Areopagitæ eclipsim aduertit ī passione. Christi.

scilicet

ſcilicet quintadecima:quemadmodum legimus Exodi 12. cap. Non ſolùm igitur tempus non fuit ſecundum naturam accomodum Solari eclipſi, uerùm etiam maxime incommodum. Nullo enim tempore impoſſibilius eſt eam fieri, quàm tempore oppoſitionis. Nunquam enim longius Sol & Luna abſunt à coniunctione, quàm oppoſitionis tempore. Exactius autem cuncta quæ in hac eclipſi contigerunt conſiderantibus, in uno portento quinque ſimul concurrũt conſideranda miracula, quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minime pigebit explicare. Primùm itaque fuit ex parte temporis, quoniam (ut iam diximus) ſecundum naturam erat ad eclipſis generationem minime conueniens. Secundum erat in curſu Lunæ, quæ naturaliter ſuo motu proprio ab occidente in orientem progreditur. In hac autem eclipſi, uiſa fuit à Dionyſio motu uelociſſimo reuertens præter naturam ab oriente uerſus meridiẽ uſque dum ſtetit ſub Sole, ubi per tres horas quieuit, & Solis lumen mortalibus occultauit. Poſt uero mortuo domino ad proprium locum uerſus orientem, motu celerrimo, ueluti in inſtanti regreſſa eſt. Atque ita quidem hora ſexta & nona apparuit ſub Sole, ueſpere autem occidente Sole in oriente apparuit oppoſita Soli. Tertium miraculum fuit ex parte, à qua incœpit eclipſis: nam ſupra declaratum eſt, eclipſim Solarem debere ſecundum naturalem ordinẽ incipere à parte Occidentali corporis ſolis. Illius autem eclipſis fuit initium à parte Orientali ſolis. Nam Luna (ut iam dictum eſt) retroceſſit ab Oriente uerſus meridiem, ſicq; primo Solẽ tetigit ex parte Orientali. Quartum fuit miraculum ex parte in qua poſt peractam eclipſim primum cœpit corpus Solare lucidum apparere. In eclipſi enim naturali, pars illa ſolis, quæ primùm obumbratur interpoſitione Lunæ, prima incipit apparere lucida poſt eclipſis medium. In hac autem eclipſi ordine contrario (quod mirabile eſt) pars illa quæ primo obſcurata fuit, & quam primum ſubintrauit corpus Lunæ, poſtremò apparuit ſuo lumini reſtituta. Vltima uerò pars, Solis, & quam nouiſſime luna intrauit (pars uidelicet Occidentalis) primum detecta apparuit, &

Quinque miracula ĩ una eclĩpſi.

paruit, & ab obſcuratione libera: Non enim pertranſiuit luna ſolē, uti ſolet in naturali eclipſi; ſed ſub eo ſtetit triū horarum ſpatio, ac deinde, non pertranſeundo ſolem reliquit, ſed ſurſum ad locum unde uenerat (id eſt ad Orientē) redeundo. Quintum fuit miraculum, ex mora & duratione eclipſis. Nam eclipſis ſolis ſm naturam diu durare non poteſt, ſed ocyſſime, & celerrimè abſoluitur propter nimiam ſolaris corporis ad corpus lunare ſuperexceſſum ſecundum quantitatem, & uelociſſimum lunę motum. Propter quas duas cauſas concurrēte, non poteſt corpuſculum tanto minus, corpus tanto maius noſtro ſubtrahere aſpectui. Siquidem (propter motū uelociſſimum) luna non diu poteſt noſtro aſpectui occultare ſolē, corpus tantæ molis, quin aliqua ex parte mox emicare, & effulgere incipiat noſtro aſpectui. Quemadmodum uidemus ad oculum, nonnunquam magni corporis molem noſtro aſpectui abſcondi per minimi corporis interpoſitionē: quod tamen ſi uel ad trāſuerſum unguem aut latum culmum loco moueatur, mox ſub aſpectum noſtrum ſeſe offeret, quod ante fuerat occultum. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manum tātum tenentes, ita prohibemus ne cōſpiciamus globum Solis, qui mox ſe ingeret noſtro aſpectui, ſi uel minimum eā mouerimus At uero eclipſis iſta (de qua loquimur) tam admirabilis & horrenda, nō modici tēporis fuit, neq; ad momentum tranſiens, ſed perpetuò trium horarum ſpatio, ab hora ſexta (ut Euangeliſta ait) uſque ad horam nonam. Cūcta uerò hæc miracula beatus pater Dionyſius Areopagita, in ſupradicta epiſtola, paucis uerbis paticulariter uidetur attingere quēadmodū ex ipſius epiſtolæ uerbis: Aſtronomicæ rei perito facilè fieri poteſt manifeſtum.

CAPVT XXXVIII.

Quod eclipſis iſta tempore paſſionis fuerit uniuerſalis.

SVper hæc uerò omnia, forſitan & aliud miraculum ſextū adiiciendum erit, ſecundum naturā, multò etiam Magis, quā præcedentia impoſſibile. Videtur enim eclipſis

ista de qua loquimur, fuisse penitus uniuersalis in uniuerso orbe. De quo tamen contrariæ extant sententiæ. Nam aiunt quidam tantum in Iudæa fuisse hanc eclipsim, & quod Euangelistæ dicunt tenebras factas super uniuersam terrã limitate intelligunt de terra Iudeæ. Atque hi nihil opus habent aliud superaddere miraculum. Altera uerò probabilior, & scripturæ rationi, atque historicæ fidei magis cõsona opinio est, quæ uniuersalẽ dicit fuisse hanc eclipsim, super uniuersum orbem. Est.n. hoc magis scripturæ consonum, quę simpliciter dici super uniuersam terram factas esse tenebras. Deinde & rationi magis consentaneum est, postquam ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclipsim fieri uoluisset gubernator naturę, ut miraculum illud palam omnibus in toto mũdo exhiberet: quandoquidem ad omnium salutem, agnus ille in Iudæa immolabatur. Et decebat apud omnes, lapidem hunc reprobatum cœlitus clarificari: ita ut esset etiam exteris nationibus in testimonium abominandi facinoris, tam insolita conspecta eclipsis. Quod etiam rei docuit euentus. Non enim solus ille in Iudæa Centurio, uisis iis quæ facta fuerant, dixit: Vere filius Dei erat iste. Verumetiã apud Heliopolim in Aegypto Dionysium audiuimus conspectare admiranda, memorabili uerbo exclamasse coram sodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina dissoluitur. Et ex hoc signo apud Athenas (quod in actis apostolicis legitur) ignoto Deo fertur aram fuisse inscriptam. Præterea, miraculum illud de retrocessione umbræ solaris in testimonium sanationis Ezechiæ regis, non in sola Iudæa exhibitum neque perceptum fuit, uetum etiam in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorum legimus misisse ad eum literas, & nuntios, ut inquirerent de portento, quod acciderat super terrã: quemadmodum in libris Paralip. legimus. Quantò magis erga signum illud, quod ad clarificationem Saluatoris mũdi fiebat, non in Iudæa tantum, sed & in exteris regionibus decuit uniuersale fieri? Monstrat hoc ipsum fides historiæ, quoniam (ut Eusebius Cęsariensis refert) Phlegon egregius Olimpiadum supputator, lib.

Ps. 117.

Matt. 27

Dionysii memorabile dictũ.

Act. 17

Par. 32.

Eusebius

Phlegon

lib. XIII. de hac eclipsi ita testatur: Olympiade CCII. magna & excellẽs inter omnes, quæ antè acciderant, defectio Solis facta est, & dies hora sexta ita in tenebrosam noctem uersus, ut stellæ in cœlo uisæ sint, terræq; motus in Bithynia Nicenæ urbis multas ædes subuerterit. Ex cuius uerbis manifeste patet, nec terræ motum peculiarẽ fuisse Iudeæ, nec Solis deliquium. Id quod ex conspectione stellarum probatur. Non enim efficere posset eclipsis Solis particularis, ut ullæ stellæ in cœlo conspiciantur, cum lumen Solis non tollatur, unde prohibetur stellarum aspectus. Maius.n. lumen obfuscat minus. Vnde licet nobis abscondatur globus Solis, non ob hoc lumen eius aufertur, quo obfuscantur stellæ, ut uideri non possint. Apparet ergo non solum fuisse particularem illam eclipsim. Quod si roges, quo

Quæstio. modo fieri possit ut fuerit uniuersalis cum Luna (ut supra dictum est) non possit sua interpositione totum corpus Solis occultare ab aspectu nostro? hoc uidelicet est, quod dicimus nouum miraculum esse, uniuersalitatem istius eclipsis, ut facta intelligatur non solum per interpositionem Lunæ inter Solem & terram, sed simul & per radiorum so

Solutio. larium retractionem. Diuina siquidem uirtute factum creditur, ut Sol quasi exhorrescens impiissimum scelus, quod super terram tunc gerebatur, suum lumen à terra continuerit (quod nunquam fecisse legitur ab initio sæculi) indignũ ducens suo lumine terram lætificare, quando suum creatorem conspiciebat tam atroci & ignominioso mortis genere ab impiis cruciari. Itaq; quemadmodum Lunæ eclipsis uniuersalis intelligitur per realem totius luminis subtractionem, sic & istam imaginamur factam, per realem luminis à toto orbe subtractionem, quod nunquam secundum naturam in eclipsi Solis potest contingere. Et ne cui nouũ hoc commentum uideatur, inuenimus plane huius sententiæ fuisse Beatum Hieronymum. Denique quòd Dionysius, & alij cum eo Philosophi in Heliopoli ad contemplationem huius eclipsis animum intenderunt non est uerisimile factum esse, nisi quòd etiam ipsi experirentur tenebras. Cùm enim nullo modo secundum cursum naturæ

tempus

tempus esset eclipsis, nullam habebant causam neque occasionem ad rem illam aduertendi animum, nisi quod easdẽ quas in Iudæa patiebantur tenebras sceleris perpetratores, sentirent etiam ipsi, ut fierent rei incognitæ admiratores. Vnde uerisimile est propter subitas, & inopinatas tenebras quas sentiebant, mox incœpisse illos applicare animũ ad huius rei considerationem, quemadmodum ab initio (ut Philosophus testatur) ex admirati cœptum est philosophari. Apparet ergo nõ in sola Iudæa fuisse hanc eclipsim particularem, sed pœnitus in omni terra uniuersalẽ: quemadmodum terræmotus nõ solum particularis fuit in Iudęa, sed etiam in aliis nationibus, ut retulimus ex descriptione digni fide etiam gentilis historici. Quæ uniuersalis eclipsis cum fieri non potuerit per solam Lunæ interpositionem, consequitur debuisse Solem suos continere radios ut concordi testimonio, & una compassione terra mota, dirupt æque petræ in inferioribus, & luminaria obscurata superne, lugerent simul & clarificarent reprobatum lapidẽ, appensum in cruce Christum Dominum.

Capvt XXXIX.

Solutio cuiusdam obiectionis, & libri conclusio.

Verum contra hanc nostram sententiam obijciat forsitan aliquis: Quonã modo hæc constant, ut Solem dicamus continuisse lumen, stellas tamen in cœlo potuisse uideri? Siquidẽ (ut iam antè dictum est) à Sole cætera astra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodũ refert Phlegon) stellæ in cœlo uideri poterant, certe & Solem oportuit luce non esse priuatum. Alioqui & stellas suum lumen perdidisse, ablata namque causa, auferri oportet etiam effectũ. *Obiectio.* Huic obiectioni respondebimus, dicentes, Solem quidem non secundum substantiam priuatum fuisse lumine, qđ illi secundum suam substantiam indeficiens dedit altissimus, sed tantùm suum lumen continuisse, & suos radios retraxisse, ut super terram eos non effunderet, nec aerem solito lumine illustraret. In terra enim scelus erat, quod exhorrescebat,

ſecbat, & cuius indignitatem uolebat demonſtrare. In ſuperioribus autem non erat cur lumen contineret. Proinde quod in priori capite eclipſim illam ſimilem fecimus eclipſi lunari, non ita intelligendum eſt, quaſi ſic ſentiamus in eclipſi iſta lumen uere defeciſſe Soli, & omnino non fuiſſe lucem in ſubſtantia Solis, quomodo in ſua eclipſi corpus Lunæ realiter priuatur lumine: ſed tantùm in hoc conſtat ſimilitudo, quòd ſicut Luna in ſua eclipſi nullum lumen ad inferiora mittit, ſic neque Sol tunc temporis radios ullos aut ullum lumen ſuper terram proijciebat. Stat ergo Solem continuiſſe ſuos radios, ne inferius lucerent ſuper terram: ſtellas tamen in cœleſtibus ſolito lumine fuiſſe illuſtratas.

Obiectio. Si rurſum obijcias, quorſum lunæ interpoſitione opus fuit, ſi Solis radij erant cohibendi? aut quid operabatur illa Lunæ ſubſolari corpore ſuppoſitio, ſi continuerit Sol radios luminis ſui? æquè enim nihil lucis ſuper terram fuiſſe effuſum poſteaquam iuſſus eſt Sol ſuos continere radios, etiã ſi Luna non fuiſſet Soli ſuppoſita. Videtur ergo iſta Lunæ interpoſitio prorſus fuiſſe ſuperuacanea.

Solutio. Dicimus Lunam quidẽ ut creatorem glorificaret, & ſceleris horrorem mundo declararet, ſuo creatori compatientem Dei iuſſu (à quo indubiè mouebatur) præſtitiſſe quod potuit, eamq; hac in re ſuum uoluiſſe præſtare creatori obſequiũ, quo ad poſſet Solem occultando ut radios illius cohiberet, & moriẽtis in cruce gloriã mundo patefaceret. Et ueriſſimile eſt lunã ſed recte Soli ſuppoſuiſſe ex ea parte, quæ reſpiciebat ſceleris huius nefandiſſimi locum, id eſt, inter Iudæam & Solẽ fuiſſe interpoſitam. Qđ autem ſm naturam luna ſua interpoſitione nõ potuit, id credimus diuina uirtute per ſolariũ radiorum retractionem adimpletũ. Quidam uerò ẽt denſiſſimarum nubiũ ponunt cõcurſum. Sed quæ priùs dicta ſunt, uidenť magis probabilia. Nã ſi per nubes totũ negotium geſtũ fuiſſet, minus potuiſſent ſtellæ conſpici, quæ facilius obumbrantur nubibus, quàm corpus ſolare. Itẽ nõ potuiſſent ita limpidè in Aegypto per Dionyſium prædicta conſidera-

Pſal. 21 ri, ſi nubiũ talis interiectio perfeciſſet negotium. Sed nos iam à ſupremo cœlorum, in id quod fuit aliquando terræ

infimum

infimum delapsi, nempe in illum qui suo ipsius testimonio uermis fuit, & non homo, opprobrium hominũ, & plebis abiectio uirorũ nouissimus, uir dolorum & sciens infirmitates, cuius aspectus tanqnam leprosi fuit, & non erat ei species neque decor, cuius præ humilitate iudicium sublatum est, lapis reprobatus, agnus occisus, hircus pro peccato, caper emissarius in crucem adactus, tandem fessum calamum in eo reponamus, Siquidem bonum est nos hic figere pedem, bonũ est calami cursum sistere, atque in huius passionibus conquiescere. Fasciculus enim mirrhæ dilectus noster nobis, & sponsus sanguinũ ipse est nobis, qui dũ inter ubera cõmoratur, miras præbet cordis ueras, solasq; puras delitias. Et licet multa admodũ iã diximus, in quibus altissima clarescit patris oĩpotentia, & magnificentissima refulget eius gloria, ueluti de cœlestium orbium incõprehensibili, & inæstimabili magnitudine de astrorum innumerabili multitudine, de cursus primi mobilis incogitabili celeritate de ordinatissimis singulorum planetarũ motibus de Solis gloria, de claritate luminarium, de mirabili ordine plenilunij, nouilunij, ac aliis hmõi compluribns, quæ nostrum animũ ad canenda in alacritate spiritus gaudiosa cantica meritò ualeant prouocare: præeligimus tamen ad libri huius conclusionem, in hoc terræ infimo reprobato lapide conquiescere, & super doloribus ac humilitate eius uocẽ fletus assumere. Vicit enim admiratio humilitatis eius omnium conditorum supernorum gloriam. Siquidem in humilitate iudicium eius sublatum testatur Propheta. Nos proinde eiulationis uocem eleuantes, lamentationẽ canamus pendenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, cuius est nihilominus cum patre & spiritu sancto æterna gloria in secula seculorum. Amen.

Cant. 1

Esai. 53.

FINIT LIBER SEPTIMVS.

Sol cognouit, nõ cognouit hõ: Luna ĩ plenitudine sua uidit exaltatũ.

Cæli obstupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cælestium conturbatus est.

Sol retraxit lumen suum, & continuit super iniquitate, quam uidit in terra, radios suos.

Lunæ respuens plenitudinem suam subitò se gyrans per meridiem Soli se supposuit.

Nuditatem appensi operuerunt tenebris suis densissimis: denudauerat enim Iudæus ad confusionem patrem suum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc posteritas eius: erunt serui cunctarum nationum, & dispergentur in omnes populos.

Petræ scissæ sunt, terra mota est: fundamẽta mõtiũ cõturbata sunt.

Inanimes creaturæ (quibus non est intellectus neque ratio) cognouerunt creatorem suum: & multa potentia gloriose clarificatus est in eis.

In terris uisus non est agnitus, populus peculiaris repulit creatorẽ suum: in crucem subleuatus est, & claruit maiestas.

Qui gloriantur se habere scientiam Dei, & pollicentur cæcis ducatum, quasi talpæ non agnoscunt Solem: inanimis creaturæ (cui non est cor neque ratio) agnoscit etiam nube obtectam.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniã expirauit Deus consummata clamans omnia.

Restituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: ut uideamus ad sepeliendum mortuum.

Ita pater, ita Deus, ita dominator dominus: quoniam sic placitum fuit ante te.

Sic sic Christum pati oportuit, & in ligno iterum clarificari.

Propter nos uniuersa ista per te scimus esse completa, omnia propter electos tuos.

Ita pater, uoluisti exaltari in ligno dulcem filium tuum, ut exultatus ad se cuncta attraheret.

Vt cognoscant quoniam ipse est quem misisti in mundum: gloriosis prodigiis illum uoluisti glorificare in nationibus.

Operiat nos Iesu bone ignominia tua: & impleatur cor nostrum ab ea.

Educ de oculis nostris lachrymas: per diem & noctem non cessent oculi nostri.

Non contineat se super te os meum: & labia nostra confitebuntur nomini tuo in sæculum.

Dicant nunc quæ longè sunt nationes, quoniam regnauit à ligno Deus sempiternus.

Hierusalem Hierusalem conuerte ad Dominum Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

IN LIBRVM OCTAVVM CONSIDERATIONIS PHISICAE, DE ANIMA IN GENERE, DEQVE POTENTIIS VEGETATIUIS specialiter: item & de longitudine atque breuitate uitæ.

PRAEFATIO.

MNIA q̃ fecit altissimus, exquisita iuxta omnes uolũtates eius, summa utique confessione sunt admiranda. At uerò præ oĩbus hominis origo amplius est spectanda. Quippe magnum miraculum sunt singula hominis mẽbra, singulæ uires, singula organa, singulæ operationes. Signa quærunt homines desuper, & prodigia stupida spectant. Mirculorũ omnes cupidi sumus: cũ sint hæc omnia intra nos uerissima, spectatuq; dignissima miracula. Quæ uerè non sunt miranda, miramur attoniti: uera miracula nõ est qui admiretur. Ecce enim ipsum caput suum quod supra humeros collo iunxit Deus naturæ, quisquis apprehenderit, magnum ille & multo maximum miraculum tenet, quippe in quo tã mira fiunt opificia suis quæq; officinis distincta, sub unius cranei osseo tegmine, ut hu-

ut huius miraculi nemo sufficiat, nec Physicus, nec Medicus indagare celsitudinem, aut dignè etiã admirari. Quãobrem nõ frustra Græcorum sapientes solenni præscripse runt apophthegmate γνῶθι σεαυτὸν, ꝙ Latinis sonat, No sce te ipsum. Intra nos.n.habentes mirabilissima, qualia non sunt in cœlo sursum, neq; in terra deorsum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere. Neque maria nobis in hoc sunt enauiganda, ut quæ mira prædicantur cernamus cum mirabiliora multo q̃ usquam locorum inueniri possint, ipsi semper circunferamus, atque id quidem uerum est, & indubitatum, etiam sit ea tantum quæ corporis sunt consideremus. Quod si ad interiora animæ fuerimus introgressi quasi in secretoria penetralia, rem prorsus diuinam comperiemus, in creato cor pore. Hac de causa non erit completum nostrum desideriũ, donec & hæc Dei magnalia maxima quæ nobis ab anima (siue in seipsa, siue in corporeis organis) insunt, balbutientes, rudi saltem traditione pandamus. Nota

CAPVT I. *Quid sit anima secundum ueritatem.*

SIc est humana generatio misera, ut q̃ sibi intima sunt, non nisi obscurissimè cognoscat. Quo fit ut animæ cognitio sit nobis eò difficilior, quo ipsa est intimior. Vnde & ueteres Philosophi diuersissimas de anima sententias, pro sua quisq; secta, reliquere. Qui tamẽ omnes in hoc cõ ueniunt, ꝙ ipsam ponunt principium earũ operationũ quas deforis in animatis rebus cõspicimus. Cæterum sigillatim singulas eorum snĩas expendere, nõ est nostri propositi, Satis habemus, animæ quidditatem simplici ueritate describere eiusq; uires & officia deliniare. Quorsum enim attinebit, sopitos & diu iã extinctos errores, resuscitatos in lucẽ reuocare? Animã autẽ definit Aristoteles hunc in modũ.

Anima est primus actus, perfectioq; corporis naturalis, potentia uitã habentis, & talis planè, ut eius partes sint instrumenta.

Hoc est, anima est forma substantialis, ipsam materiã seu totum compositum actu perficiens cui in est, quæ po-

Hæc definitio cũ sua declaratione apud Aristo. ponitur 1.capit.2. libro de Anima.

tens est suũ actuum seu operationem uitalem exercere in corpore Physico uarijs organis, & partibus ad hoc distincta. Anima hic capitur pro omni anima, siue uegetatiua, siue sensibili, irrationali, siue rationali: cùm autem actũ primum dicimus, omnes habitus species, potentias, aut accidentarias dispositiones abiicimus: quæ animæ ut sint instrumẽta, certe nunq̃ aĩa sunt dicenda. Et quanquã actus quidam dici possint (nimirũ formæ accidentales) non sunt tamen actus primi & substantiales, sed actus tantùm secundi & accidentales. Actus enim secundi sunt, quia à forma substantiali producuntur: & tantùm sunt animæ instrumenta, quibus scilicet tanquam instrumentis in suis operationibus, utitur anima, quemadmodum potentia uisiua utitur anima ut instrumento ad efficiendam uisionem: sicut forma substantialis ignis utitur calore ut instrumẽto ad quippiam calefaciendum. Sed anima actus prior est, à qua nimirum omnia ista procedunt. Quoniam uerò nullius artificialis operis anima est, idcirco corporis Physici actus ponitur, hoc est, forma rei naturalis. Actũ .n. formã dicimus, & Physicum idem quod naturale. Non autẽ cuiuslibet corporis Physici forma est anima, sed talis cuius partes sint instrumenta, uel organa, quod omnino idem est, hoc est, organis diuersis adornatum atque distinctũ ad diuersas uitæ operationes exercendas. In hoĩe .n. oculus, auris, manus, os, uenter, cor, & cætera oĩa sunt organa diuersa diuersimode disposita, ad diuersas uitæ operationes. Et quæ pauciores inter uiuentia habent operationes, ut plantæ, conspiciũtur ẽt pauciora habere organa, radices, medullas, neruulos, atque huiusmodi paucula. Quæ uerò omnino nõ uiuunt (ut elementa, uel etiam inanimata mista atque metalla) non habent eiusmodi organa, quod nullas habeant uitæ peculiares operationes. Et ne credatur cadauer etiam animam habere, & ne forma cadaueris anima putetur, dicitur anima esse actus eius corporis organici, quod uitam habeat in potentia, hoc est, quod per hæc ipsa organa possit uitæ officia exercere. At in cadauere, nõ est ultra oculus uel auris ĩ potẽtia, ut audiat, uel uideat, nihilo certe amplius, quã trunci

aut elementi cuiuſpiam partes. Quare & cadaueris forma per putrefactionem ſtatim hæc omnia ut ſibi inutilia diſſipat, ut paulò poſt animæ abſceſſum, cadaueris forma, digitos & nares & oculos & uniuerſa prius uariè diſpoſita organa, æquet in puluere, & cinere. Repetit Ariſt. animæ definitionem ferè iiſdem uerbis: Hiſce uidelicet.

Anima eſt perfectio prima, primusque actus corporis naturalis, cuius partes ſunt inſtrumenta.

Quæ ſic quoque redditur.

Anima eſt actus corporis Phyſici organici, uitã habentis in potentia.

Nec minus congruè & ab officiis definiri poteſt anima, hoc modo: Anima eſt principium quo uiuimus, ſentimus, atque mouemur.

Capvt. II.

Diuiſio animæ, & quæſtionis cuiuſdam determinatio.

D*Iuiditur autem anima in uegetantem, ſenſitiuam, & rationalẽ, iuxta tria præcipua animæ officia.*

Prima eſt in omnibus uiuentibus: ſecunda in ſentientibus, tertia in omnibus hominibus. In plantis eſt ſola uegetans: quoniam hæ nec ſentiunt, nec ratiocinantur. In brutis, eſt anima & uegetans & ſenſitiua. In hominibus, eſt anima & uegetatiua & ſenſitiua. & inſuper rationalis etiam in illis qui debitum ratiocinationis actum, ob indiſpoſitionẽ uirium interiorum atque organorum habere nõ poſſunt. *Ariſt. 3. ca. 2. lib. de anima*

Verùm ex his uidetur oriri quæſtio, debeantne in homine poni tres animæ, locali ſitu in diuerſis ſe iunctæ partibus, an magis coniunctæ. Rurſumque ſi coniunctæ loco, an re plures ponendæ ſint hæ animæ, an ratione tantum differentes, ut una anima hæc triaſortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæſtio formari poterit. Sanè hæc ambiguitas ſolet ſcholaſticis exercitationibus, magnum campum præbere, & ſunt hac de re contraria ſentientes Philoſophorum ſectæ. Nos uerò noſtri inſtituti memores, propoſitam breuitatem tenere cupientes, hoc tantùm (quod uidetur ueriſimilius) citra præiudicium eorum quibus contraria magis placet ſententia, *Quæſtio an unica an plures in homine ſint animæ. Solutio.*

asserimus: In bruto quolibet secundum rem unicam inesse animam, quæ à sentiendi officio, sensitiua: à uegetandi officio, uegetatiua nominatur, diuersis utique (sicut per se claret) rationibus, & hanc animam uegetantem pariter atque sentientem, per totum quod informat corpus esse dilatatam, quanquam operationum quarundam certas, & determinatas habeat sedes uel officinas, in quibus ipsæ aut solū aut excellentius perficiantur, quàm in cæteris partibus. Sic & de hominis anima sentiendum, eam uidelicet unicam esse in omnibus corporis partibus, eandem & uegetatiuam & sensitiuam & rationalem à qua corpori sit, ut uegetetur, & sentiat, quæq; homini ratiocinandi potestatem donet. Includit autem rationale sensitiuum, & uegetatiuum, sicut tetragonus includit trigonum, id est quadrangulare triangulum, & sicut perfectū includit imperfectum absque ulla compositione. Quod ita debet intelligi, quia in quocunq; inuenitur potētia ratiocinandi, in eodem sunt anima uegetatiua, & sensitiua, at non econtrariò: & in quocunque est sensus, est etiam potentia uegetatiua, at non econtrario. In plantis enim est uita uegetatiua, non autem sensus uel ratio, quemadmodum in quadrangulari includitur triangulare, sed non econtrario. Non enim ubi tres auguli sunt, statim ad sunt quatuor. Vnus enim deest, & uno superatur triangulus à quadrangulo.

Arist. 3. ca. 2. lib. de anima.

CAPVT III.

Quòd sit potentiarū animæ subiectū, & an possint ab anima separari.

De subiecto potentiarū animæ.

RVrsum & illud de potētiis animæ quæri solet, an sint in anima, an in coniunctо, id est, corpore & anima pariter iunctis, Itemq;, si ullæ potentiæ possint ab anima separari ut absq; eis perdurare possit anima. Quibus erit breuiter satis faciendum: dicendo, quasdā uires animæ in anima sola esse, eas nimirum ad quarum exercēda officia corporis organum determinatum non habet, ut sunt uoluntas & intellectus quarū potentiarū operationes exercet anima, non per ullū corporis organum determinatū, etiā si corpo-

reorum organorũ iuuetur adminiculo. Quasdã uerò esse in coniuncto, id est corpore & anima, seu in ipso cõposito: eas nimirum, in quarum exercitiis anima eget organo determinato: ut sunt potentia uisiua in oculo, memoratiua corporalis, & imaginatiua in cerebro, & ita de cæteris. Inter has igitur uires illæ quæ perficiunt suas operationes nõ per organum corporeum, nõ possunt unquam ab anima separari, nec sine eis esse anima aut permanere põt. Quæ uerò sunt in aliqua parte corporis, & quæ ut perficiant suas actiones, egent organis corporeis, hæ animã non consequuntur emigrantem è corpore: & potest utiq; rationalis anima absque hmõi subsistere. Vnde anima à corpore separata non habet potentiam uegetandi, neque sentiendi, quanquã ad huiusmodi actiones possibilitatẽ habet. Nõ enim idem existimanda est possibilitas sentiendi, & sentiendi uis naturalis, siue naturalis potentia. Omnino tñ in ipsa anima, potẽtiæ istæ radicaliter manent: ita ut si iterum in corpus mitteretur ad informandam, rursum in organis determinatis eas efficeret, quia tñ à corpore separata est, non actu & formaliter in se habet; nisi eas potentias quæ immateriales sunt.

CAPVT IIII.

Quòd sola rationalis anima manere potest à corpore separata, & quòd sola non educitur de potentia materia.

CONsequitur insuper ex iis quæ prædicta sunt, cum anima uegetatiua, & sensitiua in plantis & brutis nullã habeant uim neque potentiam naturalem, quæ nõ sit colligata corpori, non posse eas extra materiam, & corpus separatim permanere, sed necessario inuenire simul ut à corpore expelli eas cõtigerit. Anima uero rationalis, qm̃ aliqua parte supereminet corpori, & uires aliquas operationesq; naturales habet, quæ à materia non pendeant: idcirco (quatenus rationalis est corpori non penitus immersa, sed aliqua ex parte corpus excedens, & modo quodã per se subsistẽs) potest separatim subsistere. Nec mori ipsam necesse est, cũ à corpore migrat. Ea uerò parte qua sensitiua est, & uegetans,

uegetans, non esset separabilis à corpore. Atq; hinc est quod dici solet animam sensitiuam & uegetatiuam educi de potentia materiæ, non autem creari. Latent enim in materia (ex qua uiuens concipitur) rationes seminales eiusmodi formarum, sicut & cæterorũ quæ animata non sunt, ita ut hæ animæ (sicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia, quæ est in possibilitate ad omnem formam per actionem agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate uirium à Deo sibi daturum secundum quas imaginem Dei in se gerit, superexcedit corpus grossitiem atq; ignobilitatem, ideo de materia uirtute naturalis actionis elici non potest. Neq; latent in materia generationis, sed creantur à Deo sigillatim rationales animæ omnes, sicut sigillatim infunduntur in sua quæq; corpora, testante Psalmista, quoniam Deus finxit sigillatim corda filiorum hominum. In hoc tamen conueniunt omnes uires, tam animæ ſm se, quã totius coniuncti, quod fluant oẽs ab essentià aïæ: sicut à forma substantiali procedũt, & conseruant accidentia rei, quæ in materia seruantũr. Propter quod in anima separata licet realitur non insint potentiæ illæ corporales, quæ in exercitio suarum actionum indigent organo corporeo, secundum radicem tamen in ipsa adhuc latent, & propter solum defectum subiecti, in quo reciperentur, deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

Animæ rationalis nobilitas.

Psal. 32

CAPVT V. *De diuersis in anima potentiis.*

QVanquam autem superius animam ſm trẽs tantũ potentias diuisimus in uegetatiuam, sensitiuam, & rationalem, uel intellectiuam, sunt tamen potentiæ primò conuenientes animæ quinque numero, uidelicet uegetatiua, sensitiua, appetitiua, motiua, & intellectiua. Quare autem animam trimembri tantũ diuisione dissecuimus, ratio est, quia duæ illæ potentię, appetitiua & motiua, non inueniũtur separatim absquè aliis. In quocunque enim est uis sentiendi, in eodem est & uis appetendi & secundum locum se

monendi, atque econtrario: neq; in ullo uiuentium hæc se parata inueniri possunt, propter quod ex neutra potentiarum illarum sumpta est animæ diuisio. Sic neque uoluntas (quæ tamen ab intellectu distincta potentia est) speciale aliquod membrum facit in diuisione animæ, quoniam nõ inuenitur in ullo uiuentium ab intellectu separata. In quocunque.n. est intellectus, etiam & uoluntas, & econtrario. Vnde sub intellectiuo comprehenditur uolitiuum, sicut sub sensitiuo appetitiuum, & motiuum ſm locum. Generaliter autem distinguuntur in anima diuersæ uires atq; potentiæ, secundum operationum differentiam. Quotquot enim in homine sunt abinuicem differentes operationes, quæ ad unum non spectant organum, tot sunt potentiæ ab inuicem diuersę. Vnicuiq; enim operationi correspondet in anima uis aliqua naturalis ad talem operationem efficiẽdã. Et quidẽ si operatio corporalis sit in organo aliquo corporali, aut in ulla parte corporis singulariter apparens, ipsa ẽt potentia corporalis uidebitur, & ab anima quidẽ radicaliter effluens, illi tñ organo peculiariter insidens. Quemadmodum (exempli gratia) homini operatio quædã in oculo adesse cognoscitur, per quã colores percipit & res coloratas gratia coloris dinoscit. Vnde consequitur esse in oculo uim quandam atque potentiam talis operationis effectiuam, quæ dicitur uirtus uisiua. In lingua uerò operationẽ aduertimus, qua saporum percipimus differentias, quod in nullo aliorum membrorũ percipimus. Vnde oportet huic operationi, uim quandam ipsius effectiuam respondere, quæ dicitur uirtus gustandi. Cũ uero operatio ipsa per totum corpus, & singulas partes similiter extendi uidetur, oportet & ipsam uim ita per totum corpus expandi. Vnde quia actus tangendi singulis membris competit, necessario & ipse tactus per corpus totum expanditur, ac singula occupat mẽbra. Item de nutritione dicendum & potentia nutritiua. Ex hoc uerò intellige, quã uariis sit anima potẽtiis atque naturalibus uirtutibus adornata: utpote à qua tam multæ, tam uariæ, tam nobiles, tam eximiæ procedere cõspiciuntur operationes, ut eis contemplandis uix homo sufficiat,

Vnde potentiarũ diuersitas colligatur.

ſufficiat, ut ne dicam enumerandis aut plenè comprehendendis.

Capvt VI.

Partim eſſe à profectione, partim ab imperfectione quòd homo tam uarias habeat potentias.

Qvod uerò tam uarias uires habeat homo ſecundum naturalium operationum multiplicium diuerſitatē, partim quidem ab imperfectione eſt, quoniam omnis diſceſſus ab uno, & ſimplicitate ex imperfecto eſt: partim uerò perfectionis eſt indiciū, quod per multas has uires ad multas ac uarias operationes aptus conſpiciatur homo, atque naturali efficacia idoneus. Vnde eſt conſiderandum quaſdam res eſſe quæ pauciſſimas habeant operationes, quæ proinde multas potentias non habent. Aliæ ſunt quæ multæ ſunt perfectionis, ſed hanc non niſi per multas obtinent potentias, & uarie ſeparatas, ut patet in hominis uiſu, auditu, phantaſia, memoria, intellectu, affectu, ui generatiua, digeſtiua, ac cæteris. Sunt præter has res aliæ ſimpliciores, quæ magis ad unum, & ſummum bonum accedētes, multas nimis perfectionem pauciſſimis attingunt potētijs. Hi ſunt ſpiritus illi cœleſtes, qui intellectū, & affectu nullo utentes ſenſu, nullisq; corporeis organis, multò poſſunt ampliora quàm genus humanum poſſit uniuerſum. Super omnia eſt Deus ſeculorum, qui ſummam perfectionē ſimpliciſſima habet potentia atque unica uirtute, quæ nec ab ipſius eſſentia ſecernitur. Quandoquidem quicquid in Deo ponitur, ab eius eſſentia non diſtinguitur. Ipſius ſummæ atque ſimpliciſſimæ uirtuti oēs noſtræ deſeruiunt multiplices uires, ut magnificent gloriam nominis eius, quæ eſt ſempiterna. Ipſe eſt enim, qui ſimpliciſſima ſua perfectione, noſtra nos multiplicatè facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

Deus perfectiſſimus actus & perfectiſſimæ uirtutis.

CAPUT VII.

Consideratio pulchra de correspondentia admirabili corporis & animæ.

ILlud uerò attentius considerantibus quantã præbet suauitatis dulcedinem, quod cum corpus res sit crassa, materialis, & ignobilis, anima uerò spiritus, & res nobilissima talis nihilominus & tanta inueniatur unius ad alterum correspondentia, talis hermonia, talis cõsonantia, ut maior uix possit cogitari. Sicut enim corpus hoĩs super omnia mundi corpora mirabilissime est organizatum, atque pulcherrime distinctum, artificiosissimeq; fabricatum: ita & anima quæ huius corporis inhabitationi deputatur, nobilissima est atque pulcherrima: sic corpori correspondens, ut iuxta suam capacitatem & dignitatem ipsum totum impleat, eiusque omnia organa uiuificet & informet, omnibus illis tam diuersis organis dando uitam, sensum & motum, atque operationes peculiariter cuique conuenientes. Et quemadmodum in corpore est maxima & ornatissima diuersitas organorum, quæ tamen omnia secundum ordinem adinuicem coniuncta unum corpus efficiunt, nec obstat tanta partium diuersitas, quin in unũ possint corpus cõpingi, imò tanto pulchrius, tanto ornatius, & spectabilius est hominis corpus, qđ ex tanta sit uarietate artificiosissimè compositũ, q̃ si eiusdem dispositionis essent oĩa membra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatem nobilissimarum potentiarum, & dignissimorum officiorũ, quorũ quædam aperta sunt & sensibus exposita, plura uerò latent interius, certissima tñ experientia à nobis percipiunt & cognoscuntur. Habetq; anima diuersa ista officia, iuxta proportionẽ, & exigentiũ organorũ corporaliũ, ita ut quot sunt mẽbra organica distincta ſm qualitates, totidẽ sint ẽt uirtutes & officia distincta ipsius animæ. Diuersitas enim organorum & instrumentorum in corpore, arguit diuersitatem potestatum, uirtutum & officiorum ex parte animę. Nec tamẽ tãta hæc multiplicitas scindit, sed ornat aĩæ unitatẽ. Quẽadmodum .n. unus, idemq; hõ diuersa põt habere officia, & artes diuersas, quas exercet peruaria & dissimi

Ordinata uarietas est corporis natus

lia inſtruméta, ſic anima diuerſas habet uirtutes, quas exercet per diſſimilia organa. Eſt autem hoc in magnum animæ ornatum & gloriam, quod ita diuerſis ſit inſtructa præditaq; uirtutibus (quæ omnes, radicaliter ab ipſa in corpus effluant) ut nullum omnino ſit in corpore membrum quomodocunque diſpoſitum, quod nõ ſua maieſtate impleat, & cui non pro ſua natura debitam uirtutem atque potentiã infundat: ita ut nullum membrum relinquat uacuum, cui non uitam, ſenſum, & motum cõcedat: nullum etiam ſit organum, quod non pro ſuæ naturæ exigentia debitam ſibi uirtutem ab animæ plenitudine recipiat, ut oculus ſumit uidendi uirtuté, auris audiendi, lingua guſtandi, manus operandi, pedes ambulandi, genua ſeſe incuruandi, atque uoluendi, & ita in ſingulis membris. Ecce uerò mirabile iſtud inter corpus & animam matrimonium, ecce pulcherrimã conſonantiam & admirabilem coniunctionem inter membra corporis organica ex una parte, & uirtutes ſeu poteſtates animæ ex parte altera. Vide quomodo ſingula organica membra ſingulis uirtutibns deſponſantur ac uelut nubunt & coniunguntur inuiolabili inſeparabiliq; ſocietate. Vides ex parte una corpus uelut ſubſtratum, cum multitudine diuerſiſſimorum eorundemq; pulcherrimorum organorum: ex aduerſo autem animam uides hoc corpus ſibi deſponſantem in corpus iſtud intrantem, totam plenam nobiliſſimis potentiis, & talibus potentiis, quæ ſingulis corporis membris reſpondeant. Quid hoc matrimonio pulchrius? quid hoc ſpectaculo iucundius? Vere qui hæc iunxiſti, magnus es Domine, & mirabilia opera tua: tu es Deus ſolus, & præter te non eſt alius, tibiq; gloriã canit omnis compago corporis noſtri, & uniuerſa animæ plenitudo, qui uiuis benedictus in æterna ſecula. Amen.

Cõtemplatio pulcherrima matrimonii inter corpus & animam

CAPVT VIII.

De potentiis animæ uegetatiuæ in ſpeciali.

VT auté per ordiné nunc de ſingulis determinemus, primò conſideranda eſt potentia animæ uegetatiua, quæ alio nomine nutritiua appellatur.

Habet autem hæc potentia uegetatiua tria præcipua officia, alere, augere, & generare.

Aristot. 2 lib. de anima 4. ca.

Vnde potentia uegetatiua diuidi potest in potentiã nutritiuam siue altricem, augmentatiuam, & generatiuã, quæ tres potentiæ reperiuntur in uitam habentibus. Prima est propter conseruationem substantiæ ipsius uiuentis.

Omne enim uiuens quamdiu uiuit nutriri oportet.

Quia enim stabilia non sunt uiuentia, sed in fluxu continuo propter uirtutem igneam perpetuo consumentem, & partes aliquas deuastantem, idcirco ad conseruationẽ substantiæ animalis operatur anima circa alimentum, ut ex eo continuo instauret, quod per resolutionẽ deperditur. Nam ubi continua est absque reparatione resolutio, fieri nõ potest, ut durabilis sit talis rei subsistentia. Quapropter recte dixit Aristoteles, uiuens eousque nutriente indigere, quousque perseuerat, alimento autem priuatum non posse subsistere. secunda uis est augmentatiua, qua nimirum anima ipsum corpus in iustam & naturæ conuenientem potest perducere quantitatem. Nullum enim uiuentium ab initio habet perfectam suam quantitatem, sed per pusillum est cũ uitam recipit: Anima uerò continua operatione sua, circa alimentum occupata, non solum curat id quod defluit restaurare, uerum etiam maiorem adiicere quantitatẽ dum plus infulcit sua actione, quam sit consumptione deperditũ. Est autem huius uirtutis à priori differentia, quoniã non oportet uiuens omne quamdiu uiuit augeri, nutriri uerò & alij simpliciter omnibus uiuentibus necessarium est. Est tamen secundum rem harum duarum potentiarum idẽ obiectũ, sed ratione tantum diuersum. Alimentum enim & nutrit & auget: sed quantum reparat quod deperditum est nutrit: in quantum uerò etiam maiorem quantitatem reddit quã præfuit auget. Et est quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro instrumento tamen habet naturalẽ calorem, per quem concoquit, & alterat nutrimentum (qđ ante nutritionem est alito contrarium & dissimile) ut fiat simile, & aptum quod traiiciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentum dissimile est ipsi quod nutriri & auge-

Arist. 2. lib. de anima 4. ca

& augeri debet, impossibile foret ex alimento fieri nutritionẽ aut augmentationẽ nisi ipsum alteraret, ut simile fieret alito.[c] Hæc aũt alteratio rectissime attribuitur calori, quo tanquam instrumento & causa secundaria utitur anima: de quo plura suo loco dicemus in sequentibus capitulis.

CAPVT IX.

De uirtute attractiua, digestiua, retentiua, & expulsiua.

Quatuor potentia. *Attractiua.*

SVnt autem particulares quædam uires, potentijs iam dictis subseruientes, ut pote sine quibus fieri non possit nutritio, uel augmentatio.

Eæ sunt, uirtus attractiua, uirtus retentiua, uirtus digestiua, & uirtus expulsiua.

Quia enim in perfecta nutritione singula membra oportet nutriri, ideo necesse est, ut in quolibet membro uirtus sit quædam, per quam nutrimentum attrahat quo nutriat, non secus quàm in magnete uirtus est quædam & efficacia ad se attrahendi ferrum. Verùm quia non potest membrũ ex attracto nutrimento ali siue nutriri, nisi ipsum quod attractum est, omnino secundum speciem simile fiat ipsi mẽbro nutriendo: ob hoc uirtute digestiua opus habet, per q̃ nutrimentum concoquatur, & transmutetur, ut simile sit membro alendo, sicq́ue ipsi sufficiat nutritioni. Nam impossibile est nutritionem fieri, nisi prius ipsum alimentum simile factum sit nutriendo. Nutritio enim (ut suprà indicauimus) fit ex alimento prius dissimili, facto tamen simili, antequam fieri possit nutritio. Quia uerò non potest uirtus naturalis agere in istanti, sed tempore eget, ut digerat alimentum ac simile reddat alito, idcirco ne dissipetur materia attracta, retentiua uirtute est opus. Nihil enim ad nutritionem proficeret attraxisse alimentum, si deesset uirtus ipsum retinendi, donec secundum qualitatem conueniẽtem esset immutatum: quemadmodum uidemus nonnullos interdum sumere cibum uel potum, sed ante concoctionem siue digestionem congruam, statim uel per os uel per posteriora eijcere. Sed quoniam, in omni alimento impuritatũ est

Digestiua.

Retentiua

est cõmistio, quæ per digestionem separantur ab eo, quod nutritioni est accõmodum, idcirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, necessariũ fuit uirtutẽ inesse membris ad expellendũ, eijciendumq́; quod nutritioni non conuenit. De his autem particularius disserere, Medicorum potius est quàm Physicorum. *Expulsiua.*

Capvt X.

De potentia generatiua.

Tertia uis animæ uegetatiuæ est, potentia generandi, quia scilicet uiuens potens est generare sibi simile, secundum speciem. Quam potentiam Aristot. dicit esse præcipuam, ita ut iustum putet potentiam uegetatiuam à generatiua tanquã præcipua denominari. Ait enim opus generationis esse aliorum finẽ, nutritionis. s. & augmentationis. Nam ad hoc animal nutritur & augetur in iustam quantitatem, ut cum perfectũ fuerit, gignat sibi simile. Naturalissimum enim & pręcipuum opus (ut Aristot. ait) est generare simile, & in quo uiuentia maxime assimilantur summæ illi diuinæ bonitati, quæ sua uirtute progignit uniuersa. Item & secundum æternam duratione͂. Quia enim in hoc à Deo deficiunt, ꝙ secundum numerum, ut ille, æterna permanere non possunt: idcirco dum sibi simile generando, ita in specie permanent, quodammodo æternitatis participes fiunt, atque ad diuinæ durationis aliquatenus accedunt similitudinem, quantum ipsorum permittit, conceditq́ue natura. Est autem hæc uirtus, nec in solis animalibus, neque etiam in omnibus. Non quidem in solis animalibus, quoniam quidem & plantę complures eandem uim participant. Vim enim generatiuam habent, quibuscunq; à Deo semen est datum. In semine nempe uirtus est formatiua similis secundum speciem. Hinc & naturæ prouidissimus, benignissimusq́; institutor Deus, Cum de terra uellet arbores, herbasq́; uerbo suæ iussionis educere, iã iã de generationis ui solicitus, semen pariter in eis uoluit inueniri. Sic

Generatiua. *Aristot. cap. 4. 2. lib. de anima.* *Neque solum animal neq; omne sibi simile generat.*

Gen. 1 enim ait, Germinet terra herbam uirentem, & facientem ſemen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus ſuum, cuius ſemē in ſemetipſo ſit ſuper terram. Poſt cuius uerbum in ſacra hiſtoria ſubditur, Et factum eſt ita. Et protulit terra herbā uirentem, & facientem ſemē iuxta genus ſuū, lignumq́; faciens fructū, & habens unumquodq; ſemētem, ſm ſpeciem ſuā. Ecce q̃ ſolicita & diligens hic fiat ſeminis mentio, uide quomodo ab initio fuit de generandi uirtute ſolicita Dei prouidentia. In quibuſdā uerò non ſolū ex ſemine fit ſimile ſecundū ſpeciē, uerum etiam ex ramuſculo tantum præciſo abſque ullo ſemine arbor creſcit aut

Quæ non generãt ſimiles. herba ſimilis illi, à qua deſumpta eſt p[illegible]icula. Quòd autē non in omnibus animalibus, neq; in [illegible]ibus uiuētibus inueniatur, per experientiā eſt manifeſ[illegible]m. Nā quædā ſunt animalia ſpontaneā generationem habentia, q̃ non ex ſeminis propagatione, ſed putrefactione naſcuntur: quanquā inter hæc quædā indifferenter, uel ex putrefactione naſcantur, uel ex ſemine. Illa etiā quæ ex diuerſarum ſpecierū cōmiſtione generantur, non ſunt nata generare ſibi ſimile. Vnde mula (quæ ex commiſtione æqui & aſinæ gignitur) neſcit generationem. Eſt autē huius potentiæ à prioribus duabus dr̃ia, q̃m operationis illarū effectus cōpletur, & manet in ipſo ſubiecto, in quo inſunt potentiæ. Effectus autē operationis uirtutis generatiuæ extra ſubiectū eſt ipſius potentię. Potentia enim nutritiua & augmentatiua, ipſum ſuū indiuiduum in quo eſt, nutrit atque augmentat. Nulla autē res per potentiam generatiuā ſeipſam generat, ſed aliud diſtinctum indiuiduum, ſimile tamen ſecundum ſpeciem, Ex quo manifeſtè patet, nobiliorem ac digniorem eſſe uirtutē generatiuā duabus potentiis prioribus. Siquidē iſta ad ſpeciei conſeruationē immediatè ordinatur, illæ uerò immediatè ad ſuſtentationē & perfectionem indiuidui. Species autē mobilior eſt indiuiduo, utpote quæ per ſe pars eſt uniuerſi, non hoc aut illud indiuiduum. Vnde (quemadmodū ſuprà diximus) nutritiua & augmentatiua ad generationē tanquā ad finē ordinantur. Aduertendū inſuper, quod circa idē obiectū aliquo modo uerſatur potentia generatiua,

circa

circa quod uersar dicimus nutritiuam & augmentatiuam. Quomodo enim potentia nutritiua ex alimento nutrit, & augmentatiua ex alimento quanto auget: sic & generatiua alimento utitur ad suæ operationis exercitiũ. Semel enim ex superfluo est alimenti.

Caput XI. *Pulchra seminis consideratio.*

Meritò uerò consideratio seminis (quo utitur uirtus generatiua ad suæ operationis exequutionem) uideri debet profundius contemplantibus, nimium admirabilis. Quid enim? An non superadmirabile est, ex modico semine (quod de herba, aut arbore qualibet decisum fuerit) in terram coniecto, pullulare uirentem herbã uel arborẽ, eandemq; temporis accessu sumpto ex terræ uisceribus cõgruo alimento, iustam sibi quantitatem adiicere, & partes omnes sibi iuxta naturæ suæ conditionẽ adaptare uarietate tam pulchra, dispositione tam spectabili, tamq; admirabili ordine, ut hominis ingenium nec herbulæ unius sufficiat comprehendere artificium? Cõsidera enim in arboris è semine processione, quomodo in terram inferne radices mittit, easq; ita fingit solide, ita hærere facit intimis terræ uisceribus ut post modicum uix euelli aut dimoueri nisi ui magna non possit, quomodo sursum stipitem ac truncum mittit quem externe quidem uestit cortice uelut indumento, aduersus aeris inclementiam; & frigoris æstusq; iniurias. Intime uerò medulla posita est, & circumquaq; uenæ maiores atque minores per totum corpus trunci dispersæ, eæq; mirabili ordine adinuicem minores à maioribus procedentes, per quas nutrimentum singulæ partes ad se attrahunt. In superiori uerò parte, quàm mirabiliter prodeunt de stipite folia, in quibus similiter uanarum & arteriarum conspicimus stupendam connexionem. Et est quidem foliorum eadem figura, eadem læuitas uel asperitas, similis ferè longitudo, latitudo, calor idem, idem sapor, idem odor, & per omnia maxima est arborum eiusdem generis similitudo. Taceo florum & pulchritudinem, & fru-

Aduerte huc animum spectator rerum nouarum.

ctuum dulcedinem, ac in utriusq; mirabile artificiū. Hæc uidelicet omnia originaliter ex seminis unius prodiere uirtute. Sed & in semine animalis, atq; ideo in semine hominis (ex quo uidelicet proles humana secundum corpus nascitur) nonne illud uel maximè stupendum est, quod ex uirtute illa, quæ in tam uilissima atque penitus deformi, & sordida materia inest, talis ornatur membrorum tam pulchra compositio, tam cōuenietissimus ordo, tam efficax dispositio membrorum, tam eximia singularum partium coniunctio? Videlicet ut in infimo pars aliqua lata fabricetur, super quam ipsum corpus debeat firmè consistere, & qua debeat moueri de loco in locum: cuius partis extremū multiplicem habeat diuisionem, ut sit uelut in particulas dissecta materia, hoc est, ut pes habeat suos digitos in extremitatibus: atque hæ rursum partes talem habeant ordinem, ut quæ primo loco ponitur cæteris sit & altitudine & crassitie maior, atque ita deinceps suo ordine, ut sit nouissimus digitus omnium tenuissimus, & minimus. Item ut partes hæ sic diuisæ, in extremo pedis secundum quinarium numerū, ita regulariter & uniuersaliter distinguantur, ut mōstrum iudicetur, si quando in uno pede senaria inueniatur distinctio. Iterum ut harum partium quælibet in sui extremitate ex parte superiori duritiem habeat unguis mirabili artificio, & subtilissima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, ut nulla possit excidere uiolentia quantumuis comprimantur pedes, aut urgeantur multis laboribus. Item ut singulæ hæ partes, suas habeant iuncturas, in quibus possint incuruari, & prior quidem maior non nisi unā huiusmodi habeat in sui medio, cæteri uerò binas. Et hæc quidem omnia in pedis & manus compositione manifestè apparent etiam extrema tantum consideranti. Ex aduerso autem in supremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio uno in superiori parte tegitur, hoc est osseo tegmine ita durissimo, & indissolubili, ut p annos plurimos in terra iacens nō possit omninò consumi, quod quidem cranium carne & cute operitur, unde criniū egreditur defluxus, partem illā undequaq; circun-

circunueſtiens. Sub hoc autem cranio, nobilis quædam tenerrima formatur ſubſtantia, quã cerebrum dicimus, eáq; ſecundum diuerſas partes uariæ formatam ut diuerſarum uirium aptum poſſit eſſe ſuſceptaculum diuerſarum nobilium operationũ, in qua inſuper rotunda parte ſuprema ab anteriori parte conſiſtunt oculi, in ſua concauitate pulchrè firmati, ſic tñ ut facilime mobiles, quibus ſunt etiam ſua cilia & ſupercilia. Sub his ſunt nares, ad latus autem aures: ſub naribus autẽ oris apertura ad ingreſſum cibi, & circuitum mandibulæ dentibus plenæ, quorum ij qui in ipſo ingreſſu conſiſtunt, tenues ſunt & acuti, ad diſſecandum atq; ſcindendum impoſitum cibum: poſteriores uerò craſſiores ſunt & plus quã duplicati, qui partes cibi iam anterioribus dentibus conciſas poſſint uelut molendo in minutiſſimas particulas conterere: propter quod etiam molares appellantur. A parte aũt capitis poſteriori, omnibus clauſis nulla conſpicitur apertura, ſed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic cõſiſtunt, qui caput partem ſupremã cum humeris parte inferiori conglutinant ita ut cum caput humeros nõ contingat, pulchrè tamen abſq; onere per colli interpoſitionem ab eiſdẽ geſtetur: Hinc uerò ab humeris uelut duo rami extenduntur brachia duo ad opus quodlibet peragendũ, eaq; in medio curuabilia in cubito, extremitates autem ſimiliter in digitos ordinate diuiſas habentia, ut de pedibus ſupra diximus. Deinde nobiliſſimum membrũ cordis ita mirabiliter in medio animalis poſitum cõſiſtit habens ad ſui caloris temperamẽtum circum iacentem pulmonẽ, aerem ſua reſpiratione continuo in modum follis attrahẽtem, ſicq; ſuum calorẽ temperantẽ: uicinum et habẽs epar ſanguinis officinã, & ſtomachũ uelut totius corporis coquũ alimenti totius ſuſceptiuũ. Habet inſuper ſplenẽ, habet renes, habet inteſtina omnia, mirabili connexione & conuolutione diſpoſita. Quòd hæc (inquam) omnia quæ tantùm ſigulariter attingimus, & alia intus recondita multò mirabiliora, ita ordinate, ita perpetuò in corpore hominis [illegible] etiam animalis alterius ex ſeminis tã uiliſſimæ [illegible] uirtute efficiantur, quis non iſta maximũ rep[illegible] cu-

Ps. 138 lum? Nonne recte tibi uidetur domino, dixisse Psalmista, Mirabilis facta est scientia tua, ex me confortata est, & nõ potero ad eam. Nonne & nos in præfatione libri huius rectè uidebimur hoc asseruisse, quòd prodigia semper secum circumferant homines quibusuis miraculis magis admirabilia? Et quidẽ non ita multum uidetur admirandũ, si totã hanc connexionem dispositionemq; membrorũ quam in nobisipsis conspicimus, per semetipsum ita sua omnipotenti uirtute Deum asseramus condidisse: si quo in principio Adã creauit de terra, & de eius costa Euam, absque ullius uirtute seminis, terram solam pro materia accipiens, & totam uirtutem per sese administrans: ita & nostra corpora in sua dispositione atque pulcherrima proportione per se idem ipse similiter fabricaret. Itẽ si ut in principio arbores & herbas creauit, absque uirtute seminis, ita & nunc potentissima sua iussione eas de terra faceret prodire. Scimus. n. quoniam non est ei impossibile, neque difficile omne uerbum. Non nouum est nobis, si magna faciat ille, de quo scri-

Psal. 71 ptum est, Qui facit mirabilia magna solus. Verùm quòd hæc humani corporis dispositio ex operatione est uirtutis, quæ latet in paterno semine (fœtidissima & uix nominãda substantia, quã absq; abominatione nemo cõspicit) quodq; in eo tam præclara lateat uirtus, corpus tam admirabile sic efficiendi atque fabricandi, quod tota illius admirabilis dispositionis efficacia in illo realiter inexistat, id nobis merito in immensum aggrauat pondus considerationis nostræ, id prorsus stupidos & attonitos reddit, cogitque exclamare nos, & uoce aperta confiteri, q̃ non solũ ipse magnus sit in semetipso, neque solũ magnus in magnis, sed & in abiectissimis, contemptibilissimisque, & minimis gloriosus.

CAPVT XII.

De longitudine & breuitate uitæ: & primùm de calore naturali, atque humido radicali.

ANima autem ipsa uegetatiua, per uirtutem uegetatricem licet uerè prima sit, & præcipua causa supradicta

rum

tum operationum,nutritionis,& augmentationis,eget tamen ad hoc(ut ſupra tetigimus)calore naturali pro inſtrumento,quo mediãte ſuas iſtas operationes perficiat. Cuius quidem naturalis caloris,tanta eſt neceſſitas in corpore humano,& operationibus illius ſuſtentationi neceſſarijs, ut abſq; eo nequaquam poſſit anima in corpore permanere, ipſoq; deficiente omnino neceſſariũ ſit animalis uitam deficere, Hic aũt calor naturæ igneæ eſt, & ꝑpetuo nutriri debet atque foueri in corpore hominis:quemadmodum flammam candelæ,& flammam quæ eſt in lychno lampadis,nutriri ad oculum cernimus, atque ita neceſſario nutriri, ut nutrimento conſumpto mox flamma euaneſcat. Oportet ergo donec calor iſte in hoīe permanſerit,nutrimentũ aliqđ illi ſuppeditari,in quo foueatur atque conſeruet̃. Hoc autẽ nutrimentum eſt humidum radicale(ut appellant Medici) id eſt humiditas naturalis,& ab initio generationis, ſimul cum calore naturali ſiue radicali cõgenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus uiuentibus per uirtutem principiorum generatiuorum poſuit naturalem calorem,eadem ad conſeruationem rei, & naturalem diſpoſuit humiditatem,quæ calorẽ uelut cibaret,atque foueret,ad eum modũ quo ab oleo paſcitur flãma,quæ in lampade cernitur. Hoc autem radicale & naturale humidum,cùm cõtinuò debeat paſcere uorantẽ igneũ calorem,eumq́ue in humano corpore fouere, facilè minimo tempore abſumeretur,ſi non ipſius fieret continuo reparatio,quemadmodum ſtatim oleum in lampade deficeret,ſi non ſtatutis horis oleum infunderetur nouum. Atq; ad hoc neceſſaria eſt ſumptio alimẽti cibi atq; potus, ex quibus ſeparatum humidum reparat humiditatẽ radicalẽ & intertenet. Ipſum uerò ſiccum quod inde accipitur,ad reparationem eſt ſicci,quod peractionẽ caloris reſoluitur. Nõ.n. ſolam humiditatẽ in corpore ignis abſumit, uerumetiam partes carnium,ac cęterorum membrorum ex omnibus tã ſiccum quàm humidum reſoluens,propter quod tam cibo ꝗ potu animal indiget. Humidum aũt iſtud radicale, nutrimentũ radicalis caloris,non debet eſſe humidum omnino

Humidũ radicale.

aqueũ,ſed potius aereũ pingueq; & uiſcoſum ſiue unctuo ſum:qũo flamma nõ ſimplicis aquæ humido nutritur in lã-pade,ſed humiditate pingui & unctuoſa, cuiuſmodi eſt o-leum,aut cuiuſmodi eſt in candela ſeuũ. Oportet ergo tale eſſe etiam humidum nutrimentale,quo radicale humidum debet reparari,id eſt,nõ pure aqueũ,ſed pingue,dulce, uiſ coſum.Quare ẽt ad humidum radicalis reparationẽ nõ uř potus ipſe per ſe ſufficere.Non.n.uideť ex ipſo ſolo ſuffi-ciẽs poſſe elici pinguedo,ſed concoctio cũ cibo, & ex cibi ſubſtantia ſolidiori facta cõmiſtio,addit humido illi uiſco ſam pinguedinẽ. Et quanto humidũ illud pinguius fuerit, tãto ex ipſo minus calor conſumit:quemadmodũ uidemus flammam in candelis ex ſeuo recẽti:atque pinguiori factis minus in ſeuum deſæuire,diutiusque in illi conſeruari.

CAPVT. XIII.

De cauſa longitudinis aut breuitatis uitæ.

EX horũ ergo duorũ proportione. i. calore naturali & humido naturaliter attenditur in oĩbus uiuentibus lõ gitudo uel breuitas uitæ,ſm uidelicet proportionem cali-di ad humidũ:ut illa in quibus optima ſit horũ proportio, longiſſimæ uitæ iudicentur:ea uerò in quibus minor pro-portio,uitæ breuioris.Ad quod tamen plenius intelligen dũ aduerte,quod ſimpliciter ſola quãtitas materiæ alicuius rei nequaq̃ uitã faciat longiorẽ uel breuiorem. Nã ad ocu lũ uidemus quaſdã arbores paruulas diutius perdurare alijs multò ſm molem maioribus.Idẽ & in herbis cernimus, in brutis quoq; & hoĩbus.Neq; uniuerſaliter caliditate exce-dentia maioris ſunt durationis.Si.n.fuerit nõ proportiona tũ & humidũ,citius ẽt alijs deficiunt, in quibus nõ tãta eſt excellentia caliditatis.Facit.n.immodicus calor non præ-ſente humido ſufficiente ad pabulum, ad rei celerem con-ſumptionem,ut in hominibus multùm cholericis. Rurſum frigiditas multa uitam non facit longam. Si.n.calor nõ fue rit proportionatus,ut poſſit ſufficienter dominari, abundã tia frigiditatis extinguitur, & neceſſariò animal ſuffocato naturali

naturali calore perit: ut uidemus in ijs qui sunt uehemẽter flegmatici, item & in senibus in quibus dominatur frigiditas. Item neque siccitas multa per se causa est longæ uitæ. Nam senes multæ sunt siccitatis: per hanc tamen ad corruptionem uergunt. Infantes autem plurimos uidemus per multam humiditatem deficere, cùm uidelicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna uiridia ignem opprimunt, & extinguunt subtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas nascuntur, minoris esse durationis, & animalia aquatilia plerunque breuiores esse uitæ, quam gressibilia. Abundat. n. in eis humidum, idque non pingue & firmũ, sed magis aqueum. Harũ ergo qualitatum nulla per sese potest assignari causa longitudinis & breuitatis uitæ, sed calidum & humidum æquata (ut ait Aristot.) præcipua huius rei sunt causa. Quod tamen non ita debet ĩtelligi, quasi humiditas & caliditas in æquali uirtute causa sint diuturnioris uitæ, sed quia in debita & bona proportione disposita. Oportet. n. calidum habere dominiũ super humidũ. Alioqui non cõueniẽter ex eo posset nutriri. In nutritione enim, in quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, nisi agente super passo habente, qualecunque dominium. Quod ergo Aristoteles ait calidum & humidum æquata esse causam diuturnioris uitæ, intelligi debet bene proportionata: ita uidelicet ut humidum non excedat calidum, ipsumque suo excessu suffocet: neque uicissim calidum sic excedat absque proportione humidum, ut ipsum cito excedat atque absumat.

Calidum & humidum uitæ duratiõis causa.

CAPVT XIIII.

Quæ complexio faciat uitam diuturniorem.

EX prædictis patet, inter complexiones hominum diuturniorem uitã præbere eam quæ appellat̃ sanguinea. Est enim hæc calida & humida, estque humidi & calidi, & humidũ est aerẽ nõ aqueũ: siquidẽ aerei respõdet ista cõplexio, q natura calidus & humidus est. Estq; in hac calor tẽperatus, qm̃ nõ igneus est, sed aereus. Aer enim non in

Cõplexio sanguinea diuturna.

summo

ſummo habet caliditatem. Cum ergo in hac cõplexione caliditas ſit ſatis tẽperata, & humiditas multa, eaque pinguius & uiſcoſa (quæ nutritioni calidi maximè eſt accõmoda) non uidetur ad uitæ prolongationem alia eſſe conuenientior ex quatuor cõplexionibus. In cholerica enim excedit calor igneus, & ſiccitas non præbet ſufficiens pabulum excedẽti calori. In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem, & dũ non poteſt ſuper humidum dominari modicus calor, conſequitur nõ poſſe recte digeri humidũ, ſicq; multæ fiunt corruptiones, & animal perit. In melancholica uerò cõplexione, nimia ſiccitas eſt & calor modicus. Eſt.n.in modum terræ frigida & ſicca. Harum aũt qualitatum utraque uitæ obeſt, quæ in calido & humido conſiſtit. Si tamen fiat harum complexionum commiſtio, poterunt etiam aliæ bonæ compoſitiones inueniri, ad uitæ cõſeruationem ualdè accommodæ. Cõplexio.n.cholerica & flegmatica, dominãte cholera & proportionato flegmate. diuturnam præbet uitam. Sanguinea & melancholica non mala eſt, ubi melãcholia fuerit minor. Et forſitan talis poſſit fieri cõpoſito, q̃ ad uitam melior eſſet q̃ pure ſanguinea.

CAPVT XV.

Proportionem quatuor primarum qualitatum originalem eſſe cauſam longitudinis uitæ.

Proportio quatuor qualitatũ durationis origo.

LIcet autem dicamus (iuxta Ariſtotelem & alios medicos idem aſſerentes) calidum & humidum æquata & bene proportionata, ad eum modum quo prædictum eſt, cauſas eſſe uitæ diuturnioris: originaliter tamen non ſolũ ex duabus his qualitatibus debet ſumi iſta conſideratio, ſed ex proportione quatuor primarum qualitatum. Illa.n. complexio in animali eſt effectiua uitæ longioris, in qua calidum, frigidum, humidum & ſiccum bene ſunt adinuicem proportionata ſm exigentiam uitæ animalis, ita uidelicet ut calor obtineat dominum ſuper cętera, ſic tamen frigiditate temperetur, ut non nimium excedat ipſam humidi

di(quo habet nutriri)proportionem, ne ſubito abſumpto nutrimento depereat: quomodo uehemens ignis citò con ſumpta materia mox collabitur, iterumq́; humiditas ita ſit per adiunctam ſiccitatem temperata, ut non ſit nimia, neque excedat caloris proportionem, ne uidelicet nimia humiditate obrutus calor extinguatur, quomodo ſi igni ardẽti ſuperfundatur aqua copioſa. Et in quibuſcunq; huiuſmodi temperamentum inuenitur quatuor primarum qualitatum hi in ſe habent principium diuturnę uitæ. Veruntamẽ quia in hoc temperamento calidum & humidum præcipua ſunt, habentq́; dominium, quibus alia duo frigidum & ſiccum ſolum ad contemperamentum adiiciuntur, ad illorũ mediocritatem conſtituendam, exceſſumq́; uitæ diſconuenientem, prohibendum, idcirco duarum tantum qualitatum expreſſam faciens mentionem Ariſtoteles, dixit calidum & humidũ eſſe principia longioris uitæ: cum tamen addit æquata & proportionata, indicat tacitè & alias duas qualitates, quarũ additione fit ut calidum & humidũ proportionentur, atq; æquenter. Si.n. calori deeſſet tẽperans frigiditas, excederet humidi proportionem. Et ſi non adeſſet humiditati tẽperans ſiccitas, utiq; excederet proportionẽ caliditatis. Duas aũt illas qualitates, caliditatẽ & humiditatem, dominari oportet in cõplexione longioris uitæ, quoniam ſunt qualitates uitæ, id eſt, uiuentibus neceſſariæ, & animalis ſubſtantiæ potiſſimum conuenientes: primario tamen caliditas, ac ſecundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in complexione uitæ longioris primum locum calor obtinere debet, humiditas uerò ſm. Frigiditas autẽ & ſiccitas, mortis principia ſunt, ubi inualuerint. Vnde ſenes quo amplius ad mortem tendunt, eo magis ſiccos & frigidos effici cernimus. Et mortua ſtatim corpora maxima occupat frigiditas atque ſiccitas: omnis autẽ fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & ſiccum eſſe mortis principia, & uitæ maximè contraria, ubi contigerit ea dominari. Propter quod cõplexio illa breuiſſimæ uitæ eſt, in qua iſta dominantur, aut ẽt eorum alterum, ſiue per ſe frigiditas, ſiue ſiccitas. Nã illa di-

rectè

rectè calori aduersatur, in quo est uitæ principium: hęc uerò humiditati, quæ est primæ uitalis fomentum.

Capvt XVI.

Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam uitam sint bene disposita.

Notandum autem, quòd illa corpora ad longam uitā sunt bene disposita, quæ in principio maximā habēt, sed tamen proportionatā humiditatē, ita ut uideatur calor aliquo modo latere sub tanta humiditate, ut multo tempore perduret calor antequam possit humiditatem coniunctā penitus euincere, & manifestum obtinere dominium: modò non tanta sit, ut omnino calorem obruat ac suffocando extinguat. Quæ uero in principio sui ortus admodum paucam habent humiditatem, ut statim calor posit euincere & quasi superior apparere, non sunt diuturnæ uitæ. Simile enim uidemus in ignibus. Plerunque enim ignis ille qui subijcitur lignis uiridibus, in quibus adhuc est multa humiditas, diutius delitescit, iacetque absconditus priusquam possit super materia apposita potiri domino: & interdum quidem, prorsus quasi extinctus, apparet atque oppressus, quandoque tamen uigore resumpto resistens fortiter, agensq; uiriliter, tandē adhuc gloriose emicat, & in altum flammā sustollit quasi in uictoriæ signum. Et manifestū est talē ignē multò esse durabiliorē, q̄ sit ignis alius stipularū aut straminum aliorumve lignorū ualde exiccatorū, qui in materiā ob humiditatis defectū statim obtinet dn̄ium. Atque hinc cōtingit non raro, ut isti qui in infantia, imò in pueritia grauissimè fuerint periclitati de uita, & perpetuo quasi in languore uexati, lōgissimā uitā uiuant, cernāturq; in ætate prouectiori ualere bellissimè, postquam humidū illud, sub quo calor eorum periclitabatur, & sub quo modo quodam oppressus delitescebat, iam fuerit euictum, & calor post longam patientiam obtinuerit principatum. Quemadmodum ad oculum cernimus, ignes ex carbonibus sulphureis compositos, aqua perfusos, post paululum multò uoraciorem

ciorem flammam dare, & calorem maiorem, simul etiam durare longius. Hinc iterum contingit eos interdum qui per totam uitam languere uidentur, longam tamen uitam ducere. Signum est enim in eis quòd nec calor tantus sit qui omnino possit manifestè in humidum dominari, neque tantum humidum, possit extinguere calidum: sicque calor ob modicitatem non multum potest humidi consumere, ac proinde humidum minus commiscetur extraneo remanetque purius, & ad caloris nutritionem magis efficax. Attamen quia calor tantus est, ut se possit aduersus humidum defendere, & illius saltem aliquid (quamuis non ita multum) ad suam nutritionem excedere, idcirco in uita animal permanet: languens tamen propter sufficientis caloris defectum, & quia non satis quantum operationes animali conuenientes expetunt, dominatur. Patet, etiam ex prædictis ratio, quare illi qui præcoci sunt ingenio, id est, ante multam ætatem ualde ingenio pollentes, plerunque conspiciantur præmatura occumbere, ut uix interdum uirilem, raro autem senilem attingant ætatem. Est enim signum, quod ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingenium. Vnde qui multum habent sanguinē, non sunt ingeniosi: eo quòd sanguis sit humidus: sed qui paucum sanguinem & nō ita humidum habent, utcunque cholera mistum, id est, satis siccum & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca est humiditas, citò calor dominatur, & acquirunt siccitatē ad operationes sensuum & ingenij requisitas. Superuincēs. n. sua actiuitate caliditas, citò corpori dat conuenientes operationes, quas medianre calore corpus hēt: ac proinde ante consuetū tēpus ambulant, loquuntur, discunt, morātur, phātasiantur, dum alii propter multum humidum diutius impediuntur ad operationibus uitalibus. Vbi autē minus est humidi, & plus calidi: manifestum est citius ibi calidi nutritionem deficere: & ubi citò dominatur calidū, citò quoq; deficere ipsum necesse est. Proinde manifesta rōne colligitur, eos qui præcoci ingenio sunt, debere etiā præmatura morte occumbere. Patet insuper rō, quare cū cætera multa animalia

Ingenio si citius moriuntur.

animalia conspiciamus uel mox in sua natiuitate, uel paulo post, operationes suas conuenienter exercere, utpote moueri, ambulare, & alia eis conuenientia opera. Homo tamē per multum tempus absque sibi conuenientibus operationibus remanet. Nimia enim humiditas in causa est, ꝓpter quam etiam membra infantilia ligari debent fascijs, eo ꝙ deficiente siccitate non sint solida membra. Hoc autem in alijs animalibus non est necesse fieri: homo enim præ omnibus alijs animalibus abundat humiditate, propter quod etiam longioris est uitæ, omniaque animalia uitæ diuturnitate superat, paucis admodum exceptis, ut elephanto & ceruo, & si quæ sunt similia. Hæc enim animalia tradunt longam admodum habere uitam. Cętera autem animalia domestica, quę hominibus in usu sunt, ad oculum uidentur multò breuiorem in homine uitam ducere, quantumuis mole excedant, ut equos, boues, oues, canes, aliaque huiusmodi. Præterea habeт̄ ex iam dictis causa quare ij qui pauciori nutriuntur cibo diutius uiuant: qui uerò maiori, breuiorem habeant durationem. Item quare ij qui multū indulgent Veneri, minus uiuant, item & ij qui immoderatis atteruntur laboribus. Exiccat enim multa seminis emissio, item & immodicus labor. Velocior autē siccitas, mortem accelerat. Illis tamen qui nimia sunt humiditate pleni labor conducit moderatus ad uitam protelandam. Efficit enim bonam siccitatem & temperatam, ut non obruatur calidum ab humido, & superflua digerat exiccando, ne fiat corruptio.

CAPVT XVII.

Quare per nutritionem res non possent perpetuo seruari.

VErùm ex his quæ prædicta sunt, posset quispiam dubitare, atq; ita nobis obijcere, Si calidum est uitæ principium, & humido radicali nutricatur, ac humidum illud per nutrimentū reparat̄, qui fit ut nō perpetuo possit in aliquo uiuēte, uita per nutritionem seruari? Tandiu.n.animal in uita permanere natū est, quandiu calor naturalis ipsi non deficit:

deficit: adeò ut si perpetuò calor naturalis indeficiens in corpore permaneat, simul permaneret & anima ipsum informans. Calor autem per humidum nutritur, & humidū per alimentum reparatur. Quare ergo ad hunc modum nō potest corpus congruo nutrimento per uirtutem nutritiuā perpetuò conseruari absque corruptione? Huic quæstioni talis adhibenda est responsio. Humidum radicale quāquā nutriatur humido nutrimentali ex cibo & potu aduenienté, nunquam tamen reparatur ad tam bonam qualitatem, ut ante fuit, sed continuò minuitur à principio actionis caloris in ipsum. Per cōmistionem enim extranei (ut docet Aristoteles in libris de generatione) continuò ipsa uirtus speciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, ut fuit abinitio antequam deperditur. Vnde fit ut cōtinuò defectu tandem penitus humido deficiente, cogatur ipsum animal siccitate deficere, calore nimio superante nec habēte pabulum. Quemadmodum uidelicet cum aqua infunditur uino, quo plus infuderis aquæ in uinum. eò fit uinum minus forte, & minus habens uirtutem suæ speciei, ad cōuertendum scilicet in se extraneam substantiam. Et licet in principio per modicam admistionem non depereat uirtus uini, quoniam adhuc potens est conuertere infusum in suam substantiam, si tamen diu pergis aquam infundere, tandem ita debilitatur uirtus speciei uini, ut prorsus ab aqua superetur & extinguatur omnis uirtus uini ab aqua deuicta. Atque hoc pacto manifestè uidemus quomodo per nutritionem posset fieri indiuidui perpetuatio: sed necesse est hoc modo animal deficere, cum eousque res deuenerit, ut necessarium humidum radicale perdat. Quod si homini adesset per nutritionem uirtus reparandi humidum æque bonum, ut est illud quod deperditur, tunc posset homo absque corruptione seruari.

CAPVT XVIII. *De uirtute ligni uitæ in Paradiso.*

Atque ita sanè intelligendum est, quod in Genesi legimus de ligno uitæ, quod erat in paradiso, ex cuius fructu

fructu prohibebatur sumere Adam, posteaquam peccasset, ne ipsum comedēs uiueret in æternum. Sic enim ait Dn̄s, Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est sciens bonum & malum: nunc ergo ne fortè mittat manum & sumat etiā de ligno uitæ & comedat, & uiuat in æternū. Et post pauca sub ditur, Eiecitq; Adam & collocauit ante paradisum uoluptatis Cherubin, & flammeum gladium atque uersatilē ad custodiendam uiam ligni uitæ. Nam (ut sacri Theologi tradunt) talis erat uirtutis huius arboris fructus, ut per eū posset uirtus speciei reparari & conseruari absq; defectu. Quēadmodum enim aliæ arbores in cibū illis erant, ad operationem deperditi per calorē naturalē (qui etiam in primis parētibus ante peccatū inerat, & suo modo agebat, id quod ex præbito eis Dei uoce alimento manifeste cognoscimus) ita hæc arbor in medicinā potius, quā in cibū creata fuit, ut de eius fructu sumentibus uirtus speciei confirmaretur, & ita perseueratur ab omni defectu, ut per caloris actionē & humidi deperditionem, extraneiq; humidi aduentū nō imminueretur bonitas ipsius humidi, neq; per consequens imminueretur calor. Fiebatq; per huius fructus uirtutē, ut humidum æquè bonum esset quod reparabatur, atq; id qđ per actionem caloris naturalis deperiit, eratq; medela aduersus hanc (ratione nutrimenti) debilitationem. Atque hinc processisset absque corruptione hominum uita, arboris istius beneficio, donec Deo placuisset à statu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret) transferre. Verùm nos longè ab illo tā efficaci fructu elongati sumus: uia ligni huius præclusa est Adæ, & cunctis posteris, uia incognita est natis in exilio. Paradisus uoluptatis ignotus est in terra laboris habitantibus. Atq; ut etiam sit uia cognita, ecce ad custodiam stat Cherubin tenens flammeum gladium atque uersatilem, ut spes nulla sit nobis de fructu ligni huius consequendo. Neque est qui uel ramusculum nobis possit adferre ligni illius, ut ipsum plantemus in terra nostra. Atque ut fortè donetur, non arbitror ego tam singularis gratiæ & eminentiæ lignum ex paradiso uoluptatis allatū, in terra hac miseriæ atque laboris uegetari posse, aut suas

suas radices in arenosam istam terram (quæ spinas & tribu los inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam est nostra conditio, ita se nobiscum res habet, ut uelimus, nolimus, semel nobis sit moriendum, iuxta uerbum Domini ad Adam omnium nostrum nomine dicentis. Terra es, & in terram reuerteris. Vnde & sanctus Apostolus, Statutum est omnibus hominibus, semel mori, post hoc autem, iudicium. *Gene. 3.* *Heb. 9.*

CAPVT XX.

Quomodo unumquodque uiuens habeat determinatam periodum.

EX prædictis facilè potest mõstrari, unumquodq; uiuẽs habere certum limitem & definitum terminum uitæ, eumque ẜm complexionis uarietatem diuersum longioremq; uel breuiorem. Cum.n.non possit humidũ radicale atque bonum reparari, necessariò consequitur ipsum pau latim debilitari. Quidquid autem continuò debilitatur & diminuitur, tandem in totum collabatur necesse est. Est enim unicuiq; uitæ & durationi præfinitus terminus nouissimum illud & extremum uitalis operationis, quando non ultra potest calor naturalis ab humido nutriri, cogiturque uiuens deficere. Quemadmodum in uino terminus quidam certus est, quando non ultra infusam aquam poterit in se conuertere, imò separetur ab aqua, & uinum esse desinit uirtute speciei penitus deficiente. Vnde illa quæ simpliciter meliorem habent complexionem proportionemque calidi & humidi uitalis, longiorem habent suę durationis periodum, & quod optimam habent hanc proportionem, durationis est longissimæ. Econtrario autem, qđ malam habet hanc complexionem siue proportionem, breuiorem habet durationem. Hic autem terminus uitæ naturalis dicitur, quoniam uidelicet secundum naturalem complexionis uirtutem, ipsum uiuens tamdiu persistere est potens, uirtute cõuersiua ipsius speciei ad tantum usq; tempus sese ualente porrigere siue extendere. Vnũquodq; *Periodus seu terminus naturalis.*

enim uiuens tamdiu naturaliter potens est uiuere, quãdiu calor naturalis in eo potest permanere, & quãdiu humidũ radicale in ipso potest calorem nutrire. Hoc autem est, quã diu per nutritionem potest humidum radicale sufficienter reparari. Manifestum ergo est, unumquodque uiuens secũ dum suam naturalem complexionem præfixum & determi natum sibi terminum habere suæ durationis. Possumus autem in hac re facere comparationem uel diuersorum gene rum, uel diuersarum specierum, uel diuersorum indiuiduo rum eiusdem speciei. Vnde secundum comparationem uiuentium diuersi generis, dicimus quasdam arbores quibus dam animalibus esse longiores uitæ, quasdam etiam minoris. Secundum comparationem diuersarum specierũ, dicimus homines esse plerisque brutorum animalium diuturniores, ut mulum dicimus equo diuturniorẽ, & herbas quasdam uitæ longioris præ alijs. Quædam enim tantùm annuæ sunt, & singulis quibusque annis occidunt. Aliæ uero ad annos plures secundum indiuiduum iam permanent. Secundum indiuiduum autem eiusdem speciei fit comparatio, cùm dicimus, hunc hominem esse illo diuturniorem hunc equum illo equo, & ita in cęteris. Nonnunquam etiã in eadem specie fit comparatio in communi, secundum distinctionem sexus uel conditionis, ut cùm dicimus, in passeribus masculos minus uiuere quã fœminas (iuxta Aristotelis dictum) eo ꝙ masculini passeres plurimã sequãtur. Venerem. Item cùm dicimus agricolas plerosque moderato labore sese exercitantes longiorem uitam ducere, quàm otiosos clericos: homines quoque sobrios & castos, plus q̃ gulosos & luxuriosos.

CAPVT XX.

Non semper res ad naturalem usque terminum pertingere.

Raro naturæ periodũ peruenitur.

QVamuis autem secundum uirtutem complexionis unaquæque res habeat sibi determinatum uitæ terminum, ultra quam secũdum naturam complexionis non possit uita protendi, rarissimè tamen contingit ipsa uiuentia hmõi terminum attingere, neque uel millesimus

quisque

quisque hominum ad huiusmodi naturalem complexionis terminum pertingit. Dicitur enim terminus uitæ, non qđ uiuens ipsum debeat assequi, sed quia ſm extremam naturalis complexionis uirtutem ipsum uiuens eousque potest pertingere, & non potest terminum illum transire. Vnde in Iob de hominibus dicitur, Posuisti terminos eius qui ꝑteriri non poterunt. Non ergo terminus iste talis est, qué debeant attingere, sed quem possint attingere, & qué non possint transire. Fit autem mille modis ut uiuens ad determinatum sibi terminum nō pertingat, maximè autem in uiuentibus rationalibus, id est, in hominibus: è quibus uix millesimus quisque propositum finem consequitur. Nam mors & corruptio non solum accidit modo prædicto, per naturalem defectum humidi, sed frequenter ab extrinseco accidit corrumpere, quod per uiolentiam aufert à uiuente uitam partes discontinuando, aut quomodocunque noxiā & corruptiuam qualitatem inducendo. Quemadmodum ante oculos qnotidie cernimus, multas arbores ualidissimas per multos annos adhuc potentes in uigore perdurare, si permitterentur in sua radice præscindi securi, sicque uitā ante complexionis terminum finire. Ita oues & boues aliaque omnis generis animalia per singulos dies mactantur plurima. Quantos autem uidemus in hominibus ante tempus uel gladio occumbere, uel fame perire, uel peste cō sumi, uel aquis suffocari? imò uerò sola gula, quot absumit hominum milia? adeò ut uulgata snīa merito iactetur, ut plures gula quàm gladio absumi. Plurimos etiā quotidie uidemus nouis infirmitatum generibus subito suffocari, strāgulari, aut alias quomodolibet exhalare animā. Et (ut theologissimi illius philosophi Seuerini Boetij uerbis concludamus) homine, si corpus spectes, quid imbecillius reperire queas? quos sæpè masculatum uel morsus, uel in secreta quæque reptantium necat introitus. Iob 14.

Capvt XXI.

De altero termino diuinæ præscientiæ.

PRopter hæc ergo necesse est alium ponere terminum

unicuique uiuentium, qui fit non secundum naturalis complexionis uirtutem, sed secundum præscientiam & cognitionem Dei: talem uidelicet, ad quem indubiè uiuentia peruenient, & ultra quem nequaquam transibunt: ita ut nec ultra progredientur, neque citra occumbent. Qui aũt talẽ cognouit rerum terminũ, solus est omniscius Deus. Vt. n. mors est omnibus hominibus certissima, ita mortis hora est incertissima: neq; de die illa aut hora quisquã nouit, præter illum cui nihil est absconditum, qui æquè futura atque præsentia in prospectu habet, ante quem futurum omne & præteritum est præsens. Est autem indifferentia inter duplicem hũc durationis terminũ: quod primùm nõ possit uiuens ſm naturæ uirtutem transcendere, põt tamen circa illũ deficere, ipsumq; nõ assequi: alter aũt talis est, ut frequẽter possit uiuens, quãtum ad uirtutem suæ naturæ & cõplectionis attinet, longè ultra ipsum transire, Veluti cùm robustus aliquis iuuenis subitò trãsfoditur gladio, aut suspendio præfocatur. Semper autem uiuens hunc terminum attinget, neque ante ipsum unquam deficiet, tametsi simpliciter ante possit deficere. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocunque moritur, potuit (absolutè loquendo) ante septem dies interfici & mori. Ac de hoc termino, si quis dictũ accipiat illud ex Iob suprà adductũ. Breues dies hoĩs sunt, numerus mensiũ eius apud te est: cõstituisti terminos eius qui præterire non poterunt: oportebit hoc ultimũ non simpliciter intelligi, quasi absolute termini isti nõ possint præteriri, sed cõditionatè, subintellecta Dei præsciẽtia. Qđ enim à Deo præscitum est contingens, absolutè quid ẽ contingens est, & absolutè potest ita non fieri. (Est enim contingens, ac proinde potens fieri, & potens non fieri) sed sub conditione præscientiæ præsupposita, non potest fieri: quoniam necessario consequitur, ipsum ita futurum, si ita Deus præcognouit. Non enim potest falli Dei præscientia.

Terminus præsciẽtia quem omnia attingunt.

Iob 14.

CAPVT XXII.

De mutatione ætatis humanæ in diuersis mundi ætatibus.

COnsiderandum autem hoc in loco, quid causæ sit, ꝙ in diuersis mundi ætatibus tam diuersa fuerit humanæ uitæ duratio. Nam id manifeste ex sacris discimus historijs. Siquidem in principio mundi duratio humanæ uitæ ultra nongentos extendebatur annos, uersus millenariũ procedendo. Post diluuium uerò Dominus constituit tempus humanæ uitæ, 120. annorum. Quod tamen non est accipiendum ẽm extremam durationem uitæ humanæ, sed secundum bonam ualetudinem, & fortitudinem bonæ cõplexionis. Nam multis temporibus post diluuium adhuc ultra definitum illud tempus homines uiuebant. Iacob enim terminum illũ excesserat, antequam in Aegyptum descenderet. Erat enim annorum 130. cùm ingrederetur Aegyptum. Omnes aũt dies uitæ eius fuerunt 147. anni. uixerat etiam Isaac pater eius 180. annos. Et Abraham primus Patriarcha 175. Hi tamẽ multo tp̃e post diluuium fuerunt. Siquidem ætas una fuit intermedia à diluuio usque ad Abrahã. Tunc ergo post diluuium 120. annis. sani & robusti uiuebant homines. Postmodum uerò in Psal. numerus multũ imminutus est, cum Psal. 89. dicitur, Dies annorum nostrorum in ipsis 70. anni. Si autem in potentatibus, 80. anni, & amplius eorum labor & dolor, in quibus uerbis indicatur, tp̃s uitæ humanæ in bona ualetudine posse protendi usque ad 70. aut in melius complexionatis usque ad 80. annos, mutatumq́ue est priùs illud tempus 119. annorum, in tempus 79. aut 80. annorum. Nunc uerò hac nostra ætate per annos ut minimum uiginti facta uidetur declinatio. Iam enim uix quinquaginta anni sunt uitæ hominis, quibus fortis ac ualidus potest durare. Paucissimi sunt, qui non anno 60. canis perfunduntur, & uiribus multum imminuuntur. Quod autem ultrà est, senectutis & defectus est tẽpus: & ꝙ ultra annũ est sexagesimũ, certè labor est & dolor. Manifestissimè ergo ex scripturis sacris hæc uitæ humanæ tẽpora ita monstrantur uariata. Potest autem causa ho-

Gene. 6 *Gene. 47* *Ibidem.* *Gene. 55* *Gene. 25* *Psal. 89*

rum ex suprà declaratis elici per similitudinem. Sic enim de nutritione dicendum est respectu indiuidui, quomodo de generatione respectu speciei. Vt enim nutritio ad indiuidui sustentationem, sic generatio ad speciei conseruationem à natura est ordinata. Quemadmodum autem nutritio ipsum indiuiduum non potest absque corruptione conseruare immortale, sed tandem deficere ipsum est necesse, ob hoc ꝙ per nutritionem humidum non ita bonum reparatur ut erat ipsum absumptum, sicq; continuò deficit caloris naturalis fomentum atq; uigor, propter quod tandẽ necesse est rem deuenire ad interitũ, calore naturali eiusq; pabulo penitus deficiente: ita generatio quantum ad speciẽ, non ita bonam ac fortem ac ualidam reparat speciem, ut in principio fuerat: & quo amplius per generationes species multiplicatur uiuentis, eò cõtinuò magis ac magis debilitatur uirtus primariæ cõplexionis, quæ in primis erat indiuiduis: sicq; modo paulatim debilitatur uirtus complexionis humanæ, ac consequenter durationis tempus efficitur breuius. Neque id solum in hominibus, sed indubiè & in bestiis, & in plantis, herbis, atque arboribus, eorumq; fructibus uoritatem habet. Nihil enim dubium est, quin arbores istæ, quæ nostra sunt ætate, longè sint dissimiles secundum uirtutis efficaciam, atque etiã secundum durationem, illis arboribus quæ fuerunt in prioribus seculis. Illud tamen notandum, ꝙ in humana specie maior sit debilitatio, q̃ in genere brutorum animaliũ. Et hic rursum magis quàm in plantis. Est enim in homine triplex causa defectus, in brutis duplex, in plantis simplex. Homo enim pro nutrimento habet cæterorum animalium carnes, & fructus terræ. Quantò autem cibus iste uirtute deficit, tantò minus sufficiens est ad reparationem humani corporis. Vnde non solum ex hoc breuior est hominum nostræ ætatis duratio, quòd ipsa uirtus speciei iam sit debilior, & complexio infirmior, ut non tam diu sufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendum in corpore naturalem calorem, uerumetiam ex parte alimenti, quod magis materiale est, & minoris uirtutis nostra ætate, quàm fuerit in generationibus prio-

Triplex causa humanã speciem debilitans, brutorum duplex, plantarum unica.

prioribus? ſicq; neceſſe eſt ut humidum radicale iam magis commiſceatur extraneo, quã in præteritis generationibus miſcebatur. Quantò enim id quòd ex cibo ſumitur minoris fuerit uirtutis, tantò à calore naturali citius abſumitur, neq; ita diu poteſt fouere calorem: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commiſtionem cum humido radicali, unde oritur uita breuior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibum utitur, ad humanæ ſpeciei recidit detrimentum. Itẽ omnis defectus herbarum & arborum, quibus utitur in pabulum homo, in ipſius cedit detrimentum. In animalium autẽ irrationalium (quæ ex herbis terræ uiuunt) damnum etiam cedit herbarum defectus, præter eam quam à propriæ complexionis defectu in ſe habent debilitationem: habent ergo ipſi duplicẽ minoris durationis cauſam, homo uero triplicem plantæ autem ſimplicẽ tantùm, ſecundum hanc cõparationem. Vnde ſecundum rationem, non uidetur eſſe tanta diſtantia durationis arborum atque plantarum, ſecundum diuerſas mundi ætates, quanta eſt iumentorum: neq; tanta iumentorum, quanta eſt hominum.

CAPVT XXIII.

Quod unaquæque ſpecies uiuentium, ſuum habeat naturalem terminum.

QVomodo itaque ꝑꝑ hunc continuum defectum diximus ſingulis indiuiduis eſſe determinatũ & præfinitum ſuæ cõplexionis terminum: ita & de ſpeciebus dicere non irrationabiliter poſſumus, eſſe uidelicet unicuique ſpeciei ſuum determinatum terminum, ſm ſpeciei naturalem uirtutem. Atque enim hoc de ſpecie & de indiuiduo, cõtinuus probat defectus. Si enim per generationem repararetur ſpecies inæquali uirtute ut antè fuerat, poſſet quidem rectè ſentiri generationem ſufficere ad perpetuandam ſpeciem: quomodo indiuiduũ poſſet immortale per nutritionem ſeruari, ſi ipſa repararet indiuiduum in tã bono ſtatu quã ante fuerat. At uerò cum iam demonſtratum

sit,& sanctę auctoritas scripturę, simul & ocularis experientia hoc doceat, generationem non potuisse conseruare speciem absque maximo & summe notabili ipsius defectu: manifesto infertur consequio, quòd tandem aliquando speciei uirtus usque adeo sit debilitanda, ut non sufficiat ad ulteriorem sui cõseruationem, aliorumq; indiuiduorum multiplicationem: sicq; prorsus collapsa cogetur deficere ad eũ modum quo indiuiduum (non obstante nutritione) tandẽ cogitur penitus in seipso deficere, neque per nutritionem potest perpetuò seruari. Itaque etiam si naturalẽ sequamur rationem, ipsa nobis mõstrat omnes rerum uiuentium species, non posse perpetuò stare, ac tandem necessariò corrumpi debere. Errant ergo non solum contra fidei regulam, sed contra rationis normam, qui omnes præcipuas species uniuersi dicũt naturaliter esse incorruptibiles, & à parte posteriori æternas licet aliquando accepisse eas fateantur durationis principium. Quod etiã uulgò dici solet, per generationem res naturales secundum speciem perpetuari, si ueritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione simpliciter, sed secundum quid: quatenus uidelicet longissimum illud tempus quo species conseruantur usque ad consummationem seculi, perpetuitas quædam ab hominibus æstimetur.

CAPVT XXIIII.

Quòd humanam speciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant.

PRæter uerò supra adductam causam naturalem uelocis humanę defectionis, inuenimus etiã gulam & luxuriã, humanam speciẽ mirum in modum infirmare, quæ tamen inter causas extrinsecas ueniunt computandæ cùm non insint homini hæc uitia à natura, nisi fortè quatenus aliquã habet prauam inclinationem ad eiusmodi uitia, ut est homo ab infantia sua pronus ad omne malum. Inter hæc autem duo, luxuria per se facit ad speciei debilitationem. Est enim luxuria nimius & inordinatus coeundi affectus. Coitus

tus autem nimium frequens ad uanam delectationẽ, & nõ iuxta naturæ ordinem ad speciei conseruationem, sobriè in usum uocatus, facit, ut semen (per quod seruatur generatio) non ita potentis sit uirtutis ad speciei reparationem, quàm esset si sobriè parciusq; ac iuxta naturæ ordinem administraretur. Procedit itẽ ex luxuriæ uitio, quod ante debitam maturitatem & perfectionem naturalem ad ualidã generationem sufficientem, uidemus homines ante tempus generationi intendere. Quid enim? An non ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari coniugio, amplexibus uacare, intendere generationi, quorum anni si pariter iungantur, uix ætatem attingent uirilem? ut meritò in prouerbium sit tractum, Pueros nostra tempestate generare pueros. Eece enim iam de testa pullos educunt quibus adhuc testa, è qua iam prodiere, adhæret. Iam natulos gestant in ulnis, qui pridiè emerserunt è cunabulis. Vix a lacte auulsi, lactant de se genitos: & patres matresq; appellantur, qui nec dum ex ephebis excesserunt, quibus nomen altius quàm puerorum non competit. Scilicet in brachiis prolem gestant noui patresfamilias, quos adhuc conueniebat præceptorum patrumq; genibus impositos, ad disciplinæ institutionem ac morum informationem, uirgis cædi.

Qui autem possit fieri, ut hoc pacto non plurimum debilitetur humana propago? Quemadmodum enim granũ immaturum aut semen non debita maturitate perfectum, gignere non potest fructum conuenientẽ & fortem, multæq; durationis: ita & in hominibus dicendum uidetur, eos, qui sic ante tempus suæ propriæ perfectionis, generationi uacant, non posse efficaciter suæ speciei conseruationem perficere. Vnicuique enim rei tunc conuenit generare sibi simile, cum suam fuerit adepta perfectionem. Huiusmodi ergo qui longè adhuc absunt à sua perfectione, quomodo feliciter sibi simile generabunt? Et licet uerum sit, hominem in anno XIIII. (quod est masculos attinet) in anno XI. (quantum in fœminis) ad generationem ut plurimum sufficere, manifestum est tamen, non posse illis tam per-

fectam

fectam inesse generandi uirtutem, ut posteaquam in robur uirili euaserint. Donec enim ad ipsius indiuidui augmentationem plurimum debet esse intenta uegetatrix potentia, non ita solicita esse potest de specie, ad generationis semẽ perficiendum. Verum posteaquam augmentatione debitã indiuiduo induxit quantitatẽ, tum liberius ad speciei multiplicationem potest intendere, efficitq; tunc semen (quod alimento superfluo resoluitur) potentius ad generãdum sibi simile.

Cæterum, gula ipsa quanquam per se uideatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere (eò ꝙ per ipsam nimia fit cõmistio extranei cum radicali humido, & calor minuitur, ac uelut obrutus nimia infusione extranei debilitatur atque extinguitur) uergit tamen mediatè ad speciei detrimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fieri, constat ad debilitationem singularium hominum generantium consequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores sunt & melioris complexionis, uidemus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi sunt ac debiles. Vnde non dubium est, hominẽ frugaliter uiuentem & conuenienti mediocriq; alimento utentem ad generationem bonam esse magis aptum, eo, qui uorator est atque ebriosus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & indiuidui diuturna conseruatio: ita etiam generatio & bona speciei multiplicatio. Adde & hoc quod plerique nimia uenere seipsos exhauriunt. Facit enim nimia seminis emissio celeriorem exiccationem & humidi consumptionem. Vnde etiã in animalibus brutis uidemus illa quæ maximè Veneri incumbunt, celerius morte absumi. Propter quod Aristoteles dixit, passerum masculos minus uiuere fœmellis: eò ꝙ masculi (ut ipse ait) plurimam sequantur Venerem. Verum illud ad indiuiduum uidetur spectare, quantum ad ipsum Venere utentem. Quantum uerò ad prolem genitã, etiam in speciem uergit detrimentum. Qui enim immoderatè rei Venereæ indulget, & sæpius quàm natura docet, ratioq; postulat, non potest hic nisi debilem gignere prolem,

lem, eo q semen non possit in eo tantæ esse uirtutis, quantæ foret si hac in re esset moderatior. Cũ enim semen multæ sit perfectionis & magnæ nimiũ uirtutis (ut supra ostendimus) uerisimile est ipsum multò satis egere tempore, ut suæ uirtutis accipiat perfectionem, & ut plenam accipiat ad suas operationes efficaciam.

Capvt XXV.

Execratio detestatioq; gula, atque luxuria, genus humanum infirmantium.

EST proinde nimium detestanda hominum plurimorũ praua peruersitas, peruersaq; prauitas, qui hisce uitiis abominandis atque execrandis ita sese fœdè commaculãt. Similes facti iumentis insipientibus, æquis & mulis, in quibus cum non sit intellectus, solam insequentes sensus cõcupiscentiam ad quælibet sensui arridentia absque interiori retinaculo suo motu feruntur. Imò uero longè superant iumentorum irrationabilium conditionem homines à Deo conditi rationales. In nulla enim iumentorum specie ita uideas mala prædicta (cibi dico ac potus, ieiq; Venereæ abusum) latissime patere, ut in specie humana, quæ ob rationis priuilegium meritò debuit ab illis esse alienissima. Nam iumenta mensuram sibi constituunt, sensus uoluptatem, & cũ gratum aliquid propositum fuerit, eatenus inde sumunt, quatenus oblectatur sensus: ubi autẽ abscesserit delectatio, caput auellunt, neque sumunt ultra. Propone (exempli gratia) æquo aut asino sitienti aquam limpidissimam, propone (inquam) in abundantia uidebis donec sitis fuerit extincta, donec appetitus ille sensus fuerit sedatus, non habituros requiem: mox uerò ubi impletum fuerit sensus desiderium, capite auerso desinunt haurire. Ita & in pascuis uberrimus uidemus, posteaquam satietas facit sensum non ultrà herbis delectari, à pastu cessare animalia, & uel sopori se dare, uel obambulationi. At uerò inter homines facile inuenias, imò non quæsitos passim obuios uideas, qui nulla sibi posita mensura, etiam sensibus omnibus reclamantibus atque abhor-

Vide hominum intẽperãtiã

abhorrentibus, cibum potumque ingurgitant, donec crepet uenter, indignum existimantes cessare, poculis, aut à conuiuiis abscedere. Item in animalibus uidemus, ea admodum sobriè rarissimeque uti Venere, & id plerunque statutis anni temporibus. Homines uerò qui per rationem etiam perpetuò se refrenare poterant, irrationabilitate superantes irrationalia pecora, nullum faciunt modum, etiam ampliora quàm possunt fœdissimè attentantes. Rursum animalia irrationalia à natura deputatum sibi modum seruant, neque nisi quantum natura causa speciei seruandæ extimulat, re huiusmodi utuntur. Homines uerò nulla habita ratiõe multiplicationis speciei, nulla considerata honestate, modos indebitos, & quales natura horret coniunctiones adinueniunt: sic in omnibus optimi creatoris & pijssimæ naturæ donis abutentes, in suam temporalem perniciem, multò uerò magis in sempiternum interitum, paratum reuelari in die nouissimo, quando ueniet iustus ille scelerum ultor, summa districtione exquisiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis, Deus in æterna sæcula benedictus. Amen.

FINIT LIBER OCTAVVS.

PSALMVS HOMINVM GENERI COMmonitorius, pro donis magni Dei futuris, atque præsentibus.

ATtendite genus hominum ad beneficia creatoris uestri, quanta contulerit nobis, tota uirtute considerate.

Ex his autem quæ iam præsentis in tempore isto, transite ad considerationem eorum quæ sunt quidem nunc abscondita ab oculis uestris. sed exhibenda in tempore suo.

Quod ad tempus hoc attinet, ecce corpus mirabile, & nobilem animam donauit nobis: calorem uitalem ad operandum in corpore mirabilia ipse inseuit corporibus nostris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præstitit nobis, ut reficiamur ex eis ad abundantiam consolationis nostræ.

Ad sustentationem corporis escam donauit ad sufficientiam: non defuerunt ab initio quæ nostro conducerent pastui.

Per annos singulos germinat nobis terra præstantissimos fructus suos: cuncta semina e matre terra progignunt fœtus suos.

De terra prodire facit benignissimus creator Deus firmamentum panis, & uino quod lætificet cor hominis, hortos implet uinearum.

Neq; uerò solum necessaria præbet sustentationi nostræ. sed etiam quæ ad uoluptatis perficiunt oblectationem, abundè ministrat nobis.

Poterat quidem panis sufficere ad confirmandum corda filiorum hominum, & aqua in sitis refrigerium.

Non hæc tamen ipsi pro sua munificentia uidebãtur sufficientia: delitias etiam uoluit adiicere, & magnificas ciborum diuitias.

Præter namque panem confirmantem dedit carnes iumentorum magnorum atque paruorum: carnes uolatilium, natatilium, & gradientium super terram.

Insuper & fructuum suauissimorum miram uarietatem ex consimilibus ferè lignis prodire iubet: mellis quoque dulcedinem, & uini iucunditatem uoluit adiicere.

Non erant autem hæc omnia humano pastui necessaria: suffecisset utique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen sic ipse uoluit, qui gaudet magnificè benefacere: ita illi uisum fuit deuiter enutrire filios suos.

Ita illi complacuit gustum quẽdam præbere superuentura æterna dulce-

dulcedinis: quam licet non sit contemplatus oculus, ipse tamen absco̅ditam seruat se diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparasti diligentibus te, quam erit beatus qui manducabit panem in regno Dei.

Si nunc ita diuiter, ita magnificè, ita delicatè enutris corpora nostra, mortis corruptioni necessitatis lege succubitura: ò quanta præstabis olim resuscitabis, morteque solutis in præsentia uultus tui.

Quomodo satiabimur, apparent gloria tua, quomodo inebriamur ab ubertate domus tuæ potati uoluptatis tuæ torrentibus?

Nunc quidem donec Adæ debito subiacemus, cibo tuo instauramus corpora nostra, usque dum adueniat terminus quem constituisti unicuique ad persolutionem debiti.

Quod calor uitalis (quem inseuisti nobis) depascit, instaurat alimentum à te subministratum nobis: donec tandem uirtute deficiente mors adueniat quam superinduxit nobis iniquitas nostra, & iustam decretum tuum.

Illic uerò absque metu mortis, & corruptionis pauore persistemus stabiles, nihil erit consumens nihil instaurādum in locum deperditi.

Tua enim uirtute longè illinc omnis profligabitur consumptio, interitus, & mors non accedent ad tabernaculum sanctum tuum.

Non patietur cibus ille tuus, quem apud te manducabimus, in perpetuum dissolui compositionem corporis nostri, in perpetua immortalitate gloriosi indissolubilesque conseruabimur.

Panis quem ibi propones conuiuis tuis, non exhibebit laborem dē tibus: mollis non egebit dentium ut conteratur in eis.

Illabetur per sese dulciter ut mel gutturi nostro, & penetrabit suauitas eius usque ad intimum cordis nostri.

Implebit suauitate animas nostras: omnia ossa nostra dicens, Domine quid simile potest esse huic dulcedini?

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM NONVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE SENSIBVS EXTERIORIBVS, EORVMQVE ORGANIS, ET SENSIBILIBVS.

PRAEFATIO.

RAETER potentias illas uegetatiuas quibus omne uiuens ab auctore omnium Deo dotatū conspicimus, uel ad suijpsius conseruationem siue perfectionem, uel ad suæ speciei sustētationem, experimus in animantibus esse alias quasdam uires exteriores, quibus rerum extra existētium mirabili modo possunt species atque simulacra in se suscipere, absque ulla reali susceptione corporum illorum quorum apprehendunt simulacra: sicq; fit, ut cætera omnia tam animata quam inanimata, possint hisce uiribus animalia uarijs modis apprehendere quædam quidem longius absentia, quædam uicinius præsentia, iuxta uirium harum diuersitatem, secundū perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias sensitiuas dicimus, & uulgata appellatione ab officio sensus appellamus. Horum quidam organum habent exterius patens, resque ipsas nō nisi exterius præsentes & obiectas, percipiunt, ut uisus oculum habet pro organo, & non nisi præsentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde sensus exteriores rectè appellamus. Ac de his nūc præsentis libri aggredimur determinationem, de illis qui interius latent absconditi, post expeditum horum qui iā propositi sunt tractatum, sermonem (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit disciplinæ, ut de eis quæ nobis nunc sunt notiora, sensibusque nostris magis exposita,

prius

abſoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat pro greſſus.

CAPVT I.

De numero ſenſuum externorum, & ſpecialiter de Viſu.

Quinque ſenſus exteriores.

DE potentiis, quas exteriores ſenſus appellamus, dicturi, commodum quot ſint, & quæ ipſorum obiecta præmittemus.

Sunt autem ſenſus exteriores quinque, uiſus, Auditus Odoratus Guſtus & Tactus. Obiecta quoque totidem ſunt, hæc uidelicet, Viſibile, Audibile, Guſtabile, Odorabile, & Tangibile.

Quinque obiecta.

Omne enim ſenſibile, uel eſt uiſibile, ut colores, lux & lumen: uel audibile, ut ſoni: uel odorabile, ut odores: uel guſtabile: ut ſapores: uel tangibile, ut calidum, frigidū, ſiccum, & humidum. Vnde color eſt obiectum uiſus, hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu uiſus percipitur, & cuius ratione cætera colorata uidentur: ſub colore intelligendo lucem & lumen, quæ etiam per ſe ſunt obiecta uiſus. Sonus, eſt obiectum auditui: ſapor, obiectum guſtus: odor, olfactus: qualitas tangibilis (ſub qua ſunt calor, frigiditas, humiditas, ſiccitas) obiectum eſt tactus: ita ut nihil percipiat auditus niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis: nihil odoraus, niſi ratione odoris: nihil tactus niſi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clarioré prædictorum intellectum faciunt quædam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot mēbra ſeccantes. Prior eſt.

Senſibilium, quædam per ſe, quædam per accidens ſentiuntur.

Id eſt, eorum quæ ſenſu percipiuntur, alia ratione ſuæ naturæ, & nō ob aliud inexiſtens percipiūtur, alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinque ſenſuum obiecta color, ſonus, &c. Poſterioris ſunt omnia horum obiectorum ſubiecta, ut homo, equus, lapis, planta, &c. Ratione coloris uidentur, ſoni cauſa audiuntur, odores ab odoratu percipiuntur, & non ex propria natura. Altera diuiſio.

Senſibilium per ſe, alia ſunt unuſcuiuſque propria ſenſus, alia communia cunctis. Proprium ſenſibile eſt, id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id

Id eſt, quod unico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciem percipitur, & circa propriam quod ſenſus non errat ſeu decipitur, ita ut uideat non colorem pro colore, aut audiat non ſonum pro ſono, odoretur non odorem pro odore: & ita in cæteris, licet ignoret quit ſit habens calorem, &c.

Senſibilia communia ſunt quæ nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitione præcedenti facilè patet, ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas continua permanens. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiuntur, licet non ab omnibus, ut motus, & tactu & uiſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem. Habent autem hi quinque ſenſus, ſuum quiſque organum & medium.

Organa ſunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

Aqueus ſiue cryſtallinus, in quo recipitur ſpecies & eius uirtute fit uiſio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici uiſionem. Et propter hunc humorem Ariſtoteles dixit oculum eſſe aqueum: quod probat etiã ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confoſſus, & ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumpoſuit albuginem pinguẽ, & calidam in modum adipis illis animalibus, quæ ſanguinem habent, item & palbebras: hoc ingenioſe factum dicens à natura, ut humor ille pupillæ per frigus non aliquando coagularetur uel congelaretur. Ab hoc autem humore alterius tendunt ad cerebrum, à duobus oculis duo nerui, qui in unum conueniunt ſeſe interſecando, qui ceruus opticus, id eſt uiſiuus dicitur. Notandum uerò quod tam oculus, quàm anima, quàm etiam potentia uiſiua, uidere dicitur, uerùm, id diuerſis intelligitur modis. Oculus enim uidet, quia uiſionis actum in ſe habet. Anima uidet tanquam efficiens præcipuum actus uidendi, & uiſiua potentia tanquam efficiens inſtrumentale.

CAPVT II. *De obiecto uiſus, colore, & luce.*

SVnt autem quæ uidentur (ut diximus) colores, lux, & lu-

men, quanquam lumen non propriè terminet uisum. Est enim lumen species lucis, & lux in lumine uidetur, & ipsum de se spargit per medium ia organum: sicut color diffundit suam speciem in organo, & per eam uidetur. Species autẽ propriè non uidetur, sed per ipsam uidetur id à quo diffunditur in sensum. Vbi notandum, quod color ut in oculo suã speciẽ diffundat, requirit luminis illustrationem. Non enim potest color immutare medium, neq; proinde mouere sensum, nisi cadente super ipsum aliunde lumine extrinseco. Lux uero non eget alieno lumine, quandoquidem ipsa secum lumen affert, in quo uidetur. Vnde si sic esset color esset uisibilis tam de die quàm de nocte. Imò uero per contrarium superueniente extrinseco lumine lux impeditur, ne uideri possit; si superueniat, inquam, lumen maius. Nam maius lumen obfuscat minus: quemadmodum manifestè patet in luna, & stellis, quæ latent, donec solis lumen abscedat, post cuius abscessum uideri incipiunt, si aliud nõ intersit obstaculum. Attendendum uerò quod diximus, ut color uideatur requiri ad luminis alieni illustrationem.

Arist. 7. 2. lib. de anima. Nam quædam reperiuntur duabus rationibus uisibilia, partim ratione coloris sui, partim ratione luciditatis, uel fulgoris. Patet hoc secundum in lignis putridis, oculis cattorum, uermibus, quibusdam & piscium ossibus. Hæc enim ĩ nocte, & si quando ab eis lumen extrinsecum secludatur, uidentur secundum lucem quam habent. Per diem autem cadente super ipsa extrinseco lumine secundum colorem ꝓprium longe alia uidentur. Vnde & falli non raro contingit eos: qui sulphurata in cattorum oculos impingunt, aut aduersus truncos putridos nocte consurgunt, ossave huiusmodi pro re quapiam pretiosa decepti colligunt, existimãtes se aut carbones uidere ignitos, aut homines armatos cõtra stantes, aut pretiosa quæque metalla reperire. Hæc ergo corpora sic duabus rationibus uisibilia, ratione quidem coloris (quemadmodum alia corpora) non uidentur nisi in lumine, ratione autem fulgoris illius, non nisi in tenebris. Sunt autem quæ secundum idem, & de die uidentur, & de nocte, quemadmodum uidelicet flamma ignis medio

die

die uidetur in lumine etiam non proprio. De nocte uerò uidetur per lumen proprium, quod de se diffundit. Secundum idem tamen uidetur, quamuis non in eodem lumine.

CAPVT III. *Quibus rebus conueniat color.*

NOn inuenitur autem color proprie acceptus, nisi tantum in corporibus terminatis, hoc est opacis, & quæ translucentia siue penitus diaphana non sunt. Licet autem solum color ille qui in extremitate apparet corporis opaci, super quod cadit lumen à corpore lucido, moueat uisum atque ab oculo uideatur, est tamen secundum ueritatem color etiam in partibus interioribus ipsius corporis opaci, æque atque in extrema, quemadmodum ad oculum patet in corporis diuisione, ubi manifestè color in utraque parte se offert, qui non per diuisionem illic generatur, sed ante diuisionem præfuit, tametsi non apparuit. Quòd autem non uideatur nisi ille qui est in extremitate, inde est, quòd hic solus lumine. Illustretur. Nam ad colorem qui interius est, non potest luminis fulgor pertingere. Atque hoc est, quod Aristot. in lib. de sensu & sensato. *Quibus cõuenit color.*

Colorem actu sensum uel sensationem facientem definit esse extremitatem perspicui in corpore termin ato.

Soldm enim ille color, qui in extremitate est corporis opaci, uisum mouet: quoniam lumen adueniens corpus tale in sua extremitate tantum facit esse perspicuum. *Quid color actu sensum mouens.*

Perspicuum est, quod est quidem uisibile, non autem per se, sed per alienum colorem.

Id est, corpora diaphana, id est translucentia, uel trãspa rentia, quæ uisum nõ terminant, sed perspicua sunt (ut aer, aqua, cœlestia corpora, & quædam alia corpora solida) nõ sunt colorata, neque per se sunt uisibilia, nisi quatenus luminis sunt ĩ se susceptiua, ratione cuius fiũt uisibilia. Vnde cœlos nos uidemus ut coloratos, neq; aerem, neq; aquam, sed tantum ut luminosa, cum lumine fuerint illustrata. *Perspicuum uerò medium*

Potentia perspicuum est, id in quo nunc idipsum inest, nunc tenebræ.

Id est, quod aptum est suscipere lumen, actu tamen nõ habet:

habet:cum autem corpora huiusmodi luminis susceptiua, lumine uacant, tenebræ dicuntur.

Sunt enim tenebræ priuatio luminis in corpore susceptiuo. Est autem perspicuum omne aptum medium uisus (cum fuerit lumine collustratum) per quod color possit uideri.

Vnde Aristoteles definiens colorem, ait,

Color est, motiuus eius quod est perspicuum actu, & id est ipsius natura.

Id est, color est qualitas emittens sui speciem uisibilem per corpus perspicuum, lumine collustratum, idq́; suapte natura. Non est autem actu perspicuum uel diaphanum, sine lumine. Perspicuum ergo actu mouetur, & immutatur à calore, quatenus uidelicet color in ꝑspicuũ imprimit suã similitudinem, ipsum uerò perspicuum consequenter immutat uisum. Atque ita per medium perspicuum color immutat uisum. Sic etiam lux medium perspicuum prius immutat lumen in ipsum diffundendo, ac per medium ita immutat uisum. Admodum uerò aptè hoc natura disposuit, ut corpus perspicuum, quod est uisus medium, non habeat ullum in se colorem. Si enim colorem aliquem in se haberet proprium, color ille impedimento esset discernendis coloribus. Nam quicquid per tale medium uideretur, cõsimilis coloris iudicaretur, ueluti cũ per uitrum rubeum, ꝙ intra se habet rubedinẽ, cernimus, quicquid cõspicimus, apparet rubeum. Prouidè ergo hoc natura disposuit, ut medium uisus per quod debeat color discerni, careat natiuo colore. Ob hoc uerò & lumine ꝓprio, siue propria luce carere uř, ne luci cuilibet percipiendę præbeat impedimẽtũ.

Lumẽ autem (iuxta Arist.) est actus huiusce perspicui, ea nimirum ratione, qua perspicuum est.

Capvt IIII.

Medium uisus nequaquam impedit uisionem.

Opinio Democriti. Ex prædictis patet, nõ rectè sensisse Democritum, qui existimabat, si totum spatium, quo cernimus, esset uacuum, acutius expedimusq́ue singula posse uideri, adeò ut formica

formica possit per medium uacuum in cœlo uideri. Sic.n. ista procedit imaginatio, quasi perspicuum intermediū impediat uisionem, quod ueritatem nō habet, cum potius eā adiuuet, imò sine eo non possit fieri. Si .n. esset uacuū inter cœlum, & oculum nostrū, nihil penitus possit eorū qua in cœlo sunt, à nobis uideri. Mediū.n. primū à colore uel luce immutatur, & per ipsum mediū perspicuum immutatū consequenter immutatur oculus. Illud tamen uerum est, q͂ medium si incrassatum fuerit impedimentum præstare possit, ut quantò magis à perspicuitate recedit, tantò ęgrius per ipsum fiat, uelut cùm aer in nubium densitatem ingrossatur, quemadmodum per aquam difficilior fit uisio, quā per aerem, cum tamen utrunque sit medium uisionis. Q͂d autem medium actu perspicuum esse debeat, & lumine collustratum, ut fiat uisio, quæri solet, an ex parte coloris hoc sit an parte oculi. Est autem probabilius, quod ex parte coloris hoc procedat, quoniam uidelicet color suapte natura non potest immutare medium, nisi actu perspicuum, & lumine collustratum, neque potest nisi lumine super ipsum cadente, suam speciem in aere imprimere. Nam (quantum ad oculum attinet) experimur, hominem in tenebris densissimis positum uidere candelam lucentem à longe, quod argumentum esse uidetur pro oculo, q͂d ipse ex sua natura non requirat sui ipsius illuminationem, sed ex parte ipsius coloris, qui non potest aliter nisi in perspicuum actu suam speciem imprimere. Et illa quæ iam supra diximus, in tenebris uideri ratione sui fulgoris uel luciditatis, ab oculo nō illuminato uidentur. Cum aūt oculus per suam potentiam uisiuam possit nullo lumine illuminatus percipere flammam & huiusmodi fulgorem, uidetur ipse quantum ex se non requirere illuminationem alicuius luminis extrinseci, ut uideat colorem. Propter quod dixerunt nonnulli esse in oculo quandam lucem, qua sufficiat (etiam si extrinseco lumine non illustretur) quantum ex sua natura, apprehendere uisibilia. Quod tamen non uidetur de luce propriè dicta ueritatem habere, sed tantum de claritate, limpiditate, ac perspicuitate, quæ est ī pupilla ad modū

cryſtalli reſplendentis. Lux autem proprie dicta non illic ponenda eſt, eadem ratione qua nec color. Quomodo. n. ſi color aliquis proprius eſſet in pupilla, impediret colorum diſtinctionem, atque ob hoc denudatum eſſe oportet organum uiſus ab omni colore, ut omnium poſſit colorum ſpeciem abſque impedimento ſuſcipere, & de omnibus iudicare: ita & de luce proportionabiliter apparet dicendum.

CAPVT V.

De auditu & eius organo.

INter ſenſus exteriores ſecundo loco ponitur auditus, cuius eſt ſonos omnes atque uoces, & eorum indifferentias percipere. Quomodo autem de uiſu diximus, quod conſiſtit in quodam aqueo, in humore, ſcilicet cryſtallino, qui eſt intra oculum: ita de hoc ſenſu dicunt, quòd ſit in quodam aereo naturali circundato membranda, & intra aurem diligenter abdito, prouideq́ue concluſio, ad quem cũ ſpecies ſoni per aerem extrinſecum delata fuerit, ſuſceperitq́; intra ſe ſpeciem ſoni: ita cauſatur auditio, fitq́ue ibi ſoni pceptio: ſicut uiſio fit in pupilla oculi, ſuſcepta in eam coloris ſpecie. Hunc autem aerem natiuum prouida natura, ſiue potius naturæ prouidiſsimus inſtitutor egregiè muniuit (ne lædi facile poſsit quouis aeris impulſu) mirabili curuatione, quæ in aure apparet, iter ipſum ad hoc auditus organum multis anfractibus, & tortuoſo meatu reddens admodum difficile: ne ſi recta eſſet ingreſſus, aer nehementer commotus facile uſque ad organum uiolenter ſe ingerens, ipſum læderet atque deſtrueret. Nunc uero cùm per tot curuitates atque anfractus aer petranſit, antequam ad organum intrinſecus latens pertingat, frangitur eius uiolẽtia, ne poſſit nocere, quantumuis extra aurem fuerit, uehemens aeris commotio. Quemadmodum uidemus aquas in rapidis torrentibus, ubi recto currunt tramite, maximo ferri impetu, ubi uero aufractus plures, & incuruaturæ occurrerint, frangitus impetus, & ad partes illas, quæ poſt has curaturas ſitæ ſunt, mitiores ueniũt aquæ, fracta nimirum p

Comparatio pulcra

alueum

alueum tortuosum nimia impetuosi cursus uiolentia. Cuius simile & in oculi pupilla consideramus, cui ne à subito ingrediente nimio lumine, aut etiam ab aere nimium propinquo euenire possit ulla læsio, naturę auctor præuia contulit munimenta, albuginem uidelicet, & reticulos anteriores quibus à læsione & offensione pupilla seruatur, ut non immeritò diligentissimam Dei erga se custodiā postulans dixerit Propheta, Custodi me dñe ut pupillam oculi. Rursum qũo in pupilla diximus nullum esse colorē, ad hoc ut omnium esse possit colorum perceptiua, sic & de hoc aere dicendum, quod nullum in se proprium habeat sonum, ut absque impedimento omniū possit sonorum differentias suscipere. Quod autem manū admouentes auri, audire nobis uideamur intra aurem sonum quēdam ad modum cornu obscure sonantis, non argui sonum aliquem esse in organo auditus. Est enim sonus iste in aere, qui extra pelliculam est, inter manum & organū auditus, qui intra auris anfractus cōclusus, atq; coarctatus, per manus arctam cōpressionem aut digiti immissionem, nec exire ualens, mouet membranā qua aer connaturalis clauditur, à qua mouetur organum auditus, sicq; causatur sonus. Est autem huius soni intra aurem perceptio in homine signum incolumis auditus, ita ut si manu admota auri, aut digito immisso non percipiatur sonus huiusmodi, signum sit læsi aut male dispositi auditus: quemadmodum argumentum est sani uisus, si oculus obiectus solari radio, uel admoto proprius lumine candelæ, non immotus persistat, sed ocyus sese uoluat, & palpebras tremulas frequenter claudat ne nimio lumine ipse offūdatur, & sensus ipsius hermonia dissoluatur. Quibus autem hoc deest, uisum habent læsum. Vnde cæcos uidemus admota lucente candela oculos nihil retrahere: & surdi uel surdastri manum auri apponentes, sonum illum supra dictum intra aurem non percipiunt.

Psal. 16

De sono quem audimus intra aurē immisso digito.

CAPVT VI.

De sono qui est obiectum auditus.

EST autem sonus proprium obiectum auditus, ita ut ni-

hil nisi gratia soni audiri possit, & quicquid auditur gratia soni audiatur.

Est autem sonus, motio eius, quod eo motu neri potest, quo mouentur ed quæ resiliunt à corporibus lenibus quispiam percutit.

Obiectum auditus sonus. *Soni definita.* Hanc definitionem patet esse causalem, & hic redditur sensus: Sonus est qualitas quædam causata in medio ex collisione siue percussione duorum corporum adinuicem, qui cum totum oppleuerit medium usq; ad organum auditus, efficit auditionem. Ad quemlibet enim sonum causandum tria requiruntur, scilicet percutiens, percussum, & mediũ. *Tria ad sonum requisitio.* Quanquam horum aliqua secundum rem interdum contingit concidere, utpote cum unum duorum fungitur officio, ueluti cùm quis uirga uiolenter percutit aerem, idem aer quatenus uiolenter ictus habet rationem percussi, quatenus uerò in se sonum recipiens, dicitur medium. Vnum autem corpus per se solum non potest sonum efficere. Notandum uero, quod sonus non in ipso est subiectiue quod percutit, neque quod percutitur, sed in medio circunstante (aere scilicet, uel aqua) quod ipsum in se recipit. Cum enim ex ictu mallei super campanam sonus editur, non est ille subiectiue neque in campana percussa, neque in percutiente malleo, sed in aere circunstante, & per impulsum siue ictũ moto & çyrcumgyrato, in quo suscipitur soni qualitas. Vnde quod campana sonare, dicitur uel malleus, extrinsecè intelligitur, quatenus uidelicet sonum edũt sua percussione, quemadmodum Solem dicimus calidum, qui tamen uerè calorem non habet, sed caloris est tantùm effectiuus. Atq; ita corpora sonora dicimus, quatenus soni sunt effusiua, ubi fuerint icta. Aer uerò tametsi in se habeat subiectiue sonũ, nõ tamen ab eo ſm concretum aliquod uulgo usitatum denominatur. Non enim dr̃ aer sonans, neque ẽt (iuxta cõem uocabuli acceptionem) dr̃ sonorus, tametsi sono sit informatus. Qua in re manifesta inter sonum (qui est obiectum auditus) & inter obiecta aliorum sensuum differentia, est qm̃ color subiectiue est in re, quæ per ipsum ur̃, & odor in re est, quæ per ipsum odorem tantùm percipitur, sapor itẽ in re quæ gustatur, & tangibilis qualitas in re quæ tangitur.

Solus

Solus autem ſonus non eſt in re, quæ auditur, ſed ab ea tantum procedit, & in medio recipitur. Solus etiam ſonus in ipſo medio realiter exiſtit. Cęterorum autem obiecta ſenſuum tantum ſunt in medio intentionaliter, uidelicet secũdum ſuam ſpeciem. Fit autem ſonus non abſque locali motu. Cum.n. ſonus nõ fiat ſine colliſione & concuſſione, percuſſio uerò non abſq; motu, conſequens eſt, nec ſonum poſſe fieri abſque motu. Sic autem fieri dicunt ſonum in colliſione corporum, quomodo in aquæ ſuperficie fieri uidemus, ſi inijciatur lapillus. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos, & primum quidem minores, ac deinde continuo maiores in longam diſtantiã, iuxta q̃d iniectio magis fuerit uiolenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis commotio. Ipſe autem locus iniectionis uidetur eſſe centrum omnium illarum circulationum, & circum ipſum ſeſe gyrant per circuitum apparentes illi circuli. Ita dicũt, cùm facta fuerit in aere colliſio duorum corporum, ipſum aerem fortiter impulſum per circuitũ ſe gyrare (ita ut locus colliſionis ſit quaſi centrum huius circumgyrationis) idq́ue in circulationes continuo maiores, cum quo motu pariter & ſonus diſpergitur à loco colliſionis, donec tandem ad aurem uſque perueniat.

CAPVT VII.

An ſonus realiter debeat ad organum uſque diffundi.

QVomodo uerò ſonus ad aurem perueniat, an ſecundum ſeipſum, an ſecundum ſuam ſpeciem, dubiũ eſt. Quidam dicunt, ipſum ſonum ſeſe realiter multiplicare uſque ad organum auditus, atque ibi ſuam ſpeciem imprimere organo, ut percipiatur ab auditu. Probabilior tñ eſt contraria ſnīa eorum, qui dicunt, in aere quidem proximo & circundante locum percuſſionis, per circuitum ad aliquam diſtantiã realiter ſonum cauſari, iuxta uehementiam colliſionis, quouſque uidelicet per hunc ictum aer mouet̃ per circuitum huius percuſſionis: in partibus autem elõgatioribus

tioribus non esse realiter sonum, sed speciem soni ab ipso sono qui est in partib. uicinioribus diffusus: quomodo color de se speciem diffundit in medium, per quod attingit in organum uisus. Neque enim causa uidetur ob quam amplius debeat sonus per suam realem præsentiam immutare organum, quàm color. Vnde uidetur (iuxta hanc probabiliorem sententiam) sic se habere aer proximus corpori sonanti, eique contiguus, & sonum in se habens quomodo corpus coloratum. Ipsum uerò aerem remotiorem, ad modum aeris immutari specie coloris, Vnde quod supra diximus, sonum tunc efficere auditionem, cum usq; ad aurem totum oppleuerit mediũ, intelligẽdum est, partim ꝭm se, partim secundum suam speciem. Et id quidem omnino uidetur rationi magis consentaneum. Videmus enim in corporibus duris nonnunquam ex paruuli corporis super durum aliqđ collisione sonum fieri, qui locum aliquem ualde magnum immutat: ut si quis in templo magno, lato, & alto silicem paruulum super lapideum pauimentum desuper cadere sinat, absque aliqua singulari uehementia, auditur statim sonus usq; ad extremã partem templi. Nequaquã autem uidetur sonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cũ enim dicant per aeris motum sonum deferri, quo pacto id uideatur rationi consonum, ut ex tam paruuli corporis ictu totus aer, qui ĩ tã amplo loco est, dicatur localiter moueri? Item cum leui ictu in cymbalo fit tinnitus: ictus utiq; leuissimus est: nec rationale uidetur, ut tam minimo & leuissimo ictu totus dicatur aer, qui in templo est, moueri. Auditur tamen sonus cymbali usque ad extremos angulos. Vnde uerisimile uidetur, quod sonus lapilli istius aut cymbali in partibus elongatioribus non nisi intentionaliter inueniatur, realiter autẽ tantum in partibus proximis loco collisionis.

CAPVT VIII.

Non semper maiorem sonum audiri remotius.

QVòd si quis interroget, quo pacto tã modicus sonus tam longè possit immutare aerẽ, & paruuli corporis tam

tā modica percussio, quo tam latè possit spēm soni sparg re: cum corpora multo maiora collisa etiam fortius nō tā longè spargant, neque tam late diffundant suam speciem. Vnde si magnum pondus plumbi desuper caderet super pauimentum lapideum, uix tam longè audiretur quàm sonitus parui cymbali, aut cadentes de super lympidi lapilli super duro lapideo pauimento. Huic quæstioni non admodum difficulter adhibetur responsio, facta analogia ad naturam colorum. Nam ut in coloribus non semper ille longius immutat uisum qui quantitate maior est, sed qui ex sese clarior & luci similior (quemadmodū color albus quātitate modicus, longius immutat uisum quàm color niger quantitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius quàm uiridis aut fuscus) sic & de sonis dicendum, qđ quidam ex sua natura sunt magis immutatiui medii, & speciem suam facilius latiusq; diffundentes, quam alij: ut soni acuti magis sunt motiui auditus, quam graues. Atq; hac ratione contingere potest, ut corporum sonantium, illud longius audiatur, quod minorem edit sonum quàm ipsum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri potest, ut duorum corporum sonantium id quod latius realiter diffundit sonum, non ita longe audiatur, ut illud quod non ita longe realiter sonum fundit. Potest enim uehemens & fortis corporum duorum concussio late sonum spergere, quomodo & late mouet aerem per circuitum: ipse tamen sonus editus non erit de sui natura speciei late diffusiuus: alter cum sonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex collisione leui generatus, latè suam dispergat speciem, & per distans admodum medium possit eam ad auditum transmittere. Nouissimè de sono in generali & illud aduertendum est, ꝙ recipi possit non solum in aere, uerum ēt in aqua: tametsi in aqua minus percipi possit, fitq; subobscurior, eò quod propter eius crassitiem uelut hebescat & supprimatur. Potest quoq; etiam homo in aqua audire (tametsi obscurius) quandiu per tortuosum & curuum iter in aurē prohibentur aquæ ingredi. Vbi uerò locū hunc occupauerint aquæ, qui est intra aurem, & ad pelliculam qua aer conna

turalis

turalis tegitur peruenerint, indiſponitur organum, ne amplius percipiat ſonos.

CAPVT IX.

De uoce, quomodo fiat, & quibus conueniat.

Vocis definitio. EST autem, quædam particularis ſpecies ſoni conueniēs ſolus animantibus licet non omnibus, quam uocem appellamus, definiturq; ab Ariſtotele hoc modo,

Vox eſt ictus aeris reſpiratione attracti, quidem ab anima fit ea quæ in partibus collocatur ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

Quæ definitio hunc in modum eſt intelligenda: uox eſt ſonus cauſatus ab ictu aeris ab anima reſpiratione attracti, & percuſſi ad uocalem arteriam, cum alicuius ſignificationis imaginatione. In qua definitione ſonus pro genere ponitur. Cætera uerò ad excluſionē aliorū ſonorum quæ uoces non ſunt adduntur. Cum enim dicitur uox eſt ſonus aeris reſpirati ab anima, manifeſtè oſtenditur, uocem nō niſi rebus animatis competere: neque illis quidē omnibus, ſed iis tantum quibus cōuenit reſpiratio. Aer enim reſpiratus dicitur, qui eſt per reſpirationem attractus, qui poſtquam impetu fuerit concuſſus ad uocalem arteriā, ſiue gurgulionem, hac concuſſione ſonum efficit. Manifeſtum enim eſt, ꝙ aer per reſpirationem attractus in quantum huiuſmodi non efficiat uocem. Alioqui perpetuò homo uocem ederet, cum perpetuò reſpiret. Sed neque per ſolā aeris prius attracti emiſſionem. Nam & ſilens homo emittit attractū aerem. Verum cum intus contentus aer cum impetu concutitur ad latera gutturis, ad uocalem arteriam ita demum uox efficitur. Ex quo primum euidens eſt ratio, quare piſces in aqua uocem nō forment. Sola enim reſpirantia poſſunt uocem edere, piſcibus autem non eſt reſpiratio. Item neque uocalem habent arteriam aut gurgulionem. Quidā tamen piſces ſonitum aliquem faciunt attritu branchiarū, qui uox nō eſt dicendus, quemadmodum neque ſonus quē faciunt apes & muſcæ confricatione ſiue impulſu alarum. Imò neque quilibet ſonus ex partibus humani corporis factus uox dicitur, quemadmodum manuum compulſio, aut pedum

pedum concussio nō dicitur uox, eò ꝙ non fit ex collisionē aeris respirati ad uocalem arteriam. Patet etiam ꝙ sonus ille quem faciunt dormientes dum stertunt, nō mereatur uocis appellationem, tametsi fiat ex aere per respirationē attracto. Non enim fit hic sonus per concussionem aeris ad uocalem arteriam. Quod autem additur in definitione, cū imaginatione, id est, intentione aliquid significandi, ideo additur, quia hæc est natura uocis, & ad hoc uox ordinatur, à natura tam in hominibus, q̃ in brutis, ut per eam aliquid significetur. In hominibus quidem, ut inuicem sibi possint indicare mentis conceptum & animi cogitatum, inuicéq; sibi secreta animi patefacere & communicare, non necessitatis solum, sed etiam amicitiæ gratia. In brutis autem, ut affectus sensuales possint aperire: uerbi gratia, concupiscentiam cibi aut potus, iram, metum, gaudium. Quemadmodum cum canis latrat, iram indicat aduersus incognitū, uel cibum exposcit à domestico, quasi patefaciens cibi defectum, & sui postulans fieri memoriam. Nonnunquam uerò ad gaudium ostentandum & applausum, exclamant, latrantq; blandius, utunturq; bruta in singulis affectibus exprimendis accommodatis uocibus, iisq; diuersis, iuxta qđ prudens speciei unicuique natura indidit. Vnde canes nūc latrantes, nunc gementes, nunc eiulantes, nunc uelut s̄m multiplicatum sonantes, ad diuersorum affectuum demonstrationem percipimus. Ponit quoque Aristoteles aliā breuiorem uocis definitionem, hanc uidelicet.

Vox est sonus quidam animantis.

Quæ ex præcedenti supplenda & intelligenda est.

Capvt X.

Quomodo respiratio item & lingua ad plura conducit, & de uocali arteria.

AD exactius uerò perspiciendum naturæ ipsiusq; naturæ auctoris beneficium, attende non simplex esse respirationis officium. Nam primum conducit respiratio ad præcordiorum calorem temperandum. Nam à corde calor

lor nimius egreditur ad præcordia, qui nisi continua aeris attractione refrigeraretur, impossibile foret animal in uita perdurare, facileq; caloris excessu absumeretur. Propter quod Deus naturæ pulmonem circum præcordia uelut follem posuit per circuitum, qui aerem sese aperiens ac dilatans continuo attrahat, iterumq; se comprimens eiiciat, ut attrahat alium: sicq; perpetuo, donec animal uiuit, hãc seruat uicissitudinem, hac autem respiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam, quæ licet modicum sanguinem habeant, non tamen tantum, ut præcordiorum ab eo inflammatio huiusmodi exposcat refrigeratioñe: cuiusmodi sunt pisces in aquis habentes mansionem, ubi nõ potest fieri respiratio. Et quantum ad hunc usum est respiratio necessitatis, propter scilicet animalis uitam conseruandam. Alterum uerò ad quod ordinatur respiratio, non necessitatis simpliciter est, sed tantum boni gratia, & ad utilitatem siue cõmodum animalis, hoc est, ad uocem formandam, per quam animi aut sensus exprimat affectus atq; cogitatus. Atque ita etiam de lingua consideramus, ꝙ ad duo à natura deseruiat; quorũ prius est, ad uitæ animalis quandam necessitatem, ad gustandum uidelicet & discernendũ inter sapores, quod in animali est propter nutritionem, ad cibi conuenientis acceptionem uel disconuenientis abiectioñe. Alterum uerò est solum boni & commoditatis gratia, uidelicet loqui & uerba formare: quod simpliciter non est necessarium humanæ uitæ: quandoquidem & muti absque hoc officio uitam seruant. Propter quod etiam primũ officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec uiuunt secundum uerò quibusdã deficit. De uocali autem arteria, ad quam superius dictum est fieri debere collisionem aeris ad formandam uocem, notandum est, quod distinguitur à uia cibi. Est enim alius meatus per quem cibus transit ad stomachum, & alius per quem aer per respirationem attrahitur, uoxq; formatur. Nam uia cibi ad stomachum tendit, uia autem aeris siue uocalis arteria ad pulmonem, cui adfert aerem pro cordis refrigerio: estq; uia aeris multò arctior, & angustior, q̃ sit uia cibi. Et quia nõ lõ

Vocalis arteria quid sit.

gè à

gè à uia cibi uocalis arteria distat, idcirco prouidissimus naturæ auctor operimentum ei desuper posuit, quod dum animal cibum sumit, uiam uocis claudit, ne aliquid alimenti à suo tramite deuians, inq; ipsam incidens, animali adferat uitæ periculum, ipsum suffocando aut strangulando, quemadmodum nonnunquam accidere uidemus iis qui inter epulas profusius solent cachinnari: quod ubi contingit non cessat pulmo tussim concitare, & aerem uersus partem superiorem fortiter pellere, ut uel impetu eiiciatur (si fieri potest) quod aeris tramitem impedit, & nisi pellatur, animal strangulat.

Capvt XI.

De uocibus articulatis & inarticulatis.

Quædam autẽ uoces sunt, quæ certis articulis possunt distingui, & secundum particularum aptam distinctionem ita percipi, ut etiam respondentibus literarum figuris describi possint, quemadmodum experientia monstrat, illa nos certis characteribus depingere, quæ ab hominibus uocibus articularis proferuntur. Est enim inter articulos uocis: & characteres huiusmodi mirabilis quædã correspondentia, per quã fit ut unum horum alteri respondeat, possitq; alterũ alterius fungi officio. Quicquid enim per uocem præsentes facimus, id per scripturam correspondentem absentes quoque agimus suntq; literæ ipsæ quædã uicariæ absentium uoces. Illa autem uox quæ nullis certis distinguitur articulis, ut possit correspondentibus characteribus figurari, sed prorsus indistincta est, & membris non distinguitur, dicitur uox inarticulata. Cuiusmodi sunt uoces brutorum animalium, ut bouis mugitus, ouis balatus, canum latratus, æquorum hinnitus, itemq; auium garritus quanquam per artem & humanam industriam harũ quasdam uidemus pauculas aliquot articulatas uoces formare, quod ab illis famis incedia, & importuno præcentu potissimè extorquetur. Id qđ de psitaco ac coruis Satyricus Persius testatur his uersibus, Quis docuit psitacum suum chære? Cor-

Quid articulata uox.

Quid uox in articulata.

re? Coruos quis docuit uerba nostra conari? Magister artis ingeniíque largitor, uéter. Voces autem puerorum clamantium, & ebriorum, atque furiosorum uociferantium, hisque consimiles articulatæ non sunt, cum nullis figuris respondentibus possint depingi. Quis enim bouis mugitum quis canis latratum aut eiulatum depingat ullis characteribus? Sic & muti uocem quidem dant, qua tamen eam non debitè articulateque distinguunt, uocem non proferunt articulatã. Vbi attendendum est, quod longe aliud est loqui, aliud uocem formare. Neq; enim quicunque uocem formant, loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum, qui uerba formant. Non omnes autem qui uocem edit, uerba format. Non format enim uerba, nisi qui articulatã profert uocem. Nam uoces inarticulatæ uerba non dicuntur. Procedit autem hæc articulata eloquutio ex mentis cõceptione, neq; inuenitur nisi in humana specie. Ex ratione .n. & mẽte oritur articulata eloquutio: quæ dũ id quod ordinatè cõcipit & apud se cogitat, suæ naturæ consorti, id est, conuenientibus hominibus cupit significare, uocem talem edit secundum suos articulos & membra apte distinctam, quæ id quod in mente est possit debitè: & ordinate (iuxta quod in ea est) repræsentare.

Verùm quia uox non potuit nisi ad præsentes fieri, neque sonare potest ad nimium distantes, frequenter aũt usu uenit, ut quis longè absentibus proditum uelit animi sui conceptum, hinc scripturam adinuenit humana ratio articulatam, qua uocis defectum suppleãt. Nam literæ apud absentes uocis uice funguntur. Est autem & scriptura quædã inarticulata, non minus quam uox: qualis uidelicet est quã puerili antequam characterum formam effingere sint edocti, incerto calami tractu depingunt. Aduerte tamen non esse solũ uoces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent significationẽ. Nam cum interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinã aut barbaram se loqui fingunt (uelutì si fingens peregrinũ me idioma loqui, pleno ore dicam buskam barbucachum, uel alia huiusmodi (uoces utique sunt articulatæ non tamen

Literæ uocum uicariæ.

in

in ullo idiomate (quod equidem sciam) quidquam significat. Attamen potest omnis uox articulata ad significandum imponi, & uox ad placitum instituentium fieri significatiua, quemadmodum uoces nouas quotidie uidemus recipi ad significationem, quæ ante hac in nullo idiomate fuerũt significatiuæ. Sciendum est etiam, quòd solæ uoces articulatæ ad placitum instituentium significant. Omnia enim idiomata quantumcunque barbara, uocibus utuntur árticulatis ad sui animi conceptus exprimendos. Neque ullum est idioma aut esse potest, quod inarticulatis utatur uocibus: pleræq; tamen uoces inarticulatæ sunt significatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturæ instinctu uidemus animalia bruta ad aliquam sensus passionem indicandam formare. Neque solum in brutis, uerumetiã in hominibus, ut ploratus infantium, gemitus infirmorum, suspirium dolentium. In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. Ad huiusmodi autem articulatæ uocis formationem, non sufficit pulmo & uocalis arteria sed alia insuper instrumenta sunt necessaria, quę uoci dant articulationem. Nam præter illa duo (quæ ad simplicem uocem formandam sufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes ut minimum quatuor, ad quos fiat uelut limatio atque colatio & duo labia, per quæ fiat expressio. Et in quibus hæc instrumenta deficiunt, aut fuerint impedita, uocem hi efficiunt inarticulatam. Vnde uetulas dẽtibus deficientes uidemus uix articulatum uixq́ue distinguibilem sermonem non posse edere, item & eos qui linguam non habent integram, uel non liberam & ligatam. Sed hæc de uoce articulata & inarticulata dicta sufficiant, quæ ob hoc prolixius aliquanto deduximus, quòd ab alijs plerunque uideremus omissa, cùm sint tamen ualdè digna consideratione physica. Vox enim huiusmodi articulata est qua homo manifesto & speciali Dei beneficio cætera aĩalia præcellit, propter quod solus etiam peculiaria ad eã habet instrumenta, quæ illa non habent.

Vox naturaliter significatiua.

Requisita ad uocem articulatam.

CAPVT XII. *De sono qui appellatur Echo.*

QVandoq; autem auditur sonus quasi rediens illuc unde fuit emissus, & uelut sonus soni uestigium subsequens. Quod fieri accipiendum est per reflexioné soni repercussi ab obiecto corpore, sicq; reuertentis ad auré: qui sonus, cum longinquior adueniat ad aurem (utpote reflexus & repercussus, admodum pilæ resilentis à loco ad quem directe fuerat proiecti) meritò posterior tempore auditur. Fit autem hæc reflexio & repercussio maximè circa montes aut syluas & aquas, aut in corporibus cõcauis, ut in templis habentibus reflectentes testudines. Et illic tardius subsequitur Echo primũ sonum, ubi latior est reuerberatio, distatq; longius id unde fit repercussio. In tẽplis uerò breui & apta testudine coaptatis, uix Echo auditur subsequi, sed simul cum prima uoce se adiungens, quasi sonũ duplicat, & mirũ cantantibus est subsidium, si pauci sint: quemadmodum contra onus graue, si nimii, eo qđ subsequens fortis reflexio prioris emissi soni, grauet & uelut opprimere laboret sonum directum, emissum posterius. Vbi notandum, ꝙ (iuxta Aristotelis sententiã) semper fit soni repercussio & reflexio, quamuis non semper percipiatur. Interdũ enim ita debilis est reflexio, ut non ualeat percipi: quemadmodum lumẽ quidem semper reflectitur & reuerberatur, sed plerunq; tam infirma est uerberatio, ut lumen nõ iudicetur, quemadmodum in umbra candelæ per noctem contingit, ubi in umbra est quædam luminis reflexio, sed non iudicatur à sensu propter debilitatem. Nam si non esset reflexio luminis, sequeretur per diem loca omnia plena esse tenebris, ad quæ nõ pertingeret directus Solis radius, atq; ita loca plurima destituta essent lumine. Sed quia lumẽ Solis admodum potens est, idcirco etiam reflexum ipsius luminis facile cernimus. Ita ergo dicunt in omni sono fieri reflexionem, sed non semper auditu percipi. Et quanquam communiter Echo non nisi in terminatione soni auditur, fit tamen priorũ partium soni æque reflexio, sed non aduertitur propter partem soni subsequentẽ, quæ fortius immu-

tat

tat auditum (cum sit sonus directus) quàm Echo, cum sit sonus reflexus. Verba autem Aristot. sunt hæc,

Fit Echo, cum aer factus unus ob uas uel locum quæ terminauit ipsum atque dissolui prohibuit, inde resilit, ueluti pila repulsus.

Quorum sensus ex præcedentibus claret.

CAPUT XIII.

Quod uisus nobilior est auditu, & quomodo uisus auditũ anticipat.

QVoniam uerò uisus mouetur à suo obiecto, absque motu locali, & absque reali sui obiecti in mediũ effusione, tm̃ speciẽ obiecti absq; omni corporali immutatione, per medium deferens suscipiendo: auditus uerò nõ nisi per exterioré motum corporalem, & realẽ obiecti proprij in medium effusionem: idcirco uisus spiritualior & nobilior iudicatur, q̃ auditus, ac per consequens cæteris etiã sensibus auditu minus spiritualibus. Visus enim oĩum sensuum spiritualissimus est, & per consequens maxime sui obiecti facillime perceptiuus. Atque hinc etiam est quod dici solet, uisum anticipare, siue anteuertere auditum. Prius enim ad organum uisus perueniat obiectum ipsius secũdũ suam speciem. q̃ ad auditum perueniat ipsius obiectũ. Quia enim sonus diffunditur per motum localem, qui successiue fieri debet, & tẽpus postulat (cum sit motus corporalis) color autem absq; motu corporali suã speciẽ diffundit in oculo, ad eum modum quo lux suum diffundit lumen (id est, in momento absque successione) idcirco non mirum uideri debet si uisus citius percipiat colorem aut lucem quã auditus sonum. Hoc autem est, uisum anticipare uel anteuertere auditum. *Visus anticipat auditum.*

Quod experientia quidem nobis ad oculum in nonnullis manifestat. Qui enim à longè spectant cędentes ligna in syluis, prius uident securim ferientem truncum, quam sonum ex percussione sequentem aduertant. Imò prius in altum eleuasse eos securim ad iterum feriendum cernunt, quàm prioris ictus sonitus ad aurem fuerit delatus. Idem uident qui à longè mulierculas super aquas linteorum im-

mundicias eleuato ligno excutiẽtes ſpectant. Idipſum quoque & in corruſcatione cõtingit, dum prius fulminis ſplendorem oculus cernit, quàm ad aurem tonitrui ſonus pertigerit, cum tamen ſecundum ueritatem tonitrui concuſſio præcedat.

Caput XIIII.

Quomodo in homine uiſus & auditus ad ſingularem finem ordinantur.

Nota.

Illud autem in conſideratione operum Dei & naturæ ualde admirabile eſt, ꝙ in humana ſpecie non ſolũ plura uoluit ponere organa, & nobiliora, q̃ ſint in ſpeciebus inferioribus brutorum animalium, uerumetiam eadem illa quæ communiter dedit homini & aliis animalibus, in humana ſpecie ad uſus quoſdam peculiares, & ſecundum ſingularem aliquam excellentiam conſtituit. Viſum enim & auditum communem fecit etiam aliis animalibus, eatenus uidelicet, quatenus ſuæ cõueniret naturæ, ut ſcilicet à longe poſſent alimentum & ſibi conuenientia uidere ac proſequi, aut diſconueniens & inimicũ fugere, itemq́; per ſonum uel incitari ad id quod conueniens eſt, uel abſterreri ab eò ꝙ diſconueniens. Peculiariter etiam propter hominis utilitatem (cui à natura cætera ſunt ſubiecta (ut per humanæ uocis ſonitum poſſent dirigi & gubernari, quemadmodum animalia domeſtica uidemus ad uocem hominum uel accedere, ſumendi pabuli gratia, uel effugere, & à tentato deſiſtere, propter uocis terrorem, aut etiã moueri & gradum ſiſtere, ſecundũ directioris imperium. In homine autem peculiariter hi ſenſus altioris boni (ut Ariſtoteles ait) id eſt, diſciplinæ & prudentiæ gratia ſunt. Oſtendunt enim (ut ipſe ait) plurimas rerum differentias, ex quibus conſurgit contemplatio, & circa agibilia humanaſq́; actiones diſcretio. Hinc ſenes plerunq́; prudentiores ſunt, utpote plures habentes diuerſarum rerum experientias, quæ ex particularibus rebus ſæpius uiſis uel auditis gignuntur in homine, per comparationem intellectus. Eſt tamen differentia

Ariſtot. in lib. de ſenſu & ſenſa. 1 cap.

tia quædam inter uiſum & auditum, quod uiſus ad per ſe dinoſcenda ſecundum ſe melior promptiorque habetur, & quantum ad ea quæ corpori ſunt neceſſaria, magis homini deſeruit, quoniam ubiq; ſeſe offerunt uiſibilia, nō item audibilia: neque ſic ad animalis bonum & uitam interte- nendam eſt neceſſaria ſonorum, ut colorum perceptio atq; diſcretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habent inſuper etiam ſenſibilia communia magis uiſus diſcernit, quam auditus: Soni uerò in paucis inueniuntur, & non ita paſſim occurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. Per accidens tamen auditus melior eſt, & quantum ad animam uerè utilior, quoniam diſciplinæ plurimū cōfert, propterea quòd ad diſciplinā capiendam hic ſenſus optimè ſubſeruiat. Sermo quo docens utitur, non niſi per auditum capitur, atque ita rerum utiliſſimarum, & digniſſimarum cognitio, auditus miniſterio in nobis comparatur. Vnde fit, ut qui à natiuitate cæci fuerunt, nullum habeant impedimentum quin euadant doctiſſimi atq; ſapientisſimi. Nati autem ſurdi admodum non poſſunt eſſe ſapiētes, tametſi ex uiſis posſint habere magnam in particularibus experientiam ad ea. Hæc tamen utilitas de qua loquimur, ipſi auditui per accidens conuenit. Sermones enim illi pleni diſciplinæ, quantum ad ipſum corporis auditum, nihil amplius efficiunt in homine, quam ſi aliam quamlibet edas uocem: quomodo in brutis animalibus uidemus, quòd nihil amplius accipiant ex ſermonibus plenis prudentiæ, ſi in aures eorum inſonentur, quàm ex uocibus nihil ſignificantibus. Sed intellectus eſt, qui per auditus miniſterium tantam homini confert ſublimitatem. Viſus ergo per ſe ad plura, eaque animali ſecundum uitam corporis magis neceſſaria eſt melior, auditus uerò per accidens ab ea quæ mentem oblectant, & intellectui conducunt utilior habetur. Qua de re forſitan in libro de intellectu & uoluntate latior fiet determinatio.

CAPVT XV. *De olfactu, & eius obiecto.*

Olfactus instrumentum & obiectum.

POst uisum atque auditum, tertio loco ponitur olfactus, qui perceptiuus est, atque discretiuus odorum. est autẽ hæc potentia sita in duabus carunculis, quæ sunt intra nares similes capitibus mamillarum, quæ sunt organum olfactus. Estque hoc organũ secundũ aliquam participationem naturæ igneæ & igneum aliquid, quemadmodum organum uisus supra diximus esse de natura aquæ, & auditus de natura aeris. Ad quod organum cùm odor à corpore odorifero diffusus pertingit, fit odoratio. De modo autẽ quo odor à corpore odorifero diffusus contingit ad olfactum, notandum sicut de sono dictum est, ad eius diffusionem requiri motũ localem, ita ad odoris diffusionem fumalẽ quandam euaporationem siue exhalationem. Corpora.n. odorifera dicuntur euaporationes quasdam & (ut dicam) effumationes aliquas efficere, per tenuis uaporis ab eis resolutionẽ. Cuius signum est, quod temporis successu minui uidentur, id quod per euaporationem satis probabiliter uidetur contingere. Vnde per diem (quando calor uiget) flores experimur magis odorem diffundere, quã per noctẽ. Cuius non alia uidetur causa, nisi quòd calor diei educit fumositates aut uapores à corpore odorifero: frigus autem noctis, quodãmodo cõdensat atque cõstringit odorabilia, ne tunc ita fumositates effundãt. Manifestissimè uerò ad oculũ cernimus, cum odorifera (ut thus & ligna boni odoris cremãtur per multam fumositatum exhalationem copiosissimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus apertè non semper percipiat, est tamen omnino rationi id persuasibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis uirtute caloris cuiusdam, qui in odorifero est, aliquam fieri euaporationẽ, per quam odor diffunditur ad organũ olfactus: à quibusdam quidem grossiorem, a quibusdam uerò subtiliorem iuxta naturam & dispositionem corporis odorem fundentis. Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædã nullũ de se fundunt odorẽ, quia scilicet nullã de se fundãt euaporationẽ neq; effumabilia sunt: quæ etiam temporis

Medium olfactus est aer & aqua.

succes-

ſucceſſu non uidētur minui. Imò nec in igne poſita minuū tur, quemadmodum auxum, quod dicunt eſſe minimè odorabile, qm̄ ex eo nihil, reſoluitur, propter quod & igne nihil deperdit.

Aduertendum tamen, quod multa corpora aliquem de ſe odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen nō facilè homo percipit, eo quod homo ſit imperfecti odoratus, neq; poſſit niſi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Ariſtoteles, ferrum habere odorem, & magis æx, aurum autem nequaquam. Nobis tamen uulgò ut non aurum ita nec ferrum, neque argentum uidētur odorem diffundere. Quod autem homo imperfectum habeat hunc ſenſum odoratus, experientia ſatis monſtrat, quoniam quidem animalia quædam acutius exactiuśq; olfaciunt ut canes & uultures. Vnde hunc ſenſum præ omnibus dicunt in homine eſſe imperfectiſſimum, cauſam aſſignantes, eò qđ iuxta cerebrum eius organum ſit poſitum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cætera animalia excedere, compertum eſt. Vnde oportet organum olfactus (quod igneæ naturæ eſt, calidoq; & ſicco perficitur) impedimentum aliquod accipere ex uicinitate cerebri in qualitatibus contrarijs excellentiis, ut non ita exactè poſſit ſingula percipere, quomodo in alijs animalibus, in quibus nō eſt tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus non eſt tanta uicinitas huius organi ad cerebrum.

CAPVT XVI.

Quomodo odoratus in hominibus ſecundum aliquid perfectior eſt, ſecundum aliquid imperfectior.

VIdetur tamen quod hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, ſecundum debitam moderationē ſane intelligendum, non quidē ut ſimpliciter ſit peior olfactus in homine, ſed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendum potius quod præcellat hominis odoratus. Pro cuius intelligētia aduertendum eſt, quoſdam eſſe odores, qui grati ſunt aut ingrati olfactui, ipſique uel delectatio- *Duplex odor.*

nem uel tristitiam afferunt per accidēs tantum, & propter alterum, nempe propter saporem & alimentum, quemadmodum odor carnis igne concoctæ & ad esum aptæ, ipsi olfactui gratus est, & propter saporem & propter cibum, ut scilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetendū & quærendum huiusmodi cibum. Nam sicut sapores cibariorum sunt delectabiles, & grati esurienti, ita & odores. Odores tamen ad sapores ordinantur. Vnde saturatis & expletis posteaquam sapor fit ingratus, nō amplius gratus est odor ille, qui pp saporem expetitur, sed incipimus fastidire qđ ante appetebatur. Vnde etiam fit, ut odor idem qui uni animali est ingratus & execrabilis, alteri sit placens & delectabilis, propter saporem ad quem ordinatur. Quemadmodū (exempli gratia) cani est odor cadaueris gratus, eo ꝙ & sapore oblectetur. Homini uerò, quemadmodū sapor, ita & odor detestabilis. Sic alii odor, iis qui saporem & esum amant, non est ingratus: contra uerò, illis est abominabilis odor, quibus sapor displicet. Hi ergo odores qui sic propter saporem appetuntur sunt per accidēs per appetibiles.

Odores nō propter saporem grati.

Alii uerò sunt odores qui per se afferunt delectationem, & nō propter alterum: cuiusmodi est odor florum, ita & aromatum odoriferorum, quæ nō nisi ad olfactum pertinent. Hæc enim non propter gustū expetuntur, neque gratia alimenti, sed propter ipsam odoris in sese gratiam. Inter hos autem duplices odores ponit Aristot. talem differentiam, quod primos communiter & homines & bruta percipiant, quoniam æque scilicet utrique alimentum accipiunt, quod per odorem cognoscunt esse naturæ conueniens uel disconueniens. Secundos autem odores solum dicit hominē odoratu percipere. Non enim uidemus canes (quanquam acuti admodum olfactus) ullo modo moueri ad florum odorē: & si canis in gramine locum sibi quærat cubandi, non uidetur magis ad locum ubi flores sunt odoriferi, caput reclinare, quàm ad locum alium, ubi similes non fuerint. Si tamen florum odorem perciperet, uidetur quod magis ad locum boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. Cū ergo homo non solum odores illos qui propter alimentum

expe-

expetuntur aut fugiuntur, olfactu percipiat, uerumetiam il los qui per se & nullius alterius gratia olfactum oblectant: manifestum apparet quod simpliciter in homine quàm in aliis animalibus olfactiua potentia nobilior sit atque sublimior. Quantò enim potentia quælibet latius se extendit, tantò uidetur nobilior. Et præcipua ratio ob quã homo præter animalia cætera etiam odores per se appetibiles percipiat, uidetur esse nobilitas, & præcellentia ipsius potentiæ in homine supra potentiam similem in brutis alijs: quemadmodũ in homine auditus nobilior est & sublimior, quã in aliis animalibus, eò q non solum sonos discernere, sed articulatas uoces distinguere possit. Quod autem superius diximus imperfectum esse hominis olfactum, propter cerebri magnitudinem, frigiditatem, & propinquitatem, ita accipiendum est, quia si fiat comparatio olfactus humani, & olfactus canini ad unum aliquem odorẽ qui utrique sit perceptibilis, id est, ad odorem comestibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quã hominis. Et hmõi odorem aliquem contingit canem percipere suo odoratu, quem minime percipiet hominis odoratus. Leporis nãque qui per uiam transit, odorẽ percipit suo acuto odoratu, quẽ nequaquã sentit hominis olfactus. Ac iuxta hunc modum & de aliis sensibus intelligendum uenit, si quid aliquando simile dicatur uidelicet aliquem ex eis meliorem aut perfectiorem inueniri in bruto quolibet quàm in homine.

CAPVT XVII.

Non oportere odorem realiter ad organum usque diffundi.

DE euaporatione autẽ illa & effumatione per quam diximus odoriferum immutare olfactum, an debeat fieri usque ad organum olfactus, quæstio est, similis illi quæ prius de sono & motu locali aeris facta est, an debeat usq; ad organum sonus per motum deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendũ uidetur, quemadmodum illic de soni per motum localem aeris diffusione: uidelicet non esse necessarium, usque ad organum olfactus

ctus realiter dlffundi odorem per euaporationem, ſed ſuffi cere, quod per locum propinquum odorabili realiter per euaporationem diffundatur odor, qui deinde in medio ſuã ſpeciem fundit, ſicq́ue per ſuam ſpeciem ad organum uſq; pertingit. Videtur autem hoc manifeſtare experientia, quoniam animalia quædam ad maximam diſtantiam dicũtur odorari, ita ut rationi conſentaneum nõ uidetur, à corporibus ipſis odorabilibus in tam longum ſpatium fieri euaporationem. Quod autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio, ſimiliter probat experientia: quoniã ſi quis tranſeat per agrum ualdè odoriferum, quando maximè odor uiget, ſentiet ſe realiter quaſi impleri per euaporationem fumoſitatum, quas intra ſe ſuſcipit. Iuxta quem modum illi qui iuxta cibos proximi uerſantur coqui & culinarij, ciborum odore pleni dicuntur. Vt plerunque etiam de delicatiſſimis ferculis uel nihil uel parum admodũ prohibet extraneũ. Quo autem pleni ſunt, niſi fumoſitatibus eiuſmodi ciborum, quas per olfactũ & per reſpirationẽ intra ſe ſuſcipiunt, propter craſſam euaporationem, quæ fit decoquente igne, ac reſoluente abundanter uapores, atque exhalationes à cibo qui coquitur. Ad eundem modum qui in penu plenum odorifero uino ingrediuntur, mox ſe quaſi impleri ſentiunt, adeò ut nõnunquã uelut ebrij appareãt egredičtes. Qui uerò à longè tantũ cibi uel potus odorem percipiunt, eos nõ ſic impleri experimur, neque ullum ex longo odoratu accipere faſtidium, immò accenduntur magis & anhelant, ut diu odore perceptum commodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum ſumitur, quòd nullam in ſe ſubſtantiam odoriferam per euaporationem ſuſceperint, ſed ſpecie tantùm ſint odoris allecti.

Culinarii quare parũ edant.

Caput XVIII.

De diuerſitate olfactus, & organi eius uaria diſpoſitione.

Duplex odorandi modus.

Notandum uerò, quod non idem eſt in omnibus odorandi modus. Quædã enim ſunt quæ per reſpirationem

nem odorant, alia uerò absq; respiratione. Homo.n.& cætera animalia in quibuscunq; est respiratio, non odorant nisi per respirationem, uidelicet per attractioně aeris. Cuius causam assignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus respiratione utentibus cooperculo in modũ ostij est munitum, ut nihil possit ad caruunculas illas, in quibus situs est olfactus, pertingere, nisi operculum illud leuetur, & quasi ostiolum aperiatur: quod fit per attractioně aeris, nõ utiq; per os, sed p nares. Monstrat.n. hoc experientia si tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorem percipies ab organo, donec aerem cõtinens absq; respiratione, aut donec tantùm per os respiras: nisi uidelicet per nares aerem trahas ad operationem operculi: sicque simul cum aere attracto odorem ipsum uel odoris speciem ad organum olfactus adducas. Sunt autem alia animalia quæ olfactum habent, & tamen nequaquam respirant, ut pisces, apes, muscæ, & formicæ. De his enim experientia certissima monstrat, quod odoratum habeant. Nam muscæ de longe ad escã ueniunt odore allectæ. Apes uerò flores an ad mel exurgendũ conuenientes sint, an minus, odoratu discernunt. Nõ.n.uř, quo sensu alio id faciant. Et formicas manifestissimè ex hortis uidemus ad apothecas rerũ dulciũ conscendere in multo numero, sola allectas odoris dulcedine. Hæc tamen oĩa non respirant. Necesse est ergo alium esse modum in his animalibus olfaciendi, quã sit in respirantibus. Pro cuius notitia aduertendum est quod sicut animalia non omnia eundem habent modum uidendi, sic nec omnia eundem habent modum odorandi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluuntur, & operiuntur, ut claudi possint neque semper pateant. Si enim operculum non haberent, molles eorum oculi facilè susciperent lęsioně. Molle enim facilè suscipit læsionem, nisi aliquo munimento defendatur. Quædam uerò animalia duros habent oculos in modum cornu aut solidi uitri. Et his operimentum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi possint, sed patentes semper

Quorundam animaliũ oculi palpebris non operiũtur

ſemper eſſe permiſit. Nam propter duritiem non eſt eis periculum læſionis. Illis autem mollibus oculis non ſemper præſentes ſunt neque expoſiti colores, neque percipi poſſunt ab eis niſi reuelato operculo, niſi palpebris disiunctis. Qui autem nullum habent operculum, ſemper ſibi expoſitos habent colores, neque ullius egent operculi ablatione ut uideant. Ita ſanè, & in odoratu dicendum animalia illa quæ reſpiratione utuntur, olfactum habere à natura reconditum & operculo clauſum: quare non niſi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit autem hoc aeris per nares attratione. Cætera uerò animalia nullum habent huiuſmodi operculum, propter quod ſemper præſentes ſibi habēt ſemperque expoſitos odores, neque operculi reuelatione indigent. Poſſunt ergo abſque reſpiratione odorare, quod non pñt priora animalia reſpirantia. Ex quo conſequitur, animalia reſpirantia in aqua non poſſe odorare, cùm illic nequeat fieri reſpiratio. Piſces tamē in aqua id poſſunt, eo quod reſpiratione non habeant opus.

CAPVT XIX. *De guſtu & eius organo.*

Guſtus inſtrumentū & mediū & obiectum.

GVſtus inter exteriores ſenſus quartum locum obtinens, ſapores diſcernit, in lingua habens ſuum organum. Non tamen linguam totam, ſed neruum, qui in lingua latet abſconditus. Cęterum, caro ipſa poroſa linguæ, quæ in neruum operit & abſcondit, medium eſt per quod fit guſtatio. Habent enim guſtus & tactus hoc ſibi peculiare, quod mediū habeāt coniunctum, qm̄ uidelicet organū ipſum & medium, ſimul ſunt in unum corpus & in unum membrum compoſita. Senſus autem alii, de quibus iā ante determinauimus, medium habent extrinſecum, aerem ſcilicet uel aquam, per quam ſpecies obiecti ad ſenſum defertur. Ad hoc ergo ut fiat guſtatio non ſufficit, quod propriè afferatur obiectum, id eſt ſapor, uel ſapidū aliquid, ſed neceſſe eſt quod tangat carnem linguæ, atque in eam ſuam imprimat ſpeciem, quemadmodum non poteſt fieri uiſio coloris, niſi immutato aere, & impreſſa in eum ſua ſpecie.

ſpecie. Quemadmodum enim ſe habet aer ad calorem in ordine ad uiſum, ita ſapor ad carnem linguæ, in ordine ad guſtum. Quomodo autem color ut in medium aerem ſuã imprimat ſpeciem, requirit illuminationem, ſonus uerò aeris motum, & odor euaporationem: ita ſapor ut linguã immutet, ſuamque ſpeciem in eam imprimat, requirit humoris ſaliuaris coniunctionem. Oportet. n. ſapidum coniungi & commiſceri ſaliuari humori, qui à natura ſemper eſt circa linguam, ut immutetur guſtus. Vnde quando in febricitãtibus nimia ſiccitate humor iſte deficit, ægrotos ipſos nullo uidemus oblectari ſapore. Sunt. n. eis oĩa quaſi inſipida, propter ariditatẽ linguæ & humoris defectum: niſi fortè aqua ut fructus aliqui, qui ſecum humiditatem afferunt aliqua ex parte ſuppleant ſaliuaris humoris officium. Cùm uerò ſaliuam aliqua amaritudine contingit eſſe infectam, malè iudicat lingua, dulcè reputans amarum, propter infectionem ſaliuæ. Eſt autem ſaliua ab omni ſapore denudata, ut commodè poſſet omnem ſaporem diſcernere. Non eſt autem ſaliuaris iſte humor propriè mediũ guſtus, quẽadmodum neque lumen medium eſt uiſus, neq; euaporatio medium eſt odoratus. Sed eſt conditio quędam obiecti, requiſita ut conuenienter ſenſum immutet, & tale quiddam, ſine quo obiectum nequit immutare ſuum organum.

Saliua quorſum conferat animali.

Capvt XX.

Quomodo guſtus eſt quidam tactus, ut nihilominus ſecundum ueritatem diuerſa potentia.

Hvnc autem ſenſum guſtus, dicit Ariſtoteles admodũ certum eſſe in hominibus, quòd ſit quidã tactus. Tactus autem certiſſimus & optimus eſt in hominibus, quemadmodum poſterius declarabitur. Verùm de huius dicti intelligentia dubitare ſolent, an ſenſerit Ariſtoteles, ſecundum rem uere eundem eſſe ſenſum tactus, & guſtus, neque realem eſſe ponendam diuerſitatem, an ſecundum ſimilitudinem potius id debeat intelligi. Eſt autem ſecundũ hoc probabi-

Guſtus ẽ quidã tactus.

probabilius, ut tantùm ſm aſſimulationem quandam dictũ intelligatur, quõ ſtatua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non ſimpliciter ait, guſtum eſſe tactum, ſed quendam tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quõ ſtatua hominis quidam homo dr̃, non ſimpliciter homo. Conſiſtit aũt ſimilitudo hæc in eo quod ſupra tetigimus, ꝙ ſicut guſtus habet medium coniunctum cum organo, ſic & tactus. Item quia utriuſque organum ponit̃ neruus. Secundum ueritatem tñ probabilius eſt ponere duas diſtinctas potentias, quarum una per ſe percipiat saporũ diſtinctionem, altera qualitates tangibiles, caliditatem, frigiditatem, &c. Cuius eſt argumentum, ꝙ in lingua dicũt, Medici poſſe lædi guſtũ abſq; hoc ꝙ lædatur tactus. Et cũ defectu ſaliuaris humoris lingua non percipit ſapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo ſm rem diſtinctæ eſſe potentiæ, quarũ una læditur uel impeditur abſque altera. Sunt autem ſaporum multæ ſpecies, quemadmodum & colorum. Eſt enim ſapor dulcis & amarus, qui ſunt ſapores contrarij. Sunt præterea ſapores alij, pinguis, ſalſus, auſterus, acutus, acerbus, acidus, & alij quidam, quos Ariſtoteles in lib. de ſenſu & ſenſato ſecundum analogiam & comparationem ad colores extremos atque medios accipit.

Varij ſapores.

CAPVT XXI. *De tactu & eius organo.*

INter omnes ſenſus exteriores nouiſſimus eſt tactus, ut omnium materialiſſimus atque craſſiſſimus. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd ſit iuxta cor proportionem habens qualitatum tangibilium. Sed experientia docet, ſenſum tactus per totum corpus eſſe expanſum, ac proinde etiam eius organum. Vbicunq;.n. & in quacunque parte inuenitur operatio alicuius ſenſus, illic & potentiam talem adeſſe conſequitur: & ubi potentia adeſt, oportet ibidem eſſe & organum eius: quemadmodum ſi uiſionem experiremur in pede, oporteret & illic potentiam uiſiuam cõſtituere, ſimul & oculum, aut aliud uiſui organum præter oculum aſſignare.

assignare. Quia ergo tactioné fieri experimur p oĩa corporis membra, idcirco & potentiã tactiuam & organus ipsius consequens est per totum corpus fateri expansum. Est autem eius organum, nõ caro, ut quidam existimauerunt. Nam tangibile immediatè applicatum carni immutat tactum, quòd non facere, si tactus organum esset caro. Est enim maxima seu propositio ab omnibus uera concessa.

Sensibile positum supra sensum nequit efficere sensationem.

Vnde si caro esset organum tactus, non posset tangibile apprehendere absque medio sibi applicatum. Neruus ergo qui carnem uestitur, ipse est tactus organũ, qui per omnia mẽbra expansus, animali dat in omnibus partibus tangendi potentiam. Caro autem neruo huic pro medio est, neq; requirit aliud. Tangibile enim carnem contingens, per eã qualitatis tangibilis speciem transmittit ad neruũ tactiuũ, ibique fit tactio. Obiectum aũt tactus est qualitas tangibilis, hoc est caliditas, frigiditas, humiditas, siccitas, graue & leue, asperum & leue, durum & molle, uiscosum & frangibile, grossum & subtile. Omnia enim hæc sensu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, sub quibus aliæ comprehenduntur.

CAPVT XXII.

Tactum omni animali donec uiuit esse necessarium.

INueniuntur aũt in hoc sensu tactus multa singularia, q̃ non ita sunt in alijs iam determinatis sensibus. Primũ enim tactus solus omni animali inest, & semper quamdiu uiuit ut insit, necesse est, neq; potest esse animal sine tactu, neque potest aliquid habere tactum, quod non sit animal. Vnde solus tactus ad esse animalis requiritur. Cęteri uerò sensus ad bene esse, ut declarat Arist. ult. c. 3. libri de animal. Visus enim, inquit, additus est animali, quo uitam in aere aut aqua, aut aliquo perspicuo sibi uendicet. Auditus, quo ei aliquid indicetur. Odoratus, quo odore à longe pcepto ad alimentum se conuertat. Gustus, quo iucundum sit ei alimentum, & triste refugiat. Hæc autem omnia ad esse

Arist. 3. lib. de animal.

esse animalis non faciunt, sed tantum ad bene esse. Et uerisimile est, quædam esse imperfecta animalia, in quibus nec gustus quidem reperiatur, utpote terræ affixa aut in alimẽto suo perpetuo natantia. Nam cum speciali nullo egeãt cibo, sufficiatq; eis id in quo perpetuo natant, aut cui affixa sunt, non eis gustu est opus, quo alimentum secundum saporem discernant, sed tactus eis sufficit, quo alimentum percipiant. Gustus enim illis conuenit animalibus quæ cibum habent disquirere atque eligere per saporis diiudicationẽ, & alium quidem occurrentem ut noxium relinquere atq; respuere, aliũ uerò ut salubrem, & conuenientem admittere atque deglutire, aut non occurrentem diligenter uenari.

Tactus omni animali simpliciter necessarius.

Quod si in aliquot in locis Aristoteles uideatur contrariũ dicere, esse uidelicet tactum & gustum omni animali necessarios, gustus impropriè accipi debet, secundum quod tactus ipse ut alimenti perceptiuus, gustus quidam in eiusmodi imperfectis animalibus appellatur. Ratio autem quare sensus tactus sit omni animali, quàm diu est simpliciter necessarius, hæc est, quia tactus sequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali oĩno necessariam: quam harmoniam statim ubi dissolui aut destrui contigerit, ipsum quoque animal mox interire necesse est, simul cum sensu tactus proportionem illam consequente. Et quã diu manet in homine harmonia illa quatuor primarũ qualitatum sufficiens ad uitam conseruandam, tam diu neq; tactus destruitur. Pariter ergo & uita & tactus in animali ex eadem causa deficiunt. Aliorum autem sensuum nullus proportionem illam primarum qualitatum necessariam animalis subsistentiæ consequitur. Nam quamuis omnes sensus in quodã cõtemperamento, & in quandam proportione rectè dicantur consistere, ita ut illa dissoluta harmonia, dissipata sit potentia illa sensitiua, quæ ex ea consequebatur (quemadmodum uisus destruitur contemperamento illo quod in oculo est dissipato) potest tamen manere illa præcipua, & prima illa harmonia primarum qualitatum, quæ ad animalis uitam conseruandam requiritur dissolutis aliis contemperamentis. Itaque fit, ut absque cęteris omnibus

ſenſibus poſſit tactus ſolus in animali perſiſtere.

CAPVT XXIII.

Quare tactum naturæ auctor per totum corpus uoluit expandere præ omnibus aliis ſenſibus.

EX hoc uerò ſimul oſtenditur, debere neceſſariò per totum corpus expandi ſenſum tactus. Quomodo.n.proportio illa & harmonia qualitatum primarum uitæ animalis neceſſaria, nulli membro debuit abeſſe, ita neque tactu potuit ullum membrum deſtitui. Quemadmodum ſi per totum corpus idem eſſet illud contemperamentum, quod eſt in oculo, ad quod conſequitur uiſus, indubiè conſequens eſſet, per ſingula membra diffuſum eſſe ſenſum uiſus. Eſt autem ſingularis etiam neceſſitas, ob quam debuit tactus non in una aliqua parte tantum (ut cæteri ſenſus) ſpecialem habitationē accipere, ſed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatum tangibilium, id eſt, ipſæ tangibiles qualitates, ubi inexcellentia fuerint, per ſe natæ ſunt corrumpere ipſam animalis uitam. Cæterorum autem ſenſuum obiecta quantumcunque excellentia, non ſunt per ſe corruptiua animalis, quanquam ipſum ſuum ſenſum ualeant corrumpere, ut (uerbi gratia) excellens lumen cadens ſuper oculum, non poteſt animal interficere quanquam poſſit uiſum indiſponere, impedicere, aut penitus auferre. Item ſonus quantumuis uehemens nō poteſt animal interimere per ſeſe, quanquam auditum poſſit obruere, perturbare, aut perimere. Nam quod nonnulli graui ſonitu tonitrui inueniuntur ſubitò deficere, non ex ſono eſt, ſed ex uehementi percuſſione, uel ex fulminis aduenientis uirtute, aut cōſimili modo. Neque odor neque ſapor in quantacunque ſit excellentia, per ſeſe corrumpit animalis uitam. Ad uerò excellens caliditas aut frigiditas, facillimè animalis uitam aufert propria ſua actione. Iam uerò, ſi in una tantum parte fuiſſet repoſitus ſenſus tactus, non eſſet à natura ſufficienter prouiſum animalis uitæ: cum paſſim occurrant & in omnia membra corporis

Quare natura tactū per corpus totum expandit.

offerant sese tangibiles qualitates, quæ per suam excellentiam à partibus illis, ubi tactus non esset, facillime animali inducerent corruptionem. Quemadmodum (exempli gratia) si lumen excellens imaginemur per sese corruptiuum esse uitæ animalis, non habeat autem homo nisi oculum potentē percipere lumen: hoc posito, si oculus tantum in una parte corporis habeat locum, contingit animal ipsum facilimè interire, cum uidelicet à tergo uel à pedibus lumen tale excellens (non aduertente oculo) animal corripuerit: eritq; iam absumptum animal prius quam percipiat oculus corrumpentis qualitatis excellentiā. Rectè ergo ad animalis uitam conseruandam naturæ auctor sensum tactus per membra omnia extendit, ut nusquam quidquam posset corruptiuum occurrere, quod non statim deprehenderetur, deprehensumq; pro uirili caueretur, aut fugeretur. Cæterorum autē sensuum nullum obiectum per se actiuum est, nisi in partem illam in qua sensus talis positus est, ut color & lumen quatenus uisibile, non agit, nisi in oculum, & sonus non nisi in aurem, & ita in cæteris: propter quod sufficit pro totius corporis cōmoditate, unicum esse membrū, in quo tales sensus habeant suam sedem, & ad quod obiecta omnia diiudicanda perferantur. Qualitates autē tangibiles, in omnem partem corporis æquè sunt actiuæ, neque determinatum aliquod membrum spectant. Ideoq; prouisum, oportuit animali ex omni parte, & undiq; uigilem adhiberi custodiam, ne alicunde subitò ab excellenti qualitate arruptum, ante tempus occideret.

Capvt XXIIII.

Tactum non penitus esse denudatum à primis qualitatibus, sed tantum ab earum excellentiis.

Illud quoque in tactu peculiare est, nec ulli aliorum sensuum conueniens, ꝙ ipsius solius organum à qualitatibus illis quas habet sensus, pro obiectis non est denudatū. Cæterorum enim sensuū organa, (ut supra ostendimus) nihil eorum quę ipsi percipiunt, actu habent: ut oculus ab omni est

ni est colore & lumine proprio liber:aer naturalis organum auditus ab omni proprio sono : organum olfactus ab omni proprio odore, organum quoque gustus ab omni proprio sapore. Huius autem tactus organum non uidetur esse à primis qualitatibus denudatum, quoniam(ut iam dictum est) primarum qualitatum contemperamentum & harmoniam consequitur. Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipso organo tactus inueniri, uidelicet secundũ temperamentũ, & mediocritatem quandam. Ab excellentiis tamen qualitatum tangibilium, ipsum denudatum esse oportet. Ad hoc enim tactus datus est animali, ut per eum percipiat excellentias qualitatum tangibilium quas non posset percipere, si ab eis non haberet suum organum denudatum. Atque in hoc non omnino ab aliis sensibus dissonat. Est enim eius organum sic denudatum à suo obiecto, quomodo ipsum perceptibile est à sensu. Nam tactus qualitatum primarum secundum suas excellentias est perceptiuus. Eas autem secundum hunc modum(id est secundum excellentias) organum ipsius non habet, sed tantum secundum mediocritatẽ & contemperationem.

Capvt XXV.

Qui fiat ut molles carne, tactus sint melioris atque etiam melioris ingenii, econtrario autem in duris.

EX hoc autem ꝙ tactus dicitur consurgere ex proportione primarum qualitatum, consequitur quantò in homine fuerit tactus melior, tantò meliorem de bere esse illius hominis complexionẽ. Ac rursum quia iuxta corporis bonam complexionem, est qualitas ingenij, fit ut ex bonitate & præcellentia tactus, rectè etiam argui possit bonitas uel præcellentia ingenii. Propter quod Aristoteles libro secundo de anima, in capitulo de odore, ex præcellentia tactus arguit hominem esse animalium prudentissimum. Quoniam enim homo(ut ipse ait, & ueritas confirmat)certissimum habet tactum, atque in hoc uno superat atque euincit cætera animalia, cum in aliis sensibus ab animalibus

quibusdam superetur: hinc fit, ut homo animalium prudentissimum cognoscatur. Siquidem ex tactu, mētis aptitudo, i. ineptitudo, ingenii bonitas aut prauitas deprehenditur. Duros enim carne, mēte hebetes & ineptos, molles uerò, bene aptos esse dicimus. Quæ quidem Aristotelis dicta ita possint intelligi: Ingenii enim aptitudo cōsequitur bonitatem complexionis & bonum contemperamentum humani corporis, eo ꝙ corpus humanum sit animæ in suis operationibus instrumentum. Vnumquodque autem operans (cæteris paribus) melius agit secundum dispositionē instrumenti quo utitur: quemadmodum scriptor calamo apto melius pingit, quam inepto & prauo. Vnde cum anima quantum ex sese in omnibus æquè sit potens operari & apprehendere, oportet ex diuersitate corporis, ut instrumenti, prouenire diuersitatem ingenii. Itaque bonam corporis dispositionem & proportionem sequitur bonitas ingenii. Eandē quoque bonitatem complexionis in homine consequitur bonitas tactus. Melioris autem tactus experimur esse illos qui carne molles sunt, quàm eos qui sunt duri carne. Vnde illos qui sunt molles carne experimur facillimè affligi in contactu uel leuis excellentiæ alicuius tangibilis qualitatis, q̄ alius carne durior uix perciperet, si non in maiori excellentia ipsius organo admoueretur. Manifestum ergò est, ex eadem radice proficisci hæc tria, nempe bonitatem tactus, bonitatem ingenii, & carnis mollitiem, ex aduerso autem prauitatem tactus, ineptitudinem ingenii, & carnis duritiem. Propter quod, rectè ex eo quod oculis, & sensui patentissimum est, uidelicet ex carnis mollitie, argumentari possumus, qđ occultum est, nempe ingenii bonitatē: non quidem ut ex causa effectum, sed quemadmodum duorum effectuum ex eadem causa prodeuntium is qui manifestior est, arguit eū qui est occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatem complexionis & ingenii. Hoc tamē aduertendum est, quod interdum contingit inueniri in quibusdam carnis aliquam mollitiem ex nimia humiditate & nimia abundantia flegmatis, quales uidemus & homines qui in locis frigidioribus atq; humidioribus generatur, multū carneos suc-

Molles carnes apti mente.

Duplex mollities.

ſuccoſq; plenos propter quod molles carne iudicantur. Verum hæc mollities bonitatẽ non arguit ingenii, quũ ex mala complexione & nõ bona contemperatione, procedit: neque propriè & uerè eiuſmodi carne molles dicẽdi ſunt, ſed potius ſuccoſi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neque de hac mollitie uolebat ſua dicta intelligi Ariſtoteles. Cæterum ex carnis mollitie & complexionis bona diſpoſitione, aut ingenii bonitate, argumentari non rectè, poſſumus aliorum ſenſuum bonã diſpoſitionem? neque econtrario ex aliorum ſenſuum bona diſpoſitione argumentabimur ingenii bonitatem, aut carnis mollitiem. Contingit enim ingenioſos eſſe carne molles & bonæ complexionis, in quibus non ſit uiſus bonus, aut integer auditus, ſiue odoratus, Viciſſimq; contingit optimum habentes uiſum, ſiue auditum, ſiue olfactum parum eſſe ingenioſos: nimirum quia ſtat in homine bonam eſſe complexionem ſecundum qualitatum proportionem animalis uitæ neceſſariam, ubi tamen illa quæ in organis prædictorum ſenſuum exigitur, non fuerit admodum bona.

CAPVT XXVI.

Quod Chriſto Domino pro ſuæ complexionis nobilitate, paſſiones omnes fuerint maximæ afflictiuæ.

EX prædictis manifeſtè conſequitur, admodum rectè ac piè ſanctos patres id tradidiſſe de amariſſima Chriſti filii Dei paſſione, quod ipſius perſonæ fuerit ſummè afflictiua, multò amplius quam ſi hominum cæterorum ulli earundem pœnalitatum fuiſſent inflictæ paſſiones. Decent enim & rationabile erat, ut homo ille qui ſimul erat uerus Deus & homo uerus, corpus haberet iuxta dignitatem diſpoſitum in complexione optima, & nobiliſſima harmonia primarum qualitatum, uidelicet ut corpus illud quod ſibi mirabili & ineffabili unione uoluit unire Diuinitas uerbi, & in unitatem aſſumere ſuppoſiti, complexionem haberet maximè nobilẽ: quo ſic animæ nobiliſſimæ omnibuſq; gratiis, & donis ſummè plenæ, corpus reſponderet iuxta ſuum *Paſſio Chriſti ſummè afflictiua.*

modum absolutissimum atque perfectissimum. Quod amplius etiam fiet credibile: si ipsum corporis huius attendamus nouum opificem. Non.n.cæterorum more corporum uirilis seminis efficacia corpus illud contemperauit, neq; cōposuit, sed uirtus illa ex alto descendens, de qua Gabriel
Lucæ 1. paranymphus Virginē matrem alloquens Mariam, ait: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbra
Matt. 1. bit tibi. Et ad Ioseph in somnis angelus, Quod enim in ea natū est, de Spiritu sancto est. Hic ergo potentissimus, sapientissimus, optimusq; est artifex, q corpus illud de quo loquimur, absq; tēporis mora in momento perfecit, quiq; anima corpori ac pariter utrunque uerbo in unitatē suppositi mirabiliter copulauit. Quis aūt absq; artificis huius iniuria possit asserere, opus illud, in quo ita singulari ac præcellenti modo sese pręsentem exhibuit, imperfectum fuisse & mala proportione distemperatum? Quomodo magis perfectissimum corpus iuxta suam rationem fuisse illud credimus, quod tali animæ omnium præcellentissimæ iungi debebat, & non animæ tantum creatæ in tempore, sed uerbo genito ante sæcula? Habebat ergo Christus dn̄s corporis dispositionē utiq; optimā & præcellentissimam, qualē nec unquā habuit quisquā, nec post est habiturus. Quod si ita pium est credere, statim fit cōsequens (ut iam ostensū est) eū carne fuisse tam molli, tam tenera, tactu tam bono, tā uiuaci, plusquā ullus fuerit hominū cæterorū. Afflictiones ergo omnes quas ī corpore sustinebat ab initio suæ natiuitatis, ad exitum usq; suæ fœlicis consummationis (præter quod plurimæ extiterunt) fuerunt illi singulari modo summè afflictiuæ. Quapropter nimium uanè iudicant, qui passionibus his filij Dei uel omnino nihil, uel parum admodum cōmouentur, ea causa quod putent ex diuinitatis unitæ commercio pœnalitatem & afflictionem omnem illi fuisse leuiorem. Facile (inquiūt stolidi quidam) erat illi hac siue illa perpeti. Deus enim erat, non (ut nos) homo purus. Imò uerò hac ex parte, superdignissimæ Diuinitatis societas secundum accidens modo quodam fecit cuncta grauiora, & magis afflictiua reddidit quæcunque in cor
pore

pore pertulit; dũ propter dignitatem uerbi æterni corpus illi uniendum in proportione nobilissima cõponi debuit, ad quã infallibili consequio in carne tenerrima & uiuacissimo sensu maxima consequitur passibilitas. Ad cuius ueritatis confirmationem plurimũ facit, si consideremus filium Dei non ad hoc nostrã sibi assumpsisse naturam, ut sæculi huius frueretur delitijs, ac dura euaderet. Verum ad hoc potius de loco pleni gaudii in hanc descendisse lachrymarũ uallem, ut iuxta uerbũ Prophetæ, de torrente in uia biberet, nimirũ ut pro generis humani persoluendo debito, amarissimas amaritudines ad probrosissimã usq; mortem gustaret: atq; adeò ab ipsa hora sui partus semper quæ duriora fuerũt elegit, paupertatẽ, egestatẽ, nuditatẽ, esuriẽ, fatigationẽ, & quæcunq; sunt huiusmodi. Nonne (ait idem ipse post mortem loquens discipulis) oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriã suam? Et alibi, Filius hominis (inquit) ministrari non uenit, sed ministrare, & dare animam suam in redemptionem pro multis. Neq; ignorabat Propheta Esaias, quid loqueretur, cùm in spiritu uenturũ illum præuidens, uirum dolorum appellaret, & scientẽ, infirmitates. Est ergo prædicta pia patrum assertio rationabilis omnino, & pietati consona, ac præter hoc ratione et & auctoritate haud minimum corroborata. Neq; nos huius rei tractatum nacti locũ tam commodum silentio præterire potuimus, quin suauissimi ac planissimè mellei nostri Iesu amaritudines plusquam felleas reduceremus tibi ò lector Philochriste in memoriam. Tu uerò quæ paucis indicata sunt, quæso latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

Psal. 109 · *Lucæ 24* · *Matt. 20* · *Esa. 53.*

CAPVT XXVII.

De conuenientia quinque sensuum ad inuicem.

HAbent autem sensus isti quinque iam s'm particularem determinationem expediti, quædam in quibus conueniant: habent & quędam in quibus differant.

Primum quidem omnibus hoc est commune, formas siue species rerũ absque materia suscipere.

Sensus recipit speciẽ absque materia.

Id est, sensibilium species & similitudines, absque reali immutatione, aut ullius partis sensibilis, reali intra sese susceptione. Comparatur enim sensus hac in parte ceræ, quę cùm à sigillo impressam sibi recipiat similitudinem, nullã tamen ferri, uel auri, uel alterius ullius materiæ unde facta est, partem in se accipit, sed absque materia tantum impressam formam siue effigiem. Patet hoc experientia in singulis sensibus. Cùm enim per uisum oculus uidet parietẽ, neque ipse paries, neque parietis ulla pars in oculum recipitur, imò neque ipse color, neque coloris ulla pars, sed tantum species uel similitudo ipsius quæ per medium intra oculum diffunditur, quę species eius similitudo est, oculo ipsum illud repræsentans à quo est impressa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit sonantem) neque campanæ sonantis, neque aeris sonum habentis, neque etiam ipsius soni pars aliqua ingreditur, sed tantùm species soni quæ sonum ipsum repræsentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur sonus. Itidem & in aliis sensibus dicendum. Ex hoc autem ratio patet, quare plantæ, tametsi animam quandam habent, nempe uegetatiuã, non tamẽ sentiunt, quoniam uidelicet nullam rem sensibilem ualent absque materia suscipere. Potest enim planta in se recipere, & continuò recipit dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidum, humidum, frigidum, & siccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio est. Sed ista non recipit absque materia, sed simul cum ea suscipit: ac proinde planta ut nimis terrea & nimiũ crassa, non potens absque materia rerum species suscipere, sensitiua iudicatur carere potentia.

CAPVT XXVIII.

Sensum corrumpi ab excellenti sensibili.

Est etiam omni sensui commune, quod ab excellentia sui sensibilis corrumpitur.

Vt

Vt excellens lumen corrumpit uiſum,& ſonus excellēs auditum,excellens qualitas tangibilis diſſoluit tactum. Eſt enim ſenſus uelut harmonia quædam in mediocritate diſpoſita compoſitio . Vnde quemadmodum harmoniam cō centus diſſoluit,qui fides uehementius pulſauerit, & concentus melodiam perturbat : ita excellens ſenſibile ſenſus proportionem natum eſt deſtruere atque diſſipare. Quem admodum aūt concentus ſaluatur melodia , donec mediocriter pulſantur fides:ita ſaluus conſiſtit ſenſus, donec tem peratum & mediocre contemperatur ſenſibile. Dicimus au tē in propoſito ſenſibile excellens , quod excedit, exuperatq́ue ſenſus proportionem : ut homini nimia lux aut lumen magis exceſſiuum quam ferat hominis oculus , cuiuſmodi eſt humano oculo lumen illud,quod directè in Solis rotā reſpicienti offunditur. Et cōtingere pōt, ut quod huic ſit excellens ſenſibile,alteri non ſit excellens , quemadmo dū lumen ſplendentis Solis,hoīum & animantum cęterorū plurimorū oculis non eſt excellens:noctuę aūt oculus eſt ex cellens:quapropter ipſum ut ſui uiſus corruptiuum fugit, tenebrarum quærens latibula,donec Sol agit ſuper terrā , Luna autem procedētē uel ſtellis,audet & ipſa ꝓcedere,agnoſcēs ſibi temperatum lumen. Quēadmodum aūt ſenſibile excellens ſenſum corrūpit,ita ſenſibile ex altera parte nimiū deficiēs,& nimis paruæ quantitatis, uel intētionis,nō eſt natum ſenſum cōuenienter immutare. Senſibile. n. minimæ quantitatis,non bene pōt à ſuo ſenſu diſcerni . Maxima.

Inſuper commune eſt omnibus ſenſibus habere ſuum determinatum obiectum, à quo patiantur: ſuum determinatum organum , in quo operentur : ac medium , per quod ipſorum organa ab obiectis immutentur.

Ita ut nunquam ſenſus niſi determinatum ſuum obiectū percipiat, neque niſi in ſuo organo operetur ſuam ſenſationem, neq; niſi per medium. Quemadmodum uidelicet uiſus non niſi colorem aut lumē apprehendit, nunquā niſi in oculo uiſionē efficit , & ſemper mediū interueniens aeris uel aquæ. Quod aūt uniuſcuiuſque ſit organum, quod obiectum,& quod mediū,ſuprà iam determinauimus .

Item nullus sensus potest proprii obiecti alterius speciem in se suscipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt uisus non potest sonum uidere, neque caliditatem, neque odorem, neque saporem: neque olfactus caloré potest odorare, & ita in cęteris.

CAPVT XXIX.

De aliis quibusdam sensuum conuenientiis.

PRaeterea & hoc sensibus commune est, quòd congruam requirũt distantiam sensibilis ad sensum, ut neque nimirum distet sensibile à sensu, neque ex altera parte nimium sit propinquum.

Nam sensibile positum supra sensum (iuxta Aristotelis dictum) non efficit sensationem: quemadmodum uidemus de colore proximè oculis admoto, quem absque medio nequaquam uidere sufficimus. Et si qualitas aliqua tangibilis immediatè super neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atque hinc est, quòd uisus (qui in humore crystallino situs est) neque oculi ad palpebram, neque carneã tuniculam, quæ est circa oculos, percipit: neque tactus carnem sentit, qua uestitur ipsius neruus. Si uerò plus iusto elõgeť sensibile, ut iuxta proportionem sensus ad ipsum non possit in organum suam speciem imprimere, uel non sufficienter, tunc uel nõ fit, uel malè, & imperfectè fit sensatio. Oportet ergo esse mediocrem distantiam, iuxta proportionem sensus & sensibilis. Nam in hac re determinata mensura non potest constitui. Quod enim meo uisui nimium est distans sensibile alterius uisui est proportionatum. Ita fit, ut quod ego uel non uideo, uel admodum imperfecte, id alius perfectissime cernat: cùm tamen secundum rem in æquali consistamus ab obiecto distantia. Ita eundem sonum, qui melioris est auditus, facilè percipit, quem alius in eadé positus ab obiecto distantia nequit percipere. Et manifestum est, quosdam talis esse usus, ut de iis quæ admodum longe distant, rectius iudicent, quam de iis quę minus distant. Contrà uerò, sunt qui parum distantia exactissime percipiunt, magis autem distantia minime.

Oculus quare, nõ uideat palpebram.

Est etiã omnis sensus sui obiecti & priuationis oppositæ perceptiuus.

Vt uisus lucem percipit & tenebras. Quo enim uisus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verum non sic priuatio uisum mouet, ut habitus. Non enim tenebræ uidentur per aliquã speciei diffusionem (quam enim speciem dese funderet priuatio?) sed tñ per absentiam lucis. Tenebræ enim sunt priuatio lucis in corpore perspicuo, apto nato suscipere lumen, Sic iudicatur aliquid absonum, uel insonum, id est, sine sono: item inodorum & insaporum, hoc est, absque odore & sapore, per eosdem sensus per quos odorabile & sonorum. Aduertendum quoque est, quòd in singulis sensibus terminus significans priuationem dicitur tribus modis. Quemadmodum (exempli gratia) inuisibile dicitur tripliciter. Primò, quòd omnino uideri non potest, ut Deus, Angelus, sonus, caliditas, & huiusmodi. Secundò, quòd difficulter uideri potest, ut lumen admodum debile, quemadmodũ est lumẽ in umbra per reflexionem, & color admodum paruus & obscurus. Tertiò, quòd uisui nocet & aduersatur, ut excellens lumen & improportionatum, quod non absque dãno cernitur. Sic inaudibile dicitur, quod uel non potest audiri, ut color: uel difficulter, ut sonus nimiũ tenuis: uel qđ prauum hẽt sonum: Ita inodorabile, & ingustabile, ꝗ oĩno odorari uel gustari nequit, aut qđ difficulter põt, aut qđ prauũ hẽt odorẽ, siue saporẽ. Sic & de intangibili dicendũ. Cęterũ, ipsæ sensuum differentiæ ex præmissis & singulorum particularibus determinationibus sunt manifestatæ. Et hæc quidem de sensibus exterioribus & eorũ sensibilibus ita declarata sufficiant. Nunc uerò ordinato progressu, exterioribus percursis, ad interiores trãseamus: ut quo mirabilem in externis utcunq; ostendimus naturæ auctorem, sic & in internis nõ minus magnũ, neq; minus admirabilẽ (quantũ dabitur) cõmonstremus: ut sic tã in iis quę intra sunt, q̃ in iis quæ extra apparẽt, glorificetur sapiẽtia cõditoris nr̃i, qui & intima & extima nr̃a, eadẽ sapiẽtia cuncta formauit, qui in trinitate, & unitate uiuit semper benedictus in sęcula. Amẽ.

Tenebræ quo uidentur.

Inuisibile dicitur tribus modis ut reliqui termini priuatiui.

FINIT LIBER NONVS.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad gloriam magni artificis qui eum admirabilem condidit, Psalmus.

Venite qui quæritis miranda, & uidete quod commonstro uobis digito isto: pomulum istud paruulum attendite, quod me demonstrante, conspicitis oculis uestris.

Consistite ex aduerso mihi. & lumen oculorum uestrorum (utique si libet amborum) defigite in pomulum istud ecce claudo oculum alterum, ut unum hunc considerare ualeatis attentius

Estnè ex uobis aliquis, qui pomuli huius sufficiat miranda comprehendere: qui explicare ad plenum possit nobis rationem compositionis eius.

Si tu iactabundus asseris posse te omnem eius explicare rationem age, uirum te præbe, & compone nobis aliud simile.

Calidum frigidum humidum, siccum, ecce appono tibi in abundantia fac, si potes pomulo huic quod tibi demonstrat in meo uertice meus digitus, fac (inquam) si potes, pomum huic simile.

Quid enim? si rationem omnem pernosti compositionis eius, & omne comprehendis artificium præbita tibi copiosa materia, quid obstabit quo minus condas nobis opus simile?

Ecce enim calidum, frigidum, humidum, & siccum apposita sunt tibi, ex his autem est omnis membrorum compositio.

Quod si labori operis non te putas sufficere, elige tibi artifices industrios & operarios fortes: experire in omni adiutorio, num opus simile poteris efficere?

Ergo si fateris supra omnem artis uirtutem eminere opus, da gloriã auctori omnium: & fatere minimum esse quod nosti: agnosce minimum esse quidquid tibi uideris de opere eius cognoscere.

O pomum paruulum O membrum pusillum, oculus qui consistis duplicatus in excauata domo tua, in specu mirabili in medio faciei, loco honestissimo quàm mobilem habens in te uirtutem, & quam admirabilem seruas potentiam?

Immenso interuallo super me eleuatur Luna in orbe suo superat enim uniuersam aeris regionem, & ignis globum transcendit per maximum.

Sol uerò longè scadit altius: ac super hunc incredibili spatio ele

natæ stellæ quæ sunt in firmamento, consistunt immobiles.

Attamen super hæc omnia tu conscendis altius, & superas omnia neque tamen (quod est omnium mirabilissimum) locum deseris, in quo te posuit altissimus conditor tuus.

In specu uultus excauatæ, quasi in rupe tua munita manes, & non egrederis: transcendis tamen elementa omnia, Lunam, Solem, atque cuncta sydera.

Verè magnus, qui te fecit ita mirabilem, qui talem in te posuit uirtutem: si non est ille magnus artifex, mirabor ubi inueniemus quem iustè appellabimus artificem

Qui talē in te nouit compositionem efficere humidi, sicci, calidi, & frigidi, ut tali præemmeres uirtute si non est in illo sapientia, clamo ego quod nusquam inueniatur sapientia.

O magne Deus, quàm es magnus in omnibus operibus tuis: & in hisce minimis quàm gloriosè te ipsum monstras maximum.

O quàm debes esse in teipso lucidissimus, qui hanc opacam creaturulam tuam tali donasti natiuo lumine, ut tanto distantia interuallo, ita ut nullo negotio possit percipere.

Potentiam sapientiam, & oēm perfectionem lux beatissima, ego asscribo tibi absque mensura, agnoscat hoc ipsum omnis homo, in quo posuisti dona tua.

Non pergo ego longius, digitum impono ori meo: stupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abscedens loquor ad gloriam tibi, multos ego uidi celebres hominibus artifices: hactenus autem non contingit uidere tui similem.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM DECIMVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE POTENTIIS SENSITIVIS INTERIORIBVS.

PRAEFATIO.

AMETSI magnum uideatur stupendumq; miraculum in organis exteriorum sensuum, de quibus iam in præcedēti libro tractatum est, multò tamen iudicaret homo magis admirandas uires illas, quæ sub osseo capitis tegmine interius delitescunt, in abscondita substantia cerebri, si eas posset oculis contemplari, si ipsam cerebri substantiam, eiusque nobilissimam complexionē, & admirabilem uirtutis dignitatem, cellularumque pulcherrimā distinctionem, & officiorum in diuersis partibus uarietatem, oculari posset cognitione deprehendere: q̄ tñ uix ulli digna admiratione suscipiunt, propterea ꝙ abscondita sint ab oculis hominum & paucissimis uel tenuiter cognita. Post exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationem, uolumus suo hunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorum pariter atq; interiorum conditoris gloriam, de his quoque interioribus sentiendi uiribus nonnulla dicere, quantum tenuitas nostri ingenij uel ab alijs tradita capere, uel diligenter cō sideratione exanimata potuerit peruestigare. Postremo loco quædam de somno, & uigilia pro loci oportunitate annexuri, cùm somnum à natura in sentientibus omnibus ad uirium sensitiuarum reparationem à Deo cernamus institutum. Nihi autem est operum Domini, quod non omni sit consideratione dignissimum.

De

CAPVT I.

De sensu communi & eius loco atque officiis.

SVnt autem sensus interiores sensus communis, imaginatiua, phantasia, æstimatiua, memoria & reminiscentia.

Inter quas potentias primo loco constituitur potentia quædam locum habens in anteriori parte cerebri, ad quã ex omnibus sensibus exterioribus species transmittuntur, omnium illorum quæcunque per sensus externos fuerint apprehensa. Quam ob causam, notissimo nomine sensus communis tam apud Philosophos quam apud Medicos appellatur, nimirum quod omnibus exterioribus sensibus *Sensus cõmunis.* æquè sit communis, quòd æqualiter species omnium exteriorum sensuum suscipiat. Propter quod ab Aristotele cõparatur centro circuli, ad quod tendunt omnes, lineæ à superficie circuli protractæ. Sic enim omnes sensus exteriores à sensu communi interiori tanquam à centro egrediũtur, & sensatorum suorum simulacra singuli ad eundem reducunt, per neruos qui à singulis eorum ad ipsum proficiscuntur. Ab oculo enim neruus dirigitur ad anteriorẽ partem cerebri, itemq; ab aure, à lingua, ab organo olfactus, & à neruo tactiuo, qui omnes in parte cerebri anteriori (ubi sic sensus situs est) quasi ad centrum unũ conueniũt. Estq; sensus communis ille uelut fons, à quo occulto miraculo sensus exteriores profluunt atque procedunt, recipiẽtes uidelicet ab eo spiritus sensitiuos, per quos suas exerceant in suis organis operationes. Ac rursum, quasi finis est eorundem sensuum externorum: ut pote ad quem uelut ad commune consistorium sua quisque sensata ineffabiliter statim deferunt, atque transmittunt. Ad hunc sensum spectat, primum quidem sensibilia prius diuisim exterioribus sensibus percepta, pariter uelut unitè apprehendere, sicq; diuersorum sensuum obiecta ad inuicem comparare, uel cõponendo, uel diuidendo: utpote iudicando hoc esse colorem, istud sonum, illud odorem: uel hoc esse coloratum, ual album, uel nigrum, illud odoriferum, istud calidum, &c. Item de eadem re potest hic sensus iudicare &

ſit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & ſapida. Cũ.n. in lacte uiſus inuenerit albedinem, guſtus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorem, ſenſus communis acceptis ſingulorum ſenſuum particularibus iudiciis, iiſque in uno ſimul compertis ad inuicem collatis, iudicat lac iſtud eſſe album, calidum, dulce, & odoriferum. Deinde per eundem hunc ſenſum iudicat homo ſe uidere, audire, guſtare, tangere, odorare & ſic de omnibus actibus oĩum ſenſuum exteriorum. Hæc enim ſunt duo ſenſus huius communis officia, uidelicet ſenſibilia exteriora ſenſibus exterioribus diuiſim percepta una apprehenſione cognoſcere, & de actibus ſenſuum ipſorum iudicare.

Senſus cõmunis officia.

CAPVT II.

Neceſſitas ponendi ſenſuum communem diſtinctum à ſenſibus exterioribus.

NEutrum autem prædictorum officiorum per ullum ſenſuum exteriorum poteſt fieri. Impoſſibile nãque eſt, ut ſenſus aliquis exterior ſenſibilia diuerſorum ſenſuũ diiudicet comparãdo ad inuicem. Non enim poteſt ſenſus aliquis dijudicare, diſtinguere, & comparare aliqua ad inuicem, niſi utrunque cognoſcat: quemadmodum non poſſum inter res duas diſcernere, niſi utranque cognoſcam. Cum ergo ſit impoſſibile, ſenſum aliquem exteriorem diuerſorum ſenſuũ obiecta apprehendere (nam quiſq; ſuum tantum obiectum apprehendit) conſequitur, fieri nequaquam poſſe ut ſenſuum exteriorum aliquis inter obiecta diuerſorum ſenſuum diſcernat. Et tñ id animali erat neceſſariũ poſſe inter ſenſibilia diuerſa diſcernere. Oportebat ergo talem aliquem communem ſenſum poni, qui ſenſibus exterioribus excellẽtior, de eorũ ſenſatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuiſſet diuerſis ſenſibus ad diſtinctè percipiendum ſenſibilia, ſi non eſſet qui potuiſſet inter ea diſcernere? Quod ſi quis dicat, pluribus ſenſibus poſſe hanc fieri ſenſibilium diſtinctionem, uno ſenſu unum obiectum altero alterum cognoſcente: an non id uidebitur ad diſtinctionem

Senſus cõmunis neceſſitas.

ſtinctionem poſſe ſufficere? Minimè. Quemadmodum.n. impoſſibile eſt duos homines ferre de rebus diuerſis iudicium, niſi utriq; tota ſit cauſa cognita, niſi adinuicem communicantes in commune conferant uterque ſuam cognitionem, neq; ſufficit, quod hic illius, iſte alterius cauſam probiſſimè norit ad rectè diſcernendum atque dijudicandum: ita nequaquã ſufficere poteſt ſenſuum diuerſitas, ad ſenſibilium dijudicationem, niſi unus ſit ſuperior iudex, ad cuius conſiſtoriũ & cognitionem pariter omnes ſua ſenſata adducant. Iterum officium illud iudicandi de operatione ſenſus, ut cùm homo apprehendit ſe uidere, audire, &c. nequaquam ſenſui exteriori poteſt competere. Non enim poteſt uiſus cognoſcere ſe uidere, neque auditus cognoſcit ſe audire. Cum enim obiectũ uiſus ſit color uel lux, conſequitur nihil poſſe uideri aut uiſu pcepi, niſi quod color eſt uel coloratum, aut lux uel lucidum. At uerò uiſio (quæ eſt operatio uiſus) neque color eſt, neq; colorata, neque lux eſt, neque lucida. Quo pacto ergo ſenſu uiſus percipietur? quomodo fiet ut poſſit uideri? Ita & de aliis ſenſuum operationibus in analogia ad ſuos ſenſus, proportionabiliter eſt dicendum.

Vnde communis eſt regula quòd nullus exteriorum ſenſuum ſuper ſuum actum reflectitur. *Regula communis de ſenſibus.*

Reflecteretur autem ſuper ſuum proprium actum, ſi uiſus poſſit percipere ſe uidere, uel auditus ſe audire, &c. Sẽſus ergo communis ponendus eſt, qui de operationibus ſingulorum exteriorum ſenſuũ poſſit iudicare. Percipimus enim per ſenſum communem nos uidere, dum ab oculo ſimulacrum rei uiſæ ad ipſum tranſit. Ponitur autem hæc uirtus in anteriore parte cerebri, cellulam habẽs ſatis amplã, in loco ubi cõcurrunt nerui ſenſitiui quinque exteriorum ſenſuũ, qui locus admodũ medulloſus & humidus eſt. Nam humido perficitur, eo quòd humidum facilè ſit perceptiuũ. Hoc eſt autem potentiæ huius officium, omnium ſenſibiliũ formas mox, ut exterioribus ſenſibus fuerit ſenſata, ſuſcipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam diſpoſitionem, iudicamus homines eſſe facilis capacitatis &

Frons cornuta quale signũ. bonæ apprehensionis, boniq́ue iudicij. Vnde Physionomi tradunt, & monstrat experientia, faciles apprehensionis esse, qui frontem habent cornutam: quod non dubium est ratione bonæ dispositionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Contra uerò qui fronte sunt obtusa & nimium rotunda, malæ iudicantur apprehensionis, quòd cerebrum in hac cellula non habeant sufficienter dispositum. Deniq; & in uulgato prouerbio receptum est, ut homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere sensu communi.

CAPVT III.

De uirtute imaginatiua, eiusq́ue officio, & loco.

POst hunc sensum communem proxima est alia quædã potentia, ordinat ad conseruãdas species in sensu communi à sensibus exterioribus receptas. Sensus enim communis in præsentia obiecti exterius sensati, speciem illius recipit, simul ut exteriori sensu percipitur. Sed non est eius officij, species istas abscedente obiecto, & exteriori sensu à sua operatione desistente, in sese conseruare: sed ad alteram spectat potentiam sibi proximam, quam imaginatiuam appellamus. Est enim hæc imaginatiua uelut cellarium, specierum à sensu communi præsente obiecto susceptarũ continentiuum atque conseruatiuum: propter quod, uulgo thezaurum formarum eum appellant. Quemadmodum autem sensus communis (cuius est recipere) perficitur humido, ita hæc potentia perficitur siccitate quadam & duritie ad bene conseruandum. Nam sicut humidum bene recipit, ita siccum bene conseruat. Et ubi cum humiditate moderata fuerit siccitas, non omnino malè recipiet, neq; malè seruabit. Consistit autem hæc uirtus simul quidem cum sensu communi, in anteriori parte cerebri, ac uelut in prora capitis: estq́ue locus ille cerebri in quo consistit imaginatiua, minus medullosus, minusq́ue humidus, & aliquatenus magis siccus, quàm sit pars illa, cuius sedes est sensus communis. Non enim talis intelligi debet hæc siccitas, quasi in parte ista cerebri, omnino debeat dominari. Est enim id contra

Imaginatiua. Imaginatiua, cellarium sensus communis.

rationem

rationem cerebri, quod de se frigidum, & humidum est: sed hoc tantum uolumus, partem illam esse minus humidam & medullosam, atque ita aliquo modo magis siccam & magis duram, quàm sit altera pars anterior. Ex prędictis ergo patet differentia inter sensum communẽ & inter hãc imaginatiuam potentiam. Sensus enim communis præsente exterius obiecto, suscipit suam speciem ab exterioribus sensibus ad se transmissam: sed non conseruat obiecti absentia. Vnde in hoc cum exterioribus sensibus aliqua ex parte communicat, quòd egeat præsentia obiecti. Imaginatiua autem, species & simulacra rerum sensatarum retinet & cõseruat. Vnde cùm in absentia rem ipsam statim apprehendimus, non sensus communis, sed huius imaginatiuæ est operatio. Quæstio tamen moueri solet, an sensus communis ad nullam moram possit species susceptas in absentia obiecti in se retinere: quibusdam dicentibus, quòd omnino non possit nec ad tempus modicum, quemadmodum neque sensus exterior. Alijs contrarium sentientibus, quòd ad tempus aliquantum possit speciem susceptam retinere, & circa ipsam operari, per eam de re sensata etiam absente iudicando: maximè donec alia non adueniat, quæ ipsam expellat, sibique cedere cogat. *Quæstio.*

CAPVT IIII. *De potentia æstimatiua.*

POst imaginatiuam istam (de qua iam dictum est) ponitur uirtus alia, cuius est officium ex speciebus in imaginatiua seruatis elicere intentiones non sensatas, id est, nullo sensu alio perceptas, uidelicet neque exterioribus sensibus, neque sensu communi. Quemadmodum (exempli gratia) ouis per sensum exteriorem uisus apprehẽsa forma lupi, eaq; ad sensum communẽ transmissa, & ad imaginatiuã deducta, nõ ibi sistit, sed ex specie formę lupi intra imaginatiuam suscepta elicit intentionem & existimationem inimicitiæ, propter quod etiam mouetur ad fugiendum à conspectu eius. Hæc autem intentio siue existimatio inimicitiæ à sensu alio percepta non fuit. Nam uisus non ui- *Aestimatiua.*

det amicitiam, aut inimicitiam, neque etiam ſenſus communis, cùm ſenſus communis, non niſi ea, quæ per ſenſus exteriores ſunt ſenſata comprehendat. Imaginatiua uerò noui nihil fabricat, neque nouas elicit intentiones, ſed ea tantùm quæ ſibi à communi ſenſu tranſmittuntur, ſeruanda cuſtodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratas potentias, aliam eſſe poſteriorem prædicta imaginatiua, quæ ex ſpeciebus in ea ſeruatis non ſenſatas intentiones (iuxta ſpecierum naturam & conditionem) poſſit elicere. Per eandem hanc potentiam ouis audiens uocem nati ſui mirabiliter balãtis, ex ſpecie uocis intra imaginatiuã ſuſcepta, elicit intentionem & exiſtimationem defectus pabuli: atque ita mouetur ad præbendum ubera: qui quidem pabuli defectus, nullo ſenſu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris uocem, eliciunt intentionem congregationis ſub alas, ad quas proinde confugiunt. Ita canis uidens præbentem ſibi alimenta, aut blande colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Vides tamẽ ſubſannantem aut ſentiens percutientem, elicit intentionem inimicitiæ, contractiſque naribus hoſtiliter aduerſus illũ latrat, aut etiam ſi potens eſt, ferociter inſurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipſa odoris ſpecie elicit intentionem conuenientiæ, aut diſconuenientiæ, iudicans ſcilicet hunc cibum ſibi eſſe conuenientem aut diſconuenientem. Harum autem intentionum aut exiſtimationum nulla ſenſu eſt perceptibilis. Eſt autem hæc potentia ſecundũ quam animalia bruta ad conuenientes ſibi actiones mouẽtur, mouendo uidelicet ſe ſecundũ locũ, aut alia quælibet operando, ſecundum ſuæ naturæ conditionem. Per hanc enim proſequuntur quæ ſibi conuenientia ſunt, & ad ea ſm locum ſe mouẽt: deteſtãtur uerò & fugiunt ea quæ ſibi ſunt diſconuenientia: agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex ſpeciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis ſupra poſitis, ouis lupum (quem inimicum iudicat) fugit: nato uerò (quem dilectum & indigẽtem iudicat) ubera præbet: ad cibum (quem conuenientem uiſu uel olfactu percipit) ſeſe mouet canis, amico applaudit, uerbera

Quomodo æſtimatiua intẽtiones elicit non ſenſatas.

Aeſtimatiua i animalibus principiũ motus.

minantem fugit, domino suo & benefacienti applaudit cauda, & amice sequitur: alienum uero, & quem inimicum reputat, iracundo latratu hostiliter insequitur: atque in cæteris, Quapropter hæc uirtus æstimatiua non solum apprehēsiua, sed etiam motiua.

CAPVT V.

Duplex est modus æstimatiuæ potentiæ in operando, uel mouendo.

SVnt autem quædam animalium operationes, in quibus secundum istam potentiam mouentur quidem, sed aliter quàm prædicto modo. In exemplis enim suprapositis, per intentiones elicitas à rebus sensatis diximus animalia moueri ad tales uel tales operationes siue motiones. In quibusdam uero tanquam secundum naturæ instinctum, & impressionem naturalem æstimatiuæ inditam operātur atque mouentur: quemadmodum aues secundum naturalem impressionem certo anni tempore ad generationem à natura statuto nidos sibi construunt, formicæ congregant per æstatem, quod per hyemem comedant, apes mellificant & structuras mirabiles extruunt, aranea texit telam, animalia perfectiora certis temporibus coeunt generationis gratia, atque in alijs huiusmodi. Hæc autem non uidentur ex ullis sensatis per æstimatiuā in animalibus illicita. Quod enim auis ista æstimat, siue iudicat, nunc esse ædificandum nidum, & ex tali materia talique forma & ordine, id ex nullius rei sensatæ specie elicit. Neque enim dici potest, ita hoc eam agere aut iudicare ex eo quod alias uidit suæ speciei aues similia similiter agere. Manifestum nanq; est, q̄ ex naturæ instinctu id faceret auis, etiam si nunquam id ab alijs suæ speciei antè conspexisset. Et manifestum est nō tam disciplinabilia esse uolatilia, ut tā artificiosam structuram ad unum conspectum possint addiscere, q̄ nec artifex industrius multa consideratione posset assequi. Nequaquam ergo ex rei prius sensatæ specie istas eliciunt intentiones. Attamen per æstimatiuam hanc potentiam in his agendis mouentur, sed alio modo. Est enim eis natu-

Per æstimatiuā aues nidificant.

ralis impreſſio, quæ æſtimatiuã naturaliter mouet ad ea ſic certo tẽpore, certo modo, & ex certa materia peragenda. Propter quod uidemus omnia animalia eiuſdẽ ſpeciei cõſimiliter operari eodem tempore, eodem modo, & ex eadẽ materia. Natura enim in omnibus una eſt. In iis uerò in quibus mouentur ſecundum proprias intentiones, iuxta primum ſuprapoſitũ modum elicita, nõ uno eodemq; modo, neque omni tpe ſimiliter agunt. Videmus enim canẽ, qui dum eſurit ad alimentum odore tractus accurrit, poſtquã ſaturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec ultra accurrere, nimirũ quia id quod prius iudicabat conueniens & proſequendum, iã non ultra tale æſtimat. Ob hunc autẽ ſupra dictum duplicem modum mouendi ſm æſtimatiuam potentiam, quidam eam diuidunt in æſtimatiuã naturalẽ & animalem. Ex prædictis patet manifeſta differentia inter æſtimatiuam & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim ſolam non ſequitur proſequutio, aut fuga, licet poſſit ſequi delectatio uel triſtitia: ut cum homo tantum imaginatur aliquid, uidelicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, poteſt in eorum ſola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex ſola imaginatione terribilium rerum, ut mortis, ſuſpẽſionis, combuſtionis, poteſt cõtriſtari. Nunquam autem ex ſola imaginatione oritur in animali proſequutio, aut fuga, niſi accedat æſtimatiuæ potentiæ iudicium. Sic enim eſt imaginatio nuda, q̃uo inſpectio alicuius picturæ: quæ quidem ſi fuerit pulchra, & delectabilis rei repræſentatio, poterit efficere delectationem: ſin autẽ horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. Nemo uerò ex hoc mouetur. Veluti ſi picta in lãce poma aſpiciam non oritur proſequutio, neque mittò manum ad ea accipienda. Et ſi conſpiciã inferni caminum magno hiatu flammas emittentem depictũ in tabula, non fugio, neque manũ retraho. Non eſt enim illic æſtimatio conuenientis, neque hic diſconuenientis: propter quod proſequutio non oritur nec fuga. Pueros uerò cernimus ſubinde paruulas manus ad poma in lance depicta extendere, q̃ ſecundum æſtimationem iudicent poma eſſe manducabilia, quæ admodum proſequun-

Differentia inter æſtimatiuam & imaginatiuam.

ſequuntur. Secundum eundem modum, meticuloſi homines cum in tenebris exiſtentes de rebus horribilibns cogitant frequenter aut exclamant, aut fugiunt, quod quaſi præſens aliquid terribile ſibi exiſtiment, utpote ſpeciem defuncti alicuius, aut cacodæmonem. Nota.

Capvt VI.

De uirtute phantaſtica componente & diuidente ſpecies.

EST autem huius æſtimatiuæ potentiæ, non ſolum diceret intentiones non ſenſatas, uerumetiã ſpecies in imaginatiua ſeruatas ad inuicem componere, diuidere: ut cum ex compoſitione ſpecierum montis & auri aliquandò per ſe & diuiſim ſenſatorum fingimus nobis montes aureos: & ex ſpecie Indiæ uel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, ſimul cum prædictis compoſita, fingimus montes aureos in India uel Arabia. Ita agit in ſenſu exteriori pictor, cum exterius in tabula quam pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianum) ceruicem iungit equinam, & uarias rerum tentat coniungere formas. Ita phantaſiamur hominem ſine capite, domum ſine tecto, equum ſine uentre, & huiuſmodi. Et in prædictis quidem comparat ſpecies diuerſas ad inuicem. Componit etiam hæc uirtus res ſenſatas uel ſpecies earum, cum intentionibus elicitis, & nõ ſenſatis. Vt cum ouis iudicat lupum eſſe inimicum. Lupi enim habet ſpeciem quem uidit, inimicitiam autem elicuit ex figura. Interdum uerò intentiones cum intentionibus cõiungit, ut cum iudicat inimicum hunc fugiendum, cum iudicat hunc beneficium ſibi paſtorem eſſe aſſequendum, alienum uerò non ſequendum, ſed fugiendum. Quidam autẽ hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æſtimatiua putant eſſe diſtinctam, appellantes eam peculiari nomine phantaſiam. Nobis tamen in propoſito magis placet, ut phantaſiam cum æſtimatiua eandem potentiam reputemus, quam nihil refert æſtimatiuam in phantaſiam appellemus. Neque enim ratio ſufficiens uidetur, ob quam neceſſariò ponenda ſint harum Phantaſia.

uirtutum distinctio. Nihil enim prohibet unam esse eandemq; potentiam, quæ & non sensatas intentiones ex speciebus rerum sensatarum eliciat, & species uel intentiones ad inuicem componat atque diuidat. Imò admodum conuenienter hęc uidentur uni cõuenire potentiæ. Ouis enim componendo intentionem amicitiæ cum forma lupi, sic iudicat lupum esse inimicum & fugiendum. Et sciendum qđ hæ interiores potentiæ admodum diuersis appellationibus à diuersis nuncupantur. Quidam enim, secundam potentiã suprapositam uocant phantasiam, & hanc uirtutem tertiam componentem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde uulgo dicere solent Medici, ꝙ imaginatio faciat casum: quod de phantasia intelligunt. Alij uerò malunt secundam illam uocare imaginatiuam, & meo sanè iudicio rectius ab imaginibus uidelicet & simulachris quæ cõseruat, hoc est, à speciebus rerum sensatarum. Hanc autem tertiam, rectius uocant æstimatiuã, ab æstimando siue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & æstimant quid fugiendum, quid prosequendum, ad quid accedendum, à quo recedendum, quid amicum, quidve inimicum, ut per huius iudicium omnino se regunt atque gubernant animalia. Aristoteles uerò plerunque imaginatiuam & phantasiam pro eodẽ uř cõputare, & nunc quidem secundam potentiã intelligere, interdum tertiam. Ait enim, animalia per phantasiam uel imaginationem moueri. Manifestum est autem ad æstimatiuã hoc pertinere. Alibi autem dicit, æstiuatiuam ab imaginatione differre. Et quoniam tã diuersa in his appellatio est, ut facilè possit confusionem gignere, certius possunt hæ uires à suis officiis denominari, & secundum officiorum expressionem distingui, quàm secundum alias appellationes.

Diuersa harum potentiarum appellationes.

CAPVT VII.

Quòd æstimatiua est in homine aliquanto nobilior.

CОnsiderandum est autem, ꝙ quantum ad formas atq; species sensibiles, non est differentia inter homines & alia animalia, cum similiter ab exterioribus sensibilibus immuten-

mutentur, primum uidelicet in sensum exteriorē impressa specie, ac deinde ad sensum communem transmissa, & in imaginatiua seruata. Sed quantum ad intentiones prædictas, inter hominem & cætera animalia est differentia: q animalia cætera percipiant huiusmodi intentiones ex quodam naturali instinctu, quemadmodum ouis ex specie lupi naturaliter fugam elicit, iudicatq; sibi fugiendum tali forma apprehēsa. Homo uerò tales intētiones elicit per quandam collationē. Et ideò illa quæ in aliis animalibus dicitur æstimatiua solum, in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua rectè appellatur, quod per collationem quandam huiusmodi intentiones adinueniat. Vnde etiam interdum ratio particularis appellatur. Est enim collatiua intentionum indiuidualium, sicut ratio intellectiua uniuersalium. Vnde homo ex apprehensione formæ lupi, non naturaliter mouetur ad fugam. Nam si uideat eum ligatum catena forti, aut alio modo constrictum, ut non timeat nocumentum, non solum non fugiet ab eo, sed etiam accedet ad uidendum & contemplandum proprius, tanquam dignum curiosa inspectione spectaculum. Verum per quandam collationem, dum uidet eum ad se hostiliter accurrere, & conspicit fortem impetuosè accurrentem, apprehenditq; ut se fortiorem & à quo timet superari, ita fugam eligit, aut resistentiam, iuxta quod (facta collatione) magis uidetur eligendum. Subseruit quoque hæc potentia rationi, cum illi fuerit coniuncta, ut in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus spectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligendum subseruit, dicetur posterius suo loco.

CAPVT VIII.

De loco & dispositione huius æstimatiuæ.

HAbet autē potentia ista phantastica & æstimatiua locum in medio uentriculo cerebri, sita in medio, inter memoratiuam à parte posteriori, & imaginatiuam ex parte anteriori tanquā indifferenter ad utranque sese potēs cō uertere

Aestimatiua cur posita in medio cerebri.

uertere. Nam circa species quæ in imaginatiua seruantur, manifestũ est eã operari, dum ex eis (ut iam diximus) elicit intentiones non sensatas, dum (species illas componendo & diuidendo) format sibi quas uult imagines & intentione. Ad memoriam uerò se conuertit, quando in ea (ut posterius dicemus) suas intentiones reponit, & quãdo uult rursum eas inde accipit ut circa eas phantasietur. Medius aũt cerebri uentriculus in quo hanc potentiam sitam dicimus. locus est admodum calidus, ad quem multi spiritus continuò ascendunt: propter quod in continuo motu est, plusquam aliæ uires prædictæ. Atq; hinc experimur mirabilem huius potentiæ in phantasiando, cõponendo, & diiudicando celeritatem & instabilitatem, & facilem de una ad aliam transitum. Maximè uerò febricitantes id experiuntur, propter spirituum inflammatorũ continuam sursum agitationẽ, qui in phantasia operantur mirabiles compositiones & diuisiones. De uirtute autem huius potẽtiæ, miranda tradunt Medici, quod frequens in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio, quemadmodum etiam quotidiana nos docet experientia. Illi uerò qui hãc potentiam (quam ut unam tractauimus) in duas malunt diuidere, priorem uocant phantasiam: quæ componit & diuidit species in imaginatiua seruatas posteriorem uerò dicunt æstimatiuam, quæ (ut dictum est) intentiones elicit ex speciebus in imaginatiua seruatis.

Phantasiæ & æstimatiuæ officium.

CAPVT IX. *De memoria sensitiua.*

QVomodo autẽ sensum cõmunẽ diximus habere proximũ sibi repositoriũ suarum specierũ à sensibus exterioribus susceptarũ: ita & hæc uis ęstimatiua proximum sibi habet à posteriori parte cellarium, atq; repositorium suarũ intentionũ á speciebus imaginatiue per compositionem & diuisionem elicitarum. Quemadmodum enim necesse fuit sensum cõmunem habere tale repositoriũ, eò ꝗ ipse species in absentia diu seruare non posset, ꝑꝑ continuò noua occurrentia sensibilia, atq; etiã propter complexionem organi sui quod ad suscipiendum, nõ ad cõseruandum

dum est á natura dispositũ:ita uirtute æstimatiuæ necessariũ fuit habere cellariũ,in quo suas intentiones reconderet,eò quòd non posset in se eas diu conseruare, propter continuam aliarum aduentantium susceptionẽ atq; efformationem: propter quod adiunctum debuit debere tale cellarium,in quo iã elicitas intentiones absconderet,ac ueluti in thesaurario reponeret,ad ꝙ oportuno tẽpore posset recurrere,quoties sibi placitum esset hmõi intentiones resumere. Hæc autem uirtus intentionum eiusmodi sic conseruatiua appellatur memoria siue uis memoratiua, quæ ob causam prædictã rectè thesaurus intentionũ põt appellari,sicut imaginatiuã nuncupare solet thesaurũ formarũ. Quemadmodũ .n. imaginatiua conseruat species rerũ,sic memoria conseruat intentiones specierũ. Licet aũt utrunque hoc cellariũ(imaginatiuæ scilicet & memoriæ)deseruiat æstimatiuæ siue phantasiæ,memoria tñ præcipuus ipsius est thesaurus.Et (ut manifesta id cõparatione ex sensibilibus declaremus)imaginatiua comparata ad æstimatiuã uelut fouea est,unde effodit homo argentũ uel aurum, ut tanquã agere in quo metitur frumentum: memoria uerò est tanquam arca in quam effossum infertur atque reconditur aurum uel argentum,& tanqũã horreum in quod congregatur frumentum ab agro. Quo modo ex terræ uenis effoditur aurũ, sic ex speciebus imaginatiua seruatis æstimatiua elicit intentiones.Et quomodo aurum effossum infert homo in arcam,sic erutas elicitasq́ue intentiones recondit in memoriam.

Memoria

Comparatio pulchra.

Capvt X.

Virtutis memoratiuæ locus quis,& quomodo dispositus.

Accipitur autẽ nomen Memoria tripliciter. Primũ, ꝓ ipso actu memorandi,cũ uidelicet ad intentionẽ seruatã in memoria phantasia excitata,actu rei præteritę recordatur.Secundò,pro habituali memoria, quomodo rẽ illam dicimur uulgò habere in memoria,cuius intentionẽ sic seruatam apud nos habemus,ut cum uoluerimus, possumus actualiter de ea meditari, uel phantasiari, etiam

Triplex memoriæ acceptio.

si actu nihil de illa cogitemus. Tertio (ut in præsenti loco principaliter oportet accipi) pro ipsa uirtute & potentia, q̃ intentiones ab æstimatiua accipit & retinet. Quę quidem uirtus locum habet in posteriori parte cerebri, & est nouissima potentiarium interiorum. Vnde ex occipite, physionomi rectè coniiciunt memoriã. Qui. n. bonum occiput habent, & quasi tumorem quendam magnũ in occipite, hi plerunq; bonã habẽt uim memoratiuã, quẽadmodũ experientia ad oculũ monstrabit animũ aduertenti. Et q̃m sicci est bene cõseruare, oportet hanc partẽ cerebri magis siccã esse, & aliquantulũ durã, minusq; humidã, & mollẽ quam sint partes aliæ cerebri priores. Neq; sufficit siccitas talis & durities, qualis est in parte imaginatiuæ, sed est subiectũ memoratiuæ maioris siccitatis q̃ imaginatiuæ. Nã imaginatiuæ non incumbit tam diu seruare susceptas à sensu cõmuni species, quã retinere debet memoratiua suas ab æstimatione uel phantasia acceptas intentiones. Imaginatiua enim maximè propter phantasiam siue æstimatiuã est, ut tamdiu teneat speciem rerum, donec conuenienter phantasia intentiones elicuerit, & uelut negotiata operataque fuerit circa eas. Non autem propter sensum communẽ, ut ipse rursum inde accipiat in rei absentia sensationẽ. Memoratiua uerò ordinatur ad firmam retentionẽ intentionum susceptarum, quas in ea recondidit æstimatiua, ut post lõgũ tẽpus (cũ oportunum fuerit) possit hæc ad illam habere recursum, & uelut depositum reposcere, cum iterum uti placuerit. Vnde hæc uirtus memoratiua, dici debet præcipua uirtus conseruatiua.

CAPVT XI.

De memoratiuæ uirtutis diuersitate ex organi dispositione.

Celeriter apprehendentes, malæ sũt memoriæ

EX prædictis de perfectiõe memorię in siccitate patet ratio, quare ij qui excellenter sunt bonæ apprehensionis, plerunq; non admodum ualeant memoria, q̃m uidelicet in eorum cerebro nimia est humiditas, à qua bonam illam & celerem habent apprehensionẽ. Illi uerò qui mediocris,

diocris,& utcunque tardæ sunt apprehensionis, plerunque magis pollét memoria. Nã tarditas illa apprehensionis, argumétum est maioris siccitatis: quæ tarditatem illam efficit in apprehendendo, in conseruando autem apprehensa, confert. Illi uerò qui omnino sunt non dico tardę, sed malè apprehensionis, ut sunt nimium hebetes, quibus uix quidquam potest imprimi, nequeunt esse bonę memoriæ propter nimiã duritiem, quæ difficilimè recipit impressionem. Possumus aũt memoriæ differentias, ẽm diuersitatẽ sigillaris impressionis distinguere, hoc modo. Sigillum.n. si imprimatur in materiã ualde mollẽ, suscipiet quidẽ facilè impressionẽ, & figurã accipiet à sigillo impressam, sed nimium leuiter ab ea deperibit, neque est impressio stabilis. Ita sunt quidam quibus ob nimiam humiditatem substantia cerebri est nimium mollis. Et hi facilè quidem recipiunt impressionem, intentionemq́; transmissam à phantasia citò suscipiunt (quemadmodum facilè est in luto imprimere uestigium) sed non diu retinent quod impressum est, moxq́ue eius obliuiscuntur, & euanescit quod fuerat memoriæ commendatum. Si uerò materia sigillanda sit, nimiũ dura (utpote cornea) adeò ut uix possit qualẽcunq; suscipere impressionem, ne sic quidem bona erit conuersatio, eò quòd sufficienter non potuerit imprimi imago. Atque huiusmodi sunt, quibus est cerebrum nimis durum, ut uix suscipiat à phantasia impressionem, aut nimis tenuiter suscipiat. Quæ impressio quoniã nimium superficialis est, facilè obruitur: quemadmodum in tenaci & cõpacta terra modicè, impressum uestigiũ, quanquã magna uiolentia impressum, facilè tamen oppletur puluere, nec perdurat ad ullum tẽpus. Si uerò in materiã satis mollem, non tamen nimis mollẽ, sed utcunq; duram, fiat impressio, apta ac bona erit sigillatio. Efficiet enim mediocris mollities (quæ ex tẽperata est humiditate) ut ad suscipiendum sit materia idonea. Mediocris autẽ durities, (quæ ex mediocri est siccitate) hoc præstabit, ut firmum permaneat quod est impressum, huiusmodi sunt, quibus subiectum memoratiuę bene temperatũ est, ut neq; nimis durum sit, neq; nimis molle.

Comparatione sigilli multiplex ostẽditur memoria.

Hi enim non difficulter recipiunt impressioné, & difficulter deleri, auferriq; permittunt quod fuerit impressum. Quorundã uerò memoria ẜm aliquid bona, & ẜm aliquid mala dicitur. Qui enim ita durum habent cerebrum, ut difficulter satis impressioné accipiãt, non tñ ita duram, q̃n forti impressione (id est, magno labore, & longa frequentique meditatione) bene possint & perfecte tandem imprimere, non minus etiam quam alij qui uidentur facile receptiui: hi ẜm aliquid mala dicuntur esse memoria, quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo. Non tamen omnino mala, sed ẜm aliquid bona, quatenus uidelicet id quod ita magno labore & diligentia (bene tamen & perfectè) acquisierunt, fœlicissimè retinent, ut per omnem uitam uix possint obliuisci. Atque huiusmodi uidemus nonnullos, ea quæ ante multos annos improbo ualde labore memorię insculpserunt, potius quam impresserunt, in longam ætatem ea ipsa optimè tenere: adeò ut iam senes possint grammaticorum rudimentorum canones quasi ex recenti depromere memoria. Est autem hoc signum magni laboris, quẽ in huiusmodi ediscendis impenderunt adolescentes. Nã quæ paruo negotio ediscuntur, memoriæque imprimuntur labore modico, hæc ut plurimum facilè excidunt, iuxta q̃d uulgo dici solet, citò deperire, quod citò acquiritur: contrà uerò, fixius hærere quæ cum difficultate acquisierimus.

Quod labore multo acquiritur, stabile est.

CAPVT XII.

Senes & pueri quare non bene memorentur.

EX his patet ratio, ob quam senes plerunque uidemus esse obliuiosos, ac malæ memoriæ. Facit enim in eis continuus defectus humiditatis, & nimia exiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiente nimium excrescens, ut cerebrum plus iusto exiccatum & induratum, non bene possit impressiones suscipere. Propter quod (uix tenui relicto uestigio intentionis impressæ) facilè ipsum obliteratur, quemadmodum suprà diximus, de ijs qui sunt suprà modum hebetes. Intelligimus autem hanc malam memoriam

moriam in multum ſenibus, quantum ad ea quæ in ſenectu tis tèmpore commendant memoriæ. Nam ea quæ in adole ſcentia ſiue in iuuentute ætateque uirili (cùm adhuc ualerent uigore corporis) memoriæ impreſſa uſque in ſenectu tem ſeruauerunt, ea tenaciſſimè retinent, neque obliuiſcũ tur facilè. Quod enim cerebro (donec molle eſſet ac bene diſpoſitum) bene perfecteque ſemel fuit impreſſum, in ſenectute quanquam dureſcat atque exiccetur, nihil per hoc impreſſioni nocetur, imò magis ipſa uidetur hac ratione firmari. Quemadmodum (exempli gratia) ſi in ceram iam mollem imprimatur ſigillum, apteque ac plene ipſa ſuſcipiat imaginem, impreſſa autem conuenienter imagine ſingamus ceram illam in modum cornu indureſcere, manifeſtum eſt, per hoc ſuſceptæ figuræ nullum fieri detrimentũ. Imò uerò fit tantò ipſa firmior atque ſolidior, quanto magis indurauerit materia. Cęterùm, quod ad nouas impreſſiones attinet ſuſcipiendas, nihil dubium eſt, duritiem iſtam ſuperuenientem magnum præſtare impedimentum. Atq; ita profecto ſe hēt ſenum memoria. Pueri uero, propter rationem contrariam, memoriam in principio nullam habēt uel admodum modicam, propter nimium humiditatis exceſſum, quæ in eis maximè abundat in annis prioribus. Impedit enim iſta ne impreſſionem poſſint retinere, quoniam humidũ male retinet. Imò uero cũ nimia fuerit, impedit etiam ſuſceptionem. Quemadmodum uidelicet ſi in aquam aut lutum nimia commiſtum aqua ſigillum imprimas, nulla relinquitur impreſſio. Tametſi enim uerum ſit humidum eſſe bene ſuſceptiuum, id tamen intelligi debet mediocriter humido. Oportet enim tantam eſſe ſiccitate, ut ſufficiat ad ſuſcipiendum. Ariſt. uero in libro de memoria & reminiſc. aliam aſſignat in ſenibus & infantibus cauſam utriſque communem, uidelicet quod in continuo ſint motu: illi quidem, propter decrementum, hi uero propter augmentum. Videbitur tamen diligentius rei ueritatem contemplanti, cauſa alia ſuperius aſſignata eſſe potior, magiſque præcipua.

De memoria ſenum notatu digna.

De puerorũ memoria.

Capvt XIII.

Quare quædam memoriæ diutius inhæreant, quædam citius abeant.

NOn solum autem inter homines diuersos ſm organi diuersam dispositionem consideramus memoriæ diuersitatem, uerumetiam in eadem memoria quædam attẽdimus fixius hærentia, quædam citius euanescentia. Nam id unumquemque in sese docet experientia, quædam eorum quę cogitauimus, aut cognouimus hærere diutius, alia ocyus effugere. Huius autem potissima causa esse uidetur bona & fortis in memoriam impressio. Quantò enim fortius aliquid in memoriam impresseris, tanto minus potest effugere. Contingit autem id dupliciter. Primum quidem unica uehementi impressione cùm intentio ipsa multo uehementiq; spiritu à phantasia in memoriam defertur, illique à phantasia seu æstimatiua diligentissimè commendatur, & uelut in profundo collocatur, fortiterque ex phantasiæ uehementi ad id ipsam conuersione memoriæ infigitur. Ac tunc quidem ita se habet phantasia, tanta diligentia & uehementia memoriæ hanc rem sic commendans, quomodo solent homines rem quam nequaquam perditam uellent, custodibus magna attentione & multa uehementia fideliter commendare. Et quomodo ea quæ bene seruata uolumus, & nequaquam perdi sustinemus, in profundo, & in intimis penetralibus reponimus (quæ.n. in propatulo aut in ipso statim uestibuli ingressu exposita sũt, facilè auferuntur) ita ea quæ nolumus nobis excidere, & de quibus alias aliquando phantasiari uolumus atq; cogitare, quasi in profundo reponimus memoriæ. Huiusmodi autẽ sunt uel ea quæ nos uehementer offendunt, de quibus ultionem oportuno tempore intendimus meditari, quemadmodum de Iunone apud Virgil. dicitur, Manet alta mente repostum Iudicium Paridis. *Virgili.* Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti sunt plagis, agnitionem profundissima retinent memoria. Itẽ beneficia singularia solent grati in profundo collocare memoriæ, si quando oportunam possent referre gratiam. Cuius egregium etiam in bruto animali

mali exemplum describit Aulus Gel. in lib. Noctium Atticarum, de leone quodam, damnatū ad bestias seruū propter ueteris amicitiæ beneficium, memori sua gratitudine à morte præseruante. Secundo modo infigitur aliqnid memoriæ, non quidem propter unam aliquam uehementem impressioné, sed per frequentem ipsius quod in memoria repositum uolumus reuolutioné, & sæpius iterata talis rei cogitationé: quō facere solemus in disciplinis, ubi aliquid didicimus, quod seruatum uolumus. Frequenter. n. illius cogitationem reuoluimus, ut singulis cogitationibus aliquo in memoriam relicto phantasiati uestigio, tandem firma solidaq; quasi per habitum relinquatur impressio. Et hic modus est disciplinæ maximè accōmodus. Non enim potest memoria melius fœliciusq; stabiliri in re apprehésa semel & cogitata, quàm per frequentem eius meditationem & imaginis crebram reuolutionem. Nam prima illa per uehementiam fortis impressio maximè ex rebus insolitis fit, accedéte aliqua perturbatione insolita in homine: ut cum homo ex nimia sibi facta iniuria uehementissimè irascit, aut ex magno accepto beneficio plurimùm lætatur, potissimū cum præter opinionem & spem ista euenerint, ut cū ab eo quis accipit iniuriā, à quo minimè credebat: aut ab eo beneficium, à quo minimè sperabat. Item cùm de præsenti malo aliquo graui grauiter tristatur, aut cum ex re aliqua admodum insolita magna consurgit in homine admiratio: in huiusmodi enim absque frequēti meditatione facilè fit impressio tantum per unam rei cognitionem. In iis autem quæ ad disciplinam spectant, plerunque non ita euenit, sed frequenti meditatione est opus. Neque difficilè fuerit ista in corporalibus per analogiam declarari. Potest enim tam fortis fieri unica sigilli impresśio in materiam, ut alteram adijcere non sit opus. Quòd si unica impresśione non sit perfectè expressa imago, frequens expresśio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impresśionis deerat. Atque hoc est quod in libro de memoria & reminiscentia ait Aristoteles, meditationes (id est, crebras imaginum repetitiones) tueri memoriam atque confirmare.

Aulus Gel.

Arist. de memoria, & reminiscentia.

CAPVT XIIII.

De memoria angusta, & ampla: & prouida Dei dispensatione.

INueniuntur autem quidam memoriam quidã habẽtes bonam, sed angustam & modicã, neq; nisi paucorũ susceptiuam. Alij uero amplã habent & plurimorũ conseruatiuam. Primi plerunque ex hoc cognoscuntur, quod tumorẽ in occipitio habeant non magnum, sed tamen aptè dispositum. Atque hmõi frequenter sunt, qui magno pollent ingenio, & frontẽ habent cornutã, magnumq; sincipur. Posteriores uero magnũ habent tumorem, & in altum utcunque ascendentem, uel à posteriori parte protensum. Et hi plerunque non ita magno sunt ingenio. Non debet aũt utrisque horum eadem esse ratio studij, neq; idem memoriæ commendando conatus. Non enim omnibus omnia conueniũt, sed unicuiq; iuxta sui ingenii qualitatẽ, suæq; complexionis dispositionem sunt instituẽda sua studia. Primis expedit, pauca, eaq; optima in memoria reponere, maximeq; necessaria: & cauendum illis est, ne in angustũ hospitiosum nimis multa uelint per uim intrudere, atque simul cogitare amplius quã possit angustia ferre memoralis horrei. Non enim hoc illis cedet prosperè, si tentauerint. Eligant proinde optima, & scitu dignissima, maximeque necessaria, quæ in memoria recondant, maximè autem generales ueritates & uniuersaliores notitias, ex quibus alia possint plurima elicere. Qui uero alterius sunt cõditionis, his magis licitum est per multa uagari, & plura sibi in memoriam recondere. Habent enim horrea ampliora, & in quæ plura possint inferre. Id tamẽ prouideant, ut hæc multa secundum congruum disponant ordinem, alioqui paruum ex multis possessionibus fructum relaturi, quod huiusmodi hominibus sæpenumero solet accidere. Vbi enim non est ordo, adest mox confusio. Attende autem, quàm prouide, quàm sapienter, sua dona bonorum omnium largitor distribuit, unicuique prout opus habent ad mensuram dispensans, nulli uero Deus omnia dedit. Illi enim qui bono sunt ingenio, quibus bona est apprehensio

Diligẽter attende.

Vide prouidã Dei dispensatione.

hensio, bona imaginatio, bona æstimatiua siue phantasia, hi plerunque memoriam cernuntur habere angustam. Qui autem in prioribus utcunque deficiunt, in posteriori frequenter supplementum accipiunt. Nimirum, quia bene ingeniati (id est, bene apprehendentes & æstimantes) nō ita multis egent in memoria conseruandis. Ex pauculis enim quæ in sua angusta memoria tenent, absque magno negotio possunt plurima per suum ingenium & inuentionem efficere. Non est autem opus multorum iam perfectorum conseruatione, si absque negotio prompte possis ea ex tempore prout necessarium fuerit fabricare. Neque necesse est multa secū deferat pręparata antequam egeat, qui omnia quibus eget, mox ubi indiguerit, ex sese poterit adinuenire. Atque ita qui magno sunt ingenio, & æstimatiua præcellunt, cùm ex seipsis plurima possint adinuenire, atque ut fuerit oportunum de nouo fabricare, nihil opus habent, ut multa secum iam fabricata, iam adinuenta semper circumferant. Illi uero qui ingenio sunt tardiores, qui per sese ad inueniendum uel fabricandum nō multum sunt idonei, his opus est, ut ea quæ operata sunt, diligenter custodiant, & quæ adinuenerint (uel per seipsos, uel per alios) diligenter conseruent. Quemadmodum (uerbi gratia) si quis artem habeat, ubilibet locorum fuerit, ex terra aut lapidibus passim obuiis facili labore (modici pulueris, quem ipse nouit admistione) fabricandi aurum, huic quorsum opus erit, si peregrinari uelit, multo se auro onerare, quod per omnem uiam secum circumferat? Nonne huic sufficiet, quòd secum ferat puluerem aut substantiam illam modicam, per quam possit ubilibet locorum ex materia obuia facere sibi aurum, quantum indiguerit? Illi uero qui hanc artem nesciunt, necesse habent pro totius itineris necessitate copiam auri secum deferre. Ita sane prudens omnium bonorum largitor Deus mirabilia sapientia cuncta distribuit, ut in omnibus ipse laudetur & glorificetur benedictus in secula. Amen.

CAPUT XV.

Quomodo reminiſcentia differat à memoria.

Quomodo reminiſci mur.

NOn eſt autem idem reminiſcentia & memoria, neque reminiſci & memorari, cum hoc etiam brutis conueniat, illud ſolis hominibus. Reminiſcimur enim alicuius rei, quando ipſam prius cognitam, ſed obliuioni datam, & elapſam è memoria, per alterum in memoria conſeruatum, iterũ reducimus ad memoriam. Hoc eſt, cùm rei alicuius habuimus notitiam, quam rem non poſſumus memorari cùm uolumus, atq; ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, procedimus ad illius rei oblitæ cognitionem. Si enim (exempli gratia) heſterno die librum aliquo in loco repoſui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quantumcunque de hoc cogitem, non mihi occurrit locus, exciditque memoria, ita ut non poſsim illius pro meo placito memorari, ſi deinde (ad rem illam obliuioni datam reuocandam in memoriam) reuoluam apud meipſum loca omnia in quibus pridie fui, & eos cum quibus habui colloquiũ, & negotiorum quæ in unoquoque locorum egerim, ſicque ex memoria alicuius horum deuenio in cognitionẽ loci illius ubi librum repoſui, iam dicor huius loci reminiſci, cuius tamen ſimpliciter non potui memorari. Ex quo patet, quod ad reminiſcendum plura requiruntur, quam ad memorandum. Nam ad memorandũ ſufficit, ꝙ de re prius cognita iterum cogitemus, ut præterita eſt & ante cognita. Id enim adiici oportet, qm̃ non dr̃ ſimpliciter memorari, quiſquis de re ante cognita iterum cogitat. Nam ſi quis rẽ aliquam ante cognitam penitus obliuiſcatur, eandemque poſt annos uel dies aliquot denuò addiſcat, ita quaſi nunquam ante cognouiſſet, neque aliquando ſe cognouiſſe in præterito attendit, hic nõ memorari rẽ illã dicetur, ſed de nuo addiſcere. Qui enim memoratur, is ex ſpecie conſeruata apud ſeſe mouet ad cognitionẽ rei ante cognitæ. Qui autem non ex conſeruatione ſpeciei apud ſe mouetur ad cognitionem, ſaltem ſecundum partem aliquam, is nõ memorari dicendus eſt. Aliqñ uero hæc commiſta ſunt, ut rẽ

aliquam

aliquam partim memoremur, partim de nouo addiscamus. Veluti cum mihi alicuius hominis notitia penè exciderat memoria, nondum tamen penitus. Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius species, sed tam debilis, ut ꝑ se solam uix sufficeret ad talis rei cognitionem reducendã, nisi simul aliquid extrinsecum accederet, quod ꝟm partem aliquam denuò docendo memoriam adiuuaret. Ad memorandum ergo requiritur & sufficit, rem antè cognitam ut talem iterum cogitare. Reminiscentia autem plura exigit. Requiritur enim præcedens obliuio, & uelut discontinuata, siue interrupta memoria. Quorum enim nõ præcedit obliuio, eorum non reminiscimur, sed memoramur. Non tamẽ quælibet rei oblitæ resumpta cognitio, reminiscentia dicitur (alioqui iterum discere esset reminisci) sed cùm sit illa notitiæ resumptio ex aliquo memorato & non oblito, ex quo procedimus ad ulteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. Neque satis est, quòd aliquantum tempus intercesserit, quo illius rei non habuimus actualem memoriam, sed necesse est ita fuisse rem extra memoriam, ut uolentes ipsius memorari, non potuerimus per propriam speciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Aristotelis sñiam) reminiscentiam esse memoriæ discontinuatæ & uelut interruptæ, id non est intelligendum secundum actum, sed secũdum habitum. Tunc autem dicitur secundum habitum memoria discontinuata, quando & uolentes memorari, non possumus. Patet insuper, posse nos reminisci eius rei, cuius species adhuc seruatur in memoria. Frequenter enim id cõtingit, ut species in memoria seruata tunc non occurrat, neque se offerat phantasiæ, quando maximè quæritur. Nam id sæpenumero nobis accidit, cùm rem aliquam maxime cogitare uolumus, tunc eam uelut effugere, & quantumuis requiramus non occurrere, ita ut sæpius hac ex causa nobis ipsi grauiter in patientia conturbemur. In tali ergo statu positi, si propter rem illam cuius propria species nõ occurrit, & quæ ultrò sese non offert iterum cognoscendã, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit conuersi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionem rei quam quærimus,

utique reminiſcimur rei illius, eo quòd ex altero memorato non per ſpeciem propriam, illius notitiam in nobis recuperauimus, manſit tamen uerè in nobis ſpecies talis rei, licet non tum occurreret, cũ quæreretur. Id enim frequenter nobis uſu uenit, ut ꝙ hac hora uolenti memorati nequaquam occurrit, hora ſequenti etiam ultrò nõ requiſitũ ſeſe auferat: quod utique non fieret, ſi penitus ſpecies ipſa emigraſſet. Quomodo enim in ampla ſupellectili contingit interdum, ut illud quod penè ante oculos eſt, non inueniamus, etiam tunc cum maximè quærimus, quod poſtmodum ubi quærere definimus, ultrò ſeſe offert conſpectui: ita & in ſpeciebus, intentionibusq; ſeruatis in memoriæ cellario (ſunt enim illæ ſupellex memoriæ) contingit ſæpenumero, tunc minimè occurrere ipſa etiam quæ uerè ſecundum ſpeciem ſuam præſentia ſunt, quãdo diligentiſſime ſolicitiſſimeq; quæruntur, quæ poſtmodum abeunte ſolicitudine ſeſe non requiſita produnt.

Interdum res dũ maximè quæritur, minimè inuenitur

Capvt XVI.

Quare bruta non poſſint reminiſci, & quid ſit uirtus reminiſcendi.

Ariſt. in lib. de memor. & remini.

Colligimus ex prædictis, uerum eſſe quod ait Ariſtoteles, memoriam quidẽ & in irrationalibus animãtibus inueniri, reminiſcentiam non item. Experientia enim certa diſcimus, animalia memorari, quemadmodum canis uidens eum à quo aliquando cæſus eſt, recordatur uerberũ & inimicitiæ, propter quod latrans in fugam ſe coniicit. Reminiſci autem nõ poſſunt. Qui enim reminiſcitur, rem illam de qua uult cogitare non offerentem ſeipſam cognitioni, proponit per aliud uelle inueſtigare, & ad hoc faciendum medium quærit ordinatum, per quòd poſſit in illius deuenire notitiam. Tanta autem facultas non eſt irrationabilibus animantibus, ut ita ordinatè à propoſito poſſint ab uno procedere ad aliud. Quanquam enim ex uno poſſint uenire in aliud per ſenſus cognitionem & æſtimationem, non tamen niſi quantum naturaliter unum ex altero conſequitur, quemadmodum ex apprehenſa forma lupi, ouis

ad

ad inimicitiæ æstimationem transit, & ex uoce prolis apprehensa transit ad amicitiæ æstimationẽ. Verum id non, nisi ex naturæ est ordine, quoniam uidelicet secundum naturalem inclinationem ex uno illorum, in eis alterius consequitur æstimatio. Non possunt autem bruta id quod ultrò non sese offert proponere sibi inquirendum, atque inuestigandum, atque propter hoc medium quærere, eligereq; ad illud rememorandum quod quæritur oportunum. Hoc autem ad reminiscentiam requiritur. Quantum ergo ad actus reminiscendi atque memorandi, uidetur manifestum quòd non unum memoriæ, & reminiscentiæ actus diuersi sint. Quòd si de ipsis potentiis interrogetur, qualis sit ipsa reminiscendi uirtus, an sit ipsa potentia memoratiua in homine nobilior quàm in aliis animalibus, unde hoc habeat ut sic possit discurrere, an alia aliqua sit potentia distincta, uerisimilior uidebitur responsio, quod non una aliqua potentia singularis debeat poni ab aliis prædictis distincta, unde habeat homo ut possit reminisci. Neque tamen cum memoria uidetur esse eadem potentia. Memoria enim ad hoc non sufficit, ut ita ordinatè proponat inquirere quod non occurrit, neque eius est medium sibi proponere ex quo ordinate procedat alterum. Hæc tamen ad reminiscentiam diximus spectare. Non uidetur ergo uirtus reminiscitiua eadem esse potentia cum memoratiua. Virtus autem æstimatiua secundum eam nobilitatem quam in homine obtinet (uti suprà diximus) sufficere uidetur ad reminiscendi actum. Potest enim in homine discurrere in particularibus, eaq; ad inuicẽ conferendo, ex uno ad aliud ordinatè procedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quemadmodum ratio in uniuersalibus. Neque solum, in seipsa potest ex una intentione elicere aliam, uerumetiam in memoria (quod ipsius est cellarium) ex una offerente se specie ducatum accipere potest perueniendi ad alteram latere uolentem.

Memoriæ & reminiscentia actus diuersi.

CAPVT XVII.

Qui bene reminiſcatur & quomodo debeat fieri bona reminiſcentia.

ET quoniam reminiſcentia non ad memoriam ſpectat, fieri poteſt, ut is qui bonam habeat reminiſcentiam (id eſt, qui bene facileque reminiſcitur) mala ſit memoria: is uerò qui malè reminiſcitur, bona ſit memoria præditus. Imò plerunque ingenioſi (in quibus eſt bona æſtimatiua & bona imaginatio) non ita bonę ſunt memoriæ, attamen bene admodum reminiſcuntur, quoniam bene & ordinate ſciunt procedere ad eius quod quærunt inueſtigationem. Contrà uerò contingit, admodum bona eſſe memoria eos qui malæ ſunt reminiſcentiæ: ut homines malè ingeniati memoria pollentes optime memorantur: malè tñ reminiſci poſſunt, ſi quid non occurrat, eo quòd æſtimatiuę defectu non poſſint ordinatè procedere, & per media congrua quod intendunt perueſtigare. Sciendum autem eſt ꝙ ad reminiſcendum oportet accipere medium conueniens ſm aliquem modum ad id cuius uolumus reminiſci. Oportet enim id quod accipitur ad inueſtigandum aliud, habere cum illo aliquam habitudinem uel ſimilitudinis uel coexiſtentiæ, uel ordinis, uel diſſimilitudinis, uel contrarietatis, uel cuiuſlibet coniunctionis. Solemus enim rerũ geſtarum, quarum nos cœpit obliuio, ex ijs, quæ ſimul tempore geſta ſunt recordari. Et cùm quid eorum quæ memoriter tenemus fortè nos fugerit, ut nõ ad uoluntatem mox ſuccurrat, ad ea quæ antecedunt conuertimus memoriam, ſicq; ex ijs, quę præcedunt ea quæ ſm ordinem ſubſequũtur, reuocamus ad memoriam. Item ex uno cõtrario in recordationem alterius obliti contingit deuenire: ex ſimilitudine quoque reminiſcimur ſimilium: item ex uicinia, & ex ordine quolibet unius ad alterum. Et quia una eademq; res habitudinem habet ad plura, ſuntque ex uno plura nata conſequi ſecundum diuerſum ordinem, hinc eſt, quòd etiã conuenienti aſſumpto medio ad reminiſcendum non ſemper contingit reminiſci eius, quod quæritur. Sæpe .n. medium quod aſſumitur, ducit nos ad id quod non quærimus, & impeditur quæſiti recordatio.

Bene ingeniati bene reminiſcũtur, ſed nõ ſemper bene memorãtur.

CAPVT XVIII. *De somno & uigilia.*

PRius autem quam sensitiuarum uirium claudamus determinationē superest, ut de somno & uigilia uel pauca dicamus. Sunt enim hæc, sensus passiones (ut ait Aristoteles) & circa sensum habent fieri. Neq; .n. in ulla specie inueniuntur somnus & uigilia, nisi ubi inuenitur sensus. Nam plantas nemo dicit uigilare aliquando, aut dormire, quoniam sensum non habent. Cætera autem animalia sensum habentia, interdum uigilare, interdum dormire percipimus. Quod tametsi non de omnibus compertum sit experientia, ob quorundam sensuum imperfectionem, putat tamen Aristoteles rationi consentaneum, omne quod sensum habet uel unicum (utpote solum factum) aliqñ dormire, aliquando uigilare. Sunt aūt somnus & uigilia contrariæ passiones, ac proinde circa idem habent fieri, adeò ut cuicunque conueniat uigilare, eidem & dormire, atque e contrariò. Contraria enim circa idem habent fieri subiectum. Vnde nullum animal uel semper dormire potest, uel semper uigilare. Sed aliquando quidem dormire, aliquando uigilare debet. Est autem uigilia, sensuum libertas atq; solutio, cum sensus animalis liberi sunt ad operandum suas operationes, obiecto oblato, & impedimento secluso. Somnus uerò, sensuum uinculum est, atque ligamen, quo ligantur sensus, ut non possint suas exercere operationes, et si obiectum efferatur, & impedimentum omne extrinsecū remoueatur. Nam id manifestè in dormiētibus cernimus, nullo sensu eos, donec somni passione premuntur, quidquā percipere. Neque .n. uident coram astantes, neque audiūt, neque tactu aliquid percipiunt, donec expergiscantur. Nō sufficit autem unum aliquem sensum animalis ligatum esse, cæteris solutis: sed necesse est omnes sensus quos animal ipsum habet, esse pariter ligatos. Non quælibet tamen sensuum ligatio, somnus dicendus est. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem sensu atque motu, & dicunt esse uenas quasdam in collo, quas si quis apprehendat atque constringat, ipsum animal mox sensu ac motu priuatum

Arist. li. de somno & uigilā ua.

Quid somnus & uigilia.

uatum collabitur. Manifestum quoque id est in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & sensu priuat. Nō appellatur tamen hmōi sensuum ligatio, somnus. Somnus.n. quies est sensuum à natura illis deputata ad recuperationē uirium. In morbis autem huiusmodi nulla est sensuū quies aut reparatio, sed potius destructio atque debilitatio.

CAPVT XIX.

Duplex somni utilitas in animalibus.

VT autem cognoscatur, quod nō temere neque frustra Deus naturæ in animantibus somnum posuerit, aduertendum est duplicem ipsius somni in animalibus esse utilitatem, imo necessitatem. Primum enim ad animalium uirium facit reparationem. Omnis enim uirtus naturalis, quę non absque fatigatione perpetuò potest exerceri, aliquādo indiget quietis intermissione, ut possit instaurari quiete, quæ nimia fatigatione deficeret. Id manifestè uidemus in motu progressiuo animalium. Quia enim in perpetua continuitate ambulare nō ualent, necesse est subinde quiescāt, ac demum resumptis uiribus progrediantur. Ita & organa sensuum, quoniam nimia uigilia fatigantur, indigent intermissione quietis, ut resumptis reparatisque uiribus, iterū ad suorum officiorum possint aptam functionem redire.

Quorsum Deus somnium indidit animalibus.

Sunt autem uires istæ, tam exterioris sensus, quam interiores, maximè tamen uidetur propter interiores sensus, somnus necessarius. Secundo est somnus utilis atque etiam necessarius, propter uirtutes uegetatiuas. In animalibus enim uirtutes uegetatiuæ (nutritiua scilicet, augmentatiua, & generatiua) impediuntur per exercitium uirtutum animalium. Quanto enim uires animalis, id est sensitiuæ & motiuæ, magis intenduntur, tantò naturales, id est uegetatiuæ magis remittuntur. Propter quod in hominibus studiosis, & in re qualibet multum sensu occupatis, peior fit nutritio atque augmentatio: in hominibus autem, ignauis, quique animalibus uiribus minus utuntur, melior fit nutritio atq; augmentatio maior. Et multum uigilantes macrescere uidemus

Secunda somni utilitas.

Nota attentè.

demus atque pallescere somniculosos autem uehementer impinguari. Quoniam ergo uirtutes naturales per exercitium uirtutū animalium impediuntur, ideò propter salutem animalis, ipsiusq; ualetudinem firmandam prouidè naturæ auctor tempus somni instituit: ut animalibus uiribus ligatis, naturales uirtutes (sine quarū operatione non diu potest animal subsistere) tū possint liberius pleniusq; suis actibus uacare, atque ea quæ ad animalis uitam intertenendam sunt necessariæ, conuenientius operari. Atque hinc est, quod uulgò dici solet, somnum non minus quàm cibum ad bonam ualetudinem conducere, somnoq; moderato non minus quam cibo hominem nutriri: econtrariò autem, nimia uigilia non minus quam immoderato ieiunio corpus exiccari, atque tabefieri. Nō quidem ob hoc, quod ipse somnus sit hominis nutrimentum, sed quia efficit, ut naturales potentiæ suas conuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam cōuersionem in substantiam rei, propter impedimentum uirtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium uirium exercitium. Hinc aptè per Sapientem dicitur, Vigilia honestatis, tabefaciet carnes. Et prudenter uiri sancti, quibus cura est edomandę carnis eiusq; molestiis, & afflictionibus debilitandæ, ne supercrescat spiritui, uigiliis æquè atque ieiuniis insistunt, scientes carnis uigorem non minus somni quā cibi subtractione infringi atque imminui. Hoc enim est, quod quærunt, carnē uidelicet atterere & uelut supprimere, ac iuxta Apostolum, castigare, & in seruitutem redigere, ut dominetur spiritus.

Ecc. 31

1. Cor. 9.

CAPVT XX.

Quomodo somno utiliter iuxta Dei institutionem utendum:

QVoniā ergo ad duo hæc somnus ab auctore naturæ Deo est institutus, uidelicet ad sensuum reparationem & uegetatiuarum uiriū adiumentum, nequaq̄ sapientis hominis fuerit, prorsus sibi somni uelle quietem subtrahere. Non enim minus peccatū habebit hmōi, quā si ali-

si alimentum sibi ipsi uelit in totũ subtrahere, aduersus sapientissimi Dei ordinem & institutioné. Vnde & benedictus Dei filius cũ in mundo nobiscum conuersaretur, somni necessitaté nequaquam à se repulit, sed quomodo cæteras humanæ naturæ infirmitates, ita etiam hanc sensuum à somno ligationem in sese uoluit suscipere. Nam & in naui super ceruical eũ dormiuisse legimus, & à discipulis fuisse excitatum. Est autem sapientis eatenus somno moderate uti, quatenus ratio dictat eundem esse conducibilem: quomodo alimento uir bonus frugaliter uti debet pro intertenenda corporis uita, non pro eodé enutriendo ad lasciuiã. Et hac in re, necesse est unusquisq; attendat suæ cõplexionis qualitatem. Qũo enim in alimento sumendo non omnibus una est mensura ponéda, ita nec somno. Quod enim huic ne satis quidem est, illi est nimium. Quidam enim ad sensuum eorumq; organorum reparationem pauco indigent somno, etiam post multam uigiliam: moxq; ubi paulu lum quieuerint, exurgunt alacres ad pristina animalium uirium exercitia. Alii uerò longiori egent somno antequam possint eorum uires recuperari. Videtur autem ista diuersitas ex uaria dispositione siue complexione cerebri prouenire. Et solicitè quisq; sibi debet attendere, ut discat quantum sit sibi ad uirium reparationem necessarium. Quomodo enim moderatus somnus cuncta organa uirium animalium apta reddit, & bene disponit ad sibi congruas operationes, ita cum nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atque inhabilia ad exercendas conuenienter suas functiones. Vnde homines nimio somno deditos, uidemus esse pigros, desides, oscitabundos, graues, & uelut immobiles malæ apprehensionis, mali iudicii, tardi motus, imò non ita limpide uidentes oculis, neque etiam (si diligentius quis aduertat) lingua ita exacte gustantes, & omnino in omnibus quę ad uires animales spectant operationibus inueniuntur inhabiles. Cum econtrariò qui moderati sunt somni, conspiciantur ad omnia prompti & alacres, uiuacitate quoq; sensuum gaudentes.

Quo-

CAPVT XXI.

Quomodo generatur in animalibus somnus.

FIt autem somnus ex euaporatione, cum uidelicet à corde eleuantur uapores sursum uersus cerebrum, qui illic infrigiditati à cerebri frigiditate & cõdensati opplent meatus spirituum sensitiuorum, ne possint à cerebro in organa sensuum diffundi. Cũ enim uapores isti sic incrassati meatus illos occupauerint, per quos cerebrum diffundit spiritus sensitiuos ad organa sensuum, itemq; à posteriori parte illos meatus per quos spiritus motiuos diffundit ad organa motus, tunc contingit sensus omnes ligari, sicq; animalia contingit & motu & sensu priuari per spirituum sensitiuorum & motiuorum defectum. Nõ enim potest in oculo fieri uisio, nisi mediante spiritu sensitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura dispositos (quemadmodum apertè in anatomia est uidere) diffunditur: sic & de omnibus sensibus aliis dicendum. Hoc ergo uisionis instrumento absente nequit in oculo uisio fieri. Ita non possunt se mẽbra mouere secundum locũ, nisi per spiritus motiuos, qui similiter à cerebro transmittuntur ad membra. Omnes enim spiritus animales (id est, tam sensitiui ꝗ motiui) in cerebro gignuntur, & à cerebro in cætera organa atquè membra deriuantur. Sensitiui tamen suos meatus habent maximè in parte anteriori, ortum habentes à sensu cõmuni, à quo nerui oriuntur, ad organa singulorum sensuum. Motiui uerò suos habent meatus à parte posteriori, à uentriculo memorię, à quo in nucam subiacentem diffunditur spiritus motiuus: atque ita per nucam consequenter diffunditur ad omnia corporis membra. Fit autem somnus fortior, aut debilior, iuxta quòd uapores isti plenius occupant meatus spirituum sensitiuorum. Cum enim uapores multũ fuerint grossi, & ita multi ut totos meatus sufficienter oppleant, grauis est somnus, neque leuis est excitatio: quéadmodum in illis est, qui multò potu sunt obruti. Cum uerò uapores fuerint subtiles, neque multum ingrossati, aut cum non ita multi fuerint, ut meatus ipsos sufficiant penitus opplere,

Somnus quomodo fiat.

Motu cur priuẽtur dormientia.

Somnus fortis aut debilis, unde.

plere, somnus est debilior, & est facilior excitatio: quéadmodũ in illis qui frugaliter sunt refecti. Vnde etiam fit, ut ii qui uenas habent ualde amplas, non admodum fortis sint somni, facillimeq; excitentur: eo quòd uapores non sufficiant meatus spirituum opplere, sed propter latitudinem aliqua ex parte facilè transeunt spiritus, uelut credentibus uaporibus in uia latiori. Qui autem angustiores habent spirituum meatus, somno grauiori premuntur, & excitantur difficilius, eo quòd obsistens uapor facilius impediat transitum spirituum. quéadmodũ ad oculum uidemus in uia angustiori consistentem facilius prohibere occurrétis cuiuspiam ingressum ac transitum, quam in uia latiori. In lata .n. uia facilè est transire uolentem (si celer agilisq; extiterit) ad partem aliquam sese iniicere, & ocyus transire. Ita sanè, qui amplos habent meatus, frequenter expergiscuntur etiam ultro, & leuissimo excitantur strepitu. Frequenter enim, propter amplitudinem uiarum, spiritus animales sua celeritate illabuntur in organa sensitiua atq; motiua, & facile aliquem sibi parant celerem transitum, sicq; frequenter & facilè contingit animalia eiusmodi expergisci. Expergiscitur enim animal, mox ut spiritus ipsi animales transitum acquirunt ad sua organa. Tunc enim fit sensuum solutio, in quo consistit uigilia. Fit etiam somnus maximè post sumptum cibum, quod tum eleuentur copiosius uapores somnum generantes: & maxime cum talia fuerint alimenta (cibi atque potus) quæ multas de se fundant fumositates, aut admodum crassas, ac pingues. Non quilibet tamen uapores causant somnum. Quidã enim potius somnum impediunt, ut uapores acuti & salsi. Item cum fuerint cum cholera multa commisti. Tunc enim somnus impeditur, quemadmodum docet experientia, cum uinum nimiũ acutum biberimus, aut nimium calidum, & cum choleram in nobis moueri sentimus. Oportet enim uapores somnũ inducentes esse dulces, facilè in cerebro ingrossabiles pinguesque & uelut mulcebres. Alioqui non patiuntur se ligari spiritus, qui sunt in cerebro, magis timentes destructionis nocumentum, quam reparationis profectum.

Post cibũ maximè fit somnus.

Somni

CAPVT XXII.

Somni pars al'qua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro sensuum repa ratione.

QVanquam autem suprà diximus, somnum naturaliter ad duo ordinari, uidelicet ad subsidium auxiliumque uegetatiuarum potentiarum, quæ in animalibus per uirtutum animalium usum & exercitum impediuntur, & ad reparationem uirtutum animalium quæ in suis exercitijs fatigantur continuò labore: uidetur tamen ipsa uegetatio (tã quam animalis subsistentiæ magis necessaria) priorem locum secundum temporis ordinem obtinere, & tempus ẽt amplius quam animalium uirium reparatio sibi uendicare. Nam quod ad animalium uirium reparationem attinet, uidetur illi modicum tempus posse sufficere: quemadmodũ experiuntur interdum studiosi, cerebro utcunq; defatigato, facilè illi posset subueniri, si uel sedentes in sella studij capite aliquantulum reclinato in manu paululum cessent ab exercitio, & miram pręsentiunt in tantilla requie subleuationem. Quod autem plurium horarum tempus ad somnium exigatur, magis uidetur propter uegetatiuas esse potentias. Et planè hoc experientia docet, in principio somni maximè nutritionem adiuuari, minimè autem sensuum fieri reparationem. Experimur enim eos qui in principio aut paulò post principium somni excitãtur ante somni medium, animalibus uiribus esse multo magis destitutos, quã si omnino non dormiissent: neque id solum momentum, uerumetiam per multum tempus, imò per totum nonnunquam subsequentis diei spatium. Et uidentur qui sic post somni principium excitantur, quasi ebrij, nullo sensu, nullo etiam motu rectè utentes, quasi animalibus uiribus omnino perturbatis, neque ulla sentitur reparatio. Cæterùm, ipsa sensuum reparatio maximè uidetur circa finem somni post medium eius fieri. Prius enim sibi natura animalis prospicit de eo quod ad esse ipsius est necessarium, quam de eo quod ad bene esse. Nutritio enim ad esse animalis requiritur. Sensuum autem usus, non ad esse ipsius, sed ad bene

Prĩcipiũ somni maximè pro nutritione facit.

bene

bene esse exigitur. Pueros .n. & moriones uidemus absq; sensuum bono usu, ualidos corpore persistere. Si tñ plus iusto somno extenditur, rursum deinde cerebrum indisponitur. Propter quod multũ ingenio conducit, somno mane è suaui strato exurgere, dulcesque relinquere plumas, uidelicet ut sensibus reparatis antequam iterum indisponantur somnus abrumpatur. Maximè uerò ijs qui castitatem mentis atque corporis seruare uolunt incontaminatam, & nec illusionibus fœdarum imaginum, nec spurcitijs pollui nocturnarum immunditiarum, prolixius ille somnus matutinus diligenter est cauendus. In fine namque somni experientia monstrat, huius rei maximum esse periculum. Quod ideò esse uidetur, quoniam in principio somni & per tẽpus maximum ipsius, nutritiua & augmentatiua suas potissimum operationes exercent: perfecta autem sufficienter nutritione, circa somni finem, uidetur potentia generatiua ẽm ordinem suo officio succedere. Quia enim secundum ordinẽ temporis prior esse debet nutritio & augmentatio generatione (propter quod in pueris non prius generatiuæ potentiæ operationem experimur, quam nutritiua, & augmentatiua ad iustam perfectionem eos perduxerint) ideo prius nutritioni insistitur, postmodum uerò generationi. Quod etiam inde est, quia semen ex superfluo est alimenti, atq; ob hoc nutritione perfecta in illud quod superfuerit alimẽti se conuertens uegetatrix potentia agit in ipsum, & efficit ut in seminis naturam conuertatur, & circa seminis dispositionem atque perfectionem tum maximè agit, efficiturque ad generationem homo paratior atque pronior nutritione perfecta. Atque hinc fiunt in phantasia illusiones fœdarum imaginum, generatiua potẽtia suum actum quæritante: & non rarò fiunt coinquinationes inordinatæ corporum, quas euadere possunt qui tempus illud præueniendo somnum antequam eo pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora sit somnus carnalibus maximè suauis, ijs uidelicet qui Venerem amant & corporis delicias: ueris tamen Dei amatoribus, castitatisq; & omnis uirtutis zelatoribus somnus ille maximè est fugiendus.

Matutinus somnus castitati periculosus.

Somnum auroræ nõ probãdus

Quomodo

Capvt XXIII.

Quomodo in homine contingant insomnia.

Contingit autem in somno sensus interiores interdũ solui, exterioribus sensibus in suo uinculo permanentibus: apparentq́ue tunc phantasmata & uariæ imagines in phantasia atque in æstimatiua: quas apparitiones, imaginationes & phantasiationes uocant somnia, uel insomnia, (ut uidetur) á somno, quoniã uidelicet in somno fiant. Fiũtq́; hæc somnia maxime post medium somni, cum iam uapores incipiunt minui ac subtiliari, & ita primum sensus interni soluuntur, incipiuntq́; operari exterioribus sensibus in suo ligamento nihilominus permanentibus: eo quod uapores adhuc meatus occupent, quibus á cerebro ad ipsorum organa transmitti debent spiritus animales. Causa autem quare somniantes omnia iudicent ita se habere ut somniant, uidetur esse ex defectu operationis sensus communis. Quòd enim dum uigilantes multa phantasiamur, cõponentes & diuidentes, non ea sic habere putemus quomodo nobis in phantasia occurrunt, inde uidetur esse quia sensus communis iudicat & cognoscit per sensuum exteriorum obiecta, nihil tale esse præsens. Quod enim nec á uisu, nec ab auditu nec ab aliquo aliorum sensuum ut actualiter sensatum percipit, id ipse iudicat non adesse. Atque ita quanquam uigilantes multa phantasiamur, non tamen illa ut præsentia iudicamus, quoniam sensus communis nobis contrarium iudicat. In somniantibus uerò quia sensus exteriores ligantur, neque sensus communis, nisi quæ ab ipsis recipit, iudicat, ita tum deest, quæ phantasiæ atque æstimatiuæ falsas compositiones, & diuisiones iudiciaque refugiet, & conuincat esse falsa mendacia. Itaque fit, ut uideantur uerè præsentia, & sic se ut apparent habere, nemine pręsente qui euincat falsitaté. Atq; hæc est ét causa, quare in tenebris phantasiantes terribile aliquid hoĩes terreantur, & exclamant ac fugiunt: præsente autem lumine, eadem imaginantes, non ita terrantur:

Somnia q̃uo fiant.

Somniantes quare omnia sic esse putãt ut somniant.

quoniam uidelicet absente lumine, non potest id quod æsti matiuè præsens est, argui quod non ita sit. Nam lumine ab sente, nequit iudicari quid coram sit. Lumine autem allato, manifestè iudicat sensus communis per uisum, non adesse quod habet imaginatio phantasiæ. Quemadmodum uidelicet cum uanus atque mendax homo mirāda proponit, si nemo adsit qui falsitatem redarguat, creduntur uera esse quæ narrantur. Si uerò adsit qui arguat falsa eiusmodi proponentem, manifesteque comprobet nihil talium sic esse ut dicit nemo credet talia proponenti, neque se quisquam propter mendacis hominis confutari uerba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

CAPVT XXIIII.

De somnis supernaturalibus, & naturalibus.

Somniorū distinctio. *Somnia supernaturalia.* DIstinguuntur autem multipliciter somnia. Quædā enim desuper à Deo legimus immitti, quemadmodū in diuersis scripturarum passibus inuenitur: de somniis uidelicet Iacob & Ioseph, de somnijs Pharaonis: itemque pincernæ & principis pistorum regis Pharaonis, de somnio Nabugodonosor, & plerisque aliis. *Gene. 41* Hæc enim omnia à Deo benedicto uidebantur ad futurorum præsignationem immissa. Vnde Ioseph cùm expositurus esset somniū Pharaoni, dicebat: Quæ facturus est Deus ostendit Pharaoni. Et iterū: Absque me Deus respondebit prospera Pharaoni: tacite sic indicans, quòd & somniorum illorum immissio foret à Deo. *Dan. 2.* Idipsum apertissime & Daniel coram rege Nabugodonosor: Est Deus (inquit) in cœlo reuelans mysteria, qui indicauit tibi rex Nabugodonosor, quæ uétura sunt nouissimis temporibus ait rursum: Qui reuelat mysteria, ostendit tibi quæ uentura sunt. Sed & in nouo testamento multa solet per somnia immissa sanctis hominibus Deus futura demonstrare. *Matt. 1. & 2.* Vnde Ioseph legimus ab Angelo Domini in somnis admonitum, de uirgine Maria accipienda, de filio in Aegyptū adducendo, & reducendo. Quur aūt Deus ita in somnis uelit futura indicare, causa uidetur, quia tunc

ſenſus hominis magis ſunt quieti, exterioribus omnibus li gatis,interioribus etiam circa pauciſſima uel omnino circa nulla occupatis,ac proinde diuinæ impreſſionis & internæ commonitionis faciliùs ſuſceptiui. Huiuſmodi autem ſomnia non paſſim uulgaribus ſolent accidere, ſed illis qui ſunt præeminentes,uel ſanctitate, ut in quibus magnum & ſingulare aliquid Deus operari diſponit, uel dignitate, aut anctoritate,ut in ijs qui ſunt in adminiſtratione regnorū. Quòd enim Abrahæ,Iacob,Ioſeph, Danielis, Iudæ Machabæo,& huiuſmodi ſomnia fuerint à Deo immiſſa, propter ipſorum fuit præcellentiam. Quod autem Pharaoni & Nabugodonoſor propter ipſorum dignitatem,uel certe ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationem fuit. Quod etiam magiſtris piſtorum atque pincenarū Pharaonis fuit ſomnium præſagium futurorum immiſſum à Deo,propter Ioſeph exaltationem factum fuiſſe creditur. Nihilominus Deo liberum eſt, cuicumque uoluerit,etiam peſſimis,ſomnia immittere. Alia uerò ſunt ſomnia, quæ appellantur animalia:illa nimirum quæ contingūt ex prius in uigilia ſenſatis,& maxime ex ijs circa quæ fuimus in uigilia ſoliciti,ſiue anxie diligenterque occupati. Hinc fit, ut auarus ſomniet de pecunijs, de negotiationibus, emptionibus atque uenditionibus:guloſus,de epulis & conuiuijs: luxurioſus,de mulierum conuictu & colloquijs, aliisq; huiuſmodi. Homo autem miſericors ſomniat de pauperum neceſſitatibus,de miſerorum patrocinio. Qui zelat pro iuſtitia,ſomniat iniuſtitiæ punitionem,oppreſſorum ſuſpenſionem,atque huiuſmodi. Nauta de uentorum proſperitate, & de nauigando ſomniat & literis ſtudens de ſuo ſtudio. Et uniuerſaliter,circa qualia occupatur homo in uigilia,circa talia uerſatur in ſomnio. Offerunt enim ſeſe ſpecies illæ dormienti quæ ſolent uigilanti. Ex huiuſmodi autem ſomniis poteſt utcumque coniectare homo,quid potiſſimū ipſius effectui inhæreat. Vt ſi quis frequenter de honoribus & laudibus humanis ſomniet meritò ſibi metuere pōt,ne forte ſit ipſe homo ambitioſus: item ſi de epulis ac lautitijs,ne forte ſit homo delicatus,& guloſus, atq; ita in

Somnia animalia.

Nota diligenter.

Quomodo naturaliter diuersa in hominibus complexiones diuersa faciunt somnia.

cęteris. Sunt alia somnia naturalia, quæ secundũ cõplexionis humanæ conditionem causantur in phantasia, ipso uidelicet quod in complexione hominis dominatur immutante cerebrum, atque speciem sibi conformem imprimente in phantasiam, aut speciem seruatam in ea mouente. Sic homines sanguinei, in quibus dominatur sanguis, de rebus rubeis, pulchris, & lætis somniant frequenter existimant se uolare, eo ꝙ sanguis conueniat cum aere estq; hęc cõplexionis læta & aerea, propter quod læta & amœna somniant naturaliter. Illi autem in quibus cholera dominatur, multum somniant de igne, cùm quo conuenit cholera itẽ de bellis, iurgijs, & contentionibus, ad quæ cholera extimulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) solent de aqua somniare, utpote iuxta aquas se ambulare, aut in aquas se incidisse aut submergi, hisq; similia, quæ plurimũ solent pueri (in quibus adhuc humidum dominat̃) accidere: somniant etiam de glacie, niue, & huiusmodi, ut ꝙ per niuem ambulant, aut super glaciem labant. Melancholici uerò (in quibus dominatur terra) frequenter somniant se in terra defosos, aut terra oppressos, aut de sepulchris mortuorum deq; alijs huiusmodi, potissimùm quæ ad oppressionẽ pertinet: maximè autem de rebus grauibus & tristibus, utpote de inferno, de morte, de ꝑsequutione ab alijs illata, alijsq; similibus, quoniam maximè grauis est & tristis illa cõplexio. Naturaliter etiam somniat homo de illo quod sibi deest, & quod appetit, ut esuriens somniat de cibo, sitiens de potu, micturiens de pariete, aut loco aliquo separato, ubi liceat secundnm honestatem mingere, cacaturiens uerò de cloaca. Vnde etiam interdum huiusmodi somnijs contingit homines decipi, ut lectum impleant pro fimario, & cõ dormientium latera humectent pro pariete. Ad eundem modum cùm natura se oneratam senserit alimenti superfluo, quo ad generationem pertinet, dum se exonerare atque liberare cupit, per somnium in æstimatiua imagines apparere facit talium rerum ad quarum præsentiã solet fieri superflui talis eiectio, eo quod nõ aliter (nisi forte ex defectu uirtutis retentiuæ) contingat eiusmodi emissio. Natura er-

De exoneratiõe naturali notatu digna.

ta ergo de salute uiuentis solicita, id ita procurat, & æstimatiuam sic mouet: ne si non fiat superflui illius exoneratio; uarijs morbis & miserijs miserè consumat, id quod frequẽter solet accidere. Atque ita contingit etiam castissimos uiros, nocturnis illusionibus solicitari atq; uexari, illos maximè in quibus ualida est uis generatiua. Quod si quis interroget, quonã pacto fieri id possit ĩ imaginatiua, ut talis fiat imaginum effictio, cum præuiæ non antecesserint cogitationes, ex quibus uideantur posse oriri. Dicimus, sicut in animalibus irrationabilibus æstimatiua potentia naturaliter mouetur, quantum ad ea quæ sunt naturæ opera, ut ad nidum struendum tali materia, tali forma, tali tempore, ad coeundum cum animante sui generis diuersi sexus, &c. ita æstimatiuam hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eam quandam impresſionem, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarum in æstimatiua præsentiam solet tale naturæ opus fieri. Neque uero mirum, si dicamus naturaliter aliqua ex parte hãc æstimatiuam moueri, quandoquidem opus illud quod quęritur (nempe superflui corruptiui animalis expulsio) omnino naturale est, ad uiuentis salutem conseruandam.

CAPVT XXV.

Quod boni & studiosi uirtutum poſsent subinde mala perpeti somnia.

EX qua somniorum distinctione non modica sumi põt consolationis materia aduersus quorundam nimium pauidorum in ordinatum & scrupulosum timorem, qui grauiter tristantur, si quando per somnium aliquid eis contigerit, ꝙ uirtuti uideatur contrarium, atque ita se affligũt, quasi talibus sint uitiis apud Deum coinquinati, cùm tamẽ secundum rationem uiuant, & pro uirili secundum spiritũ aduersum talia uitia uigiles decertent, neque ex eo quod per somnium ita contigit, ullam apud Deum habeant culpam. Omnino enim contingere poteſt, & contingit non rarò, eum qui secundum rationem & uoluntatem uere castus est, somniis rerum uenerearum illudi, & eum qui secundum rationem uere sobrius est ac tempe-

Totũ hoc caput diligenter expende.

rans, gulositatis somnia perpeti. Iterumq; qui secundum rationem mitis, ac placidus est, atque longanimis somniis iracundiæ & ferocitatis uexari. Sit enim quis (exempli gratia) à naturali complexione ad rem ueneream uehementer inclinatus, propter uirtutis generatiuæ in ipso fortitudinem: hic quantumuis, secundum firmum castitatis propositum uiriliter resistat, & nequaquam consentiat, ita ut propositi firmitate & continua resistentia, maximè autem desuper ueniente Dei gratia (sine qua iuxta Sapientis sententiam, nemo castus fieri potest) habitum castitatis sit adeptus, continget nihilominus hunc interdum somniis malæ concupiscentiæ illudi. Et qui uigilans præsente ratione, neque pro uita, neque pro morte in muliere consentiret appetitum, nec ullum ferret familiare colloquium aut cõmercium, dormiẽs subinde etiam amplexus & oscula acceptat & quæritat. Ad eundem modum qui à naturali est complexione uehementer pronus ad iracundiam, plenus flauente cholera, hic quantumuis multo labore & multa Dei gratia sit adeptus mansuetudinis patientiam, adeò ut uigilans, neque in pilo, neque in obulo uelit nocere: quantumuis in ipsum delinquenti, nunc tamen cõtingit per somnium pugnare, interficere, dilaniare, discerpere hostem, eius domum ac segetem succendere, & cuncta eius bona diripere. Ita melancolicum qui Dei gratia multo labore secundum rationem atque uoluntatem pusillanimitatis uitium debellauit, & timorem pepulit inordinatum, contingit per somnia graui concuti timore. Et qui in uigilia de Dei misericordia optimè confidit se consequuturum æterna gaudia per se somnium pati sibi uidetur inferni tormenta: quiq; per uigiliam confidit se circundatum lætantium angelorũ caterua, per somnium interdum sibi uidetur in medio terribilium dæmonum iacere oppressus. Ita purè sanguineus aliquis, quamuis uerè secundum rationẽ & uoluntatis affectum ex Dei gratia omnes auersetur mundi uoluptates, subinde tamen per somnium uidetur sibi in medio delitiarum iucundari. Imò uerò si diligentius aduertamus comperiemus ista omnia etiam iu uigilia ita accidere. Hinc.n.

Sap. 8.

tentationes sunt quæ à carne exurgunt etiam in bonis & sanctis uiris, uidelicet uel gulæ, uel luxuriæ, uel iracũdiæ, & cæterorum malorum: quomodo de seipso narrat beatus Hieronymus, q́ cum in uasta eremi solitudine exeso esset corpore, & arctissima seipsum stringeret inedia, Romanis tamen se putabat interesse delitiis. Qui ergo huiusmodi se sentit somniis rerum non bonarum tangi, aut etiam in uigilia eiusmodi, uexari motibus, nõ statim deiiciatur animo, non se mox Dei existimet inimicum. Veruntamẽ examinet seipsum diligenter, an non ex præuiis in uigilia uoluntariis cogitatibus, aut effectibus, ista sic exurgant, an nõ exorta fuerint à causa aliqua uoluntariè subministrata, un de eiusmodi somnia per se nata sunt sequi. Et quidem si post diligens examen nullius huiusmodi mali sibi est conscius, nihil est quod metuat, non est quur multum anxietur animo: hoc tamen discat & consideret, in sua carne adhuc uiuere concupiscentiam discat non debere se esse securum, discat nondum perfectè deuictum esse siue subactum domesticum hostem, discat sibi adhuc standum super custodiam: & humilitatis ac prouidentiæ sibi sumat occasionem, ne mox ubi aliquem uirtutis habitum aut donum aliquod acceperit, omnia in tuto putet, seq; in portu nauigare securum. Agat quoque gratias Deo, cuius gratia ita sibi aduersissimum hunc hostem subiugauit, subiectumque fecit (carnem dico & sanguinem) ut non nisi in somno absente ratione, uel in uigilia per surreptionẽ, uelut à tergo aut à longe audeat accedere, & non in uigilia aperte prodire in aciem. Est enim hoc signum euidens infirmati hostis, cùm iam non palam, sed uelut per surreptionem tantũ ex abdito, audet aduersariũ impetere. Cæterum, de somnis quatenus ex eis pronosticari aliquid liceat aut nõ, item quomodo ea obseruare & non obseruare, præsentis nõ est negotii. Ad moralem enim spectat doctrinam, tametsi nõ minima ex parte ex præcedentium hæreant cognitione. Nos ergo de plurimis paucula quædã dixisse contenti (quoniam profectò etiã si uelimus multa, non ualemus, ob ignorantiam rerum intus latentium) fessum nunc calamum ab-

Hierony. ad Eustochium.

Examinã da sõnia unde proficiscantur.

ditarum rerũ curiosa inspectione atq; perscrutatione, ad quietem reponimus, quo deinde ad id, quod totius considerationis nostræ erit supremũ, reparatis uiribus alacriores redeamus. si tamen prius (iuxta hactenus in libris omnibus seruatam consuetudinem) magni Dei gloriam cantico celebrauerimus, cuius sunt omnia hæc mirabilia, hisq; infinito maiora, quæ nostri sterilitas calami minimè ualet explicare, qui in Trinitate & unitate perpetuò beatus uiuit, & regnat, & gloriatur in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT LIBER X.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI, QVI est fabricator humani cerebri.

Videbã ego nuper anatomiã, incisionẽq; humani corporis: aderat qui secabat chirurgus: aderat qui demonstrabat omnia medicus.

Ille quidem diuidebat subtilissimè, & usque ad uenulas minimas tenuissimosque neruulos incidebat omnia: hic uerò digitis solicitissimè cuncta monstrabat, uerbisque declarabat quantum poterat.

Super membris singulis quantumuis paruulis, faciebat sermones prolixissimos, & post finita uerba omnia adiiciebat, nondum se membri naturam explicuisse uel usque ad dimidium.

Tantũ (inquit) quæ magis sunt cognitu utilia, quæ magis exposita proferimus, & tamen protrahebat dies multos prolixis sermonibus.

Admiratus sum uehemẽter in pluribus sagacis naturæ operibus, dum ita mirandum conspicerem in cunctis ordinem, ita stupendam in singulis uirtutem & usum necessarium.

Nihil erat superfluum, inordinatum nihil, nihil indecorum, nullum erat membrum, à cuius contemplatione post inspecta audita que omnia cum stupore non abscederem.

At uerò posteaquam ad uerticem peruentum est, ad anatomiam cerebri, ibi uidelicet quæ prius uideram, iudicabam nihil esse omnia.

Cecabat ille summa solicitudine, incisionibus subtilissimis, iste de rebus minimis nescio quæ declarabat maxima.

Papè, quàm stupenda, quam admiranda, quàm spectatu dignissima illic erant demonstranda uix tota oculorum intenta acie sufficiebam intueri, de quibus iste tractabat mirabilia.

Ibi

Ibi craniũ & pericranium, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi nescio quæ nimium mirandæ connexiones & immissuræ, quibus ista nectebantur adhærebãtque inuicem.

Ibi uentriculorum distinctiones uariæ, & cellulæ distinctæ distinctione uisibili: ibi rete mirabile, uerè mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cum uix præ tenuitate ipsum posset conspicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium spectatu dignissima colligatio: ab anteriori parte molliorum duriorum à posterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebas præconiis, singulorum adinuicem prouidam dispositionem ostendens, ad salutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his commonstratis plura ostendere, ego uerò longius non ualebam progredi, neque præeũtem ualebam insequi, quoniam me stupor inuaserat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte secundus præcellentior omnibus, quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuæ?

O utinam contingerent tibi spectatores, artifices periti operis: ab his enim posset tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus, nihil æquè optant ac peritos artis ad spectandum illud.

Si magnæ artis opus in possessionem uenerit hominibus rudibus, qui artis sunt ignari: perdit artifex gloriam artis suæ, quantumuis sit præcellens artificium.

Ita profectò nobiscum res habet, quantum ad præstantissima opera tua: fabalibus stipulis grossiores sumus, quantumlibet nobis uideamur subtilissimi.

Sapientiã & artificium operis tui nequaquam contemplari sufficimus, neque millesimam partem artis quam ostendisti in capite nostro, uel doctissimus pernouit medicus.

Attamen etiam si nemo miretur, si nemo laudet, semper manet in opere ipso gloria artificis, ita & tibi magne Deus semper tua manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maiestate tua: sis benedictus, sis laudatus & gloriosus in sæcula pro inæstimabili sapiẽtia, & bonitate tua.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto. &c.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM VNDECIMVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE INTELLECTV ET EIVS OFFICIIS.

PRAEFATIO.

VAE hactenus à nobis libris pcedentibus determinata sunt, nõ homini sunt peculiaria, sed uel rebus naturalibus omnibus generaliter conueniunt: cuiusmodi sunt, quæ in primo libro de principijs diximus, & in secũdo de causis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atque corruptione: uel homini sunt cũ cæteris uiuentibus (ut pote plantis & animalibus brutis) communia, nẽpe ea quę in prioribus tribus libris de potentiis uegetantibus, & sensibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neq; hactenus ullo librorum præcedentium de iis quę homini peculiariter cõpetunt, quidquam egimus. At uerò hominis egregia præcellentia, qua cæteris oĩbus præstat naturalibus rebus, & admirabiles illę uirtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, meritò specialem exigunt tractatum. Si enim cœlestia corpora, propter suam quam in hæc habent inferiora potentem actionem specialem meruerunt determinationem, si deniq; etiam meteorologicæ impressiones (quæ & mista imperfecta dicimus) propter suã tantũ incertam & subitam generationem singularẽ nobis extorse runt tractatum humanæ naturæ pręcellenlia, an non multò iustius id ipsum exposcit ac exigit? Videlicet ut illas speciali opere discutiamus, declaremusq; nobilissimas uirtutes & operationes, q̃ hoĩni sic propriè peculiariterq; conueniunt, ut in nullis rebus naturalibus possint eædem uel similes reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio disciplinæ,

næ, post exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipsum quod est, omnium præcipuum negligere, & ad quod cætera omnia tanquam ad finem ordinantur, intactum pertransire. Iustum est ergo, semel nobis in manum susceptus calamus tantisper nobis inseruiat, donec pro nostra uirili secundum bonum Dei auxilium, & hæc uerè maxima uel balbutientes explicauerimus.

Capvt I.

De hominis præcellentia, & quomodo intellectus per sensum cognoscitur.

Hominis super alias res naturales præcellentia in intellectu atq; uoluntate consistit, potentiis duabus utique nobilissimis, quibus Dei in nobis imaginem & similitudinem gerimus, & ſm quas Dei formes Deique capaces soli homines sumus, secundum quas immortales sumus incorruptibiles, & impassibiles (passione quacũque uiolenta uel ad corruptionem deducente) ab ulla rerum naturalium quantumuis potentissimæ fuerit actionis: secundũ quas item soli homini cõuenit in suis actionibus libertas, meritum uel demeritum, præmium atque pœna, saluatio atque damnatio æterna, fœlicitas æterna, uel æterna miseria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & uoluntate carens immortalis esse potest, nulla Dei imaginem in se gerit, nulla Dei formis uel Deicapax dicitur, nulla meretur uel demeretur, nulla præmio æterno remunerabitur, uel æterna pœna punietur. Hæc.n.omnia solius sunt hominis, quemadmodũ in posterioribus latius declarabimus. Quoniã uerò ſm rectum ordinem prius est, rem intellectu percipere, posterius aũt uelle uel nolle: intellectus .n. est præsentale uoluntatis acceptare uel refutare: idcirco prius de intellectu quam de uoluntate est dicendum. Est autem in disciplinis ordo ualde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quantum fieri potest) declarare, quemadmodum ex principiis per se cognitis uenitur ad scientiam conclusionis, & ex corporalibus exemplis manu

Intellectus, & uoluntas quãta homini præstent.

ducimur

ducimur ad intelligenda spiritualia. Erit ergo modus cõuenientissimus naturã intellectus declarãdi per cõparationẽ ad sensum (quia iam ex suprà determinatis præsupponitur cognitus) partim quidem secundum dissimilitudinem partim uerò s͠m dissimilitudinem. In quibusdam enim conueniunt, & in quibusdã differunt. Primum itaq; omnium aduertendum est, quod sicut sensus est potentia quædam apprehensiua rerum foris existentium, absq; reali susceptione ipsarum per solam receptionem specierum: ita & intellectus talis quædã est potentia, per quam homo ea etiã quæ extra ipsum sunt intus apprehendit, non rẽ ipsam, uel eius partem, uel ullam corporalem eius qualitatem, sed tantum rei quam apprehendit speciẽ intra suscipiendo. Non enim in anima (ut Aristoteles ait) lapis, sed lapidis est species. Est tamen manifesta eius in hoc differentia à sensibus exterioribus, q̧ singuli solum sui proprii sensibus suscipiũt speciem, ut uisus solam speciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium simul est susceptiuus, & omnium apprehensiuus. Transcendit etiam potentiam primã interiorem, quam suprà nominauimus sensum communem: quoniam ille licet cõmuniter species suscipiat ab omnibus exterioribus sensibus, non tamen potest nisi illas suscipere q̃ ei ab exterioribus transmittuntur. Nulla enim species est in sensu communi præter eas quæ à sensibus exterioribus ad ipsum transmittuntur. Amplius uerò etiam à ui æstimatiua siue phantastica differt intellectus (tametsi quibusdam antiquorum ita uisum nõ fuit) quoniam intellectus, est potentia ulterior, & multò superior ipsa æstimatiua, sicut æstimatiua superior est in sensu communi, aut imaginatiua. Cuius rei habita declaratione, magna ex parte quid intellectus sit, & quomodo homo cæteris præstet hac in parte animantibus, erit manifestum.

Arist. 3 lib de anima.

CAPVT II.

Quomodo intellectus sit potentia superior, quàm æstimatiua.

Quomodo potentia

Pro cuius intellectu notandum est, q̧ illa potentia meritò superior dicitur, cui altera subseruit & subministrat,

ſtrat, & quam illa tranſcendit ac ſuperat uirtute actionis, quemadmodum uidelicet ſenſus communis ſingulis exterioribus ſenſibus eſt ſuperior, eo q ſinguli ſubminiſtrent illi, tranſmittentes ad ipſum ſuorũ ſenſibilium ſpecies. Hic autem operationis nobilitate excedit exteriores ſenſus, quoniam diuerſorum ſenſuum ſenſibilia ſimul cõferre poteſt, atq; inter ea diiudicare, itẽ & actus ſenſuũ exteriorũ percipere, quę duo nullus poteſt ſenſuũ exteriorũ. Rurſum æſtimatiua idcirco ſuperior reputatur & eſt ſenſu cõmuni, quoniam hic illi ſubminiſtrat ſpecies ſuſceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuam tranſmittens, & ibi recondẽs, non utique pro ſemetipſo (quoniam ipſe illis ſpeciebus in abſentia ſenſibilium non utitur) ſed pro æſtimatiua, ſiue phantaſtica, nimirũ ut ex ſpeciebus huiuſmodi ipſa eliciat intentiones non ſenſatas, componatq; & diuidat, & excitata his ſpeciebus ſuum exerceat officium. Ipſa autẽ æſtimatiua operationes habet excellentiores, quàm ſenſus communis, uel imaginatio, eò q ſpecies illas poſſit adinuicem componere & diuidere, atque ita cogitationem tali compoſitioni, uel diuiſioni ſpecierum reſpondentem in ſe ipſa efficere, ac talis intentionis ſpeciem nunquã à ſenſu cõmuni habitam in memoria reponere. Itẽ poſt non ſenſatas intentiones elicere, eaſq; ſimiliter reponere, quæ neque ſenſus communis, neque imaginatiua poſſunt. Idcirco iure ſuperior dicitur. Eadem quoque ratione æſtimatiua etiã memoria ſuperior eſt, quoniam ipſius utitur ſeruitio, quomodo arca & horreum deſeruit poſſeſſori, & habet æſtimatiua multò nobiliores operationes. Ad eundẽ ſanè modum comperimus intellectum in homine ipſa æſtimatiua ui, ſiue phantaſtica multò ſuperiorem, uidelicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit, phantaſmata (id eſt intentiones in phantaſia operatas, præſentando, ipſi intellectui ad fabricandum ex eis ſpecies rerum ſolo intellectu perceptibilium, & omnem ſenſum tranſcendentium, quæ nullus ſenſus, neq; interior, neq; exterior poteſt cõprehendere. Atque hæc eſt operatio illa, qua intellectus ſuperat æſtimatiuã. Sic enim ſe habet intellectus ad phantaſmata (id eſt, ad ſpecies

una eſt altera ſuperior.

Intellectus æſtimatiua nobilior.

species uel intentiones quæ sunt in phantasia siue æstimatiua) quomodo se habet æstimatiua ipsa ad species à sensu cõmuni transmissas, & in imaginatiua seruatas. Quomodo.n. per æstimatiuam apprehendit & percipit animal brutum, quòd per sensum communem non potest, uidelicet amicitiã, uel inimicitiam, uoluptatẽ, & dolorem, conueniens & disconueniens ſm sensum: ita per intellectum homo plurima intelligit, quæ per æstimatiuum solam impossibile foret percipere. Tametsi enim æstimatiua possit elicere intẽtiones nõ sensatas à speciebus seruatis in imaginatiua: sunt tamen illas perpaucæ, & huiusmodi, quæ conducunt ad animalis uitæ conseruationem atque directionem, secundum quod animal est, utpote amicitiæ uel inimicitiæ conueniẽtis uel disconuenientis secundum sensum: quam æstimatiuæ operationem in pueris uidemus nondum ratione utentibus, item & in amentibus atque motionibns grandioris ætatis, in quibus perparum cernitur differentiæ ab irrationalibus, nisi quod propter excellentiam æstimatiuæ in hominibus uidentur in quibusdam eminere. At uerò intellectus conuertendo sese ad eas quæ in phantasia siue æstimatiua sunt intentiones, plurimarum rerum elicit cognitionẽ quas sensit iua potẽtia nulla siue exterior, siue interior, potest percipere. Intellectus uirtute mirabilis intelligit formas separatas, naturas uniuersales, angelicas mentes, imò & ipsum Deum: quæ nequaquam ab æstimatiua possunt cognosci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in uniuersalibus quàm in particularibus, tam in abstracto quàm in coucreto, & multipliciter ratiocinando: de quibus omnibus suo loco dicetur posterius. Nunc uerò (priusquam extra propositum abducamur) illud tota uirtute qua possumus declaremus, quomodo intellectui in sua operatione æstimatiua subministrat, id est, quomodo ex phantasmatibus intellectus rerũ cognitionem in se possit acquirere, quæ nou in æstimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem ita in homine ab optimo Deo pulchre dispositarum clarescet, & nihilominus (quod quærimus) ipsius intelle-

ctus natura fiet manifesta.

CAPVT III.

De Platonis opinione existimantis omnium intelligibilium species esse intellectui concreatas.

AD prædictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda uidetur Platonis quondam celebris opinio: qui existimauit rerum omnium intelligibiliũ species fuisse intellectui à principio concreatas, & animã rationalem à principio suæ conditionis omnium rerũ habuisse cognitionem per species proprias sibi concreatas, quã cognitionẽ dicebat per immersionem in hoc corpus animã perdere, species tamen manere: quomodo homo multo obrutus potu, aut somno pressus nihil eorum actu intelligit, quæ tamen secundum habitum & species tenet. Atque ita (iuxta positionis huius consequentiam) asserebat, hominis scire uel addiscere, non aliud esse quam reminisci. Dicebat enim, cùm quis de nouo quippiam uideretur addiscere, speciem in anima existentem, utpote ipsi concretam, solum excitari, sicque tantum recordationem fieri quasi oblitæ rei per crassi corporis immersionem, non autem speciẽ ullam de nouo in intellectu fieri. Atq; ita nihil dicebat hominem iam addiscere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quam positionem dicendum foret, intellectum non posse uti ministerio æstimatiuæ ad aliquam speciem de nouo in se acquirendam, sed tantum ad exercitationem specierum: ita uidelicet, ut per phantasmata excitaremur species, quæ in intellectu præexistunt, ad efficiendam in intellectu rei cuius sunt species cognitionem. Verum expositio primum quidem Christianæ fidei non consonat, quæ tenet animas hominum non simul fuisse creatas, neque ét præfuisse antè corporis informationem, sed una cum infusione corporis sigillatim singulas à Deo creari, & eo ipso momento quo in corpus infunduntur simul, & creari. Deinde etiam philosophis meliora sentientibus, eadem positio displicet. Reprobat enim eam Aristoteles tertio libro quem

Platonis opinio.

Aristoteles à Platone dissentit.

quem de anima ſcripſit, pulchrè docens, intellectum nullam habere ſibi connaturalem & cognatam ſpeciem, ſed eſſe uelut tabulam nudam, in qua nihil actu ſit deſcriptum: eſſe tamē intellectum ex ſua natura ad ſpecies omnium rerum in ſeipſo ſuſcipiendas idoneum, quomodo tabula nuda, in qua nihil eſt deſcriptum, ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſententiam (ut magis ueram, magisq; fidei, rationi, & experientiæ conſentaneam) in ſequentibus latius uolumus declarare, illa altera minus ꝓbabili omiſſa.

CAPVT IIII.

De diſtinctione intellectus agentis, & patientis.

AD cognoſcendum ergo quomodo intellectus in ſua operatione phantaſiæ utitur miniſterio, nota, quod (iuxta Ariſtotelis, cæterorumq; eius in hac parte ſequaciū traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patientiā. Intellectus agens dicitur, cuius eſt ſpecies rerum intelligibilium efformare, atque efficere, quibus mediantibus fieri poſſint rerum intellectiones. Intellectus autem patiens uel paſſibilis dicitur, cuius eſt ſpecies uirtute intellectus agentis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim rebus naturalibus compoſitionem ponimus ex forma ſubſtantiali omnium accidentium atque diſpoſitionum effectiua, & materia omnium ſuſceptiua: ita intellectus totam ſubſtantiam ex duabus hiſce potentiis uelut partibus duabus dicunt cōſtare: quarum altera ſe habet ſ̄m rationem materiæ, uidelicet intellectus paſſibilis, nullo modo actiuus, ſed tantum paſſiuus atque ſuſceptiuus ſpecierum: altera uerò habet rationem formæ ſolum actiuus, & nullo modo paſſiuus. Intellectus agens (ut inquit Ariſtoteles) eſt, in omnia facere, hoc eſt omniū intelligibilium ſpecies poteſt in intellectu paſſibili efformare, comparaturq; lumini in ordine ad colores: quoniam ſicut lumen cadens ſuper colorem facit ipſum ſuam ſpeciem organo uiſus imprimere, ſicque ipſum cuius eſt color, à ſenſu facit cognoſci: ita per hunc agentē intellectum ſuam uirtutem conuertentem ſuper phantaſmata

Intellectus agēs & patiēs.

mata efformatur in intellectu species intelligibilis, per quã fit in intellectu eius rei cuius est species intellectio, siue intellectiua cognitio. Neque ullum est ens quantumlibet á sensu remotum, quantumlibet uniuersale, quantumlibet ab stractum, cuius non possit intellectus agens ex aliquo sibi oblato phantasmate (id est, ex aliqua intentione phantasti ca) in intellectu passibili speciẽ efformare. Quid enim magis á sensu elongatum quàm Deus? Attamen intellectus agens in homine tantæ est uirtutis, ut aliquam speciem possit in intellectu efformare, mediante qua Deum utcunque cognoscat, quamuis nondum secundum essentiã sicuti est. Est ergo intellectus agentis (iuxta Aristotelis sententiam) in omnia agere, id est, specierum omnium intelligibilium rerum effectuum. Qui.n. potest in id, quod remotissimum est, multò facilius poterit in illud quoque, quod est minus elongatum. Intellectus autem passiuus est in omnia fieri. i. oium rerum potest in se suscipere speciem, potestq; rerum omnium similitudine formari. Vnde fit, ut nonnunquam etiam passibilis á potentia suscipiendi nominetur. Quod quidem manifesté ex præcedenti consequitur. Si enim intellectus agens potens est omnium species efformare, & in seipso non possit quidquã recipere, sed quæcunq; ipse operatur suscipit intellectus passibilis: manifesto ergo cõsequio infertur, quod passibilis intellectus sit omnium specierũ intelligibilium rerum susceptiuus. Quemadmodum si forma substantialis lapidis esset omnium operationum effectiua, materia lapidis utique omnium esset susceptiua. Est enim intellectus agens (ut suprà diximus) tanquam forma, patiẽs uerò ut materia. Atq; hoc modo intellectus passibilis quodammodo dr̃ esse omnia .i. omni formis, quatenus omniũ similitudine potest formari, indui & ornari, quemadmodum pulchrè beatus Hieronymus in epistola ad Paulum de omnibus sacræ scripturæ libris de cera ait, his uerbis: Mollis cera & ad formandum facilis, etiam si artificis & plastæ cessent manus, tamen uirtute totum est, quidquid esse potest.

Arist. 5. lib. de anima.

Hieron.

CAPVT V.

Per qualitatem luminis, declaratur uirtus intellectus agentis.

QVemadmodum autem in corporalibus nullus est color, qui nõ per lumen possit illustrari, ut suã speciem organũ infundat, sicque uisionem in ipso efficiat: ita nulla res est, cuius nõ possit (ꝑ huius intellectus agẽtis ad se conuersionẽ) intelligibilis species imprimi ĩ itellectũ passibilem, & cuius non possit in eo notitia efformari per uirtutẽ agentis intellectus. Quemadmodum enim color est obiectum uisus, & ideò quidquid sub colore comprehenditur, summis illustratione æquè potest in uisum imprimere suam speciem: ita ens siue uerum (quæ adinuicem conuertuntur) obiectum est adæquatum intellectus: atq; ob hoc, per lumen intellectus agentis potest in intellectum passibilem imprimi species omnis eius, quod sub ente continetur. Rursum quemadmodum nullus color quantumuis lucidus, quantumuis nobilis, potest à uisu percipi, si defuerit lumen, quod super ipsum cadat, ipsumque illustret: ita nullum ens est intelligibile, nisi ratione huius intellectus agentis, uidelicet nisi hic suo fulgore ad rem illam sese cõuertat. Et quemadmodum iuxta uirtutẽ luminis fit color melius uisu perceptibilis, ita ut lumine splendidius super colorem cadente, ipse sit melius uisu distinguibilis, quàm si lumine tenui & obscuro illustraretur, eo quod in organum species perfectius imprimatur: sic etiam iuxta huius agentis intellectus uirtutem res eadem ab uno melius perfectiusque intelligitur, quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectius, uel imperfectius rei supra quam cadit, & ad quam se conuertit speciem intellectui imprimit passibili. Patet ergo, quemadmodum huius intellectus agẽtis natura, mirũ in modum ex luminis naturalis cognitione ostenditur. Est enim & ipse uerum lumen spirituale, & utiq; uerius illo quòd à Sole diffunditur in aerem. Hoc. n. lumen est de quo Psalmista loquitur, dicens: Signatum est super nos lumen uultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo. Sicque enim plerique sanctorum patrum locum

Ens seu uerũ intellectus obiectum.

Intellectus agẽs uerũ est lumen.

Psal. 4.

iſtum interpretantur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio uelut ſignauit, dum nobis in apice ſupremoq; uertice animæ ſpeciali prærogatiua dignitatis impreſſit. Et eſt plane intellectus hic agens in hoīe quoddam diuinitatis ueſtigium ac principium aliquod infinitæ immenſæq; lucis quæ eſt ipſe Deus. Quomodo enim ab igne permaximo ſcintillulæ multæ exeunt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primarii referentes, ita ab illa immenſa ineffabiliq; diuina luce (de qua ſcriptũ eſt. Erat lux uera, quę illuminat omnem hominem uenientẽ in hũc mundum) in animas ſingulorum hominum uelut ſcintillula quædam deriuatur, eisque inſidet inextinguibilis: ſi tamen iuſtum eſt, modicum iſtud in nobis lumen reſpectu diuinæ lucis comparare ſcintillulæ, reſpectu ignis magni: quandoquidẽ alias in ſcriptura ſancta legimus ipſos quoq; in gloria pleniſſimè refulgentes beatos, non niſi ſcintillis fulgentibus comparari. Sic .n. quodam loco legimus. Fulgebunt iuſti, & tanquam ſcintillulæ in arundineto diſcurrent. Nos tamen ſcintillulæ comparare cogimur hoc diuinę lucis in nobis participium: quandoquidem minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire.

Ioan. 1.

Sapien. 3

Capvt VI.

Ex differentia intellectus & ſenſus, oſtenditur neceſſario ponendum intellectum agentem.

Est autem notanda differentia inter ſenſum & eius obiectũ ex parte una, & inter intellectum, & eius obiectum ex parte altera. Nam ſenſibile obiectum (ſi adſit requiſita conditio) ſua actione imprimit ſuam ſpeciem in organum ſenſus, ut color præſente lumine agit in organum uiſus, agẽdoque imprimit in ipſum ſuam ſpeciem. Lumen enim nõ eſt cauſa effectiua ſpeciei, neq; in oculum agit per hoc q̃d colorem illuſtrat, ſed eſt tantum quædam conditio requiſita ad hoc ut color poſſit agere in uiſum. Quantum uerò ad intellectum, contrario modo ſe res habet. Cum enim rem aliquam quæ eſt extra nos intelligimus, ipſa res non

Intellectus in sẽsu differentia.

agit intellectum per se imprimendo suam speciẽ. Nulla .n. res corporalis potest agere in intellectum, cùm sit potentia spiritualis, & nullum habens organũ corporeũ. Neque imaginandum est, sic ab æstimatiua transmitti ad intellectum species corporales, quomodo ab exterioribus sensibus transmittuntur ad sensum communem. Cum .n. intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus potest esse transitus per quem species talis sensibilis possit transmitti ad intellectũ. Sed neq; intellectus ipse (propter suam nobilitatem) capax foret ullius speciei sensibilis. Atque hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum, quã duplicem sensum. Non. n. solet sensus diuidi in agentem & patientem: sed sensum dicunt simpliciter esse potentiam passiuam, quãtum ad speciem, eò quod speciẽ in sese non debeat neq; possit efformare ullus sensus, sed ipsius obiecti actione in ipsũ imprimatur, & in speciem acquirendo se habeat purè passiuè, tametsi in ordine ad actum suum proprium, quodammodo sit potentia actiua uel propriè operatiua. Operationem. n. suam, sensus in seipso efficit: speciẽ autem (mediante qua ut instrumento suam operatur sensationem) nequaquam. Atque hac ratione, quantum ex parte obiecti tota substantia sensus passiua dicitur: neq; in agentem & patientẽ s'm suas partes secatur. Contra uerò quia obiectum intellectus per se non sufficit sua actione imprimere suam speciem, omnino tamen eget specie, si debeat intelligere: necesse est intellectum ponere, non merè passiuum, respectu suæ speciei, sed partim effectiuum. Alioqui impossibile esset speciem in intellectu formari, & per consequens neque ulla posset fieri intellectio, cum sine speciei ipsa nequeat fieri uisio in oculo, si nec potentia ipsa uisiua haberet uirtutẽ efformandi in speciem coloris, nec etiam ipsi colori talis competeret actio. Vnde enim acciperet uisus speciẽ coloris, si neq; à seipso, neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo necessitas est ponẽdi intellectũ agentẽ, ad cuius positionẽ necessario consequitur intellectus passibilis positio: nisi. n. species intelligibilis in intellectu susciperetur, non posset intelle-

Quare duplex ĩtellectus ponitur et non duplex sensus.

intellectus intelligere. Cæterũ, an intellectus hi duo ponẽdæ sint potentię realiter distinctę, an solum ſm rationẽ diuersam distinguantur (uidelicet ut idem numero intellectus dicatur agens, quatenus hoc illi competit officium, efformare & efficere speciem intelligibilem, idemque patiens, quatenus non in alio aliquo, sed in seipso hanc speciem per se effectam recipit) nolumus impræsentiarum curiosius perueſtigare. Perparum enim refert, an re, an ratione sola dicatur distingui: si hoc modo rectè intelligatur, duplex hoc officium intellectui competere.

CAPVT VII.

Quomodo omnis cognitio intellectiue oriatur ex sensu.

AD cognoscendum autem modum, quo intellectus agens efficit species in intellectu, notandum est, quod pro statu isto mortalis uitæ talis est colligatio animæ in corpore isto crasso & misero, ut nullius rei cognitio possit uenire in intellectum, quæ non primordialiter ex aliquo sensuum exteriorum sumpserit initium: neque ulla possit species intelligibilis ab intellectu agente formari in intellectu passibili, quam non originaliter ex aliqua specie sensibili quinque exteriorum sensuum emendicauerit. Propter quod dixit Aristoteles.

Omnem nostram cognitionem debere à sensu habere exordium.

Quod tamen non ita est intelligendum, quasi intellectus agẽs immediatè à sensibilibus exteriorum sensuũ accipiat suas spẽs ĩtelligibiles: sed immediatè, rõe uidelicet phãtasmatum, id est, intentionẽ in phantasia siue æstimatiua existentium, quæ omnia à sensuum exteriorũ cognitione primordialiter oriuntur. Est enim talis habitudo intellectus agentis ad phantasmata in phantasia, qualis est sensus exterioris ad obiectum existens in re sensibili. Nã sicut sensus non potest accipere suam speciem nisi conuertendo se ad sensibile, uel nisi ipsi præsentetur offeraturq; præsens sensibile, ita intellectus agens ad cõparadũ sibi intelligibiles species, cõuertere se debet à phãtasmata, id est *Arist. 1. lib. Poster.*

ad aliquas imagines uel intentiones in æstimatiua sibi præsentatas. Et quemadmodum sensibile ipsum cum sit corporea qualitas, acquiritur tñ & formatur in sensu, quæ est potentia utcunque spiritualis ẜm suam similitudinem, modo quodam spirituali: ita phantasma quanquam res sit materialis & imago crassior, q̃ ut ẜm talem conditionem possit recipi in intellectu, abstrahitur tamen ab ipso species intelligibilis multò spiritualior & intellectui bene proportionata, idq; per uirtutem agentis intellectus: sese super phantasma conuertentis, cuius est tanta uirtus, ut à phantasmatibus impuris & materialibus possit sua nobilissima inexplicabiliq; uirtutis efficacia speciẽ immaterialem educere, atque abstrahere, ac uelut efformare, quæ intellectui conueniat pro sua operatione exercenda: quemadmodum corporalis luminis est tanta excellentia, ut super colorem ipso cadente in uisu gignatur species, quæ absque ipso non potuisset in oculo produci. Non sunt tamen prædicta sic intelligenda, quasi asserere uelimus, omnem intellectus cognitionem debere immediate ex sensu etiam phantasiæ accipi. Nam intellectus una habita notitia ex ea format aliam atque ita consequenter, quemadmodum ex notitia præmissarum efficit in se notitiam cõclusionis, & ex notitia intellectuali singularium efficit cognitionem uniuersalium. Atque in his non immediatè sumitur cognitio intellectus à sensu. Mediatè tamen omnis intellectiua notitia à sensu est, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à sensu debet accipi. Cum enim intellectus de se nihil habeat, omnia deforis acquirat necesse est. Attamen cum uel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis potest mirabili suæ fœcunditatis uirtute progignere.

Capvt VIII.

De modo quo intellectus agens conuertit se super phantasmata.

Modus autem quo intellectus agens se conuertit super phantasmata ad formandum sibi species intelligibiles est phantasmata illustrando, eaq; à conditionibus mate-

materialibus depurando. Phantasmata enim in phantasia rem non nisi crasso modo & sensibiliter ut uidelicet, sensu perceptibilis est) repræsentat, sub conditionibus materialibus & indiuiduantibus, uidelicet sub loco determinato & tempore determinato, & cęteris conditionibus indiuidualibus determinatis, quomodo à sensu exteriori cognoscitur. Intellectus autem sua nobilitate omnes has materiales & singulares cōditiones separat, & speciem talem in intellectu passibili format quæ rem absque eiusmodi imperfectionibus repræsentet. Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantasmatibus materialibus, & cognitione rei materialis, quam intellectui exhibet phantasia, pertingere potest ad cognitionem rerum immaterialium, & prorsus absque materia separatarū. Verbi gratia, ex his quæ sensibus exterioribus percipimus, rebus istis uisibilibus & materialibus, quæ ut habentia actum cum potentia (id est formā cū materia) in phantasia cognoscimus, intellectus agens super phantasmata huiusmodi se cōuertens, separat, & abstrahit id quod materiale est & imperfectum, formatq; sibi speciem, quæ solum actum nudamq; formam absque potentia materiæ per se subsistentem repræsentat, per quam angelicas substantias apprehendit, quæ sunt formæ separatæ absque materia. Sic ex cogitatione creaturæ, quam phantasia apprehendit, sub determinatis conditionibus (utpote substantia, qualitate, sub tali materia, sub talibus dispositionibus accidentalibus, sub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abstrahens, format sibi speciem quandā atque similitudinem in intellectu passibili repræsentantē ens immateriale, absq; magnitudine, absq; omni accidente, absque omni mutatione & motu, absque omni generatione, corruptione, & passibilitate, absque initio & fine durationis, absque omni tempore & loco, absque omni cōpositione & permistione, absque ullo ente simpliciter priori, & ita in cæteris, sic abstrahendo ab omnibus imperfectionibus q̄ inuoluuntur in phantasmatibus: sicq; in nobis Dei speciem formamus ex uilissimis creaturis, quas in phanta-

Intellectus ī materialia intelligit ex sensibilibus.

ſia cognoſcimus, & quarum cognitionem primam hauſimus ex ſenſibus.

CAPVT. IX.

Quomodo Dei cognitionem duobus modis poteſt intellectus agens in nobis efformare.

Deus cognoſcitur per abnegationem.

FAcit autem intellectus agens duobus modis in nobis Dei, eorumq; quæ ad Deum ſpectant cognitionẽ. Primò quidem, per abnegationem, ad eum modum quo ſupradictum eſt: cum uidelicet omnes materiales conditiones, & imperfectiones quas cernimus in creaturis (circa quas phantaſiamur) abnegamus atq; abiicimus, ita ut ex ipſo quod in phantaſmate eſt ſolum entis conceptum ſeruantes, reliquum omne quidquid adiunctum eſt imperfectionis, quidquid craſſum, quidquid imperfectum per abnegationem abiiciamus, imaginantes uidelicet non generabile, non corruptibile, non comprehenſum loco, non accidentibus uarium, non mobile ſecundum locum, non ulla ratione mutabile, non compoſitum ulla compoſitione, non habens initium durationis neque terminum, non uiſibile, non ullo ſenſu ſenſibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectum eſt abnegando. Dicimus ſignanter abnegando omne quod imperfectum eſt. Non enim omnia debent à Deo abnegari, quęcunque poſſunt in rebus corporalibus inueniri, ſed ea quæ aliquam includunt imperfectionem. Non enim dicimus Deum non ens, neque non intelligibilem, neque non amabilem, cum hæc nullam includant imperfectionem. Perfectionis nãque eſt, eſſe intelligibile & eſſe amabile: quoniam quod non eſt intelligibile, non eſt ens: & quod nõ eſt amabile, non eſt bonum. Sed per abnegationem Deo attribuimus, ꝙ ſit non ſenſibilis: quoniam ſenſibile eſſe includit imperfectionem. Non enim ſunt ſenſibilia per ſe, niſi accidentia, neque per accidens niſi quæ accidentia in ſe ſuſcipiunt. Atq; hic modus, per omnis imperfectionis abnegationẽ ſic Deum cognoſcendi, pro hoc ſtatu nobis eſt facilimus & familiariſſimus: quemadmodũ pulchrè id declarat diuinus ille Theologorum facilè Princeps

ceps Dionysius Areopagita in iis quæ super Diuinis nominationibus descripsit. Alius est modus, quo Deum cognoscimus secundum superexcellentiam, ut cum ex re quam conspicimus oculis, & ut pulchram atq; amabilem æstimamus per uirtutem intellectus agentis, se super huiusmodi phantasma & æstimationem conuertentis, efformamus in nobis speciem talis cuiusdam rei quæ sit summe pulchra, summe iucunda, summe amabilis, summe desiderabilis, ita ut non possit res cogitari pulchrior, neque iucundior, &c. Ita cum uidentes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantasmate huiusmodi, per uirtutem agentis intellectus efformamus in uobis speciem alicuius rei maximè actiuæ, ita quod nulla res possit esse æquè actiua, & ipsa sit omnibus magis actiua. Sic ex re modicæ durationis intellgimus ens maximæ & longissimæ durationis, ex re modicæ perfectionis rem maximæ perfectionis, cui nulla dari possit res æquè perfecta, & quæ omnibus aliis est perfectior: sicq; in omnibus aliis conditionibus, quas in creaturis cognoscimus aliquid perfectionis habentibus. Et horum fere modorum altero comparatur in nobis omnis qnæ de Deo naturaliter contingere potest cognitio.

Dionysius Areopagita

Cognitio Dei per excellentiam.

CAPVT X.

Quomodo Deus cum secundum se maximè sit intelligibilis, à nobis tamen difficilimè cognoscatur.

NOtandum tamen quòd huiusmodi cognitiones non sunt intellectui humano secundum suam excellentiam simpliciter naturales, sed tantum propter colligationem cum hoc corpore, pro statu isto, in quo nihil potest intelligere nisi ex sensibiiibus & phantasmatibus. Alio qui ipse Deus per semetipsum est maximè ab intellectu perceptibilis, & post Deum Angelicæ creaturæ magis sunt quàm corporeæ intellectu perceptibiles. Cum enim ens siue uerum (quæ ad inuicem conuertuntur) obiectum sit intellectus, quemadmodum color uisus consequitur,

Deus per se maximè cognoscibilis est ab intellectu.

tur, quo unumquodque habet perfectiorem entis naturam & perfectioré entitatem, eò magis esse ipsum perceptibile intellectu, quemadmodũ id quod maximè habet coloris naturam (id est, perfectissimus color) per se est maximè uisu perceptibile: item & maxima perfectissimaq; lux quãtum est ex parte sui, maximè est uisibilis. Verũ sicut in his sensibilibus non semp id ꝙ ex se maximè uisibile est, pōt maximè à sensu uideri, pp imperfectionem organi, uel debilitatem sensuum, ut maxima & fulgidissima lux Solis minimè potest ab homine uideri, non quidem ex parte ipsius huius lucis, qua nihil est magis per se uisibile, sed ex imperfectione uisus nostri, qui tam excellens sensibile non potest ferre. Ita profectò nobiscum quantum ad intellectum res habet, donec sumus in corpore mortis huius. Corpus .n. hoc quod corrumpitur (iuxta Sapientis uerbum) aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem. Tametsi enim Deus ipse per se maximè sit intelligibilis à nobis, corporeæ autem creaturæ per se minimè: nos tamen econtrariò, quod maximè per se est intelligibile, ægerrimè, difficillimèq; intelligimus, quæ uerò minimè multo facilius. Similes. n. sumus noctuis & uespertilionibus, quæ lumé præclarũ diei ægerrimè conspiciunt, noctis aũt tenuissimo lumine gaudent. Et quéadmodũ humanus uisus melius faciliusq; Solis imaginem contuetur in aqua relucentem, quam Solem ipsum in sua substantia, eò quod tam lucidos radios directè in se reflexos non ferat oculus: ita lucem illam beatissimam primò ex se intelligibilem, melius in speculo & in sua imagine (id est, in creaturis) aliquo modo repræsentatam, quam in se ipsa cognoscimus. Hoc enim est, quod de sapientibus quibusdã

Rom. 1. Romanis scribens ait Apostolus: Quod notum est (inquiens) Dei, id est, de Deo manifestũ est in illis. Deus. n. illis manifestasset cognitioné, subiungit: Inuisibilia enim Dei, à creatura mundi, per ea quæ facta sunt intellecta cõspiciuntur: sempiterna quoque eius uirtus & diuinitas. Hæc enim sensu nequaquam perceptibilia per creaturas & in creaturis uelut in quibusdam speculis, intellectus eorum

Quantũ itellectus proficiat aduenies gratia spiritus sancto.

tum perſpicax &admodum exercitatus in depurandis phãtaſmatibus & abſtrahẽdis materialibus conditionibus,quã tũ opus erat cognouerat,ut non eſſet eis relictus excuſationis locus. Cum uerò huic lumini naturali intellectus agentis,additum fuerit lumen aliud ſpiritualis gratiæ, miſſum deſuper,tum uerè mirabilis efficitur intellectus ipſius agẽtis perſpicacitas,ita ut iam non ſolũ in ſpeculo creaturarũ, uerum etiã aliqua ex parte incipiat in ſemetipſo Deus ab homine cognoſci. Eſt.n.ſancti ſpiritus gratia intellectui agenti in adiutorium,propter nimiam ipſius ſolius debilitatẽ: quemadmodum ſi in oculum aliquem infirmum aquã infundas roſaceam,uel aliam magnæ uirtutis,quæ oculum prius Solis lumen non ferrentem niſi in imagine (ut in aqua uel ſpeculo) ita confortet,ut eum iam poſſit in ſua rota contueri. Cum autem tali lumine ſuperno ad intus fuerit intellectus agens,poterit in intellectu paſſibili efformare Dei ſimilitudinem, abſque conuerſione ad phantaſmata:conuertendo ſcilicet ſeſe ad ipſum Deum:quod alioqui tali non adiutus lumine,minimè ualeret: quemadmodum oculus ſic aliquo auxilio confortatus, non per conuerſionẽ ad Solis imaginem ultrà acciperet ſpeciẽ eius, ſed per cõuerſionem ad ipſummet Solem in ſua ſubſtãtia & fulgore. Et in futuro,quando olim perficietur in nobis lumen iſtud ſupernaturale,quod nunc per ſpiritũ diffunditur in electorũ cordibus,fidei ænigmatica obſcuritate conuerſa in claritatem apertæ uiſionis, perfectiſſimè tunc Deum abſque mẽtis reuerberatione cõtuebimur,facie ad faciẽ ſicuti eſt: tanq̃ ſi uſque adeo hominis cõfirmetur oculus,ut directiſſimè poſſit aciẽ uiſus in rotã Solis, in tota ſua uirtute per meridiei tp̃s relucentis intẽdere abſque ulla reuerberatione. Et commutabitur tunc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili,ut quomodo nunc primum intelligibile, Solem æternum & incorporeum,in corporeis imaginibus tenuiter cognoſcimus, ita tunc econtrario corporea omnia in illa corporea luce contueamur. Omnia nanque in eo ut in ſpeculo perfectiſſimo uidebimus,& multò perfectius uidebimus,quam ea in ſemetipſis ualeamus cognoſcere,

ſcere, quemadmodum etiam omnia in Deo perfectius exiſtunt, quàm in ſemetipſis. Sed nos iam ab hac profundiſſima Theologia pedem retrahentes, ad reliqua intellectus agentis deſcribenda officia ſtylum reducamus.

CAPVT XI.

Quomodo intellectus aliquando ſingulariter aliquando uniuerſaliter intelligit.

HAbet autem intellectus uarias in ſeſe operationes. Intelligit enim ſingulariter aliquando, aliquando uniuerſaliter, aliqñ concretè, aliqñ abſtractè. Et ſm hæc.

Diuiditur cognitio intellectiua in ſingularem & uniuerſalem, concretam & abſtractam. Et ſi membra iſta adinuicem uoluerimus commiſcere, quædam eſt cognitio abſtracta ſingulari, quædam abſtracta uniuerſalis, quædam concreta ſingularis, quædam concreta uniuerſalis.

Cognoſcit intellectus ſingulariter, quando notitiam format in ſeipſo, unius alicuius rei ſingularis tantum repræſentatiuam, & non alicuius rei communis neque pluriũ ſingularium ſimul: ut eſt notitia qua hunc hominem ſingulariter intelligo, quæ in uoce reſpondet huic dictioni, hic homo, uel Ioannes. Vno enim conceptu, unaque notitia ſingulari nõ poteſt niſi una res ſingularis repræſentari. Videntur autem dicere nonnulli, quòd intellectus talem operationem in ſe non habeat ſingularem, exiſtimantes hoc ad ſenſum tantum pertinere, cognoſcere ſingularia ſingulariter, intellectum autem nõ cognoſcere ſingularia ſingulariter, id eſt, cognitione ſingulari, ſed uniuerſaliter tantùm, id eſt, in cognitione uniuerſali. Probabilius tamen eſt & uериſimilius intellectum etiam ſingulariter (ut diximus) poſſe ſingularia intelligere, & primam intellectus cognitionẽ eſſe ſingularem. Differentia autem inter ſenſum & intellectũ hæc eſt, quòd ſenſus ſolùm ſingulariter apprehendit. Intellectus uerò non dico ſingulariter, ſed non ſolum ſingulariter, uerum etiam uniuerſaliter cognoſcit. Tamen hoc notandum, eſt, quòd licet notitia ſingularis pro ſtatu huius uitæ ſit in intellectu prior tempore, ſecundum tamen intel-

Cognitio intellectiua ſingularis.

Diſcrimẽ inter ſenſum & intellectum

lectus naturam, infima est. Multò enim digniori fungitur officio intellectus, quando efficit in seipso operationē qua superat sensum, quàm tunc cùm efficit eam in qua cum inferiori potentia sensitiua communicat. Vnicuique enim rei illa actio magis secundum suam naturam competit, quæ ei est peculiaris, & per quam distinguitur ab alijs. Quapropter magis propriè dicitur operatio intellectus cognitio uniuersalis, in qua sensum excedit, quàm singularis, in qua cum eodē communicat. Et secundum hunc modum recte salua ueritate intelligi possit prædicta positio, dicentium intellectum non cognoscere singulariter, intelligendo intellectum ſm suam naturam & propriam conditionem non singulariter cognoscere. Veluti si dicamus hominem non sentire, aut sentire non esse humanam operationem, intelligendo de operatione hominis secundum quod homo est & cętera animalia superat. Hanc autem notitiam singularē facillimè intellectus in se efformat, propter similitudinem maximam phantasmatis & talis notitiæ. Cognoscit autem intellectus uniuersaliter, quādo in se ipse efformat notitiā non unius alicuius indiuidui, sed plurium simul repræsentatiuam, uel unius alicuius rei communis, in qua plura singularia cōueniunt. Talem autem cognitionem intellectus agens format in intellectu passibili, per abstractionem à cōditionibus materialibus, deputando uidelicet speciē, qua fit notitia singularis, à conditionibus huiusmodi indiuiduātibus: quæ species sic deputata & abstracta repræsentat intellectui, non rem unam singularem, sed rem aliquam communem, in qua multa conueniunt singularia, & simul omnia singularia quæ in communi illo conueniunt. Quod ut fiat clarius, subijciemus manifestum exemplum. Cum enim hunc hominem (utpote Ioannem) singulariter intelligo, non simpliciter in eo naturam humanam considero, sed tale indiuiduum sub conditionibus singularibus indiuiduantibus, quod hic est, & nunc, & talis coloris, ac tali dispositione dispositum, intelligo: & in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes non reperiuntur, id non simul eadem notitia intelligo. Et cum condi-

Cognitio intellectiua uniuersalis.

conditiones indiuiduantes non nisi in isto singulari inueniantur, ideo hoc solum indiuiduum tali notitia singulari intelligo. At uerò cum intellectus agens super hanc notitiã eiusque speciem se conuertens, incipit speciem illam atq; notitiam deputare ab eiusmodi conditionibus particularibus, abijciens quidquid est singulare, & solum ipsam spectans quæ est indiuiduo, naturã humanam, ita efformat speciem intelligibilem cognitionis uniuersalis effectiuã, quæ ipsam humanam naturam repræsentat, & generaliter omnia quæ in hac natura conueniunt. Experimur autem hoc manifestè in nobis, frequenter ex singulari notitia formari cogitatum uniuersalem, singulari omissa: quemadmodũ si ambulantibus nobis per plateam contingat uidere in fenestra sedentem simiam, primùm quidem indubie notitiã singularem huius simiæ quam uidemus accipimus: mox uerò abstrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de simia generaliter cogitare & loqui incipimus, mirabile animal esse simiam, & simiam esse imitatricem humanorum operum, simiam uultum habere uultui humano persimilem, & in multis gestibus admodum uideri rationi propinquã, atque alia hmõi cogitamus ac dicimus, nihil tamen ultra in particulari huius conspectæ simiæ mentionem facientes.

CAPVT XII.
De notitia concretiua & abstractiua.

Notitia cõcretiua.

INterdum uero intellectus in seipso format notitiam concretiuam, cum uidelicet simul & subiectum & formam uel indiuiduum, & naturam, una notitia apprehendit.

Vt cum intelligimus hoc album, hoc dulce, hunc hominẽ, hanc simiam &c. In his enim non aliqua forma, uel natura sola, sed pariter subiectum cum forma, & indiuiduum cum natura, una notitia apprehenditur, Nam hoc album si expliceretur, tm̃ ualet, quantum hæc res habens albedinẽ, uel hãc albedinem: & hoc dulce, hæc res habens dulcedinẽ, uel hãc dulcedinem: hic homo, hæc res habens naturam humanã: atque huiusmodi sunt notitiæ concretiuę singulares.

Talis

Talis autem est, omnis apprehensio sensus. Non enim ui-sus hunc colorem separatim apprehendit, absque subiecto in quo est: sed ipsum subiectum ut album intelligit, id est, hoc album. Visus enim rem habentem colorem apprehendit, non separatim colorem: tametsi non nisi ratione coloris ipsum uideat: sicque color id quod per se & suijpsius grã percipitur. Quod autem sensus ita singulariter concretiue cognoscat, argumentum est, quoniã animalia de coloratis rebus iudicant, non de coloribus. Neque de sono, sed de rebus sonantibus. Vnde plerique hominum nesciunt omnino, an sit color, uel sonus, uel odor. Et si quæras ab homine solo sensu utente, quid uideat, responsione promptissima mox respondebit, se hanc rem, aut illam uidere, utpote arborem, aut domum, aut similem aliquam substantiam non autem ipsum assignabit colorem. Nisi forte subtiliores aliqui, non ex sensu, sed ex intellectu colorem à subiecto abstrahentes, respondeant se colorem huius aut illius rei uidere. Verum hæc responsio manifestè ex intellectu procedit, non ex sensus iudicio. Ex quo patet, quod cognitio singularis concretiua, omnium infima est intellectus operatio, quoniam in ea (ut suprà diximus) cum sensu communicat.

Sensus notitia est cõcretiua.

Cognitio autem abstractiua est, qua intellectus separatim ipsam formam intelligit absque materia, uel sine subiecto in quo secundum rẽ existit, aut naturam absque indiuiduo in quo est.

Cognitio abstractiua.

Habet enim hanc uim intellectus agens, ut ex cognitione concretiua repræsentante subiectum simul & formã possit formare speciem solius formæ repræsentatiuam, per quam distinctè ac separatim formam possit intelligere absque subiecto. Talis est cognitio qua cognosco hanc albedinẽ, hũc sonum, hunc odorem. Et in hac notitia exceditur sensus ab intellectu, quoniam sensus nequit à materia abstrahere, sed solius est intellectus hoc officium. Et licet superiùs dictum sit phantasticæ uirtuti conuenire compositionem & diuisionem, non tamen diximus illi omnem diuisionem conuenire. Potest enim (ut diximus) species in imaginatiua seruatas rerum in exterioribus sensibus perceptarum simul

mul componere adinuicem & diuidere, ut humano capiti ſeruicem equinam iungere, & uarias coniungere formas, item hominem ſine collo, & ſine uentre effingere. Nõ poteſt tamen formam à materia, aut accidens à ſuo ſubiecto diuidere, quoniam una eademq; ſpecie ſubiectum & accidens, ſimul una ſenſatione percipiuntur. Sicut autem exemplis iam declarauimus cognitiones intellectiuas ſingulares, quaſdam eſſe concretiuas, quaſdam abſtractas: ita & de uniuerſalibus eſt intellectionibus dicendum.

Cognitio concreta uniuerſalis

Interdum enim uniuerſaliter & concrete intelligimus, quando uidelicet non ipſam communem naturam ſeorſum & diuiſim, ſed pariter cũ illis in quibus inexiſtit, intelligimus.

Vt cum intellectus in ſe ipſo generalẽ hominis facit notitiam, cogitando non de aliquo particulari homine ſingulariter, neque etiam de ipſa in ſe humana natura, ſed generaliter de eo quod in ſe habet humanam naturam. Homo enim ſi reſoluatur, ualet habens humanam naturam, uel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiam, non huius albi particulariter, neque albedinis ipſius abſtractæ, ſed generaliter albi huiuſmodi notitiæ uniuerſales ſunt & concretiuæ.

Cognitio uniuerſalis abſtracta.

Vniuerſaliter uerò & abſtractè intelligimus, cum ipſum illud commune, in quo multa particularia conueniunt cognoſcimus, abſque cointellectione eorum in quibus communis talis natura exiſtit.

Vt cum abſolute humanam naturam cogitamus, de nullo homine cogitantes, ſed tantum ipſam naturam illã omnibus hominibus communem (in qua omnes particulares homines conueniunt) in ſemetipſa conſideramus, huiuſmodi cognitio utique abſtracta eſt. Similiter cum in generali albedinem intelligo, non facta comparatione, ad aliquid cui inſit, abſtracta quodãmodo cognitio eſt, quantum ad ſubiectum: quoniam uidelicet nullum ſubiectum cointelligitur. Signanter dicimus talem cognitionem eſſe quodammodo abſtractã, uidelicet, quantum ad ſubiectum. Nã albedinis conceptus generalis non penitus abſtractus eſt, ſed eſt partim cõcretus, comparatione uidelicet ad ſua indiuidua, id eſt, ad particulares albedines. Quomodo enim

omnes

omnes particulares homines in una natura conueniunt, q̃ dicitur natura hominis uel humana, sic omnes particulares albedines conueniunt in una communi natura specifica quam appellamus naturam albedinis. Quapropter, sicut se habet homo ad sua indiuidua, ita se habeat albedo ad particulares albedines. Sicut ergo uniuersalis notitia hominis est concreta, eo quòd simul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur, particularia indiuidua repræsentet: ita & notitia communis albedinis simpliciter concreta est quantũ ad indiuidua, id est, hanc & illam albedinem, non aũt quantum ad subiectum. Illas enim simul cum natura communi albedinis repræsentat, à subiecto autem abstrahit.

CAPVT XIII.

Quare dicantur abstracta concreta, & de duplicibus abstractis.

QVare autem huiusmodi notitiæ dicuntur abstractæ seu concretæ, aut abstractiuæ, uel concretiuæ, nõ admodum obscura ratio est: quoniam uidelicet notitia quæ abstracta dicitur uel abstractiua, abstrahitur, & auellitur à subiecto, ita ut formam repræsentans non simul repræsentet subiectum: uel naturam communem repræsentans, non simul repræsentet singularia, quæ in ea communicant. Concreta autem notitia dicitur, à concernendo quòd simul respiciat siue concernat subiectum & formam, uel indiuiduum & naturam.

Cum autem sit omnimoda abstractio, tam scilicet ab indiuiduis quã à subiecto, talem notitiam appellant abstractã ultima abstractione. *Abstractum ultima abstractione.*

Cuiusmodi est notitia humanitatis, quæ magis non põt abstrahi, & postquam notitiam non potest fieri ulterior abstractio. Aliam dicunt notitiã abstractam abstractione non ultima, cuiusmodi est notitia communis albedinis, quæ licet à subiecto sit abstracta, nondum tamen à singularibus: & ideo potest fieri ulterior abstractio, dicendo, natura albedinis: quã proprio nomine efficto non male appellant (ad rei significationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abstractio est ultima, post quam ne- *Quid non ultima.*

qui fieri ulterior. Secundum prædictã uerò consideratio-nem etiam dialectici abstracta aut concreta appellãt sua uocabula, iuxta, quod abstractiuã uel concretiuam habent significationem, ut nomen albus concretum appellant, albedinem uerò abstractum, sed abstractione non ultima: humanitatem autẽ uel albedineitatem, abstractione ultima. Quo uerò modo & qua ratione id fieri possit, ut intellectus agens circa idem phantasma operans, & ad idem penitus phantasma se conuertens, possit in se formare ita diuersas notitias (uidelicet modo abstractiuam, modo concretiuã, modo uniuersalem, modo particularem) tametsi difficile captu uideatur, per exemplum tamen sensibile luminis super colorem cadentis, utcunque poterit fieri manifestũ. Quemadmodum enim in splendidis columbæ pennis, diuersas cõtingit apparere colorum differentias, iuxta quod lumen super ipsas diuersimode cadit, & iuxta quod oculi ad ipsum respectus siue conuersio uariatur: ita existente in phantasia eodem phantasmate, intellectus potest uario modo se ad ipsum conuertere, & uelut modis uariis ipsum illustrare, iuxta quod intelligere uult, uniuersaliter uel particulariter, abstractè uel concretè: atque ita secundũ uariam hanc conuersionem, uarias producit species in intellectu passibili, uariasque notitias efformat.

CAPVT XIIII. *De memoria intellectiua.*

QVemadmodum autẽ in rebus naturalibus uidemus, id quod à forma in materia efficitur, à materia, & in ea conseruari: itemq; in sensibus iam supra ostẽdimus, species sensibilium exterioribus sensibus perceptorũ, in imaginatiua seruari, & intentiones phãtasticæ uirtutis in memoria sensitiua: ita de intellectu passibili dicendum est, quod non solum specierum sit ab intellectu agente productarum susceptiuus, uerum etiam susceptarum conseruatiuus: ita ut possit species intelligibiles (etcum actu non sit intellectio) in se reseruare ad quas cũ intellectus agens se uoluerit conuertere, fit intellectus in actu, per eiusmodi

species

ſpecies non de nouo formatas, ſed in ipſo ſeruatas, tantum per nouam conuerſionem intellectus agentis ſuper ipſas, ad eum modum quo phantaſia cum ſe conuertit ſuper ſpecies uel intentiones ſeruatas in memoria, efficitur in ipſa phantaſiatio atq; æſtimatio, abſq; nouæ ſpeciei uel intentionis productione, tantum per ueteris reſumptionem & nouam ſui conuerſionem. Et hæc eſt intellectiua memoria, quæ in homine ponitur. Omnino enim neceſſitas cogit fateri nos, quòd ſit in homine præter memoriam illam ſenſitiuã (de qua ſupradictum eſt priori libro, quæ ſuã ſedẽ habet in organo corporeo, uidelicet in poſteriori uẽtriculo cerebri) alia memoria, tantò ſuperior, quanto intellectus ſuperior eſt phãtaſia, pro conſeruatione uidelicet ſpecierũ intelligibilium ab agente intellectu efformatarũ, ſicut illa eſt cõſeruatiua intentionũ phantaſticarũ, & ſenſibilium ab ęſtimatiua ſiue phantaſtica uirtute elicitarũ. Impoſſibile.n. foret, ſpecies intelligibiles (quibus mediantibus fiunt intellectus operationes) ſeruari in organo corporeo ſicut foret impoſſibile, ſpecies ſenſibiles ſiue intẽtiones cõſeruari in intellectu. Sunt.n. hæ craſſiores, q̃ ut altisſimam intellectus potentiã poſſint ingredi: & illæ nobiliores ſunt, q̃ ut incorporea craſſa & materiali poſſint ſeruari. Et qm̃ hæc memoria ſecũda nobilior intellectui ſeruit, intelligibiles ſpecies & intentiones cõſeruãdo, idcirco ad differentiã alterius memoratiuę uirtutis appellari ſolet memoria intellectiua, ut illa à ſenſu (cui ſeruit, & cui ſpecies intẽtiones q; retinet) dr̃ memoria ſenſitiua, uel corporea. Eſtque inter has duas memorias differentia tanta, ut poſſit altera à corpore ſeparari, altera non poſſit. Quæ.n. corporeũ habet organũ, & ſenſitiua memoria dicitur deficiente corpore, & ipſa deficit, quẽadmodũ cæteræ illæ oẽs potẽtiæ quę organa habẽt corporea, ſimul cũ corpore credũtur iterire. Intellectiua autẽ memorię corpore moriente in aĩa permanet, & ea quæ ſeruat nõ perdit, ſed retinet: eo quòd immateriales ſit potentia, & nulli corporeo organo alligata: Neutra aũt harũ duarũ memoratiuarũ uiriũ ſola homini ſufficeret pro ſtatu hujus uitæ pp duplicẽ in homine cogniſcitiuam

Memoria intellectiua.

uam uirtutem, sensitiuam. s. & intellectiuam: Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria sensitiua posset intelligibiles species conseruare, neque intellectiuas species intentionesq; sensibiles.

Capvt XV.

An memoria intellectiua distinguatur ab intellectu.

Dubitatio de memoria intellectiua.

Caeterum an hæc potentia, de qua nunc loquimur, intellectiua uidelicet memoria, uerè realiter distinguatur ab intellectu passibili, id profecto difficultate non caret. Sunt enim in utraque parte probabiles rationes. Pro distinctione enim reali facere uidetur, quod conseruare & suscipere in sensibus nusquam uidetur ad eandẽ potentiã pertinere. Sensus enim exteriores recipiunt primò, & ab illis sensus communis, nõ autem conseruant: sed habent imaginatiuam conseruantem. Item æstimatiua (quæ recipit in se ipsa intentiones, quas elicit ex speciebus imaginatiuæ) adiunctam habet conseruantiam memoriam. Et certum est in sensitiuis potentiis, memoriam cõseruantem realiter distingui ab æstimatiua. Videtur ergo (nisi ratio possit dissimilitudinis debita assignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendum. Præterea, si species intelligibiles conseruarentur in ipsomet intellectu, non indistincta potentia: quæ esset causa, quur non semper intellectus intelligeret actu omnia quorũ haberet species. Tunc enim fit sensus in actu, quando hábet in se speciẽ sensibilem. Itẽ, quomodo non impediretur intellectus à recipiendis nouis speciebus & comparandis notiis nouis rerum non antè cognitarum, cum plenius esset speciebus apud se contentis? Nam intus existens prohibet extraneum. Item quomodo saluabitur in homine ratio imaginis, quæ secundũ tres istas potentias, memoriam, & intellectum, & uoluntatẽ, solet in homine ab orthodoxis patribus assignari, si eadẽ est memoria cum intellectu? Hæc ferè sunt quæ pro diuersitate solent adduci. In contrariam autem partem, pro identitate reali multum consideratione nostram mouet nobilitas intellectus humani, qui per se uidetur sufficiens ex sua na-

Opinio cõtraria.

tura ad fungendũ officio illo, cuius gratia alii uolunt nouã ponere potentiã. Et quia non est absque necessitate uel utilitate euidenti cõstituenda pluralitas si omnia cõmodè saluari possint absque reali distinctione, uidebitur id magis ad nobilitatem humani intellectus pertinere, quod talis interimatur distinctio. Supra enim ostendimus, quanto paucioribus potentiis, & formis res quælibet attingit maiorẽ perfectionẽ, tantò eã esse nobiliorẽ. Vnde si eadẽ omnino & tota perfectio dicatur homini cõuenire per duas has tm̃ potentias, quam alii per tres illas realiter distinctas dicunt conuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. Illa uerò quæ pro reali diuersitate obiecta sunt, facilè uidentur cõgruis responsionibos dissolubilia. Facile enim qui pro identitate loqui uoluerit, respondebit intellectũ ob suam perfectionem id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiam maiora) ut simul & suscipere in sese & conseruare in semetipso possit, tametsi id in sensitiuis uiribus minime inueniatur. Itemq; perfectioni ascribi poterit intellectus, quod species priores, conseruare possit absque prohibitione aduenientium. Nam intus existens prohibere extraneum, manifestum est de corporeis intelligi. spiritualibus nanque, mille angeli in loco aliquo existentes, non impediunt quin & alij mille aduenient in eodem penitus loco. Item quod obiiciunt, intellectum semper fore in actu per illas species quòd semper eas haberet præsentes, respondebunt alii, malo inferri consequio. Non enim sufficit speciei inexistentia, nisi fiat intellectus ad ipsam speciem conuersio. Imò & in sensu exteriori cõtingere põtest, ut specie in oculo recepta, non fiat actu uisio. Ratio quoque imaginis per distinctionem rationis satis põt saluari, ut illa rationis diuersitas quæ est inter memoriam & intellectum absque differentia reali, similitudo quædã sit diuersitatis personalis, quæ est inter patrẽ & filium absque distinctione essentiali. Vel assignabitur trinitatis imago ĩ mẽmoria, intelligentia (id est, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore intelligentiam ex memoria consequente. Nos uerò impræsentiarum nihil super hac re firma

Solutio obiectionũ prioris opinionis.

na asseueratione definire uolumus, contenti dubium & dubij causas proposuisse: tametsi ex præcedenti capite nos idẽtitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantum certum relinquimus, intellectiuam memoriam esse ponendam.

Capvt XVI.

De multis, in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia.

QVanquam ex prædictis liqueant quædã præcellẽtię, quibus superat homo ratione intellectus cætera animalia, utpote quod intellectus in seipso posfit efficere species omnium rerum intelligibilium, cũ non possit sensus efficere ĩ se species rerum sensibilium: itẽ quod possit uniuersales & abstractiuas notitias in seipso formare, quod non potest sensus, & alia quædam huiusmodi: ad pleniorem tamen intellectualis naturæ cognitionem, uolumus, & alias quasdam hominis excellẽtias super animalia cętera distinctius aperire, quæ illi ratione intellectus cõueniunt. Inter quas una nõ minima est, ꝙ homo nõ solũ uoces audire potest, sed uocũ ẽt significationem percipere, resq; significatas per ipsas uoces apprehendere. Id.n. nulli aliorum animalium præterquam homini datum est. Bruta nanq; animalia uoces quidem audire possunt, ut sunt quidã soni (nimirum quomodo alios sonos rerum audiunt inanimatarum) significationes autem uocum non percipiunt, uocum dico ad placitũ significãtiũ. Et licet uocum quarundã uideãtur significationẽ percipere: ut gallinæ, cũ certa acclamatione ad pastum uocantur: equi, cum in curru certis aurigæ uocibus, uel procedunt, uel sistunt gradum, item canes, cum suis nominibus, quibus appellari solent, à suis domesticis uocati accurrunt, non est quod significationem intellectu percipiant, sed quia per consuetudinẽ hoc ita est illorum phantasiæ impressum, ut cum talia audiãt nomina, debeãt uel accurrere, uel fugere, uel procedere, uel figere pedem. Quod autem non percipiant hæc animalia significationẽ uocum hmõi, manifesto probatur indicio in canibus illis, quos

Solus homo uocum significatione percipit.

quos sic edoctos uidemus, ut nihil accipiant cibi, nisi quod nomine certæ personæ, aut certarum personarum eis porrigitur: quemadmodũ sub nomine Cæsaris, aut Regis, aut alterius alicuius, cuius nomẽ fuerit ipsorũ impressum phã tasiæ. Cum .n. cibum albatum (audito nomine Cæsaris, uel Regis illius in cuius nomine institutus est) acceptat, ac manducat caniculus, non hoc inde est quod intelligat quid nomine Cæsaris aut Regis significetur. Neq; enim quid Cæsar sit, neq; quid Rex nouit, neq; minus sub trunci aut uespertilionis nomine faceret si sic esset institutus. Sed ꝓpter consuetudinem multis uerberibus & multa ieiunij maceratione acquisitam in æstimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoctus, siue uerius assuefactus: non autem, quod ullam uocis significationem percipiat. Et quomodo per assuefactionem fieri potest, ut irrationalia quædã certas uoces pronunciare discãt, nequaquam aũt ut quod proferunt intelligant, aut significationẽ uocis percipiant: ita in proposito licet per assuefactionem instituantur ad certarum uocum auditum hoc uel illud agere, non tamen possunt ita edoceri, ut significationem uocis intelligant. Hæc ergo est hominis præcellentia, ratione intellectus, ut solus possit uocum ad placitum, significantiũ percipere significationem. Quod aũt de uoce dicitur, idẽ & de scriptura intelligitur. Imo & de nutibus certis ad placitum significantibus, quibus homines multos, uel linguã ad uerbera laxare nolentes uidemus sui animi conceptum exprimere, eisdẽ loco uocum aut scripturarum utentes. Hæc enim omnia, scilicet uoces, scripturæ, nutus ad placitum significantes, non nisi illis cõueniunt in usu quæ intellectu sunt prædita. Quæ autem sensum tantum habent, nõ nisi illarum uocum significationes percipiunt, quæ naturaliter sunt significatiuæ, aut quæ ex consuetudine (quæ altera est natura) aliquo modo eis significant.

Nota de canibus edoctis.

CAPVT XVII.

Quod solus homo docere uel doceri possit, deq; duplici Magisterio.

EX quo deinde alia consequitur hominis præcellentia

solum uidelicet hominem esse capacem disciplinæ, solúq; hominem inter omnia animalia posse docere uel doceri. Omnis enim instructio fieri debet per signa aliqua ad placitum significantia, quæ dum ex parte una docens proponit discipulo; & ex parte altera discipulus accipit à docente, percipitque significationes signorum quæ ille proponit, ita in intellectu comparat sibi rei quam docetur notitiam. Vnde nisi signa aliqua communia habeant doctor, & discipulus quę ab utroq; intelligãtur, imposibile est fieri doctrinationẽ. Veluti si doctor utatur sermone Indico aut Arabica scriptura, cũ docendus non nisi Latinè nouerit, imposibile erit sic doceri discipulum: De modo tamẽ docendi notandum est, quod cum homo uos alterũ docet, ipse docens non format in discipulo speciem intelligibilẽ rei quam ipsum docet. Est .n. id homini pro hoc statu imposibile, ut per suam actionem imprimat speciẽ, uel cognitionem in intellectu alterius. Sed docens tantum ministrat discipulo, unde sibi formet speciẽ rei quam ipsum docet, & unde intellectus ipse agens in pasibili efformet notitiam eius rei quam docet doctor. Volumus autem hæc intelligi de instructione illa, qua homo hominem docet, nimirum quòd homo docens non posit intellectu discipuli speciem imprimere, neq; notitiã efficere, signisq; egeat quibusdam, ut per illorum ministerium docere posit (ueluti mediate) discipulum. Deus enim benedictus cum intellectui nostro insederit, per fidẽ (iuxta Apostoli uocẽ) in corde nostro inhabitans, uerè efficere potest in nobis cognitionem oĩum eorum quæ ipse nos docere uoluerit, absq; ullis signis uocum aut scripturarum. Qua in re patentissima est hominis foris uerbo uel scripto docentis diuersitas, ab eo qui mẽti insidens hominẽ docet interius. Ille .n. tm̃ ut minister laborat, intellectui subministrando unde sua uirtute posit in se formare rerũ cognitionem. Hic uerò non ut minister, sed ut principalis effector, operat̃ in nobis rerũ cognitionẽ. Vnde de eo scriptũ est. Qui docet hominẽ scientiã. Et iterũ unctio eis docebit uos de oĩbus. Ac rursus ex ore ueritatis. Cũ ueritate paracletus, quẽ ego

Quomodo homo hominem docebat.

Deus quo modo docet.

Ephe. 3.

Ps. 93.

1. Ioan. 2

multum

multum uobis, docebit uos omnem ueritatem, docebitq; uos omnia quæcunque dixero uobis. Nam (iuxta beati Gregorii sententiam) mox ut tetigerit mentem spiritus, docet: solumque tetigisse, docuisse est. Neque ullis eget doctor iste signis, quibus hominem doceat: cum homo hominem docens egeat uocibus, uel scripturis, uel ut minimum nutibus. Cuius quidem diuersitatis causa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens, per semetipsum efficit cognitionem ueritatis, idcirco signis non eget ministerialibus. Homo uerò qui per se non potest agere in intellectū alterius, signis eiusmodi indiget, quibus uelut ministerialiter in altero cognitionem alicuius ueritatis inducat: Propter quod, uerius dixerimus discipulum seipsum docere, q̃ doceri ab alio, ueriusq; seipsum efficere scientem, q̃ ab alio scientem fieri, cum ipsemet intellectus principalis sit effectus talis cognitionis quæ in ipso acquiritur, doctor autem exterior tantum ministerialiter cooperetur. Cuius etiam est euidens indicium, quod illos qui boni sunt ingenii & uiuacis intellectus, ex paucissima magistri instructione uideamus multò maiorem cognitionem rei de qua erudiuntur acquirere, quam alios minus ingenio pollentes ex instructione multo copiosiori. Et in quibusdam frustrà omnis impenditur labor, peritque omnis præceptorū opera, cum uidelicet tam est hebes discipulorum intellectus, ut non possint ex ullis uel uocibus, uel scripturis ad scientiam in sese gignendam pertingere. Atque hinc rursum inter docentem extrinsecus hominem, & interius docentem Deum, alia differentia est, quòd illi docenti obstat discipulo hebetudo, huic autem non obstat. Tam enim facilè est sancto Spiritui, rudissimum maximeque hebetem hominem docere scientiam sua unctione, suoque interno magisterio, quàm hominem ex naturali dono felicissimo ingenio præcellentem: id quod in piscatoribus & telonearijs Apostolis apertissimè ille omniū artifex demonstrauit. Videlicet in promptu diuersitatis ratio est, quia docens homo principalem gignendæ scientiæ operationem, intellectui discipuli committit: pro-

Ioan. 16. & 14.
Greg.

ter quod si ille impotens fuerit ad formandum in se scientiam ex oblatis per instructionem, nihil ultrà ualet præceptor, impediturq; fructus instructionis eius. Deus auté per se intellectu hominis cognitionem imprimit, & in eo efficit per seipsum, cui nihil est difficile, & cui nulla res potest esse impedimento in sua actione, cum sit eius infinita uirtus. Per accidens tñ peccata dicuntur impedire hanc interioré hominis à Deo instructioné, quatenus uidelicet non dignatur Deus in illis operari qui sunt peccatis subiecti, iu-

Sap. 1. xta illud Sapientiæ, In maleuolam animam non introibit sapientia, neq; habitabit in corpore subdito peccatis. Quapropter huius internum magisterinm super omnia nobis semper optandum est, desiderandum, & uotis omnibus incessanter postulandum. Et multò melius sibi cõsulunt, qui per uitam Deo dignam & precem assiduã internum istud sibi student cõparare magisteriũ, q̃ ii qui maria enauigant & terras perambulant, ad audiendos doctissimos præceptores, uel qui noctes atque dies legendis libris quantumuis eruditissimorum hominum insistunt. Tametsi enim (Hieronymo teste) aliquid habeat latentis energiæ uiua uox, & de præceptoris ore in discipuli aures transfusa fortius sonet, quamuis etiam plurima doceant attentum lectoré scripta ductorũ hominũ (quibus uelut mutis quibusdã præceptoribus in subsidiũ uel defectũ uiuentiũ doctorũ utimur) attamé tã illis uiuis quantumuis eloquentissimis, q̃ his mutis quantumuis doctissimis longe fortius, longe efficacius, longe celerius, longe facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionem omnis ueritatis: id qnod in pluribus tam ueteris q̃ noui Testaméti patribus euidentissime monstratũ est, atque etiam nunc quotidie ante oculos cernimus, dũ homines nõ paucos idiotas & simplices, humanæ literaturæ nihil habentes, multò limpidioré, multò solidioré, multoq; perfectioré experimur habere ueritatis cognitioné, ex internæ unctionis magisterio, q̃ habeant ij, qui inter homi-

Ps. 118 nes doctrina habentur celeberrimi. Meritò proinde cum paruulo illo ouicularũ pastore cantantes dicamus, Bonita-

tem,

rem, & disciplinã & scientiã doce me, quia mandatis tuis credidi. Et iterũ, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua .. Dirige me in ueritate tua, & doce me. Vias tuas Dñe demonstra mihi, & semitas tuas edoce me. *Psal. 24*

CAPVT XVIII.

Quòd solus homo componat & diuidat, secundum affirmationem & negationem.

EST præterea homini ex intellectu hæc præcellentia super animalia cætera, ꝙ solus ipse componat ac diuidat secundum affirmationem atque negationem, unam uidelicet notitiam alteri uniendo per uerbalem copulam, cognoscendo hoc aut illud esse tale uel tale, ut hominem esse animal, animal esse substantiam, Deum esse diligendum, hominem non esse equum. Neque hoc tantum, uerumetiã huiusmodi affirmationes plures aut negationes potestatẽ habet pariter coniungendi per signa aliqua ad cõiungendum apta, uariis modis, iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natæ sunt adinuicem connecti atque cõiungi, & iuxta quod certam connexionem ille uoluerit significare. Cognosco enim per intellectum, quòd homo sit animal, & non sit lapis: cognosco Deum esse summe bonum & summe honorandum atque diligendum. Item cognosco quòd homo sit mortalis, uel quod non sit mortalis, cognosco quod si homo sit animal, sit etiam substantia: & quòd si non sit substantia, nõ sit animal. Item cogitando plures huiusmodi affirmationes uel negationes, eam quæ consequitur infero ex illis ad quos cõsequitur, formoq; talem apud me cogitationem. Omnis homo disciplinæ capax est, hic homo certè homo est: ergo est & disciplinæ capax. Et hæc omnia quæcunq; homo sic cogitat, potest similiter per intellectũ aptè exprimere, uocibus ad ea significanda aptè effictis, item & scriptura correspondente. Neque ullus potest esse in intellectu cogitandi modus, qualiscunque connexionis, uel copulationis, quam non ualeat uoce ad hoc aptata aut respondente scriptura exprimere. Si enim cogitat indicando, *Nota.*

cãdo, habet uerba modi indicatiui, quibus exprimat quod intendit uerum aut falsum manifestare: si imperandi: si cogitet, uelitq; fieri aliquid ab altero, habet modum imperandi: si optando cogitet, habet modum optandi. Si de tẽpore præsenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet præsentis temporis uerba, quibus cogitatum exprimat. Si tempus præteritum cogitet, habet uerba temporis præteriti: si de futuro, futuri. Si de pluribus cogitet, exprimet per numerum pluralem: si de unico, per numerum singularem. Sic in personis uerborum, in casibus nominum in significationibus aduerbiorum, potestatibus coniunctionum, & in cæteris omnibus uocibus quomodocunque significantibus, est dicendum.

CAPVT XIX.

Quomodo intellectui ratione compositionis & diuisionis insit ueritas & falsitas.

PEr hanc autem compositionẽ, inest intellectui ueritas & falsitas, quæ nulli inest alteri inferiori potentiæ. Cũ enim intellectus format sibi affirmationem uel negationẽ ueram, est in intellectu ueritas: cum falsam, falsitas.

Est autem affirmatio uel negatio uera, quando ita in intellectu repræsentatur, sicut est in rebus.

Quod tunc quidem est, cum ea ſm affirmationem coniunguntur in intellectu, quæ secundum rerum naturam cõueniunt, & eo modo quo cõueniunt. Vt cum cogito hominem esse animal, uera est intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito ut res habet. Coniungo enim per intellectum ea quæ ſm rei naturam conueniunt. Genus enim iungo speciei, quæ secundum naturã ad idẽ spectant. Signanter uerò adiectum est, & eo modo quo conueniunt. Cum enim cogito, omne animal esse hominem, non est in cogitatione ista ueritas, quoniã ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt. Non enim secundum totam suppositorum uniuersitatem genus cum specie conuenit, atque ideo ita species non debet componi cum ipso secundum uniuersalem denotationem, cum signo uniuersali, sed

tan-

tantum particulari Vera tamen est cogitatio, omnem hominem esse animal, quoniam hic eo modo componuntur, quo secundum rem iuncta sunt, genus & species. Genus enim speciei conuenit, secundum totam uniuersitatem suppositorum siue singularium. Per oppositum facilè liquet, quando sit falsitas in intellectus affirmatione.

Est siquidem cum non ita est in re, quomodo in intellectus operatione esse repræsentatur.

Vt cum hominem esse asinum intelligo, falsitas inest intellectui, eò quòd cogitatio, rei non respondet. Non enim ita se res habet, Item cum cogito, omne animal esse hominem, Aliter enim se res habet Fit autem hoc, cum illa iunguntur per affirmationem in intellectu, quæ secundum rē non conueniunt, uel cum ea quæ conueniunt, non secundū eum modum iunguntur quo conueniunt, ut est uidere in exemplis mox adductis.

Secundum negationem intellectui inest ueritas, quando negando ab inuicem disiungit, diuidit ac separat, quæ secundum rem ab inuicem sunt disiuncta, & eo modo quo disiuncta fuit.

Vt cum intelligo hominem non esse asinum, ueritas inest intellectui: quoniam diuido per intellectum, quæ ab inuicem secundum rem sunt distincta, & eo modo quo sunt diuisa. Item cum intelligo quædam animalia non esse homines. Sic enim diuido speciem à genere, quomodo s̄m rem diuisa est, uidelicet secundum aliquā partem suppositorum generis q̄ à prædicata specie omnino sunt separata.

Cum uerò diuido intellectu, quæ secundum rem non sunt diuisa, aut aliter diuido quàm sint secundum rem diuisa, falsitas inest intellectui.

Veluti cum cogitauero hominem non esse substantiam, aut nullum animal esse hominem. Ex prædictis patet, q̄ ueritas & falsitas per se non sunt nisi intellectu. Quòd autem affirmationes uel negationes uocales aut scriptas dicimus ueras aut falsas, non nisi per accidens est, quoniam uidelicet expressiuæ sunt uel significatiuæ intellectionis ueræ aut falsæ: dicunturq; propositiones uocales aut scriptæ ueræ aut falsæ: tantū extrinsecè. Ipsa autē affirmatio atq; negatio

cãdo, habet uerba modi indicatiui, quibus exprimat quod intendit uerum aut falsum manifestare: si imperandi: si cogitet, uelitq; fieri aliquid ab altero, habet modum imperandi: si optando cogitet, habet modum optandi. Si de tẽpore præsenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet præsentis temporis uerba, quibus cogitatum exprimat. Si tempus præteritum cogitet, habet uerba temporis præteriti: si de futuro, futuri. Si de pluribus cogitet, exprimet per numerum pluralem: si de unico, per numerum singularem. Sic in personis uerborum, in casibus nominum in significationibus aduerbiorum, potestatibus coniunctionum, & in cæteris omnibus uocibus quomodocunque significantibus, est dicendum.

CAPVT XIX.

Quomodo intellectui ratione compositionis & diuisionis insit ueritas & falsitas.

PEr hanc autem compositionẽ, inest intellectui ueritas & falsitas, quæ nulli inest alteri inferiori potentiæ. Cũ enim intellectus format sibi affirmationem uel negationẽ ueram, est in intellectu ueritas: cum falsam, falsitas.

Est autem affirmatio uel negatio uera, quando ita in intellectu repræsentatur, sicut est in rebus.

Quod tunc quidem est, cum ea ẜm affirmationem coniunguntur in intellectu, quæ secundum rerum naturam cõueniunt, & eo modo quo cõueniunt. Vt cum cogito hominem esse animal, uera est intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito ut res habet. Coniungo enim per intellectum ea quæ ẜm rei naturam conueniunt. Genus enim iungo speciei, quæ secundum naturã ad idẽ spectant. Signanter uerò adiectum est, & eo modo quo conueniunt. Cum enim cogito, omne animal esse hominem, non est in cogitatione ista ueritas, quoniã ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt. Non enim secundum totam suppositorum uniuersitatem genus cum specie conuenit, atque ideo ita species non debet componi cum ipso secundum uniuersalem denotationem, cum signo uniuersali, sed

tantum particulari Vera tamen est cogitatio, omnem hominem esse animal, quoniam hic eo modo componuntur, quo secundum rem iuncta sunt, genus & species. Genus enim speciei conuenit, secundum totam uniuersitatem suppositorum siue singularium. Per oppositum facilè liquet, quando sit falsitas in intellectus affirmatione.

Est siquidem cum non ita est in re, quomodo in intellectus operatione esse repræsentatur.

Vt cum hominem esse asinum intelligo, falsitas inest intellectui, eò quòd cogitatio, rei non respondet. Non enim ita se res habet, Item cum cogito, omne animal esse hominem. Aliter enim se res habet Fit autem hoc, cum illa iunguntur per affirmationem in intellectu, quæ secundum rē non conueniunt, uel cum ea quæ conueniunt, non secundū eum modum iunguntur quo conueniunt, ut est uidere in exemplis mox adductis.

Secundum negationem intellectui inest ueritas, quando negando ab inuicem disiungit, diuidit ac separat, quæ secundum rem ab inuicem sunt disiuncta, & eo modo quo disiuncta fuit.

Vt cum intelligo hominem non esse asinum, ueritas inest intellectui: quoniam diuido per intellectum, quæ ab inuicem secundum rem sunt distincta, & eo modo quo sunt diuisa. Item cum intelligo quædam animalia non esse homines. Sic enim diuido speciem à genere, quomodo ſm rem diuisa est, uidelicet secundum aliquā partem suppositorum generis q̃ à prædicata specie omnino sunt separata.

Cum uerò diuido intellectu, quæ secundum rem non sunt diuisa, aut aliter diuido quàm sint secundum rem diuisa, falsitas inest intellectui.

Veluti cum cogitauero hominem non esse substantiam, aut nullum animal esse hominem. Ex prædictis patet, ꝙ ueritas & falsitas per se non sunt nisi intellectu. Quòd autem affirmationes uel negationes uocales aut scriptas dicimus ueras aut falsas, non nisi per accidens est, quoniam uidelicet expressiuæ sunt uel significatiuæ intellectionis ueræ aut falsæ: dicunturq; propositiones uocales aut scriptæ ueræ aut falsæ: tantū extrinsecè. Ipsa autē affirmatio atq; negatio

gatio intellectus intrinsece est uera aut falsa. Quod uerò nec uocali propositioni, nec scriptæ realiter insit ueritas uel falsitas, manifeste patet, quoniam potest uocalis ista affirmatiua, qua affirmo hominem esse asinum, ex falsa fieri uera, absque ulla reali mutatione circa ipsam facta, si tantũ mutetur significatio, & impositio alia fiat, qua asinus idẽ iubeatur significare quod animal. Nam talis noua impositio fieri potest, per uoluntatem hominis absq; ulla mutatione reali uocis uel scripturæ illius, homo est asinus.

CAPVT XX.

Quod bruta non componant uel diuidant, nec ratiocinentur.

QVod autem nonnulli putant æstimatiuam potentiã posse in particularibus aliquam affirmationem, uel negationem facere, aut etiam aliquo modo ratiocinari, id ex ignorantia uenit philosophiæ. Quod etiam uulgo dicimus canem iudicare hunc cibum esse sibi conueniẽtem aut disconuenientem, non ita debet intelligi, quasi talem in se faciat compositionem, in qua rationem appetibilis & conuenientis componat per uerbalem compositionem cum ratione huius cibi. Est enim hoc plane excedens facultatem sensus. Sed hoc significare uolumus, quod cibum illum apprehendat sub ratione conuenientis. Neque enim aliud est quod dicimus. Canis iudicat hunc cibum conuenientem & prosequendum: quàm si dicamus. Canis hunc cibum apprehendit secundum rationem uel æstimationem conuenientis, uel prosequendi. Ita cum in biuio canem quidam iudicant ratiocinari: ex mera est ignorantia Philosophiæ, quod naturam sensus ignorẽt. Non enim ratiocinatur canis, quasi plures affirmationes ad inuicem componat per coniunctionem inferentem, hoc modo: Hic odor est relictus à lepore, transijt ergo hac lepus qui odorem reliquit. Item, hic uestigium est impressum leporis, ergo hac lepus fugit. Est enim id existimare, planè ridiculum. Dicitur tamen interdum canis id argumẽtari uel colligere ex odore seu uestigio, loquutione nimis im-

impropria: quatenus uidelicet odoris uel uestigij imaginatio phantasiam mouet ad prosequendum leporem, & quia admodum hominis ratiocinantis se habere uidetur. Relinquitur ergo, in solo homine esse in compositionem & diuisionem secundum affirmationem, uel negationem, item secundum quamcunque coniunctionalem unionem. Et quandoque quidem componit homo ac diuidit de ijs quæ tantum ad speculationem faciunt, non autem ad actionem: & secundum hoc dicitur intellectus speculatiuus, ut cùm intelligo hominem esse animal, scientiam esse habitum, Deũ esse primum ens, & similia. Quandoque uerò intellectus componit, & diuidit in his quæ ad actionem pertinent, & dicitur intellectus practicus, à Græco uocabulo praxis, qđ significat actionem uel operationem. Vt cum intelligo Deũ esse super omnia diligendum, proximis faciendum quod nobis uelimus fieri, iustitiam in omnibus esse tenendam uel singulariter, nunc dandam esse eleemosynam, hunc hominem debere consilio iuuari, hoc opus nunc faciendum esse, &c.

Intellectus practicus & speculatiuus.

Capvt XXI.

Solum hominem per intellectum cognoscere propriam excellentiam & quomodo intellectus seipsum intelligat.

Habet præterea ratione intellectus homo, ut omnem suam excellentiam, quæ in ipso ab optimo creatore posita est, suamque nobilitatem & dignitatem in qua magnificè admodum exaltatus est, ualeat agnoscere, & pro dignitate æstimare atque ponderare. In quo manifestè ab alijs rebus naturalibus omnibus distinguitur. Cœlum enim quanquam sit admodum nobile, habeatque incorruptibilitatem & impassibilitatem & summam actiuitatem, non tamen horum quidquam cognoscit se habere. Item Sol quãquam ita est formosus in stola sua, ita gloriosus in splendore suo, ita efficacissimus in uirtute sua, nihil tamen horum se habere cognoscit. Sed neque bruta animalia, perfectionem uirium in ipsis positarum intelligunt. Et quia solus homo potest cognoscere bona quæ habet, soli etiam homini con-

Solus hõ de suo bono gaudet

conuenit gaudere & lætari pro ijs quæ habet, cęterarũ autem creaturarum naturaliũ omnino nullo de sua perfectione & nobilitate potest lætari uel gaudere. Gaudium enim & lætitia consurgit, cum quis cognoscit se habere aliquod bonum. Si autem habeat & non cognoscat, tamen nequaquam inde gaudebit. Vnde cum nulla alia res naturalis prę ter hominem sua bona cognoscat, gaudere inde non poterit, nisi homo solus, quantumuis magna sint bona, quantũlibet admirandæ perfectiones, quæ in alijs inueniuntur. Quod enim gaudium esse potest Soli (qui tamen est pulcherrima, formosissima, uirtuteque efficacissima creatura) de omni sua pulchritudine, uirtute & præcellentia super astra cętera, cum nihil horum ipse cognoscat. Quale gaudiũ est herbis & plantis, quod secundum suam naturam digniores sunt & altioris gradus quàm lapides & cætera mineralia? Quale gaudium est bestijs irrationalibus, quòd præcellant nobilitate sensus arbores atque plantas? Non enim suã excellentiam cognoscunt. Atque idcirco omnes creaturæ quasi in tenebris sunt. Quale uerò gaudiũ habere possunt, quæ in tenebris sunt, & lumen cœli non habent? Solus homo in lumine est, per lumen naturale intellectus oĩa discernẽs oĩa dijudicãs, suam excellentiam super omnia alia per intellectum cognoscens. Neque omnino aliquid est in homine quod non ipse per intellectum posset cognoscere, adeò ut etiam seipsum intelligat, ac super seipsum reflectatur & in super actum proprium: quod nulla alia inferior potentia facere potest. Visus enim non potest se uidere, neq; sensus communis, neque æstimatiua, neque phantasia seipsam cogitare potest. Item uisus non cognoscit se uidere, neque sensus communis sentire, neque phantasia potest se phãtasiari. Vnde nullum brutum potest cognoscere se phãtasiari aut æstimari, quoniam deest illi potentia superior per quam id posset. Solus est intellectus, qui seipsum potest cognoscere & cognoscit, quique solus per suum actum reflectitur, dum intelligit se intelligere. Imò amplius adhuc intelligit intellectus intelligere se, quòd intelligat se intelligere. Denique quotiescunque reflectat intellectum super

suum

ſuum actum, poterit ſemper à ſeipſo apprehendi. Ipſe nanque intellectus agens, cũ ſit potens oĩa efficere (ut ſupra diximus) id eſt, omniũ rerũ ſpeciẽ in intellectu poſſibili producere ſua uirtute, etiã ſubſtantiarum immaterialiũ, etiam entis primi & feliciſſimi, quod eſt Deus, poteſt & ſui ipſius ſpeciem in intellectu poſſibili efformare, ut ſic & ipſe cognoſcatur ſm propriam ſuam ſpeciẽ. Et cum (ut ſupra diximus) ens uel uerum ſit obiectum intellectus, quidquid ſub hoc obiecto comprehenditur, illius poteſt in intellectu ſpecies efformari: quemadmodũ omnis eius quod ſub colore (qui eſt obiectum uiſus) cõprehenditur, poteſt in oculo ſpecies produci: ſicq; neceſſe eſt omne quod ſub ente comprehenditur, poſſe ab intellectu apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipſemet intellectus, cũ ſit res aliqua, poteſt ab intellectu intelligi, id eſt, à ſemetipſo. Ipſe quoque actus eius, ſimili ratione, ab ipſo eſt intelligibilis. Omnis quoq; bonitas & perfectio rerum (cum ſit ens quoddã) ſub intellectus cadit iudicio, & ita cum omnia quæ ſub ente comprehendentur cognoſcat, poteſt ipſe diiudicare quid excellentius, cõferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem, quemadmodum uiſus inter colores diſcernit, & ſenſus cõmunis inter omnia exteriora ſenſibilia. Vbi dum nihil inuenit homo ſeipſo præcellentius, nullam perfectionẽ tantã in ulla creatura quàm in ſeipſo, ita cognoſcit homo ſeipſum (intellectus ratione) cæteris animantibus præſtare, atq; cæteras omnes res naturales longo interuallo poſt ſeſe relinquere.

CAPVT XXII.

Quomodo intellectus ex ſemetipſo Deum poteſt cognoſcere.

NOn ſolum autem intellectus poteſt quæ ſunt inferiora ſecreta cognoſcere, uerumetiam, quæ ſupra ſe ſunt angelicas ſubſtantias, atque ipſis etiam præſidentem Deũ (ut ſupra declarauimus) per duos modos, ſcilicet per abnegationem, & per excellentiam. Quibus tamen nunc etiam tertium adiicimus modum, dicentes, quòd intelle-

Vide quomodo intellectus ex seipso põt Deũ cognoscere.

ctus agens per semetipsum & ex semetipso potest sibi formare aliquam speciem, per quam Deũ intelligat. Cùm. n. intellectus se cognoscens discernit suam perfectionẽ (quæ in hoc consistit, ꝙ omnia quodammodo potest in se efficere & omnibus assimilari, sicque omnia potest cognoscere) à sua imperfectione (quæ in hoc est, ꝙ sit in potentia omnia, nõ autem omnia actu) ac deinde similitudinem aliquã in semetipso efformare cœperit superioris alicuius intellectus, qui actu semper est omnia, omnium in se rationes & similitudines semper actu habens, & ab æterno sic habẽs, ut non insit in potentia, neque esse possit in potentia ad alicuius speciei de nouo susceptionẽ, sicq; ab æterno semper actu intelligentis omnia, quæcunque intelligibilia sunt, ut non possit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere uel perdere, neq; crescere, neq; minui in intelligẽdo: talẽ profecto similitudinem talis intellectus admirabilis, in seipso efformans noster intellectus agens, proculdubio speciem habet & similitudinem, in qua intelligat Deum. Nimirum eiusmodi intellectus perfectissimus & nobilissimus est Deus, qui purus actus est, & non in eo quidquam potentiæ, actuque omnem in se habet similitudinem, & ab æterno habuit: neque quidquam non dico erit, non dico fuit, non dico est, sed esse potest, cuius non ipse ab æterno præsentem hẽat cognitionem, ita exactã, ita distinctã, ut meus modo intellectus illud intelligit cuius actu specie tangitur. Propter quod ẽt omnia nuda sunt & aperta oculis eius, iuxta Apostoli sancti testimonium: neque quidquam potest esse illi perfectissimo intellectui occultum, neque præteritum potest obliuisci, neque futura potest non cognoscere, tanquam si oculum aliquem fingamus esse qui in se congenitas habeat omnium rerum species & similitudines, multo perfectius quàm possint ab obiecto in ipsum imprimi, & has species à seipso sic habeat, ut non egeat obiectorũ p̃sentia corporali, hic oculus indubiẽ omnia cerneret, ẽt absentia: imo ẽt res p̃teritas & futuras per species in ipso seruatas uideret, insuper ẽt abditissima cõtueret. Ita sane ex semetipso intellectus agens formare potest speciẽ & cognitionẽ

Heb. 4

summi Dei: ita uestigium potest aliquo modo in semetipso primarium fontem agnoscere, ita scintillula lucem immensam aliquatenus contemplari.

CAPVT. XXIII.

Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari potest.

HAbet quoq; per intellectum homo, ut nō solum (quē admodum supra declaratū est) possit de ipso propria perfectione, & de iis quæ sunt in bonis gaudere, uerumēt de perfectione & bonitate omnium aliarum rerum. Gaudium enim non solum consurgit ex hoc quod in nobis ipsis bonum cernimus, sed etiam cum aliquam perfectionē in alio aduertimus, maximè si ad nos spectet ille in quo cernimus, si nobis sit aliqua ratione coniunctus, uidelicet amicitia, familiaritate, consanguinitate, affinitate, ordine, gradu, uel alio quolibet consimili modo. Gaudemus enim in amicorum, fratrū, uicinorū, consanguineorum, ciuiumq; prosperitatibus. Cum ergo omnis creatura corporalis non minimo uinculo sit homini coniuncta, neque una ratione ad humanā speciem attineat, merito debet homo in omni perfectione quam cognoscit in creatura, oblectari. Est.n. omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctissima Primum quidem, ratione eiusdem opificis, qui ipsam & hominem idem ipse condidit & creauit, quoniam ab auctore Deo, tanquā ab eodē patre, cuncta procedunt. Qua consideratione, sancti Dei homines etiam creaturas uilissimas dignabantur fratres atq; sorores appellare: primarii uidelicet fontis, unde effluxerat, spectantes originē. Inferiores quoq; illæ creaturæ uiuentes, ex eadem terra (tanquam ex eadem communi omnium matre) procedūt. Quòd si consideremus cætera omnia corporalia propter nos esse facta, & propter nostrum seruitium, nostramq; utilitatem & omnem illarum perfectionem, attendamus ad nostrum commodum, nostrumque ministerium esse ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quo-

modô non maximè in illorum perfectionibus gaudere debemus? Quis enim paterfamilias non gaudet de suæ familiæ bono? Quis Dn̄s non lætatur in seruorum prosperitate? Est autem homo uelut paterfamilias & Dominus in magna domo mundi huius quam ædificauit illi Deus, ut ipse ex omnibus seruitium capiat, iucunditatem & utilitatem tam corporis quàm spiritus. Quòd enim Sol tantum habet decorem, tam gloriosum ornatum, mihi habet, non sibi. Mihi habet, ut me sua claritate lætificet, ut mihi lumē gratissimum per dies singulos adducat. Mihi habet, ut terram faciat germinare ac de se producere abundanter omnia, quibus ego ad corporis egeo sustentationem. Denique mihi habet omnem suam gloriam, ut me moueat pulchritudinis creatoris mei: qui cum meo aspectui sese monstrat tam mirabiliter pulchrum & fortem, ut ique hoc me docet luce clarius, habere se creatorem incomparabiliter pulchriorē, & magis ualidum ac robustissimum. Quod etiam arbores fructus producūt, non sibi, sed mihi producunt: herbæ odoriferæ odorem fundunt, non sibi, sed mihi: flores pulcherrimos producunt, non sibi, sed mihi. Et (ut insignis ille Poeta ait): Sic uos non uobis, uellera fertis oues. Sic uos non uobis mellificatis apes. Sic uos non uobis, fertis aratra boues. Sic uos non uobis nidificatis aues. Scilicet ego ille sum, cui hæc omnia ex Dei præcepto inseruiunt, ut mihi in omnibus (tam quæ ad necessitatem, quàm quæ ad castā uoluptatem) abundè sit prospectum. Vnde Propheta, Nō pauisti solum, inquit, sed delectasti me Domine in factura tua. Hæc ergo omnia cum per intellectum homo cognoscat propter se ita in suis perfectionibus disposita, unūquodq; in genere suo iustum est, ut diligenter naturales eorū perfectiones consideret, inque eis seipsum oblectet, ad gloriā eius qui omnia mirabilia condidit.

CAPVT XXIIII.

Quòd ratione intellectus solus homo possit & debeat agere gratias Deo, pro se & omnibus creaturis.

Consequitur ex prædictis, quòd solus homo ratione intelle-

intellectus Deo pōt & debet agere gratias, & nō ulla creatura alia corporalis: quodque non pro se solo & bonis quæ in seipso sunt, uerumetiam pro omnibus bonis quæ in alijs creaturis inueniuntur, possit homo & debeat agere gratias omnium creatori omnipotenti Deo. Gratiarum actio nanque requirit primò susceptionem beneficii, deinde beneficij accepti cognitionem, eius quoque cognitionem qui beneficium præstat, ac postremò gratitudinis declarationē pro accepto & agnito beneficio. Beneficij susceptio communis est homini cum omni creatura. Omnis nanque creatura particeps est beneficiorum creatoris sui. Cętera uerò non nisi solius hominis sunt. Solus enim homo beneficia cognoscit (ut declarauimus) tam ea quæ in seipso accipit, q̄ quæ in alijs creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoscit bona ista quæ in se habet, atque ēt quæ in aliis creaturis conspicit, non ab ipso esse: neque creaturas à seipsis habere, sed ab uno omnium benefactore Deo. Denique solus homo potest pro suscepto beneficio bonum & gratum animum declarare, & signis congruis ad benefactoris gloriam id protestari. Potest enim homo uoce testari & eloqui magnalia Dei sui, eiusque beneficia (quæ tam ipse quàm aliæ creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Potest etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipsum demonstrandum, uidelicet cantare, laudare, sacrificia offerre, uota facere in instrumentis musicis personare: quæ omnia ad gratiarum actionem spectant, & soli conueniunt homini. Potest ergo solus homo gratias agere, & cum possit, utique & debet. Nam id ratio naturalis dictat, etiam omni beneficio pro minimo aliquo beneficiolo, ut minimum, gratias agere, ut ne dicam gratiam referre: quanto magis illi cuius beneficium est quidquid sumus? Et cum in omnibus creaturis hō accipiat beneficiū (eo quod propter ipsum facta sunt omnia) utique pro omnibus ipse debet gratias agere Deo. Cum enim seruō aliq̄d impenditur beneficii in utilitatem domini, indubiē dn̄s magis quàm seruis tenetur gratias agere benefacienti. Et cum puero adhuc infanti & ratione carenti impenditur

Solus homo potest agere gratias.

beneficium, utique parentum est benefacienti gratias agere pueri loco per ætatem fari adhuc, & gratias dicere impotentis. Debet ergo homo gratias agere Deo, non mō pro se, uerumetiam pro omni creatura, maximè corporali, duplici consideratione: tum quia solus potest, & præ omnibus potest: tum quia in omnibus ipse accepit beneficium. Vnde gratias agere debet homo Deo suo, quòd Soli tantā dederit claritatem, tantam uirtutis efficaciam & nobilitatem. Item ꝙ terræ & aquis talem dederit fœcunditatem, quod aerem repleuerit uolatilibus, quod aues ita plurimum ornatu decorauerit, quod arbores, ac herbas ita fructiferas odoriferasque fecerit, & ita in singulis. Illæ enim creaturæ excusabiles sunt, si gratias non agant, tum quia minimè id possunt, tum quia quidquid acceperunt, potius homo in ipsis accepit, quàm ipsemet in seipsis, uel pro seipsis, quemadmodum id quod seruo impenditur in utilitatem domini, domino potius quàm seruo impenditur. Hinc considera o homo, quanta tibi incumbit seruiendi Domino Deo tuo necessitas. Attende, quanta tenearis erga Deum obligatione, qui non pro uno teipso, uerumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo seruire ad gratiarum actionem obligaris. Vide quanto uinculo te sibi colligauit, dum te super omnia constituit. Magnum (fateor) te creauit, & sublimi admodum loco posuit altissimus conditor tuus, dum te paulominus ab Angelis minorem fecit, gloria & honore coronauit super omnem corporalem creaturam: constituitque super cuncta manuum suarum opera, omnia subiiciens sub pedibus tuis, non solum oues & boues, pecora campi, uolucres cœli, & pisces maris, qui perambulat semitas maris, uerumetiam Solem, Lunam, & stellas nobilissima illa perpetuæ incorruptionis corpora, quæ dominus Deus tuus creauit in ministerium cunctis gentibus. Ita quidem magnum & excelsum nimis altissimus te cōditor tuus constituit, pro omnibus. Verum quanto tu altior es Dei speciali beneficio & supereminens omnibus, tāto magis te agnosce Deo tuo obnoxium, qui sic te magnificauit & eleuauit super omnia. Agnosce (quod uerum est) nullam creaturam aliā æquè Deo

Psal. 8.

Deut. 4

esse

esse obnoxiã, æquè forti uinculo Deo esse colligatã, agnoscensq; obligationem, modis omnibus satage iustum iustè persoluere debitum, ut quibus possis modis Deo tuo studeas uel gratias agere, quandoquidem referendi neq; necessitas est, neq; possibilitas. Bonorum enim nostrorũ ille non indiget in quo omnes diuitiarum thesauri sunt abscon diti. Grati tamen animi declarationem, & protestationem per signa congrua utique à nobis exposcit, gratiarum seuere exigit actionem, non utique propter suam uoluntatem, sed ob nostram utilitatem, ut cum pro acceptis beneficijs temporalibus nos sibi gratos comprobauerit, maioribus aliquando afficiat in conspectu uultus sui, cuius in nobis impressit similitudinem Deus ipse Trinus & unus, in secula benedictus. Amen.

Psal. 19
Colos. 2.

FINIT LIBER XI.

PSALMVS PATRI SPIRITVM VNIuersæ carnis, i iubilatione mentis, & alacritate animi.

Paratum cor meum Deus, & iterum paratum cor meũ: paratũ corpus meum: paratæ uires omnes ad laudem tuam, quæcunq; siue corpus, siue animam inhabitant.

Exurgã diluculo, & psallam magno nomini tuo, mediis noctibus consurgam de lectulo quietis meæ, ut personam cantica ante thronum amœnissimum tui amabilis thalami.

Date mihi tympana, lyram, citharam, nablum, & cymbala bene tinnientia: edent in illis articuli manuum mearum melodiam bene resonantem in auribus Domini sabaoth.

Tubas afferte huc mihi: & clangam in eis: os meum late aperiam, attrahamque spiritum flatus, ut buccis ualeam concrepare plenissimis.

Non cessabit oblectari in Deo meo animus quem creauit, quem possedit ab initio, in quem impressit admirabilem similitudinem, imaginemque nobilitatis suæ.

Videbo ego cælos opera manuum ac digitorum tuorũ quæ funda-

sti in fortitudine tua insuper Solem, Lunam, & stellas cuncta lim pidissima.

Contemplans uideo totum iucundissimum decorem, potentissimum uigorem, & ordinem uerè admirabilem non sufficio pro dignitate cõtemplari uel totis conatibus, quæ tu nullo perfecisti negotio.

At uerò ubi ad memetipsum intima reflecto oculos meos, cessant uideri mirabilia, quæcunque foris conspicio.

Domine, domine, domine quid est homo, quia sic manifestasti eum? homo quid est ut tanti illum feceris?

Verè paululum est ac modicum quo minuisti genus nostrum ab angelicis Principibus tuis: omnis corporalis creaturæ Regem & Dominum (dato in manibus eius sceptro potentiæ, & in capite corona gloriæ) constituisti hominem.

Propter hunc enim creasti omnia, & cuncta subiecisti pedibus eius, præcellentissima cœlestium corporum creasti in ministerium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles, & lata substantia: uide an possis in tota tua uirtute atque pulchritudine nobiscum contendere.

Esto sis gloriosus in fortitudine tua, formosus sis in fulgidissima stola tua, comas tui splendoris de tanta spargens altitudine in ima terræ uiscera.

Sed nunquid uides ipse, aut intelligis decorẽ pulchritudinis tuæ? nunquid cognoscis perfectionem uirtutis tuæ, qua antecellis subiecta omnia?

Dic si nosti illum, qui cuncta in te posuit quæ habet mirabilia: responde muta substantia, si quidquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contulisti splendidissimo corpori, quod mihi donasti stercorulentæ & feculentæ creaturulæ: uerè multa mihi, & magna nimis contulisti in re unica.

Etiam si in millecuplum augmentetur tibi Soli rationalis pulchritudo decoris, & fortitudo roboris tui: quantumuis pauper & humilis ego semper immenso te superabo interuallo, hoc solum tenens quòd nunc possideo.

Intellectu & ratione tu donasti dominator genus nostrum: à te processit nobis hæc tanta præcellentia.

O utinam pro dignitate gratiarum actiones tibi ualeamus persoluere: nimis magna enim sunt quæ nos accipimus, & nimis pauca, im

mo nimis ulla sunt quæ ualeamus reddere.

Tu nos scientiarum Domine iustas tibi fac reddere gratiarum actiones, doce nos Doctor optime in spiritu & ueritate famulatum tibi exhibere decentem.

Tu das uelle, tu das perficere pro tuo beneplactio: magne Deus semper nos tantis fac grato esse beneficiis.

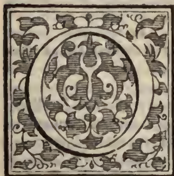
Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

IN LIBRVM DVODECIMVM CONSIDERATIONIS PHYSICAE DE APPETITV SENSITIVO, ET VOLVNTATIS PRAECELLENTIA.

PRAEFATIO.

MNIVM creator perfectissimus Deus, cuius (iuxta Prophetæ confessionem) perfecta sunt opera, cum animaliũ genus sensitiuæ uirtutis nobilitate cæteris omnibus insensibilibus creaturis uellet præferre, uoluit & appetitiuam uirtutem adiungere, qua ualerent per sensitiuã apprehensa amare uel odire, prosequi aut fugere, itéq; de præsentibus gaudere uel tristari. Quorũ.n.cõduceret res obiectas apprehẽsione mirabili percipere, si nõ talis esset adiũcta uirtus, qua erga res pceptas possent iuxta rõem obiecti apprehensi moueri & affici?

affici? Ad eundem planè modum, humanum genus cum benignissimus conditor uoluisset super naturam brutorum animalium constituere: ut non solum crassa ista & corporalia sensibus subiecta, uerumetiam spiritualia & insensibilia posset apprehensione intellectiua cognoscere uoluit item & huic nobiliori potentiæ cognoscitiuæ correspondentẽ nobilitate adiicere uim appetitiuam, id est intellectui uoluntatem, per quã ad ea posset inclinari amanda, odienda, prosequenda, & fugienda, ad quæ nequaquam sufficeret appetitus brutalis ille sensitiuus nimium ad spiritualia ignobilis. Quõ autem in homine non solus est intellectus, sed est simul cum sensu & super sensum intellectus, sic & hic appetitus superior in eo non solus non est, sed cum inferiore simul existit. Duorum autem horum appetituũ consideratio, maximã homini ad cognitionem suijpsius adfert utilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potẽtiis finem accipiat hæc Physica cõsideratio. Post eam nãmq; absolutã nõ erit in rebus naturalibus quo lõgius proficiscamur, nisi naturam penitus relinquentes in super naturalia toti transeamus: quod impræsentiarum nostro instituto minimè conuenit, qui non nisi considerationem rerum naturalium, earumque ad creatorem reductionem, præsenti determinatione intendimus.

Capvt I.

Ostenditur quid sit in homine uoluntas, per comparationem ad appetitum sensitiuum.

EST ergo in homine altera quædã potẽtia ab intellectu distincta, solis ẽt hominibus peculiariter conueniens potentia admodum nobilis & excedens: unde plurima singularia homo habet, quæ cum nulla altera specie habet communia. Ad perfectam ergo hominis cõsiderationem, necesse erit post intellectum hanc etiam uirtutem diligenter considerare, & quomodo in brutis inueniri non possit, quove indicio peculiariter speciei humanæ cognoscatur inesse, & quomodo ad appetitum sensitiuum se habeat, &

quæ homini donet eximia distinctè determinare. Vocatur autem uoluntas nomine compositio, potentia uolitiua, siue appetitus intellectiuus. Est.n. potentia talis per quã homo appetit, uult, & non uult, ea s̃m intellectum iudicat bona uel mala. Id autem in se homo quilibet experitur, talem aliquam uim sibi inesse, per quam possit ea quæ per intellectus iudicium ut bona uel mala cognoscit aut uelle aut nolle. Quemadmodum autem rectè non potest cognosci natura intellectiuæ potentiæ, nisi per comparationem ad sensum secundum similitudinem & dissimilitudinem, uidelicet nisi ostendatur in quo sensus cũ intellectũ conueniat, & in quibus differant abinuicem; ita non potest exactè cognosci natura potentiæ uolitiuæ, nisi s̃m comparationem ad appetitum sensitiuum. Sicut enim in homine duplex est potentia apprehensiua rerum extra existentiũ, ita est & duplex uis appetitiua; altera uidelicet quæ sensui coniuncta est, & ad sensus iudicium mouetur: ea quæ sensus indicat conuenientia amãdo & prosequẽdo, quæ disconuenientia odiendo & fugiendo. Atq; hæc uocatur appetitus sensitiuus. Et conuenit hac in parte homo cũ cæteris animalibus brutis, queadmodum & in sensu. Altera uerò superior est coniuncta intellectui, & corpori nullo modo (sicut neq; intellectus) immersa, per quam homo, id q̃ intellectus iudicat bonum, amat & prosequitur, quod malum, odit & fugit. Et hæc quia sic intellectui coniungitur, uocatur appetitus intellectiuus. Cognoscitur autem huius duplicis appetitus differentia ad eum modum quo deprehenditur differentia sensus & intellectus, uidelicet quoniam experimur hominem ea posse uelle aut nolle, ea amare uel odire, quæ nequaquam sensus apprehendit, & quæ ad iudicium sensus nullo modo uidentur sic amari uel odio haberi. Quemadmodum (exempli gratia) uirtutes amamus, & probitatem amatam prosequimur: uitia autem odimus & fugimus atque auersamur, quæ tamen manifestissimum est sensu non apprehendi, ac proinde sensitiuo appetitu sic non appeti: cum ille tantum prosequatur quæ sensus iudicat conuenientia, Oportet ergo esse in homine

ne alium quêdam superiorem appetitum, per quem homo ad illa quæ sensus iudicium excedunt, & quæ sensus nec cõuenientia nec disconuenientia iudicare potest, inclinetur & propellatur, ea uel prosequendo uel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionem obtinêdam, pauca quędam de sensitiuo appetitu uolumus præmittere; quoniam sine cognitione sensitiui appetitus plenè intellectiuus cognosci non potest.

CAPUT II.

De appetitu sensitiuo quomodo mouetur ab obiecto secundum phantasiam proposito.

INuenitur autem appetitus sensitiuus generaliter in omnibus animantibus, neque potest non esse, ubicunq; fuerit sensus uel unicus. Nam & imperfectissima animalia, et quæ (iuxta probabiliorem sententiam) solum tactum possident, appetitu isto non carent. Inest nanq; eis appetitus quidam conuenientis nutrimenti, quem etiã indicant, dũ se huius gratia dilatant, uel constringunt. Omnis enim motus animalis quantumcunque imperfectus indicium est inexistentis appetitus sensitiui. Ad hoc enim se mouent, ut quod appetunt consequantur. Vnde Aristoteles, de animalibus imperfectis (ut uermibus & muscis) ait ea habere uagam imaginationem, & appetitum, id est phantasiam uagam siue imperfectam consimilem appetitum. Perfectam tñ phantasiã negat illis adesse, atq; ita & appetitũ perfectũ consequitur ab eis abnegandum. Ex quo patet, quod æstimatiuæ siue phantasiæ adiuncta est uis appetitiua, eo quod hæc ita se inuicem consequantur secundum naturam. Non enim statim ubi sensus exterior perceperit aliquod sensibile, mouetur appetitus ad prosequêdum uel fugiendum, neque item mox ubi sensus communis apprehenderit: sed neque cum imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verum cum ad æstimatiuam usque fuerit peruentum, ut per eam iudicetur tale obiectum amicum uel inimicum, conueniens uel disconueniens, tunc demum animal ipsum

Arist. 3. li. de anima ca. 8.

per appetitum mouetur ad concupiſcendum uel odiendū, ad proſequendum uel fugiendum, ad lætandum uel contri ſtandum. Nam id manifeſte monſtrat experientia. Cū.n. appetitus moueatur ſecundum rationem cōuenientiæ uel diſcōuenientiæ, nullus aūt exterior ſenſus conueniētiā uel diſcōueniētiā apprehēdat, neq; ullus interior ꝑter æſtima tiuā (quæ intentiones conuenientiæ uel diſconuenientiæ elicit ex rebus ſenſatis) conſequitur ad ſolam æſtimatiuæ operationem ipſiusque iudicium appetitum moueri. Et notandum, quod appetitus iſte mouet & mouetur. Mouet enim ipſum animal, & immediatè uim motiuam quæ eſt in membris ad quærendum id quod proſequitur. Mouetur uerò ipſe à phantaſia, quatenus ipſum obiectum præſentat & offert appetitui, ſub ea ratione ſub qua appeti tus moueri poteſt ad odium uel ad amorē, ad proſequutiō nem uel ad fugam. Obiectum enim præſentatum & abla tum uirtuti appetitiuæ ſub ratione conuenientiæ, mouet ad ſui proſequutionem: ſub ratione autem diſconuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis uidet cibum, eumque ſibi conuenientem iudicat, mouetur ad proſequendum ipſius appetitus ab æſtimatiua: quatenus uidelicet ipſa obiectum illud præſentat ſub ratione conuenientis: & cum baculum uidet eleuatum ad uerbera, mouetur ad fugiendum appetitus, ab obiecto ſub ratione diſconuenientis propoſito, per æſtimatiuam. Mouetur autem appetitus ab obiecto ſic ſub ratione conuenientis aut diſconuenientis præſentato naturaliter, abſque ulla libertate uel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem uidens, eumque æſtimans ſibi conuenientem, naturaliter amat atque proſequitur & accurrit ad illum, & uidēs baculū eleuatum ad uerbera, æſtimando ſibi hoc diſconueniens, & inde male ſibi futurum, ita naturaliter fugam petit, qua ma lū euadat, quod ſibi æſtimat imminere. Cùm uerò plura ſimul fuerīt obiecta propoſita, ꝙ fortius mouet ſ̄m ſuam ra tionem, id naturaliter præualet & mouet appetitum. Vt cū duplex cani cibus eſt propoſitus, ille qui magis conueniēs ab æſtimatiua iudicatur, appetitum naturaliter mouet.

Appetitus mouet & mouetur.

Ita cum ex una parte delectabile proponitur, & ex altera contristabile (ut ex hac parte cibus conueniens cani, & simul baculus eleuatus ad uerbera) solet plerunque uerberũ terror præualere, ut cibo relicto fugiat. Est enim hæc appetitus natura, ut magis uehementer magisq; cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, q̃ à delectabilibus ad prosequendum. Facilius enim & uehementius contristabilia, siue terribilia operantur in appetitu sensitiuo fugam, q̃ delectabilia siue concupiscibilia, efficiant in ipso prosequutionem. Vnde ad oculũ uidemus moueri homines multo amplius timore mortis, q̃ amore uitæ, & multo uehementius dolere de infirmitate, quàm gaudere de sanitate.

Nota.

CAPVT III.

Quomodo appetitus sensitiuus semper naturaliter moueatur absque libertate.

Contingit uerò interdum duobus appetitui propositis obiectis, ambobus delectabilibus, ad neutrum statim moueri, sed interdum ad tempus gradum sistere, eo ꝙ ex utraque parte æquè fortis sit motio & operatio obiecti, & æstimatiua ad utranq; partẽ æquè sit propensa, neque plus ad hoc quàm ad illud ferat suum iudicium. Atque ita nunc accidit, ut quasi deliberare uideatur irrationale animal: cũ tamen reuera nulla in eo sit deliberatio, quæ est solius rationis, sitq; ut postquam tandẽ alterum acceptauerit, quasi eligere uideatur, cum tamen electio nequaquam competat brutis, sitq; solius hominis. Vnde hoc sciendum est, ꝙ canis ille sic quasi dubitabundus consistens, dum & huc & illuc uocatur, nequaquam consulit, neque ullo deliberat: sed habet appetitus ille admodum linguæ siue examinis in libra, siue bilance, cum lanx utraque pondus penitus æquale in se habuerit. Quemadmodũ enim ista neque in hanc partem deorsum trahitur, cum tamen sit pondus sufficiens ad eam pertrahendam, neque in partem alterã, cum sit & ibi pondus sufficiens, sed (propter ponderis qualitatem utrinque æquali fortitudine trahentem) consistit in medio: sic

 & ap-

& appetitus irrationalis animalis existente ab utraque par te pondere æquali & obiecto æquè ad mouendum ualido fixus consistit, & neque huc neque illuc mouetur, cum utro que tamen trahatur. Fitq; illa immobilitas penitus naturaliter, nec ullius est deliberationis indicium. Alioqui, cur non & linguam in trutina dixeris deliberare, cum ita hæret in medio? Et cum tandem contingit in alteram partem rapi animalis appetitum, nequaquã electionis est iudiciũ, non amplius q̃ lingua illa modico flatu adiuta in unam par tem tandem uergens, dici debet elegisse hanc partẽ ad quã flectitur. Quòd si interroges, qui ergo fieri potest, ut tandẽ ad unam partem moueatur appetitus, si non per electionẽ id fiat, & ex libertate eligendi? Dicimus q ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partẽ trahitur, quomodo lingua illa modico uento adiuta in partem alteram mouetur, etiam si pondus maneat ut antè. Si enim contigerit æstimatiuã aliquanto magis uni obiecto & fixius intendere q̃ alteri (etiam si non æstimet illud magis conueniẽs) solum ex hoc quod fixius intendat iudicio unius cõuenien tis q̃ alterius, & ad illud fortius se conuertat, ipse appetitus rapietur aduenienté impetuoso flatu in illam partem, in quam æstimatiuam cõtigerit fixius intendere. At tunc quidem ita se habebit illa defixio fortior æstimatiuæ in alterum obiectum, ad faciendum unius illius prosequutionẽ, quomodo se habet aduenieris in unã lancem flatus uenti, ad mouendum linguam in partem alteram. Vnde nõ uideretur aliqua ratione uerisimile, q uulgo per iocum solet iactari de asino quẽ uocant Buridani, habente pabulũ utrinque, æquè conueniens, æquè multum in eadem distantia sibi appositum, q fame esset moriturus in medio pabuli. Profectò qui id asserunt, naturam appetitus & æstimatiuę uirtutis non rectè cognoscunt. Et qui hoc ita asserunt, ne cogantur in animali deliberationem ponere, aut electionem, aut facultatem liberi arbitrii, ij sanè timore timent, ubi timor nõ est. Sola enim (ut diximus) conuersio maior atque attentio, defixioque phantasiæ in alterum obiectum propositum efficere potest, ut altero relicto in hoc mo-

moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter mouert ab ipso obiecto appetibili, ita secundum rationem appetibilis propositi, per æstimatiuam. Neque quidquam refert, siue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili sub ea ratione sub qua appetibile est, siue ipsam æstimatiuam proponentem appetibile, sub ratione appetibilis. Non enim ipsum obiectum per se mouet appetitũ eo modo, quo obiectũ sensus exterioris agit in sensum (ut uidelicet per se aliquid imprimat obiectum exterius in appetitum) sed tantum quatenus per æstimatiuam proponitur: ad cuius iudiciũ ipsius appetitus passio consequitur. Vocantur enim omnes ipsius appetitus inclinationes siue motus uulgato nomine passiones, eò ꝙ appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiscendum uel odiendum, &c. propter quod ab obiecto quodammodo pati dicitur.

CAPVT IIII.

De uariis passionibus in appetitu sensitiuo.

ET quia (ut diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æstimatiuam secundum rationem appetibilis proposito, hinc fit ut multiplex passio & uarius appetendi modus possit in appetitu sensitiuo inueniri ẜm quod obiectũ sub diuersis rationibus potest per æstimatiuam proponi. Cum enim proponit obiectum æstimatiua sub ratione cõuenientis, appetitus statim mouetur, & inclinatur ad illud, efficiturq; in ipso passio quæ appellatur amor uel cõcupiscentia talis rei: per quam uidelicet inclinatur ad talem rem sub ratione conuenientis propositam. Et hæc est prima passio, q̃ in appetitu exoritur. Si uerò præsentetur hoc idem obiectum tanquam conueniens & tanquam potens acquiri, ac tanquã propinquum ad habendum, ita ut nullum iudicetur obstaculum, quin possit illud consequi, ita fit progressus appetitus ab amore nudo ad prosequutionem. Incipit enim prosequi & iã tendere ad illud qđ prius amabat. Nã amor est quasi prima inclinatio ad rem propositam, prosequutio autem uelut tendentia in rem amatam. Vnde manifestum est,

Amor.

Prosequutio.

est, prosequutionem istam nasci ex amore, quasi ex radice, Nihil enim prosequitur appetitus, nisi quod amat & cõcupiscit. Cum uerò obiectum iam æstimatur ut præsens & cõsequutum, fit in appetitu passio lætitiæ, uel gaudii siue uoluptatis: per quam in re primum amata, & per prosequutionem postmodum consequuta, tandem conquiescit. Et non refert ad passionem gaudii in appetitu faciendam, utrum iam actu sit præsens obiectum, uel propinquum, & certum quod iam iam habebitur. Quòd enim propè est (iuxta Aristotelis uulgatã sententiã) nihil distare uidetur. Vnde gaudium etiã est de eis quæ propinqua sunt, & iam iam uentura, quasi pro præsentibus existimantur. Et hæc passio manifeste à prioribus distinguitur, tanquã quies ab inclinatione & tendentia, & ad priores duas consequitur, amoremq; & prosequutionem præsupponit. Prius enim est rem amare, postmodum prosequi, postmodum lætari. Vt (uerbi gratia) brutum animal uidens pabulum conueniens, afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipsumq; amat: & si assequi potest, prosequitur, ac tendit ad ipsum cõsequendum. Vbi autem fuerit assequutum quod amauit & prosequutum est, tum demum oblectatur & conquiescit in eo. At uerò amor solus esse potest absque posterioribus. Cum enim obiectum conueniens proponitur aspectui, sed non ut possibile adipisci, non fit adhuc prosequutio. Veluti cum cani cibus conueniens proponitur, sed astat iuxta cibum qui baculum ad uerbera eleuatum tenet, illic sanè amor est ad cibum, quem tam conuenientem æstimat, sed quoniã non proponitur, ut acquisibilis, neque ut propinquus haberi, porpter æstans malum, amorem non sequitur prosequutio. Nonnunquam uerò prosequutio est, & uno subsequitur lætitia: quoniam uidelicet non contingit assequi rem amatam & prosequutam. Nonnunquam etiam res iam acquisita non talis inuenitur, qualis ante indicabatur secundum æstimatiuam, atque ideo non consequitur gaudium in ea iam habita & adepta. Frequenter enim æstimatiua decipitur iudicans esse conueniens, quod uerè non est conueniens.

Voluptas.

Nihil autem refert ad passionum harum effectionem in appetitu, an res uerè talis sit, an non. Non enim obiectum appetibile secundum seipsum, uel secundum quod in se est, mouet appetitum, sed secundum quod in phantasia proponitur, siue ita sit in re, siue aliter res habeat. Vnde cum æstimatiua decepta iudicat hanc rem esse conuenientem, quæ secundum ueritatem non est conueniens, nibilominus fit in appetitu amor & prosequutio, quàm si secundum ueritatem talis esset. Cum uero iam habita præsens fuerit, etiã gaudium de re præsenti habet, donec deceptio æstimatiuæ non fuerit deprehensa. At uero mox ubi per sensum exteriorem æstimatiua perceperit se errore delusam in iudicando de re absente, cessat passio gaudij, cessante nimirum æstimatione conuenientis. Deponit enim errorem quo se competit fuisse illusam. Itaque tres istæ passiones, amor uel concupiscentia, prosequutio uel desiderium, uoluptas siue lætitia sunt, quibus afficit circa obiectum conueniens.

CAPVT V.

Odium. His uerò tribus passionibus prædictis correspondent tres aliæ, quæ sunt circa obiectum cõtrarium, id est, circa obiectum disconueniens odium uidelicet, fuga, & tristitia uel dolor. Cum enim primum appetitui præsentatͤ obiectũ disconueniens, mouetͤ appetitus displicentia, & quadã uelut auersione opposita conuersioni concupiscẽtię uel amoris. Nam sicut obiectũ appetibile efficit in appetitu primo conuersionẽ quãdam & inclinationẽ ad ipsum, sic obiectũ disconueniens auersionẽ quandã & retractionẽ. Et hæc passio odium nominatur, estq́ue amori opposita. Et sunt duæ istæ radices omnium aliarum passionũ. Cum uerò disconueniens illud malum æstimatiua proponit ut iam imminens animali, & tanquam propinquũ ut ueniat, alia passio gignitͤ in appetitu, per q̃ quærit elongari ab illo malo, ipsumq́; euadere & effugere. Et hęc passio appellatur fuga, *Fuga.* & est quasi recessio quædã ab obiecto malo imminẽti uel propinquo, per quam animal mouetur ad fugiendũ, qđ est

disconueniens, sicut prosequutio (cui opponitur) tendētia quædam est ad conueniens. Sed cum obiectum disconueniens iam præsens & habitum fuerit, efficitur in appetitu passio doloris uel tristitiæ, qua affligitur in præsentia adepti mali, sicut per uoluptatem (cui opponitur) quiescit in p̄senti bono. Ita enim canis uidens tenentem flagellum ad uerbera eleuatum primo aspectu odit & auertitur, & si ut sibi imminentia hæc uerbera considerat, fuga mouetur, ad effugiendum imminens & propinquum malum. Cum autē in ipsius corpus flagellum fuerit incussum & uerbera iā suscipit, dolore & tristitia affligitur: propter quod etiam exclamat, eiulando lamentans. Contingit autem interdum (quomodo de amore per contrarium diximus) ad odium non sequi fugā. Cum enim uidet canis tenentē flagellū, odit quidē & auertitur, sed nisi uideat sibi imminere aut sibi propinquū esse malum, non sequitur fuga, ut cum multum distat ab eo, qui flagellum tenet. Neque item semper ad odium & fugam sequitur tristitia, uel quia malum illud non sit præsens, uel quia cum præsens fuerit, sensus nonnunquā monstrat non esse disconueniens, quod secundum æstimatiuam errantem prius disconueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad odiendum, fugiendum, uel tristandū, an res disconueniens existat, modo ab æstimatiua talis iudicetur. Vnde uidemus homines quosdam morosos tristari pro rebus quæ secundum ueritatem eis non disconueniunt, neq; aliquo mala sunt; tantum propter firmam æstimationem, quod æstiment sibi disconueniens, quod tale non est, quā æstimationem uel nolunt uel non possunt deponere. Atque ad hunc modū tristatur canis aliquo modo, dum irascit ex hoc solū, quòd domum quis ingreditur, aut firmarium, in in quo iacet, non ad mali aliquid faciendum, aut quod per plateam aliquis transeat, cum id ei nullo modo sit disconueniens. Dolor.

CAPVT VI.

De appetitu concupiscibili, & irascibili & de passionibus irascibilis.

INueniuntur autem & aliæ passiones in appetitu sensitiu

uo diuersæ à prædictis, originem tamen ex eis habentes. Pro cuius intellectu sciẽdum est, ꝙ appetitus sensitiuus apud Philosophos (tam physicos quàm morales) diuiditur in duas partes, uidelicet in concupiscibilem, & irascibilem.

Quid appetitus cõcupiscibilis.

Appetitus concupiscibilis dicitur, quo res erga obiectum conueniens, uel disconueniens, erga bonum uel malum simpliciter afficitur, secundum rationem sub qua proponitur ab æstimatiua.

Atque hanc partem spectant passiones illæ omnes, quas suprà iam distinximus, uidelicet amor, prosequutio & gaudium circa obiectum conueniens: odium autem, fuga & tristitia circa obiectum disconueniens & malum. Considerãt enim hæ passiones simpliciter bonum aut malum secundũ simplicem aliquã rationem, ut timor & odium conueniẽs uel disconueniens, unde propositũ, prosequutio & fuga bonum uel malum imminens: gaudium & tristitia, iam præsens, Denominatur autem hæc pars concupiscibilis à primo & præcipuo suo actu, qui est amare uel concupiscere.

Irascibilis appetitus.

Irascibilis uerò appetitus dicitur qui mouetur à bono uel malo proposito, non simpliciter sed sub conditione alicuius arduitatis uel difficultatis.

In hac parte sunt spes & desperatio, audacia & timor & ira: à qua (ut magis manifesta) pars ista irascibilis nominatur. Hæ enim passiones omnes pro obiecto habent arduũ. Vnde Spes est quasi amor boni ardui. Audacia est, quasi prosequutio boni ardui. Desperatio est, quasi odium & auersio ardui, propter arduitatem. Timor est, quasi fuga ardui mali, & Ira, quasi tristitia mali ardui, cum iam præsens fuerit. Quarum passionum ab inuicem distinctio, non parũ ad cognitionem appetitus sensitiui conducet. Passio nanque spei in appetitu oritur, qnando ab æstimatiua proponitur obiectum aliquod conueniens, tamẽ sub ratione ardui; quatenus uidelicet difficultatem habet ipsum obiectum in acquirendo. Vt cum proponitur cani cibus cõueniens, sed astat, qui flagellum tenet, atque ita arduitas & difficultas simul opponitur, illo tamen arduo non obstante, adhuc inclinat canis, & mouet amore ad ipsum cibum conuenientẽ, æstimans arduitatem illã se posse superare, & propter arduitatem

Spes.

tatem non desinit ad rem illam inclinari tanquam sibi possibilem adipisci, hic sperare dicitur. Spes enim est de rebus arduis & difficilibus. Quæ enim arduitatem & difficultaté non habet, sperare non dicimus. Econtrariò autem desperatio est cum ratione ardui propositi, aut præsentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac desistit ab obiecto alias appetibili & conuenienti, ut amplius ad ipsum non moueat, neque inclinetur, utpote non possibile adipisci. Veluti cũ canis cibum appetit uehementer: sed uidet flagellum tã terribile, & tam mirabiliter uibrantem flagellum, qui astat cibo, ut non æstimet se posse arduitatem superare, & uerbera talia euadere posse uel perferre, hic certè desperat, quia ab eiusmodi appetitu desinit obiecti conueniẽtis propter arduitaté & difficultatem, quã æstimat insuperabilem. Respondent autem spes & desperatio in irascibili, amori & odio in concupiscibili: estq́ue spes uelut amor quidam boni ardui, secundum rationem ardui. Nam quatenus bonũ obiectum amatur, quatenus uerò arduum speratur. Desperatio autem est, quasi odium ardui secundum rationem ardui: id est, auersio ab arduo ut arduum est. Videntur autem spes & desperatio non solùm respicere bonum, sed etiam malũ. Spes enim est de bono arduo consequendo, uel de malo arduo superando. Vnde sperare dicitur, qui bonum aliquod, quod amat non desinit, sed pergit appetere, nihil obstante consideratione ardui. Sperat etiam qui amat mali alicuius, quod odit euasionem, & superationem, tametsi arduitatem habeat adiunctam, malum illud euadere uel superare. Item desperat de bono arduo consequendo, propter arduitatem, uel de malo euadendo, aut superando propter arduitaté. Vt (uerbi gratia) brutum aĩal sperat consequi pabulum, quod uidet, etiam si aliquid difficultatis sit adiunctum, & sperat effugere periculum sibi imminens, etiamsi sit arduum ad effugiendum. Aut econtrario desperat de cõsequendo pabulo propter nimiam arduitatem, aut de superando euadendoq́ue periculo propter nimiam arduitatem, quam sibi putat insuperabilem. Itaque tam boni consequutionem, quàm mali superationem, atque euasionem

Desperatio.

respiciunt spes & desperatio. Atque ita in sequentibus passionibus est dicendum. Audacia uerò & timor differre uidentur, sicut prosequutio & fuga. Audacia enim est quasi prosequutio quædam boni ardui, ut arduum est, nihil uidelicet obstante arduitate. Timor uerò fuga est ardui propter arduitatem, cum scilicet arduitas retrahit & fugam facit in appetitu. Et oritur audacia ex spe, quemadmodum ex amore oritur prosequutio, & ex desperatione, timor, quemadmodum ex odio fuga. Cum enim proposito bono arduo, appetitus propter arduitatem non auertitur, ut desperet, sed manet conuersus ut speret, neque spem abiicit illius boni consequendi, quanquam sit arduum ad consequendum, tum deinde mouetur ad ardui illius prosequutionem, non obstante arduitate: atque hæc est passio audaciæ. Item, cum per desperationem quis à malo superando auertitur, spe superationis abiecta, propter arduitatem quam æstimat insuperabilem, ex hoc consequenter mouetur ad fugiendum hoc ipsum propter suam arduitatem, & est timor oppositus audaciæ. Est enim timor fuga à malo arduo, propter ipsius arduitatem, uel à consequutione boni ardui, item propter arduitatem. Quemadmodum enim spem & desperationem diximus esse de bono arduo assequendo, aut non assequendo nihil obstante arduitate, aut malo similiter superando: ita audacia prosequitur bonum arduum consequendum, uel malum arduum superandum. Timor uerò deiecto, & fuga quædam est, uel à bono arduo consequendo, uel à malo superando.

CAPVT VII.

Quod ira nullam habet passionem contrariam.

De ira uerò hoc singulare est, quod nullam habeat passionem sibi contrariam, ut in prædictis apparuit, sed est penitus absque contrario. Cuius ratio est, quoniam ira respondet tristitiæ, estque tristitia quædã de malo arduo præsenti, quatenus arduum est ad ferendum, uel de boni ablatione, quatenus arduum est, & difficile tali bono carere: quæ

quæ tristitia, propter arduitatem, consurgit ad ipsum malum superandum per uindictam. Vnde ita est, quando propter malum arduum illatum, appetitus uehementer mouetur ad malum illud superandum, per illationem uindictæ. Existimat enim hoc modo malum proprium superare, cũ æqualem uel maius illi intulerit, à quo accepit malũ. Huic autem tristitiæ de malo arduo præsenti, non potest in bono aliquod inueniri contrarium. Contrarium enim tristitiæ est gaudium, quod est de bono præsenti: bonum autem præsens non põt sub ratione ardui considerari. Omne enim bonum, quantumcunq; ad acquirendum sit arduum, quantumlibet habeat in sui prosequutione & acquisitione difficultatem, cum iam habitum fuerit, nullam omnino habet difficultatẽ. Quapropter bonum præsens non põt nisi passionẽ simplicis gaudij in appetitu efficere. Nam tm̃ ut præsens bonũ mouet appetitum, non iã ultra ut arduũ bonũ, cũ nullum præsens bonum sit arduum bonũ. Et licet hoc experientia doceat, quanto bonum aliquod in prosequutione magis arduum fuit, tanto gaudium uehementius (cum iam adeptum fuerit) in affectu causari, quemadmodum ea quę cum periculo uitæ adepti sumus uehementius diligimus, & gaudio maiori afficimur de illorum possessione, non tamẽ aliud quàm gaudiũ inde enascitur, ea adeptione uidelicet talis boni, cum iam præsens ardui rationem perdit. Quod enim maius gaudium sit ex huius consequutione non est, quia ut præsens arduũ est, sed quia in prosequutione arduũ fuit, & ad consequendum difficile. Atque hac de causa fit, ut ita in appetitu irascibili non possit habere contrarium, quoniam uidelicet obiectum iræ (quod est malum arduum præsens) non potest habere contrarium. Nam bonum arduum præsens & habitum, appetitus nequaq̃ respicit: neq; ullum obiectũ sub tali cõsideratione ipsum mouere est potens. Includit enim repugnantiam: quia si bonum præsens est, arduum non est: & si bonum arduum est, præsens non est. Pręsentia enim excludit in bono arduitatem. Secus est de malo, quod simul pręsens & arduum esse potest. Secus etiam de bono absente. Nam bonum absens potest esse ar-

dunm, priusquam habeatur, sm quod in acquirendo habet difficultatem. Omnes ergo passiones quæ in appetitu sensitiuo inueniuntur, in sex iuga possunt reduci: quorũ tria prima perfecta in paritate sua sunt ipsius concupiscibilis, concupiscentia & odium, prosequutio & fuga, uoluptas & dolor. Tria autem posteriora iuga, quorum nouissimum imperfectum est imparitate (quod unum deficiat) sunt ipsius irascibilis appetitus: uidelicet spes & desperatio, audacia & timor, & ira non habens contrarium. Opponitur tamen ei priuatiue ipsa iræ carentia, quam inirascentiã possimus appellare. Et ad harum passionum aliquam necesse est reduci omnem passionem sensitiui appetitus, siue irascibilis, siue concupiscibilis. Quod autem omnes istæ passiones sint appetitus sensitiui, manifestissimũ est, ex eo quod singulas uideamus etiam in irrationabilibus animãtibus, in quibus nullus est intellectiuus appetitus. An uerò appetitus irascibilis, & concupiscibilis, duæ sint potentiæ realiter distinctæ, an tantum una secundum rem potentia, sed diuersa habens officia, nolumus impræsentiarum inuestigare profundius.

Sex passiones concupiscibilis.

Sex quoque irascibilis.

CAPVT VIII.

Quomodo passiones irascibili oriantur ex passionibus cõcupiscibilis.

ILlud autem notandũ est, quod passiones irascibilis oriuntur ex passionibus concupiscibilis, & terminantur in easdem. Nam ex amore alicuius rei conuenientis quæ est in concupiscibili, exoriente aliquo quod arduitatem adducit illi rei amatæ, consurgit in appetitu irascibili spes ad illam arduitatem superandam, & audacia qua prosequitur superationem talis arduitatis. Et cum per audaciam contigerit arduum superari, terminatur spes illa & prosequutio in gaudio, quod inde nascitur: atque ita in passionem concupiscibilis terminãtur passiones illæ irascibilis. Ita timor de malo imminenti & arduo, cum iam malum ipsum aduenerit & uicerit, ita ut superari nõ posit, in puram tristi

tiam

tiam terminatur. Non enim est ira, donec mali præsentis arduitas æstimatur per uindictam superabilis, quemadmodũ audacia, prosequutio est superandi mali ardui imminentis cuius mali arduitas æstimatur superabilis. At uerò, cũ æstimatio talis (uidelicet superandi præsentis mali) defecerit, iã nõ amplius ira, sed tristitia mera est, quæ ex malo arduo præsenti procedit, quẽadmodũ in ijs qui rebus desperatis post timorẽ, tandẽ in illud incidunt quodantè tumuerant, nec æstimant mali arduitatẽ se ulla uindicta posse superare. In his enim ira uertitur in puram tristitiã. Talis ergo qui iam præsente malo sic premitur, definit desperare, definit & timere: & post desperationẽ ac timorem, finẽ occupat dolor. Terminantur ergo (ut diximus) passiones irascibilis in passiones concupiscibilis. Et licet terminentur nunc in gaudium, nunc in tristitiam, simpliciter tamen amor in concupiscibili est prima radix omniũ aliarum passionum: nec potest ulla passio in concupiscibili, uel in irascibili oriri, nisi ex radice amoris, siue concupiscentiæ. Nõ enim est aliquod odium, quod non oriatur ex aliquo primo amore. Quidquid enim odit appetitus, ideò odit, quià contrarium est alicui, quod ut bonum & conueniens amat. Vt si amat canis cibum, odit quidquid ab huius cõsequutione prohibet uel impedit, & quidquid hoc, quod ut conueniens appetit expellit ac fugat: sic qui amat uitam ac sanitatem, odit quæcunque apprehenduntur ut sanitati aut uitæ contraria. Nihil enim odit appetitus, nisi sub ratione disconuenientis. Disconueniẽs autem dicitur disconueniẽs in ordine ad aliquid. Indicatur ergo in odio disconuenientis, præuius amor alterius rei, illius cui hoc est disconueniens, nempe uitæ & boni ipsius animalis, cuius est appetitus. Est enim appetitui naturaliter insitus quidam amor uitæ & boni ipsius animalis cuius est ex quo amore procedit odium generale disconuenientis, ac deinde particularia odia omnium earum, quæ æstimantur, ut contrariæ aut repugnantes uitæ ac bono ipsius animalis. Sicut econtrario ex uno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æstimantur, ut conuenientes

Amor est prima radix passionum aliarum.

uenientes

re. Hinc etiam est, quod tristitia, utpote naturæ animalis contraria consumit & corrumpit ipsum animal, atque ad mortem deducit: Vnde per Sapientem dicitur: Spiritus tristis exiccat ossa. Et Iacob ad filios suos uolentes secum Beniamin adducere in Aegyptum: Si quid ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quam pergitis, deduceris canos meos cum dolore ad inferos. Contra uerò gaudium, & lætitia sanitatis est effectiua, & uitæ conseruatiua.

Prou. 17

Gen. 42

CAPVT X.

Quare Deus irascibile addidit concupiscibili, & quòd etiam timor & desperatio animali fuerint necessaria.

OMnes etiam passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriuntur, ita ad gaudium naturaliter pergunt, & ad ipsum ut suum finem ordinantur. Spes enim & audacia ad hoc ordinatur, ut tandem bono arduo, non obstante arduitate, consequuto; uel malo arduo superato, appetitus per gaudiū quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudium ordinantur. Desperando enim animal mouetur ut timeat ac fugiat, sicq; euadat tristitiam quæ imminet, & gaudium habeat malo per fugam declinato.

Vbi notandum, quòd appetitus irascibilis datus est animali propter concupiscibilem, & est uelut propugnator appetitus concupiscibilis. Sine appetitu nanque irascibili, cō cupiscibilis esses uelut inermis, & absque defensione. Neque sufficiebat appetitus concupiscibilis ad bene esse animalis, nisi fuisset adiunctus etiam irascibilis. Frequenter enim contingit circa id quod animali est conueniens, occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus cōcupiscibilis statim retraheretur, uel remoraretur, nisi esset adiunctus appetitus irascibilis, qui confirmaret concupiscibilem, & uelut animaret in suo amore & prosequutione, ne statim concupiscibilis occurrente arduitate se retrahat, atque à prosequutione desistat. Quomodo enim armatus aliquis per uiam ambulans cum inermi, facit ipsum inermem non desistere ab itinere, etiam si uideatur aliquid occurrere

Appetitus irascibilis propugnator est concupiscibilis.

re. Hinc etiam est, quod tristitia, utpote naturæ animalis contraria consumit & corrumpit ipsum animal, atque ad mortem deducit: Vnde per Sapientem dicitur: Spiritus tristis exiccat ossa. Et Iacob ad filios suos uolentes secum Beniamin adducere in Aegyptum: Si quid ei aduersitatis (inquit) acciderit in terra ad quam pergitis, deduceris canos meos cum dolore ad inferos. Contra uerò gaudium, & lætitia sanitatis est effectiua, & uitæ conseruatiua.

Prou. 17
Gen. 42

CAPVT X.

Quare Deus irascibile addidit concupiscibili, & quòd etiam timor & desperatio animali fuerint necessaria.

OMnes etiam passiones quæ sunt in irascibili, sicut ab amore radicaliter oriuntur, ita ad gaudium naturaliter pergunt, & ad ipsum ut suum finem ordinantur. Spes enim & audacia ad hoc ordinatur, ut tandem bono arduo, non obstante arduitate, consequuto; uel malo arduo superato, appetitus per gaudiũ quiescat in bono acquisito. Imò desperatio & timor ad gaudium ordinantur. Desperando enim animal mouetur ut timeat ac fugiat, sicq; euadat tristitiam quæ imminet, & gaudium habeat malo per fugam declinato.

Vbi notandum, quòd appetitus irascibilis datus est animali propter concupiscibilem, & est uelut propugnator appetitus concupiscibilis. Sine appetitu nanque irascibili, cõcupiscibilis esses uelut inermis, & absque defensione. Neque sufficiebat appetitus concupiscibilis ad bene esse animalis, nisi fuisset adiunctus etiam irascibilis. Frequenter enim contingit circa id quod animali est conueniens, occurrere arduitatem & difficultatem, per quam affectus cõcupiscibilis statim retraheretur, uel remoraretur, nisi esset adiunctus appetitus irascibilis, qui confirmaret concupiscibilem, & uelut animaret in suo amore & prosequutione, ne statim concupiscibilis occurrente arduitate se retrahat, atque à prosequutione desistat. Quomodo enim armatus aliquis per uiam ambulans cum inermi, facit ipsum inermem non desistere ab itinere, etiam si uideatur aliquid oc-

Appetitus irascibilis propugnator est concupiscibilis.

currere aduersi, qui alioqui solus & inermis existens statim ab itinere suo cessaret, uel deflecteret: sic appetitus cõcupiscibilis statim à cõuenientis prosequutione cessaret, arduitate occurrente deterritus, nisi haberet irascibilem uelut propugnatorem, qui illum teneret in prosequutione sui appetibilis. Ita ergo irascibilẽ appetitum Deus animali cũ cõcupissibili dedit, ut etiam occurrente arduo à prosequutione conuenientis nõ cessaret, neque statim malo succumberet, sed contra ipsum sese erigere posset, & ad arduitatẽ superandam conari. Item, cùm forte à disconuenienti malo teneretur, ut non perpetuo sub illo permaneret, sed ad euadendum malum sese possit erigere, & uelut ad superandum amare. Ita enim per spẽ & audaciã animal non obstante arduitate pergit prosequi quod amat, & unde quęrit gaudium. Per iram uero etiam cum præsens fuerit malum, superare conatur & euincere malitiã, atque ex ea sese extricare. Per desperationem quoque & timorẽ sibi consulit animal, cum ipsum malum arduum imminens tantum uidet, ut superare se non posse existimet. Conducit enim animali ad euasionem mali, desperatio & timor: cum tam arduum fuerit malum, ut existimet se non posse superare. Nã tunc per desperationem & timorem fugit animal, sicq; suæ saluti consulit. Si enim oblato arduo quod animal ipsum superare non potest, adhuc pergat sperare & audere, periculum est uitæ ipsius, dũ se opponere tentat malo excedenti suas uires, & se fortius oppugnare: unde cum deuictum fuerit, malè habebit Et frequẽtissime hoc modo animal in perditionem uenit. Itaque etiam desperatio & timor in animali utiliter posita sunt ad salutem animalis, occurrente malo quod existimatur non posse superari: sicut econtrario spes & audacia ibi conducunt ad esse animalis, ubi existimatur malum posse superari. Atque hoc pacto manifestè patet, quomodo (ut supra diximus) etiam desperatio & timor ad gaudium ordinantur, sicut ex amore proficiscuntur. Amor autem ille primus ex quo oriuntur omnes istæ passiones tã concupiscibilis quã irascibilis (ut iam ostensum est) & gaudium istud ad quod passiones omnes ordinantur, ut ad fi-

nem,

nem, de eadem re sunt. Est enim primus amor appetitus, quo appetit & amat salutem ipsius animalis cuius est appetitus. Et gaudium ultimum ad quod ordinantur omnes passiones aliæ, est similiter de salute & bono ipsius animalis, ad quod ordinantur quæcunque in ipso sunt omnia. His autem de appetitu sensitiuo determinatis, rursus ad intellectiui appetitus considerationem (unde digressi sumus) reuertamur.

CAPVT XI.

Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri.

HAs auté passiones omnes quas iam explicauimus, manifestũ est sic in homine, sicut & in aliis irrationabilibus inueniri. Nam & homo quę secundum sensum percipit corpori cõuenientia, amat, atque prosequitur, & cum adeptus fuerit, uoluptate in eis afficitur, cum percipit disconueniẽtia corpori, hæc odit, fugit, & de his tristatur, si ea aduenire sibi contingat. Sperat item, & audet, & occurrenti difficultati se opponit, ut euincat. Desperat quoq; interdũ, & timet cum arduitatem æstimat suas uires superare. Insuper & irascitur, cum præsens malum fuerit, quod putat per uindictam posse se superare. Et in his omnibus (quantũ ad corpus attinet) manifeste homo cũ cæteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu sensitiuo sicut in sensu. Verum quantum ad appetitum intellectiuum, considerandum est, quod licet nulla talis passio corporalis posset in eo inueniri, ipse tamẽ dicitur amare, odire, prosequi, fugere, delectari, tristari, sperare, desperare, audere, timere, & irasci. Et hæc omnia quæ iã prius appetitui sensitiuo diximus conuenire, non sunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo enim in appetitu sensitiuo sunt amor corporalis, gaudium corporale, odium corporale, tristitia corporalis, ira corporalis, & ita in cæteris: sic in appetitu intellectiuo est amor spiritualis, quo uoluntas id quod secundum rationé bonum iudicatur, amat: est desideriũ spirituale, quo ad acquirendum id quod secundum rationẽ bonum

iudicatur, tendit: & est gaudium spirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cum intellectus iudicat uirtutem esse bonam, & rem utilem homini appetitus intellectiuus afficitur erga illam, & incipit eam prosequi, siue ad eã tendere desiderio: atque ubi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cum intellectus æternam uitã (quæ Deus est) ut bonam & summè bonam cognoscit, uoluntas amore afficitur, & desiderio tendit ad illam consequendam. Atque ubi desiderium hoc suũ adimpleri contigerit, summo gaudebit gaudio. Est quoque odium spirituale, eius quod secundum intellectum iudicatur disconueniens & malum & fuga eiusdem, atq; ubi præsens adesse contigerit tristitia. Vt cum intellectus iudicat uitia esse hominis nobilitatis cõtraria, & naturã deformantia, afficitur uoluntas auersione & odio contra illa, fugitq; & abominatur ea: ac si quando in ea per fragilitatem contigerit incidere, tristatur de talis mali præ-

Ps. 138. sentia. De quali odio per Psalmistam dicitur: Nonne qui oderunt te Domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. Item spes & audacia in appetitu intellectiuo inueniũtur. Cum enim intellectus uirtutẽ ut arduam & diffici-

Aristot. lem considerat (quippe uirtus & ars, iuxta Aristotelis sententiam uersantur circa difficile) uoluntas nihilominus firma & stabilis non deterrita arduitate, eamque putans posse euinci & superari, pergit amare uirtutem, pergit etiam desiderare & ad eã tendere, hic certè sperat & audet. Sin ecõtrariò arduitate uictus humanus appetitus resiliat deiiciaturque ac fugiat à uirtutis proposito (quemadmodum proh dolor cernere est in maxima parte hominum) hic desperatio & timor est. Iram quoque in intellectiuo appetitu spiritualem experimur, cum illud quod secundum intellectum malũ & disconueniens iudicamus, adesse contigerit: uoluntas tamen aduersus ipsum consurgit, & quærit ipsum malum superare atque euincere. Vt cum homo in peccatum se aduerterit cecidisse, grauiter irascatur aduersus illud, si non sibi complacet in eo, neq; perseuerare eligit in eo, consurgitque ad ipsum expellendum, ac se ab

illo

illo emundandum. Ita cum quis in se uel in proximis uidet cōtemptum diuini honoris, ita spirituali aduersus malum hoc s͠m intellectiuum appetitum consurgit ad superandum & destruendum contemptū honoris Dei. Ac de huiusmodi ira intelligendum est, quod in Psalmis scribitur, & apud euangelistam Ioannem adducitur de Christo Domino: Zelus domus tuæ comedit me. Et Paulus Apostolus gaudet per suam epistolam se commouisse discipulos ad iram & indignationem contra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifestum est, omnia ista quæ in appetitu sensitiuo inesse supra diximus, etiam intellectiuo appetitui inexistere. Est tamē hoc aduertendum, quod ista ut sunt in sensitiuo appetitu, dicuntur passiones, non autem ut sunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant salutem hominum, amant Deum, prosequuntur & desiderante electorum salutem, gaudent super peccatoribus pœnitentiam agentibus, & super iustis proficientibus, tristantur super conuersis, reuertentibus ad pristina uitia, aut iustis suam iustitiam relinquentibus, irascuntur aduersus eos qui scandalizant pusillos: qui Dei nomen blasphemant, sperant de peccatoris conuersione donec in mundo est, desperant de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condemnationem acceperunt, & ita in aliis. Nequaquam tamen in angelis sunt ponendæ passiones, amoris gaudii, odii, tristitiæ, & huiusmodi: atque ita nec in homine s͠m appetitum intellectiuum, secundum quem similis est Angelis. Hæc enim omnia intellectiuus appetitus absque passione in se habet, quæ sensitiuus habet cum passione, & affectiones tantum non passiones appellantur. Passio.n.corporalem aliquam immutationem designat, & imperfectionem includit. Vnde plerunq; inualescentibus passionibus corporalibus istis, cernimus hominis corpus secundum eas disponi. Vt qui uehementer irascuntur, cernuntur oculos habere scintillantes, & faciem uelut fumantem atque ardentem, propter quod in scripturis nonnunquam ita per fumum faciei designatur. Veluti cū de Deo dicitur: Ascēdit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarsit.

Psal.68 *Ioan. 2.* *2. Co.7.* *Luc.15.* *Psal.17* *Psal.7.*

sit. Et alibi: Domine Deus quousque irasceris super orationem serui tui? Vbi in Hebræo habetur, fumabis, pro irasceris. Qui uehementer timent, pallidi fiunt: item qui desperant, uultu fiũt deiecto. Vnde ad Cain desperantem
Gen. 4. ob non acceptata munera, Dominus: Quare (inquit) concidit facies tua? Ita qui gaudent, multum rubescunt, & grato colore perfunduntur in uultu: qui uerò tristantur, uultum habent tetricum & toruũ. At uerò affectiones istæ ut sunt in appetitu intellectiuo, non sunt cũ tali immutatione corporali, neque per se eiusmodi passionem in corpore efficiunt, nisi simul & in appetitu sensitiuo passio existat affectioni uoluntatis correspondens. Ita enim solet ex redundantia affectionis, quæ in appetitu intellectiuo est, etiam in sensitiuo passio correspondens generari. Quemadmodum uidelicet ad oculum cernimus, eos qui interno lætantur gaudio, ex bonæ conscientiæ testimonio, ex redundantia gaudii spiritualis gaudere etiam corporaliter, & serenitate ac placiditate quadam uultus illud internum gaudium demonstrare. Et cum quis secundum Deum irascitur, secundum uoluntatem simul etiam corporis ira accenditur, quæ uelut ministret ultionem.

Capvt XII.

Differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones appetitus intellectiui.

Est etiam hæc differentia inter passiones appetitus sensitiui, & affectiones uoluntatis, quod appetitus sensitiuus secundum eas mere patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur, ita ut non possit non recipere, quẽadmodum sensus merè passiua potentia est: Vnde præsentato per sensum obiecto conuenienti, & per ęstimatiuam ut tali iudicato, appetitus sensitiuus necessario & naturaliter afficitur & amat illud, & cum obiectũ aliquod ut conueniens & præsens per sensum præsentatur, naturaliter patitur appetitus sensitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habetque se merè passiuè, quemadmodum sensus cum à sensi-

bili oblato speciem recipit. Atq; hinc fit, ut brutum animal proposito cibo quem ſm æstimatiuam iudicat conuenientem, naturaliter erga ipsum amore efficiatur, ipsumq; prosequatur, neque potest non amare, aut non prosequi, nisi adsit impedimentum aliunde quod præualendo naturaliter operetur fugam uel odium, ut supra declarauimus. At uerò in appetitu intellectiuo multò aliter se res habet. Est enim uoluntas, potentia multò nobilior, non utiq; mere naturaliter patiens ab obiectò, etiam sub ratione sua proposito, sed mouens seipsam ad obiecti propositionem potius, quam ab obiecto moueatur. Nā si naturaliter ab obiectò moueretur, semper obiecto proposito deberet ſm rationem obiecti moueri, cum nullum esset ab extra impedimentum. Atq; experientia aliud manifestat, uidelicet hominis uoluntatē nulla necessitate ab obiecto proposito moueri, sed propria libertate ipsam sese mouere. Potest .n. contingere, & cōtingit per singula momenta in plurimis, ut intellectus & ratio iudicet hoc esse bonū, aut conueniēs; cū tamen ipsa uoluntas illud non prosequatur, nec amet: itē ut intellectus iudicet hoc esse malū, cum tamen uoluntas non odiat illud, nec fugiat. Vnde in incontinentibus manifestè hoc cernimus: iudicant enim secundum intellectum, malum esse adulterio coīquinare uxorem alienam, malum esse in tali statu permanere: attamen ſm uoluntatem non tristantur de tali malo præsenti, neque odiunt, neque fugiunt. Item omnes secundum intellectum iudicāt peccatum esse malum, & deformans humanam naturam: attamen secundum uoluntatem non omnes odiunt peccatum neque fugiunt. Est ergo uoluntas potentia non merè passiua naturaliter patiens ab obiecto, ita ut non possit nō pati ab eo quemadmodum est appetitus sensitiuus: sed libera est, & actus sui in seipsa libere effectiua, ad propositionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis est uoluntati obiectum proponere, utpote sub ratione boni aut mali: & uoluntas non trahitur ad obiecti prosequutionem neq; ulla necessitate in ea fit affectio secundum rationem obiecti, sed libertate sua se mouet cum uoluerit, ſm affe-

Appetitus intellectus, differt à sensitiuo.

ctionem tali obiecto conuenientem: ita ut etiam cum mouetur, liberare possit non moueri. Vt cum intellectus uirtutem ut bonam & conuenientem humanæ nobilitati proponit, uoluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius prosequutionē, sed liberè se mouet. Nam obiecto eodem similiter oblato, & nullo existente alio impedimento, potest nunc moueri ad amorem uirtutis, alias non moueri: potest nunc prosequi, alias non prosequi.

Capvt XIII.

De libertate uoluntatis super affectiones proprias & passiones appetitus sensitiui.

Ex prædictis uidetur manifesta libertas ipsius appetitus intellectiui, quo ad proprios actus, & affectiones. Vnde etiam fit ut proprie nominentur uoluntatis actus uel operationes, nequaquam autem passiones, tametsi ut in appetitu sensitiuo, passiones uerius quam actus uel operationes appellentur: uidelicet ꝙ in appetitu sensitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipso appetitu: in intellectiuo autem contrariò, nō ab obiecto in ipsum imprimantur, sed ab ipsiusmet libertate efficiātur. Non solum tamen hanc libertatem habet uoluntas super actus proprios, uerumetiā super passiones, quæ sunt in appetitu sensitiuo, magnum habet dominium, & magnam libertatem. Quia enim appetitus sensitiuus, secundum naturā subiectus est uoluntati ut inferior superiori: & quia uoluntas potētia libera est, hinc fit, ut non solum imperium & libertatem habeat supra proprios suos actus, uerumetiam supra passiones appetitus sensitiui. Imò uerò ex Dei ordinatione, hoc ipso quod uoluntatem liberam homini dedit, inferiorem appetitum non liberum uoluit huic superiori libro esse subiectū, uoluitq; huius passiones naturales & non liberas ab huius liberatte regi & moderari. Vnde ex ore Domini ad Cain exardescentem mala iracundia (propterea ꝙ non quæ ipsius mala munera, igne cœli absumpta essent, ut bona sacrificia fratris) ita dictum legimus. Subter te erit appetitus tuus, & tu domi-

Voluntatis libertas.

Gen. 4.

dominaberis illius. Quasi dicat, Tu quidem nunc subita exardescis iracundia, quasi grandi malo tibi illato, ex eo quod tibi frater prælatus est signo diuino. Attamen scito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo sensitiuo appetitu exoritur, debere te comprimere & moderari, per superiorem quæ in te est liberam uoluntatem, ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid opere committat, quod in proximo futurum est, si insurgentem appetitum primũ non comprimas. Si autem uerum est quod ait Dominus, *Genes. 4.* sub homine esse ipsius appetitum, & ipsum dominari debere suo appetitui: manifeste consequitur supra hunc appetitum debere poni aliam aliquam potentiam superiorem cui subdatur, & cuius imperio atq; dominio subiicatur. Quod autem dominatur alteri, & sub se habet subiectum ut possit reprimere, moderare, ac regere, libertatem habere debet qua id possit. Hæc autem potentia superior uoluntas est & appetitus intellectiuus, Patet ergo ex uerbis illis Domini, appetitum sensitiuum subiectum esse intellectiuo, item & uoluntatem habere libertatem, & imperium, non solum super actus proprios, sed etiam super passiones sensitiui appetitus. Quomodo enim sub ipso esset appetitus sensitiuus, & quumodo ipse huius dominaretur, si super suos tantum proprios actus diceretur habere libertatem? Quomodo enim regem dicemus imperare populo, si ipsam fateamur solum habere libertatem in propriis rebus agendi quod uoluerit; & non etiam in negotiis populi? Sed & si ea quæ antecedunt prædicta Domini uerba, diligentius considerauerimus, inueniemus libertatẽ uoluntatis causam esse, ob quã illi subiicitur sensitiuus appetitus. Sic enim Dominus præmittit, *Gen. 4.* Quare iratus es, & quare concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies: sin autẽ male, statim in finibus peccatum tuum aderit? Ac demum subiungit ꝙ iam diximus? Sed sub te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox subiungens seruitutem & subiectionem appetitus, indicat appetitum homini subiectum esse ratione eius quod est in eo liberum, & à quo suam habet libertatem. Et hæc est sola po-

tentia uoluntatis. Per uoluntatem enim homo habet libertatem. Est ergo uoluntas in homine, quæ ex diuina ordinatione habet libertatem & imperium super appetitum sensitiuum.

Capvt XIIII.

De dominio uoluntatis supra appetitum sensitiuum.

AD cognoscendum autem quomodo uoluntas dominatur super appetitum sensitiuum, notandum est (iuxta Aristotelis distinctionem) duplex esse dominium: alterum quò Dominus dominatur in seruum, ita ut nihil possit facere à seipso seruus, nisi quod Dominus imperauerit, cuiusmodi dominium Græca appellatione uocat despoticū, quod nos latinè dicere possumus herile, id est, quo herus dominatur seruo. Siquidem despotes, herus, uel dominus interpretatur. Alterū est dominium liberum, quo rex dominatur suis subditis liberis: qui licet subiecti sint suo domino, nō sic tamen (quemadmodum priores) ut non possint nisi quæ ille iubet facere, sed ita ut pareant quidē illi in ijs quæ imperauerit, possint nihilominus etiā illo nō requisito agere quæ sibi uidentur cōmoda. Manifestū est autem, appetitū sensitiuū pro hoc statu potius posteriori hoc modo q̃ priori, esse uoluntati subiectū. Nō enim sic ei subijcitur, ut nihil possit nisi quod ille iusserit. Nam potest per se absque uoluntatis imperio sensitiuus appetitus, mouere ipsum hominē ad obiectum, ad quod fuerit pertractus, etiā non requisita uoluntate, neque accepto à uoluntate imperio. Quanquam enim in homine appetitus sensitiuus subiectus est uoluntati, non tamē ob hoc est ignobilior neq; impotentior in homine q̃ sit in animali bruto, ubi alium non habet superiorem. Vnde sicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per sufficiens est animal mouere ad obiectum à quo ipse prior mouetur prosequendum uel fugiendum, ita potest & in homine moueri per semetipsum. Secundo autem modo subiectus est uoluntati, & uoluntas ei dominatur, quoniam uidelicet ubi uoluntas iusserit, potest appeti-

Duplex dominiū.

tum

tum inferiorẽ compeſcere, eiusq; paſſiones mitigare, uel comprimere, uel prorſus ſupprimere, poteſtq; eum cohibere, ne animal moueat ad obiectum, à quo ipſe mouetur. Ad eandẽ rẽ tertio libro de anima adduci Ariſtoteles cõparationẽ ſphæræ ſuperioris & inferioris, quarũ ſuperior mouet ad inferiorẽ ſuo raptu, eã ſecũ circungyrando: inferior nihilominus proprio motu contra mouetur. Sic enim uoluntas (ut ſphæra ſuperior) ſuæ iuſſionis imperio ſibi parere facit appetitũ ſenſitiuũ, & ui quadã cogit ſuũ ſequi imperiũ. Attamẽ habet etiã ſenſitiuus appetitus poteſtatẽ motu proprio mouendi, quam nõ accepit à potentia ſuperiori. Quod ſi quis huius rei requirat experientiam, mirabor ego an lapis ſit abſque ſenſu qui id requiſierit. Quis enim nõ experitur in ſeſe per ſingulos dies, imò per ſingulas horas (ha quid horas dico? potius per ſingula momenta dicere debuerã) multis ſe inordinatus paſſionibus & motibus mirum in modum moleſtari, quæ abſque uoluntatis imperio ex parte inferiori à ſenſitiuo appetitu exoriuntur? Quis nõ ſtatim uiſa re pulchra percipit intra ſe amorem rei illius, & quandã proſequutionẽ antequã uoluntas adſit, quæ compeſcat ſenſualẽ paſſionẽ? Quis non circa res ſenſibiles ſentit frequentiſſime ſeſe brutorum more ſtatim affici, ſubitis paſſionibus in ſenſitiuo appetitu naſcentibus, concupiſcentiæ, proſequutionis, deſiderii, odij, fugæ, timoris, ſpei audaciæ, iræ, & ſimilium ante oẽ uoluntatis imperium? Hanc ergo nõ perfectam ſubiectionem ſenſitiui appetitus ad uoluntatem, euidentiſſimè ſic in nobis probat experientia.

Comparatio Ariſt.

CAPVT XV.

Quomodo ſenſitiuus appetitus uoluntati contrariatur.

NEque uerò hanc ſolam habet facultatẽ appetitus ſenſitiuus, ut poſſit abſque uoluntatis imperio moueri à ſuo obiecto, ac deinde ipſum animal etiam mouere: ſed (quod magis dolendum atque deflendum eſt) ſecundum eam conditionem in qua nunc eſt, plerunque etiam ad ea quæ uoluntati ſunt contraria, inclinat & mouet. Appetitus

 nanque

Contrarietas appetitus sensitiui & intellectiui

nanque intellectiuus secundum suam naturam ea amat ac prosequitur, & de illis gaudet, quæ s̃m intellectum atque rationem bona sunt: ea uerò quæ ratio malè indicat, odit, ac fugit, & de illis tristatur. De huiusmodi etiam bonis sperat, mala contraria timet, & aduersum mala huiusmodi irascitur. Appetitus autem sensitiuus amat & prosequitur ea quæ sensus bona iudicat, & de his gaudet: ea uerò quæ sensus disconuenientia iudicat, odit ac fugit, & de his tristat̃. Atqui non eadem sunt quæ sensus bona æstimat, & quæ ratio uel intellectus: item quæ sensus mala, & quę ĩtellectus. Aestimatio namque sensus illa iudicat bona, quæ carni sũt grata, bona uidelicet corporalia, & temporalia, delitias, diuitias, amplam supellectilem, pompas magnificas, & gloriosos titulos, amplum famulitium, abundantiam ciborum, ferculorum, potuum, musicorum instrumentorum concentũ, & cætera huiusmodi, quæcunque sensui carnis sunt grata, & quæcunque sensum oblectant, & hæc omnia inordinatè & secundum excessum considerata, sensus æstimationi bona uidentur, & sic ea sensualis appetitus prosequitur. Ratio uerò siue intellectus uera bona iudicat illa, quæ incorruptibilia sunt atque æterna, & ea quibus ad æternitatem pertingitur, cuiusmodi sunt bona cœlestia, item uirtutes, & uirtutum opera, uirtutum etiam occasiones, & quidquid nouit ad uera atq; æterna bona consequenda idoneum. Quæ autẽ sensus sibi grata & conuenientia iudicat, s̃m eũ usum, nempe superfluum & excessiuum, nequaquã intellectus ut uerè bona iudicat, sed potius ut mala & noxia ad ea bona consequenda quæ ipse uerè bona iudicat. Non enim hęc tẽporalia iudicat utilia, nisi quatenus ad uera spiritualia & ęterna bona conducunt, quod est secundum usum moderatum & sufficientem. Propter quod, appetitus sensitiuus cõtrarius est uoluntati, non simpliciter in hoc, quòd ipse temporalia & corporalia appetat, uoluntas autem supernaturalia & æterna: sed quia ille corporalia secundũ excessum & inordinationem appetit, ista uera non nisi secundũ debitã moderationem, nec ea quidem per se, sed ut ad aliud cõducentia. Atq; hoc est quod sanctus Apostolus ait, carnẽ cõcu

piſcere aduerſus ſpiritum,& ſpiritum aduerſus carnem, & adinuicem hæc ſibi aduerſari,ut non quęcunque uelint homines faciant. Carnem nanque intelligit partem infimam appetitus ſenſitiui,& ſpiritum appellat ſuperiorem partem in anima hominis,ratione uoluntatis:ſignificans uidelicet appetitum ſenſitiuum & intellectiuum ad inuicem pugnare ut caro,id eſt,carnis appetitus,concupiſcat contraria appetitui intellectiuo. Hinc & in alio loco multa uerborum replicatione conqueritur,non habitare in carne ſua bonum, ſed malum ſibi adiacere,ita ut legem Dei facere uolens,& ſecundum ſpiritum quæ uere bona ſunt diligere, inueniat in carne ſua aliam legem,legi mentis repugnantem, ſeque captiuantem in lege peccati,& alia huiuſmodi multa dicit, quæ non niſi ſenſualitatis peruerſitatẽ indicãt uoluntati repugnantis:quæ illi uſque adeo eſt moleſta repugnando, ut in uocem tandem exclamationis miſerabiliter eiulans terminet querimoniam,dicens:Infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? *Gala. 5* *Rom. 7* *Ibidem.*

Capvt XVI.

Vnde procedat rebellio appetitus ſenſitiui contra uoluntatem.

Sciendum tñ eſt,qđ appetitus ſenſitiuus licet ex ſua natura appetat bonum corporis,ut corporis non tñ ex ſua natura habet ſic appetere bona corporis extra modum & ordinem,etiam contra rationis dictamen,& ſupra quam ratio dictet,quomodo nunc manifeſtiſſimè experimur in nobiſipſis. Verum id ex corruptione prouenit humanæ naturæ, quam ſacræ ſcripturæ auctoritas & ſanctorum patrũ teſtimonia nobis aſtruunt,ex primi peccati inobediẽtia eueniſſe. Nã(ut Sapiẽs atteſtat) fecerat Deus hoiem rectũ ab initio,& abſq; ulla cõtẽtione:princeps pacis,oſor diſſenſionis,duos hos appetitus in hoie ſine ulla cõtrarietate cõiũxerat,ſicq; appetitũ inferiorẽ ſubiecerat ſupiori,ut nihil poſſet cõtra eius imperiũ & cõtra regulæ ipſius directionẽ (id eſt contra dictamen rationis)appetere,ut non poſſet amare aut proſequi cibum,uel potũ,uel aliud quodcũq; ſenſui gra- *Eccle. 7.*

tũ,contra uoluntatis imperium,neque contra rectæ rationis dictamen. Nam ante primi peccati inobedientiam,nunquam appetitus ſenſitiuus appetiſſet cibum , niſi quantũ & quomodo & quando corpori fuiſſet bonum pro ſua ſuſtentatione,& ſicut uoluntas uoluiſſet appeti, ipſaq; rationis regula dictaſſet appetendum,neq; unquam fuiſſet imperium uoluntatis egreſſus appetitus inferior,neq; limites exceſſiſſet rationis. Mox enim ut uoluntas iuſſiſſet ceſſare inferiorē appetitum à ſui obiecti proſequutione,dicto ſtatim fuiſſet obediens,nec progreſſus fuiſſet ulterius. Atque ita dulciſſima omnino fuit ab initio duorum horum appetituum harmonia,& iucundiſſima concordia,inferiore in nullo ſuperioris prætergrediente imperium,eratque tum ab homine in eo ſtatu procul omne diſſidium. Et perdurabat quidẽ hæc ſuauiſſima pacis cõcordia,donec diuinæ uoluntati paruit uoluntas humana,& donec præcepti diuini regulã uoluntas hominis non fuit tranſgreſſa. At uerò poſteaquã ſuã uoluntatem homo per inobedientiam ſubduxit,imò uerius ſuffuratus eſt diuinæ uoluntati, eique cœpit per ſuam uoluntatem uelle contrariari, diuiniqúe præcepti regulã trãſgredi(heu ſortem noſtram miſerandam)iuſto Dei iudicio harmonia illa & pax ſuauiſſima in homine diſſoluta eſt, ex tunc ſunt in homine confuſa atque perturbata omnia , ita ut obedientiam iam negare inciperet appetitus inferior ſuperiori(cui uſque tunc optimè fuerat ſubiectus)mox ut hic ſuperiori uoluntati diuinæ multò magis debitam denegaſſet obedientiam. Qui enim ſuperiori ſuo iuſtæ negat ſubiectionis obedientiam,hũc non poteſt iuſtior ultio ſubſequi, q̃ ut ſui quoque ſubditi patiatur rebellionem. Et qui initiũ cum ſuperiori Dño fœdus uiolat,dignus eſt cui nec alij fidẽ ſeruent. Ita ergo per primi peccati inobedientiã,dum ſe uoluntas hnmana à diuina ſeiunxit,atq; ſeparauit, eligens & appetens,quod illa nolebat,factum eſt, ut mox in carne inferior appetitus ſimilem nobis ludum ludere inchoaret, inciperetq; ſtatim appetere ſuperiori appetitui contraria, ut ille iam amauerat quod diuinæ oĩum ſupremæ uoluntati repugnabat. Atque hoc malum in poſteros omnes propagatum,

Vnde profecta carnis rebellio.

tum, ex uno homine, nemo non sentit grauissimè in se de sæuire, nisi quem fortè Deus speciali dignationis priuilegio ad pristinum illum innocentiæ dulcissimum statum reduxerit, per gratiæ suæ superabundantis præuentionē restituens, quod per primi parentis inobedientiā semel perditū amplius natura non potest restituere. Id quod iuxta cōsonam catholicorum doctorum sententiam, de beatissima Dei genetrice uirgine Maria est confitendū: in qua nō est uerisimile fuisse unquā inordinatū aliquē in appetitu sensitiuo motū, qui in ullo uoluntatis repugnasset imperio, aut à rectæ rationis regula dissonasset. Nam de benedicto filio eius Dño nostro Iesu Christo, in hac re (ubi de inordinatione loquimur) opus nō est uerba facere, quē ut uerū Deū ordinatissimum omnium ordinatorem, firmissimè credimus nulla prorsus inordinatione posse, uel potuisse coinquinari. Patet ergo, quomodo sensitiuus appetitus non secundum primariam suæ naturæ conditionem id habet, ut contra uoluntatem cōcupiscat, sed secundum corruptionem illam quæ in humanam naturam ex primi peccati inobedientia processit, & hanc contrarietatem quæ in homine cernitur, non debere Deo creatori imputari (nō est enim Deus dissensionis, sed pacis, ut sanctus ait Apostol.) sed homini præuaricatori, qui seipsum à Deo uoluntarie separando, sui inferioris appetitus perdidit perfectū dominium. Hic autem appetitus inferior, secundum hanc corruptionem: appropitiato uocabulo sensualitas solet nominari. Nā quoties sensualitatem nominamus, inordinationē istam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem appetitus sensitiui corruptionem non includit, sed ipsam tantum potentiam inferiorem appetendi.

Virgo Maria à carnis rebellione immunis.

CAPVT XVII.

Quanta miseria homini oriatur in rebellione appetitus sensitiui contra uoluntatem.

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcherrimæ harmoniæ miserabili dissolutione multiplex

plex in hominibus procedit incommodum. Inter quæ illud non minimum est, quod homo ad omne bonum admodum est difficilis ac tardus, & quod non nisi cum difficultate multa operatur bonum: ad malum verò promptus est & facilis. ipsumq; sine multa difficultate operatur: quéadmodum in Genesi scribitur, sensum & cogitationem humana cordis prona esse ad malum ab adolescentia sua. Ex eo .n. quod sensualitas semper transire quærit rationis limites (quæ est regula uoluntatis) semper homo in se habere cognoscitur, quod uirtuti studentibus reluctetur. Nã uirtus & bonum intra limites rectæ rationis consistit, quos sensualitas exire semper appetit, sicq; uirtutis studentibus sua importunitate facessit negotium, & non modicã ingerit difficultatem, suis passionibus continuò pulsans, & uelut impetum faciens in uoluntatem ad meliora conanté. Atq; hunc est, quod Aristoteles in libris Ethicorum asserit, uirtutem, sicut & arte uersari circa difficile. Profectò.n. difficile non foret homini operari bonũ, si non hanc in se haberet corruptam sensualitatem, sic semper ad mala solicitantem, & bono semper repugnantem. Impossibile est aũt nõ fieri difficultatem in re quantumuis facili, ubi sit qui retrahat, & qui impediat. Quéadmodũ in se quidã est facillimũ in altũ de terra hunc eleuare baculũ. Si tamen sit qui toto põdere calcet super eius extremũ, at si sit qui mihi sursum trahere uoléti quomodocũq; cõtranitatur, difficultas mihi erit in eleuando: nõ quidé ex re ipsa, sed ex parte retrahentis atq; contranitentis. Atq; ita sane, uirtus non circa ipsum quod in se est difficile uersatur, neque per se difficile est uoluntati appetere & mouere ad bonum: sed pp hanc sensualitatem retrahentem semper à bono, & ad malum solicitanté, prouenit difficultas. Neque aliud quã sensualitatem istã rebellé respicit Saluator, cum in Euangelio uiam uitæ facit angustam, & angustam portam dicit p quam intratur ad uitam. Videlicet significare uolens, plerosq; mortalium sensitiuum appetitum insequentes per uias malas ad morté pergere, paucissimos uerò appetitui huic resistentes per uias bonas ad uitam proficisci. Qua ita

Gene. 8. *Arist. 2. lib. Ethi.* *Luc. 13.*

re illud maximè deflendum est, quod non solum reluctari in nobis potest sensualitas uoluntati, & in bono prosequē-do ei facere negotium, uerum etiam penitus eam possit ad se allicere, imò sibi subijcere, & pertrahere quo ipsa uoluerit; sicut pertrahere solet ancillā cōductitiā dn̄a quo uoluerit. Nam si tantam difficultatem posset inferre uoluntati in operando bonū, foret id quidē tolerandum. Nunc uerò tā tam habet potestatē, ut etiam supra uoluntatem possit fœdissimè cōscendere, eamq́; sibi seruiliter subiicere. Quod sanè spectaculum tam fœdum est, tam sordidum, tam inamœnum, tam Deo & sanctis Angelis, atque spirituali animæ abhominandum: ut uerbis explicare non queat: tolerabiliusq́; foret totam mundi machinam perturbari, sursum ac deorsum cōmistis omnibus infimis ad suprema, & supremis ad infima commutatis, quam ita inferiorem illū appetitum superiori tanto nobiliori dominari. Narrat apud Esdram secundus ille nobilium adolescentum, qui de mulierum fortitudine disserebat, rē fœdissimā, de muliere meretricula, concubina magnifici Regis: quæ sedens ad Regis dexterā, auferebat diadema regni eius, imponēsq́; sibi, palmis Regem cedebat cum sinistra manu: cum ille super hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti indignanti uerò blandiretur donec reconciliaretur in gratiam. Atq; hoc tam fœdum spectaculum referens ille adolescens purpureorū omniū præ narrationis nouitate in se conuertit oculos, & Principum animos commouit in uehementem admirationem. At uerò iis quæ inter nos habent oculos, qui fœditatem internam ualent cōspicere, multò fœdius, multò sordidius, longe magis execrabile uidebitur, sensualitatē uilissimam & sordidam de terra prodeuntem, & semper in luto uolutari, quærentem dominari uoluntati de cœlo progenitæ, ac de clarissimo diuino stemmate prognatæ nobilissimæ utique ac liberrimæ Imperatrici, & Regni diadema (quod huic donauit altissimus) ab ea auferre, sibiq́; imponere. O uilissimā meretriculam, ò scortum putridissimum, prauā sensualitatē, quæ iam multorum hominū uoluntates sibi uilissimè subiicit

Nota. 3. Esd.

iicit, quæ hominum uoluntates facis quæ bona sunt relinquere, & tuis pessimis desideriis acquiescere.

CAPVT XVIII.

Quod uoluntas ob suam libertatem non possit cogi ab appetitu sensitiuo.

HOc tamen sciendum est, quod nulla uoluntas à sensualitate superatur merè uiolenter, sed tm̃ sua permissione & libertate. Propter quod, nequaquam uoluntas excusatur à grauissimo scelere, Deũq; in infinitum offẽdit, cum se ita permittit à uilissimo scorto superari. Quanquã enim sensualitas rupto fœdere potest suis passionibus facere negotium & molestiam exhiberi uoluntati rationis rectæ regulam insequi cupienti, si tamen uoluntas obsistere uoluerit, & nisi ultro consenserit solicitanti, nisi cedat insultanti sensualitati, impossibile erit ipsam ab hac superari: ita ut impossibile sit uoluntatem subiici uiolenter à sensualitate, neq; possit unquam ab ea expugnari, quantũuis oppugnetur, nisi ipsa se dedat in manus meritriculæ. Quapropter omni excusatione caret uoluntas, quantumuis grauibus impulsibus passionum solicitata, si sceptrum & diadema regni à Deo optimo sibi datum permiserit à se tolli, & in manus meretriculæ fuerit deuenire. Non.n. potest à uoluntate tolli sceptrum, nisi ipsa dederit, & uerius ipsa se subijcit sensualitati, quam à sensualitate subiiciatur. Qui.n. omnem oppugnantis apparatum & insultũ sua uirtute potest repellere, hic si se superari ab hoste permittat, manifestum est quod seipsum dederit in manu uictoris. Atq; ita cum uoluntas in homine possit sua libertate depellere omnes passionum impulsus, quibus ab appetitu sensitiuo potest impugnari, siue blandiendo, siue quãcunque molestiam exhibendo, manifestum est, non posse ipsam manu uiolenta expugnari, sed à semetipsa spõte dedi in manus expugnantis. Atq; hinc æstimet homo, quam grauiter illa à iusto iudice Rege Regum & Domino dominantium punienda sit uoluntas, quæ ita præter necessitatem

Nota diligenter.

tatem

tatem absque omni periculo commissum sibi Regũ & Imperium, ad modicam oppugnationem uel molestiam resignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquam regnũ uult esse in homine id est, infimæ & corruptę sensualitati quã ipse uoluit omnimodis esse subiectam. Proinde omni diligentia quisque debet sibi attendere, ne ipsam in naturalem dominationem, ministræ super dominam, seruæ super liberam, ancillæ, super heram, mulierculæ, super uirum, in semetipso admittat. Attendat uoluntas nobilitatem suæ originis, quoniam de excelso cœlo est, non de terra progenita, & quantumuis importunam se exhibuerit coniuncta eadem in carne meretricula quantumlibet sibi facessat negotium: caueat tamen ne unquam tam uilissimo scorto ipsa tam nobilis Dei propago se subiiciat: maximè cum nulla sit illi necessitas atque hoc certissimo sciat, nõ posse se nisi uolentem ab illa superari, imò uerò suo conatu & suæ libertatis uirtute illam quantumcumque repugnatem posse nihilominus quo uoluerit pertrahere. Tanta enim est uoluntatis humanæ pro hoc etiam, statu libertas, ut non possit ab ullis passionibus appetitus sensitiui pertrahi uiolenter ab eo quod ipsa eligit, ipsa uerò possit sensualitatem uiolenter pertrahere quo uoluerit, quantumlibet reclamet, quãtumlibet recalcitret ac reluctetur. Et licet uoluntas hominis impedire non possit quin à sensualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa passiones exurgant, à quibus magnam difficultatem ipsa patiatur, & multam sustineat perpetuamque molestiam, potest tamen si diligenter aduigilauerit & uiriliter se gesserit, omnes illius passiones edomare atq; compescere, ita omnem difficultatem euincere, ut non possit unquam expugnari, neque in subiectionem uenire oppugnatis, ut manifestum sit, quoties uoluntatem deuinci contigerit, non ex impotentia esse, sed ex socordia atque segnitie: quandoquidem uiriliter decertando, omnem potuisset oppugnationem superare.

CAPVT XIX.

Quatenus passiones sensitiui appetitus in homine dentur uitio.

ET quoniam impedire non potest, nec prohibere uolũtas prostatu huius miserę dissensionis, quin sensualitas suis motibus & passionibus insurgant, ut autẽ non dominetur & non præualeat omnino, potest sua uigilãtia prohibere: hinc est quod ad culpam à iusto iudice imputatur uolũtati & destricta ab eo requiritur ultio, si se ab illa permittat superari, & sub pedibus conculcari. Non autem imputatur ei, quòd passionum in sensualitate exorientium patiatur insultus, nisi quantum ipsa per negligentiã illas permittit exurgere & inualescere. Quæ uero suæ rebellionis impetu sensualis effectus uoluntatẽ præueniendo agit, pro his culpa non ascribitur uoluntati. Non enim exigitur ab ea quod supra facultatẽ ipsius est, & quod prohibere ipsa haudquaquã potest, quomodo ergo ei iustè imputabitur? Quapropter non illi tantùm laudandi sunt, neq; boni uiri cẽsendi, qui nullus passionibus molestantur, in quibus nullæ sensualitatis malæ affectiones exurgunt (hoc enim uix paucissimis datur, & nõ nisi singulari contingitur Dei beneficio: & uix interdum post multos labores, post luctam annorũ multorum à Deo hoc obtinetur) sed ille laudandus est, qui mox ubi præsenserit in se malas oriri passiones, occurrit ex aduerso, per imperium uoluntatis, ut eas antequam crescãt, succidat, & antequam inualescant, supprimat. Quemadmodum non ille solum Agricola laudandus est, in cuius agro nullum crescit lolium, nulla unquam exurgunt zizania: sed qui diligenter prospicit, ne ita exurgant zizania, ut triticũ supprimant, quiq; mox ut enasci uiderit diligenti solicitudine euellit ac succidit, antequã in altum exurgant. Neq; ille tantum equi sessor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, non in altum proiicit posteriora, non exercet ullam petulantiam: sed qui petulantem atque saltantem equum ita nouit freno gubernare, calcaribusq; comprimere, ut non ipse pessundetur, & equum cogat eam quam ipse uoluerit uiam, quantumuis reluctantem incedere.

Caput istud pariter & proxime subsequẽs diligẽter expende.

Capvt XX.

Per similitudinem petulantis equi ostenditur quomodo debeat appetitus sensitiuus subiugari uoluntati.

Quam similitudinem equi petulãtis & sessoris eius si diligentius considerauerimus, inueniemus, quomodo uoluntas in domanda sensualitate sese habere debeat, ut non solum pessundetur, uerumetiam ad q̃cunq; uoluerit, eam cogat sibi subseruire. Videmus aũt equorũ sessores ad equorum petulantiũ gubernationem duplicibus uti adminiculis: uidelicet frenorũ gubernaculis, & stimulis calcariũ: quibus equũ quantũcunque petulantem diligens sessor, & equitandi gnarus sub se retinet, & quocunque uoluerit, potest agitare. Ita ergo & sensitiuus appetitus frænis eget & calcaribus, quibus constringatur, ut sub obedientia debita permaneat. Sunt autem fræni isti habitus boni & bonæ assuefactiones: quibus illum uoluntas quodammodo induit, dum frequenter illius passiones frangendo, & secundũ rationem moderando, ita quandam assuefactionem bonam in eo generat, per quam facilius ipsum regat ac sub se teneat: habitus enim morales, id est, bonæ assuefactiones per multum laborem passionibus malis resistendo, easque moderando in appetitum sensitiuum introductæ, hoc ei sunt, quod fræna. Quemadmodum enim fræna equis affixa & firmiter copulata, sessori dant quo se teneat, & quo equũ subiectum moderetur: ita habitus illi atque assuefactiones in appetitu sensitiuo ex multis actibus relictæ, sunt aliquid ei inexistens, quo potest teneri & moderari. Generantur autem huiusmodi habitus uel assuefactiones in appetitu sensitiuo, ex continuo exercitio. Cum enim frequenter uoluntas suo imperio resistit passionibus sensualitatis, & eas cohibet intra limites rectæ rationis, facitque non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquuntur in ea habitus quidam & quædam assuefactiones, & quanto amplius & frequentius id factum fuerit, tanto firmiores habitus & maiora fræna inijciuntur in appetitum. Atque hinc fit, ut rebellio ista appetitus sensitiui ad uoluntatem in studiosis

Fræno indiget appetitus sensitiuus.

& diligentibus hominibus continuò mitigetur, fiatque indies mitior ille bestialis appetitus, & facilius se gubernari permittat. Fit etiam, ut illis qui primum à uitijs ad uirtutes se conuertunt, difficillimum sit continere appetitũ, ne currat in pristina obiecta. Sunt enim hi sessoribus imperitis similes, equo indomito absq; frænis insidentibus illis. Vbi uerò paulatim assueuerint, fit eis studium uirtutũ multò facilius. Calcarium autem stimuli quibus equi fiũt subiecti, afflictiones sunt & pœnalitates, quibus affectus sensitiuus afficitur à uiris spiritualibus, quo facilius illum sibi subiectum reddant, & minus rebellantem, faciliusque dicto faciant audientem. Huiusmodi sunt ieiunia, uigiliæ, lacrimæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, sitis, egestas, uilitas, contemptus, & huiusmodi: quibus omnibus uelut quibusdam stimulis calcarium pungitur affectus sensitiuus, afficiturque dolore & affligitur, ut minus sit uoluntati bona molienti molestus, & facilius sequatur quocunque illa duxerit. Atque hæc ratio est, quare sancti uiri quibus omnis cura est tota uoluntate domino suo deseruire, sedulo huiusmodi afflictionibus insistant, ieiunantes, uigilãtes, laborantes manibus, uerberibus seipsos afficientes, & siti & algore seipsos torquentes, atq; ita de alijs huiusmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apostoli uox est. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne fortè cum alijs prædicauero, ipse reprobus efficiar. Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiunijs, plagis, fame, siti, nuditate, frigore, & huiusmodi: asserens quòd uirtus in infirmitate perficitur, & quòd tunc fortior sit, cum infirmat. Videlicet hæc omnia ad effectus sensitiui edomationem ille referebat, non audens super indomitum equum absque calcaribus insidere. Et quãtò quisque magis lasciuientem & magis rebellẽ hũc subiectum equũ persentit, tantò magis illum stimulis huiusmodi pungere debet atq; urgere, nec cessare, donec præ dolore subsilientem & clamitantem cogat cessare à petulantia, Atq; ob hoc, in principio conuersionis (cum maximè ferocire uidetur appetitus contradictionem à uolũtate præter consuetudinem patiens) illis maximè exercitijs corporis

Calcaribus ĩdiget sensitiuus appetitus.

1.Cor.9.

1.Cor.11

ris afflictiuis insistendum est, iis qui facilè uolunt ac breuè reportare uictoria triumphum. Posteà uerò quàm subijci cœperit, iam utcunque didicit pristinis stimulis humiliatus minus lasciuire, mitius quoque tractari potest, & stimulis calcarium prædictorum minus urgeri, sic tamen, ut non nimia remissione rursum redeat ad lasciuiam. Nulla enim re melius quàm afflictione contumax seruorum genus in subiectionem redigitur, & in subiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillam præ lasciuia dominam suam spernentem, prudens Sara dura afflictione sibi subijcere curauit; quod consilium à Deo non est improbatum, ut fugientem eam etiam Angelus Domini reduxerit, & consiliũ Saræ probarit, dicens, Reuertere ad dominam tuam, & humiliare sub manu illius. Quomodo uerò habitibus moralibus appetitus frenetur, & an ipso tales sint habitus, & quot sint, & qui, aliaq; huiusmodi particularia, ad præsentem tractatum non pertinent. Ad moralem namque doctrinam, atq; ad Theologorum determinationem spectant. Nobis sufficiat duos istos appetitus secundum naturalem considerationem distinxisse, & quemadmodum se adinuicẽ habeant indicasse. Nunc uerò ad considerandum ipsam in se uoluntatem pergamus, & quæ per illam homini prouẽniant eximia contemplemur. *Gen. 11.*

CAPVT XXI.

De libertate uoluntatis in omnibus operationibus.

A Voluntate habet homo hoc sibi peculiare, ut solus omniũ suorum actuũ sit dominus, hoc est, ut quæcunque homo operatur, liberè operetur, possitq; pro sua libertate quod operatur, non operari. Subiecit enim Deus uoluntati omnes alias uires quæ sunt siue in corpore, siue in anima, ita ut ad uoluntatis imperium omnes possint moueri, possitq; eis uoluntas imperare sui actus exequutionem, & ipsæ ei obedient. Loquimur autem non simpliciter de omnibus operationibus, neque de oĩbus uiribus quæ sunt *Voluntati cæteræ uires subijciuntur.*

in homine, sed de uiribus animalibus, & de operationibus animalibus, quæ uidelicet homini s̃m quod est animal cõueniunt. Nã potentiæ uegetatiuæ non subiiciuntur imperio uoluntatis. Non enim ad imperium uoluntatis nutritur homo uel augetur. Alioqui non uerum esset, quod ait Saluator, non posse nos ad staturam nostram adiicere cubitũ unum. Si enim augmentatiua potentia esset subiecta hominis uoluntati, indubiè plurimi statura pusilli (qui ob hoc contemnũtur ab hominibus) etiam ultra cubitum sibi adiicerent. Illæ autem uires omnes quæ homini conueniunt s̃m ut animal est, subiacent uoluntatis imperio: non ita ut absque uoluntatis imperio non possint moueri, sed quia ad imperium uoluntatis sic nata sunt moueri. Visus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cum fuerit præsentatum, sed uoluntas ipsi potest imperare, ut ad hoc uel illud uidendum se conuertat, & potest auribus præcipere, ut ad sonum illud attendant, quanquam oblatum sonum absque omni uoluntatis imperio possint audire. Ita potentiæ motiuæ imperat uoluntas, ut corpus moueat huc aut illuc, quo scilicet uoluerit. Sed & intellectus à uoluntate moueri natus est. Potest enim imperare intellectui, ut ad hoc aut illud intelligibile contemplandum se conuertat. Et omnes hæ potentiæ s̃m quod uoluntati sunt subiectæ, aliquo modo per participationem liberæ dicuntur, eo quod à uoluntate liberè moueantur. Sola tamen uoluntas per seipsam libera est, & uerã habet libertatem. Omnes enim aliæ tametsi à uoluntate liberè possint moueri: proposito nihilominus obiecto naturaliter ab illo mouentur, quemadmodum de sensitiuis potentiis suprà declarauimus, & de appetitu sensitiuo. Voluntas uerò omnino libera est, quia proposito sibi bono & appetibili, nulla cogitur necessitate illud amare, sed potest liberè non amare, & non prosequi: & proposito malo, liberè potest non odire & non fugere. Neque possibile est, ut quis uoluntatẽ cogat ad aliquid amandum, uel prosequendum, odiendum uel fugiendum, ad gaudendum de aliquo aut tristandum: atq; ita in cæteris actibus uoluntatis

Luc. 12.

Voluntas liberrima

tatis. Neque solum in proprijs actibus ipsius uoluntatis id uerum est, sed in omnibus potentiarum sibi subiectarum. Nemo enim potest cogere uoluntatem, ut imperet alicui inferiorum uirium exercitium actus sui: uidelicet ut impe ret potentiæ motiuæ ullum motum, ut ullum membrum moueat, aut per ullam potentiam animalem quidquam fie ri debeat. Sed neque ipsa corpora cœlestia, neque omnes quæ sunt in superioribus constellationes, ad aliquid possunt uoluntatem liberrimam compellere, quantumuis sint constellationum uehementes operationes, quamlibet efficax sit uirtus astrorum. Quanquam non est negādum astrorum & cōstellationum influxus posse agere in corpus, sicq; appetitum sensitiuum ut corpori immersum posse immutari ab effectu astrorum impresso in corpus, & inclinari ad aliquid appetendum uel fugiendum secundum qualitatem impressi effectus. Verum ultra appetitum sensitiuum non potest protendi uirtus astrorum. Non.n. possunt nisi in corpora uel corporalia suos effectus producere. Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid existens, sed potentia superior, nec immersa corpori, nullius est effectus ab astrorum uirtute susceptiua. Et licet fere contingat (propter insipientiam) bonam partem hominum astrorum inclinationem etiam secundum uoluntatem sequi, id tamen argumentum nullum est, quod astrorum influxus cogat uoluntatem, aut quod astrorum uirtus per se immutet & inclinet uoluntatem: sed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam socordiam permittunt uoluntatem à sensualitate superari: & quia paucissimi sunt, qui non secundum carnem uiuunt, & carnis concupiscentiam spiritu contempto insequunt. Propter quod rectè Sapiens ille dixit Ecclesiastes, stultorum esse infinitum numerū. At uerò Sapiens si quis inuenitur è millibus unus, hic per uoluntatis libertatem, omnem superabit astrorum operationem, omnia sensualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto despiciet. Vnde illa Ptholemæi uulgo iactata sententia, syllabarum quidem numero modica, sed ueritatis pondere grauissima: Sapiens domi- *Iacob. 1*

Corpora cœlestia nō possunt uolūtatem cogere.

nabitur astris. Qui enim astris non dominatur, profectò stultus est & insipiens, utpote qui absque necessitate in perditionem abduci sese permiserit. Nemo ergo cum tentatur dicat, quoniam à Deo tentatur, aut ab astrorum influxibus (quæ sunt creaturæ Dei) ad malum urgeatur, non creaturam Dei bonam, & bonam ualde incuset, sed suam potius stultitiam & insipientiam condemnet. Vnusquisque (ut ait Iacobus Apostolus) tentatur à propria cōcupiscentia abstractus & illectus: cuius meretriciis blandimentis dum uoluntate consentit, ipse se propria culpa filium mortis gehennæ constituit, ac propria sponte damnabilem facit.

Ibidem.

CAPVT XXII.

Quod ratione uoluntatis homo mereatur uel demereatur.

EX hac autem libertate quam iam ostēdemus inesse hominis uoluntati, consequitur hominem ratione uoluntatis posse mereri uel demereri, dignúmque fieri præmio bono siue malo, iuxta quod per uoluntatem bona uel mala facere elegerit. Cęterorum uerò animalium nullum mereri potest aut demereri, aut retributione bona uel mala dignum fieri. Meritum enim & demeritum, præmium & punitio illic locum habent, ubi est actuum liberum dominiū; ubi quod fit, libere fit, ita ut possit qui facit hoc ipsum, si uelit, non facere: item ubi quod non fit siue omittitur, libere non fit, libereque omittitur, ut potuisset si uoluisset, non ommittere. Vbi uerò libertas non est, ita ut non possit agens non agere quod agit, uel ut non possit agere quod nō agit, ibi constat nullam esse meriti uel demeriti, præmii uel retributionis rationem. Propter quod ignis si hominē innocentem comburat, nullam meretur punitionē. Quod enim egit, libere non egit, sed naturali necessitate. Similiter lapis, cum hominem desuper cadens interficit. Immo & lupus cum hominem fame excitatus uorat, uel etiam cum sola phantasia ductus id facit. In his enim omnibus sicut nulla libertas, ita nullum est demeritum. Sic infantuli dum

Meritū, & demeritum præsupponunt libertatē.

dum parentes manu cædunt, dum per noctis tempus molesti sunt parétibus & multum illis faciũt laborem, uociferantes & clamantes contra illorum uoluntatem, in nullo demerentur, neque punitioné sunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim usum habent suæ libertatis, sicut necdum habent usum rationis. Ita quoque moriones, qui penitus uelut pueri aut bruta absque libero usu sunt ipsius uoluntatis & rectæ rationis. Et licet secundum ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta, ubi homicidium fecerint, non hoc arguit, illa punitionem huiusmodi meruisse suo actu. Nam talis punitio potius ad dominorum ipsorum damnum ad quos attinent spectat, quàm ad ipsa animalia bruta: ut fit cum bos interfector hominis securi cæditur, capite rotæ suprapofito: uidelicet ut discant possessores illorum diligentius sua iumenta obseruare. Vel fiunt huiusmodi punitiones ad hominum commotionem, ut magis ab huiusmodi ipsi absterreantur animalia rationalia, cum & in irrationalibus bestiis talem uident capitalis sententiæ seueram exerceri uindictam. Interdum etiam in sceleris detestationem, ueluti cum is qui cum iumento coiit, simul cum ipso iumento exuritur, si possit comprehendi. Consequitur ex prædictis, quod non in omnibus suis actibus homo meretur uel demeretur, sed in iis tantum, quæ uoluntariè operatur. Primum quidem in iis actibus quæ propriè sunt ipsius uoluntatis, & deinde in omnibus quæcunque à uoluntate imperantur, non autem in illis quæ nec propriè ipsius sunt uoluntatis, nec ipsius sub sunt imperio. Idque intelligendum est tam de ipsis actibus, quã de actuum omissionibus. Potest enim homo mereri, & bono præmio dignus fieri, non solum tale aliquid faciendó quod bonum est fieri, sed etiam omittendo quod bonũ est non fieri, & malum est fieri. Sed demereri potest, non solũ faciendo quod malum est fieri, sed etiam omittendo quod bonum est fieri, & non malum est non fieri.

Brutæ cur secundum leges puniantur.

CAPVT XXIII.

Quomodo actus humani, de uoluntatis libertate participant.

Participatio uoluntariæ libertatis.

Est etiam circa præsentem locum aduertendum, nõ requiri ad hoc ut in actu aliquo mereatur homo uel demereatur, quod sit actualiter & formaliter imperatus à uoluntate, sed sufficit quod uoluntas super ipsum habuerit dominium & imperium: ita ut impedire potuisset, si tãtum uoluisset. Quod enim uoluntate permittente fit uoluntarium est, & ut libertatem uoluntatis participans meritũ uel demeritum facit. Non enim solum peccat uoluntas, dum ipsamet eligit actum malum, sed etiam quando appetitus sensitiuus malã passionẽ excitat: quã uoluntas non supprimens dum põt, ita acceptat atq; permittit. Hac enim acceptatione uel permissione, actus ille de uoluntatis libertate participat. Ex quo patet causa, ob quam in illis actibus homo nõ mereatur uel demereatur, quos habet à potentiis nõ subiectis uoluntatis, uidelicet nutritione & augmentatione, itẽ in illis quæ ei ut corpori naturali conueniunt: ut cum subitò cadens homo alium opprimit, uel interficit. Hic enim non aliter homo se habet, quàm truncus, aut lapis, neque ut homo agit. Item in ijs quæ homo dormiens per phantasiam agit, ratione ligata Item in ijs quæ homo in furia existens agit, non compos mentis, nec suæ uoluntatis utens libertate. Consequitur etiam, non demereri hominem ex solo aspectu rei illicitæ oblatæ, ad quam non se per uoluntatem conuertit, neque in auditu rerum obscœnarum subitò, cum non aduertit uoluntariè auditum ab huiusmodi, & ita in cæteris. Non enim in potestate uoluntatis erat talem actum cõpescere, neque aliquid de libertate uoluntatis participat. Qui autem uoluntariè conuertit oculos suos ad aspiciendum uana, aures accommodat ad mala audiendum, & ita in aliis: aut etiam nõ auertit oculos, non obturat aures, cum possit & debeat, hic in operationibus sensuum peccat ex libertate uoluntatis, cuius ibi fit participatio. Cõsequit̃ insuper (quod supra diximus) primos illos passionum motus, qui ab appetitu sensitiuo exurgunt in homine, præueniendo

niendo

niendo uoluntatis imperium, non imputari homini ad demeritum, si nulla sit acceptatio uoluntatis, si uoluntas mox ut senserit, sese opponens incipiat eosdem compescere. Hoc tamen sciendum est quantò magis diu tales motus sustinet, postquam aduertit & repellere potuit, tantò magis ipsi imputari ad demeritum: quoniam continuò magis & de libertate participat, quantò magis uoluntas in eis quiescit. Et uniuersaliter ita in omnibus iudicandum est, quanto unusquisque actus, uel unaquæque omissio magis est uoluntaria; & quantò magis de uoluntatis libertate participat, tantò maioris esse meriti uel demeriti. Circa quod et notandum est, posse in aliquo actu esse participationem uoluntariæ libertatis; etiam tunc cum uoluntas omnino nihil operatur & prorsus est ligata, uidelicet cū aliquid prius uoluntariè homo eligit, & liberè operatur uel admittit, ad quod alterum illud per se consequi est natum. Vt qui per tempus uigiliæ illicita uaria cogitat, neque antequā somnò se dat, agit pœnitentiam suæ uanitatis, huic si per noctem de præteritis uanæ occurrant imagines, inordinationes huiusmodi & illusiones nocturnæ non prorsus culpa uacant. Voluntariæ namque libertatis aliquid habent, quatenus uigilans illa admisit in sese, unde in somno plerunque solent consequi. Sic qui se uoluntariè inebriat, si postea ebrutus delinquat, uel committendo quæ committere non debet, uel omittendo quæ facere debuit, hunc certò à peccato non excuset ebrietas. Atque hac in re quantum ad ea quæ in somno fiunt, multum confert illa somniorum naturalium ab animalibus distinctio, quam in libro præcedenti posuimus. Naturalia enim somnia absque uoluntatis participatione sunt, eò ꝙ causam habeant naturalem. Animalia uerò aliquid de uoluntaria libertate participant. Quid autem sit uoluntarium, & quot modis dicatur, & alia plura quæ de uoluntario subtilius solent differi, ad moralem doctrinam pertinent. Nobis sufficit generaliter hominis istam prærogatiuam in merendo uel demerendo descripsisse.

CAPVT XXIIII.

Homini quomodo ratione uoluntatis præcepta fiunt & promißiones.

Præcepta solis rationalibus dant.

HAbet quoque à uoluntate homo, ut solus ipse inter cætera omnia naturalia creata possit accipere præcepta & prohibitiones, promissiones item & cõminationes. Hæc enim illic locum habent, ubi est actionum libertas. Frustra namque præceptum fieret illi à quo non posset fieri quod non præcipitur, uel à quo non posset non fieri, utpote illi quod naturaliter quippiam facit ut non possit in oppositum. Quemadmodum uanè præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appositam inflammare. Neque illic est præmia proponere, ubi non est libertas ad faciendum uel omittendum. Ad hoc enim præmia proponuntur (siue bona promittendo, siue mala cõminando) ut ad ea quæ bona sunt agẽda extimulentur, uel ab ijs quæ mala sunt amoueantur, ij qui libertatem habent siue bonũ siue malum faciendi, aut committendi, pro sua libertate. Est autẽ promissio & comminatio de re non præsente sensibus, sed quæ tanquam futura proponitur. Sunt enim promissiones de futuris, item & comminationes. Vnde cum solus homo propositione futurorum moueatur, cætera uerò omnia tantum ad præsentiam obiecti sensibilis per sensitiuum appetitum mouentur naturaliter, hinc fit ut non possint nisi homini promissiones fieri & comminationes. Et licet aliquando appellemus ostentationem ipsius appetibilis promissionem & ostentationem rei terribilis, nonnunquam uocemus comminationem (uelut cum cani baculum ostendimus, eundem uibrantes tanquam indicantes accepturum illum uerbera, si ad carnem hanc accedat) id tamen manifestum est potius allicere uel absterrere esse, quàm promittere uel comminari. Quod etiam in scripturis legitur, Deus præceptum posuisse irrationabilibus creaturis: quemadmodum de cœlestibus corporibus non solum irrationabilibus, sed etiam inanimatis dicitur Psalmo centesimo quadragesimooctauo quòd illis Deus posuerit præceptum quod nunquam præteribit: hoc certum est dici me-

ei methaphoricè, uidelicet ad significandum diuinam institutionem, quia illis motum suum ab initio instituit & definiuit, quem ipsa inuiolabili lege obseruant. Propriè ergo solis hominibus præcepta, & prohibitiones, promissionesq; & comminationes constituuntur. Maximè autem illæ promissiones secundum dignitatem hominis sunt, quibus bona æterna promittuntur.

CAPVT XXV.

Quòd homo ratione uoluntatis capax sit infiniti boni.

HAbet insuper homo à uoluntate, ut solus sit capax infiniti boni, nulloq; possit bono creato repleri, nullo possit temporali bono satiari. Est enim ipsa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cum sit potentia nō immersa materiæ, & à corpore separabilis, atque in æternum permansura. Omnia aūt alia creata præter Deum solum, finita bona sunt. Solus Deus est bonum infinitum & incomprehensibile. Ac proinde non potest hominis uoluntas ullo bono creato quantumlibet præcellenti satiari, nisi solo Deo. Nam finiti ad infinitum nulla est proportio. Vnde sicut si uas aliquod imaginaremur infinitæ capacitatis corporalis, nullo posset creato liquore impleri, etiam si omnia flumina in illud infunderentur, omnesq; aquarum fontes, & putei: ita sanè uoluntas hominis infinitæ capacitatis existēs, nullis potest bonis creatis, etiam si uniuersa simul influant, satiari. Quantumcunque enim boni finiti in uoluntatem immisceris, nihil aliud agis, quàm si in immensum uas, aquæ guttulam infuderis. Verum infinitum aliquod flumē infinitum uas posset replere, minus autem infinito non posset replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitum replens si debeat repleri. Vnde impossibile est uoluntatem ullo creato satiari. Appetitus autem sensitiuus non est capacitatis infinitæ, sed admodum modicæ: propter quod facile impletur, & impletus cessat concupiscere, donec rursum illo, quo plenus fuerit euacuetur.

Voluntas nullo creato satiabilis.

Appetitus sensitiuus facilè impletur.

Atque

Atque hinc manifesta est differentia inter animalia bruta & homines brutaliter siue bestialiter uiuentes. Animalia enim bruta quoniam non nisi appetitum sensitiuum habēt, citò satiantur & replentur, modo cibo uel potu. Homines autem eiusmodi, uerè non homines, equis & mulis minus rationabiles, qui uoluntatem habent sensualitati subseruiē tem, & similiter ut appetitus sensitiuus inordinatè absque regula rationis sensibilia appetentem, nunquam possunt tē poralibus rebus satiari, quantum ad effectum, ut gulosi cibos atque potus absque termino concupiscunt, nec ingurgitare desistunt, donec usque ad guttur ab imo pleni prohibeantur ulterius ingurgitare, non defectu desiderij, sed defectu corporis, quod omninò nequit amplius recipere, propter nimiam impletionem. Ea uerò sensibilia bona quæ non intra nos suscipimus (ut sunt pecuniæ & possessiones, & huiusmodi) absque ullo termino & fine semper appetuntur. Videlicet hoc ipso cognoscere potest & debet homo, per illud quo supereminet ceteris animantibus, se esse capacitatis infinitæ, & nullo finito bono satiabilem. Propter quod uanè laborat ac frustrà seipsum deuexat homo, dum temporalibus, ac finitis huiusmodi bonis quæ in hoc mundo sunt, suum cupit infinitum desiderium adimplere: non minus quàm si uas infinitum (ut diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonū requirere debeat, & toto conatu inuestigare, quòd solum est suo infinito appetitui proportionatum, quod solum potest hominis desiderium penitus implere & satiare perfectissimè. Bonum autem hoc unicum est, non temporale, sed æternum, non creatum, sed creator Dominus Deus super omnia benedictus, qui ad hoc nos sic creauit capacitate infinitos, ut ipsum qui solus in infinitum potest adimplere requireremus, & ad eum omne nostrum dirigeremus desiderium. Cùm enim nihil ipse frustra fecerit, qui est sapientissimus omnium conditor, nunquam utique hominis uoluntatem infinitæ fecisset esse capacitatis, nisi aliquo modo uoluisset bono infinito eam adimplere. Vnde cum solus ipse tale bonum infinitum sit, constat ad hoc illum

Christiane lector attende.

lum fecisse nos capacitatis infinitæ, ut ab eo plenissimè im-pleremur. Hanc philosophiam non ignorabat ille qui de post fœtantes assumptus fuit ad regnum, cum diceret, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inquit) est in cœlo, & à te quid uolui super terram? Quasi dicat, Omnino nihil est, quod meam infinitam capacitatem ualeat implere. Et subiungens quid sit quo credat posse se adimpleri, ita prosequitur, Defecit cor meum, & caro mea. Deus cordis mei, pars mea, Deus meus inæternum. Et rursum alio loco. Credo uideri bona Domini in terra uiuentium. Manifestè uidelicet significans, non hic in terra exilij & morientium esse ulla bona quibus possit satiari. Sic enim loquitur quasi nulla hic bona uiderit. Hinc & saluator in Euangelio toties monet thesaurizare non thesauros in terra, sed thesauros in cœlo deficientes.

Psal. 16. Psal. 27 Psal. 26 Luc. 12. & 18.

CAPVT XXV.

Quomodo per uoluntatem Deum amare, Deoque uniri potest homo.

HAbet insuper homo ex uolũtate, ut inter omnes creaturas solus possit Deum diligere, eique per uoluntatem adhærere perpetua adhæsione. Nam animalia bruta ꝑ sensitiuum appetitum non possunt nisi quæ sensibilia bona sunt, & quæ sensus iudicat conuenientia diligere. Deus autem nullo sensu sentiri potest, homo uerò sicut per intellectum sensui supereminentem, potest Deum cognoscere, ita per uoluntatem Deum potest amare. Amor uerò facit rem amanté adhærere rei amatæ. Hæc enim est natura amoris ut uniat amantem cum re amata: faciatque unum ex duobus. Est enim uinculum & quasi uiscus siue glutinum, quo conuiscantur, couniuntur, & conglutinantur ad inuicem & amarum: ita ut etiam uulgo qui se multum amant, unam animam in diuersis corporibus dicantur habere? Et sicut Paulus de meretricio amore ait, quòd duos coniungat in unum corpus: (Qui adhæret, inquit, meretrici, unum corpus

1. Cor. 6.

pus efficitur) ita de amore spirituali uoluntatis dicendum est, quod unum spiritum efficiat. Vnde & subsequenter de amore diuino loquens adiecit, Qui autem adhæret domino, unus spiritus est. Hæc enim adhæsio de qua loquitur, non nisi per amorem est. Potest ergo homo per uoluntatem Deum infinitum amare, & sic cum illo unum fieri. Per uoluntatem quoque potest homo donec abest à Deo ipsum prosequi, & desiderare, infinito & infatigabili desiderio, & in eo iam habito potest gaudere, & quanto perfectius habuerit, tanto perfectius gaudere: & cum perfectissimè ipsum habuerit in futura scilicet patria, tunc perfectissimè gaudebit, eritq; ibi unio perfectissima, supra quàm humani ingenij ualeat caligo nunc apprehendere. Ecce quanta, quàm admiranda sunt, quam eximia, quàm præcellentia, quæ humana soboles uerè cœlo demissa ab alto, præ cæteris omnibus creaturis possidet, quibus creatis omnibus præstat & præfertur in immensum. Vide ò homo & attende, quàm nobilem te nobilissimus creauit conditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te solum infinitum creauit: & talem te creauit, ut ab ipso posses inhabitari, & ab ipso infinite bono, infinite beatificari.

Conclusio libri. Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atque principiis, ad id quod in creaturarum ordine dignissimum est atque omnium supremum Dei adiutoris (qui nostrum sic direxit calamum) subuecti, quo iam auolabimus longius? quo proficiscemur ulterius? Per materiam & formam rerum naturalium, per earum causas, per motus & accidentia cętera, per generationes & corruptiones iam peruolauimus, supernas impresiones sub nobis reliquimus, uiuentium naturam & sentientium dignitatem (tam quo ad externos sensus, quàm quo ad internos) proposuimus ante oculos omnium: Insuper & hominis intima ingressi, nobilissimas illas uires (intellectum & uoluntatem) quãtum dedit altissimus, utcunque lallantes puerorũ more & balborum instar magna fari gestientium expresimus. Quo uero super hæc conscendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquam poterimus inuenire. Ipse igitur qui

nostræ fuit considerationis initium, qui ad sui gloriam nostrum hactenus calamum direxit atque prouexit, nunc quoque nostri laboris finem accipiat: & cuius gloriam in cunctis præcedentibus spectauimus: tandem in operis con clusione canticum laudis idem ipse accipiat: qui in Trinitate & unitate uiuit & regnat in æterna sæcula benedictus. Amen.

FINIT LIBER XII.

PSALMVS ILLI, QVI SOLVS IMPLERE potens est humanum desiderium.

QVemadmodum desiderat fatigata ceruus ad fontes aquarum, ut refecilletur in eis: ita desiderant ad te Deus animæ nostræ, urefactæ præ inopia, & fatigatæ carnis molestia.

Apud te nanque solum est fons uitæ, & torrentes uoluptatis apud te sunt: uena tu es aquarum uiuentium, quibus solis satiari possunt, & inebriari rationales animæ nostræ.

Quæcunque in hoc creato mundo sensibus subiecta percipimus, nequaquam implere possunt, uel secundum partem minimam, desideria nostra, etiam si agglomerentur quæcunque orbis iste continet superna, & infima, non ualebunt nec unius hominis implere desiderium.

Talem enim tu Deus piissime creasti rationalem creaturam tuã: ita magne Deus & mirabilis, magnum & mirabilem creasti hominem.

Vt tui capax esset nec ullo posset satiari bono nisi te, ut solo uno q; te possit impleri, suæq; capacitatis te ipsum accipere plenitudinem.

Irrationalium ceterorum animantiũ appetitus, rebus impletur per modicis pro nihilo est eorum satiare desideria.

Lupus famæ rabiẽs oue una satiatur aut altera: Leo rugiẽs prædam adeptus modicam, cessat à uenatione sua.

At uerò hominis uoluntatem nimia donasti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habet terminum.

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, non implebitur immensitas

immensitas eius nihilo amplius quam si in ollam mensura infinitam iniiciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatam tamen istam non afflictionẽ contulisti homini, ut semper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, ut ueræ beatitudinis & supernæ felicitatis solus ipse capax foret, talem creasti eum.

Ita magne Deus, nos uoluisti capaces facere amplitudinis tuæ: talem enim tibi complacuit creaturam condere, in qua posses inhabitare ipse secundum plenitudinem gloriæ atque felicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immensum, & immensurabilem, nisi & nos tu creasses capacitate infinitos? nequit enim ratione monstrante, infinitum à infinito concludi.

Magnum mare magnum requirit alueum, nec posset mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis est infinita capacitas ista: quoniam quidem ad infiniti boni possessionem felicissimè nobis proficit.

O quàm dulcis est Domine spiritus tuus: & quam bene illis erit qui dignis nunc tibi faciunt suas animas, ut ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum est homini cum portauerit iugum tuum Domine ab adolescentia sua: quia in uiis mandatorum tuorum ambulans, perfectam custodierit animam suam.

Et quam magnæ multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam præparasti filiis hominum quam non uidit oculus, non audiuit auris, lingua non gustauit, immo neque cor hominis ualuit comprehendere.

Ibi conglutinabitur spiritus Domini cum spiritibus seruorum suorum: indissolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinati absque dissolutione, in æternitate perpetua.

Eia Domine, quando ueniet dies illa ut impleatur nobis beata unio ista: ut tu nobiscum, nos tecum, tu in nobis & nos in te simus unum suauiter?

Ibi erit absque defectu satietas plena, ibi erit absque siti, perfecta, & dulcis ebrietas: cum sese nobis manifestauerit reuelata facie fulgidissima illa gloria tua.

In beata unione implebitur uoluntas bonis omnibus quæcunque desiderauerit: infiniti nanque boni talis possessio statum reddit totius bona accumulatione perfectissimum.

Expectabo

Expectabo te Domine, stabo super speculam & custodiam meã, ut uigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis desiderii mei.

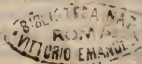
Absque hæsitatione tibi fidens, credo uidere bona omnia in terra uiuentium, ad uitæ fontes aquarum, in te sperans non confundar in perpetuum.

Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.

Sicut erat in principio, & nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

DEO LAVS, ET GLORIA.

INDEX ALPHABETICVS EORVM, QVAE IN PRAECEDENTIBVS TRACTANTVR.

Cir-

L

Pa-

non

FINIS.

de Ecclipsi quae super naturam
contigit in obitu Dñi Jesu Xi
[illegible] sunt Dionysius in epistola
ad Policarpum cum Apollophane
[illegible] Philosopho [illegible] anno [illegible]
per Olimpiadem [illegible] Suppu-
tatum

LEGATORIA A. PANDIMIGLIO
ROMA
1971

